

Robert Service

Historia

LENIN

O biografie

„Biografie politică la superlativ." (*Sunday Telegraph*)

POLIROM

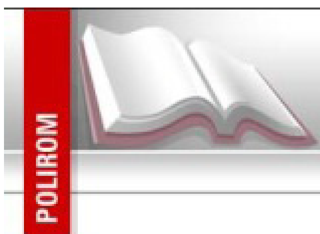
Robert Service

LENIN

O biografie

Traducere de Marius-Adrian Hazaparu

POLIROM
2020

First published 2000 by Macmillan, an imprint of Pan Macmillan,
a division of Macmillan Publishers International Limited
Robert Service, *Lenin: A Biography*

www.polirom.ro
Editura POLIROM
Iaşi, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700506
Bucureşti, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A, sc. 1, et. 1;
sector 4, 040031, O.P. 53

ISBN ePub: 978-973-46-8926-2
ISBN PDF: 978-973-46-8927-9
ISBN print: 978-973-46-7824-2

Coperta: Carmen Parii
Foto copertă: © World History Archive / Alamy Stock Photo

ROBERT SERVICE este membru al Academiei Britanice şi al Colegiului St Antony din Oxford, unde este profesor de istoria Rusiei; de asemenea, este membru al Institutului Hoover de la Universitatea Stanford. A publicat mai multe volume, printre care şi elogiatele *Stalin: A Biography*, *Russia: Experiment with a People*, *Trotsky: A Biography* (care a cîştigat Premiul Duff Cooper în 2009) şi *Comrades: A History of World Communism.*

Familiei mele

Prefaţă

O versiune intermediară a acestui volum a fost citită de Adele Biagi, David Godwin, Heather Godwin, Martyn Rady, Arfon Rees şi Tanya Stobbs; John Klier a citit primul capitol. Sugestiile lor au dus la îmbunătăţiri bine-venite. Multe alte sfaturi care mi-au fost de ajutor au venit de la Philip Cavendish, Myszka Davies, Norman Davies, Bill Fishman, Julian Graffy, Riitta Heino, John Klier, Richard Ramage, Arfon Rees, Kay Schiller şi Faith Wigzell. Aş vrea de asemenea să le mulţumesc lui John Screen şi Lesley Pitman, de la Biblioteca Şcolii de Studii Slavone şi Est-Europene din Londra, şi lui Jackie Willcox, de la Biblioteca Centrului Rus de la St Antony din Oxford, pentru sprijinul lor în introducerea unor materiale importante în circuit. David King mi-a prezentat cu generozitate minunata sa colecţie personală de fotografii şi afişe sovietice şi îi sînt foarte recunoscător pentru că mi-a permis să folosesc unele dintre ele în această carte. Sînt îndatorat în mod deosebit şi Centrului Rus pentru Conservarea şi Studierea Documentelor de Istorie Contemporană, mai ales lui Kirill Anderson, Larisei Rogovaia, Elenei Kirillova, Irinei Selezniova şi Larisei Malaşenko; de asemenea, lui Vladimir Kozlov de la Arhiva de Stat a Federaţiei Ruse. Printre colegii mei istorici ruşi care mi-au oferit idei utile în cercetarea mea se numără Ghennadi Bordiugov, Vladimir Buldakov, Oleg Hlevniuk, Vladimir Kozlov şi Andrei Saharov.

Lenin e un subiect cu o puternică rezonanţă politică şi emoţională în Rusia şi le sînt recunoscător prietenilor mei ruşi care m-au încurajat să scriu această biografie. Sînt conştient de faptul că, străin fiind, s-ar putea să calc pe un teren sensibil, uneori chiar încălţat cu bocanci cu ţinte. Dar se prea poate şi ca biografia lui Lenin să impună aşa ceva.

Vreme de cîţiva ani, în drumul meu spre locul de muncă din centrul Londrei, obişnuiam să trec cu bicicleta pe lîngă clădiri în care Lenin a locuit, a scris sau a studiat. Un traseu mă ducea prin Highbury (unde editorii ziarului *Iskra* îşi primeau corespondenţa din Rusia) şi mai apoi

prin cartierul St Pancras (în care Lenin a locuit în 1900), traversînd Gray's Inn Road (cu tavernele sale, unde Lenin mergea la băut cu tovarăşii de partid în 1905) şi prin Tavistock Place (unde a locuit timp de cîteva luni în 1908). Toate astea mi-au întărit senzaţia că subiectul meu nu era atît de exotic cum părea uneori. Dar, bineînţeles, o perspectivă mai largă asupra vieţii şi a vremii sale poate fi obţinută doar în Rusia. Pentru a-ţi face o idee despre acea perioadă şi acele locuri trebuie să vizitezi Kremlinul, Piaţa Roşie şi Institutul Smolnîi. Am încercat în capitolele următoare să reconstruiesc puţin şi din personalitatea sa. În acest sens, a fost o plăcere să mă întîlnesc şi să petrec o după-amiază cu Victoria Nikolaevna Ulianova, una dintre puţinele persoane în viaţă care i-au cunoscut pe membrii familiei Ulianov menţionaţi în carte. Nobleţea sa – trăsătură pe care Lenin, unchiul soţului ei, nu o avea – demonstrează că nu tot ceea ce s-a întîmplat în Rusia la începutul secolului XX a fost absolut inevitabil.

În încheiere, vreau să mulţumesc familiei mele – soţiei mele Adele şi urmaşilor noştri gălăgioşi, Emma, Owain, Hugo şi Francesca – pentru că au dezbătut conţinutul cărţii. Cu toţii au citit lungi secţiuni şi m-au ajutat la editare. Au manifestat aceeaşi atitudine ca milioanele de cetăţeni sovietici care, deşi au recunoscut importanţa istorică imensă a lui Lenin, s-au arătat interesaţi în acelaşi timp de metehnele sale din viaţa privată, unele chiar comice. Am încercat să scriu o carte care să adune laolaltă aspectele publice şi private. Pînă la deschiderea arhivelor Moscovei în anii '90, o astfel de biografie nu era posibilă. Şi sper ca următoarele capitole să furnizeze material atît pentru familia mea, cît şi pentru cititori în general, pentru a găsi răspunsuri la întrebările persistente privind cariera şi impactul lui Lenin.

Robert Service
Oxford, mai 1999

Notă
privind calendarele şi transliterarea

Calendarul iulian a fost folosit în Rusia pînă în ianuarie 1918, cînd guvernul lui Lenin l-a introdus pe cel gregorian. În absenţa altor precizări, datele menţionate în această carte corespund calendarului folosit în mod oficial la momentul respectiv.

Sistemul de transliterare folosit în traducerea cărţii urmează normele stabilite de Academia Română.

Lista ilustraţiilor

Fasciculul 1

Fasciculul 2

Spiegelgasse, în Geneva
23. Grigori Zinoviev
24. Karl Radek
25. Lenin, Nadia şi Inessa împreună cu tovarăşii lor de drum la Stockholm
26. Notiţele lui Lenin despre „Marxism şi stat”

Fasciculul 3

27. Lenin fotografiat de Dmitri Leşcenko pentru documentele sale oficiale
28. Institutul Smolnîi
29. Lev Troţki adresîndu-se trupelor Armatei Roşii
30. Lenin şi Iakov Sverdlov la dezvelirea unei statui a lui Marx şi Engels
31. Portretul oficial al lui Lenin realizat de M.S. Nappelbaum în ianuarie 1918
32. Lenin la cea de-a cincizecea sa aniversare, 1920
33. Lenin înregistrînd un discurs, 1919
34. Lenin adresîndu-se trupelor Armatei Roşii mobilizate pe frontul polonez, 5 mai 1920
35. Iosif Stalin, Aleksei Rîkov, Lev Kamenev şi Grigori Zinoviev la plimbare prin Moscova
36. Lenin prezidînd Sovnarkomul în toamna lui 1922
37. Lenin în scaunul cu rotile, între profesorul Förster şi dr. Ghete, 1923
38. Fotografie de familie la Gorki, august 1922
39. Masca mortuară a lui Lenin
40. Primul mausoleu, 1924

Glosar de nume pentru Lenin şi familia sa

Lenin

ILICI – poreclă respectuoasă folosită pentru Lenin mai ales în interiorul partidului

LENIN – cel mai celebru dintre cele 160 de pseudonime pe care le-a folosit

V.I. – Lenin. Versiunea prescurtată pentru Vladimir Ilici

VLADIMIR ILICI – numele creştin al lui Lenin şi numele patronimic

VLADIMIR ILICI ULIANOV – numele lui Lenin la botez

VOLODEA – numele de alint al lui Lenin

Familia apropiată

ALEKSANDR ILICI (ULIANOV) – prenumele şi patronimicul fratelui mai mare al lui Lenin

ANNA ILINICINA (ULIANOVA) – prenumele şi patronimicul surorii mai mari a lui Lenin

ANIUTA – numele de alint al surorii mai mari a lui Lenin, Anna Ilinicina Ulianova

DMITRI ILICI (ULIANOV) – prenumele şi patronimicul fratelui mai mic al lui Lenin

ILIA NIKOLAEVICI – prenumele şi patronimicul tatălui lui Lenin

MANIAŞA – numele de alint după numele de botez al Mariei Ilinicina Ulianova

MARIA ALEKSANDROVNA (ULIANOVA) – prenumele şi patronimicul mamei lui Lenin

MARIA ILINICINA (ULIANOVA) – prenumele şi patronimicul uneia

dintre surorile mai mici ale lui Lenin

MITEA – numele de alint al fratelui mai mic al lui Lenin, Dmitri Ilici Ulianov

NADEJDA KONSTANTINOVNA (KRUPSKAIA) – prenumele şi patronimicul soţiei lui Lenin

NADIA – numele de alint după prenumele Nadejda

OLGA ILINICINA (ULIANOVA) – prenumele şi patronimicul uneia dintre surorile mai mici ale lui Lenin

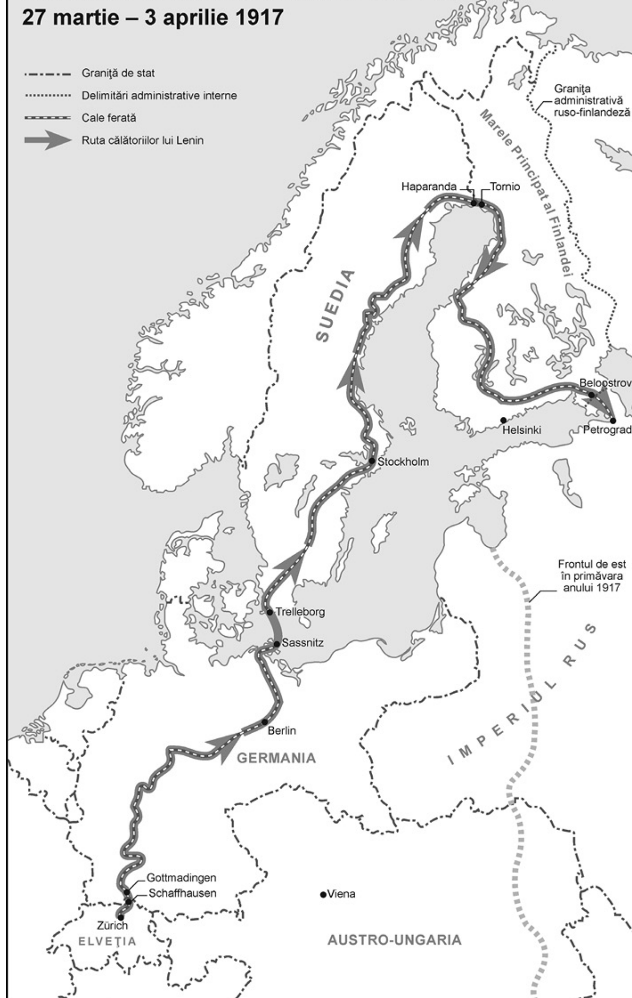
OLEA – numele de alint după numele de botez al Olgăi Ilinicina Ulianova

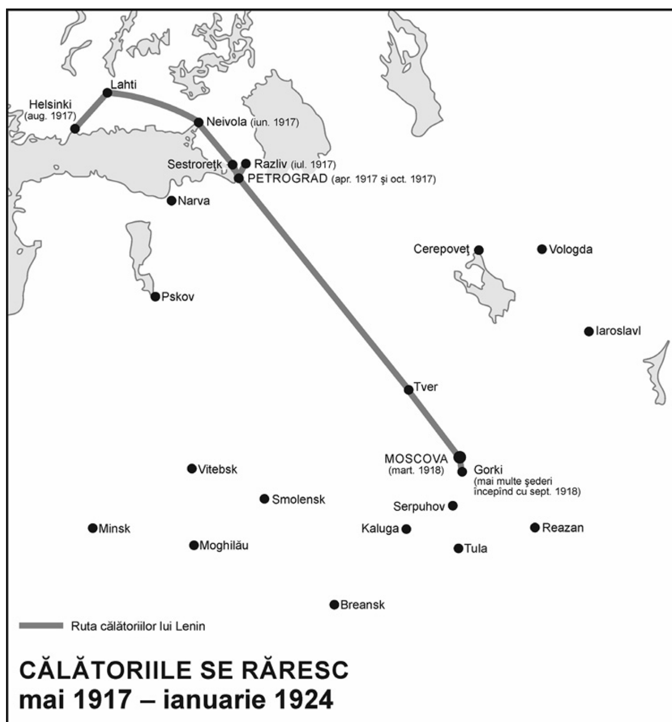
SAŞA – numele de alint după numele de botez al fratelui mai mare al lui Lenin, Aleksandr Ilici Ulianov

Hărţi

COPILĂRIA, ADOLESCENŢA ŞI TINEREŢEA LUI LENIN:
Volga, Sankt-Petersburg, Siberia
1870-1900
Ruta călătoriilor lui Lenin
MAREA NORDULUI
SUEDIA
OCEANUL ARCTIC
OCEANUL PACIFIC
GERMANIA
Călătoria în Elveţia (1895)
AUSTRO UNGARIA
ROMÂNIA
BULGARIA
Helsinki
Riga
Varşovia
Sankt-Petersburg (1893)
Pskov (1900)
Kiev
Podolsk (1900)
MOSCOVA
Nijni Novgorod
Simbirsk (1870)
Kokuşkino
Kazan (1887)
Alakaevka
Samara (1889)
Ufa (1900)
Fluviul Volga
MAREA NEAGRĂ
IMPERIUL OTOMAN
Astrahan
Tbilisi
Baku
MAREA CASPICĂ
MAREA ARAL
PERSIA
AFGANISTAN
Omsk
Râul Irtiş
Fluviul Ob
LACUL ZAISAN
LACUL BALKASH
Fluviul Enisei
Râul Angara
Krasnoiarsk (1897)
Şuşenskoe (1897)
Irkutsk
LACUL BAIKAL
Cita
Fluviul Lena
IMPERIUL CHINEZ
Habarovsk
Sahalin
Vladivostok
JAPONIA

CARUSELUL EMIGRAŢIEI EUROPENE
1900-1917
Ruta călătoriilor lui Lenin
Localităţi cu şederi îndelungate
Locuri vizitate în vacanţe,
cu ocazia unor întîlniri politice
importante sau în ambele situaţii
Tampere
Terijoki
Kuokkala (1906)
Sankt-Petersburg (1905)
SUEDIA
Stockholm
Pskov (1900)
Moscova
DANEMARCA
Copenhaga
REGATUL
UNIT
Londra
(1902, 1908)
OLANDA
Berlin
IMPERIUL
RUS
BELGIA
Bruxelles
GERMANIA
Cracovia (1912, 1913)
Biały
Dunajec (1913)
Poronin (1914)
Zakopane
Longjumeau (1911)
Praga
Paris (1908)
Longjumeau (1911)
Bombon
Stuttgart
Pornic
München (1900)
AUSTRO-
UNGARIA
Zürich (1900, 1916)
ELVEŢIA
Berna (1914)
FRANŢA
Geneva (1903, 1908)
ITALIA
ROMÂNIA
MAREA NEAGRĂ
Capri
BULGARIA
SPANIA
ITALIA
Capri

ÎNTOARCEREA DE LA ZÜRICH LA PETROGRAD
27 martie – 3 aprilie 1917
Graniţă de stat
Delimitări administrative interne
Cale ferată
Ruta călătoriilor lui Lenin
Graniţa administrativă ruso-finlandeză
Marele Principat al Finlandei
Haparanda
Tornio
SUEDIA
Beloostrov
Helsinki
Petrograd
Stockholm
Frontul de est în primăvara anului 1917
Trelleborg
Sassnitz
IMPERIUL RUS
Berlin
GERMANIA
Gottmadingen
Schaffhausen
Viena
Zürich
ELVEŢIA
AUSTRO-UNGARIA

Lahti
Helsinki
(aug. 1917)
Neivola (iun. 1917)
Sestroreţk
Razliv (iul. 1917)
PETROGRAD (apr. 1917 şi oct. 1917)
Narva
Cerepoveţ
Vologda
Pskov
Iaroslavl
Tver
MOSCOVA
(mart. 1918)
Gorki
(mai multe şederi
începînd cu sept. 1918)
Vitebsk
Smolensk
Serpuhov
Minsk
Kaluga
Reazan
Moghilău
Tula
Breansk
Ruta călătoriilor lui Lenin
CĂLĂTORIILE SE RĂRESC
mai 1917 – ianuarie 1924

Introducere

Lenin a fost o figură excepţională. A înfiinţat o facţiune comunistă, bolşevicii, pe care a transformat-o apoi în partidul politic care a declanşat Revoluţia din Octombrie 1917. A fost proclamat primul stat socialist al lumii. Deşi avea puţine şanse de reuşită, acest stat – care a fost nucleul teritorial a ceea ce avea să devină în cele din urmă URSS – a supravieţuit. Lenin şi liderii comunişti au retras Rusia din Primul Război Mondial şi au cîştigat războiul civil. Creînd Internaţionala Comunistă, şi-au pus amprenta asupra vieţii politice de pe tot continentul. Pentru socialiştii de extremă stîngă, URSS era un fel de far, iar pentru conservatori, liberali şi alţi socialişti, o stîncă periculoasă. Pentru comunişti, interpretarea pe care Lenin a dat-o doctrinelor lui Marx şi Engels a devenit Sfînta Scriptură, iar la moartea sa a fost numită marxism-leninism. După cel de-al Doilea Război Mondial, modelul comunist – statul cu partid unic, monopolul ideologic, nihilismul juridic, ateismul militant, teroarea de stat şi eliminarea tuturor instituţiilor care ar fi putut ameninţa autoritatea – a fost transferat în Europa de Est, China, Asia de Sud-Est şi în unele zone din Caraibe şi Africa. În Europa comunismul a fost înlăturat în 1989, iar în URSS la sfîrşitul anului 1991. Însă nimeni nu a avut un impact mai mare ca Lenin asupra dezvoltării şi instaurării regimului comunist.

Asta nu s-ar fi întîmplat niciodată dacă Lenin nu şi-ar fi petrecut prima parte a vieţii într-o societate extraordinară, aflată într-un moment unic al dezvoltării sale. Crescînd în Imperiul Rus de la sfîrşitul secolului al XIX-lea, el şi alţii din generaţia sa au fost prinşi în vîltoarea schimbărilor istorice. Potenţialul celei mai mari ţări din lume începea să fie exploatat. Vechile constrîngeri sociale

şi culturale erau subminate. Relaţiile internaţionale se îmbunătăţeau, iar progresele culturale şi ştiinţifice ale Imperiului Rus făceau din acesta o minune a lumii.

Totuşi, această transformare se afla abia la început, iar cei mai educaţi ruşi erau consternaţi în faţa lentorii cu care progresa ţara lor. Mulţi considerau că Rusia era prea vastă, diversă şi tradiţională pentru a se schimba. Aveau dreptate. Distanţa de la teritoriile poloneze din vestul imperiului pînă la Vladivostok, pe coasta Pacificului, era de peste 8.000 de kilometri, iar de la Marea Albă pînă la graniţele persane şi otomane, în sud, de 3.000 de kilometri. Drumurile erau proaste, iar rîurile îngheţau în lunile lungi de iarnă. Reţeaua de căi ferate era rudimentară: lucrările la căile ferate transsiberiene au început în 1891 şi s-au încheiat abia în 1903. Erau probleme la toate graniţele. La vest pîndea ameninţarea germană şi austro-ungară. La sud existau tensiuni cu otomanii – iar în 1876 a izbucnit războiul. La est, Rusia se temea că alte puteri aveau să atace China. Şi puterea niponă era în ascensiune. Forţele armate ruseşti îşi pierduseră de mult reputaţia de invincibilitate. În Războiul Crimeii din 1854-1856, un mic corp expediţionar britanic şi francez a fost aproape de victorie în faţa apărării ruseşti. Ruşii aveau ceva mai mult succes în faţa turcilor, dar nu era cazul să se complacă în această situaţie. Influenţa internaţională a Romanovilor nu mai era ceea ce fusese odată în materie de relaţii globale după retragerea lui Napoleon din Moscova în 1812.

Societatea rusă nu era pregătită pentru schimbare. Rusia „ratase” Renaşterea şi, într-o mare măsură, şi Iluminismul. La începutul secolului al XVIII-lea, ţarul reformist Petru cel Mare întărise feudalismul legîndu-i cu forţa pe ţărani de proprietarii de pămînt. Standardele educaţionale erau deplorabile. Legile erau ignorate. Sărăcia era în floare. Statul poliţienesc al Romanovilor a interzis partidele politice, sindicatele şi protestele publice, iar peste tot domnea despotismul administrativ.

În 1861, împăratul Alexandru al II-lea a încercat să împingă ţara spre modernitate eliberînd ţăranii de nobilimea latifundiară, măsură urmată de o serie de modificări aduse instituţiilor justiţiei, armatei şi educaţiei. Dar între săraci şi bogaţi era încă o prăpastie imensă. Legendar de bogata familie Iusupov deţinea proprietăţi

peste tot în ţară – pămînturi care echivalau, ca mărime, cu teritoriile unor mici ţări europene –, iar din Germania i se aduceau cu trenul servitori, tablouri de pictori medievali renumiţi, haine scumpe şi mîncăruri extravagante. La polul opus se aflau gospodăriile Rusiei sărace. Majoritatea ţăranilor trăiau în satele lor de baştină, din care plecau rareori. Toţi erau încălţaţi cu opinci şi purtau cămeşoaie, îşi lăsau barbă şi aveau frică de Dumnezeu, o frică moştenită din tată-n fiu, fără nici o legătură cu studiul biblic. Ţăranii erau extrem de naivi şi nu prea aveau habar de preocupările mai largi ale vieţii publice. Exploataţi ca resursă umană de ţarii succesivi, erau supuşi unei legislaţii discriminatorii, care prevedea inclusiv biciuirea lor. Resentimentele lor faţă de autorităţi şi de elitele care aveau proprietăţi erau puternice. Pe tot teritoriul ţării existau şi alte grupuri nemulţumite de structura socială. În secolul al XVII-lea, aşa-numiţii „rascolnici” au fugit din calea reformării riturilor bisericeşti. Mai erau şi alte tipuri de sectanţi. În Siberia existau teritorii slab populate unde autorităţile ajungeau cu greu, iar ruşii trimiteau în această regiune condamnaţii de care voiau să se descotorosească, la fel cum făceau şi britanicii în Australia.

Starea de revoltă devenea tot mai acută nu doar în inima Rusiei, ci şi „prin vecini”. Polonia fusese împărţită între Rusia, Prusia şi Austria în secolul al XVIII-lea, iar polonezii care se aflau sub stăpînirea Romanovilor s-au revoltat în 1830 şi 1863. Finlandezii erau neprietenoşi şi-i dispreţuiau pe ruşi. În ultimii ani ai secolului al XIX-lea, Munţii Caucaz erau mereu cuprinşi de revolte. Pînă şi ucrainenii, care rareori le-au dat mari bătăi de cap ţarilor, îşi pierduseră răbdarea. În Imperiu nu mai era linişte.

Cu toate acestea, potenţialul ţării era enorm. Imperiul Rus era fără rival în privinţa bogăţiei de materii prime: avea cărbune, fier, diamante, aur şi petrol. Avea teritorii întinse pe care se puteau cultiva cereale. Avea oportunităţi de a importa capital străin pentru a-şi spori avîntul industrial. Avea o elită conducătoare reîmprospătată ca urmare a contactelor cu ţările străine, iar opinia oficială era tot mai mult în favoarea unei încercări rapide de a egala realizările ţărilor industriale avansate din vest. Înalta cultură din Rusia şi din teritoriile sale de la graniţe era şi mai înfloritoare. Romancierii ruşi Tolstoi, Dostoievski şi Turgheniev aveau succes la

publicul european. Oamenii de ştiinţă ruşi, în frunte cu Mendeleev, deveneau tot mai cunoscuţi. Compozitori ruşi precum Rimski-Korsakov şi Ceaikovski se bucurau de recunoaştere pe continent şi, deşi pictorii ruşi nu erau încă vestiţi în străinătate, îşi reprezentau superb arta. În plan educaţional, Imperiul Rus înregistra progrese. De asemenea, o clasă de mijloc în creştere încerca să construiască instituţii sociale şi practici independente de administraţia statului. Începeau să ia naştere instituţii locale de autoguvernare şi tot mai mulţi copii din păturile sărace primeau educaţie şcolară, mai ales în oraşe. Arhitectura, îmbrăcămintea şi comportamentele populare sufereau şi ele transformări. Chiar şi birocraţia ţaristă devenea din ce în ce mai puţin dominată de nobilimea tradiţională care fusese cîndva caracteristică pentru ea.

Schimbarea era furtunoasă. Pasiunile politice atingeau noi culmi pe măsură ce ideologiile rivale se atacau şi se apărau. Contestatarii mai puţin toleranţi ai statu-quoului recurgeau la acţiuni violente îndreptate împotriva statului imperial care îşi exercitase vreme de secole măsurile represive asupra societăţii. Socialiştii agrari (*narodniki*) în special se aflau în fruntea propagandei din anii 1860, iar unii dintre ei au fost implicaţi în tentative de asasinat. Existau de asemenea grupări politice liberale, dar, începînd cu anii 1880, ideologia care a criticat cel mai vehement monarhia Romanovilor a fost marxismul. Era o cursă contra cronometru. Putea sistemul ţarist să-şi menţină energia şi autoritatea îndeajuns cît să modernizeze societatea şi economia? Puteau revoluţionarii să se obişnuiască cu realităţile în schimbare şi să evite excesele politicilor violente? Putea sistemul ţarist să facă concesiile necesare pentru ca acest lucru să se întîmple?

Lenin era unul dintre numeroşii intelectuali care cereau revoluţia. Pentru el, structura politică şi economică era o insultă; ierarhia socială îl dezgusta. Oportunităţile de dezvoltare consensuală în Rusia nu-l atrăgeau. Îi ura pe Romanovi şi ura vechea Rusie. Voia o Rusie nouă, o Rusie europeană, o Rusie occidentalizată. Admiraţia sa specială pentru Germania era enormă, însă asentimentul lui Lenin faţă de „Vest” era selectiv. Îl admira pe Marx, admira mişcarea germană marxistă şi industria şi tehnologia germane contemporane, dar voia ca şi Vestul să se schimbe. Trebuia să aibă loc o revoluţie socialistă europeană care

să măture întreaga orînduire capitalistă. Era hotărît în acelaşi timp să elimine atît din Rusia, cît şi de oriunde altundeva acele fenomene care i se păreau retrograde şi opresive. La el în ţară, Lenin aparţinea unui segment aparte al generaţiei sale. Credea în Educaţie, Progres, Ştiinţă şi Revoluţie. Pentru fiecare în parte avea propria interpretare. Nimic nu-i zdruncina încrederea că ideile sale erau cele corecte.

Nu doar propriile acţiuni i-au conferit lui Lenin importanţa sa practică. A contat enorm şi mediul. Faptul că tovarăşii săi bolşevici îi împărtăşeau viziunea politică însemna că exista un partid care milita pentru revoluţia totală, chiar şi atunci cînd el era izolat din punct de vedere geografic sau inapt fizic. Fără zelul şi simţul practic al partidului, Lenin ar fi rămas o nulitate politică. A fost, de asemenea, ajutat de antagonismul generalizat printre intelectuali, muncitori şi alte grupuri sociale din Rusia faţă de ţarism şi de multe aspecte ale capitalismului. Însuşi caracterul deosebit al Rusiei – tensiunile sale politice, fragilitatea sa administrativă, fracturile sale interne, sociale şi naţionale, cultura sa populară orientată spre violenţă – a acţionat în favoarea lui. Criza finală a dinastiei Romanovilor a fost indusă de Primul Război Mondial. Luptele de pe frontul de est au dus la dezastru, provocînd implozia transportului, administraţiei şi economiei. Prin urmare, norocul a fost neîndoielnic de partea bolşevicilor în 1917-1918. Dacă nemţii ar fi cîştigat Primul Război Mondial în 1918, planurile militare ale Kaizerului ar fi vizat atacarea Rusiei. Guvernul lui Lenin ar fi murit în faşă. În absenţa tuturor acestor circumstanţe favorabile, Lenin ar fi fost un actor secundar pe scena istoriei lumii în secolul XX.

Bineînţeles, despre el s-a scris în mod frecvent, însă accesul la materiale de însemnătate crucială privind viaţa şi cariera sa a fost posibil abia de curînd. Colecţii importante de documente au fost publicate pe vremea lui Mihail Gorbaciov. Apoi, în 1991, cînd URSS s-a prăbuşit, Boris Elţîn a permis accesul direct chiar la arhivele partidului. În anii aceia lucram la o trilogie despre viaţa politică a lui Lenin, încercînd să explic legătura dintre activitatea sa concretă şi doctrinele sale în cadrul partidului revoluţionar care a pus bazele primului stat socialist din lume.

Analiza pe care am oferit-o – atît atunci, cît şi acum – diferă

fundamental de alte lucrări despre Lenin. Cel mai evident contrast e faţă de numeroasele relatări sovietice oficiale şi faţă de diverse lucrări troţkiste care l-au înfăţişat pe Lenin ca pe un gînditor, politician şi filantrop fără pată[1]. Dar există şi cărţi care, deşi nu-l elogiază, îi acordă prea multe prezumţii de nevinovăţie. Astfel, nu împărtăşesc convingerea lui Neil Harding că Lenin a reflectat îndelung la ideile sale, pe care le-ar fi extras exclusiv din principiile marxiste, şi că acţiunile sale au rezultat întru totul din doctrina „ortodoxă”[2]. Îmi este la fel de greu să accept ideea lui Rolf Theen că Lenin şi-ar fi însuşit toate ideile fundamentale de la revoluţionarii ruşi non-marxişti[3]. Capitolele care urmează se îndepărtează şi de opinia lui Marcel Liebman conform căreia Lenin s-a luptat să minimizeze autoritarismul în partidul său şi în statul sovietic (ca şi de afirmaţia regăsită în lucrările, în general utile, ale lui Alexander Rabinowitch, conform căreia partidul bolşevic avea o organizare extrem de democratică în 1917)[4]. După mine, documentele existente nu sprijină nici sugestia lui Moshe Lewin şi Stephen Cohen că Lenin, cu puţin timp înainte să moară, a încercat să reformeze comunismul în direcţia eliminării asocierii sale cu dictatura, lupta de clasă şi teroarea[5].

Angajamentul ideologic al lui Lenin rămîne un măr al discordiei. E.H. Carr îl considera pe Lenin un politician care, cu anii, a devenit mai interesat să consolideze instituţiile statului decît să meargă mai departe cu revoluţia sa[6]. Cît priveşte politica externă, Adam Ulam a susţinut că, la cîteva luni de la preluarea puterii de către comunişti, exportarea revoluţiei deja nu mai era un obiectiv major pentru Lenin, iar Orlando Figes a dus ideea la extrem, sugerînd că Lenin a ordonat invadarea Poloniei în 1920 din raţiuni strict defensive[7]. În capitolele următoare afirm că ideologia leninistă este esenţială pentru înţelegerea originilor şi consecinţelor Revoluţiei din Octombrie.

S-a scris mult şi despre personalitatea lui Lenin. Richard Pipes însă greşeşte cu siguranţă atunci cînd îl portretizează pe Lenin aflat la putere ca pe un simplu psihopat pentru care ideile nu prea contau şi a cărui motivaţie fundamentală era aceea de a domina şi a ucide[8]. Această carte respinge, de asemenea, viziunea lui Aleksandr Soljeniţîn şi a lui Dmitri Volkogonov, care au afirmat că Lenin şi leninismul erau cu totul străine de tradiţiile ruseşti[9], şi

contestă abordarea antisemită a lui Valentin Solouhin, conform căruia ideologia leninistă era în mare un produs al elementului evreiesc din arborele său genealogic[10]. Un portret care-l demonizează oarecum mai puţin pe Lenin găsim în lucrările lui Ralph Carter Elwood, Dietrich Geyer, Leopold Haimson, John Keep şi Leonard Schapiro[11]. Dar în ultimele decenii s-a sugerat, mai ales de către Sheila Fitzpatrick şi Ronald Suny, că pentru a-l explica pe Lenin nu trebuie să ne concentrăm atenţia asupra sa, ci asupra fenomenelor mai ample din statul şi societatea Imperiului Rus şi ale Uniunii Sovietice[12]. Lucrările mele anterioare au evidenţiat presiunile politice şi organizaţionale care l-au determinat pe Lenin să facă ceea ce a făcut sau care, în anumite situaţii, l-au împiedicat să facă ce voia[13]. Chiar şi Alfred Meyer şi Martin Malia, ale căror lucrări semnalează într-o manieră convingătoare importanţa ideologiei, subestimează obstacolele din calea libertăţii totale de exprimare a lui Lenin[14]. Prin urmare, există cu siguranţă o nevoie de a-l privi pe Lenin în contextul perioadei în care a trăit. Dar la judecata finală – aşa cum sper să dovedesc – impactul său personal asupra evenimentelor din vremea sa şi de mai tîrziu a fost crucial.

Scopul nu este doar să ofer o analiză diferită de celelalte analize serioase care există deja. Urmăresc să ofer ceva ce pînă acum nu s-a putut realiza: o biografie. Ca personaj istoric, Lenin a fost ascuns de noi de către statul sovietic. Documentele şi memoriile care nu erau în concordanţă cu imaginea oficială contemporană au fost tăinuite. Primele dezvăluiri din timpul lui Gorbaciov au fost memorii ale rudelor lui Lenin şi ale membrilor partidului bolşevic. Au fost de asemenea publicate şi unele documente din perioada revoluţionară aparţinînd Biroului Politic al Comitetului Central al PCUS. Rezultatul a fost o mai bună cunoaştere a lui Lenin, dar persista problema lipsei accesului istoricilor la arhive, pentru a le citi ei înşişi. Lucrul acesta s-a schimbat în 1991. (Am avut norocul să fiu la Moscova în ziua în care arhivele centrale ale partidului au fost „desigilate” după acel *coup d’état* eşuat împotriva lui Gorbaciov şi să pot folosi noua libertate istorică.) Documentele au început să fie desecretizate treptat. Procesele-verbale ale Politburoului, ale Comitetului Central, conferinţelor şi congreselor au putut fi accesate în original. Au putut fi analizate inclusiv materiale despre campania prin care Lenin a încercat să-l înlăture

pe Stalin în 1923. Drept urmare, Lenin ca om politic a devenit o figură mai puţin enigmatică.

Datorită acestei situaţii, Lenin a redevenit o atracţie pentru studiu. Ceea ce a făcut ca proiectul să fie irezistibil a fost accesul recent la corespondenţa şi memoriile din arhive ale familiei sale. Unele bănuieli mai vechi s-au confirmat. Pînă şi versiunea care a apărut pe timpul lui Gorbaciov a memoriilor soţiei lui Lenin s-a dovedit a fi fost supusă unei cenzuri motivate politic. Apoi, au putut fi cercetate relatările surorilor sale, ale fratelui, doctorilor, gărzilor de corp şi asistentelor sale. În sfîrşit, o biografie în adevăratul sens al cuvîntului devenea fezabilă.

Această carte porneşte de la premisa că revoluţionarul Lenin şi omul Lenin nu pot fi explicaţi fără a-i raporta pe unul la celălalt. Originile sale etnice mixte nu sînt lipsite de însemnătate, însă ideea că acestea ar fi fost suficiente în sine pentru a face din el un individ „anti-rus” sau „crunt” nu e plauzibilă. Punctul esenţial în ceea ce priveşte familia sa e acela că membrii ei au fost elemente marginale care au căutat să fie încorporate în ordinea imperială oficială, însă nu au reuşit. La fel ca în cazul altor asemenea familii, părinţii au insistat mult ca vlăstarele lor să aibă succes în plan educaţional. Copiii au fost supuşi unei presiuni enorme şi nu toţi au trecut cu bine peste asta. Lenin a fost unul dintre cei care au reuşit, însă pornirea nestăvilită de a munci intens şi de a respecta termenele-limită l-a însoţit pînă în ultima clipă. Educaţia primită a lăsat şi ea urme. Ceea ce nu s-a înţeles anterior e că educaţia lui Lenin a presupus studiu aprofundat, însă pe o arie restrînsă. Consecinţa a fost că mintea sa a rămas expusă altor influenţe, inclusiv ideilor revoluţionare în mod special. Educaţia i-a permis să citească în limbi străine şi să ţină seama de ştiinţă, dar în acelaşi timp l-a lăsat vulnerabil în faţa puterii de atracţie a oricărei ideologii ce părea să dea sens societăţii în care trăia.

Îşi reprima cu abilitate emoţiile. S-a comportat cu calm chiar şi după trauma suferită atunci cînd fratele său mai mare, Aleksandr, a fost spînzurat; iar mai tîrziu avea să-i facă plăcere să lucreze alături de soţia sa. Dar lucrurile nu s-au aflat întotdeauna în acest echilibru. Putem observa din unele detalii cum îl tentau şi alte femei şi că una dintre acestea, Inessa Armand, i-a cîştigat pentru un timp inima. Dar, în general, manipula femeile. Pentru a-şi

asigura susţinerea lor, le întorcea una împotriva celeilalte – iar asta însemna să o lase pe soţia sa, Nadejda Krupskaia, la mila surorilor sale nu prea amabile. Aceste femei i-au oferit sprijin constant în organizarea vieţii de zi cu zi. Krupskaia nu ceda mereu farmecelor sale, dar în general ceda. S-a întors la el atunci cînd s-a îmbolnăvit de moarte în 1922. Lenin era întru cîtva ipohondru şi, dacă nu s-ar fi putut bizui pe sprijinul constant al familiei sale, probabil că şi-ar fi ieşit din minţi. Această posibilitate era mereu prezentă: Lenin era ca o bombă cu ceas. Influenţele sale intelectuale l-au făcut să se orienteze către revoluţie, iar furia lui interioară a acutizat acest impuls. Patima sa de a distruge era mai mare decît dragostea pentru proletariat.

Personalitatea lui Lenin e strîns legată de tipul de politician care a devenit. Ieşirile sale nervoase erau arhicunoscute în partid înainte de 1917; cu puţin timp înainte de a muri, acestea s-au agravat în aşa măsură, încît au apărut serioase semne de întrebare cu privire la echilibrul său psihic şi chiar la sănătatea sa mintală. Dar în general reuşea să se stăpînească şi îşi canaliza furia într-o formă controlată de agresiune. Era un luptător politic. Acest lucru nu a fost niciodată un secret, dar intensitatea stilului său militant poate fi văzută acum mai clar. Chiar şi în momentele de retragere, ca atunci cînd a prezentat Noua Politică Economică în 1921, era furtunos în declaraţii şi propuneri. E adevărat că îşi mai nuanţa ideile după ce se consulta cu tovarăşii săi şi cu unele cunoştinţe, dar a rămas credincios cîtorva interpretări-cheie. Cumpătarea sa ocazională era a unui om care dorea să lupte aprig, dar care vedea avantajul unor retrageri temporare şi parţiale. Modifica politicile, uneori drastic, atunci cînd simţea că puterea îi era ameninţată. Însă sistemul său de gîndire a suferit mici modificări chiar din momentul constituirii sale, la începutul anilor 1890, şi pînă la moartea sa, în 1924. Putea să trăiască ani la rînd într-un loc – Londra, Zürich sau Moscova – şi să nu reuşească să înţeleagă ce se întîmpla în jurul său, aşa cum făceau cu uşurinţă alţii care nu aveau prejudecăţile sale îndîrjite. A trăit şi a murit ca un leninist. În ceea ce priveşte supoziţiile de bază în materie de politică, Lenin nu era un cameleon.

Nu a fost influenţat doar de marxism. Ştim de ceva timp că a fost influenţat de teroriştii socialişti agrari ruşi de la sfîrşitul

secolului al XIX-lea. De fapt, nu e nevoie să alegem între marxism şi narodnicism ca şi cum acestea s-ar afla la poli opuşi; cele două curente de gîndire s-au suprapus masiv. Dar au existat şi influenţe mai puţin cunoscute. Un efect de durată l-au avut lecturile lui Lenin din copilărie, începînd cu *Coliba unchiului Tom*. La fel şi literatura rusă – iar unii dintre autorii săi favoriţi, precum Gleb Uspenski, care a scris povestiri despre ţărănimea rusă, i-au accentuat scepticismul privind latura plăcută a atitudinilor ţăranilor din epocă. Mai tîrziu a preluat idei de la autori precum Machiavelli şi Darwin. A asimilat unele idei şi de la cunoştinţe ocazionale, chiar dacă se întîmpla ca acestea să fie ostile marxismului. Astfel, figura părintelui Gapon, preot ortodox şi critic al regimului Romanovilor, a avut un impact semnificativ. Principalul ingredient al gîndirii lui Lenin era marxismul, dar acesta a căpătat consistenţă în bună măsură prin combinarea cu alte elemente.

Deşi rămînea fidel credinţelor sale fundamentale, Lenin se simţea liber să schimbe strategia chiar şi atunci cînd tovarăşii săi apropiaţi erau vizibil deranjaţi de asta. În anumite chestiuni îi ignora cu desăvîrşire. Îi plăceau dezbaterile pe tema Revoluţiei din Octombrie, a Tratatului de la Brest-Litovsk şi a Noii Politici Economice. Dar era de asemenea un şef de partid care îi lăsa pe tovarăşi să se certe între ei pentru a abate criticile la adresa lui. Era aproape o curte de apel formată dintr-un singur om. Lenin era respectat de toate facţiunile partidului bolşevic, iar stilul său patriarhal i-a întărit dominaţia cel puţin în perioada în care a fost relativ sănătos. Gestiona partidul cu tact, reuşind să pară radical chiar şi atunci cînd recomanda mai multă moderaţie. Lenin putea să fie alunecos, iar pentru a atinge scopul cel mai important putea să minimizeze importanţa altor probleme. În mai mare măsură decît majoritatea politicienilor, putea să folosească simultan mai multe registre discursive: putea crea sloganuri populare folosind terminologia marxistă. Congresele partidului au fost întotdeauna nişte victorii pentru el. Avea darul de a conduce cu mînă de fier, dar plin de inspiraţie în acelaşi timp. A învăţat treptat cum să-şi lărgească gama tehnicilor politice. Nu şi-a pierdut niciodată stilul didacticist sau pronunţia stranie a cuvintelor. Dar personalitatea sa puternică şi angajamentul său ideologic întăreau mesajul şi a

învăţat să aibă încredere în propriile instincte.

Cu toate acestea, nu era adaptabil la infinit. Personalitatea sa austeră a avut drept revers abordarea îngustă a politicii. A depus eforturi uriaşe pentru a deveni un orator acceptabil. Era un om al cuvîntului scris, un cititor şi un scriitor fanatic. De fapt, în 1917, cei mai puternici exponenţi ai tehnicilor politice de secol XX erau premierul antibolşevic Aleksandr Kerenski şi Lev Troţki, colegul de partid al lui Lenin.

Ideea larg răspîndită conform căreia Lenin a fost dintotdeauna o figură extrem de cunoscută e absurdă. Cînd a revenit în Rusia, în 1917, puţini ştiau cum arăta. Scrierile sale le erau cunoscute numai marxiştilor bine informaţi. În 1917, nici în *Pravda*, nici în alte ziare nu apăruseră imagini cu el. Chiar şi în timpul războiului civil era cu greu recunoscut de către publicul larg. A devenit celebru abia după aplicarea Noii Politici Economice în 1921. Lucrurile acestea sînt importante pentru analiza impactului său politic. Lenin a fost adesea absent în momentele decisive din istoria partidului sau a guvernului său. Aflat în exil în Siberia sau emigrat în Europa, era deseori departe de miezul acţiunii; în 1917, nu a putut reveni în ţară pînă în aprilie, apoi a fugit în Finlanda din iulie pînă la începutul lui octombrie. Mai mult, în repetate rînduri îmbolnăvirile sale grave îl lăsau aproape infirm. Putem înţelege acum că sănătatea lui era şubredă încă din tinereţe. Ulcere, migrene, insomnii, focul sfîntului Anton, crize cardiace mai mult sau mai puţin grave l-au doborît. A fost nevoit să lase administraţia pe mîna altora şi, spre necazul său, tovarăşii săi cei mai importanţi au demonstrat că puteau să conducă statul destul de bine şi fără el.

Totuşi, Lenin a făcut istorie. În *Tezele din aprilie* (1917) a schiţat o strategie pentru ca partidul să acceadă la putere. În octombrie a insistat că puterea ar trebui preluată. În martie 1918 a evitat o invazie germană în Rusia prin semnarea unui tratat separat la Brest-Litovsk. În 1921 a iniţiat Noua Politică Economică şi a salvat statul sovietic, care risca să fie răsturnat de revoltele populare. Dacă Lenin nu ar fi susţinut aceste schimbări strategice, URSS nu s-ar fi format şi consolidat niciodată.

Nu toate acţiunile lui Lenin au fost concepute cu grijă. În special atunci cînd a creat statul centralizat cu partid unic, nu prea a anticipat ceea ce făcea. Una dintre marile ameninţări ale secolului

XX a fost creată mai mult prin nişte măsuri luate în pripă decît printr-o planificare minuţioasă. Totuşi, o asemenea creaţie nu a fost nicicum un accident. Lenin, chiar şi în culmea improvizaţiilor sale, gîndea şi acţiona în conformitate cu principiile sale fundamentale. Îi plăcea ceea ce făcuse în cariera sa. Era mîndru de doctrinele sale, de partidul său şi de revoluţia sa. Iar influenţa lui nu s-a mărginit la evenimentele din timpul vieţii sale. Moştenirea sa instituţională a fost imensă. Lenin a creat Sovnarkomul şi a dizolvat Adunarea Constituantă. Lenin a creat CEKA. Lenin a convocat Internaţionala Comunistă. La un nivel mai elementar, a avut un impact asupra adevărurilor general acceptate. Lenin a eliminat preocupările legate de etică. Lenin a justificat dictatura şi teroarea. Lenin a încurajat avangarda politică şi nevoia de guvernare fermă. Lenin şi-a convins partidul că marxismul său era pur şi că întrupa singurele politici corecte. La nivel de strategie, instituţii şi certitudini, Lenin a avut un impact de durată asupra socialismului de extremă stîngă din ţara sa şi din lume.

Partea I

Se naşte un rebel

„Aş vrea să mă scol din mormînt peste o sută de ani şi să văd cum vor trăi oamenii atunci.”

Bunicul lui Lenin, dr. Aleksandr Blank

1

Familiile Ulianov şi Blank

La 10 aprilie 1870, pe Volga – elementul natural dominant al oraşului Simbirsk din sud-estul Rusiei şi cel mai mare fluviu din Europa – se puteau vedea primele semne ale primăverii. Temperatura urcase la 5°C. Întinderea enormă de gheaţă ce acoperea canalul dintre cele două maluri ale fluviului se tot mişca şi începea să se crape. Venea primăvara, iar mult-aşteptata schimbare de anotimp aducea entuziasm în toate casele din Simbirsk, cu excepţia uneia, aflată pe strada Streleţkaia, unde se năştea un băieţel. Părinţii săi, Ilia şi Maria Ulianov, mai aveau doi copii, iar cîteva zile mai tîrziu toată familia era prezentă la botezul copilului, la Catedrala Sfîntul Nicolae, unde preotul l-a stropit cu apă pe cap şi l-a botezat Vladimir Ilici Ulianov. Naşi i-au fost Arseni Belokrisenko, contabil în administraţia civilă imperială şi partenerul de şah al lui Ilia, şi Natalia Aunovskaia, care era mama văduvă a unui coleg al lui Ilia[1]. După botez, Ilia Ulianov a plecat la Sankt-Petersburg pentru a asista la o conferinţă de pedagogie, lăsînd-o pe Maria Aleksandrovna să se refacă după naştere cu ajutorul noii dădace a familiei, Varvara Sarbatova. Viaţa şi-a reluat cursul normal în casa de pe strada Streleţkaia[2].

În cărţile de istorie, Vladimir Ilici Ulianov e cunoscut ca Lenin, principalul pseudonim pe care l-a folosit în timpul mişcării revoluţionare ruse. Tot Lenin a fost şi numele folosit pentru setul de doctrine cunoscut drept marxism-leninism. Totuşi, atunci cînd oraşul său natal şi-a schimbat numele în cinstea sa, în 1924, acesta n-a fost Leninsk, ci Ulianovsk. Şi aşa a rămas pînă astăzi.

În secolul al XIX-lea, conform unei idei larg împărtăşite, oraşe

precum Simbirsk erau locuri adormite şi toată iniţiativa şi agitaţia aparţineau capitalei Sankt-Petersburg. Călătorii străini aveau aceeaşi impresie. Mulţi observatori ruşi – printre care ţari, miniştri şi intelectuali – erau şi ei de aceeaşi părere. În general se credea că viaţa provincială era monotonă. Se presupunea că un oraş era cu atît mai plictisitor cu cît se afla mai departe de capitală. În realitate, oraşele din guberniile ruseşti numai liniştite nu erau. Simbirsk, oraş cu port la Volga, aflat la 1.600 de kilometri de capitală, fremăta de eforturile locuitorilor de a cîştiga suficienţi bani pentru a supravieţui. În cel mai înalt punct al său, avea o altitudine de 150 de metri deasupra nivelului apei, dar aproape tot oraşul era situat foarte jos şi se întindea pe o distanţă de 18 kilometri de-a lungul fluviului. Cheiurile erau principalele puncte de intrare şi ieşire a bunurilor din oraş. Pescuitul era o sursă importantă de locuri de muncă, iar sturionul era captura principală. Simbirsk se găsea pe ruta care ducea din Rusia centrală spre Marea Caspică. Edecarii, acei *burlaki* imortalizaţi în „Cîntecul edecarilor de pe Volga", trăgeau şlepurile grele în susul şi-n josul apei. Întreprinderi mari nu prea existau. Toată dezvoltarea industrială a guberniei se limita la cîteva fabrici de confecţii şi vechea distilerie din Simbirsk. Deşi comerţul cu Imperiul Otoman şi Persia era în creştere, Simbirsk nu era un centru economic de nivelul Sankt-Petersburgului sau al Moscovei. Nu existau fabrici de prelucrare a metalelor şi nici investitori străini importanţi. Clădirile erau în general din lemn şi nu prea găseai semne ale eleganţei arhitecturale specifice capitalelor din Imperiu.

Celălalt pilon al activităţii economice era agricultura. Ţăranii îşi vindeau produsele negustorilor care aveau afaceri în Simbirsk şi în celelalte oraşe. Secara era principala cultură. Se mai cultivau cartofi, grîu, ovăz şi orz. În 1861 s-a produs o schimbare semnificativă a felului în care erau trataţi ţăranii din gubernie, atunci cînd împăratul Alexandru al II-lea a emis Edictul de Emancipare, eliberîndu-i pe ţărani de sub controlul exercitat de nobilii proprietari de pămînt. Însă amplasarea terenurilor era extrem de dezavantajoasă pentru ţărănimea din Simbirsk. Solul din regiunea Volgăi era la fel de fertil ca peste tot în Rusia, iar moşierii nobili au reuşit să păstreze pentru ei aproape toate pămînturile, motiv pentru care foarte rar ţăranii puteau trăi numai

din agricultură. Mulţi dintre ei mai cîştigau o pîine îndeletnicindu-se cu diverse meşteşuguri. Gubernia Simbirsk era acoperită de păduri, aşa că prelucrarea lemnului era o ocupaţie des întîlnită. Printre obiectele din lemn confecţionate local se numărau căruţe, roţi, sănii, lopeţi şi chiar ustensile de uz casnic. Pieţele erau pline de culoare, iar cea mai mare dintre toate era Piaţa Sbornaia din Simbirsk, unde puteai cumpăra tot ce se producea în regiune.

În cadrul populaţiei din gubernia Simbirsk, cea mai mare proporţie o reprezentau de departe – cu 88% – membrii Bisericii Ortodoxe Ruse (în oraşul Simbirsk, proporţia ajungea la 97%). 2% erau clasificaţi drept „sectanţi” ruşi de diverse tipuri. Aceasta era denumirea oficială pentru creştinii ruşi care respingeau autoritatea Bisericii Ortodoxe; printre ei se aflau şi aşa-numiţii rascolnici, care refuzaseră reformarea liturghiei şi a ritualului impuse de ţarul Alexei la jumătatea secolului al XVII-lea. Pe teritoriul guberniei se aflau şi creştini a căror religie avea rădăcini străine. Printre aceştia se numărau luteranii şi catolicii. De asemenea, mai erau şi în jur de patru sute de evrei. Dar al doilea grup ca mărime, după creştinii ortodocşi, era cel al musulmanilor, care reprezentau 9% din populaţie. Trăiau cu precădere în satele guberniei Simbirsk şi aveau o compoziţie etnică diversă: cei mai mulţi erau mordvini, ciuvaşi sau tătari. Se aflau acolo de secole şi, în general, erau dispreţuiţi de ruşi, care îi considerau inferiorii lor coloniali. Impunătoarea Catedrală Sfîntul Nicolae din inima Simbirskului amintea, prin arhitectura sa, că ocîrmuitorii vechiului Cnezat al Moscovei nu tolerau nici o ameninţare la adresa stăpînirii ruseşti în regiunea Volgăi.

Cu toate acestea, autorităţile centrale de la Sankt-Petersburg se confruntaseră cu probleme grave în menţinerea dominaţiei asupra întregii regiuni a Volgăi, iar necazurile nu se datorau în exclusivitate celor care nu erau ruşi. Ţăranii creştin-ortodocşi din gubernia Simbirsk jucaseră un rol important în marile revolte împotriva ţarilor conduse de Stenka Razin, în 1670-1671, şi de Emelian Pugaciov, în 1773-1775. Prin urmare, în zonă a fost instalată o garnizoană, iar birocraţia civilă a administrat gubernia în stilul autoritarist caracteristic ţarismului. Guvernatorul era numit direct de împărat şi împuternicit să facă practic tot ceea ce considera de cuviinţă pentru a impune ordinea.

După Edictul de Emancipare, împăratul Alexandru al II-lea a reformat administraţia locală prin alegerea unor consilii de gubernie – zemstvele – care să se îngrijească de şcoli, drumuri, spitale şi servicii sanitare. Era o măsură limitată, dar a marcat o ruptură importantă faţă de trecut. În orice caz, gubernia Simbirsk era cunoscută pentru elita sa socială conservatoare, fiind unul dintre aşa-numitele „cuiburi de nobili”. Totuşi, pînă şi în Simbirsk ideea de a profita de noile oportunităţi de autoguvernare a fost primită cu entuziasm de nobilii moşieri. Zemstva era un adevărat furnicar de iniţiative. Oraşul avea propriul ziar, *Ştirile guberniei Simbirsk*, din 1838, iar în 1876 zemstva guberniei şi-a lansat propria publicaţie. Se acorda atenţie şi reţelei de şcoli, pentru care erau alocate fonduri de la Sankt-Petersburg. La sfîrşitul secolului al XIX-lea, în gubernie erau 944 de şcoli de diverse tipuri, sistemul educaţional culminînd cu Gimnaziul Clasic (sau Şcoala Gimnazială) Simbirsk, care primea elevi pînă la vîrsta de şaptesprezece ani. Deşi Simbirsk nu avea o universitate, Universitatea Imperială din Kazan se afla la numai 190 de kilometri distanţă spre nord.

Locuitorii Simbirskului se remarcaseră prin reuşite în plan cultural. Unul dintre cei mai importanţi istorici ai Rusiei, Nikolai Karamzin, care a murit în 1826, se trăgea din gubernie. La fel şi scriitorul Ivan Goncearov, al cărui roman *Oblomov* – publicat în foileton în anii 1850 – a devenit o operă clasică a literaturii europene. Fireşte, Simbirsk nu era un centru al efervescenţei culturale şi intelectuale. Biblioteca Publică Karamzin nu avea un fond de carte bogat, iar librării erau puţine; în zonă nu exista nici un cerc literar. Dar cei care doreau să joace un rol în viaţa publică nu erau dezavantajaţi de faptul că fuseseră educaţi acolo, dimpotrivă. Mulţi dintre cei mai originali scriitori, gînditori şi politicieni ruşi proveneau din mediul provincial. Aceşti intelectuali au beneficiat de pe urma faptului că şi-au petrecut primii ani din viaţă departe de atmosfera culturală claustrofobă a Sankt-Petersburgului. Şi-au dezvoltat ideile în mod independent sau în cadrul unor mici grupuri de susţinători şi nu şi-au pierdut originalitatea sau încrederea. De multe ori ei erau cei care lansau atacuri la adresa gîndirii convenţionale de la acea vreme şi tot ei erau şi inovatorii ţării – şi nu avea să existe nici un politician şi gînditor revoluţionar mai inovator decît omul care şi-a început

viaţa în Simbirsk sub numele de Vladimir Ulianov.

Familia Ulianov se mutase în Simbirsk în toamna anului 1869, cu cîteva luni înainte să se nască Vladimir. Tatăl, al cărui nume complet era Ilia Nikolaevici Ulianov, fusese numit inspector al Şcolilor Populare din gubernie. Şi-a adus soţia însărcinată, Maria Aleksandrovna Ulianova, şi pe cei doi copii ai lor, Aleksandr şi Anna, pe strada Streleţkaia, în casa închiriată de la familia Pribilovski[3]. Postul lui Ilia fusese creat ca parte din programul guvernamental de extindere rapidă a şcolarizării de la mijlocul anilor 1860. În scurt timp, a devenit o figură proeminentă în treburile oraşului şi ale guberniei Simbirsk.

Ilia şi Maria Ulianov aveau origini mixte. Autorităţile sovietice vor încerca să ascundă faptul că Maria avea şi strămoşi evrei. Bunicul ei dinspre tată, Moşko Blank, era un comerciant evreu de vinuri şi spirtoase la Starokonstantinov, în gubernia Volînia, teritoriu de graniţă aflat în partea de vest a Imperiului Rus. Starokonstantinov era un oraş mic, iar majoritatea locuitorilor săi erau evrei. Moşko era într-un conflict permanent cu vecinii săi, inclusiv cu fiul său Abel, pe care l-a dat în judecată pentru agresiune verbală şi fizică[4], însă a rămas uimit de sentinţă. Judecătorul nu l-a crezut pe Moşko şi l-a sancţionat pe el, nu pe fiul lui. În 1803, Moşko însuşi a fost dat în judecată de vecinii săi evrei pentru că ar fi furat fîn. Doi ani mai tîrziu a fost acuzat că ar fi vîndut votcă distilată ilegal. În ambele cazuri a fost găsit nevinovat. N-a mai fost la fel de norocos în 1808, cînd a petrecut cîteva luni în închisoare, ca urmare a unei acuzaţii de incendiere premeditată. În cele din urmă a fost achitat din nou şi s-a mutat cu familia la Jitomir, capitala guberniei. Cu toate acestea, n-a uitat umilirile îndurate la Starokonstantinov. În 1824 a solicitat o redeschidere a cazului de incendiere premeditată şi a reuşit să obţină amendarea familiilor care îi intentaseră procesul. Moşko nu era genul de om cu care să te joci. Era o trăsătură pe care unul dintre urmaşii săi avea să o moştenească[5].

Moşko Blank nu era evreu practicant. Părinţii săi nu-l crescuseră în spiritul credinţei evreieşti şi nici el nu-şi trimisese copiii la şcoala evreiască locală. În mod tradiţional, ei ar fi trebuit să meargă la hederul din Starokonstantinov pentru a învăţa ebraică şi pentru a studia Tora. În schimb, Moşko i-a înscris la noua

şcoală de stat din zonă, unde aveau să înveţe în limba rusă. Cînd soţia lui Moşko a murit, acesta a rupt legăturile rămase cu credinţa înaintaşilor săi. L-a abordat pe preotul din localitate şi a fost botezat creştin ortodox[6].

E posibil ca Moşko Blank să fi avut parte de o experienţă spirituală, dar poate că motivaţia sa a fost mai curînd una materială. Convertirea la creştinism avea să înlăture obstacolele din calea avansării sale pe scara socială şi economică. Pînă la cele trei împărţiri ale Poloniei între Austria, Prusia şi Rusia dintre 1772 şi 1795, în Imperiul Rus trăiau puţini evrei. Rezultatul dezmembrării Poloniei a fost că ţarii s-au ales cu o populaţie evreiască numeroasă. Dat fiind faptul că ostilitatea religioasă şi economică faţă de evrei era obişnuită printre ruşi, indiferent de pătura socială, Ecaterina cea Mare s-a temut că avea să-şi piardă popularitatea dacă le permitea evreilor să treacă dincolo de teritoriile de graniţă din vest. Drept urmare, a emis un decret prin care aceştia puteau locui doar în Zona de Rezidenţă. Numai unui procent foarte mic de evrei avuţi li s-a îngăduit să părăsească acest teritoriu, iar evreii nu puteau accede la ranguri nobiliare. Pentru un evreu nepracticant şi plin de ambiţie, soluţia era să treacă la creştinismul ortodox. Orice astfel de fost evreu era în mod automat înregistrat ca rus şi eliberat de povara legislaţiei discriminatorii. Fără îndoială că şi Moşko Blank simţea că statutul lui de evreu îi limita posibilităţile din moment ce el însuşi a declarat că nu avea nici o legătură religioasă sau educaţională cu iudaismul.

Totuşi, cîţiva apostaţi s-au comportat destul de agresiv cu foştii lor coreligionari, cum era şi Moşko Blank, care s-a adresat Ministerului de Interne, cerînd mai multe restricţii pentru evrei. El a propus să li se interzică evreilor să vîndă alimente care nu erau cuşer (pe care ei nu le puteau mînca) şi să angajeze creştini în timpul sabatului (cînd evreii nu puteau lucra). A insistat în mod special ca adepţilor hasidismului, o sectă evreiască ferventă şi mistică, să li se interzică dreptul la întîlnire. Militantismul lui Moşko era extraordinar. A cerut Ministerului de Interne să nu le permită evreilor în general să se roage pentru venirea lui Mesia şi să-i oblige să se roage pentru sănătatea împăratului şi a familiei sale[7]. Pe scurt, Moşko Blank era antisemit, afirmaţie ce merită să fie subliniată. Unii autori contemporani din Rusia au susţinut că

originile evreieşti ale lui Lenin i-au influenţat ideile şi comportamentul. Aceşti autori tind să aibă opinii antisemite[8]. Dar, în încercarea lor de a urmări o agendă rusă naţionalistă prin evidenţierea legăturilor evreieşti ale lui Lenin, ocolesc pur şi simplu faptul că Moşko Blank a fost un duşman al iudaismului şi că nici un aspect concret legat de originile lor evreieşti nu a contat pentru copiii săi[9].

Fiii lui Moşko, Abel şi Srul, erau la fel de dornici ca tatăl lor să rupă legăturile evreieşti. De fapt, ei s-au convertit la creştinism înaintea tatălui lor, care îi trimisese la studii la Academia Medico-Chirurgicală din Sankt-Petersburg. Evident, Moşko nu i-a purtat pică lui Abel pentru conflictul violent care i-a dus pe amîndoi în faţa tribunalului din Jitomir. Abel şi Srul aleseseră o carieră în medicină, domeniu atractiv pentru mulţi care voiau să urce pe scara societăţii imperiale. „Profesiile liberale" deschideau calea către afirmarea publică prin intermediul unei competenţe tehnice. Abel şi Srul au muncit din greu pentru a deveni medici în Sankt-Petersburg. În 1820, după ce şi-au exprimat dorinţa de a deveni creştini, au fost botezaţi în Catedrala Sampsonevski din raionul Vîborg al Sankt-Petersburgului. Conform obiceiului, au fost însoţiţi de nobili ruşi care acceptaseră să le fie naşi. Abel şi Srul şi-au luat nume creştine: Abel a devenit Dmitri, iar Srul a devenit Aleksandr. Unul dintre naşi a fost senatorul Dmitri Baranov, care făcuse un studiu despre gubernia Volînia pentru guvernul imperial în 1820 şi îi ajuta în mod activ pe tinerii evrei care se converteau la creştinism[10].

Fraţii Blank au devenit medici abilitaţi. După absolvire, în 1824, Aleksandr (Srul) Blank şi-a deschis iniţial un cabinet în gubernia Smolensk, unde pare că şi-a construit singur o carieră. Din documentele oficiale nu reiese clar dacă a păstrat legătura cu tatăl său. Aleksandr era propriul său stăpîn, iar asta se vedea şi în atitudinea sa faţă de studiu. În timp ce studia manualele recomandate la Academia Medico-Chirurgicală din Sankt-Petersburg, citea şi despre tehnici medicale neortodoxe[11].

Aleksandr Blank s-a însurat cu o creştină, Anna Grosschopf, în 1829. Anna era o luterană din Sankt-Petersburg, cu origini germane şi suedeze. Tatăl ei, Johann Grosschopf, era un notar a cărui familie venise din Lübeck, iar mama sa, Anna Estedt, avea

rădăcini suedeze. În orice caz, ambii părinţi ai Annei Grosschopf trăiau de multă vreme în Sankt-Petersburg[12]. Aici l-a cunoscut Anna pe Aleksandr Blank şi tot aici s-a căsătorit cu el. Din moment ce logodnicul ei devenise creştin ortodox rus, o condiţie pentru căsătorie, impusă prin legea imperială, era ca ea să se convertească la religia lui Aleksandr. A îndeplinit toate formalităţile, însă faptul că avea să-şi crească fiicele ca luterane arată că, în realitate, nu şi-a abandonat niciodată credinţa luterană. A rămas de asemenea fidelă unor obiceiuri pe care majoritatea ruşilor nu le împărtăşeau încă. De Crăciun, nemţii împodobeau în casă un brad. Aceasta a fost o tradiţie pe care Anna a transmis-o mai departe copiilor şi nepoţilor săi, care o considerau un obicei tipic „nemţesc"[13]. Aleksandr Blank şi Anna Grosschopf au adoptat identitatea naţională rusă, dar nu au dus acest proces pînă la capăt. Anna, în special, a păstrat cîteva urme din trecutul ei, iar Aleksandr, deşi a dat uitării trecutul său evreiesc, nu a insistat ca soţia sa să facă la fel cu propria-i moştenire.

Continuînd să adere la luteranism, Anna încălca legea. În practică însă, autorităţile statului îi forţau rareori pe creştinii ortodocşi să nu se abată de la ortodoxie, iar Aleksandr şi Anna se puteau concentra în continuare pe felul în care se vor impune în cadrul societăţii ruse. Cariera lui Aleksandr ca medic a fost decentă, dar nu spectaculoasă. S-a mutat din post în post la Sankt-Petersburg şi în gubernii. N-a fost o carieră lipsită de probleme. La Perm a intrat în conflict cu superiorii săi şi şi-a pierdut slujba. Apelul pe care l-a făcut împotriva tratamentului la care a fost supus nu i-a dat cîştig de cauză, dar, în cele din urmă, a izbutit să fie numit inspector medical al spitalelor din Zlatoust, restabilindu-şi astfel reputaţia. Prin această numire a devenit în mod automat „consilier al statului" şi nobil ereditar[14].

Anna avea o sănătate fragilă şi a murit înainte de a împlini patruzeci de ani, în 1838; a lăsat în urmă şase copii – un băiat, Dmitri, şi cinci fete: Anna, Liuba, Ekaterina, Maria (mama lui Lenin) şi Sofia. Aleksandr Blank nu putea face faţă singur situaţiei. A căutat sprijin la familia soţiei, iar una dintre surorile acesteia, Ekaterina, a fost de acord să-i ia locul în creşterea copiilor. Ekaterina von Essen – *née* Grosschopf – era văduvă. Aleksandr Blank avea mai multe motive să fie mulţumit de ea. Pe lîngă faptul

că şi-a asumat responsabilitatea creşterii nepoatelor ei, avea şi o moştenire substanţială şi a fost dispusă să contribuie la cumpărarea proprietăţii Kokuşkino, aflată la 30 de kilometri nord-est de Kazan, vechiul oraş de pe Volga (unde locuise cu răposatul ei soţ, Konstantin)[15]. Ultimul motiv este cumva mai puţin cuviincios. Se pare că Aleksandr Blank şi Ekaterina von Essen au început să trăiască împreună ca soţ şi soţie la scurt timp după moartea Annei Blank. Aleksandr a cerut autorităţilor permisiunea de a se căsători cu Ekaterina fără să le dezvăluie faptul că era sora defunctei sale soţii. O astfel de căsătorie era ilegală, după cum probabil ştia, iar cererea i-a fost respinsă. Dar Aleksandr şi Ekaterina erau de neclintit în privinţa legăturii lor şi au continuat să trăiască sub acelaşi acoperiş pînă la moartea ei în 1863[16].

În 1848, familia Blank locuia în Kokuşkino, iar Aleksandr Blank, care se retrăsese din activitatea sa de medic în Penza în anul precedent, a devenit moşier, avînd control direct asupra vieţii a patruzeci de ţărani şi asupra familiilor acestora. Kokuşkino avea un conac mare cu două niveluri şi mezanin. Era suficient loc pentru toţi membrii familiei. Băiatul, Dmitri, mergea la şcoala gimnazială din Kazan, dar cele cinci fete erau educate acasă. Mătuşa Ekaterina se ocupa de educaţia şcolară formală, precum şi de educaţia muzicală, în special de studiul pianului. De asemenea, au fost angajaţi şi profesori care veneau la Kokuşkino de la Kazan. Fetele au învăţat de mici rusă, germană, franceză şi engleză. Mătuşa Ekaterina era o supraveghetoare extrem de exigentă, dar nepoatele sale aveau să aprecieze beneficiile în plan educaţional pe care i le datorau.

Cît despre Aleksandr Blank, acesta era interesat de igienă, dietă şi îmbrăcăminte şi a scris o broşură despre avantajele „balneologiei”[17]. Aceasta era o practică medicală care presupunea înfăşurarea pacienţilor în pături ude, ideea fiind că apa avea să prevină şubrezirea sănătăţii. Blank aplica metoda tinerei sale familii. Nu-i plăcea să dea medicamente decît în situaţii excepţionale şi insista pe respectarea unei diete simple: fetele nu aveau voie să consume ceai sau cafea decît atunci cînd aceste băuturi le erau servite în vizită la vecini. Copiii Blank trebuiau să poarte bluze descheiate la gît şi cu mîneci scurte chiar şi pe timp de iarnă[18]. La maturitate, au avut motive să creadă că avuseseră

parte de o educaţie neobişnuită[19]. E adevărat că tatăl lor avea şi simţul umorului, dar de obicei glumele sale erau pe seama celorlalţi. Pe 1 aprilie, de exemplu, se ţinea de şotii prin casă. Odată i-a păcălit pe toţi punîndu-le zăpadă în farfurii[20]. Dar în general el şi mătuşa Ekaterina preferau să fie mai degrabă stricţi cu copiii. Deşi fetele îşi iubeau tatăl şi mătuşa, le era foarte frică de ei.

Tînărul Dmitri era profund nefericit. În 1850, la scurt timp după ce s-au mutat la Kokuşkino, pe cînd încă mai era student, s-a sinucis[21]. Nici acum nu se ştie cu exactitate ce l-a supărat. Poate l-a dezechilibrat moartea mamei sau poate l-a deranjat ceva în relaţiile cu tatăl său. Poate a simţit o presiune prea mare din partea familiei ori a profesorilor săi, care aveau aşteptări mari de la el. Sau poate că a fost pur şi simplu victima unei boli psihice.

Totuşi, viaţa copiilor Blank era în general mult mai plăcută decît a ţăranilor de pe moşia Kokuşkino. Cînd Edictul de Emancipare i-a eliberat de sub stăpînirea nou-sositului dr. Blank, ţăranii au refuzat să accepte suprafaţa maximă de pămînt disponibilă pentru ei, căci asta ar fi implicat că erau de acord să-i plătească o compensaţie. În schimb, au preferat varianta prin care primeau minimul de teren fără să plătească nimic pentru el. Pe moşiile învecinate, ţăranii acceptaseră cealaltă variantă, iar dr. Blank, un bărbat înalt şi subţire, cu ochi negri, le-a cerut ţăranilor săi să se mai gîndească. I-a avertizat că aveau să cadă pradă sărăciei dacă nu se răzgîndeau. Dar ţăranii nu au avut încredere în el. Probabil că au dat crezare zvonurilor nefondate care circulau printre ţăranii nemulţumiţi, conform cărora tot pămîntul avea să le fie dat gratuit celor care îl cultivau. Au ajuns să-şi regrete decizia, dar a fost prea tîrziu; familia Blank nu le-a permis să revină la vechea înţelegere. Situaţia tulbure a agriculturii ruse în secolul al XIX-lea era un subiect pe care membrii familiei Blank îl stăpîneau foarte bine – şi pe care nu îl tratau cu blîndeţe.

Maria Aleksandrovna Blank se născuse la Sankt-Petersburg în 1835. Soţul ei, Ilia Nikolaevici Ulianov, venise pe lume cu patru ani înainte. Ilia făcea parte dintr-o familie de negustori din Astrahan, unde Volga se varsă în Marea Caspică. Era cel mai mic dintre cei patru copii; fratele său se numea Vasili, iar surorile sale Maria şi Fedosia. Tatăl lor, Nikolai Ulianov, era croitor[22]. Istoricii sovietici oficiali susţineau că Ulianovii erau strîmtoraţi financiar, dar nu

există dovezi în acest sens. Nikolai Ulianov trăia într-o casă de cărămidă cu suprastructură de lemn, iar afacerea lui era înfloritoare.

Deşi nu ştim exact întregul fond etnic şi religios al familiei, Nikolai se trăgea probabil din ţărani care, în secolul al XVIII-lea, veniseră în Astrahan din gubernia Nijni Novgorod, situată în amonte pe Volga. Se pare că iniţial numele lor nu era Ulianov, ci Ulianin; pe atunci, o astfel de schimbare în ortografie era un lucru obişnuit. Posibilitatea ca ei să fi venit din învecinatul Nijni Novgorod, unul dintre cele mai mari oraşe ale Rusiei, a dat naştere ideii că ar fi fost ruşi. Cel mai probabil erau. Dar gubernia Nijni Novgorod, la fel ca alte cîteva din regiunea Volgăi, era locuită de un amestec de grupuri etnice şi nu poate fi exclusă varianta conform căreia Ulianovii ar fi aparţinut unuia dintre grupurile etnice indigene cucerite de ţarii ruşi în secolul al XVI-lea. Astfel, Ulianovii ar fi putut fi ciuvaşi sau mordvini. Apartenenţa lor religioasă e şi mai neclară. Dacă erau ruşi, s-ar putea să fi fost creştini ortodocşi, dar puteau la fel de bine să fi aparţinut uneia dintre sectele creştine locale. Dacă erau ciuvaşi sau mordvini, ar fi putut fi păgîni sau musulmani ori chiar creştini convertiţi. Singura certitudine e că Nikolai Ulianov – bunicul lui Lenin – şi-a crescut copiii drept creştini ortodocşi ruşi şi i-a educat în şcolile ruseşti[23].

Rămîn semne de întrebare şi în privinţa identităţii bunicii din Astrahan. Pînă şi prenumele ei e problematic. Potrivit unor surse, se numea Aleksandra, în timp ce după altele numele său era Anna. Nu poate fi exclusă cu totul posibilitatea ca ea să fi fost rusoaică din naştere. Dar cert este că sora lui Lenin, Maria, era convinsă că arborele genealogic al înaintaşilor lor din Astrahan avea şi ramuri tătare, iar atunci cînd s-a referit la acest lucru poate că se gîndea la bunica sa. Majoritatea autorilor o consideră kalmîcă, însă e posibil să fi fost kîrgîză. Kalmîcii erau o populaţie majoritar budistă care trăia în regiunile cele mai sudice ale Imperiului Rus. Înaintaşii lor au fost triburile nomade care îi cotropiseră pe ruşi în secolul al XIII-lea împreună cu Hoarda Mongolă. Cei mai mulţi dintre kalmîcii şi kîrgîzii care trăiau în Astrahan erau săraci, unii chiar sclavi. Puţini au fost cei care au devenit negustori la oraş. Autorităţile ruse nu-i agreau, ba chiar îi dispreţuiau, considerîndu-i „asiatici”.

Totuşi, nu trebuie eliminată complet posibilitatea ca ea să fi fost rusoaică, din moment ce sursele disponibile sînt atît de puţine şi de vagi. Adevărul este învăluit în continuare în mister. Dar generaţiile de mai tîrziu credeau că un element non-rusesc („tătar”, după cum a sugerat Anna Ilinicina Ulianova) pătrunsese în genealogia lor în Astrahan şi e greu de crezut că acest fapt ar fi o invenţie a lor[24]. Aleksandra era mai tînără decît Nikolai Ulianov, care a tot amînat să se căsătorească pînă spre vîrsta mijlocie. Se spune că şi-ar fi cumpărat soţia de la o familie de vază de negustori din Astrahan. Acest lucru a dat apă la moară speculaţiilor că fusese convertită la creştinismul ortodox. Dar, în realitate, chestiunea e încă nelămurită. O altă supoziţie este şi mai stranie, aceea că Nikolai Ulianov avea acelaşi nume de familie cu mireasa sa Aleksandra. A fost exprimată bănuiala că cei doi erau rude de sînge, şi chiar rude destul de apropiate. Nimic însă nu a fost dovedit şi, în lipsa unor documente, probabil că nici nu va fi vreodată. Singura concluzie corectă e că Lenin nu putea pretinde că are origini exclusiv ruseşti dinspre partea tatălui; este posibil, dar în nici un caz sigur să nu fi avut „sînge” rusesc nici pe linie maternă.

Însă, oricare ar fi fost originile lor, Nikolai şi Aleksandra şi-au crescut copiii în cultura rusă, în credinţa creştină ortodoxă şi şi-au trimis băieţii la şcoli ruseşti[25]. Familia Ulianov profita de toate oportunităţile pentru a se poziţiona în clasa de mijloc a societăţii din Astrahan. Ambiţia aceasta a continuat şi după ce Nikolai a murit în 1838, la vîrsta de şaptezeci şi cinci de ani. Cel mai mare dintre fii, Vasili, care nu s-a căsătorit niciodată, a luat asupra sa responsabilităţile familiei şi a plătit pentru ca fratele său Ilia – cu treisprezece ani mai tînăr – să meargă la gimnaziul din Astrahan şi apoi la Universitatea Imperială din Kazan, unde a devenit licenţiat în matematică în 1854. După absolvire, Ilia a lucrat ca profesor în mai multe locuri. Primul post l-a avut la Penza, unde a lucrat la institutul pentru fiii de nobili. Acolo a cunoscut-o pe Maria Aleksandrovna Blank, care locuia la sora sa Anna, soţia directorului institutului, I.D. Veretennikov[26].

Căsătoria lui Ilia Nikolaevici Ulianov cu Maria Aleksandrovna Blank a avut loc la Penza în august 1863. Aveau multe preocupări în comun şi o atitudine asemănătoare faţă de viaţă. Aveau în special o pasiune comună pentru educaţie, ceea ce i-a apropiat,

deşi trecutul lor era atît de diferit. Ilia se convertise la creştinismul ortodox, în timp ce Maria era luterană nepracticantă. Ilia avea origini asiatice, Maria – nord-europene. Ilia era un bărbat crescut pe malurile Volgăi, care-şi petrecuse întreaga viaţă în apropierea marelui fluviu: în Astrahan, în Kazan, Penza, Nijni Novgorod şi, în cele din urmă, în Simbirsk. Maria îşi petrecuse primii ani din viaţă la Sankt-Petersburg şi în regiunile de vest ale Imperiului Rus. Pe cînd familia Ulianov dobîndise abia recent o situaţie materială confortabilă, familia Blank o avusese dintotdeauna. Ilia absolvise o facultate, Maria fusese educată numai acasă. Nici una dintre aceste diferenţe nu a contat pentru ei. Ce a contat a fost devotamentul lor faţă de educaţie. În această privinţă, Maria manifesta acelaşi zel ca Ilia. Avea şi ea pregătire pedagogică, deşi nu a predat niciodată într-o şcoală. Educaţia era punctul central al vieţii lor. Familia Blank aşa fusese crescută. Nu doar Maria, ci şi două dintre surorile sale s-au căsătorit cu profesori care au urcat în ierarhia administraţiei din educaţie. Ilia şi Maria erau uniţi de zelul lor, pe care l-au transmis generaţiei următoare.

Pe lîngă educaţie, Ilia avea şi alte preocupări intelectuale. Era fascinat de meteorologie şi a publicat articole erudite care se bazau pe observaţiile sale ştiinţifice. Educaţia primită la Universitatea Imperială din Kazan i-a sporit apetitul intelectual. Făcea consemnări cu privire la vînt, ploaie, soare, umiditate. Ilia Ulianov era dedicat, aşa cum aveau să fie şi copiii săi, studierii raţionale a mediului înconjurător. Obiectul atenţiei lui Ilia era vremea; cel al copiilor săi avea să fie politica Imperiului Rus.

Deşi Ilia era înzestrat din punct de vedere educaţional, Maria îl eclipsa în cel puţin o privinţă. Cînd vorbea în germană, el avea dificultăţi cu pronunţia literei *r*, de parcă ar fi vorbit în franceză. (De fapt, avea aceeaşi problemă şi în limba rusă.) Efectul putea fi comic pentru elevii săi. Odată, de exemplu, i-a întrebat pe unii dintre ei cum se spune în germană la „foarte”. Un elev a răspuns „sehr”, cu sunetul aspirat al limbii ruse, în loc de *sehr*. Dar cînd Ilia a încercat să-l corecteze, nici lui nu i-a ieşit mai bine: „sehl”. Ilia s-a prefăcut că nu observă cum rîdea clasa de pronunţia sa greşită[27]. Totuşi, în acelaşi timp, le dădea tuturor de înţeles că urmărea întotdeauna cele mai înalte standarde, pe care le aplica nu doar elevilor, ci şi profesorilor. N-a ezitat niciodată să-i mustre pe

protejaţii săi care nu se ridicau la nivelul aşteptărilor. Dar cei care reuşeau îi purtau un respect plin de admiraţie şi erau mîndri să li se spună „ulianovişti” (*ulianovţi*). Datorită realizărilor sale, Ilia şi familia lui se bucurau de un anumit statut social şi de notorietate în Simbirsk. Se descurcase destul de bine la nivelul guberniei.

Succesul său a fost posibil datorită priceperii cu care soţia sa administra gospodăria. Ilia o lăsa să-i cumpere pînă şi costumele[28]. Deşi era fiu de croitor, Ilia nu se sinchisea să probeze hainele. Era extrem de preocupat de munca sa, pe care o considera mai importantă decît orice altceva. Acasă, Maria se bucura de încrederea sa deplină, iar Ilia, de sprijinul ei neţărmurit. Duceau o viaţă mai curînd izolată. Lui Ilia îi plăcea să joace uneori şah şi whist. Ca partener de şah nu l-a putut găsi decît pe bătrînul funcţionar public şi contabil Arseni Belokrisenko – naşul de botez al fiului său Vladimir[29] –, iar whist nu juca decît cu profesorii din oraş[30]. Maria Aleksandrovna era chiar şi mai retrasă faţă de comunitatea locală. În locuinţa familiei de pe strada Streleţkaia veneau cîteva prietene, însă ea rareori le întorcea vizitele. Pe timpul verii, Ilia şi Maria călătoreau în regiunea Volgăi. Totuşi, în aceste excursii se duceau întotdeauna la rudele lui sau ale ei. În cazul lui Ilia, ajungeau la Astrahan, iar în cazul Mariei, la rudele ei din Stavropol şi Kokuşkino. Astfel, Ulianovii se aventurau rareori în afara mediului profesional sau familial. Din acest motiv, în ciuda vizibilelor realizări ale lui Ilia, au rămas la marginea elitei provinciale.

Nu păreau să fie deranjaţi prea tare de această izolare. Nu-şi doreau atît de mult să urce în ierarhia socială a vechii Rusii, cît mai ales să ajute la construcţia unei Rusii noi. Şi-au pus speranţele în cariera lui Ilia şi în educaţia fiilor şi fiicelor lor. Cei opt copii s-au născut repede unul după altul. Prima a fost Anna, în 1864, iar doi ani mai tîrziu s-a născut şi Aleksandr. Au fost urmaţi de Vladimir în 1870, Olga în 1871, Dmitri în 1874 şi Maria în 1878. Aceştia nu au fost singurii copii ai cuplului. Mai fuseseră o Olga în 1868 şi un Nikolai în 1873, însă amîndoi au murit cînd erau foarte mici. Nu era ceva neobişnuit la vremea aceea, cînd îngrijirea medicală era rudimentară, în raport cu standardele secolului XX. În orice caz, moartea lor nu i-a descurajat pe Ulianovi să-şi mărească în continuare familia.

Ilia nu era vorbăreţ şi de multe ori se refugia în studiu cînd era acasă. Era entuziasmat atunci cînd discuta pe teme de educaţie şi trăia pentru munca sa. Nu rîvnea laudele altora şi era destul de zgîrcit cu laudele pentru cei care se descurcau bine la muncă. De fapt, nici Ilia şi nici Maria nu-şi manifestau emoţiile. Era nevoie de ceva cu totul extraordinar pentru ca ei să-şi exprime sentimentele – cînd micuţa Olga a murit, Ilia a jelit multă vreme[31], dar altminteri Ilia şi Maria erau persoane tăcute şi impasibile. Pe cînd erau tineri, arătau deja de vîrstă mijlocie. Ilia era jenat de chelia sa prematură şi încerca s-o mascheze pieptănînd părul care îi mai rămăsese înspre frunte. Totuşi, era de neclintit în ambiţia sa înflăcărată ca misionar al culturii şi împreună cu Maria – a cărei linişte interioară era excepţională – formau un cuplu care impresiona pe toată lumea prin devotamentul faţă de iluminarea culturală[32].

Slujba lui Ilia ca inspector al Şcolilor Populare nu era una pe care să o poată face din biroul său de pe strada Streleţkaia din Simbirsk. În ultimul an al vieţii sale, în gubernia Simbirsk existau 444 de şcoli primare şi peste 20.000 de elevi[33]. Trebuia să acopere în călătoriile sale o suprafaţă de 25.000 de kilometri pătraţi şi de multe ori lipsea de acasă cu săptămînile. Ilia fusese numit inspector la numai opt ani după Edictul de Emancipare din 1861; în primii ani, sarcina sa nu consta atît în verificarea respectării standardelor pedagogice, cît în supravegherea construirii de clădiri adecvate în locuri potrivite. Pentru aceasta era nevoie de multă iniţiativă. Că era sat sau oraş, trebuia să se asigure că era respectat un anumit standard de eficienţă şi siguranţă. Din primăvară şi pînă la începutul toamnei, Ilia lua tarantasul pentru a vizita şcolile din gubernie. Tarantasul nu era cel mai confortabil vehicul tras de cal de la acea vreme, fiindcă nu avea arcuri. Dar era rezistent pentru drumurile primitive din gubernia Simbirsk. În orice caz, situaţia era mai bună pentru Ilia pe timp de iarnă, cînd putea călători cu sania. Indiferent de anotimp, a dat dovadă de o energie extraordinară de la începutul şi pînă la mijlocul carierei sale.

Ulianovii îşi petreceau verile în locuinţa familiei Blank de la Kokuşkino. Înainte să se nască Vladimir, făcuseră o excursie cu Anna şi Aleksandr în Astrahan, în vizită la rudele lui Ilia. Mai trăiau mama lui, Aleksandra, şi fratele său mai mare. Anna

Ulianova n-a uitat niciodată agitaţia plină de afecţiune pentru ea şi fratele ei. Era ceva foarte diferit de ceea ce trăia acasă. Totuşi, mama ei s-a arătat nemulţumită. Aşa cum se întîmplă de multe ori în sînul familiilor, ea aplica copiilor săi un regim de austeritate sentimentală, chiar dacă era de părere că propriii părinţi fuseseră prea severi cu ea şi cu surorile ei. Maria Aleksandrovna considera, de asemenea, că rudele sale din partea soţului îi „alintau excesiv" pe copii[34]. Excursia la Astrahan nu s-a mai repetat, iar de atunci, cînd Ulianovii mergeau în vizită la rude, acestea erau întotdeauna cele din partea Mariei Aleksandrovna[35]. Dr. Blank a fost încîntat să-l vadă pe noul său nepot Vladimir, care fusese adus la Kokuşkino cu restul familiei la începutul verii lui 1870. Cînd sosiseră Ulianovii, bătrînul dr. Blank nu era acasă şi a trebuit să urce scările ca s-o găsească pe Maria Aleksandrovna. Ea l-a întîmpinat mîndră în capul scărilor, cu pruncul în braţe. Tatăl ei a început să-i facă un examen medical lui Vladimir şi să pună întrebări legate de progresele sale[36].

Vladimir nu avea să-şi amintească de bunicul său, întrucît pe 17 iunie dr. Blank a murit subit. Moşia de la Kokuşkino le-a revenit fiicelor bătrînului, care aveau s-o păstreze ca loc de relaxare pentru familiile lor pe timp de vară. Printre bucuriile lor nu se numărau şi obligaţiile muncii fizice. Iulie era luna cînd se strîngea recolta, iar ţăranii de la Kokuşkino munceau cel mai din greu. Asudau pe cîmp, unde la amiază le erau aduse merindele şi băutura; seara cîntau plini de entuziasm cîntece populare. Atmosfera aceasta le era cunoscută Ulianovilor aflaţi în vizită, care nu luau însă parte la ea. Ei erau în vacanţă. Se eliberau de grijile existenţei lor urbane, dar refuzau să idealizeze împrejurimile rurale. Viaţa la ţară nu-i prea atrăgea, iar neîncrederea arătată de iobagii recent emancipaţi faţă de doctorul Blank n-a îmbunătăţit cu nimic situaţia.

Între timp, Ilia Ulianov urcase şi mai sus pe scara socială. În iulie 1874 a fost promovat din funcţia de inspector în cea de director al Şcolilor Populare pentru gubernia Simbirsk. În felul acesta, i-a călcat pe urme doctorului Blank, devenind „consilier al statului" şi nobil ereditar, îndreptăţit să i se spună „Excelenţa Sa". Absenţele lui Ilia au continuat să fie dese şi îndelungate, dar Maria era mai mult decît capabilă să facă faţă situaţiei. La fel ca alte

familii de clasă mijlocie din acea perioadă, Ulianovii au angajat o bucătăreasă pentru a mai uşura povara Mariei, iar din 1870 de copii a avut grijă dădaca Sarbatova. De asemenea, atunci cînd trebuia curăţată zăpada sau trebuiau tăiate lemne erau plătiţi lucrători. Familia Ulianov nu se deosebea cu nimic de celelalte familii din clasa de mijloc.

Ilia şi Maria erau supuşi loiali ai lui Alexandru al II-lea şi devotaţi reformelor iniţiate de acesta, începînd cu Edictul de Emancipare din 1861. În timpul Războiului ruso-turc din 1877-1878, Ilia s-a ocupat de colectarea contribuţiilor voluntare pentru îngrijirea soldaţilor răniţi[37]. Drept urmare, a acceptat cu mîndrie diverse medalii, inclusiv Ordinul Sf. Stanislav (clasa I) în ianuarie 1887, conferite ca răsplată pentru meritele sale profesionale. Ilia şi Maria evitau să aibă legături cu cei ce creau probleme autorităţilor. Au făcut totuşi o excepţie în cazul doctorului Aleksandr Kadian, ale cărui opinii politice subversive duseseră la exilarea sa administrativă la Simbirsk. Aceasta însemna că nu avea voie să părăsească oraşul şi trebuia să rămînă sub supravegherea poliţiei. După ce l-au cunoscut, Ilia şi Maria i-au cerut să fie medicul familiei. În orice caz, relaţia lor a rămas una strict profesională, iar Ulianovii refuzau politicos să discute cu el chestiuni de interes public. De-a lungul anilor 1860, Ilia şi Maria s-au ghidat după premisa că în Imperiul Rus se va merge neabătut pe linia unor reforme oficiale şi i-au descurajat pe copiii lor să arate vreo simpatie faţă de ideile revoluţionare.

În condiţiile în care tatăl şi mama lui erau atît de loiali stăpînirii imperiale, cum se poate să fi avut o influenţă majoră asupra dezvoltării celui mai mare revoluţionar din lume? Răspunsul e cît se poate de simplu şi toate biografiile importante conduc către aceeaşi idee: descendenţa şi educaţia lui Lenin i-au modelat personalitatea, iar Ilia şi Maria au avut o influenţă profundă şi durabilă asupra fiecăruia dintre copiii lor. Ei le-au oferit un model de devotament. Munceau din greu şi preţuiau viaţa intelectuală. Le-au transmis copiilor ambiţia arzătoare de a reuşi în viaţă. Ilia şi Maria se aflau pe jumătate în interiorul elitei guberniei şi pe jumătate în afara ei. În acea perioadă, mulţi indivizi capabili şi educaţi au pătruns în rîndul nobilimii. Imperiul Rus traversa o perioadă nesigură. Încă aveau loc schimbări sociale majore. Ar fi

fost uimitor ca, într-o astfel de societate, Ulianovii să fi fost asimilaţi complet într-o singură generaţie. Înaintaseră mult, dar nu trecuseră încă „linia de sosire”. La momentul respectiv, acest statut tranzitoriu nu a contat prea mult pentru Ilia şi Maria. Puteau face faţă tensiunilor.

Nu factorii sociali, ci cei naţionali şi etnici au stîrnit controverse. Naţionaliştii ruşi au susţinut întotdeauna că ideologia lui Lenin are legătură directă cu faptul că prin venele acestuia curgea prea puţin sînge rusesc. Elementul evreiesc din genealogia sa a atras o atenţie deosebită. Un astfel de comentariu e, în sine, mai mult xenofob. Etnia nu e un fenomen exclusiv biologic, ci este produsă şi reprodusă de mecanismele limbii, educaţiei şi ale relaţiilor economice şi sociale. Ceea ce contează în cazul lui Ilia şi al Mariei Ulianov este că gîndeau, vorbeau şi se comportau ca nişte ruşi – ca şi copiii lor. Originile lor etnice contau prea puţin în viaţa lor de zi cu zi.

De fapt, potrivit Annei Ilinicina, ea a aflat despre originile evreieşti ale doctorului Blank abia în 1897, la vîrsta de treizeci şi trei de ani, în timpul unei călătorii în Elveţia. În excursiile în afara graniţelor, Anna Ilinicina folosea numele de familie al mamei[38], iar studenţii elveţieni cu care se întîlnea o întrebau dacă e evreică. A fost uimită să afle că aproape toţi elveţienii care purtau numele Blank erau evrei. Anna Ilinicina a întrebat-o probabil pe mama sa şi a aflat că bunicul lor, dr. Blank, avea origini evreieşti. Mulţi ani mai tîrziu, după moartea lui Lenin, Anna Ilinicina a mai aflat de la un prieten că o cupă de argint care aparţinuse cîndva părinţilor doctorului Blank era de tipul celor folosite la sărbătorile religioase evreieşti[39]. Nici Anna şi nici fraţii ei nu au fost tulburaţi de ceea ce aflaseră. Şi nici n-au spus-o în gura mare. Ştiau deja că rădăcinile lor nu erau pe de-a-ntregul ruseşti şi probabil că au adăugat ingredientul evreiesc pe lista deja existentă. Se poate să fi fost şi o măsură de precauţie. Antisemitismul era larg răspîndit în Imperiul Rus şi e posibil ca tinerii Ulianovi să nu fi văzut nici un motiv pentru care să se expună unor probleme în societate.

Totuşi, mai tîrziu, Lenin a considerat că adaosul cultural la moştenirea rusească a familiei era un avantaj. Îi considera pe evrei o „rasă” (sau *plemea*, după cum se exprima el, respectînd norma rusească în vigoare la acea vreme) înzestrată şi se mîndrea cu

ingredientul evreiesc din genealogia sa. După cum îi spusese surorii sale Anna, activiştii evrei constituiau cam jumătate din numărul revoluţionarilor din regiunile sudice ale Imperiului Rus. Potrivit romancierului Maxim Gorki, Lenin îi favoriza pe evrei atunci cînd îi compara cu ruşii: „Mi-e milă de oamenii care sînt inteligenţi. Noi nu avem prea mulţi oameni inteligenţi. Sîntem un popor în general talentat, dar avem o mentalitate de leneşi. Un rus sclipitor e aproape întotdeauna evreu sau o persoană prin venele căreia curge şi sînge evreiesc”[40]. Totuşi, chestiunea aceasta nu se afla în centrul atenţiei sale. Pînă să-şi înceapă Anna Ilinicina cercetările în această direcţie, s-ar putea nici să nu fi ştiut de ea. Lenin se considera în primul rînd rus.

De fapt, nu atît elementul evreiesc, cît cel germanic al genealogiei mamei lui Lenin a continuat să aibă impact asupra familiei. Maria Aleksandrovna mergea la biserica luterană locală, în vreme ce soţul ei asista la slujbele ortodoxe, la fel cum, după obiceiul german, ei îi plăcea să aibă în casă un brad de Crăciun[41]; iar Lenin avea şi el brad de Crăciun de fiecare dată cînd printre musafirii lui şi ai soţiei sale se aflau şi copii.

Obiceiurile nemţeşti de sărbători nu erau singurul element care dăinuia din moştenirea etnică a familiei. Mai era şi înclinaţia puternică, specifică culturii evreieşti şi germane, spre educaţie şi realizări publice. La cei din familia Blank, ea exista din plin. Şi Ilia Ulianov, provenind dintr-un mediu non-rusesc şi aspirînd la împlinire profesională în Imperiul Rus, a întărit acest imbold: ştia că ori va reuşi în viaţă pe baza propriilor merite şi calificări, ori nu va reuşi deloc. Maria şi Ilia credeau că supuşii din Imperiul Rus care nu erau ruşi trebuiau să aibă parte de un tratament egal cu ceilalţi. În această privinţă, se deosebeau de numeroasele persoane cu origini non-ruseşti care dezvoltaseră o antipatie puternică faţă de acei non-ruşi care nu voiau să adopte identitatea naţională rusă. Astfel, Ilia era convins că non-ruşii trebuiau să fie educaţi în limba lor maternă. Era pragmatic şi un om de onoare. Ştia cît de greu ar fi fost în alte condiţii să-i facă pe ciuvaşi să-şi trimită copiii la şcolile lui, aşa că insista ca la şcoală copiilor de ciuvaşi din gubernia Simbirsk să li se predea în limba ciuvaşă, şi nu în rusă. Această sensibilitate faţă de alte grupuri etnice şi naţionale le-a fost transmisă şi copiilor Ulianov, iar pe Lenin l-a preocupat pînă

la sfîrşitul vieţii sale.

Şi astfel, Ulianovii erau un tip aparte de ruşi. Erau ruşi noi, în sensul că aveau origini etnice diverse. Dar deveniseră ruşi. Deşi Maria Aleksandrovna îşi trăda originile nemţeşti, îşi asumase în mare parte o identitate rusească. Ilia Nikolaevici îşi lăsase şi el trecutul în urmă. Atît Ilia, cît şi Maria erau caracterizaţi de ambiţia care se regăseşte adesea într-o proporţie exagerată printre oamenii care îşi construiesc o carieră în sînul unei societăţi cu o majoritate naţională diferită. Trăind pe malul Volgăi printre ruşi, Ulianovii semănau întru cîtva cu o primă generaţie de imigranţi. Erau mînaţi de dorinţa de a se afirma, pe care le-au transmis-o şi copiilor. Mai mult decît atît, erau selectivi în privinţa aspectelor culturii ruse cu care se identificau. „Vechea” Rusie – Rusia ţăranilor, a obiceiurilor de la ţară, a beţiei, a ignoranţei, a arbitrarului, a respectului dat de clasa socială şi a privilegiului ereditar – nu-i atrăgea defel. Ilia şi Maria voiau să scape de acele tradiţii învechite. Se identificau cu modernitatea şi voiau ca Rusia să semene mai mult cu ţările din Apus. Sperau ca reformele din anii 1860 să transforme societatea. Ulianovii credeau în Progres, Educaţie, Ordine, Curăţenie, Obedienţă, Ierarhie şi Corectitudine.

Prin urmare, erau atraşi de tendinţele din Rusia epocii lor care puneau accentul pe contactul cu Europa. Toţi „progresiştii” voiau să înveţe franceza şi germana. Asemenea altor nobili, şi Ulianovii treceau uneori de la rusă la franceză atunci cînd vorbeau[42]; poate că, spre deosebire de o generaţie mai veche de astfel de ruşi, doreau doar să comunice în aşa fel încît servitorii să nu ştie ce spuneau. Abilităţile lor lingvistice erau totuşi considerabile. La fel şi înclinaţiile muzicale. Nu toate căminele din Simbirsk erau interesate de operele lui Richard Wagner[43]. Mai mult decît atît, Ulianovii citeau despre cele mai recente evoluţii europene în plan artistic, filosofic şi ştiinţific. Ilia şi Maria Ulianov erau ruşi „cultivaţi”; erau patrioţi. Voiau să construiască o societate „modernă”, „europeană”, „occidentală” şi „luminată”. Lenin era demnul urmaş al părinţilor săi.

2

Copilăria în Simbirsk

1870-1885

Aşadar, ce fel de copil era Volodea? Pînă nu demult, existau prea puţine informaţii ca să putem fi siguri de răspuns. Nu pentru că nu ar fi existat memorii despre el. Ba chiar dimpotrivă: familia lui Volodea a lăsat în urmă un material stufos, iar surorile Anna şi Maria au scris despre el neîncetat. Însă numai materialele publicate la un an sau doi după moartea sa din 1924 sînt oneste în privinţa aspectelor fie şi uşor critice la adresa lui. Cenzura s-a instalat repede pentru a veni în sprijinul cultului lui Lenin, iar memoriile au fost modificate drastic de conducerea centrală a partidului înainte de a fi tipărite. Abia acum putem consulta manuscrisele originale. Din acest material documentar se desprinde imaginea unui băieţel plin de energie, sclipitor şi încîntător, dar în acelaşi timp îngîmfat şi nu întotdeauna foarte amabil.

Anna, sora lui Volodea, mai mare cu şase ani decît el, îi consemna impactul de cînd era mic[1]:

> Era cel de-al treilea copil şi era foarte gălăgios – un mare plîngăcios cu nişte ochişori căprui pătrunzători, veseli. A început să meargă cam în acelaşi timp cu sora sa Olea [Olga], care era cu un an şi jumătate mai mică. Ea a început să meargă foarte devreme şi fără ca cei din jurul ei să bage de seamă. Volodea, în schimb, a învăţat să meargă tîrziu; iar dacă sora lui se împiedica fără s-o audă nimeni (sau „se împleticea”, cum spunea dădaca) şi se ridica de una singură,

sprijinindu-se cu mînuţele pe podea, el se lovea inevitabil la cap şi un urlet disperat răsuna în întreaga casă.

Casa avea ecou din cauza structurii de lemn, iar podelele şi pereţii răsunau atunci cînd micuţul cădea şi se lovea cu capul de covor – sau chiar de duşumeaua goală. Mama, Maria Aleksandrovna, se întreba dacă nu cumva o să fie retardat mintal. Moaşa care asistase la naştere şi-a spus părerea: „O să ajungă ori foarte inteligent, ori foarte prost". La momentul respectiv, asta nu a prea liniştit-o pe Maria Aleksandrovna, care mai tîrziu avea să-şi amintească cîte griji îşi făcuse pentru micuţul ei Volodea[2].

Familia putea doar să ghicească de ce Volodea se lovea la cap şi a ajuns la concluzia că avea legătură cu conformaţia lui fizică. În copilărie, Volodea avea picioare scurte şi firave şi capul mare. Cădea întruna pentru că, se pare, partea superioară a corpului era mai grea. După ce cădea, credeau membrii familiei, se tot zbătea să se ridice şi se izbea cu capul din pură frustrare[3].

Asta nu explică de ce a continuat să fie gălăgios chiar şi după ce a învăţat să meargă. Nu a încetat niciodată să facă tărăboi şi, potrivit Annei, toată copilăria a fost gălăgios şi mofturos[4]. Faţă de ceilalţi copii ai Ulianovilor, era mult mai distrugător. Cînd părinţii i-au făcut cadou de ziua lui un căluţ din papier-mâché, instinctul lui a fost să se furişeze cu jucăria şi să-i rupă picioarele. Anna l-a văzut cînd s-a ascuns după o uşă. Cîteva minute mai tîrziu a fost găsit cît se poate de satisfăcut, cu jucăria făcută bucăţi lîngă el. În plus, Volodea nu era întotdeauna drăguţ cu fraţii şi surorile lui. La vîrsta de trei ani, a călcat în picioare colecţia de afişe de teatru pe care fratele său mai mare Saşa o întinsese pe covor. Pînă să-l ia mama sa de acolo, distrusese cîteva. Cîţiva ani mai tîrziu, a luat rigla favorită a Annei şi a rupt-o în două[5]. La momentul respectiv era suficient de mare ca să înţeleagă că făcuse ceva foarte rău în această familie disciplinată. Comportamentul său avea ceva răutăcios, ceea ce nu era pe placul restului familiei.

Dar era, de asemenea, fermecător şi reuşea întotdeauna să obţină iertarea dădacei sale, Varvara Sarbatova. Atunci cînd se purta urît, îşi recunoştea repede vina, ceea ce o liniştea într-o oarecare măsură pe mama lui: „E bine că nu face niciodată nimic pe ascuns"[6]. Cînd avea opt ani, i-a demonstrat că avea dreptate.

Atunci i s-a permis pentru prima dată să călătorească pînă la Kazan pe un vapor cu zbaturi pentru a o vizita pe mătuşa Anna Veretennikova (*née* Blank), împreună cu sora sa Anna şi cu fratele său Aleksandr. Pentru el a fost un moment special şi cu greu şi-a stăpînit lacrimile cînd şi-a luat la revedere de la mama lui pe cheiul din Simbirsk. La Kazan s-a distrat pe cinste cu verişorii săi pînă cînd au început să se hîrjonească şi, din păcate, a spart o vază de sticlă. Mătuşa Anna a auzit zarva, a intrat repede în cameră şi i-a luat pe toţi la întrebări. Volodea a păstrat însă tăcerea şi nu şi-a recunoscut vina. La trei luni de la acest incident, după ce se întorsese la Simbirsk, mama sa l-a găsit scîncind în pernă tîrziu în noapte. Cînd a urcat la el în dormitor, a izbucnit: „Am minţit-o pe mătuşa Ania [numele de alint al Annei]. I-am spus că nu eu am spart vaza, deşi eu am spart-o”[7].

Volodea era un băiat îndesat, de înălţime medie, cu păr cîrlionţat, şaten-deschis, care la adolescenţă a devenit roşcat. Încă avea picioarele destul de scurte şi capul disproporţionat de mare. Deşi starea sa de sănătate era în general bună, familia era îngrijorată de strabismul care îi afecta ochiul stîng. Mama l-a dus la Kazan pentru a fi examinat de profesorul Adamiuk, oftalmolog, care i-a spus că defectul nu putea fi corectat şi că trebuia să se descurce numai cu ochiul drept[8]. Foarte tîrziu, în 1922, Lenin a aflat că fusese diagnosticat greşit. În realitate, suferea doar de miopie la ochiul stîng[9], iar faptul că Adamiuk nu i-a prescris ochelari a avut drept consecinţă obiceiul – foarte vizibil după ce a ajuns un politician celebru – de a miji ochii atunci cînd le vorbea oamenilor. Fraţii şi sora sa au avut probleme de sănătate mult mai grave. Cînd Saşa a suferit de o inflamaţie acută la stomac, Maria Aleksandrovna a căzut în genunchi în faţa icoanei din colţul salonului şi a chemat-o pe fiica sa Anna: „Să ne rugăm pentru Saşa!”[10]. Saşa a învins boala, dar şi alţi Ulianovi, inclusiv Volodea, au avut probleme cu stomacul. Se pare că exista o predispoziţie genetică în familie, moştenită probabil pe linia Blank.

Totuşi, îndeobşte erau sănătoşi, activi şi plini de viaţă. Copiii erau încurajaţi să facă mişcare. Tatăl lor, Ilia Nikolaevici, ieşea cu ei la plimbare de-a lungul promontoriului de pe Volga, în nordul oraşului. Cumpăra de asemenea abonamente pentru familie ca să meargă la scăldat la una dintre plajele din apropiere[11]. Dar în

majoritatea timpului copiii erau lăsaţi de capul lor pe-afară. Între cel mai mare şi cel mai mic – Anna şi Maria – era o diferenţă de paisprezece ani, ceea ce însemna că cei mai mici se raportau la ceilalţi ca la nişte adulţi. Nu şi Volodea. Uneori, el şi ceilalţi copii mai mici erau lăsaţi în grija Annei şi a lui Saşa, care nu ieşeau din cuvîntul părinţilor, aplicînd întocmai regulile lor. Volodea îl iubea şi-l admira pe Saşa, dar nu rata nici o ocazie de a face şotii. Uneori alerga pe hol cu galoşii plini de noroi. Murdărea covorul şi pardoseala, iar Anna şi Saşa erau îngroziţi. Prin astfel de pozne făcea notă discordantă faţă de fraţii şi surorile lui[12].

Copiii formau perechi, pentru a-şi ţine tovărăşie. Saşa şi Anna, cei mai mari, deveniseră mai apropiaţi; le urma gălăgioasa pereche Volodea-Olga; cel de-al treilea cuplu era format din Dmitri şi Maria. Saşa şi Anna au rămas apropiaţi şi după adolescenţă şi s-au văzut adesea la Sankt-Petersburg în timpul studenţiei. Volodea şi Olga erau şi ei tovarăşi de joacă fericiţi; nimeni nu-şi aminteşte să-i fi văzut certîndu-se vreodată. Armonia dintre ei se datora probabil, cel puţin parţial, faptului că Olga, o fire blajină, făcea ce-i spunea Volodea, căruia, din ce-şi aminteşte sora lor mai mare, Anna, „îi plăcea să comande [*komandovat*]”[13]. Volodea şi Olga se luau la întrecere prin grădina cea mare şi se jucau la trapezul pe care Ilia Nikolaevici îl cumpărase după ce familia văzuse un circ ambulant în Simbirsk. În zilele mai liniştite, Volodea şi Olga mergeau pe terenul de crochet. Dar uneori făceau şi nazuri. Ghertruda Nazareva, o prietenă a mamei lor, avea să scrie: „Cît era ziulica de lungă o puteai auzi pe Olga cîntînd, ţopăind, învîrtindu-se sau jucîndu-se cu Volodea, care, cred eu, le provoca cele mai mari neplăceri mamei şi surorii sale mai mari”[14].

Pe scurt, nu era nicicum un copil-problemă, ci doar cel mai neastîmpărat copil dintr-o familie remarcabil de disciplinată. La pedepse se recurgea rareori. Ilia Nikolaevici avea un temperament vulcanic, iar copiii lui se temeau să-i iasă din cuvînt chiar şi atunci cînd slujba îl purta în călătorii îndelungate prin gubernia Simbirsk. Cînd el lipsea, Maria Aleksandrovna îl pedepsea pe cel care se abătea de la reguli trimiţîndu-l să stea pe scaunul din biroul lui Ilia. În familie, acesta era cunoscut drept „scaunul negru”. Familia n-a uitat niciodată episodul în care Volodea, după o poznă, a fost trimis să stea pe scaun, iar mama a uitat cu totul de el preţ de

cîteva ore. Oricît de neastîmpărat era, nu a îndrăznit să se dea jos de pe scaun sau să scoată vreun sunet pînă cînd mama sa nu a revenit în birou[15].

Aşa decurgea viaţa Ulianovilor. Numărul tot mai mare de copii i-a făcut să caute o casă mai spaţioasă, iar în vara anului 1878, cînd Ilia a fost numit director al Şcolilor Populare din gubernie, s-au mutat pe Strada Moscovei nr. 48. Acesta era locul pe care Volodea avea să şi-l amintească drept casa lui din Simbirsk. Strada Moscovei se afla aproape de centrul oraşului şi era una dintre străzile mai mari şi faimoase, din moment ce aici se găsea reşedinţa oficială a comandantului garnizoanei militare din Simbirsk. (Chiar şi aşa, nu era pavată, iar pietonii erau nevoiţi să meargă pe podeţe de leaţuri dacă voiau să evite noroiul şi băltoacele pe vreme ploioasă.) La mică distanţă se aflau Catedrala Ortodoxă, Gimnaziul Clasic şi Biblioteca Publică Karamzin. Locul era convenabil pentru întreaga familie, inclusiv pentru Maria Aleksandrovna, care putea merge la biserica luterană aflată la cîteva case depărtare. Dar principala atracţie pentru Ulianovi era casa însăşi. La parter, Ilia avea un birou de lucru generos, iar Maria avea şi ea camera ei. Jos mai erau cinci camere mari şi o bucătărie, iar la etaj dormitoarele copiilor erau suficient de spaţioase. Grădina era mare, cu copaci falnici pe peluză, iar familia a angajat un grădinar care să se ocupe de fructele şi legumele de care avea nevoie. Ca orice familie din clasa de mijloc, Ulianovii aveau servitori.

La instalarea în noua locuinţă, erau cunoscuţi de apropiaţi drept „familia cea frumoasă”. Ilia era respectat pentru reuşitele sale în sistemul administraţiei educaţionale, iar Maria pentru realizările sale muzicale şi lingvistice. Toţi copiii, fără excepţie, se descurcau bine la şcoală şi erau apreciaţi pentru comportamentul lor ales atît acasă, cît şi în oraş. Localnicii se mirau că nici unul dintre ei nu punea piciorul prin grădinile destinate horticulturii: nici o floare şi nici o legumă nu erau vreodată călcate în picioare, nici o creangă nu era ruptă. Comportamentul cuviincios în public era o chestiune de onoare pentru toţi copiii Ulianov, pînă şi pentru zvăpăiatul Volodea. Orice incident ar fi fost subiect de bîrfă. De exemplu, vecinii au fost uimiţi să vadă cum iarna copiii Ulianov, la fel ca toţi copiii familiilor din Simbirsk, aruncau cu bulgări de

zăpadă în trecători prin gardul de nuiele[16].

Copiii nu erau izolaţi de alţi băieţi şi alte fete pentru că Ilia Nikolaevici şi Maria Aleksandrovna îşi rotunjeau veniturile primind chiriaşi. Printre aceştia era şi familia Persianov, care ocupa camerele de la mezanin[17]. Veaceslav Persianov era în acelaşi an la şcoală cu Vladimir Ulianov. La fel şi Nikolai Nefedev, a cărui mamă murise şi al cărui tată stăruise pe lîngă părinţii Ulianov să-l lase pe fiul său să locuiască la ei cît mergea la şcoală. Cererea i-a fost acceptată, iar băiatul a fost găzduit într-o saună reamenajată din fundul grădinii[18]. Vladimir se juca adesea cu Nikolai Nefedev, dar în general copiii Ulianov îşi căutau tovarăşii de joacă cei mai apropiaţi în sînul familiei. Copiii fuseseră educaţi în spiritul reuşitei în viaţă şi se sprijineau reciproc în acest sens. E posibil ca legăturile strînse din interiorul familiei să fi făcut mai dificilă pentru ei stabilirea unor relaţii profunde în afara acesteia. Din cei şase copii, numai patru au ajuns la maturitate. Dintre aceştia, Maria nu s-a măritat niciodată şi se pare că a rămas celibatară. Anna şi Dmitri s-au căsătorit în jurul vîrstei de treizeci de ani: nu se grăbeau să plece din casa părintească. Vladimir s-a căsătorit pe la douăzeci şi cinci de ani, însă, avînd în vedere circumstanţele nunţii, e puţin probabil că a făcut-o dintr-un angajament plin de pasiune.

În orice caz, căldura stabilă a vieţii de familie nu l-a împiedicat pe Vladimir să fie neprietenos cu surorile şi fraţii săi. Avea mereu o urmă de maliţiozitate în el. Astfel, deşi se înţelegea bine cu fratele său mai mic Dmitri, uneori îl tachina urît. Vladimir obişnuia să spună că Dmitri putea să plîngă „la comandă". Dmitri nega, dar, cum Vladimir continua să-l necăjească, izbucnea în lacrimi. Apoi Vladimir anunţa că Dmitri plîngea într-adevăr la comandă[19].

Un astfel de comportament îi deranja pe părinţii lui şi pe copiii mai mari, în special pe Aleksandr. Totuşi, era încă îndrăgit de ei; nimeni nu era de părere că defectele lui cîntăreau mai mult decît virtuţile, iar Olga credea în continuare că nu era capabil să facă vreun rău cuiva. Succesele sale şcolare erau un motiv de mîndrie pentru familie. Cele mai bune şcoli din Simbirsk erau Gimnaziul Clasic pentru băieţi şi Gimnaziul Marinskaia pentru fete. Se intra cu examen obligatoriu şi numai elevii foarte buni puteau obţine un loc. Copiii Ulianov erau străluciţi şi fuseseră pregătiţi pentru

examen, iar poziţia ocupată de tatăl lor în sistemul educaţional îl scutea pe acesta de taxa anuală de şcolarizare de treizeci de ruble pentru fiecare dintre ei. Maria Aleksandrovna lucrase cu ei pentru a-i ajuta să treacă examenul. Se ocupa de fiecare pe rînd şi ca să-i înveţe să citească folosea metoda modernă a cartonaşelor pe care erau reprezentate sunete[20]. Angajau şi preceptori cu jumătate de normă, aleşi cu precădere dintre tinerii profesori pregătiţi de Ilia Nikolaevici. Cîţiva dintre aceştia veneau acasă la Ulianovi, printre care Vasili Kalaşnikov, Ivan Nikolaev şi Vera Pruşakevici[21]. Aşteptările părinţilor cu privire la reuşita copiilor erau mari, iar o introducere de timpuriu în tainele cititului şi socotitului era considerată cea mai eficientă metodă de a grăbi împlinirea educaţională a copiilor.

Sora cea mai mare, Anna, căuta să se elibereze de povara aşteptărilor părinteşti[22]:

> Eu am fost cea care un an mai tîrziu o rugam adesea pe mama cu lacrimi amare să mă retragă de la şcoală, asigurînd-o că acasă voi reuşi să fac mai mult; iar uneori o imploram să mă lase să lipsesc de la şcoală, apucîndu-mă de treabă cu un zel remarcabil. Era foarte dureros pentru mine că tata vedea în asta o dovadă de lene. Simţeam că e nedrept, dar nu puteam să explic într-o manieră inteligentă şi nu îndrăzneam să vorbesc despre asta cu tata.

Anna era o fată inteligentă, care fusese trecută într-o clasă cu un an mai mare decît cea potrivită vîrstei ei. Dar nu putea face faţă numeroaselor teme şi avea dureri puternice de cap şi insomnii.

Întrucît nu îndrăznea să-i spună asta tatălui, a rugat-o pe mama ei să negocieze ca ea să înveţe singură acasă. Dar tatăl s-a arătat a fi neînduplecat[23]. Anna era prea loială familiei pentru a-şi acuza tatăl că era insensibil; a făcut exact contrariul, reproşîndu-şi sieşi că era o fată „irascibilă şi capricioasă”[24]. Totuşi, o urmă de ranchiună a rămas. Considera că tatăl ei ar fi putut fi mai indulgent cu progeniturile sale cînd se descurcau bine la şcoală. Dacă lui Ilia Nikolaevici îi plăcea vreuna dintre compunerile ei, obişnuia să-i spună asta mamei, dar nu şi Annei. Pedagogul de frunte al Simbirskului era un slab psiholog. Nişte laude cînd şi cînd, credea Anna, n-ar fi stricat[25]. Deloc surprinzător, ea a crescut

cu tendinţa de a intra în panică în faţa testelor şcolare de diverse tipuri. Maria, sora ei mai mică, era la fel. Amîndouă erau fete inteligente şi ambiţioase, dar Maria şi-a petrecut primii ani ai tinereţii înscriindu-se la tot felul de cursuri pe care nu le mai absolvea. Annei îi era foarte clar că fuseseră supuse unei presiuni prea mari cînd erau copii şi că nu reuşiseră să capete încrederea care păruse să vină de la sine în cazul fraţilor ei Aleksandr şi Vladimir.

Cu siguranţă Vladimir era inteligent şi încrezător. Mai mulţi meditatori particulari l-au pregătit vreme de doi ani, iar în vara anului 1879, pe cînd avea nouă ani, a dat examenele de admitere la Gimnaziul Clasic din Simbirsk. În toamnă a fost admis în clasa I, care avea treizeci de băieţi[26]. Cu tunica lui albastru-închis, cu gulerul milităresc ridicat şi cu cei nouă nasturi de alamă, arăta exact ca şi ceilalţi. Era al doilea băiat Ulianov care mergea la acea şcoală: Aleksandr era deja elev acolo şi era cel mai bun din anul lui.

Nu s-a acordat prea mare atenţie tipului de educaţie pe care a primit-o Vladimir Ulianov. Dar, în realitate, aceasta a fost foarte importantă pentru dezvoltarea sa ulterioară. În 1871, Ministerul Instrucţiunii Publice emisese regulamente de funcţionare pentru toate şcolile gimnaziale ruseşti. Programa şi orarul se stabileau la Sankt-Petersburg. S-a înfiinţat o clasă pregătitoare pentru ca toţi elevii să poată avea cam aceleaşi şanse de a încheia studiile cu succes. După aceea, de la vîrsta de nouă ani, fiecare băiat trebuia să urmeze încă opt ani de şcoală. În clasa pregătitoare, în centrul atenţiei se aflau noţiunile elementare de la acea vreme. Din cele douăzeci şi două de ore pe săptămînă, şase erau alocate limbii ruse, şase caligrafiei, şase matematicii şi ştiinţelor şi patru religiei. Odată ce băieţii începeau primul an propriu-zis de gimnaziu, erau adăugate şi alte materii în programa şcolară. Din cele douăzeci şi opt de ore ale orarului de la clasa I, opt erau de latină, cinci de matematică şi fizică, patru de rusă şi patru de franceză, trei de caligrafie, două de geografie şi două de religie. În clasa a II-a se introducea germana, iar într-a III-a istoria şi greaca veche. Caligrafia se studia numai în clasa I, iar geografia pînă în clasa a IV-a. Această distribuţie a materiilor se păstra în mare pînă în clasa a VIII-a, ultimul an de gimnaziu[27].

Dintr-a şasea pînă într-a opta, greaca şi latina reprezentau jumătate din numărul orelor. Ministerul Instrucţiunii Publice considera că prin studiul clasicilor elevii descopereau idealuri precum credinţa, adevărul, stoicismul şi curajul; autorii antici erau priviţi drept promotori ai loialităţii faţă de interesele dinastiei Romanovilor. La fel ca în restul Europei, regula era să-i ajuţi pe elevi să poată traduce operele lui Homer, Herodot, Tucidide, Xenofon, Titus Livius, Horaţiu şi Cicero. Curiozitatea intelectuală nu era încurajată. Se cerea reproducerea corectă a textelor autorilor în limba rusă, iar elevii din clasele mai mari erau învăţaţi cum să transforme hexametri latini şi eleni în vers rusesc.

Literatură rusă nu se prea studia; aproape toţi marii poeţi şi romancieri ruşi – Puşkin, Lermontov, Gogol, Turgheniev, Lev Tolstoi şi Dostoievski – erau hărţuiţi de cenzura de stat pentru că alimentau cu idei subversive sistemul politic de la acea vreme. Moştenirea literară rusă nu era însă ignorată cu totul. În timpul limitat alocat de Ministerul Instrucţiunii Publice, elevilor li se cerea să înveţe pe de rost cîteva poezii. Selecţia includea nu doar autori „siguri" din punct de vedere politic, precum Krîlov, Jukovski şi Kolţov, ci chiar şi pe Puşkin şi Lermontov. Pentru profesori, insuflarea mîndriei patriotice şi a devotamentului faţă de monarhie era mai importantă decît aprecierea măiestriei artistice. Fragmente enorme de poezii trebuiau memorate şi reproduse la sfîrşitul anului şcolar. Era o misiune greu de îndeplinit. Pentru a putea trece din clasa a IV-a în clasa a V-a de gimnaziu, Vladimir Ulianov şi colegii săi trebuiau să poată recita peste o sută de poezii, printre care 45 de fabule de Krîlov şi 31 de poezii ale lui Puşkin. Nu e deloc de mirare că numai jumătate dintre elevi au trecut examenele orale de la sfîrşitul anului, care le permiteau să intre în clasa a V-a. Printre cei admişi era şi Vladimir[28].

Deşi elevii studiau franceza şi germana, conducerea se străduia să reducă posibilitatea ca ei să deprindă idei revoluţionare. Gramatica prevala faţă de literatură. Voltaire, Rousseau sau Goethe nu se studiau în nici un gimnaziu rusesc, iar directorul Feodor Kerenski – care, printr-un extraordinar capriciu al istoriei, era tatăl lui Aleksandr Kerenski, ce avea să conducă guvernul provizoriu de la 1917 pe care Lenin şi bolşevicii l-au răsturnat – le-a interzis elevilor să meargă la Biblioteca Publică Karamzin, de unde ar fi

putut împrumuta opere literare neagreate. Kerenski urma liniile directoare trasate de guvern. În dorinţa de a-i izola pe elevii de gimnaziu de lumea contemporană, Ministerul Instrucţiunii Publice a redus orele de fizică, chimie şi biologie la minimul posibil în programă (iar lucrările chimistului de talie mondială Mendeleev au fost scoase din biblioteci). Guvernul a dispus, de asemenea, ca elevii de gimnaziu să asiste în mod regulat la slujbele Bisericii Ortodoxe Ruse. Disciplina era riguros aplicată. Ca şi alţi directori ai vremii, Feodor Kerenski folosea bătaia, detenţia, munca suplimentară şi mustrările severe şi, după cum era moda în toate şcolile ţariste, profesorii îi încurajau pe elevi să-i pîrască pe colegii lor care încălcau regulile[29].

Pentru majoritatea elevilor, aceste metode educaţionale nu erau plăcute. Disciplina era supărătoare şi cîteodată brutală, volumul de muncă enorm, iar programa fără legătură cu viaţa de zi cu zi. Deşi lui Vladimir nu i s-a aplicat nici una dintre cele mai drastice sancţiuni disciplinare, e greu de crezut că experienţa pe care a trăit-o în şcoală nu a lăsat urme în conştiinţa sa. Implicarea directă, dură a statului în Gimnaziul Clasic din Simbirsk avea o latură intimidantă, şi doar puţini dintre elevii străluciţi de acolo nu au reuşit să-şi dea seama că, dacă şcolile erau administrate în stilul acesta birocratic, la fel se întîmpla şi cu celelalte instituţii ale statului. Vladimir a observat probabil şi contrastul dintre studiile sale de acasă şi regimul din şcoală. Sub îndrumarea mamei sale, sarcinile educaţionale erau mai plăcute; faptul că mulţi colegi de-ai săi abandonau şcoala din pricina cerinţelor exagerate trebuie să-i fi dat măcar o vagă idee că nu era totul în regulă[30]. Totuşi, spre deosebire de fratele său mai mare la aceeaşi vîrstă, Vladimir nu s-a revoltat. A dat de belea o singură dată, cînd a fost prins maimuţărindu-l pe incompetentul său profesor de limba franceză Adolf Por[31]. Tatăl său l-a pus însă să-i promită că nu va mai călca pe de lături niciodată, iar Vladimir a redevenit acelaşi băiat ascultător.

În orice caz, în general avea o atitudine pozitivă şi făcea progrese şcolare impresionante. Directorul Kerenski era mulţumit de adolescent, răsplătindu-l în catalog nu doar cu nota 5, ci cu +5; era atît de impresionat de el, încît, potrivit Annei Ilinicina, „îi ierta anumite trăsnăi pe care nu le-ar fi tolerat atît de uşor dacă ar fi fost

vorba de altcineva”. „Bineînţeles”, adăuga ea, „era influenţat şi de atitudinea pozitivă pe care o avea faţă de Ilia Nikolaevici şi de întreaga familie”[32]. Singura persoană care încă mai avea îndoieli în privinţa lui Vladimir era tatăl său, Ilia Nikolaevici, care era îngrijorat că reuşitele şcolare ale băiatului fuseseră obţinute prea uşor şi că din acest motiv nu-şi dădea seama că trebuie să fie la fel de muncitor şi pe viitor[33].

Obedienţa lui Vladimir nu e surprinzătoare – şi nu doar din pricina presiunii exercitate de aşteptările părinţilor. Şcoala gimnazială reprezenta calea de acces către eşaloanele mai înalte ale societăţii şi ale statului imperial. Vladimir Ulianov, odată ajuns adult, avea să obţină în mod automat statutul de nobil. Dar pînă şi Ulianovii trebuiau să-şi sporească şansele, iar o educaţie de calitate era o garanţie în acest sens. Tot efortul depus anterior acasă cu mama sa şi cu ceilalţi meditatori însemna că programa şcolară îi era accesibilă. Se obişnuise să fie sîrguincios. În scurt timp devenise cel mai strălucit elev din clasă. Cataloagele arată că obţinea mereu nota maximă la toate disciplinele. Cu o singură excepţie – logica. Fără îndoială, conta puţin şi faptul că era fiul directorului Şcolilor Populare din gubernia Simbirsk. Într-un mediu în care relaţiile personale jucau un rol important în carieră, puţini profesori şi-ar fi dorit să-l ofenseze pe Ilia Ulianov. Dar directorul Kerenski nu avea de ce să redacteze o evaluare fictivă. Vladimir Ulianov, ca şi fratele său Aleksandr, era un elev cu adevărat strălucit. Pentru Vladimir era firesc să depună cele mai mari eforturi la şcoală. Munca era o datorie de familie, iar datoria era o plăcere.

În general, era un copil la locul lui în afara orelor, dar se remarca prin sarcasmul său, iar atunci cînd un coleg i-a rupt creioanele, Vladimir l-a apucat de guler şi l-a obligat să înceteze[34]. Fără să fie scandalagiu, cînd dădea de necaz, replica lui era una fizică. Nimeni nu îl hărţuia pe Vladimir prea mult. Era vînjos şi îndesat şi-l ajuta faptul că, atunci cînd alţii nu înţelegeau lecţiile, se oferea să le explice. Dar cît timp a fost la gimnaziu nu a avut prieteni apropiaţi[35]. Îşi vedea de muncă, îi lăsa pe ceilalţi în pace şi voia să fie lăsat în pace. Era un singuratic.

Între timp, educaţia sa îi insufla o grijă deosebită faţă de sensul exact al cuvintelor; anii petrecuţi analizînd verbe latine şi

alcătuind versuri iambice greceşti au lăsat urme. Scrupulozitatea lui Lenin, scriitorul-revoluţionar, se datorează în egală măsură moştenirii literare a Atenei şi Romei şi lui Karl Marx şi Friedrich Engels. Se poate chiar să fi învăţat mai întîi de la oratorii Demostene şi Cicero cum să găsească o fisură în zidul de argumente al adversarului şi să o exploateze – iar faptele de eroism din epopeile în versuri ale lui Homer şi din proza lui Xenofon şi Titus Livius l-au făcut, probabil, să pună mare preţ pe rolul pe care îl poate juca liderul unic. Nici o persoană care i-a studiat îndeaproape pe istoricii Herodot şi Tucidide nu poate să nu fie influenţată de insistenţa cu care aceştia explorau dincolo de suprafaţa evenimentelor pentru a le afla cauzele ascunse. Dar toate acestea sînt speculaţii. Vladimir Ulianov nu a vrut să dezvăluie prea multe despre copilăria sa. Puţinul pe care-l ştim despre felul cum i-a receptat pe clasici îl datorăm rudelor sale. Sora sa Anna, de exemplu, scria că atracţia lui faţă de latină era atît de puternică, încît îi explica ei – cu şase ani mai mare decît dînsul – elementele de gramatică mai complicate[36].

Astfel, tot restul vieţii sale i-a citat pe autorii antici, deşi cei mai mulţi dintre cititorii săi nu avuseseră parte de aceeaşi educaţie ca a lui. Nu era pic de exhibiţionism; era un comportament inconştient al foştilor clasicişti peste tot în Europa. Mai tîrziu nu a mai avut timp de greacă şi latină. Dar în 1914, cînd a izbucnit Marele Război, a simţit brusc nevoia să-şi reia studiile filosofice şi (după cum vom vedea) să-l includă pe Aristotel printre autorii studiaţi.

Cu toate acestea, educaţia din gimnaziu a fost importantă nu doar în privinţa a ceea ce a reuşit să facă, ci şi pentru ceea ce nu a reuşit să facă cu elevii. În încercarea de a le distrage atenţia de la problemele publice grave, a creat un gol care avea să fie umplut cu idei ce nu erau pe placul autorităţilor oficiale. Faptul că elevii au fost privaţi de un studiu aprofundat în ştiinţele umane i-a expus tentaţiilor unor idei filosofice care intrau în dezacord cu poziţia oficială a guvernului. Directorul Kerenski încercase să menţină monopolul asupra ideilor la care aveau acces elevii, hotărînd că aceştia aveau nevoie de permisiunea sa pentru a folosi bibliotecile publice. Acţiunea sa a avut însă efectul opus. Atunci cînd reacţionau împotriva conţinuturilor educaţionale care le erau oferite, copiii deştepţi considerau adesea demnă de atenţia lor

orice idee care se opunea concepţiilor aprobate oficial. Dacă ţarul gîndea într-un fel, cu siguranţă adevărul trebuia să fie altul. O singură dată Ilia Nikolaevici a refuzat să-l sprijine pe director; i se păruse dintotdeauna că programa de la gimnaziu era prea limitată şi îşi dăduse copiii la şcoală îndeosebi pentru că aceasta reprezenta o cale de acces la universitate. Fără să aprobe făţiş operele subversive, i-a permis fiului său Aleksandr să-şi facă abonament la influenta publicaţie *Gazeta de Istorie*[37].

Ilia Nikolaevici nu doar că era la curent cu ultimele dezbateri din domeniul pedagogiei, dar mai şi avea în biroul său o bibliotecă generală vastă. Asemenea celorlalte familii ruseşti foarte educate, el şi Maria Aleksandrovna erau la zi cu marile opere ale literaturii contemporane, iar Mariei Aleksandrovna îi plăcea în mod deosebit poetul romantic Lermontov (care scrisese în stilul lui Byron). Ilia Nikolaevici îşi împărtăşea entuziasmul cultural cu alţii atît prin mijloace vizuale, cît şi educaţionale. De exemplu, i-a luat cu brişca familiei pe Vladimir şi pe doi colegi de-ai săi într-o excursie în afara Simbirskului, ca să-i ducă în locul descris de prozatorul Ivan Goncearov în romanul său *Rîpa*. Acolo, la Kindeakovka, s-au uitat în prăpastia descrisă în roman şi au coborît pînă aproape de fundul ei[38]. Şi alţi autori erau citiţi şi dezbătuţi în familie. Astfel, copiii Ulianov citeau romanele lui Nikolai Gogol şi Ivan Turgheniev. În mod obişnuit, făceau din lecturi o competiţie. Seara, cînd nu aveau nimic altceva mai bun de făcut, încercau să ghicească autorul unui fragment dintr-o poezie sau dintr-un roman. Învăţau chiar şi atunci cînd se jucau[39].

În tinereţe, politica nu prea a fost un factor care să-l influenţeze pe Vladimir Ulianov în mod direct. I-a văzut pe prizonierii de război turci încartiruiţi în apropiere, pe Strada Moscovei, la începutul Războiului ruso-turc din anii 1877-1878, iar tatăl său a făcut o colectă pentru Crucea Roşie cînd conflictul era încă în desfăşurare. Dar părinţii Ulianov preferau să evite să discute în mod direct pe teme politice. Cel puţin aşa au făcut pînă la 1 martie 1881. În acea zi – una fatidică pentru istoria ulterioară a Rusiei –, împăratul Alexandru al II-lea a fost asasinat de terorişti. În ultimii ani avuseseră loc mai multe atentate la viaţa sa. Dar gruparea Voinţa Poporului, înfiinţată în 1879, s-a dovedit a fi mai competentă decît predecesoarea sa, iar faptul că Alexandru al II-

lea a început să încline în favoarea formării unei adunări naţionale consultative se datorează în parte acţiunilor violente ale acesteia. Însă Voinţa Poporului nu voia doar o monarhie reformată. Îl voia mort pe împărat şi, în cele din urmă, a reuşit să-l ucidă cu o bombă care a fost aruncată sub trăsura ce-l ducea la Palatul de Iarnă din Sankt-Petersburg.

Vladimir Ulianov avea doar zece ani atunci cînd familia sa a asistat la slujba de comemorare a ţarului, care a avut loc pe 16 martie la catedrala din Simbirsk. Toţi demnitarii locali, printre care şi guvernatorul guberniei, se aflau acolo. Ilia şi Maria erau îngroziţi de asasinat. Nu erau simpatizanţi ai revoluţionarilor şi detestau vărsarea de sînge. Amîndoi erau de părere că Alexandru al II-lea jucase un rol util în direcţionarea Rusiei pe calea reformelor, chiar dacă dăduse înapoi întru cîtva în anii 1870. În special, limitase drepturile organelor administrative elective provinciale (zemstvele); restrînsese de asemenea sistemul curţii cu juraţi după ce Vera Zasulici, o teroristă socialistă care fusese prinsă în flagrant cînd încerca să-l ucidă pe guvernatorul general al Sankt-Petersburgului, Feodor Trepov, nu fusese condamnată în justiţie. Totuşi, un program de reformă a rămas în vigoare pînă la sfîrşitul vieţii lui Alexandru al II-lea. Într-adevăr, sub ameninţarea campaniei teroriste, începuse să se gîndească să înfiinţeze o adunare naţională consultativă, ca modalitate de a primi sprijin pentru coroană. Asasinarea sa l-a convins pe fiul şi moştenitorul lui la tron, Alexandru al III-lea, să abandoneze reformele. Acesta a pus la îndoială orice măsuri inovatoare şi pînă la moartea sa, în 1894, a pus accentul pe ideea tradiţională de ordine.

Probabil că Vladimir Ulianov împărtăşea repulsia părinţilor săi faţă de actul terorist. Dar, ca şi altor copii, nu prea îi stătuse mintea la politică după ce agitaţia provocată de moartea şi funeraliile împăratului se mai domolise. Era precoce ca elev, nu ca teoretician revoluţionar.

Chiar şi aşa, subiectele politice nu au lipsit cu totul din copilăria sa. Copiii Ulianov învăţau de la fratele lor Aleksandr cum să facă soldăţei din hîrtie şi cum să organizeze bătălii. Soldăţeii făcuţi de Aleksandr purtau uniformele trupelor lui Garibaldi care luau parte la mişcarea italiană Risorgimento. Anna şi Olga au ales forţele spaniole care se străduiau să-şi elibereze ţara de invazia lui

Napoleon. Vladimir alesese Armata Unionistă a lui Abraham Lincoln, care luptase în războiul civil american împotriva Sudului favorabil sclaviei[40]. Verişorul lor Nikolai Veretennikov avea să susţină mai tîrziu că soldăţeii lui Vladimir reprezentau armata „engleză” de la acea vreme. Dar Dmitri Ulianov, fratele mai mic al lui Vladimir, a respins această variantă. În mare parte, Dmitri a fost un cronicar riguros şi există cu atît mai multe motive să-i dăm crezare lui datorită altui detaliu politic cunoscut despre copilăria lui Vladimir. Cartea lui preferată, înainte să treacă la clasicii literaturii ruse, nu era alta decît *Coliba unchiului Tom*, de Harriet Beecher Stowe. Povestea aceasta despre încercarea unui sclav negru de a fugi de cruzimile de pe o plantaţie de bumbac din sudul american stătea la loc de cinste în camera lui[41]. Asemenea alegeri nu puteau fi întîmplătoare. Copiii Ulianov crescuseră într-un mediu cultural care susţinea libertatea naţională, politică şi socială.

E surprinzător totuşi că volumul pe care Vladimir îl preţuia cel mai mult descria Statele Unite, şi nu Rusia. Acest lucru corespunde dorinţei părinţilor lui de a sta, ei şi copiii lor, departe de dezbaterile periculoase despre viaţa publică rusă. În cazul acesta, erau puţin naivi. *Coliba unchiului Tom* conţinea idei cu însemnătate universală; stilul său sentimental transmitea idealuri legate de demnitatea umană universală. Cînd încercăm să găsim originile concepţiei politice a lui Vladimir, ne oprim adesea la lecturile din perioada adolescenţei tîrzii şi a începutului vieţii sale de adult. Ne îndreptăm atenţia asupra lui Cernîşevski, Marx, Plehanov şi Kautsky. Dar trebuie să ţinem minte că, înainte ca aceşti autori ruşi şi germani să-şi pună amprenta asupra conştiinţei sale, o femeie americană – Harriet Beecher Stowe – îi influenţase deja mintea fragedă.

Vladimir era un băiat plin de viaţă. De îndată ce îşi îndeplinea obligaţiile şcolare şi educaţionale, îi plăcea să iasă afară. Pe la nouă sau zece ani a renunţat să mai cînte la pian. Mama lui a fost dezamăgită; ea era o pianistă foarte bună şi o învăţase să cînte la pian şi pe fiica sa Anna suficient de bine încît să poată interpreta lucrări clasice, precum şi opere de Richard Wagner[42]. Dar de data asta, Maria Aleksandrovna i-a respectat dorinţa lui Vladimir, probabil şi pentru că băiatul avea foarte mult de lucru pentru

şcoală. Totuşi, ceilalţi membri ai familiei nu credeau că acesta era motivul. Bănuiala surorii sale Maria era că Vladimir considera pianul o îndeletnicire prea feminină pentru el[43]. Întîmplarea aceasta neînsemnată e demnă de reţinut ca prim semn al capacităţii lui Vladimir de a decide cu sînge-rece ce merita făcut şi de a abandona orice altceva. De asemenea, arată cît de puţin îl atrăgeau activităţile artistice. De fapt, era un pictor priceput. O carte poştală pe care a făcut-o pentru un prieten şi care încă există e realizată în culori vii şi nici o picătură de acuarelă nu se află acolo unde nu ar trebui să fie: Vladimir era deja un perfecţionist cînd venea vorba de lucruri pe care intenţiona să le arate şi altora. Cartea poştală conţinea unul dintre acele mesaje codate în care ceea ce era pictat – chipuri de amerindieni, copaci şi o persoană înecîndu-se – reprezenta ceva uşor de recunoscut pentru destinatar[44]. Învăţase de asemenea de la mama sa cum să scrie o scrisoare cu cerneală invizibilă folosind lapte – ceea ce s-a dovedit a-i fi deosebit de folositor în 1895, cînd a trebuit să trimită ilegal mesaje din Centrul de Detenţie Provizorie din Sankt-Petersburg[45].

Spre deosebire de fraţii şi surorile lui, Vladimir nu avea nici un hobby. Tîmplăria îl lăsa rece. Filatelia şi alte feluri de colecţii nu erau pentru el. Pe timp de vară, practic nu părăsea niciodată grădina familiei. El şi Nikolai Nefedev puneau mereu la cale cîte-o năzbîtie. Furişîndu-se printre pomii fructiferi şi mesteceni, puneau capcane pentru piţigoi albaştri. Nu se pricepeau şi erau nevoiţi să cumpere păsări de la un anume domn Lapşin, care locuia în Grădinile Alexandru din Simbirsk. Lapşin le-a vîndut şi capcane mai performante, încît în iarnă au prins cinci sau şase păsări. În primăvara următoare, Volodea s-a hotărît să le elibereze. Tînărul Nefedev l-a convins să păstreze un sticlete micuţ[46].

Altă dată, lucrurile au luat o întorsătură urîtă. Nikolai Nefedev şi Volodea aveau obiceiul de a înota în vadurile rîului Sviiaga, în centrul Simbirskului. Văzînd cum alţi tineri pescuiau de pe podul Vodovoznîi, s-au dus acasă şi şi-au făcut propriile năvoade, cu gîndul să prindă şi ei peşte. Au urmat prosteşte sfatul unui alt băiat care le-a spus să înceapă să pescuiască într-un canal din apropiere, undeva pe lîngă distileria oraşului. Deşi apa nu era foarte adîncă, era acoperită de o mîzgă verde, ceea ce o făcea să arate la fel ca mlaştina de lîngă ea. Căutînd broaşte, Volodea şi-a pierdut

echilibrul şi a căzut în mlaştină. Şi el, şi Nikolai au ţipat disperaţi. Un muncitor de la distilerie le-a venit în grabă în ajutor, dar, pînă să ajungă, Volodea era în mlaştină pînă la brîu şi se afla în mare pericol. Muncitorul a intrat în apă după el, l-a tras afară şi l-a aşezat pe mal. Ştiind că o să dea de necaz cînd o să afle maică-sa, Volodea a încercat să se cureţe înainte să se ducă acasă, dar degeaba. Inevitabil, mama sa a observat urmele de mîl de pe chipul şi de pe hainele lui şi, drept urmare, i-a interzis să mai meargă la pescuit[47].

Chiar şi aşa, pentru Volodea rămîneau suficiente lucruri de făcut pe-afară. Îi plăcea să patineze pe Sviiaga şi pe Volga; asta încă avea voie să facă. De asemenea, îi plăcea să-i distreze pe micuţii Dmitri şi Maria. Jocurile lui de-a v-aţi ascunselea erau la mare preţ. Între timp, era şi cu ochii pe fratele său Aleksandr, încercînd să-l imite. Potrivit unei glume care circula în familie, de fiecare dată cînd Volodea avea vreo dilemă, prima lui întrebare era ce ar fi făcut Aleksandr într-o situaţie similară. Ba chiar mînca numai ce credea el că ar fi primit aprobarea lui Aleksandr. Era ceva ce depăşea dorinţa firească de a imita. Aleksandr era mîndria şi bucuria familiei. Greu de crezut că din marea încredere în sine a tînărului Volodea dispăruse chiar orice urmă de timiditate.

Ce se ştie fără urmă de îndoială e că personalitatea i-a fost modelată în foarte mare măsură de experienţele din adolescenţă. Urmase şi absolvise cu succes o şcoală unde cerinţele extrem de solicitante depindeau de o programă şcolară foarte restrictivă. Prin urmare, a rezultat – şi probabil acest lucru s-ar fi întîmplat oricum într-o astfel de familie – un tînăr extrem de ambiţios şi de hotărît. Educaţia sa era una mărginită, însă avea profunzime, o profunzime care i-a dat încrederea ce l-a însoţit pînă la sfîrşitul vieţii că putea face faţă oricărei provocări intelectuale care s-ar fi ivit. Flexibilitatea mentală cerută de studierea clasicilor nu avea să-l părăsească niciodată. Nici credinţa sa în importanţa cuvîntului scris – şi în special a celui tipărit. În acelaşi timp, Vladimir Ulianov avea acces la idei şi emoţii care-l făceau să pună sub semnul întrebării natura societăţii în care trăia. În principal, predispoziţia aceasta provenea din cărţi. „Cealaltă Rusie”, Rusia edecarilor, a ţăranilor, a preoţilor de ţară şi a muncitorilor din fabrici, nu îi era cunoscută decît prin relatările tatălui său sau din romanele lui

Gogol, Turgheniev şi Tolstoi.

Contestarea intelectuală a statu-quoului nu se manifesta încă. Era răutăcios şi critic, însă aceste atribute ale sale nu erau exprimate într-o poziţie politică. Pentru un băiat de vîrsta lui nu era ceva neobişnuit, deşi se mai întîmplase ca elevi de gimnaziu să îmbrăţişeze idealuri revoluţionare. În ochii directorului şcolii, Vladimir era un model de devotament academic. Provenea din genul de familie care cultiva spiritul muncii şi al speranţei şi urmase o şcoală care îi oferea posibilitatea să meargă la universitate şi apoi să se dedice unei cariere care să-i aducă recunoaşterea publică. Deocamdată nimic nu prevestea faptul că avea să adopte o ideologie considerabil diferită de cea a tatălui său Ilia, care avea propriile dezamăgiri în privinţa regimului, dar care evita orice discuţie despre revoltă. Vladimir părea hotărît să realizeze tot ce realizase tatăl său, şi chiar mai mult.

3

Morţi în familie

1886-1887

Pînă în 1886, cînd a împlinit şaisprezece ani, Vladimir Ulianov nu părea să aibă mari probleme de comportament. Părinţii lui aveau o situaţie tot mai bună. Locuiau într-o casă mare în oraş, pe Strada Moscovei, iar Ilia ajunsese director al Şcolilor Populare pentru gubernia Simbirsk. Cuplul Ulianov avea şase copii pe care părea că-i aşteaptă cariere strălucite.

Totuşi, situaţia nu era atît de roz. Relatări apărute mai tîrziu au ignorat dovezile existente în memoriile deja publicate conform cărora Ilia Ulianov era o figură locală controversată în ochii locuitorilor mai puternici şi mai conservatori ai guberniei. În 1880 împlinise douăzeci şi cinci de ani de activitate; chiar dacă avea doar patruzeci şi nouă de ani, clauzele contractului său de angajare îi impuneau să solicite în mod formal o prelungire a acestuia. În cele din urmă, contractul i-a fost prelungit cu un an, apoi cu încă cinci[1]. Lucrurile s-au înrăutăţit din pricina poziţiei adoptate de Ilia în dezbaterea de la acea vreme din Rusia privind educaţia. Au început să apară plîngeri conform cărora, ca şi alţi pedagogi ai generaţiei sale, Ilia acorda prea puţină atenţie educaţiei religioase în şcoală. În realitate, Ilia respecta programa, care prevedea predarea religiei creştine. Nu accepta însă ca Biserica Ortodoxă însăşi să intervină în administrarea şcolilor şi era nemulţumit de schimbarea politicilor guvernamentale, orientate spre construcţia de şcoli bisericeşti. Punctul său de

vedere a fost primit cu ostilitate. În 1884, arhiepiscopul A.I. Baratinski l-a atacat în ziarul local *Ştirile guberniei Simbirsk*[2]. Toate acestea i-au afectat capacitatea de a lupta cu tot mai frecventele accese de boală. Îşi pierduse entuziasmul şi renunţase să mai creadă că va putea lucra pînă la vîrsta normală de pensionare[3].

Întotdeauna se simţea cel mai fericit cînd putea să iasă din nou din casă şi să hoinărească prin gubernia Simbirsk. Ultima vizită de acest gen a făcut-o la jumătatea lui decembrie 1885, cînd a mers în raionul Sîzran, aflat la 160 de kilometri depărtare de casă[4]. L-a însoţit fiica cea mai mare, Anna, care venise de la Sankt-Petersburg, unde urma un program de pregătire pentru a deveni profesoară la noile Cursuri de Educaţie Superioară pentru Femei. Cînd s-au întors, restul familiei se pregătea pentru Crăciun. Încă nu-şi scrisese raportul anual privitor la educaţia din gubernie şi şi-a petrecut majoritatea timpului încercînd cu febrilitate să-l încheie înainte de sărbători[5].

Era ceva obişnuit în familie ca Aleksandr, admis în 1883 la Facultatea de Matematică şi Fizică a Universităţii din Sankt-Petersburg, să nu fie obligat să vină acasă în vacanţă. Era deja un student promiţător. Aleksandr le-a explicat alor săi că trebuia să dea un examen la zoologie la jumătatea lui decembrie, apoi încă unul la chimie organică la mijlocul lunii ianuarie. În scrisoarea trimisă părinţilor nu menţiona nicăieri că-i părea rău că va lipsi[6]. Ştia că părinţii sperau că va deveni profesor universitar[7] şi că aveau să fie de acord cu decizia lui pentru a nu-l deranja de la studii. La drept vorbind, i-ar fi luat cîteva zile să ajungă din Sankt-Petersburg la Simbirsk. Calea ferată tot nu ajunsese pînă în Simbirsk şi pe timp de iarnă nu putea călători cu vaporul pe Volga îngheţată[8]. Pe drum nu prea ar fi avut cum să înveţe. Între timp, de pregătirile pentru Crăciun la Ulianovi se ocupa Maria Aleksandrovna. Cei patru copii mai mici – Vladimir, Olga, Dmitri şi Maria – terminaseră trimestrul şcolar. În salon a fost pus un brad, felicitările au fost pictate şi trimise; se împachetau cadouri. În ziua de Crăciun, familia a mers la Catedrala Sf. Nicolae din Simbirsk.

Totuşi, Ilia Ulianov nu se simţea bine. Pe 10 ianuarie 1886 tuşea destul de urît. În ziua următoare, cînd Ulianovii au avut invitaţi la ceai după-amiază, nu li s-a alăturat. Familia presupunea că avea o indigestie trecătoare, iar Anna Ilinicina vorbea fără grijă despre

planurile ei de a se întoarce la cursurile de pedagogie de la Sankt-Petersburg. Ilia însuşi era hotărît să-şi reia îndatoririle administrative de îndată ce vacanţa se va termina. Afară era frig, iar pămîntul era acoperit de zăpadă. Ilia refuza s-o lase mai moale cu munca. Pe 12 ianuarie, deşi încă se simţea rău, a stabilit cu unul dintre inspectorii lui, V.M. Strîjalkovski, să-l viziteze acasă. Au lucrat împreună pînă la două după-amiaza. Totuşi, după plecarea lui Strîjalkovski, Ilia nu a venit la masă. Starea i se înrăutăţise din nou. În timp ce familia mînca, a apărut în prag şi i-a privit pe toţi. Aveau să-şi amintească acel moment ca fiind încercarea tatălui lor de a-şi lua rămas-bun de la ei. Nu a făcut nici un comentariu în acest sens, ci doar s-a întors la el în birou[9].

După ce au luat masa, soţia lui s-a dus la el, dar Ilia deja avea convulsii violente. L-a chemat pe doctorul Legcer, iar la ora cinci i-a adus pe Anna şi Vladimir să-şi vadă tatăl. În acel moment era deja în agonie. S-a cutremurat de două ori şi apoi, la fel de brusc, n-a mai scos nici un sunet. Pînă să ajungă doctorul Legcer, Ilia Nikolaevici murise. Avea doar 53 de ani. Deşi nu s-a făcut o autopsie pentru a stabili cauza morţii, Legcer credea că a fost vorba de o hemoragie cerebrală[10].

În absenţa lui Aleksandr, Vladimir a îndeplinit un rol cu o anumită responsabilitate pentru familie. În vreme ce mama şi sora lui mai mare se ocupau de mort şi transmiteau vestea rudelor şi cunoscuţilor, el a fost trimis cu trăsura să-l aducă acasă pe Dmitri, care se afla la un prieten. Ceea ce nu însemna că Vladimir preluase responsabilitatea familiei. Acesta a fost un mit de inspiraţie sovietică, mereu ridicol. În realitate, de aranjamentele casnice necesare s-au ocupat mama şi sora sa Anna. De Vladimir s-au putut lipsi, dîndu-i misiunea de a-l aduce acasă pe Dmitri, iar faptul că a fost trimis cu trăsura după fratele său e o dovadă că încă era considerat un copil. Prioritare erau pregătirile pentru înmormîntare, gestionarea veniturilor familiei şi punerea la punct a unui plan general privitor la viitorul copiilor Ulianov. Vladimir încă nu împlinise şaisprezece ani. Mama şi sora lui nu i se supuneau, ci încercau să-l protejeze.

Pentru Maria Aleksandrovna una dintre urgenţe a fost să-i scrie ministrului Instrucţiunii Publice pe 14 ianuarie 1886, cerîndu-i plata pensiei cuvenite lui Ilia. Potrivit clauzelor privitoare la

pensia răposatului ei soţ, ei îi puteau reveni o sută de ruble pe lună, plus încă douăzeci şi cinci de ruble pentru fiecare copil, pînă cînd aceştia vor deveni majori. Nu mai era cazul Annei şi al lui Aleksandr. Maria Aleksandrovna avea în total dreptul la două sute de ruble lunar, sumă ce avea să scadă pe măsură ce cei patru copii minori vor ajunge la maturitate[11].

Înmormîntarea lui Ilia Ulianov a avut loc în ziua următoare. Moartea neaşteptată a unui demnitar local foarte admirat i-a şocat pe profesori şi pe administratorii din educaţie. Celor care fuseseră promovaţi de el li se spunea uneori „ulianovişti”. Era respectat pentru amprenta culturală pe care a lăsat-o asupra postului său de director al Şcolilor Populare. Ilia Ulianov făcuse diferenţa prin activitatea desfăşurată şi prin exemplul personal. Elevii au pregătit coroane, iar în presa din Simbirsk s-au publicat ferpare. Tradiţia era ca sicriul să fie dus la groapă de bărbaţii din familie sau din comunitate; în fruntea acestora se afla cel de-al doilea fiu al lui Ilia, Vladimir, în vîrstă de cincisprezece ani. Ceilalţi erau cei mai apropiaţi prieteni şi colegi ai lui Ilia. Cortegiul funerar a pornit apoi spre Mănăstirea Pokrovski din Simbirsk, unde rămăşiţele pămînteşti ale lui Ilia Ulianov au fost îngropate lîngă zidul de sud. Văduvei sale i s-a oferit medalia Sf. Stanislav, clasa I, care îi fusese acordată soţului ei decedat cu cîteva zile înainte, dar ea a refuzat-o. A preferat să-şi amintească de el într-o manieră mai simplă şi a aranjat ca pe mormînt să fie ridicată o piatră funerară obişnuită[12].

Anna, fiica ei cea mare, se gîndea să renunţe la cursurile de pedagogie pentru a putea ajuta la treburile familiei. O altă posibilitate era ca prietenele sale studente să-i trimită notele de curs la Simbirsk pentru ca ea să poată reveni să dea examenele în toamna anului 1886. Maria Aleksandrovna nici nu a vrut să audă. Annei i s-a spus să se întoarcă la Sankt-Petersburg pentru a-şi termina studiile. A plecat în martie[13]. Între timp, încercînd să-şi stabilizeze finanţele, Maria Aleksandrovna a rearanjat încăperile din casă în aşa fel încît familia să ocupe numai jumătatea care dădea spre rîul Sviiaga. Cealaltă jumătate a fost închiriată mai întîi unui medic, apoi unui avocat[14].

Una dintre problemele Mariei Aleksandrovna era degradarea comportamentului lui Vladimir. Deşi tatăl său fusese de multe ori

plecat de acasă din cauza serviciului, simpla sa existenţă acţiona ca o piedică la felul în care Vladimir i se adresa mamei sale. Ilia nu era genul de părinte din cuvîntul căruia să ieşi, iar simpla posibilitate de a-l nemulţumi fusese în general suficientă pentru a descuraja o eventuală lipsă de respect. Toate acestea s-au schimbat după moartea lui Ilia. Vladimir a început să fie neobrăzat cu mama sa. Lucrurile erau înrăutăţite de şederea fratelui său la Sankt-Petersburg: în casă nu mai era nici o persoană de care să se teamă că o nemulţumeşte. Atunci cînd Aleksandr a venit acasă în vacanţa de vară, Vladimir nici nu s-a sinchisit că fratele său asista la obrăzniciile sale. Asta l-a scos din sărite pe Aleksandr. După o serie de contre între Vladimir şi mama lor în timp ce el şi Aleksandr jucau şah, Aleksandr i-a spus calm, dar ferm: „Volodea, ori te duci imediat şi faci ce-ţi spune mama, ori nu mai joc şah cu tine". Îndărătnicia lui Vladimir s-a spulberat. Însă el a continuat, mai discret, să se manifeste altfel decît considera restul familiei că ar fi fost cuviincios15.

Anna şi Aleksandr au vorbit despre asta după moartea tatălui lor, într-o încercare de a-şi clarifica sentimentele. Rutina relaţiilor din interiorul familiei fusese destabilizată de pierderea suferită, iar cei doi copii mai mari ai Ulianovilor – trecuţi acum de douăzeci de ani – mai trebuiau şi să se împace cu ideea că fratele lor Vladimir se apropia de majorat. Anna l-a întrebat direct pe Aleksandr: „Cum ţi se pare Volodea?". Răspunsul său a fost negativ: „Fără îndoială, o persoană foarte capabilă, dar nu ne înţelegem". De fapt, cînd şi-a scris memoriile, Anna nu era convinsă că acestea fuseseră cuvintele exacte şi se întreba dacă nu cumva Aleksandr fusese mai tranşant, în sensul că poate ar fi spus „Nu ne înţelegem absolut deloc"16.

Aleksandr nu putea suporta latura autoritară a fratelui său, mai ales cînd era obraznic cu mama lor rămasă văduvă. Dar judecata aceasta în privinţa lui Vladimir, pe care mulţi istorici s-au grăbit s-o susţină, e prea aspră. Încă era elev. Tatăl său murise subit şi, fireşte, era foarte afectat de această experienţă. Vadimir nu reuşise să treacă peste acest şoc. În asemenea împrejurări, orice adolescent de cincisprezece ani, mai ales unul obişnuit să fie sprijinit nemijlocit de fratele şi sora lui mai mari, ar fi putut să aibă, într-o anumită măsură, o reacţie ostilă. Faptul că nu a umblat

de la unul la altul plîngîndu-şi nefericirea nu înseamnă că nu a fost tulburat. Dimpotrivă, Vladimir era foarte necăjit şi s-a retras în sine; băiatul jovial care fusese înainte dispăruse. Îşi găsea consolarea în cărţi, citind pe nerăsuflate mulţi dintre clasicii literaturii ruse. De la pasiunea pentru Gogol a trecut la cea pentru Turgheniev. Apetitul pentru caricaturile gogoliene ale vieţii contemporane se stinsese. Acum, Vladimir Ulianov prefera descrierile liniştite şi sensibile ale vieţii de provincie oferite de Turgheniev. În romanele lui Turgheniev, mesajul public al autorului nu era deloc evident. Cititorii săi credeau că, într-un fel, scriitorul voia schimbarea regimului. Dar era el un liberal, un conservator care-şi pierduse răbdarea sau chiar un revoluţionar?

Nu se ştie cum a interpretat Vladimir Ulianov operele romancierului său preferat. Comentariile sale de mai tîrziu nu reprezintă neapărat o reflectare sinceră a ceea ce gîndise în adolescenţă. Dar probabil unele asemănări existau. A fi un Ulianov însemna a viza îmbunătăţirea educaţiei, în măsura în care, realist vorbind, îţi permitea şi împăratul. La maturitate, Vladimir extrăgea din romane acele situaţii care se potriveau interpretării marxiste pe care o dădea realităţii ruseşti. Textele lui Turgheniev abundau de moşieri inepţi şi de intelectuali bine intenţionaţi, dar ineficienţi, aşa că Lenin i-a folosit în propriile scrieri pentru a denunţa societatea imperială. E posibil ca Turgheniev să-l fi influenţat şi prin accentul pe care-l punea pe faptul că toată vorbăria din lume nu avea să schimbe lumea. Era nevoie de acţiune. Dintre personajele lui Turgheniev, puţine erau capabile de aşa ceva, dar, în vreme ce romancierul le plîngea de milă din pricina circumstanţelor pe care nu prea puteau să le schimbe, Lenin le lua în derîdere.

Istoria familiei Ulianov pînă la 1886 ne oferă cîteva exemple ce arată cum membrii ei se angajau în activităţi care contribuiau la îmbunătăţirea vieţii în Imperiul Rus. Cei mai respectaţi dintre înaintaşii lui Vladimir erau medici sau profesori, însă nu medici sau profesori care reuşeau prea puţin să vindece sau să educe, precum cei din romanele lui Turgheniev sau din piesele de sfîrşit de secol ale lui Anton Cehov. Erau nişte profesionişti cu simţ practic. Turgheniev putea fi interpretat în mai multe feluri. De exemplu, putea să apară ca un susţinător al bunătăţii sau ca

întruparea îndoielii hamletiene; putea de asemenea să fie privit ca un artist al cuvîntului, mai interesat de modul în care îşi expunea gîndurile decît de substanţa acestora. Dar, pentru Vladimir Ulianov, Turgheniev era un artist care zugrăvea iscusit defectele societăţii imperiale ce trebuiau corectate.

În timp ce Vladimir începea să-şi pună întrebări fundamentale referitoare la viaţa în Rusia, fratele său Aleksandr, aflat departe, la Sankt-Petersburg, era deja un duşman al monarhiei Romanovilor. Şocul morţii tatălui său l-a însoţit săptămîni în şir, iar cîteva persoane erau îngrijorate ca nu cumva să se sinucidă. Dar îl subestimau pe tînărul hotărît să-şi vadă în continuare de studiul biologiei anelidelor. Lucrarea sa, odată prezentată autorităţilor universităţii, a primit aprobarea profesorilor săi, fiind recompensat pentru ea cu o medalie de aur. Mama lui a fost încîntată, deşi gîndul că nu putea împărtăşi această bucurie cu Ilia Nikolaevici a făcut-o să izbucnească în lacrimi.

În scrisorile pe care le trimitea acasă, Aleksandr menţiona costurile de cazare, mîncarea oribilă şi gazdele dezagreabile. Totuşi, spre deosebire de Anna, el nu s-a oferit să renunţe la studii, îngrijorat de văduvia mamei. Avea de gînd să-şi consolideze temelia unei cariere de succes. Era însă bulversat de repulsia sa tot mai puternică faţă de condiţiile politice din Imperiul Rus. Detestase regimul obositor de la Gimnaziul Clasic din Simbirsk. De asemenea, pe la şaisprezece ani îşi pierduse credinţa religioasă. Era atît de concentrat asupra ţelului pe care îl urmărea, încît, în cazul său, Ilia Nikolaevici făcuse o excepţie şi-l scutise de obligaţia de a merge la biserică duminica. Acest spirit al provocării intelectuale nu l-a părăsit nici la Sankt-Petersburg. În 1886 ajunsese să fie de acord cu cei din generaţia sa care cereau o transformare din rădăcini a structurii sociale şi politice ruseşti. Devenise un simpatizant revoluţionar. Temerea lui Ilia Ulianov se adeverise. Spre deosebire de tatăl său, Aleksandr Ulianov credea că o dezvoltare treptată, paşnică a societăţii ruse era imposibilă.

Această atitudine era împărtăşită de un număr mare de studenţi. În anii 1880, în Imperiul Rus existau numai opt universităţi, iar cea mai prestigioasă era cea din Sankt-Petersburg. Celelalte se găseau la Moscova, Kiev, Iuriev, Harkov, Varşovia, Kazan şi Novorossiisk. Autorităţile îi tratau pe studenţi ca pe un

rău necesar şi-i suspectau că erau extrem de predispuşi la idei subversive. Ministerul de Interne şi cel al Educaţiei refuzau să reducă din controlul strict pe care îl exercitau asupra lor. Nu existau burse pentru studenţii săraci, iar mulţi dintre ei abia supravieţuiau rigorilor impuse de studenţie, luîndu-şi slujbe ca să poată plăti pentru mîncare şi cazare. Dar Aleksandr Ulianov nu avea astfel de griji. Atît timp cît explica cheltuielile făcute, primea cîţi bani cerea. Dar, la un nivel mai general, Aleksandr era la fel de iritat de disciplina strictă a vieţii academice ca orice alt student. Existau reguli pentru orice, de la programa şi manualele impuse pînă la conduită, vestimentaţie şi cazare. Era eliminat tot ceea ce ar fi putut permite ca tinerii să vină în contact cu ideile liberale, socialiste, ateiste sau de orice altă natură, care ar fi putut destabiliza statu-quoul instituţional.

Ajungînd în poziţia de revoluţionar, Aleksandr a menţionat frustrarea sa de fiecare dată cînd se confrunta cu obstacolele puse în calea dezvoltării cercetării ştiinţifice în Rusia. Ostilitatea faţă de monarhie îi era deci indusă de experienţa personală. Simţea că, în privinţa ştiinţei, regimul era obscurantist. Nu a uitat niciodată că în educaţia pe care o primise în gimnaziu ştiinţele erau descurajate. Senzaţia aceasta particulară a luat proporţii, transformîndu-se într-o respingere totală a regimului şi a tot ceea ce reprezenta acesta.

Universitatea din Sankt-Petersburg, ca toate celelalte instituţii importante din Imperiul Rus, era un punct ideal de observaţie a puterii şi măreţiei monarhiei. Ridicată de ţar pe insula Vasilievski, se afla la mică distanţă de podul care ducea, peste fluviul Neva, către Palatul de Iarnă. Din universitate se putea vedea impozanta statuie a împăratului Petru cel Mare de lîngă Catedrala Sf. Isaac. Calul lui Petru părea că se aruncă, cu tot cu călăreţ, în apele fluviului. Neîndoielnic, simbolistica era aceea a hotărîrii monarhiei de a conduce societatea aşa cum dorea ea, de a supune natura şi de a face din Rusia o putere respectată în tot nordul Europei. De la universitate se putea vedea şi Palatul de Iarnă al ţarilor, locuit la acea vreme de împăratul Alexandru al III-lea. Clădirea în care stătea acesta şi din care conducea imperiul se întindea de-a lungul apei pînă în partea sudică a Catedralei Sf. Isaac şi avea în faţă un spaţiu larg în formă de semicerc ce le permitea vizitatorilor să

vadă faţada neoclasică cu nişte elemente arhitectonice uriaşe pe coloane. Splendoarea de granit a Palatului de Iarnă era vestită pe tot continentul. Pe partea cealaltă, dincolo de Neva, era fortăreaţa Petru şi Pavel, unde de obicei erau închişi cei care se răzvrăteau împotriva Romanovilor.

Oraşul Sankt-Petersburg fusese ridicat la cererea lui Petru cel Mare. Pînă să aleagă să mute scaunul domniei de la Moscova aici, în aceste locuri nu exista nici măcar un sat. Au fost secate mlaştinile. Au fost înălţate sedii de instituţii şi locuinţe. Moscova şi-a pierdut statutul de capitală. Sute de mii de ţărani au murit în timpul lucrărilor ordonate de împărat, fiind răpuşi de epuizare, malnutriţie şi boală. Nu puteai să locuieşti în partea centrală a oraşului, unde se afla universitatea, şi să nu devii conştient de puterea statului imperial. Iar Aleksandr Ulianov era un observator atent al mediului în care trăia.

La acea vreme era ceva obişnuit ca facultăţile de ştiinţe naturale şi inginerie să reprezinte un punct de atracţie pentru tinerii care se împotriveau monarhiei. Ceea ce-i făcea deosebiţi pe Aleksandr şi prietenii săi era disponibilitatea lor de a îmbrăţişa o ideologie a opoziţiei violente. Încă dinainte de moartea tatălui său, Aleksandr se întîlnea cu prieteni care credeau că o transformare revoluţionară generală putea fi declanşată prin asasinarea împăratului Alexandru al III-lea. La început, pur şi simplu stăteau de vorbă, însă treptat noii săi prieteni i-au învins reticenţa de a se alătura grupului lor conspirativ. Liderii acestuia erau Orest Govoruhin şi Piotr Şeviriov. Aleksandr era un recrut util pentru ei. Era o fire care, dacă se convingea că ceva era moralmente de dorit, se dădea peste cap să-şi atingă scopul. Şi avea şi avantajul nepreţuit că era un om de ştiinţă ce avea noţiuni practice de chimie: voiau ca el să le furnizeze nitroglicerina pentru bomba cu care aveau de gînd să-l omoare pe ţar. Mai conta şi faptul că Aleksandr se pricepea la cuvinte. Aveau nevoie de ajutorul lui la elaborarea propagandei menite să explice obiectivele politice ale grupului. În cele din urmă, la sfîrşitul lui 1886, Aleksandr li s-a alăturat. Aleksandr Ulianov, în vîrstă de douăzeci de ani, voia să fie regicid.

Care era filosofia grupării? Ideologia dominantă printre revoluţionarii ruşi fusese socialismul – sau, în unele cazuri,

anarhismul. În general, erau cunoscuţi drept *narodniki* (populişti, într-o traducere aproximativă). Liderii şi activiştii diverselor grupări clandestine avuseseră numeroase dispute, dar în mare erau de acord că tradiţiile ţărăneşti ale bunăstării comune, responsabilităţii colective şi cooperării în muncă şi în timpul liber ar trebui să constituie temelia unei societăţi „bune”. Drept urmare, această generaţie de revoluţionari poate fi privită ca una de susţinători ai ideologiei agrariene. Voiau ca transformarea societăţii să înceapă la ţară. Dar programul lor era mai vast. Credeau în „popor” şi voiau să atragă de partea lor atît nou-născuta clasă muncitoare, cît şi ţăranii. Nu erau de acord cu ideea că Rusiei i-ar fi mai bine fără industrie. De asemenea, se opuneau ideii de a-i privilegia pe ruşi în raport cu celelalte naţiuni din Imperiul Rus şi ar fi fost susţinători înfocaţi ai Internaţionalei Socialiste înfiinţate în Europa în 1889. Obiectivul socialiştilor agrari ruşi era să ajute Rusia să evite întru totul capitalismul. Voiau să pună bazele unei societăţi care să întruchipeze socialismul şi să pună capăt opresiunii şi exploatării de orice fel[17].

Răzbunarea îngrozitoare pusă în mişcare de Alexandru al III-lea, fiul şi moştenitorul lui Alexandru al II-lea, a avut o serie de urmări. În mod deosebit, i-a descurajat pe mulţi revoluţionari să-şi mai urmeze strategia politică ce punea pe primul loc campania pentru asasinarea familiei imperiale. Pînă la consolidarea grupului lui Govoruhin în 1886, nu mai avuseseră loc acţiuni serioase de acest gen timp de cinci ani.

O altă consecinţă la fel de importantă a fost aceea că mulţi revoluţionari au ajuns la concluzia că socialiştii agrari fuseseră puternic induşi în eroare în privinţa felului în care se gîndeau să transforme statul şi societatea Imperiului Rus. Se cerea o revizuire a strategiei, mai ales prin vocea lui Gheorghi Plehanov, care susţinea că, realist vorbind, viitorul revoluţiei nu stătea în ţărănime, în proprietatea comună asupra pămîntului sau în mediul rural. Plehanov era un fost socialist agrar. Pentru el, vînarea activiştilor revoluţionari după moartea lui Alexandru al II-lea era ultima înfrîngere pe care o mai putea suporta. Insista asupra ideii că succesul nu putea fi obţinut decît dacă grupările clandestine recunoşteau că Rusia trecea printr-o transformare socială şi economică. Căi ferate începeau să lege toate oraşele importante. Se

finanţau şi se construiau fabrici. Se deschideau mine. Erau atraşi investitori străini în goana după profiturile mari şi rapide ce puteau fi obţinute într-o economie bogată în resurse naturale şi forţă de muncă ieftină şi disponibilă. Nu mai era realist, scria Plehanov, să visezi la transformarea Rusiei într-o societate socialistă fără ca aceasta să treacă mai întîi prin etapa dezvoltării capitaliste. Capitalismul, afirma el, sosise deja – şi sosise în forţă.

Situaţia aceasta l-a făcut pe Plehanov, care a fugit în Elveţia în 1880, să proclame că revoluţionarii din Rusia ar trebui să-şi pună speranţele în clasa muncitoare urbană, în modelele de activitate industrială existente, în unităţile sociale şi economice mari. Ca fost lider al grupării Redistribuirea Neagră, era în continuare un susţinător al schimbării politice prin intermediul revoluţiei. În 1883, el şi tovarăşii săi Vera Zasulici, Lev Deutsch şi Pavel Akselrod au format grupul Emanciparea Muncii şi au decretat că numai marxismul putea să ofere cheia pentru înţelegerea şi transformarea Rusiei. Curentele revoluţionare anterioare, inclusiv angajamentul lor anterior în favoarea socialismului agrar, erau respinse de grupul Emanciparea Muncii pe motiv că se bazau pe un sentimentalism neştiinţific. Grupul insista asupra ideii că marxismul reprezenta viitorul pentru socialiştii din Imperiul Rus[18].

Retrospectiv, aceste nuanţări sînt mai relevante din punct de vedere politic acum decît păreau să fie la vremea respectivă. Diferenţele sînt mai mult de grad decît de tip. Pentru că socialiştii agrari nu s-au autointitulat astfel. Ei îşi spuneau pur şi simplu „revoluţionari”. Mai tîrziu au devenit cunoscuţi drept narodnici, fiindcă pretindeau că acţionează în numele „poporului”, spre deosebire de autorităţile conducătoare. Din cînd în cînd, se prezentau ca susţinători ai uneia sau alteia dintre mişcările revoluţionare, precum Pămînt şi Libertate, Redistribuirea Neagră şi Voinţa Poporului. Practic, toţi aceşti socialişti, deşi vedeau virtuţi în ideile şi practicile poporului, erau în acelaşi timp foarte departe de a nega nevoia de industrializare a Rusiei. După cîteva experienţe amare, au ajuns şi la concluzia că muncitorii erau mai receptivi la chemările revoluţionare decît ţăranii. Cînd o echipă de studenţi a plecat să facă propagandă revoluţionară la ţară în 1874, mulţi dintre ei au fost daţi pe mîna Ministerului de Interne

de către ţăranii luaţi prin surprindere. Majoritatea acestor socialişti îi priveau pe Karl Marx şi pe Friedrich Engels ca pe nişte exponenţi atractivi ai motivaţiei sociale şi economice pentru socialism. Faptul că prima traducere a *Capitalului* lui Marx într-o limbă străină a fost făcută de un narodnic rus, Nikolai Danielson, în 1872, nu e întîmplător.

Dar grupul Emanciparea Muncii al lui Plehanov a contestat această atitudine eclectică faţă de definiţia celei mai dezirabile forme de socialism. Plehanov voia ca revoluţionarii din Rusia să nege, o dată pentru totdeauna, că tradiţiile ţărăneşti aveau ceva bun de oferit. Membrii organizaţiilor populiste care supravieţuiseră vînătorii poliţieneşti după 1881 au fost îngroziţi de această idee şi l-au acuzat pe Plehanov că ar fi un trădător dezinformat al mişcării revoluţionare. În anii 1883-1886 au avut loc polemici dure.

Primul obiectiv al micii organizaţii căreia i se alăturase Aleksandr Ulianov la mijlocul anului 1886 era asasinarea împăratului Alexandru al III-lea, iar al doilea era reducerea prăpastiei dintre cele două curente revoluţionare rivale. În acest sens, a stabilit o listă de obiective care se suprapuneau evident cu cele ale noilor marxişti ruşi – iar lui Aleksandr Ulianov i-a revenit misiunea elaborării documentului în forma sa finală. Unele dintre punctele declaraţiei urmăreau să-i atragă pe marxişti. Mai întîi de toate, Aleksandr Ulianov a scris despre „legile” ştiinţifice. De asemenea, a cerut înfiinţarea unei adunări elective naţionale – Plehanov ceruse în repetate rînduri acelaşi lucru. Nu a menţionat ţărănimea. Aleksandr Ulianov susţinea că toate păturile oprimate ale societăţii erau la fel de interesate să înlăture monarhia. Adevăr, ştiinţă, libertate şi dreptate: toate acestea erau idealuri ale mişcării revoluţionare din Imperiul Rus. Aleksandr Ulianov era în măsură să prevadă care obiective aveau să-i atragă pe marxişti, pentru că el însuşi îşi folosise recent competenţele în materie de limbă germană pentru a traduce unele dintre lucrările lui Marx în rusă. Membrii organizaţiei sale, gata să profite de criza politică generată de anihilarea împăratului, voiau să aibă pe străzi cît mai mulţi susţinători.

Metodele lor primitive aveau o oarecare teatralitate. Derularea activităţilor lor era strîns legată de momente aniversare din istoria

revoluţionară. În noiembrie, înainte ca Aleksandr Ulianov să li se alăture, au organizat o demonstraţie studenţească ce comemora viaţa scriitorului antimonarhist Nikolai Dobroliubov. Grupul plănuia ca următoarea misiune să nu fie o demonstraţie, care, prin natura sa, presupunea şi anunţarea altor studenţi, ci un atentat la viaţa împăratului. Data aleasă avea un simbolism ce-ţi dădea fiori: 1 martie 1887, cînd se împlineau şase ani de la asasinarea împăratului Alexandru al II-lea.

În orice caz, nimic nu a mers cum trebuia pentru conspiratori. Unul dintre ei era deja în faza terminală de tuberculoză, iar altul a părăsit ţara în ultima clipă. Cu toate acestea, membrii grupului nu s-au abătut de la plan, însă norocul a fost de partea autorităţilor. Doi membri au fost arestaţi în circumstanţe suspecte, iar încercarea de a-l arunca în aer pe împărat a trebuit abandonată. Ohrana, poliţia secretă, i-a interogat pe cei arestaţi şi a reuşit, rînd pe rînd, să pună mîna cam pe toţi membrii grupării. Aleksandr Ulianov era printre ei. Ohrana a arestat prieteni şi rude ale celor acuzaţi, aşa că Anna Ulianova a fost şi ea încarcerată, deşi nu participase în nici un fel la complot. Interogatoriile au scos la iveală tot ceea ce poliţia avea nevoie să ştie, iar cînd Aleksandr Ulianov a înţeles asta, a luat o decizie de un curaj extraordinar. Mai întîi, se decisese să ia asupra sa chiar şi aspecte ale conspiraţiei care nu-l implicau. În al doilea rînd, se hotărîse să folosească procesul său ca prilej de a disemina ideile fundamentale ale revoluţionarilor, imposibil de răspîndit în presă din cauza cenzurii oficiale. Ştia că această decizie avea probabil să-l coste viaţa.

Încă suferind după moartea soţului ei, Maria Aleksandrovna a fost stupefiată de ceea ce se întîmplase. Şi mai uluită a fost sora cea mare a lui Aleksandr, Anna. Ce Dumnezeu se întîmplase? se întreba. Cuvintele ei scoteau la iveală profunzimea unor emoţii nerostite. „Nu există nimeni pe lumea asta mai bun sau mai generos decît tine. Şi nu spun asta doar eu, ca soră, ci o spun toţi cei care te-au cunoscut, soarele meu drag la care nu mă pot uita!”[19]. Anna a fost eliberată, dar a rămas sub supravegherea poliţiei pînă în 1892.

La început, mama lui Aleksandr nu era convinsă că fiul său plănuise regicidul. I-a scris imediat împăratului, implorîndu-l să-l

elibereze. A minţit pentru el, susţinînd că Aleksandr fusese dintotdeauna o persoană „religioasă”. Dar ce mamă nu ar fi spus asta şi multe altele pentru a-şi salva fiul de la spînzurătoare? Ministerul de Interne era conştient de faptul că presa s-ar putea să-i susţină cauza dacă nu i se arătau şi ei dovezile mărturiei fiului ei. În mod excepţional, i s-a permis să vină la Sankt-Petersburg şi să stea de vorbă cu deţinutul. Aleksandr nu şi-a căutat scuze. Era vinovat de cea mai abominabilă crimă din legea imperială şi îşi recunoştea vina. Mama sa spera că avea să facă la fel ca alţii din grup, arătîndu-se chinuit de remuşcări şi cerînd îndurare. Se gîndea, pe bună dreptate, că în felul acesta putea să primească o condamnare la muncă silnică. Dacă avea să se întîmple aşa, plănuia să-i ia pe copiii mai mici – probabil şi pe Vladimir – şi să meargă în Siberia pentru a fi alături de Aleksandr pînă la executarea completă a sentinţei. Maria Aleksandrovna era dispusă să-şi sprijine fiul cel mare cu orice preţ.

Cînd mama şi fiul s-au întîlnit în fortăreaţa Petru şi Pavel, Aleksandr s-a pus în genunchi şi a implorat-o să-l ierte. Dar a refuzat să ceară îndurare. Împăratul urmărea desfăşurarea procesului şi ştia că Aleksandr Ulianov îşi asuma o responsabilitate mai mare decît cea pe care o avusese în tentativa de asasinat, dar nu a considerat că existau motive să comute sentinţa de condamnare la moarte dată de instanţă. Nu doar Ulianov, ci şi V.D. Gheneralov, P.I. Andreiuşkin, V.S. Osipanov şi P.I. Şeviriov au fost mutaţi la închisoarea Schlisselburg, iar în zorii zilei de 8 mai 1887 au fost scoşi din celule şi spînzuraţi.

Mama lui Aleksandr se întorsese la Simbirsk; nu mai putea să facă absolut nimic pentru el. După moartea soţului ei şi execuţia fiului celui mare, era devastată şi se gîndea să se sinucidă. Cît ea fusese plecată la Sankt-Petersburg, Anna Veretennikova, mătuşa copiilor săi, venise din Kazan ca să aibă grijă de ei. Profesoara Vera Kaşkadamova trecuse şi ea pe la casa de pe Strada Moscovei. Toţi copiii din familia Ulianov erau într-o stare de şoc profund. Cele două fete mai mari erau deosebit de marcate de eveniment. Anna Ilinicina îşi pierduse fratele pe care-l adora, dar reuşea să-şi ascundă emoţiile. Pe de altă parte, Olga Ilinicina s-a aruncat la podea şi a început să plîngă. S-a ridicat apoi şi a început să strige ameninţări la adresa împăratului, care refuzase să-i cruţe viaţa lui

Aleksandr. Mătuşa Anna era îngrozită. Dar după aceea Olga s-a stăpînit şi ea şi a încercat să-şi ascundă supărarea de mama ei. Maria Aleksandrovna şi-a revenit. Nu se mai gîndea la sinucidere. Cînd mezina familiei, micuţa Maria, i s-a urcat în poală la întoarcerea de la Sankt-Petersburg, a ştiut că luase decizia corectă. Ulianovii erau hotărîţi să meargă mai departe[20].

Au avut de înfruntat nu numai o pierdere grea, ci şi ostracizarea socială. Vera Kaşkadamova era unul dintre puţinii prieteni de familie care le mai vorbeau. Lumea respectabilă a Simbirskului – medici, profesori, administratori şi ofiţeri din armată – îşi arăta aversiunea faţă de orice familie care putea hrăni şi creşte un regicid. Cînd Olga a ajuns la şcoala gimnazială, profesorii şi colegii au refuzat să aibă de-a face cu ea. Comunitatea locală şi-a închis uşile în faţa familiei. Majoritatea oamenilor erau îngroziţi de complotul pentru asasinarea împăratului. În 1881, familia Ulianov asistase la slujba de comemorare a lui Alexandru al II-lea, însă un membru al aceleiaşi familii fusese implicat acum într-o conspiraţie criminală, iar Ulianovii erau trataţi ca nişte paria.

Acestei experienţe teribile nu i s-a acordat niciodată importanţa cuvenită. Ideea e că familia Ulianov nu semănase niciodată întru totul cu celelalte familii aristocratice din Simbirsk. Ilia Nikolaevici dobîndise recent statutul de nobil ereditar. De-a lungul unei singure generaţii, prin propriile eforturi profesionale, urcase pe scara socială şi intrase în rîndul nobilimii. Cele mai multe familii nobile din gubernia Simbirsk se bucuraseră de acest statut de mai multe generaţii şi aveau puţine legături cu familia Ulianov. Snobismul era omniprezent. Ilia şi Maria încercaseră să depăşească această barieră ignorînd-o şi văzîndu-şi de viaţa lor. Presiunea pusă asupra copiilor pentru a se descurca bine la şcoală şi a obţine o diplomă era caracteristică familiilor care proveneau din zonele marginale şi se străduiau să se integreze în societatea imperială. Nesăbuita afiliere a lui Aleksandr la gruparea teroristă a spulberat însă aceste năzuinţe. Se găseau din nou la marginea societăţii şi toţi copiii – de la Anna la mezina Maria – îi considerau vinovaţi pe împărat şi pe miniştrii lui pentru excluderea lor socială. Nu se puteau gîndi la Aleksandr fără să aibă resentimente faţă de ţarism.

Vladimir Ulianov şi-a suprimat mai bine emoţiile decît surorile lui Anna şi Olga. Durerea era acolo, dar o îngropase adînc. În toate biografiile lui Lenin apare o relatare despre felul în care a reacţionat cînd a aflat de executarea lui Aleksandr – nu ca un membru al familiei, ci ca un revoluţionar în devenire. Potrivit Mariei Ilinicina, el a tras concluzia că falimentul strategic al terorismului socialist-agrar fusese dovedit. „Nu”, ar fi spus în prezenţa ei, „nu trebuie să o luăm pe calea aceea”. Afirmaţia a fost considerată de marxist-leninişti – şi nu numai de ei – o dovadă a deciziei întemeiate luate de Vladimir la şaisprezece ani de a respinge socialismul agrar. O poveste mai puţin plauzibilă e greu de conceput, chiar dacă generaţii de cercetători au acceptat-o. Maria Ilinicina şi-a scris memoriile după moartea lui Lenin, cînd era obligatoriu să descrii cariera lui ca pe o piesă monolitică şi pe Lenin ca pe un personaj infailibil, chiar şi în adolescenţă. Utilitatea mărturiei ei ridică oricum semne de întrebare, de vreme ce atunci cînd Aleksandr a fost spînzurat ea avea doar opt ani. E neverosimil că ea şi-ar fi amintit exact o afirmaţie ale cărei implicaţii ideologice nu ar fi avut nici o noimă pentru ea în copilărie.

Mai credibilă e relatarea Verei Kaşkadamova, profesoara care uneori le dădea meditaţii. Ea a fost impresionată de disponibilitatea lui Vladimir de a juca loto şi mimă cu fratele şi sora mai mici, pentru a-i face să mai uite de necaz. Inevitabil, în conversaţie era pomenit şi Aleksandr şi, potrivit Verei Kaşkadamova, Vladimir nu spunea nimic prin care să se distanţeze de fratele său. Ba dimpotrivă, ea şi-a amintit că acesta ar fi făcut următorul comentariu: „Nu poate să însemne decît că a trebuit să acţioneze aşa, că nu a putut să acţioneze altfel”[21].

Aceasta este cu siguranţă vocea autentică a lui Vladimir Ulianov. În primii ani de după moartea fratelui său, Vladimir s-a alăturat unor grupuri care susţineau ideile teroriştilor socialişti agrari. Ar fi fost inexplicabil ca el să fi optat pentru un tip de marxism care respingea ceea ce fratele său susţinuse. Chiar şi aşa, relatarea Verei Kaşkadamova nu demonstrează că Vladimir fusese atît de impresionat de ceea ce făcuse Aleksandr încît să îi preia aproape instantaneu ideile. Nu există nici un motiv să credem că Vladimir avea opinii deja formate în vreo privinţă. Este mai probabil că abia începea să cunoască lumea ideilor revoluţionare.

Probabil că a simţit o simpatie instinctivă, dar încă difuză faţă de alegerile lui Aleksandr. Avuseseră neînţelegerile lor, iar în ultima vreme nu se împăcaseră foarte bine, însă asta nu putea să înfrîneze impulsul lui Vladimir de a se identifica postum cu fratele său. Ba chiar e posibil să-l fi accentuat. Expresia pe care şi-a amintit-o Kaşkadamova – „nu a putut să acţioneze altfel” – este probabil indiciul cel mai clar că Vladimir s-a simţit obligat să descopere de ce fratele său mai mare, pe care îl admira, acţionase în felul acela. Dispariţia lui Aleksandr a făcut ca gîndurile unui tînăr strălucit să se cristalizeze într-o atitudine de activist revoluţionar.

4

Răscolirea minţii

1887-1888

Familia avea un asemenea simţ al datoriei, încît, în lunile dintre încarcerarea şi executarea lui Aleksandr, Vladimir şi Olga Ulianov au continuat să se pregătească pentru examenele de sfîrşit de an de la gimnaziu. Tenacitatea celor doi tineri era extraordinară. Deşi prin Simbirsk nu trecea încă nici o cale ferată, guvernul a avut grijă ca toată lumea să afle de fapta lui Aleksandr Ulianov şi de pedeapsa primită. Autorităţile locale au lipit şi afişe despre incident, iar el a făcut şi subiectul unui articol dintr-un număr special din *Ştirile guberniei Simbirsk* la două zile după ce a fost spînzurat[1].

Exact în acele zile a avut şi Vladimir primul dintre examenele finale la Gimnaziul Clasic Simbirsk. Sesiunea a început pe 5 mai 1887 şi a durat o lună. Vladimir s-a concentrat impecabil, în ciuda faptului că el şi restul familiei sale erau dărîmaţi de vestea sosită de la Sankt-Petersburg. Rezultatele sale şcolare erau impresionante; ba chiar, în circumstanţele date, erau aproape neomenesc de impresionante. A luat 5, nota maximă, la toate cele zece materii la care a dat examen[2]. Vladimir s-a clasat primul din grupa de douăzeci şi nouă de elevi examinaţi şi era eligibil pentru medalia de aur a gimnaziului, la fel cum fusese şi fratele său înaintea lui. Între timp, sora sa Olga a obţinut acelaşi rezultat la Gimnaziul Marinskaia din Simbirsk[3]. După scandalul atentatului în care fusese implicat Aleksandr Ulianov, chestiunea acordării

acestor medalii devenise delicată. Dar cele două şcoli erau suficient de izolate de presiunea politică pentru ca Olga şi Vladimir să-şi primească distincţiile.

Kerenski a scris o scrisoare de recomandare pentru Vladimir:

> Extrem de talentat, mereu silitor şi meticulos, Ulianov a fost cel mai bun elev din clasă în fiecare an, iar la sfîrşitul cursurilor a primit medalia de aur, fiind cel mai meritoriu elev în privinţa performanţelor, progresului şi comportamentului. Nu a existat niciodată, în cadrul gimnaziului sau în afara lui, vreun moment în care Ulianov, prin vorbă sau faptă, să atragă o opinie defavorabilă din partea autorităţilor în funcţie sau a profesorilor gimnaziului. Părinţii săi au supravegheat mereu cu atenţie educaţia şi dezvoltarea morală a lui Ulianov şi, din 1886, după moartea tatălui său, misiunea aceasta i-a revenit mamei, care şi-a concentrat toate eforturile asupra educaţiei copiilor săi. La baza acestei educaţii au stat religia şi disciplina.
>
> Roadele educaţiei de acasă s-au putut vedea limpede în comportamentul excelent al lui Ulianov. Privind mai îndeaproape viaţa şi caracterul lui Ulianov de acasă, nu pot să nu remarc atitudinea sa extrem de retrasă şi evitarea chiar şi a interacţiunilor cu cunoscuţii – iar în afara gimnaziului chiar şi cu elevii care erau cei mai buni – şi, în general, caracterul său nesociabil. Mama lui Ulianov intenţionează să-l supravegheze pe fiul ei în continuare pe toată durata educaţiei sale la Universitate.

Ce urmărea Kerenski în acest ultim paragraf? Poate că, din punct de vedere profesional, voia să-şi ia o măsură de precauţie în eventualitatea în care băiatul ajungea să se implice în proteste studenţeşti. Dar Kerenski spunea probabil adevărul şi elevul său era într-adevăr mai degrabă antisocial. Vladimir nu fusese niciodată foarte sociabil, iar cei care-l cunoşteau au observat că devenise depresiv şi neprietenos în perioada cît fratele său Aleksandr stătuse la închisoare.

Maria Aleksandrovna trebuia să ia decizii repede. A început prin a vinde casa de pe Strada Moscovei şi a se muta în gubernia Kazan. Era o mutare bună. În Simbirsk, Ulianovii se confruntau cu o permanentă ostracizare socială, iar Maria Aleksandrovna se putea bizui pe faptul că familia avea să fie bine primită la

Kokuşkino. Doctorul Blank adăugase o aripă conacului tocmai pentru ca fetele sale să poată veni în vizită cu familiile şi, cînd murise, în 1870, lăsase proprietatea moştenire comună celor cinci fete. Astfel, Ulianovii primeau o parte din venitul obţinut de la ţăranii care luau pămîntul în arendă. Pînă în 1887, Maria Aleksandrovna le lăsase pe surorile ei Anna Veretennikova şi Liuba Ardaşeva să aibă grijă de partea sa din Kokuşkino[4]. Le-a anunţat degrabă pe acestea că trebuia să-şi mute domiciliul la moşie. De îndată ce răspunsul a fost afirmativ, a vîndut casa de pe Strada Moscovei – întîmplător, cumpărătorul a fost şeful de atunci al poliţiei din Simbirsk – şi nu a mai revenit în oraş pînă cînd fiul său Dmitri a obţinut un post de medic acolo în 1905.

Felul în care copiii au făcut faţă pierderii fratelui lor a fost să nu vorbească despre asta. Aşa fuseseră crescuţi. Au trecut ani pînă cînd fiica cea mare, Anna Ilinicina, a putut vorbi cu cineva despre Aleksandr, şi chiar şi atunci a făcut-o numai cu mama sa şi niciodată cu fraţii şi surorile ei[5]. Tensiunea interioară era teribilă. Mama sa o rugase pe Anna să facă lecţii cu sora ei mai mică, Maria. Dar sprijinul surorii o îngrozea pe Maria[6]:

> Sora mea mă pregătea la acea vreme pentru examenele din clasa a II-a de gimnaziu. Cum trecuse recent prin crunta traumă a pierderii tragice a unui frate pe care îl diviniza, era foarte nervoasă. Starea asta a ei se manifesta uneori şi în timp ce lucra cu mine, fiind un chin pentru amîndouă. Îmi amintesc cum Vladimir Ilici s-a întunecat la faţă cînd a fost martor la una dintre aceste izbucniri şi a spus ca pentru sine: „Nu aşa trebuie procedat”.

Şi Vladimir putea fi uneori lipsit de tact. Cînd micuţa Maria i-a arătat mîndră un carneţel pe care îl făcuse, i-a spus că e inacceptabil să legi foi albe cu fir negru şi i-a cerut să-l facă din nou[7]. Dar cel puţin nu o chinuia emoţional, iar ea era încîntată să-i facă pe plac.

El încă nu se hotărîse la ce universitate să meargă şi ce specializare să aleagă. Dacă situaţia fratelui său nu ar fi fost notorie, s-ar fi dus la Universitatea din Sankt-Petersburg, dar Mariei Aleksandrovna i se spusese că nu ar fi primit aprobare oficială. Drept urmare, Vladimir a ales să se înscrie la Universitatea

Imperială din Kazan, unde studiase şi răposatul lui tată. Specializarea aleasă a fost o surpriză. Cînd a anunţat că dorea să studieze jurisprudenţa, prietenii nu au înţeles de ce. În anii aceia, ştiinţele naturale îi atrăgeau pe cei mai capabili studenţi ruşi (cum fusese Aleksandr Ulianov). Profesorii lui Vladimir, cunoscîndu-i competenţele excepţionale în materie de latină şi greacă, ar fi vrut ca el să urmeze Facultatea de Filologie. Dar Vladimir a insistat să meargă la Drept. Spre deosebire de Aleksandr, nu i se păruseră niciodată atrăgătoare biologia şi celelalte ştiinţe. Dar de ce, dată fiind pasiunea sa pentru literatură, nu s-a dus la Facultatea de Filologie? Răspunsul nu e clar. Poate s-a gîndit că i-ar fi fost mai uşor să facă o carieră ca avocat independent decît ca profesor universitar dependent de un salariu de la stat.

Mama sa spera să-l fi ţinut departe de politică şi de alte pericole. Reuşise chiar să-l convingă să se lase de fumat. Argumentul ei principal fusese acela că starea lui de sănătate avea să se deterioreze dacă va fuma în continuare şi că atunci cînd era mic fusese bolnăvicios. A ignorat-o complet. Apoi, în disperare de cauză, ea i-a spus că, din moment ce nu avea un venit propriu, nu avea nici un drept să toace banii familiei pe tutun. A cedat şi de atunci nu s-a mai atins de ţigări[8]. Maria Aleksandrovna era încîntată, nu numai de asta, ci şi de entuziasmul cu care Volodea se apucase de sporturi rurale în Kokuşkino. Trăgea cu puşca în pădure, schia pe poteci şi de multe ori îl lua cu el şi pe Dmitri[9].

Dar aparenţele erau înşelătoare. Aleksandr Ulianov lăsase în urma lui cărţi şi articole care l-ar fi şocat pe tatăl său. Printre acestea, de căpătîi erau lucrările lui Nikolai Cernîşevski. Cînd Vladimir a vorbit mai tîrziu despre asta, a recunoscut că Cernîşevski îl „răscolise întruna”. Vladimir era la o vîrstă la care putea fi profund influenţat de lecturile sale. Avea competenţele tehnice ale unei educaţii lingvistice riguroase, dar nu-şi formase încă vreun crez. Credinţa sa creştină a dispărut pe cînd avea şaisprezece ani. Mintea lui era ca o maşină fără coloană de direcţie: putea fi foarte puternică, însă urma să rămînă fără direcţie pînă cînd avea să se decidă ce să creadă despre lume. Nu mai trăiau nici tatăl, nici fratele lui ca să-l ghideze şi nu se mai vedea nici cu profesorii lui, aşa că a căutat inspiraţie în bibliotecă. A lăsat pasiunea sa pentru latină să se stingă, fiindcă nu voia să fie

distras de la autoeducaţia politică[10]. Nu era ultima oară cînd avea să-şi refuze o plăcere. În anii următori va renunţa la şah, la Beethoven şi la patinaj pentru a se concentra asupra sarcinilor revoluţionare care îi stăteau în faţă.

Era ciudat ca un scriitor precum Cernîşevski să exercite o asemenea influenţă. Scriitura sa irita ca o urzică. Avea o exprimare prolixă, plină de construcţii extrem de ample şi părea să nu fi fost atins de modelele oferite de marii romancieri ruşi de la jumătatea secolului al XIX-lea. Dar nu stilul lui Cernîşevski îl atrăsese pe Vladimir. În orice caz, construcţiile lui Cernîşevski, cu frazele lor lungi şi încîlceala de propoziţii subordonate, erau uşor de înţeles de elevii de gimnaziu, date fiind cunoştinţele lor de latină.

Admiraţia lui Vladimir era deosebită. În 1864, considerîndu-l un duşman ireconciliabil al autocraţiei Romanovilor, Ministerul de Interne îl trimisese pe Cernîşevski într-un lagăr de muncă forţată în Siberia răsăriteană (i s-a permis să revină în Saratov, oraşul său natal de pe Volga, abia în 1889, cînd era deja foarte bolnav). Imperiul Rus era atît de mare, încît nu era necesar să-i deporteze pe disidenţi în altă ţară; puteau fi exilaţi într-un oraş îndepărtat şi împiedicaţi să creeze noi probleme din străinătate. Cernîşevski refuzase să se lepede de opiniile sale. În general, se consideră că a fost un revoluţionar socialist agrar, dar nu s-a numărat totuşi printre cei care au idealizat ţărănimea. Şi nici nu îmbrăţişase cauza vieţii rurale. Voia ca în ţară să se accelereze progresul cultural şi susţinea industrializarea. Cerea un sistem politic democratic bazat pe alegeri cu sufragiu universal. Susţinea drepturile femeilor. Se opunea legislaţiei discriminatorii care afecta popoarele şi grupurile etnice non-ruse. Susţinea crearea unei societăţi fără clase sociale. Şi portretiza monarhia imperială ca fiind barbară, parazită şi învechită.

De fapt, Cernîşevski considera că oferă o viziune asupra viitorului Rusiei care era în acord cu lucrările gînditorilor socialişti din toată Europa. Citea foarte mult în germană şi franceză, fiind un cititor entuziast al lui Karl Marx. Dar departe de el gîndul că Rusia trebuia să înveţe mereu de la Germania, fără să dea şi ea o lecţie în schimb. Purta o corespondenţă neregulată cu Marx, care începuse să înveţe rusa pentru a se familiariza cu scrierile lui Cernîşevski despre problema agrară din Imperiul Rus. Pentru un tînăr ca

Vladimir Ulianov, care se simţea în largul său explorînd cultura europeană, Cernîşevski întruchipa un ideal intelectual.

Atracţia lui Vladimir Ulianov faţă de Cernîşevski era atît sentimentală, cît şi raţională. Era aşa de marcat de exemplul eroic al unui bărbat care acceptase o pedeapsă penală în Siberia de dragul idealurilor sale politice, încît a făcut rost de o fotografie a idolului său, pe care o purta în portofel. Cartea care îi pătrunsese adînc în minte era romanul *Ce-i de făcut?* Ca roman, are cu o construcţie şchioapă şi lipsită de imaginaţie, dar oferă portretul unui grup de activişti socialişti. Solidaritatea şi angajamentul lor politic, devotamentul faţă de dezvoltarea personală prin educaţie şi ostilitatea de neîmpăcat faţă de ţarism l-au captivat pe Vladimir Ulianov. Personajul principal al romanului avea un spirit nepervertit şi era înzestrat cu o aură de lider fără egal. Se prea poate ca Vladimir Ulianov să se fi identificat cu el. Nu toţi tinerii intelectuali în formare erau la fel de impresionaţi de cartea lui Cernîşevski, care uneori a fost ridiculizată din cauza stîngăciei stilului şi structurii. Dar pe Vladimir Ulianov nu-l interesa asta. Pe el, *Ce-i de făcut?* a lui Cernîşevski l-a ajutat să-şi găsească drumul în viaţă şi era un apărător îndîrjit al reputaţiei autorului ei.

Aşadar, Vladimir Ulianov era cu adevărat fratele fratelui său. În decurs de un an îmbrăţişase perspectiva asupra lumii şi aspiraţiile unui revoluţionar. În măsura în care urmărea să aprofundeze înţelegerea politicii şi a societăţii, avea să o facă la universitate, dar nu ca discipol al profesorilor săi. O căuta cu lumînarea încă înainte de a intra la Universitatea Imperială din Kazan.

Un factor care a contribuit mult la înscrierea la universitate a fost faptul că Maria Aleksandrovna garantase că va fi aproape de fiul său. Un alt factor important au fost banii pe care ea i-a pus la dispoziţie. Copiilor Ulianov care mai erau în viaţă – Anna, Vladimir, Olga, Dmitri şi Maria – le plăcea să susţină că toate ajutoarele băneşti primite de la Maria Aleksandrovna proveneau din pensia de urmaş de la tatăl lor, ceea ce era absurd. Chiar şi evidenţele contabile făcute publice demonstrează contrariul. Prin testament, Ilia Ulianov le lăsase soţiei şi copiilor 2.000 de ruble la Banca Publică a Oraşului Simbirsk[11]. Nu era o sumă mică, reprezentînd un sfert din ceea ce trebuia să plătească familia în 1889 pentru proprietatea cumpărată de mama copiilor la

Alakaevka. Vînzarea casei Ulianovilor de pe Strada Moscovei din Simbirsk a mai adus familiei 6.000 de ruble[12]. Mai erau şi partea care-i revenea Mariei Aleksandrovna din arendarea moşiei Kokuşkino plus banii din contul ei bancar pe care i-i lăsase doctorul Blank. (Terenul moştenit de ea la Kokuşkino a fost evaluat iniţial la 3.000 de ruble.[13]) Pe deasupra, mai exista şi moştenirea de la Vasili, fratele şi binefăcătorul lui Ilia Ulianov, care murise la şaizeci de ani, în 1878. Familia Ulianov nu ducea lipsă de bani peşin.

Legea succesorală din Rusia îl făcea pe Vladimir beneficiarul unei părţi din averea tatălui său. Cu privire la acest aspect, există un document legat de cele 2.000 de ruble care se găseau la Banca Publică a Oraşului Simbirsk. Tribunalul raional hotărîse următoarea împărţire a moştenirii lui Ilia. Un sfert – doar un sfert – avea să-i revină văduvei lui Ilia. Cîte o optime mergea către fiecare dintre cele două fiice care nu erau încă majore, Olga şi Maria. Fiecare dintre cei trei fii, Aleksandr, Vladimir şi Dmitri, primea cîte o şesime – legea îi avantaja pe băieţi în detrimentul surorilor lor.

Lenin a fost criticat mai tîrziu pentru faptul că a trăit confortabil din acest capital privat în timp ce se erija într-un distrugător al capitalismului. Cumva, aşa era. Însă acuzele că avea un stil de viaţă luxos sînt nefondate: Maria Aleksandrovna îşi administra cu prudenţă finanţele. La sfîrşitul lui august 1887 – odată cu începerea anului universitar – a închiriat temporar o locuinţă în Kazan şi a căutat un apartament potrivit la parter. Sora ei, Liuba Ardaşeva, văduvă din 1870, locuia în aceeaşi clădire, la etajul de deasupra, cu fiii ei, Aleksandr şi Vladimir. În trecut, copiii celor două femei petrecuseră verile împreună la Kokuşkino şi se simţeau bine împreună. Kazan a pus capăt singurătăţii de care avuseseră parte în Simbirsk (şi chiar şi în Kokuşkino, dat fiind că şi acolo abia dacă se vedeau cu vecinii)[14]. Dar nu au putut locui mult timp în apartament: aveau nevoie de mai mult spaţiu. După o lună, Maria Aleksandrovna a găsit ce căuta şi s-a mutat cu familia pe Strada Noului Comisariat[15]. Dmitri şi Maria mergeau la gimnazii din Kazan, iar Vladimir începuse cursurile la Universitatea Imperială. Mesele le luau în familie. Maria Aleksandrovna spera să aducă familia la o situaţie apropiată de normalitatea de care se

bucuraseră înainte de 1886.

Totuşi, Kazan nu era oraşul liniştit pe care şi-l imaginase ea cu atîta afecţiune. Fusese unul din cîmpurile de luptă dintre ruşi şi tătari în secolul al XV-lea, iar manualele de istorie ruseşti aminteau întotdeauna că victoriile lui Ivan cel Groaznic împotriva tătarilor în Kazan în 1552 şi în Astrahan în 1556 au deschis calea către expansiunea Imperiului Rus la sud şi est. În secolele următoare, oraşul a continuat să aibă importanţă strategică. Inima lui era comerţul. Aşezat într-un cot al Volgăi, Kazan era un important centru comercial pentru bunuri ce trebuiau transportate mai departe spre Moscova şi Sankt-Petersburg. Aproape fiecare stradă avea propria biserică. Oraşul era o bijuterie a arhitecturii ruse, iar asta nu se datora exclusiv unui triumfalism istoric. Autorităţile ridicaseră biserici impresionante şi pentru că erau preocupate de importanţa Kazanului, care era cel mai mare centru al religiilor noncreştine din imperiu. Musulmanii reprezentau o zecime din populaţia oraşului. Islamul îşi avea acolo diferitele instituţii, inclusiv tipografii cu alfabet arab. Şi compoziţia etnică era la fel de îngrijorătoare pentru Sankt-Petersburg. 31% din locuitorii guberniei erau tătari, la care se adăugau başchiri şi ciuvaşi. Ca urmare, Ministerul de Interne nu îşi asuma nici un risc cu privire la treburile oraşului. Guvernatorii erau renumiţi pentru stilul dur, milităresc folosit în administraţia civilă. Uneori părea că oraşul era tratat ca un fel de colonie îndepărtată, unde ordinea nu putea fi păstrată decît prin forţă brută.

Tensiunile din oraş erau vizibile şi la universitate, deşi abia de găseai tătari acolo. În 1884, autorităţile centrale din capitală înăspriseră regulile pentru disciplina studenţilor, ceea ce a stîrnit nemulţumiri atît în Kazan, cît şi în alte părţi. Au urmat demonstraţii împotriva rectorului. Universitatea din Kazan era mai mereu în pragul revoltelor populare, iar reacţia rectorului era aceea de a reinstaura disciplina, ceea ce a înrăutăţit atitudinea studenţilor. În 1885 au fost introduse uniformele obligatorii pentru a uşura munca de supraveghere a poliţiei. Studenţii nu aveau voie să înfiinţeze asociaţii fără acordul prealabil al autorităţilor. Introducerea unor regulamente privind felul în care studenţii trebuiau să-i salute pe cei din personalul administrativ şi didactic nu a făcut decît să toarne gaz pe foc. Ministerul Instrucţiunii

Publice a numit noi profesori şi erau încurajate denunţurile anonime în cazul studenţilor turbulenţi. S-a propus chiar ca aceştia să fie transferaţi în batalioanele disciplinare ale armatei. Propunerea a fost respinsă, dar faptul că fusese făcută era un semn al lipsei de încredere dintre guvern şi studenţi.

Singurele asociaţii autorizate de Ministerul Instrucţiunii Publice erau aşa-numitele *zemleacestva*. Acestea erau grupuri de studenţi formate în funcţie de provenienţa geografică; se bucurau de aprobarea oficială pentru că dădeau sentimentul apartenenţei şi stabilităţii unor tineri care se aflau pentru prima oară departe de casă. Nu erau organisme sociale specific studenţeşti. Şi negustorii ambulanţi şi muncitorii se asociau în ele; erau doar un exemplu al felului în care Rusia aduna laolaltă tradiţii, accente şi dialecte, obiceiuri culinare şi doctrine religioase locale. *Zemleacestva* îi ajutau pe ruşi să facă faţă noului şi nesiguranţei. La scurt timp după ce a intrat la universitate, Vladimir Ulianov s-a alăturat unei astfel de asociaţii, *zemleacestvo* Simbirsk-Samara, pentru a profita de îndrumările şi oportunităţile de petrecere a timpului liber pe care le oferea.

Zemleacestva funcţionau şi ca organizaţii pentru dezbateri studenţeşti. Anul universitar avea să fie unul agitat. Spînzurarea lui Aleksandr Ulianov şi a colegilor săi încă provocase indignare şi, imediat după aceea, se discutase despre organizarea unor proteste în toate universităţile. Kazan nu făcea excepţie, iar *zemleacestvo* Simbirsk-Samara s-a străduit să-şi aducă contribuţia. La Moscova începuseră deja tulburările. În fiecare oraş existau doleanţe ale studenţilor care urmau să fie exprimate. Inspectorul N.G. Potapov i-a dat de ştire rectorului Universităţii din Kazan, N.A. Kremliov, că informatorii săi din rîndul studenţilor îl avertizaseră să se aştepte la proteste[16]. Emoţia era atît de puternică, încît studenţii au dezbătut dacă să-l agreseze fizic sau nu pe Potapov. Pe 4 decembrie au izbucnit protestele. Era o zi geroasă de iarnă. Era zăpadă, însă soarele strălucea puternic. Pe la prînz, mulţimi de studenţi au început să se strîngă în clădirile universităţii. Potapov a încercat să-i împrăştie: „Domnilor, unde mergeţi? Unde? Nu vă duceţi!”. Cu toate astea, a fost dat deoparte din calea lor[17]. În mulţime se afla şi studentul în anul I Vladimir Ulianov. Studenţii scandau lozinci cerînd autonomia universităţii faţă de stat şi eliminarea aspectelor

supărătoare din regulamentele studenţeşti. Demiterea lui Potapov era un obiectiv imediat.

Rectorul Kremliov le-a cerut cadrelor didactice să-l reprezinte în medierea conflictului, dar studenţii erau de neclintit. Se gîndeau însă că rectorul avea să aducă în cele din urmă trupe înarmate pentru a împrăştia mulţimea. Vreo nouăzeci de studenţi din mulţime erau atît de furioşi, încît au decis să-şi lase acolo legitimaţiile de student ca dovadă că nu mai doreau să fie asociaţi cu universitatea. Decizia a fost luată într-un impuls de moment, fiindcă studenţii ştiau că, odată ce administraţia va pune mîna pe legitimaţii, rectorului nu-i mai rămînea decît să-i exmatriculeze[18].

Prin oraş începuseră controale ale poliţiei. Studenţii erau opriţi pe stradă. Universitatea s-a închis pînă la noi dispoziţii şi şi-a redeschis porţile abia în februarie 1888. Au avut loc consultări între administraţia din Kazan şi autorităţile superioare din Sankt-Petersburg. Un batalion militar a fost mobilizat în puncte strategice din oraş. Vladimir s-a întors la locuinţa de pe Strada Noului Comisariat, la mama sa cuprinsă de nelinişte şi la şi mai tulburata sa fostă dădacă, Varvara Sarbatova[19]. Ce putea Maria Aleksandrovna să facă pentru ca fiul său să nu intre în necazuri şi mai mari? „Familia cea frumoasă”, cum fuseseră descrişi Ulianovii în necrologul de la moartea lui Ilia, nu mai era un model pentru lumea respectabilă. Posibilitatea de a urma cariere strălucite nu mai exista. În noaptea de 4 spre 5 decembrie, poliţia a venit după Vladimir, aşa cum a făcut şi în cazul altor studenţi din Kazan. Ţinuţi în arest, au fost întrebaţi unde altundeva şi-ar dori să trăiască, pentru că nu li se va mai permite să stea în Kazan. Maria Aleksandrovna se gîndea la soluţia evidentă: avea să-i ceară ministrului de Interne să-i permită să se întoarcă la Kokuşkino împreună cu copiii săi.

Deocamdată, familia trebuia să aştepte dispoziţiile rectorului. Acestea au fost anunţate pe 6 decembrie 1887. Treizeci şi nouă de studenţi au fost exmatriculaţi de la Universitatea din Kazan, iar Vladimir Ulianov se afla printre ei. În afară de el, din anul I mai erau exmatriculaţi doar doi studenţi[20]. Permisul de şedere în Kazan i-a fost retras, iar pe 7 decembrie a fost „exilat” la Kokuşkino.

Mama lui îşi pierduse capacitatea de a-şi mai îndruma copiii.

Desigur, încă mai putea exercita un oarecare control asupra lor, dat fiind că depindeau financiar de ea, dar, în general, le dădea orice îi cereau. Un instrument mai subtil a fost faptul că guvernul imperial i-a făcut unele concesii lui Vladimir Ulianov cu condiţia ca mama sa să fie un fel de garant al bunei lui purtări. Astfel, el se putea întoarce la Kokuşkino numai dacă urma să locuiască acolo împreună cu mama sa. Dar nici aşa nu a dobîndit cine ştie ce autoritate în faţa lui. Ea voia să stea în preajma lui mai mult decît îşi dorea el să fie cu ea. Maria Aleksandrovna trebuie să se fi simţit dezamăgită de Vladimir, deşi nu a spus-o – şi nici nu există dovezi că i-ar fi făcut vreodată reproşuri. Întrebarea e de ce a fost atît de reţinută. De ce i-a încurajat reaua purtare? O explicaţie ar putea fi aceea că în casa lor Ilia fusese cel care impunea disciplina, îndeplinind rolul patern clasic în familiile ruseşti din epocă. Un alt motiv ar putea fi că ajunsese la concluzia rezonabilă că, dacă nimic nu putuse să-l întoarcă pe Aleksandr de pe drumul autodistrugerii, de ce ar fi crezut că în cazul lui Vladimir nişte interdicţii drastice ar fi fost mai eficiente?

Avea multe de înfruntat. Exmatricularea lui Vladimir tulburase întreaga familie. Dmitri, locuind în Kazan şi mergînd la gimnaziu acolo, nu se putea întoarce la Kokuşkino cu familia şi trebuia să stea la cămin. La fel şi sora sa Maria. Chiar şi Anna, căreia i se ordonase să stea la Kokuşkino, avea să fie afectată dacă Ministerul de Interne decidea să-i interzică fratelui mai mare rămas în viaţă şederea în gubernia Kazan.

Vladimir a mers acasă pe 4 decembrie 1887, la o mamă care nu-l mai putea controla. În timpul şederii sale la Kazan, luase deja legătura cu activişti revoluţionari. Oraşul era un loc de exil folosit de guvernul central pentru a-şi ţine departe duşmanii – şi în acel moment erau cîteva astfel de persoane care se aflau sub supravegherea poliţiei. Nu era foarte greu pentru fratele unui revoluţionar executat să afle cine erau simpatizanţii revoluţionari ai locului şi cum să se alăture discuţiilor lor. Grupul care l-a atras pe Vladimir era condus de Lazar Bogoraz, un socialist agrar susţinător al terorismului. Este oarecum neclar care erau ideile exacte ale lui Bogoraz. Dar nu încape îndoială că îşi dorea sfîrşitul monarhiei şi susţinea transformarea socială şi economică a ţării; şi se pare că sperase, la fel ca Aleksandr Ulianov, să reducă scindările

incipiente din interiorul mişcării revoluţionare clandestine. Vladimir se afla în prima fază a formării ideilor sale privind politica revoluţiei. Era firesc să înceapă prin a învăţa ce putea de la oameni care erau asemenea fratelui său şi chiar de la persoane care erau suficient de serioase în ceea ce priveşte angajamentul lor politic încît să păstreze legătura cu grupuri similare din Sankt-Petersburg şi din alte părţi.

De fapt, dacă nu ar fi fost scandalurile de la Universitatea din Kazan, Vladimir s-ar fi implicat mai mult în mişcarea revoluţionară conspirativă din oraş. Exmatricularea sa rapidă l-a salvat de la implicarea în activităţi care i-ar fi atras o sentinţă mult mai drastică[21].

Maria Aleksandrovna era dispusă să-şi sprijine copiii indiferent de activităţile lor extraşcolare, dar nu putea să nu se îngrijoreze. Anna Ilinicina îi scria unei prietene: „Sîntem foarte tulburaţi acum de soarta lui Volodea. Bineînţeles, o să fie greu pentru mama să-l lase să plece oriunde altundeva, dar nu poate fi ţinut la ţară”[22]. Mama lui şi sora lui mai mare s-au pus de acord într-o privinţă: Vladimir trebuia să aibă o diplomă universitară. Trebuia obţinută pentru el, într-un fel sau altul, permisiunea de a reintra în sistemul educaţional. Au vorbit cu el despre asta, iar el le-a împărtăşit dorinţa lui de a pleca să studieze la o universitate din străinătate. Din punct de vedere financiar, familia îşi permitea, dar Maria Aleksandrovna încă nu voia să audă de aşa ceva. Pe 9 mai 1888, Vladimir a scris aşadar Ministerului Instrucţiunii Publice, cerînd să fie admis din nou la Universitatea Imperială din Kazan[23]. În acelaşi timp, mama sa i-a scris pe aceeaşi temă şefului secţiei de poliţie. Ambele cereri au fost refuzate. În septembrie, Vladimir a cerut permisiunea să părăsească Rusia pentru a studia în străinătate[24]. Din nou a fost refuzat. Poliţia a invocat „participarea sa activă la organizarea cercurilor revoluţionare în rîndul tineretului studenţesc din Kazan”[25]. Ministerul de Interne prefera să-i ţină pe duşmanii regimului departe nu doar de Sankt-Petersburg şi Moscova, ci şi de ţările străine.

Pînă la urmă, autorităţile au fost indulgente cu Ulianovii. Pe timpul ţarilor, Ministerul de Interne nu era nici pe departe la fel de sistematic opresiv cum a fost poliţia instituită de Lenin la sfîrşitul anului 1917. În septembrie 1888, familiei i s-a permis să revină să

locuiască la Kazan. Pe Vladimir, experienţa prin care trecuse nu-l îmblînzise. Foarte îndrăzneţ, a trimis o scrisoare către nimeni altul decît Nikolai Cernîşevski, aflat în exil la Saratov[26]. Mai mult, odată revenit la Kazan, i-a căutat pe activiştii revoluţionari. În oraş exista un cerc clandestin organizat de N.E. Fedoseev, iar Vladimir i s-a alăturat[27].

Fedoseev era pe cale să se declare marxist. Însă astfel de cercuri nu erau de obicei hotărîte dacă să se identifice sau nu întru totul cu grupul Emanciparea Muncii al lui Gheorghi Plehanov, aflat în Elveţia. În special, pe Fedoseev – spre deosebire de Plehanov – nu-l încînta ideea dispariţiei ţărănimii din pricina dezvoltării capitaliste agresive. Fedoseev credea că exista o şansă ca o clasă numeroasă de mici fermieri să supravieţuiască – şi, fără îndoială, simpatia pe care încă o avea faţă de socialismul agrar însemna că agrea această posibilitate din considerente morale[28]. Vladimir Ulianov era puternic atras de dedicarea intelectuală totală a lui Fedoseev, care se asigura ca în cercul său să se organizeze frecvent dezbateri despre aspectele importante ale tendinţelor economice, sociale şi politice. Era o perioadă de solicitare mentală intensă. Tînărul Vladimir, eliberat de orice obligaţie de a studia pentru a obţine o diplomă, citea frenetic pe cont propriu. Folosind vasta bibliotecă a fratelui său şi alcătuindu-şi una proprie, s-a familiarizat cu autori care se aflau în centrul dezbaterilor culturale europene din anii 1880. Printre aceştia erau David Ricardo, Charles Darwin, Henry Buckle, Karl Marx şi Friedrich Engels. *Capitalul* lui Marx era un subiect de maxim interes.

Vladimir Ulianov voia să-şi construiască o educaţie mai largă decît i se permisese la Gimnaziul Clasic din Simbirsk sau la Universitatea Imperială din Kazan. Considera că nu se putea lua în serios în cadrul acestui proiect dacă nu se sprijinea pe nişte baze intelectuale solide. În acelaşi timp, nu era cu totul implicat în politică. Împreună cu verişorul său Aleksandr Ardaşev, mergea la un club de şah din Kazan. Mergea şi la spectacole de operă cu sora sa Olga şi fratele său Dmitri. Era atît de fascinat de şah, încît juca partide prin poştă cu un avocat din Samara, Andrei Hardin[29]. Nu era de ici, de colo, din moment ce Hardin era suficient de versat încît să fie luat în serios de jucătorul de talie mondială M.I. Cigorin[30].

Totuşi, şederea familiei Ulianov la Kazan nu mai era pe placul mamei. Se gîndea, fără îndoială, că l-ar putea îndepărta mai tare pe Vladimir de pericolele politicii dacă l-ar despărţi de prietenii lui revoluţionari. Trebuia să găsească un alt loc unde să locuiască. Avea şi cine să-i ajute. Anna Ilinicina avea un admirator în Mark Elizarov, pe care îl cunoscuse ca prieten al lui Aleksandr Ilici la Universitatea din Sankt-Petersburg. Elizarov a negociat pentru Ulianovi cumpărarea unei alte proprietăţi. Nu a căutat în apropiere de Kokuşkino, ci în gubernia sa natală, Samara, unde fratele său – un fermier de succes – cultiva 50 de hectare de pămînt[31]. Elizarov a rezervat o casă cu terenul aferent aparţinînd magnatului Konstantin Sibireakov, exploatator de aur în minele din Siberia. Gubernia Samara se găseşte mai la sud pe Volga, între Simbirsk şi Astrahan. Sibireakov cumpărase nu una, ci mai multe moşii după ce se îmbogăţise din mineritul aurului în Siberia. Dar era un industriaş cu conştiinţă socială şi politică. Avea o orientare de centru-stînga şi era un simpatizant al socialismului agrar. Dar credea, de asemenea, în metodele moderne şi a introdus ultimele tehnologii agricole pe terenurile sale din gubernia Samara[32].

Din cauza preţurilor scăzute în agricultură în anii 1880, îi era greu să obţină profit şi se hotărîse să vîndă. Prefera cumpărători care să se situeze, ca şi el, în partea stîngă a eşichierului politic. Rezultatul a fost că Sibireakov şi-a vîndut ieftin diferitele proprietăţi unor proprietari care doreau să modernizeze agricultura fără să reducă standardul de viaţă al ţărănimii locale. Unii dintre aceşti proprietari erau socialişti agrari, precum Aleksandr Preobrajenski. În localitate mai erau şi discipoli ai lui Tolstoi, creştini şi pacifişti. Noii proprietari, indiferent de orientarea lor, erau deranjaţi de faptul că guvernul nu era interesat de îmbunătăţirea vieţii ţăranilor. Sibireakov era încîntat de Ulianovi ca potenţiali cumpărători ai unei proprietăţi în Alakaevka şi, după ce s-a înţeles cu Elizarov, moşia a fost plătită din diversele moşteniri controlate de Maria Aleksandrovna[33].

Dar aspiraţiile politice ale lui Vladimir au dăinuit. A vizitat în repetate rînduri grupul lui Fedoseev şi a căutat-o pe o veterană din organizaţia Libertatea Poporului, terorista M.P. Cetvergova, care la vremea aceea locuia în Kazan. Din lecturile şi diversele sale conversaţii asimilase tot ce se putea despre eforturile

revoluţionarilor ruşi de a se descotorosi de dinastia Romanovilor. Cernîşevski îl captivase deja. Îi deveneau dragi şi alţi revoluţionari. Eroii săi de-o viaţă erau marii terorişti socialişti agrari Stepan Halturin şi Ippolit Mîşkin[34]. Avea să facă o pasiune şi pentru romancierul francez Emile Zola, care în 1898 avea să construiască o apărare literară emoţionantă pentru Alfred Dreyfus, ghinionistul ofiţer evreu din cadrul forţelor armate franceze. Vladimir purta în portofel şi o fotografie a lui Zola. Nu ar fi greşit să speculăm că Vladimir ura la fel de profund precum iubea. Executarea fratelui său sădise în el o ranchiună puternică faţă de dinastia Romanovilor, iar problemele pe care le-a avut familia sa după încercarea de asasinat din 1887 trebuie să-i fi accentuat sentimentul că respectabilele clase sociale de mijloc şi superioară – aristocraţia, latifundiarii şi negustorimea de la oraşe – nu meritau nici un fel de respect. Imaginea convenţională de personaj calculat şi rece a lui Vladimir reprezintă doar o parte din adevăr. Era şi un tînăr cu sentimente puternice, iar ura şi iubirea exprimate în opiniile sale despre politică erau trăite cu pasiune.

Pentru Vladimir deci Imperiul Rus nu numai că se transforma prea încet la nivel social, ci, la fel de important, era şi opresiv. Era bastionul Europei aflat în calea Progresului; trupele sale interveniseră direct de partea vechilor regimuri ameninţate de revoluţii în 1848. Ţarismul, insista Vladimir, trebuia înlăturat. Abia putea să-şi stăpînească furia şi, deşi concepţiile sale revoluţionare nu căpătaseră încă formă, angajamentul său faţă de revoluţie era deja unul ferm.

5

Căile spre Revoluţie

1889-1893

Pe 3 mai 1889, Ulianovii şi-au luat rămas-bun de la rudele lor din gubernia Kazan, familiile Veretennikov şi Ardaşev, şi au urcat la bordul vaporului cu zbaturi care făcea curse regulate pe Volga pînă la Samara. Locul de îmbarcare se afla la şase kilometri de Kazan. Volga curge spre sud, către Marea Caspică, molcomă şi şerpuitoare, iar căpitanul vasului trebuia să evite bancurile de nisip şi insulele aflate de-a lungul şenalului. Pentru a străbate cei aproximativ cinci sute de kilometri de la Kazan la Samara, vaporul avea nevoie de două zile întregi. Ulianovii s-ar fi bucurat mai mult de călătorie dacă nu ar fi trebuit să facă o oprire la Simbirsk, la jumătatea drumului, unde aveau să retrăiască amintiri triste legate de Ilia Nikolaevici şi Aleksandr Ilici. Din fericire, vasul nu staţiona decît două ore, lăsîndu-i pe cei care aveau bilete pentru Simbirsk şi luînd alţi călători. Cu toate acestea, membrii familiei Ulianov aveau să-şi amintească inevitabil de trecut. Nu puteau uita Simbirskul, aşa cum multă lume din Rusia nu avea să uite vreodată că din familia Ulianov făcuse parte şi un tînăr care a încercat să-l asasineze pe împăratul Alexandru al III-lea. Sau că fratele mai mic al tînărului avea să dobîndească într-o bună zi propria notorietate.

Ajungînd la Samara, familia s-a îndreptat cu trăsurile spre proprietatea din Alakaevka, la vreo 55 de kilometri est de oraş. Maria Aleksandrovna făcuse achiziţia fără să vadă casa, bazîndu-se pe recomandarea lui Mark Elizarov. Nu a fost dezamăgită.

Domeniul Alakaevka era cu adevărat frumos, cu o casă mare din lemn şi împrejurimi superbe. Puteai ajunge pe jos la pădurile şi dealurile din apropiere. Mai era şi un iaz unde şi cel mai nepriceput pescar putea prinde peşte[1]. Scriitorul Gleb Uspenski a imortalizat regiunea în cîteva nuvele adorate de cititorii ruşi, inclusiv de Vladimir Ulianov. Uspenski locuise la una dintre moşiile lui Sibireakov la sfîrşitul anilor 1870. Soţia sa fusese profesoară la o şcoală pe care Sibireakov o ridicase acolo, iar magnatul era patronul financiar al operelor sale[2]; îl considera pe scriitor un portretist strălucit al peisajului local şi al oamenilor locului. De asemenea, a dezvăluit dificultăţile prin care treceau ţăranii săraci, care se confruntau cu datorii, cu lipsa de pămînt şi cu poliţia. Dar, spre deosebire de alţi romancieri din acea perioadă, nu idealiza ţărănimea. Vedea cît de dezbinate erau satele din cauza conflictelor legate de pămînt şi bani. Denunţa înclinaţia ţăranului spre beţie, violenţă şi intoleranţă faţă de străini[3]. Toate astea l-au transformat într-un personaj nepopular pentru socialişti, dar nu şi pentru Vladimir Ulianov. Mai tîrziu, Ulianov şi alţi marxişti ruşi au devenit faimoşi pentru atacurile lor ofensatoare la adresa atitudinilor şi practicilor ţăranilor. De obicei, analiza lor îşi avea rădăcinile în ideile lui Karl Marx şi Friedrich Engels. Dar, de dragul acurateţei, ar trebui recunoscut că nuvelele lui Gleb Uspenski au avut meritul de a fi contribuit la dezvoltarea intelectuală a lui Vladimir Ulianov.

Pentru familia Ulianov, era o perioadă de schimbări. În timp ce se acomoda la Alakaevka, Maria Aleksandrovna l-a convins pe Vladimir să se îngrijească de noua proprietate. Verişorii săi din familia Ardaşev – Aleksandr şi Vladimir – supravegheaseră moşia de la Kokuşkino, iar Maria Aleksandrovna voia ca fiul ei cel mare să facă la fel cu noua lor proprietate[4].

La început, el a făcut ce i s-a cerut, ieşind să-i cunoască pe ţărani şi făcînd planuri pentru administrarea moşiei. Între timp, Anna Ilinicina studia acasă pentru a deveni profesoară şi ajuta la îngrijirea gospodăriei. Olga lucra mai abitir decît toţi. După ce plecase de la gimnaziu, părea că voia să studieze 24 de ore din 24. Ambiţia ei era să se înscrie la medicină la Universitatea din Helsingfors (Helsinki), care – spre deosebire de celelalte universităţi din Imperiul Rus – le permitea şi femeilor să obţină

diplome[5]. Copiii mai mici, Dmitri şi Maria, mergeau la şcoală în Samara. Dmitri spera şi el ca după şcoală să studieze medicina la universitate. Mama era mulţumită de obiectivele lor. Voia cu disperare să-i abată pe copii de la implicarea în politică, mai ales pe Anna şi Vladimir, care deja avuseseră probleme cu autorităţile.

Totuşi, Vladimir se dovedea a fi un administrator de fermă neconvingător. În Alakaevka locuiau ţărani săraci şi ranchiunoşi; aceasta era realitatea în întreaga regiune a Volgăi, în special în cazul ţăranilor din gubernia Samara. Nobilii latifundiari locali văzuseră Edictul de Emancipare din 1861 ca pe o oportunitate de a păstra cît de mult pămînt se putea şi de a scăpa de toate obligaţiile faţă de iobagi. Rezultatul a fost o „foame de pămînt" printre ţărani. Ţărănimea avea o zicală pentru moşieri: „Noi sîntem ai voştri, dar pămîntul e al lui Dumnezeu". Ţăranii ruşi credeau că ordinea socială din mediul rural nu era firească. Ei considerau că numai cei care munceau fizic pămîntul trebuiau să aibă dreptul de a profita de pe urma lui. Această atitudine era des întîlnită chiar şi pe moşiile deţinute de binevoitorul Konstantin Sibireakov. Nici moşierii de după el nu au reuşit să atenueze resentimentele ţăranilor, aşa că în cîţiva ani toţi au renunţat la agricultură şi şi-au vîndut proprietăţile. Majoritatea acestor latifundiari crezuseră că ar putea transforma satele în comunităţi socialiste. Ţăranii erau însă sfidător de necooperanţi, iar resentimentele lor faţă de proprietarii din clasa de mijloc nu au dispărut niciodată[6].

Singura excepţie de la exodul noilor latifundiari era Aleksandr Preobrajenski, care a crezut pînă în ziua morţii sale că socialismul putea fi creat în satele Rusiei. Făcînd cunoştinţă cu familia Ulianov, s-a împrietenit cu Vladimir. Dar cei doi gîndeau diferit. Vladimir ajunsese deja la concluzia că socialismul rusesc trebuia să se fundamenteze pe altă clasă socială decît ţărănimea şi-l vedea pe Preobrajenski ca pe un romantic prietenos, dar cu idei greşite[7].

Ca fermier, Vladimir doar a simulat supunerea filială. Cînd totuşi făcea ceva, prefera să predea în loc să muncească la fermă şi şi-a făcut publică în sat disponibilitatea de a-i instrui pe elevi[8]; însă nici din activitatea asta nu a făcut o prioritate. Aratul, semănatul, prăşitul şi recoltatul îl interesau şi mai puţin. Nu ştia mai nimic despre agricultură şi nici nu voia să afle mai multe. Pasiunea sa se limita la ideile revoluţionare şi în scurt timp a renunţat la

activităţile de administrator de moşie. În ceea ce-i priveşte, ţăranii au intuit oportunitatea oferită de sosirea unei familii din clasa de mijloc de la oraş. Se ţineau de şmecheriile lor obişnuite. De asemenea, furau. Şeptelul Ulianovilor era o pradă uşoară: mai întîi „a dispărut” un cal, apoi o vacă, iar cînd a dispărut şi a doua vacă, Maria Aleksandrovna a renunţat să-l mai îndemne pe fiul ei să-şi asume responsabilitatea administrării fermei. În schimb, a arendat proprietatea Alakaevka ţăranilor, păstrînd doar casa familiei[9]. În cele din urmă, a vîndut pămîntul unuia dintre ţăranii mai înstăriţi din partea locului, un oarecare Danilin, iar după aceea familia nu a mai avut nici o legătură cu agricultura. Poate că asta a fost salvarea Ulianovilor, dat fiind că în timpul răscoalelor din 1905-1906 Danilin a fost omorît de ţăranii din Alakaevka, care-l urau la fel de mult ca pe moşierii cărora acesta le luase locul[10]. Dacă Vladimir Ulianov ar fi continuat să administreze moşia, ar fi putut avea aceeaşi soartă.

Toate aceste fapte sînt în dezacord cu opinia larg răspîndită conform căreia ideile de mai tîrziu ale lui Vladimir erau fundamentate pe experienţa personală trăită alături de ţăranii din gubernia Samara. La Alakaevka, Vladimir îşi petrecea majoritatea timpului studiind, plimbîndu-se sau vînînd; nu cunoştea nici o familie de ţărani, iar asta nu-l deranja deloc. De fapt, Vladimir plănuia să părăsească ceea ce el numea „liniştita văgăună provincială” din Alakaevka imediat ce restricţiile impuse de Ministerul de Interne activităţilor sale vor lua sfîrşit. Deşi petrecuse acolo cinci veri la rînd, nu avea nici o intenţie să rămînă mai mult decît era necesar[11]. Mama sa nu-l mai putea controla. Cînd gesturile lui erau nepotrivite, ea spunea: „Ah, Volodea, Volodea, oare aşa trebuie să te porţi?”[12]. Dar Maria Aleksandrovna trebuia să recurgă la şiretenie şi persuasiune, căci ordinele nu mai erau eficiente.

Vladimir însă se distra. Pleca în plimbări lungi pe dealurile din jurul moşiei. Pescuia la iaz fie singur, fie cu vreun frate sau vreo soră de-a lui. Citea cu Olga Ilinicina poveştile despre regiune ale lui Gleb Uspenski; cei doi au petrecut mult timp împreună pînă cînd ea a plecat la Sankt-Petersburg pentru a-şi continua studiile, în toamna anului 1890[13]. Dar era mulţumit şi să fie singur. Cea mai mare plăcere a lui era să se cufunde în cărţile sale. Detesta să

piardă vremea şi putea fi complet antisocial dacă simţea că studiile îi erau întrerupte prea mult. Cînd mama sa aştepta la Alakaevka oaspeţi pe care el nu-i cunoştea, se ascundea şi-şi vedea de citit[14]. În mod excepţional, o lăsa pe sora lui Maria să stea alături de el cînd o ajuta la teme[15]. Maria îşi transferase afecţiunea pentru răposatul ei tată către cel mai în vîrstă bărbat Ulianov rămas în viaţă. Dar Vladimir era un pedagog exigent. A doua zi verifica dacă sora sa memorase ceea ce-i spusese el şi dacă nu cumva doar scrisese după dictare.

Se purta aşa cum se purtase cu el tatăl său. Străduindu-se din răsputeri să fie autodidact, urma din nou modelul patern. Însă preocuparea sa principală era marxismul, nu pedagogia. Acesta îi domina într-atît viaţa, încît se apucase să traducă în rusă *Manifestul comunist*[16]. De asemenea, învăţa engleza, pentru a putea citi în această limbă. Mulţi ani de aici înainte, o astfel de muncă avea să fie pentru el o modalitate de a se destinde. Lecţiile sale ca poliglot îl încurajaseră să considere o oră petrecută studiind un dicţionar într-o limbă străină una dintre micile plăceri ale vieţii. Vladimir încerca, aşa cum făceau şi alţii din generaţia lui, să hotărască pentru sine cum ar trebui să încerce mişcarea revoluţionară să reconstruiască Imperiul Rus. În acest scop, nu era suficient să-i citeşti pe Marx şi Engels sau să răsfoieşti ultimele cărţi interesante apărute în germană, franceză şi engleză. Era de datoria lui să studieze tendinţele de la acea vreme în economia Imperiului Rus pentru a-şi da seama care erau opţiunile politice şi sociale.

Un tînăr de nouăsprezece ani mai puţin interesat de carte s-ar fi putut împrieteni cu ţăranii săi. Dar transformarea lui Vladimir într-un revoluţionar s-a produs mai mult prin intermediul unor volume despre ţărănime decît prin experienţă nemijlocită. Voia să-şi continue studiile în străinătate, dar în iunie 1889 autorităţile i-au respins din nou cererea. Totuşi, în următoarea lună poate că s-a gîndit că a avut noroc că nu mai locuia în Kazan, deoarece poliţia îi arestase pe membrii cercului revoluţionar al lui Fedoseev.

Pe atunci, Maria Aleksandrovna deja acceptase ideea că Vladimir nu avea să devină niciodată fermier şi se hotărîse să se mute cu familia la Samara. Au plecat din Alakaevka pe 5 septembrie 1889, stabilindu-se în cele din urmă într-o casă

închiriată de pe strada Voskresenskaia. Vladimir era încîntat; a căutat imediat biblioteca publică şi pe disidenţii politici locali. Cei care criticau ordinea politică şi socială ţaristă frecventau aceleaşi biblioteci, librării şi cafenele. Au primit cu braţele deschise o persoană cu inteligenţa şi energia lui Vladimir, iar el, la rîndul său, a fost încîntat să-l cunoască pe Aleksei Sklearenko, care conducea unul dintre cele mai serioase cercuri de dezbateri. Întîlnirile aveau loc de fiecare dată în apartamentul cu două camere al lui Sklearenko, de vreme ce Ulianov, care locuia cu mama sa, considera că nu ar fi putut pune la dispoziţie locuinţa familiei sale pentru astfel de activităţi. Cercul era dedicat dezbaterilor de idei, iar Ulianov şi-a citit lucrările pe care le scrisese despre istoria economică rusă[17]. Sklearenko şi Ulianov dădeau tonul. Ca absolvenţi de gimnaziu, insistau ca grupul să studieze într-o manieră foarte academică. Membrii acestuia nu puteau trece la studiul teoriei socialiste decît după ce în prealabil se vor fi ocupat de cultură, istorie şi economie[18]. Apoi invitau la dezbateri socialişti cu diferite convingeri de peste tot din Rusia. În decembrie 1889 au primit vizita lui M.V. Sabunaev, una dintre cele mai active personalităţi ale terorismului rus de la acea vreme (după ce acesta stătuse un timp cu grupul lui Bogoraz în Kazan)[19].

Deşi voiau să schimbe lumea în beneficiul claselor sociale de jos, grupul lor încă nu avusese nici o încercare de dialog cu muncitorii din industrie sau cu ţăranii. Ei erau studenţi care se dedicau aprofundării unor subiecte ce lipseau din programele fostelor lor şcoli şi universităţi. Din punct de vedere profesional, Sklearenko era familiarizat cu ţărănimea în măsura în care slujba sa din administraţia civilă îi impunea să facă deplasări în mediul rural. Dar, în mare parte, grupul credea că statisticile economice oficiale ofereau baza cea mai solidă pentru membri atunci cînd trebuiau să decidă ce era de făcut în privinţa Rusiei contemporane. Ulianov, în special, se concentra asupra formării sale ca teoretician[20]. Se considera că răspunsurile se găseau în cărţi, nu printre oameni. Şi astfel, grupul se limita la a ieşi pe străzile din Samara pe timp de noapte şi a lipi pe ziduri proclamaţii revoluţionare – iar Sklearenko îl impresiona pe Ulianov cu abilitatea sa de a provoca verbal autorităţile. Însă principala activitate era inactivitatea: autodidacticism intelectual colectiv.

Care erau ideile la care adera grupul? Sklearenko era un socialist agrar care-i respecta pe terorişti. Vladimir Ulianov fusese încîntat să-l cunoască pe Sabunaev, susţinătorul terorismului care vizitase grupul; iar în 1891 a profitat de ocazia de a cunoaşte un alt simpatizant terorist, pe Maria Golubeva, care fusese exilată în Samara în toamna anului 1891. S-au cunoscut printr-un prieten comun, un alt terorist, Nikolai Dolgov, care locuia în oraş şi îi dăduse acesteia adresa familiei răposatului Aleksandr Ulianov. La rîndul său, Vladimir Ulianov îl impresionase deja pe activistul veteran Dolgov cu atitudinile sale antiţariste: „Da, într-adevăr, în toate privinţele: a ţinutei, a comportamentului, a conversaţiei – ei bine, pe scurt, în toate privinţele”. Golubeva a încercat să-l atragă spre doctrinele terorismului agrar. Nu a reuşit, dar a observat totuşi că unele doctrine, în special cele despre „preluarea puterii”, nu păreau să-i pună probleme. Principala lor neînţelegere era pricinuită de credinţa ei în potenţialul revoluţionar al „poporului”. La momentul respectiv, Ulianov respinsese deja posibilitatea de a face revoluţie fără a pune accent pe lupta de clasă. Susţinea că era necesar să te bazezi pe anumite clase sociale, iar pentru el clasa muncitoare avea întîietate în făurirea unei societăţi socialiste[21].

Vladimir continua să se vadă şi cu foşti partizani şi susţinători ai Libertăţii Poporului. Unul dintre aceştia era Apollon Şuht, cu zece ani mai în vîrstă decît el, care venise în Samara după o perioadă de exil în Siberia. Prietenia dintre ei era atît de strînsă încît, atunci cînd s-a născut fiica familiei Şuht, Asia, în 1893, cuplul l-a rugat pe Vladimir Ulianov să-i fie naş[22]. Asta ne arată că Vladimir Ulianov păstra multe dintre elementele exterioare ale modului de viaţă rus al vremii, complotînd în acelaşi timp pentru a le elimina printr-o revoluţie sîngeroasă. În orice caz, prietenia strînsă cu un fost activist al Libertăţii Poporului nu l-a împiedicat să caute o cale diferită de a construi o societate socialistă în Rusia. Aveau în comun ura faţă de ţarism, iar Ulianov era deopotrivă intrigat şi oripilat de o nuvelă a lui Anton Cehov, „Salonul nr. 6”, despre o persoană publică fără probleme mintale care fusese închisă la ordinele Ohranei: „Cînd am terminat de citit nuvela aseară, mi s-a făcut pur şi simplu rău. Nu puteam să stau în cameră, aşa că m-am ridicat şi am ieşit. Mă simţeam de parcă eu fusesem închis în Salonul nr. 6”[23].

Atît Ulianov, cît şi Sklearenko îşi vedeau în continuare de studierea lucrărilor despre economia Imperiului Rus. Sklearenko era interesat de impactul producţiei industriale la scară redusă – din atelierele meşteşugăreşti – asupra creşterii economice a Rusiei, iar lui Ulianov îi plăceau discuţiile lor periodice. În alte privinţe s-a arătat însă reticent. Nu a fost de acord cu refuzul lui Sklearenko de a analiza obiectiv dezvoltarea economiei capitaliste. Sklearenko nu era pregătit să accepte că dispariţia ţărănimii era justificată de o „necesitate istorică” şi, la fel ca mulţi alţi activişti revoluţionari ai generaţiei sale, încerca să găsească modalităţi de a menţine o clasă numeroasă de mici proprietari de pămînt după ce revoluţia împotriva monarhiei se va fi încheiat. Printre partenerii de discuţie ai lui Ulianov erau şi cei care doreau ca socialismul să se dezvolte mai curînd printre ţărani decît printre muncitori. Principalul susţinător al acestei idei era Aleksandr Preobrajenski, care încă se străduia să pună bazele propriei colonii agrare socialiste undeva pe lîngă Alakaevka[24]. Ulianov s-a contrazis atît cu Sklearenko, cît şi cu Preobrajenski. Capitalismul, susţinea el, avea să urmeze calea schiţată de Marx şi Engels în Marea Britanie şi preconizată de Plehanov pentru Rusia. Nu era loc pentru sentimentalisme. Existau doar legile de fier ale progresului economic. Rusia păşise pe calea capitalismului şi nu putea să nu acţioneze în acord cu cererile economiei de piaţă contemporane.

Astfel, clasa socială a ţărănimii era sortită să se împartă în două mari blocuri antagoniste: o clasă de mijloc rurală („burghezie”) şi o clasă muncitoare rurală („proletariat”). În lunile de iarnă, Ulianov s-a străduit să aprofundeze cunoaşterea textelor marxiste fundamentale: *Capitalul* şi *Mizeria filosofiei* de Marx, *Anti-Dühring* şi *Situaţia clasei muncitoare din Anglia* de Engels, *Divergenţele noastre* de Plehanov. În tot acest timp îi era confirmată intuiţia că viitorul Rusiei stătea în industrie, urbanizare şi organizare socială la scară largă. Problemele morale erau pentru el irelevante. Preluase deja de la Marx o filosofie a istoriei care evidenţia faptul că ideile convenţionale din societate au fost mereu modelate de clasele conducătoare în interes propriu. Prin urmare, moralitatea era un derivat al luptei de clasă. Orice valoare politică, socială şi culturală avea doar o însemnătate „relativă”. „Binele absolut” nu exista, iar singurul criteriu pentru ghidarea acţiunii era: facilitează

aceasta parcurgerea mai rapidă şi mai eficientă a etapelor necesare pentru crearea unei societăţi comuniste[25]?

Tovarăşii săi Aleksei Sklearenko şi Isaak Lalaianţ au fost luaţi prin surprindere de ideea respingerii sentimentelor în politică. Deveniseră activişti revoluţionari parţial pentru că voiau să slujească „poporul”. Nu erau nici ei muncitori sau ţărani şi credeau că datoria unui intelectual rus era să sprijine elementele oprimate şi asuprite din societate. Erau membri tipici ai intelighenţiei cu mustrări de conştiinţă. Ce vedeau în tovarăşul lor nou-sosit era o persoană încîntată de respingerea unor concepte precum conştiinţa, compasiunea şi mila.

Abia mai tîrziu aveau să acorde importanţă durităţii lui. La momentul respectiv erau doar derutaţi şi nimic mai mult. Şi se simţeau în largul lor cu el ca tovarăş. El era pentru prima dată membru permanent al unui grup voluntar format din indivizi din generaţia sa şi îi agrea la fel cum îl agreau şi ei pe el. Cînd îşi prezenta lucrările, cu grafice şi tabele minuţios trasate, ceilalţi erau pur şi simplu încîntaţi să aibă în mijlocul lor o persoană atît de înzestrată. Ar fi putut să-i eclipseze din punct de vedere academic, însă nu era stilul lui. Participa cu entuziasm la călătoriile lor sociale. Cu toţii se bucurau de ieşirile pe care le făceau în afara Samarei. Puteau să vorbească şi să dezbată fără teamă că vor fi surprinşi de poliţie şi, în acelaşi timp, să se distreze. Evident, aveau senzaţia că timpul era de partea lor. Cu siguranţă structura existentă a statului şi a societăţii nu mai putea rezista mult! În ciuda oricăror disensiuni dintre ei, erau de acord în privinţa putreziciunii statu-quoului. Erau hotărîţi să răstoarne monarhia Romanovilor. Sklearenko era atît de pornit, încît în timpul ultimului său interogatoriu din închisoarea din Samara aruncase cu o călimară într-un jandarm.

Vladimir Ulianov îşi limita escapadele la plimbările ocazionale cu barca pe Volga de unul singur. Parcurgea mulţi kilometri în aval, pînă la rîul Usa, apoi urca înapoi pe Volga. O astfel de călătorie îl putea ţine departe de familie trei sau patru zile şi nu era lipsită de pericole, din cauza vînturilor şi a curenţilor imprevizibili. Dar îşi dădea seama că exerciţiul fizic şi splendoarea fluviului Volga şi a mediului rural îl eliberau de frustrarea pe care o simţea deoarece era nevoit să stea cu mama sa în Samara.

Între timp, în relaţiile cu autorităţile avea o purtare foarte civilizată. Asta nu se datora doar codului său de conduită, care-i impunea să fie manierat (mai puţin în disputele cu tovarăşii săi revoluţionari), ci şi dorinţei de a nu se expune unor riscuri inutile. Totuşi, pasiunea ardea la fel de puternic în Ulianov ca şi în Sklearenko, foarte probabil chiar mai puternic. Avea o ură viscerală faţă de cele mai mici semne de ilegalitate sau corupţie din Rusia epocii şi niciodată nu le accepta fără să protesteze, mai ales atunci cînd era afectat direct. Putea accepta o vreme ierarhia socială existentă. Pînă cînd revoluţia prezisă avea să instaureze o ordine cu totul nouă, beneficia bucuros de propriul statut nobiliar. Cînd a plecat de pe moşia de la Alakaevka, familia Ulianov a încredinţat afacerile unui administrator pe nume Kruşviţ, a cărui îndatorire era să colecteze rentele de la ţărani. Ulianovii trăiau din profitul obţinut astfel, iar Vladimir nu era jenat să-şi amelioreze condiţiile materiale de trai potrivit regulilor capitalismului atît timp cît trăia sub umbrela sistemului economic capitalist.

Dar orice încălcare a drepturilor sale legale îl înfuria în aşa măsură, încît îşi uimea prietenii şi rudele. Aflat într-o călătorie la Sîzran, în apropiere de oraşul său natal Simbirsk, el şi cumnatul său Mark Elizarov au tocmit un barcagiu să-i treacă pe celălalt mal al Volgăi. În acest fel, au ignorat monopolul neoficial impus de un negustor avut din Sîzran, Arefev, care deţinea un vas cu aburi. Cînd Ulianov şi Elizarov erau pe la jumătatea şenalului, Arefev şi-a trimis vasul să le blocheze trecerea şi să-i ia la bord. Înainte să se recurgă la forţă, Ulianov i-a spus căpitanului vasului: „Nu contează că Arefev a arendat traversarea rîului; e treaba lui, nu a noastră, şi asta nu vă dă în nici un fel nici lui, nici ţie dreptul de a acţiona ilegal pe Volga şi de a reţine oameni cu forţa”[26]. Ulianov şi-a notat meticulos numele căpitanului şi ale celorlalţi angajaţi, în vreme ce Arefev se plimba ţanţoş de colo colo. Fratele său a remarcat mai tîrziu că oricine altcineva s-ar fi calmat „din inerţie şi din indolenţă «rusească»”. Nu şi Vladimir Ulianov. La întoarcerea în Samara, a făcut o plîngere oficială către autorităţi. Samara se află la o sută de kilometri de Sîzran, iar Arefev s-a folosit de influenţa pe care o avea în Sîzran pentru a amîna procesul; pînă la urmă au avut loc două audieri, însă fără nici un rezultat.

Maria Aleksandrovna a încercat să-şi convingă fiul să renunţe:

„Dă-l încolo pe negustorul ăsta. O să amîne procesul din nou şi o să mergi acolo degeaba. În plus, ar trebui să ţii minte că au prins pică pe tine!”. Considera – pe bună dreptate – că Vladimir se ambalase prea tare, dar el nici nu a vrut să audă. Dimineaţa devreme a luat trenul pentru a participa la a treia audiere şi, în cele din urmă, i s-a făcut dreptate. Spre uimirea tuturor, negustorul Arefev a fost condamnat la o lună de închisoare[27].

Vladimir a avut cîştig de cauză datorită cunoştinţelor sale tot mai vaste de legislaţie imperială şi caracterului său. De îndată ce familia s-a mutat la Samara, a trimis din nou cereri pentru a i se permite să studieze la universitate. Iată cum începea scrisoarea sa către Ministerul Instrucţiunii Publice: „În decursul a doi ani de la terminarea studiilor gimnaziale, am avut în mare măsură prilejul să mă conving de enorma dificultate, dacă nu de imposibilitatea, pentru oricine de a-şi găsi o meserie fără să fi avut parte de o educaţie specială”. Disperat să studieze la o universitate imperială rusească, a cerut să i se dea voie să susţină examenele de la Drept ca student la fără frecvenţă[28]. Mama sa i-a sprijinit apelul, trimiţînd propria scrisoare, şi pe 12 iunie 1890 Vladimir a primit în sfîrşit acordul necesar şi a început procesul de înmatriculare la Universitatea din Sankt-Petersburg[29]. Fiind obişnuit cu studiul individual, statutul de student la fără frecvenţă nu-i punea nici o problemă. De asemenea, avea bani să-şi cumpere manualele necesare. Pînă cînd avea să poată merge la Sankt-Petersburg, apela la alţi membri ai familiei, precum Olga Ilinicina, să se ducă în librării pentru el, iar verişorul său Vladimir Ardaşev îl sfătuia cu privire la lecturile necesare pentru a obţine diploma[30].

Acestea erau avantajele cînd făceai parte dintr-o familie unită şi prosperă, avantaje de care majoritatea revoluţionarilor contemporani cu el nu se bucurau. În sfîrşit, pentru băieţii şi fetele Mariei Aleksandrovna viaţa reintra pe un făgaş normal după dezastrele din ultimii ani. Olgăi Ilinicina îi fusese zădărnicită dorinţa de a studia medicina la Universitatea din Helsingfors; învăţase suedeza pentru a îndeplini cerinţele de admitere, însă nu adăugase şi finlandeza la lista ei de abilităţi, aşa că nu a putut fi admisă[31]. În schimb, în 1890 s-a dus să urmeze Cursurile de Educaţie Superioară pentru Femei la Sankt-Petersburg şi a devenit profesoară. Cîţiva dintre verişorii ei din familiile Veretennikov,

Ardaşev şi Zalejski erau deja studenţi în capitală şi se vedea cu ei destul de des[32]. Nu existau semne că Olga s-ar fi implicat în activităţi revoluţionare (deşi prietenele ei Apollonaria Iakubova şi Zinaida Nevzorova aveau să devină în scurt timp activiste marxiste)[33]. Maria Aleksandrovna se putea simţi din ce în ce mai relaxată din moment ce Dmitri şi Maria îşi vedeau de învăţătură la gimnaziu, iar Anna s-a căsătorit cu logodnicul ei Mark Elizarov în iulie 1889, avîndu-l pe Vladimir ca martor[34]. Cît despre acesta din urmă, mama sa ştia că urma să se pregătească aşa cum se cuvine pentru examenele de la Universitatea din Sankt-Petersburg.

Capacitatea lui Vladimir de a asimila informaţii era atît de mare, încît în martie 1891 era deja pregătit să meargă în capitală şi să susţină primele examene. A închiriat o cameră liniştită într-o clădire de lîngă Neva. Vladimir şi Olga se vedeau des. Deşi Olga era mai mică, ea şi mama ei discutau regulat despre Vladimir în scrisorile lor. Pe 8 aprilie, Olga scria:

> Mie se pare, mamă, că te îngrijorezi fără motiv că o să-şi distrugă sănătatea. În primul rînd, Volodea este înţelepciunea întruchipată şi, în al doilea rînd, examenele sînt foarte uşoare. Deja a susţinut două şi a luat 5 la ambele. Sîmbătă (a avut un examen vineri) a luat o pauză: dimineaţă s-a dus pînă la Nevski Prospekt, iar după prînz a venit pe la mine şi am făcut împreună o plimbare pe malurile Nevei – ne-am uitat la un spărgător de gheaţă şi după aceea s-a dus la familia Peskovski.
>
> N-o să renunţe la somn noaptea din moment ce nu e deloc nevoie: un creier nu poate funcţiona 24 de ore din 24, aşa că trebuie şi odihnă. Merge şi ia masa de prînz în fiecare zi – prin urmare, continuă să fie un plimbăreţ [*progulivaetsie*][35].

Acest mic fragment ilustrează atenţia de care se bucura Vladimir din partea familiei – sau cel puţin din partea femeilor din familie. Era preţuit ca nimeni altul. Cu cît aşteptările erau mai mari în privinţa sa, cu atît i se oferea mai mult sprijin.

Nu fusese „răsfăţat” în sensul de a fi copleşit cu daruri sau de a i se permite să se comporte mereu necuviincios. Dar, deşi nu era singur la părinţi, era înconjurat de ceea ce s-ar putea numi o aură de susţinere oferită cu căldură. Grija mamei sale faţă de el era infinită, iar surorile Anna, Olga şi, mai tîrziu, Maria îl ajutau cu

orice le cerea. Vladimir învăţase cum să se folosească de interacţiunile emoţionale din familie. Era un tertip care i-a influenţat viaţa politică de mai tîrziu. Îl făcea să plece de la premisa generală că ceilalţi trebuie să-i facă pe plac. Astfel, şi-a conturat imaginea de „lider înnăscut". Dar în acelaşi timp i-a redus capacitatea de a conştientiza dificultăţile pe care le provoca. Era atît de obişnuit ca lucrurile să meargă aşa cum îşi dorea el, încît, dacă era refuzat în vreun fel, urma cel mai probabil un acces de furie. Detesta să-i stea ceva în cale. La tinereţe ajunsese într-un tîrziu să semene cu un copil răsfăţat crescut de patru femei.

Una dintre aceste femei, Olga, nu avea să mai fie mult timp alături de el. Simţindu-se neîmplinită după cursurile de pedagogie, plănuia să plece în străinătate şi să studieze medicina, aşa cum îşi dorise dintotdeauna[36]. La sfîrşitul lui aprilie 1891, s-a îmbolnăvit la Sankt-Petersburg şi a fost dusă la Spitalul Aleksandr. De data asta era rîndul lui Vladimir să comunice cu mama sa. Conţinutul telegramei sale era următorul: „Olea [numele de alint al Olgăi] are febră tifoidă, e la spital, condiţiile sînt bune, doctorii speră la un rezultat pozitiv". Pentru moment nu considera că Maria Aleksandrovna trebuia să plece din Samara. Dar starea Olgăi s-a agravat odată cu declanşarea unei infecţii puternice a pielii, cunoscută sub numele de „focul Sfîntului Anton". La începutul lunii mai expedia o nouă telegramă către Samara: „Starea Olei s-a înrăutăţit. N-ar fi mai bine ca mama să vină mîine?"[37]. Maria Aleksandrovna şi-a luat bilete de tren pentru Moscova şi apoi pentru Sankt-Petersburg. Dar a ajuns prea tîrziu. Olga a murit pe 8 mai 1891, dată care, printr-o coincidenţă teribilă, era aceeaşi cu cea la care fusese executat în 1887 fiul ei cel mare, Aleksandr. Olga avea doar nouăsprezece ani şi fusese tovarăşa de joacă a lui Vladimir în copilărie. A fost îngropată în cimitirul luteran Volkovo, la periferia sudică a Sankt-Petersburgului. După înmormîntare, Maria Aleksandrovna s-a întors degrabă la Simbirsk pentru a avea grijă de restul familiei.

Alegînd cimitirul Volkovo, ea încălcase legea. Oricărei persoane botezate în religia creştină ortodoxă îi era interzis să treacă la altă credinţă sau confesiune, iar interdicţia era valabilă atît în timpul vieţii, cît şi după moarte. Olga fusese botezată de un preot ortodox şi ar fi trebuit îngropată tot cu un preot ortodox. Autorităţile

statului interveneau rareori pentru a preveni sau a pedepsi nesupunerea, dar insistenţa Mariei Aleksandrovna ca un pastor luteran să oficieze slujba de înmormîntare era cu siguranţă un semn al marginalizării sociale ce caracteriza familia Ulianov. Nu-i mai păsa de ce credeau cei din înalta societate despre ea. Ostracizarea cu care se confrunta familia de la spînzurarea lui Aleksandr Ulianov i-a spulberat orice iluzie şi voia să-şi ducă viaţa aşa cum îi convenea. Nu e vorba că ar fi avut convingeri religioase deosebit de puternice. Mai curînd prefera să facă lucrurile după cum îi era pe plac. Fiul său Vladimir abandonase cu totul religia la şaisprezece ani şi, ca un adept înfocat al gîndirii revoluţionare ruse, era ateu. Pentru el nu avea nici o importanţă dacă cimitirul era ortodox sau luteran. Rolul său, aşa cum îl vedea el, era pur şi simplu acela de a se ocupa de pregătirile pentru înmormîntare în aşa fel încît acestea să fie cît mai puţin neplăcute pentru mama sa.

Deşi era atent cu ea, nu şi-a afişat foarte mult sentimentele. Aşa fuseseră crescuţi Ulianovii. Autocontrolul era o virtute de familie. În mod cert, şi el, şi sora sa Anna erau foarte schimbători; mai mult, Vladimir avea o fire impulsivă, colerică, pe care cei din familie o ştiau foarte bine, dar o arăta numai atunci cînd cineva îl provoca. Situaţia aceasta era diferită, cerîndu-i să-şi ţină bine în frîu emoţiile.

Vladimir a însoţit-o pe mama lui la întoarcerea în Samara şi nu a revenit în capitală pînă la a doua sesiune de examene, în septembrie. Cele două sesiuni au cuprins o evaluare scrisă şi treisprezece examene orale la materii care acopereau nu doar proceduri judiciare, ci şi legislaţie ecleziastică şi regulamente poliţieneşti[38].

Hagiografii săi de mai tîrziu nu au menţionat aceste aspecte. Se pare că era lipsit de tact să menţionezi că duşmanul statului poliţienesc al Romanovilor şi fondatorul primului stat ateu din lume ar fi putut alege să studieze legislaţie bisericească şi regulamentele poliţieneşti. Totuşi, Vladimir s-a bucurat de mult succes, primind cele mai mari note la toate materiile. A fost singurul student din anul său care a reuşit asta. Evaluatorii au recomandat ca el să primească din partea Universităţii Imperiale din Sankt-Petersburg calificativul „foarte bine” la diploma de absolvire, iar pe 12 noiembrie 1891 s-a întors la Samara cu

atestatul care îi permitea să înceapă să lucreze ca avocat. Era încă una dintre ciudăţeniile vieţii publice ţariste: tînărul căruia statul i-a dat voie să profeseze avocatura făcea încă obiectul unei supravegheri secrete a poliţiei pe motiv că încerca să submineze ordinea legală a statului.

A ales să înceapă să profeseze în biroul de avocatură al lui Andrei Hardin, cel cu care jucase şah prin poştă cu trei ani înainte. După mutarea la Samara, familiile Ulianov şi Hardin au devenit tot mai apropiate. Olga fusese prietenă cu una dintre fiicele lui Andrei Hardin şi-şi scriau una alteia cînd Olga era la Sankt-Petersburg[39]. Relaţia aceasta avea şi o nuanţă politică. Din cauza opiniilor sale politice, autorităţile din Sankt-Petersburg considerau că avocatul Andrei Hardin „nu prezenta mare încredere", astfel că şi el se afla sub supraveghere[40]. Pentru Vladimir Ulianov era alegerea firească pentru cei cinci ani de ucenicie în avocatură. Perioada în care a fost asistent de avocat a început la 30 ianuarie 1892.

La Samara, s-a reunit cu tovarăşii săi din grupul de marxişti înfiinţat de Aleksei Sklearenko. Munca sa ca asistent de avocat nu avea să interfereze niciodată cu implicarea lui revoluţionară. În acea perioadă, regiunea Volga traversa o criză cruntă. În 1891-1892 a fost lovită de foamete, apoi de holeră şi tifos. Principalele victime erau săracii de la sate. Potrivit unor statistici credibile, au pierit în jur de 400.000 de supuşi ai lui Alexandru al III-lea. Majoritatea celor care criticau guvernul imperial îi socoteau vinovaţi pe miniştrii acestuia. Romancierul Lev Tolstoi a iniţiat o campanie pentru ajutorarea celor afectaţi de foamete, prin care s-a strîns o mare sumă de bani pentru a furniza alimente de bază în regiune. În străinătate, relatările despre ţăranii care mureau au diminuat mai mult ca niciodată popularitatea dinastiei Romanovilor. Era larg răspîndită părerea că ţărănimea nu ar fi avut niciodată de înfruntat foametea dacă nu ar fi avut de plătit dări împovărătoare. În realitate, probabil că nu era adevărat. Veniturile statului proveneau mai curînd din accize decît din impozitare directă şi, prin urmare, ar fi fost absurd ca Ministerul de Finanţe să-i sărăcească deliberat pe ţărani din dorinţa de a dezvolta industria. Dimpotrivă, bugetul guvernului central depindea în mod esenţial de puterea ţăranilor şi a altora de a cumpăra votcă, sare şi alte produse accizate. Faptul că milioane de ţărani trăiau într-o sărăcie

înfiorătoare e indiscutabil, însă este mai puţin probabil ca aceasta să fi fost consecinţa poverii fiscale, şi nu a condiţiilor meteorologice capricioase şi a metodelor înapoiate de a face agricultură.

Dar majoritatea radicalilor ruşi nu acordau guvernului prezumţia de nevinovăţie. Pentru ei, foametea era un indiciu oribil al incapacităţii şi brutalităţii regimului. Susţineau de asemenea că reputaţia întregii ţări fusese compromisă în Europa. Ajutoarele în alimente erau insuficiente. Spitalele erau puţine şi murdare. Birocraţia civilă reacţiona extrem de lent. Marxiştii, socialiştii agrari şi liberalii erau de acord că ţarismul era în mod evident putred şi că, pe termen scurt, opozanţii regimului ar trebui să dea o mînă de ajutor organizaţiilor de voluntari ce căutau să combată foametea.

Vladimir Ulianov s-a remarcat prin opinia sa contrară restului inteligheţiei. Nu a acceptat nici măcar formarea unor organizaţii de combatere a foametei cu scopul de a le folosi pentru răspîndirea propagandei revoluţionare[41]. Inima îi devenise de piatră. Singur, practic, printre revoluţionarii din Samara şi chiar din întregul imperiu, susţinea că foametea era rezultatul industrializării capitaliste. Detaşarea sa emoţională i-a uimit pînă şi pe membrii familiei sale. Sora lui Anna mergea prin oraş să-i ajute pe bolnavi, oferindu-le medicamente şi sfaturi. Vladimir Ilici a refuzat s-o însoţească[42]. Maria Ilinicina era derutată; nu înţelegea cum se putea împăca poziţia adoptată de fratele său cu aderarea lui la o ideologie a cărei menire era să-i sprijine pe cei săraci şi oprimaţi. Într-una din rarele ocazii în care l-a criticat implicit, a făcut următoarea comparaţie între fraţii ei Aleksandr şi Vladimir: „Dar [Vladimir Ilici], mi se pare mie, avea o fire diferită de a lui Aleksandr Ilici, deşi erau apropiaţi. Vladimir Ilici nu avea darul sacrificiului de sine, deşi şi-a dedicat întreaga viaţă cauzei clasei muncitoare”[43].

Nimic nu-i putea zdruncina lui Vladimir Ulianov credinţa că sărăcirea în masă era inevitabilă. Ţărănimea plătise dintotdeauna un preţ îngrozitor pentru dezvoltarea industrială – şi aşa avea să fie şi în Rusia de la sfîrşitul secolului al XIX-lea. Pentru Ulianov, capitalismul, prin natura sa, avea să dăuneze multor oameni şi să-i omoare pe mulţi. Contramăsurile omenoase nu erau doar inutile;

ele erau chiar dăunătoare deoarece încetineau dezvoltarea capitalismului şi, ca atare, succesul deplin al socialismului. Astfel, potrivit lui Ulianov, foametea „juca rolul unui factor de progres”, încît a refuzat categoric să sprijine eforturile de combatere a ei[44]. Lipsa lui de sensibilitate în această privinţă a fost ieşită din comun. Locuia în guberniile de pe Volga, adică chiar în regiunea unde se dezlănţuise foametea. Ţăranii se tîrau spre oraşe cerşind mîncare şi locuri de muncă. Pe străzi erau cadavre. Cu toate acestea, Ulianov, încremenit în propria sa analiză raţională, nu avea să se lase condus de emoţii. Nu a fost doar martorul ororilor înfometării în masă, ci a şi luat parte la ele. Familia lui obţinea venituri de pe urma unei moşii din gubernia Samara, şi totuşi el a insistat ca Kruşviţ, care administra proprietatea pentru Ulianovi, să le achite exact suma cu care se înţeleseseră, ceea ce însemna că ţăranii trebuiau să plătească integral, indiferent de circumstanţe[45].

Această atitudine demonstrează că, oricît era de influenţat de ideile socialismului agrar rus, nu i-a fost niciodată milă de ţărani. În această privinţă, avea aceeaşi opinie ca şi mentorul său de departe, Gheorghi Plehanov. Ulianov îl urma pe Plehanov în interpretarea sa primară a marxismului şi-l ridica la rangul de idol. Pentru Ulianov, interpretarea pe care o dădea Plehanov lucrărilor lui Marx şi Engels era cea mai bună, deşi, de fapt, printre revoluţionarii din Imperiul Rus se discuta aprins dacă Plehanov le înţelesese aşa cum trebuia. În 1881, Vera Zasulici, teroristă socialistă agrară, îi scria lui Marx însuşi, întrebîndu-l dacă credea că schema de dezvoltare socială pe care o schiţase pentru statele capitaliste avansate se aplica în mod necesar şi Rusiei agrare. În multe dintre lucrările sale, Marx arătase că faza capitalistă îşi avea originea în adîncurile feudalismului. Marx preconiza că procesele interne ale capitalismului aveau să genereze criză după criză, ceea ce avea să conducă la preluarea puterii de către clasa muncitoare sărăcită, dotată de capitalismul însuşi cu abilităţi educaţionale şi organizaţionale. Astfel, trecerea de la feudalism la capitalism şi apoi la socialism era nu numai de dorit, ci şi inevitabilă. Dar, întreba Vera Zasulici, această înlănţuire de etape era valabilă pentru orice ţară? Nu exista posibilitatea pentru o ţară predominant pre-capitalistă, aşa cum era Rusia, să evite capitalismul şi să treacă direct la socialism?

Răspunsul pe care l-a primit de la Marx a fost mulţumitor. Fără a pretinde că lucrarea sa *Capitalul* oferea un şablon pentru toate ţările, Marx accepta ideea că economia agrară a Rusiei şi tradiţia devălmăşiei în mediul rural ar putea permite ţării să parcurgă transformarea socialistă fără industrializarea capitalistă. În felul acesta, Marx părea să accepte strategia socialiştilor agrari ruşi. Şi, într-adevăr, se ştia că el şi Engels îi admirau pe teroriştii antiţarişti şi-i repudiau pe cei care se autointitulau marxişti, precum Plehanov, considerîndu-i pedanţi şi laşi.

Astfel, se pare că, în controversa rusă pe tema capitalismului dintre socialiştii agrari şi „marxişti", Marx le-a luat partea socialiştilor agrari. Dar Marx nu fusese atît de ferm pe cît a pretins Zasulici. În privinţa posibilităţii ca o revoluţie socialistă să se bazeze pe aspectele egalitare ale proprietăţii în devălmăşie, el specificase că aceasta nu ar fi deloc o variantă realistă decît dacă partidele socialiste din ţările capitaliste avansate din Vest ar prelua puterea în acelaşi timp. Era o rezervă foarte importantă. Mai mult, Plehanov insista ca Marx şi Engels să admită că şi în Rusia sosise capitalismul. Creşterea activităţii în fabrici, mine şi bănci era un fapt incontestabil, aşa cum o dovedeau toate statisticile oficiale. Zasulici însăşi era una dintre adepţii importanţi ai lui Plehanov şi-l ajutase să înfiinţeze grupul Emanciparea Muncii în Elveţia. Marx a murit în 1883, aşa că atenţia lui Plehanov s-a îndreptat spre Engels. Dar Engels nu l-a acceptat imediat. Abia în 1892, cu trei ani înainte de a muri, Engels a admis că Plehanov şi generaţia marxiştilor ruşi – printre care şi un autor încă obscur din Samara, Vladimir Ulianov – au avut dreptate să respingă socialismul agrar al înaintaşilor lor. Grupul Emanciparea Muncii a deschis calea pentru ca marxiştii ruşi să considere schimbul de scrisori dintre Marx şi Zasulici drept un episod regretabil şi trecător. Viitorul, insista Plehanov, stătea în punerea în aplicare a *Capitalului* în Rusia.

Vladimir Ulianov a fost de acord şi îşi dorea să devină revoluţionar. În 1892 a preluat doar paisprezece speţe ca avocat, una dintre acestea fiind acuzarea torţionarului său personal, Arefev. Nu era un volum de muncă semnificativ, chiar dacă în cursul anului a fost afectat de o criză uşoară de tifos[46]. În 1893, acesta s-a redus şi mai mult: din ianuarie pînă în august, s-a ocupat numai de şase cazuri[47]. Cei mai mulţi dintre clienţii săi proveneau

din păturile mai sărace ale societăţii[48], dar el nu era nici pe departe un avocat susţinător al cauzelor umanitare. Continua să trăiască din moştenirea de familie. Ştia că mama sa nu avea să insiste niciodată ca el să-şi cîştige singur traiul. Munca lui adevărată, aşa cum vedea el lucrurile, era aceea de a înţelege realităţile economice şi oportunităţile politice din Imperiul Rus şi a-şi face cunoscute concluziile unui public cît mai larg din întreaga Rusie.

În acest scop, coresponda deja plin de vervă cu Nikolai Fedoseev, prietenul său din perioada petrecută la Kazan. Fedoseev era prima persoană care îl putea pune la încercare din punct de vedere intelectual. Subiectul de discuţie care îi captiva era unul de maximă importanţă: soarta ţărănimii odată ce Romanovii vor fi fost înlăturaţi şi vor fi instaurate o republică democrată şi o economie capitalistă. Spre deosebire de Ulianov, Fedoseev nu recomanda ca ţăranii să fie abandonaţi fără remuşcări capriciilor pieţei. În schimb, sugera că o clasă socială foarte numeroasă de mici fermieri era compatibilă cu dezvoltarea capitalismului pe termen mediu. În Samara existau şi marxişti care credeau că Ulianov nu luase în considerare aşa cum ar fi trebuit compoziţia socială şi economică a Imperiului Rus. Piotr Maslov, cu trei ani mai vîrstnic decît Ulianov, a dus mai departe ideile lui Fedoseev, susţinînd că dezvoltarea capitalistă rusă a fost încetinită de impozitarea dură a ţărănimii de către cîrmuire. Rezultatul, potrivit lui Maslov, a fost că doar cei mai bogaţi ţărani au putut să-şi sporească puterea de cumpărare şi astfel i-au permis Rusiei să ajungă din urmă din punct de vedere industrial puterile capitaliste avansate. Obiecţiile sale faţă de orientarea fundamentală a capitalismului occidental conţineau precizări de natură morală şi practică deopotrivă.

Ulianov însă voia să-şi încerce propriile puteri. În vara lui 1893, fratele său Dmitri a absolvit studiile gimnaziale în Samara, iar familia a hotărît să se mute cu toţii la Moscova. Perioada de exil a Annei se încheiase în urmă cu un an, iar Maria Aleksandrovna voia oricum să se mute într-o metropolă. Moşia de la Alakaevka era administrată în continuare de Kruşviţ, aducînd un profit substanţial, aşa că familia s-a mutat cu chirie la Moscova. Tinerii Dmitri Ilici şi Maria Ilinicina încă mai aveau nevoie de sprijin

pentru studiile superioare, iar Maria Aleksandrovna voia să fie alături de ei în tot acest timp. Dar, procedînd astfel, îşi slăbea controlul asupra lui Vladimir, care plănuia să-şi facă un nume în saloanele elitei intelectuale din Sankt-Petersburg.

6

Sankt-Petersburg

1893-1895

Pe 20 august 1893, Vladimir Ulianov a plecat de acasă spre Sankt-Petersburg. Călătoria a început cu un drum lung parcurs cu vaporul, urcînd pe Volga pînă la Nijni Novgorod, unde s-a cazat la Hotelul Nikanorov. Pentru prima dată, putea călători prin ţară fără să fie nevoit să-i dea explicaţii mamei. Putea să-şi petreacă timpul cum dorea.

Nijni Novgorod se află la confluenţa dintre Volga şi rîul Oka. În ultimii ani ai secolului al XIX-lea, oraşul a cunoscut o creştere a producţiei industriale, dar era cunoscut mai ales ca un important port fluvial şi în fiecare an avea loc aici cel mai mare tîrg din ţară, de la jumătatea lui iulie pînă la începutul lui septembrie. Marele Tîrg atrăgea ţărani şi negustori ruşi, precum şi comercianţii musulmani care locuiau în guberniile de pe Volga. Jumătate de milion de vizitatori mişunau pe străzi, inspectînd dughenele şi tarabele pline cu tot felul de mărfuri, de la utilaje mecanice la pumnale meşteşugite şi coşuri cu încălţăminte din pîslă şi curele din piele. Pe timpul verii era întruna zarvă şi îmbulzeală. Comercianţii nu aduceau numai mostre din mărfurile lor, ci cărau cu ei tot stocul, în spinare sau cu vitele, caii ori cămilele. Ţăranilor din cătunele îndepărtate, dacă veneau pentru prima oară la tîrg, cu greu le venea să creadă. Pentru ei, digurile masive, bursa de cereale şi gara erau mai exotice decît orice ar fi putut visa. În acelaşi timp, ţăranii cu opinci şi cămăşi grosolane erau o privelişte

ciudată pentru vizitatorii care văzuseră doar Sankt-Petersburgul şi locuitorii săi. Rusia veche şi cea modernă se împleteau în Nijni Novgorod.

Dacă Ulianov a vizitat Marele Tîrg, nu a menţionat totuşi lucrul acesta. Ce-i drept, rar descria astfel de evenimente în corespondenţa sa, preferînd să transforme spectacolul animat şi plin de culoare al Rusiei într-un amestec de date economice abstracte. E destul de probabil să nu fi profitat de oportunitatea de a vizita dughenele şi tarabele. În Nijni Novgorod, i-a căutat pe colegii săi marxişti, printre care Pavel Skvorţov şi Serghei Mickiewicz[1], cu care avea prieteni în comun: înainte ca Ulianov să ajungă în Kazan[2], Skvorţov îl iniţase acolo pe Fedoseev în marxism – iar Ulianov era bucuros să ia legătura cu revoluţionari care-i împărtăşeau preocuparea pentru cărţi şi pentru analiza sistematică. Au stat pînă noaptea tîrziu discutînd despre politică şi economie. A doua zi, a luat trenul către oraşul Vladimir. Scopul său era să-l găsească pe Nikolai Fedoseev, cu care se împrietenise în Kazan, şi să-l întrebe ce părere avea despre scrierile sale[3]. Din păcate, Fedoseev era în Vladimir nu doar în exil, ci chiar în închisoare, încît întîlnirea nu a putut avea loc. Ulianov s-a dus la Moscova, unde a stat la rude şi a lucrat în marea bibliotecă a Muzeului Rumianţev, înainte să ia trenul mai departe spre nord. A ajuns la Sankt-Petersburg pe 31 august[4].

Pentru el, capitala reprezenta Noua Rusie. Ţara, credea el, nu avea nici o şansă dacă progresul industrial şi cel educaţional nu puteau fi menţinute – iar Sankt-Petersburgul se afla în avangarda acestei mişcări. Detesta Vechea Rusie. Cîţiva ani mai tîrziu îi reproşa surorii sale Anna că alesese să locuiască la Moscova: „Dar eşti de acord că Moscova e un oraş oribil? E un loc oribil în ceea ce priveşte petrecerea timpului, e un loc oribil pentru publicat cărţi – şi de ce stai totuşi acolo? Mi-am ieşit din minţi cînd Mark mi-a spus că te-ai opus mutării la Sankt-Petersburg”[5].

Nu sutele de mii de muncitori din fabrici îl atrăgeau pe Ulianov în capitală, ci în special micul grup de tineri autori marxişti care scriau despre economia şi societatea rusă. Existaseră şi în deceniile anterioare mulţi scriitori politici care criticaseră ţarismul, printre care Aleksandr Herzen, Nikolai Cernîşevski, Mihail Bakunin, Piotr Lavrov şi Nikolai Mihailovski, însă cooperarea dintre ei era foarte

dificilă, iar publicarea lucrărilor lor la edituri legale întîmpina şi mai multe dificultăţi. Nu şi în cazul generaţiei de autori a lui Vladimir Ulianov. Destul de mulţi dintre ei activau în capitală, mai ales Piotr Struve, Mihail Tugan-Baranovski (prieten cu Saşa Ulianov) şi Serghei Bulgakov. Alţii, precum Piotr Maslov, aveau să li se alăture curînd. Erau adepţii analizei statisticilor oficiale cu privire la tendinţele sociale şi economice – iar în Rusia astfel de rapoarte apăreau cu nemiluita. Preocupările lor se situau în sfera politică, economică, sociologică şi filosofică. Citeau lucrările de maximă importanţă ale vremii în limbi străine şi se străduiau să aplice Imperiului Rus cele mai noi idei. Reprezentau şi prima generaţie de intelectuali care nu aveau un sentiment de inferioritate faţă de marii romancieri şi poeţi ce se afirmaseră în Rusia începînd cu anii 1820: Puşkin, Lermontov, Turgheniev, Dostoievski şi Tolstoi. Tinerii ultimului deceniu al secolului al XIX-lea simţeau că lor le revenise misiunea de a oferi răspunsuri definitive la întrebările privind viitorul Rusiei.

Ulianov a închiriat o cameră pe strada Iamskaia, fiind singurul chiriaş. Camera era curată, iar uşa capitonată din hol însemna că tînăra familie a proprietarei nu avea să-l deranjeze. Strada era avantajos situată, la doar un sfert de oră de mers pe jos de biblioteca publică de stat. Imediat după ce s-a cazat, s-a dus la mormîntul Olgăi din cimitirul Volkovo pentru un moment de reculegere şi, într-o scrisoare, i-a dat asigurări mamei sale că florile şi crucea erau la locul lor. Într-un post-scriptum menţiona că nu prea mai avea bani. Încă nu-şi primise toţi banii din Samara. (Nu că ar fi fost foarte mulţi, din moment ce nu lucrase în mod regulat.) O întreba pe mama sa dacă mătuşa lui, Anna Veretennikova, le trimisese Ulianovilor partea ce li se cuvenea din arenda moşiei Kokuşkino şi, de asemenea, dacă Kruşviţ plătea la timp[6].

Vladimir Ulianov urmărea să susţină revoluţia, dar voia să o facă bucurîndu-se de tot confortul. Pe 3 septembrie, prevăzător, s-a angajat ca asistent de avocat la biroul lui Mihail Volkenştein. O scrisoare de recomandare de la Andrei Hardin ajunsese înaintea lui, iar el se pregătea pentru a obţine recunoaşterea ca avocat metropolitan. Însă, deşi îi scrisese mamei că urma să aibă primul proces în cel mai scurt timp, lucrul acesta nu s-a întîmplat. Munca sa în domeniul juridic nu a trecut dincolo de nivelul unor sfaturi

informale oferite cînd şi cînd prietenilor şi tovarăşilor săi. De fapt, singura dată cînd Volkenştein şi Ulianov au lucrat împreună a fost atunci cînd Volkenştein a încercat să-l elibereze pe cauţiune în 1896[7]. În realitate, pe Ulianov îl preocupa revoluţia şi considera că pentru asta trebuia să citească şi să scrie despre dezvoltarea economică a Rusiei. Librăriile din Sankt-Petersburg erau mai bine aprovizionate decît cele din Samara. De asemenea, avea acces la literatura politică tipărită clandestin. Ulianov a căutat tot ceea ce se găsea din operele lui Marx şi Engels. Le-a cerut fratelui său Dmitri şi surorii sale Maria să caute la Moscova tot ce nu putea găsi el la Sankt-Petersburg, inclusiv cel de-al treilea volum al *Capitalului* lui Marx[8]. Apetitul lui Vladimir pentru astfel de lecturi era de nestăpînit.

Primul său articol s-a numit „Noi schimbări economice în viaţa ţărănească” şi era consacrat unei interpretări marxiste a datelor cantitative despre ţărănimea din sudul Rusiei, adunate de economistul V.E. Postnikov într-o carte ce se afla la momentul respectiv în centrul unei intense dezbateri publice. I-a trimis un exemplar lui Piotr Maslov la Samara şi l-a rugat să-l trimită mai departe lui Fedoseev. Încrederea lui Ulianov creştea cu repeziciune, dar, în opinia colegilor analişti economici, încă nu-şi dovedise cu adevărat talentul. Reacţia lui Fedoseev conta pentru el. Îi ceruse de asemenea lui Maslov să facă „o analiză şi o critică cît mai detaliate cu putinţă”. Pînă la acel moment, avusese deja parte de prima dezamăgire literară. Prestigioasa publicaţie din Sankt-Petersburg *Gîndirea rusă*, renumită pentru că trata subiecte din domeniul vieţii publice, i-a respins categoric articolul. Ulianov s-a gîndit să-l publice sub forma unei broşuri[9] de sine stătătoare, dar s-a ales praful şi de această idee.

Reflectînd asupra acestui refuz, eşecul nu i s-a părut neaşteptat. Revista publicase recent un articol de V.P. Voronţov despre aceeaşi carte a lui Postnikov, iar Ulianov şi-a spus că vederile politice liberale ale lui Voronţov aveau să fie totdeauna în asentimentul unei publicaţii liberale precum *Gîndirea rusă*. Le-a explicat altora că, în vederea publicării, a mai nuanţat concluziile, dar că asta nu putea fi de ajuns pentru a domoli ostilitatea redactorului[10]. E puţin probabil să fi fost singura cauză pentru care articolul nu a fost publicat. În orice caz, mai existau şi alte reviste importante la care

ar fi putut apela, inclusiv unele dispuse să preia articole scrise de marxişti. Gînditorii marxişti din anii 1890 aveau o superioritate intelectuală recunoscută chiar şi de opozanţii lor. Pentru Vladimir Ulianov, problema nu era dată atît de rivalitatea cu Voronţov, cît de puterea de convingere a argumentelor folosite în articol. Ulianov încercase să demonstreze că datele lui Postnikov confirmau faptul că deja capitalismul era trăsătura dominantă a economiei rurale ruse şi că ţărănimea se separa repede în două clase sociale concurente, mai exact, o clasă de mijloc a proprietarilor de pămînt şi una a proletariatului agricol. Ulianov ironiza influenţa continuă pe care Voronţov o atribuia proprietăţii rurale comune. Pentru el, devălmăşia nu mai putea practic să împiedice dezvoltarea economică a gospodăriilor ţăranilor bogaţi în detrimentul majorităţii paupere a gospodăriilor[11].

Analiza datelor colectate de Postnikov era făcută atît de selectiv, încît *Gîndirea rusă* ar fi putut respinge în mod justificat articolul chiar dacă revista ar fi împărtăşit orientarea politică a lui Ulianov. Dar Ulianov nu avea să plece urechea la astfel de critici. Simţea că făcuse deja un compromis atunci cînd îşi nuanţase limbajul. Ostilitatea lui faţă de Voronţov era intensă, şi nu e greu de înţeles de ce. Voronţov era o persoană publică cu înclinaţii socialist-agrare, dar nu susţinea nici măcar în particular o revoluţie împotriva monarhiei şi se limita la a susţine măsurile de atenuare a crizei economice şi sociale în cadrul regimului politic existent. Dar nu asta îl deranja cel mai tare pe Ulianov. Furia lui era îndreptată asupra afirmaţiei lui Voronţov – iar Ulianov explicase asta la întîlnirile clandestine cu marxiştii din Samara şi Sankt-Petersburg – conform căreia capitalismul rus avea să rămînă mereu subdezvoltat. Principalul argument al lui Voronţov în acest sens era nivelul ridicat de impozitare a ţărănimii. În acest fel, susţinea el, piaţa internă avea să rămînă fragilă, iar pe ţărani îi aştepta doar sărăcirea continuă[12].

În plus, Ulianov era deranjat de faptul că mai mulţi dintre marxiştii serioşi împărtăşeau viziunea economică a lui Voronţov în această chestiune. Maslov, deşi era de acord cu Ulianov referitor la respingerea socialismului agrar şi la nevoia unei revoluţii, era totuşi convins că sărăcia din mediul rural era atît de larg răspîndită, încît dezvoltarea capitalistă nu ar fi putut depăşi faza

incipientă. Astfel de idei puteau fi regăsite şi printre marxiştii din Sankt-Petersburg. Ulianov a luat legătura cu un astfel de grup care se reunea în casa lui Stepan Radcenko şi din care făceau parte studenţi de la Institutul de Tehnologie. La sfîrşitul lunii, a fost organizată o seară de discuţii la care un tînăr inginer strălucit, Leonid Krasin, a prezentat lucrarea „Chestiunea pieţelor". Ulianov era un ascultător neiertător[13] şi avea o abilitate verbală care celorlalţi le lipsea. Era, de asemenea, extraordinar de combativ. La dezbaterile de acest gen, colegii săi marxişti au învăţat să se păzească de el. În februarie 1894, a fost organizată o altă întîlnire, de data aceasta în apartamentul inginerului Robert Klasson. Ulianov şi-a manifestat din nou fervoarea revoluţionară. Nu-i plăceau dezbaterile lipsite de un simţ practic al angajamentului politic şi-şi critica prietenii din pricina asta. Atitudinea lui pătimaşă i-a făcut să dea înapoi. La fel ca el, şi ei încercau să desluşească modelul dezvoltării economice de atunci, dar Ulianov voia mai mult de-atît: el cerea ca grupul să studieze care erau cele mai bune metode pentru a răsturna ordinea imperială.

Unul dintre participanţi era activista marxistă Nadejda Konstantinovna Krupskaia. Ea simţise „ceva sarcastic şi sec" în rîsul lui atunci cînd cineva a sugerat ca grupul să formeze un „comitet de alfabetizare" pentru muncitorii din industrie locali. Ulianov a întrebat cum ar putea astfel de propuneri să ajute cauza revoluţionară. Nimeni nu le mai vorbise astfel, iar Krupskaia avea să-şi amintească: „Klasson s-a ridicat, foarte supărat, şi a zis, trăgîndu-se de barbă: «Dracu' ştie despre ce vorbeşte!». «Ce vrei să spui?», a răspuns Korobko. «Are dreptate: ce fel de revoluţionari sîntem noi?»"[14]. Klasson şi Korobko s-au simţit mustraţi. Pentru prima dată, cineva le atrăsese atenţia că revoluţiile nu au loc de la sine.

Oricum, e discutabil dacă Ulianov însuşi se afla într-o postură legitimă pentru a-i critica pe alţii. Deşi pleda pentru o abordare practică a luptei revoluţionare, încă nu reuşise să se întîlnească cu muncitorii din fabrici în vreun fel. Văzuse fabricile şi birourile comerciale din Sankt-Petersburg numai pe din afară. Viaţa lui era aceea a unui *rentier* din clasa de mijloc. Şi, spre deosebire de colegii săi ingineri, nu avea nici pregătirea profesională care să-l

poată aduce în contact cu Rusia industrială în formare. Nici nu simţea însă nevoia să-şi schimbe stilul lui de viaţă. Credea în continuare că modalitatea cea mai eficientă de a creşte posibilitatea unei revoluţii era implicarea în dezbateri pe teme economice şi politice cu alţi intelectuali din clasa de mijloc. Deşi îi plăcea să-i ia peste picior pe Krasin, Klasson şi Korobko, recunoştea că aceştia nu se numărau printre gînditorii remarcabili ai generaţiei sale. Nu era arogant în ceea ce-i priveşte, însă nici nu avea intenţia de a rămîne un modest membru al grupului lor. În ciuda incidentului cu *Gîndirea rusă*, nu renunţase la hotărîrea lui de a avea un impact semnificativ în dezbaterile publice documentate. La urma urmei, acesta fusese şi motivul pentru care venise în Sankt-Petersburg.

Din fericire pentru el, Klasson avea relaţiile necesare pentru ca, la sfîrşitul lui februarie 1894, să-i atragă în apartamentul său pe Piotr Struve şi Mihail Tugan-Baranovski[15]. În sfîrşit, Ulianov putea schimba idei cu gînditori de acelaşi calibru intelectual ca şi el. Cei trei – Struve, Tugan-Baranovski şi Ulianov – dezbăteau probleme fundamentale pentru viitorul Rusiei. Struve era pe punctul de a se afirma cu volumul său *Observaţii critice cu privire la problema dezvoltării economice a Rusiei*, iar Tugan-Baranovski urma să publice *Fabrica rusă*. Ca şi Ulianov, ei analizau cele mai recente date economice. Erau independenţi financiar şi se convertiseră la marxism. Ulianov spera ca şi lucrările lui să ajungă să fie tipărite legal.

Dar noul lor prieten i-a contrariat pe Struve şi pe Tugan-Baranovski. Ulianov nu fusese niciodată în străinătate ca să observe nivelurile mai înalte de dezvoltare economică din Marea Britanie, Franţa şi Belgia. Nu era vina lui. Ministerul de Interne îi respinsese toate cererile de călătorie în străinătate. Struve şi Tugan-Baranovski au simţit deci că această izolare îl afectase pe Ulianov din punct de vedere intelectual. În particular, i-au spus că ar trebui să renunţe îndeosebi la afirmaţia sa exagerată şi absurdă privind gradul dezvoltării capitaliste din Imperiul Rus. În general, abordarea lui era prea schematică. De asemenea, li se părea că Ulianov era prea pornit să le dovedească marxiştilor că era absolut „ortodox” în interpretarea pe care o dădea marxismului. Struve şi Tugan-Baranovski voiau să folosească marxismul ca pe un

instrument prin intermediul căruia să explice adevărul despre tendinţele economiei ruseşti, şi nu ca pe un crez de necontestat. Erau de părere că Ulianov era prea preocupat de loialitatea faţă de Marx, indiferent dacă Marx avea sau nu dreptate. Refuza să accepte ideea că în *Capitalul* s-ar putea găsi vreo eroare. Era un „credincios” profan.

În acelaşi timp, considerau că avea în el prea mult din tradiţia teroristă rusă. În familia lui, Aleksandr fusese un terorist practicant, iar Anna şi chiar tînărul Dmitri îi simpatizau pe terorişti[16]. Vladimir însuşi se arăta prietenos faţă de foştii activişti din Libertatea Poporului. Poate că respingea socialismul agrar, însă nu păstra distanţa faţă de cei care promovau versiunea extrem de pragmatică a acestuia. Şi astfel, în ochii lor, el părea un amestec extraordinar de influenţe, aşa încît au considerat că, pentru a se maturiza, trebuia să locuiască în continuare la Sankt-Petersburg, dar să petreacă un timp într-un oraş sau două din străinătate.

Paradoxul era evident. Vladimir Ulianov fusese educat ca un rus european. Citea curent în germană şi franceză şi învăţase singur să citească în engleză. Se remarcase în studiul clasicilor greci şi latini. Părinţii săi, deşi şi-au deprins copiii să fie mîndri de cultura rusă, nu le-au transmis idei naţionaliste. Cum a fost posibil ca un astfel de băiat să devină atît de „rus” în comparaţie cu mulţi alţi tineri ruşi care avuseseră un acces mai limitat la curentele contemporane din gîndirea europeană? Struve şi Tugan-Baranovski aveau perfectă dreptate cînd spuneau că, în mare parte, cauza era aceea că lui Ulianov îi lipsea experienţa europeană, însă au supraestimat probabilitatea ca o excursie în străinătate să-l facă să-şi schimbe ideile. Ulianov era deja hotărît. Chiar de pe atunci şi cel puţin cîţiva ani după ce va prelua puterea, avea să continue să vadă Rusia drept o ţară mai dezvoltată economic şi social decît era în realitate. Şi asta nu era tot. Avea să înceapă să susţină că politicile pe care le recomandase pentru Rusia ar trebui aplicate şi în restul Europei. Ideea lui de europenizare a Rusiei era un prim pas pe calea rusificării Europei.

Un alt punct de divergenţă între ei era diferenţa de statut dintre Struve, aristocratul din Sankt-Petersburg, şi Ulianov, care era un *parvenu*. Cînd, în 1899, Anna Ilinicina i-a trimis în numele fratelui

ei o scrisoare lui Struve, care încă profesa marxismul, i s-a adresat formal cu „Stimate domnule”[17]; or, nu aşa comunicau în mod obişnuit activiştii revoluţionari între ei. Ulianovii urcaseră pe scara societăţii imperiale, însă nu aveau prieteni din înalta nobilime ereditară, iar după executarea lui Aleksandr Ulianov nu mai exista nici o şansă să aibă vreodată. Respectul formal al Annei faţă de Struve era doar un indiciu în acest sens. Nu că pe Vladimir l-ar fi deranjat poziţia socială a familiei sale. Nu dorise niciodată să intre în graţiile Vechii Rusii. Spre deosebire de sora lui, el nu-şi ascundea emoţiile. Vorbea cu Struve după cum avea chef, iar Struve şi Tugan-Baranovski erau oripilaţi de ceea ce ei considerau a fi o brutalitate în idei. Dar lui Vladimir Ulianov nu-i păsa. Îi uluia pînă şi pe membrii grupului Radcenko-Klasson, care se trăgeau din clasa de mijloc, avînd origini mai apropiate de ale lui Ulianov. Nu era oare Ulianov, se întrebau ei, puţin cam prea „roşu”[18]? În ochii lor, marxismul lui păstrase un reziduu al aspectelor mai violente ale terorismului socialist-agrar rus.

Ulianov încerca să le dea asigurări că se dedica marxismului „ştiinţific” şi că depăşise etapa socialismului agrar. Dar printre idolii săi se numărau tocmai teroriştii pe care grupul Radcenko-Klasson îi contesta. Lui Ulianov îi plăceau lucrările lui Piotr Tkacev, care susţinea că, după moartea lui Marx, Engels nu a mai fost suficient de „marxist”, deoarece în lucrarea *Anti-Dühring* analizase istoria lumii într-o manieră exagerat de deterministă. Tkacev credea în voinţa revoluţionară, organizarea conspirativă şi violenţa politică şi considera că astfel de convingeri erau în acord cu marxismul. Elogiind dictatura, declara că, dacă revoluţionarii aveau să preia vreodată puterea, trebuiau să înceapă o campanie de teroare de masă împotriva preoţilor, a poliţiştilor şi a moşierilor. Îl admira în secret pe Serghei Neceaev, pe care-l considera un erou excepţional. Neceaev era celebrul conspirator al socialismului agrar rus care, cu scopul de a-i uni pe susţinătorii săi în jurul unei cauze comune, a ordonat uciderea unuia dintre ei. Procesul susţinătorilor lui Neceaev din 1871 a contribuit puternic la îndepărtarea clasei de mijloc de mişcarea revoluţionară în formare, iar Feodor Dostoievski a plasat propria versiune a incidentului în centrul romanului său *Demonii*. Activiştii organizaţiei Libertatea Poporului s-au dezis de preamărirea de

sine criminală şi amorală a lui Neceaev.

Totuşi, Vladimir Ulianov simţea că numele lui Neceaev trebuia onorat. Părerea lui era: „Avea un talent aparte ca organizator şi conspirator, precum şi abilitatea de a-şi îmbrăca ideile în formulări uimitoare". Neceaev fusese întrebat odată cine din casa domnitoare a Romanovilor ar trebui lichidat. Răspunsul a fost: „Toată casa Romanovilor!". Ulianov repeta afirmaţia lui Neceaev, considerînd-o genială[19]. Aşadar, în panteonul lui Ulianov marxistul îşi găseau locul şi unii idoli nemarxişti, iar tradiţiile socialiştilor agrari ruşi, în special ale celor care promovau dictatura, au avut un impact profund şi durabil asupra sa.

Manifesta o ură viscerală faţă de orice pilon social al ordinii politice ţariste. Detesta întreaga familie Romanov, aristocraţia, clerul, poliţia şi înaltul comandament. Detesta clasa de mijloc a comercianţilor şi clasa de mijloc în ascensiune din domeniile industrial şi financiar. Împărtăşea cu Zaicinevski, Tkacev şi Neceaev dorinţa de a doborî prin metode violente toţi aceşti piloni. În realitate însă, nu toţi teroriştii pe care îi admira gîndeau la fel. Aleksandr, fratele terorist al lui Vladimir Ulianov, nu renunţase la conceptele legate de moralitate sau la obiectivele privind alegerile parlamentare. Aşadar ce-l făcea pe Vladimir Ulianov să reacţioneze cu entuziasm la retorica şi logica terorii şi dictaturii? Răspunsul cel mai evident e soarta fratelui său mai mare. Stătuse în puterea ţarului Alexandru al III-lea să comute pedeapsa cu moartea pronunţată pentru Aleksandr Ulianov. Dar Aleksandr Ulianov a fost spînzurat. Faptul acesta era suficient în sine ca să întoarcă orice frate mai mic împotriva „casei Romanovilor", deşi complicitatea lui Aleksandr Ulianov în tentativa de asasinat din 1887 era de netăgăduit. Mai mult decît atît, soarta fratelui său avea să-l facă pe Vladimir să plece urechea la chemările la vărsare de sînge ale lui Zaicinevski, Tkacev şi Neceaev.

Totuşi, tabloul nu e complet. Familia lui Vladimir visase dintotdeauna la o Rusie transformată. Ulianovii simţeau o oarecare distanţare faţă de cultura imperială oficială – şi nu doar pentru că genealogia lor includea şi elemente non-ruseşti. Îşi doreau o Rusie „culturalizată", „civilizată". Voiau să se termine cu privilegiile. Multe dintre întîmplările din copilăria lui Vladimir subminaseră deja orice reţinere faţă de răsturnarea regimului din Rusia.

Educaţia primită avusese un efect similar. Programa şcolară pusese accentul pe dobîndirea de competenţe lingvistice tehnice, fără legătură cu viaţa de zi cu zi din Rusia. Educaţia sa universitară fusese la fel de abstractă. Obiectivele guvernului îi erau transmise sub forma unor regulamente obositoare. Nu avea nimic de pierdut dacă distrugea statul şi societatea.

În acelaşi timp, Vladimir Ulianov era un individ complex care nu renunţase să spere la o recunoaştere publică în calitate de autor pe teme economice şi sociale. Deşi Struve şi Tugan-Baranovski erau îngrijoraţi în privinţa lui, Ulianov a refuzat să-şi schimbe ideile. Înfruntase cel mai sever test intelectual de pînă atunci şi nu se simţea depăşit de situaţie. Încrederea în sine îi crescuse şi din alte motive. Despărţirile sale anterioare de mamă şi de familie fuseseră de scurtă durată, astfel că mutarea la Sankt-Petersburg a marcat o ruptură psihologică. Îşi pierduse aproape cu totul aspectul tineresc. Vladimir moştenise înfăţişarea tatălui şi un lucru îl irita: calviţia timpurie. Discuta cu sora sa Maria Ilinicina despre acest subiect, întrebîndu-se dacă exista ceva ce ar putea inversa procesul. Probabil că glumea. Dar îşi îngrijea aşa cum se cuvenea barba şi ce-i mai rămăsese din podoaba capilară. Detesta lipsa de îngrijire şi-i admonesta pe membrii familiei dacă nu aveau nasturii cusuţi cum trebuie sau pantofii bine întreţinuţi[20].

Totuşi, nu era un dandy. Deşi dorea să-şi menţină aspectul îngrijit, nu-i plăcea să cumpere haine; îi punea pe alţii să o facă – sau, mai degrabă, purta hainele atît de mult timp, încît vreuna dintre rude îşi pierdea răbdarea şi-i cumpăra un costum nou sau o pereche nouă de pantofi.

Cele mai importante femei din viaţa lui erau încă mama şi surorile sale şi, de la Sankt-Petersburg, păstra legătura cu ele prin scrisori. Le vizita la casa de vară pe care o închiriaseră în apropiere de gara Liublino, în sudul Moscovei. Membrii familiei Ulianov se pricepeau să-şi poarte de grijă unii altora. Într-una din excursiile la Liublino, Volodea a învăţat să meargă pe bicicletă, ajutat de Dmitri[21]. A încurajat-o pe Maria să-şi completeze educaţia atunci cînd ea s-a înscris în 1896 la nişte cursuri de ştiinţe cu durata de doi ani care se ţineau la Moscova. Mariei Ilinicina nu-i fusese uşor. Nu fusese admisă la Cursurile de Educaţie Superioară pentru Femei din Sankt-Petersburg pe care Anna Ilinicina le făcuse

înaintea ei[22]. Nu era la fel de inteligentă ca străluciţii ei fraţi mai mari, însă probabil că motivul respingerii a fost mai curînd politic decît academic, ea plătind pentru faptul că avea fraţi şi o soră aflaţi în dizgraţia regimului imperial. Dar a continuat să lupte, iar Vladimir a păstrat legătura cu ea, încurajînd-o să plece în străinătate ca să-şi încheie studiile.

Între timp, interesul lui pentru sexul opus a crescut, Vladimir recunoscînd mulţi ani mai tîrziu că le curtase pe una sau două dintre reprezentantele acestuia. Se zvonea că îi căzuse cu tronc frumoasa Apollonaria Iakubova şi că îi devenise iubită. În mod cert, în ianuarie 1894 el a făcut o călătorie înapoi la Nijni Novgorod, unde s-a văzut cu ea, iar în 1897, potrivit unor aluzii făcute de sora sa Anna, Apollonaria încă mai avea un oarece sentiment de simpatie pentru el. Adevărul s-ar putea să nu iasă niciodată la iveală. În orice caz, Vladimir nu a lăsat ca viaţa lui sentimentală să stea în calea vieţii sale publice – şi situaţia avea să rămînă aşa chiar şi în timpul relaţiei cu Inessa Armand de dinaintea Marelui Război.

Nici obiceiurile sale din copilărie n-au dispărut. Creioanele erau în continuare păstrate (nemilos de) ascuţite, iar biroul îi era mereu într-o ordine perfectă. Îl aranja zilnic. Detesta risipa. Cînd primea scrisori cu spaţii albe pe foi, le decupa, păstrînd părţile nefolosite. Era atent cu banii şi-l avertiza pe Dmitri să nu se lase tras pe sfoară de librari. Ciornele articolelor sale erau scrise întotdeauna îngrijit. Neglijenţa „boemă” a colegilor săi revoluţionari nu era pentru el. Sănătatea era singurul aspect al vieţii personale faţă de care nu a manifestat grija cuvenită. Nu poate fi învinovăţit pentru tifosul de care se îmbolnăvise în tinereţe, însă în privinţa altor probleme era mai mult decît neglijent. Avea dureri groaznice, cronice de stomac şi de cap şi nu putea dormi noaptea. Diagnosticul medicilor a fost „catar” al membranei stomacului, ceea ce în ziua de azi am numi ulcer. Cînd era mic, fratele său Saşa avusese probleme similare. La vîrsta de nouăsprezece ani, Anna Ilinicina se confruntase şi ea cu acelaşi „catar”, iar mama lor avusese la rîndul ei probleme cu stomacul[23].

Se pare că avea o predispoziţie genetică pentru probleme gastrice severe. O influenţă a avut-o însă şi mediul înconjurător. Durerile de stomac apăreau aproape întotdeauna în acele perioade

ale vieţii sale cînd nu reuşea să mănînce regulat şi să respecte o dietă echilibrată şi se accentuau de fiecare dată cînd apăreau tensiuni psihice din cauza disputelor politice[24].

Cu toate acestea, în politică era mai îndrăzneţ decît oricare alt marxist din Rusia acelei vremi. Disputele cu Struve şi Tugan-Baranovski nu-l descurajau, iar la sfîrşitul lui 1894 a făcut o recenzie cuprinzătoare la *Observaţiile critice* ale lui Struve. Aceasta a avut un tiraj de 2.000 de exemplare. Ulianov era nerăbdător să-şi publice propria lucrare, dar radicalismul politic al conţinutului ei l-a făcut să folosească pseudonimul K. Tulin. Se referea la „dl Struve" – „dl" avînd o valoare peiorativă printre marxişti – ca la un „mic-burghez". Mai presus de toate, afirma că natura „burgheză" a economiei ruseşti fusese dovedită de multă vreme, iar capitalismul fusese deja consolidat[25]:

> Să fie într-adevăr numai „în ultimii ani"? Nu s-a afirmat clar în anii 1860? Nu a dominat pe tot parcursul anilor 1860? Mic-burghezul [dl Struve] încearcă să nuanţeze lucrurile reprezentînd caracteristicile burgheze ale întregii epoci a reformelor [după 1861] ca pe un soi de distracţie sau modă trecătoare.

Într-o publicaţie apărută cu acordul regimului, diferenţa dintre Ulianov şi Struve nu putea fi decît insinuată. Struve sugerase că sfîrşitul capitalismului ar putea surveni oricînd şi chiar fără cine ştie ce conflicte între diversele clase sociale, iar Ulianov criticase această idee într-o broşură pe care o multiplicase la hectograf. Potrivit lui Ulianov, Struve greşise cînd trecuse cu vederea faptul că marxiştii trebuie să susţină mereu „lupta de clasă" şi metodele violente ale revoluţiei[26]. Aceste lucruri, deşi nu erau exprimate clar în noul său text, erau pe deplin sugerate, iar cenzorii de la Ministerul de Interne au înţeles asta foarte bine. Au confiscat cartea înainte să fie scoasă la vînzare. În 1895 au fost arse toate exemplarele existente, cu excepţia a 100 dintre ele. Ulianov fusese încă o dată împiedicat în încercarea lui de a deveni un autor citit pe scară largă.

Totuşi, spera în continuare la un viitor măreţ. Îşi dorise dintotdeauna să călătorească în străinătate, iar acum avea motivaţia suplimentară de a intra în contact direct cu Gheorghi

Plehanov şi grupul lui, Emanciparea Muncii. Prilejul s-a ivit pe 15 martie 1895, cînd, spre surprinderea sa, Ministerul de Interne a renunţat, fără un motiv anume, la refuzul de a-i acorda paşaport[27]. Ulianov a făcut în grabă pregătiri pentru o călătorie în Elveţia, luînd în bagaje, alături de haine, şi materiale despre economia Imperiului Rus. Pe 24 aprilie a pornit din Sankt-Petersburg spre Moscova împreună cu prietenul său din Samara, Isaak Lalaianţ, recent eliberat din închisoare. În ziua următoare, singur, a luat trenul spre vest, spre graniţa rusă şi teritoriile monarhiei Habsburgilor[28].

Mama îi ceruse ca pe perioada călătoriei să-i scrie la Moscova, iar el i-a trimis conştiincios o carte poştală din Salzburg[29]:

> Călătoresc de două zile „pe meleaguri străine" şi exersez limba; am dat de necaz. Îi înţeleg pe nemţi extrem de greu sau poate că ar trebui să spun că *nu îi înţeleg deloc*. Dacă mă duc la conductor cu vreo întrebare, nu înţeleg ce-mi răspunde. Repetă mai tare. Tot nu înţeleg, iar el se înfurie şi pleacă. În ciuda unui fiasco atît de ruşinos, nu sînt demoralizat şi masacrez cu destul de mult entuziasm limba germană.

Ajungînd în Elveţia, a fost fascinat de Alpi şi de lacuri, gîndindu-se la posibilitatea de a închiria o casă de vacanţă şi de a angaja o îngrijitoare. A relatat totuşi că îngrijitoarele erau plătite chiar şi cu treizeci de franci pe lună şi trebuiau să primească şi mîncare – şi se aşteptau să mănînce bine[30]! Era reacţia unui bărbat care, oricare i-ar fi fost orientarea politică, urmărea să reducă la minimum cheltuielile cu angajaţii. Era mai dispus să cheltuiască bani pentru propria sănătate şi, atunci cînd stomacul a continuat să-l supere, a plătit pentru o consultaţie la un medic specialist elveţian scump. Recomandările acestuia au vizat în principal dieta. I s-a spus să mănînce regulat, să evite mîncărurile grase şi să bea multă apă minerală[31].

Din Elveţia a făcut o excursie în Franţa, unde a închiriat un apartament la Paris. Întorcîndu-se la Zürich, a găsit un loc în afara oraşului, lîngă un lac înconjurat de verdeaţă. A mers în sfîrşit la Berlin, unde a înotat mult şi a vizitat Königliche Bibliothek[32]. De fiecare dată cînd rămînea fără bani, îl ajuta mama sa. În familie

era cunoscut pentru faptul că nu prea făcea cadouri. I-a scris mamei chiar înainte să plece din Berlin, oferindu-se să aducă o carte de anatomie pentru Dmitri. Dar ce putea să aducă pentru Maria? „Simt”, adăuga el, „că trebuie să cumpăr tot felul de prostii”[33]. Nu prea erau cuvintele unui sentimental. Totuşi, în cele din urmă a cumpărat un cadou şi pentru ea. Maria nu a dezvăluit în ce a constat, dar îşi adora fratele şi i-a fost atît de recunoscătoare, încît nu a uitat niciodată acel act de generozitate ce nu-l caracteriza. Ulterior, singurele cadouri pe care le-a mai primit de la el au fost exemplare din cărţile pe care le scrisese.

Dimpotrivă, în privinţa politicii, Vladimir Ulianov era extrem de pătimaş. Unul dintre motivele plecării sale în străinătate a fost şi acela de a stabili o întrevedere cu idolul său Gheorghi Plehanov. Prima sa misiune, în mai 1895, a fost să-l întîlnească la Geneva. Cei doi s-au înţeles foarte bine. În sfîrşit, Plehanov avea dovada existenţei unei baze de susţinători tot mai numeroase în Sankt-Petersburg. Vizita lui Ulianov a încurajat micul grup Emanciparea Muncii să se gîndească la modalităţile prin care ar putea să-şi sporească influenţa şi s-a discutat chiar planul de a înfiinţa o revistă de teorie socialistă, *Rabotnik*. De la Geneva, Ulianov s-a dus la Zürich pentru a pune la punct detaliile cu asociatul lui Plehanov, Pavel Akselrod. A petrecut cu Akselrod şi soţia sa două săptămîni în satul Adoltern. Inteligenţa, implicarea şi devotamentul lui Ulianov i-au impresionat pe Plehanov şi Akselrod. Credinţa sa marxistă era de nestins. Cît a stat la Paris, l-a căutat pe ginerele lui Marx, Paul Lafargue, iar la Berlin a discutat cu Wilhelm Liebknecht, un social-democrat german de vază. S-ar putea presupune că, dacă Friedrich Engels nu ar fi murit în 1895, Ulianov i-ar fi prezentat omagiile sale direct. Astfel de întîlniri nu erau pentru el doar prilejuri pentru activităţi politice obişnuite. Ulianov, un bărbat reţinut în a-şi exprima sentimentele, a mărturisit totuşi că era îndrăgostit (*vliublionnost*) de Karl Marx şi Gheorghi Plehanov. Pe acest tînăr revoluţionar heterosexual ideologia şi exponenţii săi de frunte îl înfierbîntau mai mult decît femeile.

Trăia pentru politică. Cînd s-a întors la Sankt-Petersburg, pe 29 septembrie, a adus cu el veştile bune despre contactele pe care le stabilise. Pe drum, s-a oprit la Vilnius, Moscova şi Orehovo-Zuevo, stabilind legături cu marxişti din fiecare dintre aceste locuri.

Călătorea cu un geamantan de piele galbenă cu fund dublu, pe care îl comandase la un meşter de pe Mansteinstrasse în Berlin şi în care a dosit suficientă literatură ilegală pentru tovarăşii săi[34]. Dar trecerea graniţei nu a fost atît de reuşită cum i s-a părut lui atunci. Vameşii ştiau cine era şi aproape sigur s-au abţinut să-i percheziţioneze geamantanul pentru a putea permite Ohranei să-l urmărească pînă în Sankt-Petersburg şi să afle numele celorlalţi tovarăşi ai săi[35]. Pentru Ulianov personal, excursia a fost totuşi o realizare memorabilă. Plănuia o organizare mai amplă, care să depăşească nivelul discuţiilor din cercurile clandestine din Kazan, Samara sau Sankt-Petersburg. Se aştepta ca legătura cu Elveţia să faciliteze construirea unei reţele de simpatizanţi politici pe tot teritoriul Imperiului Rus.

Perspectiva era însă una în principal literară: cooperarea dintre tovarăşii lui Ulianov şi grupul Emanciparea Muncii avea să se concentreze asupra editării revistei *Rabotnik*. Cuvîntul rus *rabotnik* („muncitor") indica orientarea grupului spre mişcarea muncitorească industrială din Rusia. Şi totuşi nici Ulianov, nici vreunul dintre tovarăşii săi nu aveau de gînd să se întîlnească cu muncitorii. Marxiştii din Sankt-Petersburg erau intelectuali oneşti şi studioşi, dar trăiau complet izolaţi de „proletariatul" urban pe care îl descriau ca fiind viitoarea avangardă a revoluţiei împotriva dinastiei Romanovilor. Era doar o chestiune de timp pînă cînd pasivitatea lor politică avea să-l facă pe unul dintre tovarăşi să se simtă frustrat. În realitate, cel care i-a provocat să treacă la acţiune a fost cineva din afara grupului, tînărul marxist Iuli Martov, abia sosit la Sankt-Petersburg de la Vilnius. Entuziast şi ingenios, Martov îşi crease deja propriul grup de discuţii pînă să-i cunoască pe Ulianov şi pe tovarăşii săi. În scurt timp, a scos în evidenţă faptul că misiunea revoluţionarilor nu era numai să gîndească şi să discute sau chiar să publice, ci şi să acţioneze. Martov le-a expus un mod de operare care le-ar fi oferit marxiştilor erudiţi din Sankt-Petersburg şansa de a influenţa mişcarea muncitorească în formare.

Martov, care era evreu, susţinea că socialiştii evrei trebuiau să adere la organizaţiile socialiste obişnuite din Imperiul Rus, opunîndu-se ideii de a forma un partid exclusiv evreiesc. Era o persoană foarte inteligentă şi cunoştea deja extrem de bine textele

lui Marx şi Engels. Din cercul lui Ulianov, nimeni nu-i putea egala abilitatea de a scrie repede, cu excepţia lui Ulianov. Cei doi s-au împrietenit imediat. Prietenia lor era atît de strînsă deoarece viziunile lor asupra lumii aveau la bază aceleaşi idei fundamentale. Un alt factor era, probabil, diferenţa dintre personalităţile lor. În timp ce Ulianov era ordonat şi reţinut, Martov – cel puţin în viaţa privată – avea o latură haotică, energică. Aşa cum se întîmplă adesea între prieteni, se apreciau unul pe altul pentru ceea ce îi deosebea.

Experienţa lui Martov îl avantaja pe acesta în cadrul dezbaterilor ţinute la Sankt-Petersburg după sosirea sa aici, în octombrie 1895. Marxiştii aveau un mare număr de grupuri şi de partizani. Mai concret, cîştigaseră prozeliţi printre numeroşii evrei care lucrau în industrie şi îşi formaseră propriile grupări. Curînd a apărut însă o problemă, deoarece muncitorii pe care i-a atras abandonau clasa muncitoare de îndată ce erau instruiţi de activiştii marxişti. Răspunsul la această problemă l-a dat mentorul lui Martov, Aleksandr Kremer. În lucrarea sa *Despre agitaţie*, Kremer susţinea că marxiştii trebuiau să menţină cercurile de studiu, dar trebuiau să includă între sarcinile lor imediate agitaţia printre muncitorii din fabrici. Ipoteza lui era că marxismul avea să se răspîndească mai repede şi mai bine prin intermediul grevelor organizate de muncitorii care îşi clamau revendicările decît prin expozeuri greoaie despre *Capitalul* lui Marx. În timp ce frăţia Radcenko-Klasson-Ulianov studia statisticile economiei agrare, Kremer şi Martov se implicaseră în conflictele dintre patronatul din industrie şi forţa de muncă, la care luau parte zeci de mii de muncitori. Martov atrăgea totodată atenţia că grupurile de marxişti din Sankt-Petersburg ar trebui să adopte „Programul Vilnius”[36].

Unii dintre membrii acestor grupuri – aşa-numiţii *stariki* („Bătrînii”) – nu s-au lăsat convinşi de Martov şi s-ar părea că Ulianov s-a numărat printre ei. Ulianov fusese în mare parte atras de marxism datorită accentului pe care acesta îl punea pe învăţătură şi ştiinţă. El insista asupra ideii că muncitorimea trebuia educată de către marxişti şi că, dacă revoluţia avea să reuşească, va fi nevoie de o largă răspîndire a doctrinelor marxiste. Seriozitatea lui intelectuală i-a conferit un loc de frunte

printre *stariki*. De fapt, după cum avea să-şi amintească prietenul său Aleksandr Potresov, porecla sa era „Bătrînul”[37]:

> Dar el era tînăr numai în actul de identitate. Văzîndu-l, nu puteai să-i dai mai puţin de 35 sau 40 de ani. Chipul palid, chelia care se întindea pe tot capul, cu excepţia unor fire de păr rare de la tîmple, bărbiţa subţire şi roşcată, ochii mijiţi care, de sub sprîncene, se uitau cu viclenie la oameni, vocea aspră, bătrînicioasă… Pe bună dreptate, în Uniunea de Luptă din Sankt-Petersburg de atunci, celulă de bază a viitorului partid, acestui bărbat tînăr ca vîrstă i se spunea „Bătrînul” şi adesea glumeam că Lenin fusese probabil chel şi „bătrîn” chiar şi în copilărie.

La negocierile reunite însă, Martov şi *molodîe* („Tinerii”) au avut cîştig de cauză. Atunci s-a format o Uniune de Luptă pentru Emanciparea Clasei Muncitoare şi a fost ales un comitet format din cinci persoane. Esenţialul activităţii marxiste s-a mutat dinspre intelectualele cercuri de dezbateri spre agitaţia economică şi politică printre muncitorii din industrie. În ciuda reticenţelor iniţiale, Vladimir Ulianov s-a conformat. În noiembrie 1895 a scris o broşură adresată celor cinci sute de muncitori textilişti grevişti de la Fabrica Thornton din Sankt-Petersburg[38]. I-a vizitat pe conducătorii grevei şi a plătit patruzeci de ruble pentru eliberarea muncitorilor arestaţi de poliţie. În acord cu noua politică a Uniunii de Luptă, a scris o broşură cuprinzătoare despre legislaţia în vigoare privind amenzile date de patroni muncitorilor. A fost tipărită printr-o înţelegere cu simpatizanţii Libertăţii Poporului din Sankt-Petersburg, iar declaraţia privind locul de publicare (Herson, în sudul Ucrainei) şi permisiunea oficială obţinută din partea cenzurii au fost, ambele, false. Au fost tipărite 3.000 de exemplare. Vladimir Ulianov, teoreticianul „roşu” al acţiunii cu caracterul cel mai radical, se implica, în sfîrşit, în activităţi politice care depăşeau limitele sîrguincioaselor cercuri de dezbateri.

7
Spre Italia siberiană

1895-1900

În cele din urmă, Ministerul de Interne a început să se implice în activităţile organizaţiilor marxiste ruseşti. Vladimir Ulianov şi tovarăşii săi nu fuseseră trimişi în închisoare pentru că Ohrana a considerat că erau prea preocupaţi de studiu ca să provoace dezordini, însă dezvoltarea mişcării muncitoreşti ruse a pus capăt indulgenţei oficialităţilor. Uniunea de Luptă pentru Emanciparea Clasei Muncitoare trebuia împiedicată să mai activeze. Ulianov nu a intuit această schimbare de atitudine a poliţiei. Pe 5 decembrie 1895 îi scria mamei tot soiul de banalităţi, povestindu-i că vărul său Dmitri Ardaşev, acum notar calificat, îl rugase să preia un caz de la firma sa şi că se dusese în oraş să se vadă cu un alt văr, dr. Aleksandr Zalejski, însă nu a reuşit să se întîlnească cu el. Viaţa decurgea normal. Singura problemă cu care se confrunta Ulianov era gălăgia făcută de vecinii săi, care cîntau la balalaică: nu putuse niciodată să tolereze zgomotele din jur atunci cînd încerca să citească sau să scrie[1].

Pe 9 decembrie 1895 a avut parte de un şoc neplăcut atunci cînd poliţia şi-a făcut apariţia la uşă şi l-a arestat. Prietenul său Iuli Martov a fost reţinut o lună mai tîrziu. Ulianov a fost închis în celula nr. 193 a Centrului de Detenţie Provizorie. Din moment ce nu era la prima abatere, ştia că erau puţine şanse să fie eliberat, aşa cum se întîmplase la Kazan în 1887. Primul interogatoriu al lui Ulianov a avut loc pe 21 decembrie. Întrebările i-au fost puse

scrupulos de către aghiotantul Dobrovolski, evitîndu-se orice presiune psihologică sau fizică. Lui Ulianov, cu experienţa sa în avocatură, i-a fost uşor să afişeze o atitudine formală şi cooperantă faţă de autorităţi, fără să le divulge nici o informaţie. Se exprima precis: „Nu mă declar vinovat de apartenenţa la partidul social-democraţilor sau la oricare alt partid. Nu ştiu nimic despre existenţa în acest moment a vreunui partid antiguvernamental”[2]. În sens strict, ce spunea era corect. Într-adevăr, nu exista nici un partid social-democrat. Ulianov îşi dorea mult să formeze un astfel de partid, însă nu reuşise încă. Întîlnirea dintre aghiotantul Dobrovolski şi arestatul din celula 193 a fost scurtă şi nu foarte neplăcută.

Ulianov privea şederea lui în Centrul de Detenţie Provizorie ca pe un fel de concediu politic. Îşi vedea în continuare de cartea sa despre dezvoltarea economiei ruse (care a apărut în 1899 cu titlul *Dezvoltarea capitalismului în Rusia*). Putea citi practic orice lucrare tipărită legal şi chiar glumea cu sora sa Anna Ilinicina: „Mă aflu într-o situaţie mai bună decît alţi cetăţeni ai Imperiului Rus: nu pot fi arestat!”[3]. De asemenea, îşi luase precauţia de a stabili un cod de comunicare cu Nadejda Krupskaia, pentru eventualitatea în care avea să fie arestat. Se pregătise destul de minuţios[4].

Anna Ilinicina şi mama lor s-au mutat din Moscova la Sankt-Petersburg. Vladimir a cerut să i se trimită creioane de bună calitate, mîncare şi lenjerie. Mai presus de toate, creioane de bună calitate. Familia însă a exagerat în privinţa mîncării, iar Vladimir s-a plîns că ceea ce primea într-o singură zi era cît una dintre plăcintele de Paşti descrise de Ivan Goncearov în romanul său umoristic *Oblomov*[5]. Vladimir le-a reamintit rudelor de regimul alimentar prescris pentru problemele lui de stomac. I-au făcut rost de sticle de apă minerală şi chiar de un furtun pentru clismă după ce medicul i-a recomandat spălături intestinale regulate[6]. Vladimir a slăbit, iar tenul i s-a îngălbenit[7], dar şi-a dezvoltat musculatura făcînd flotări şi genuflexiuni. Fratele său Dmitri avea să-şi amintească[8]:

> Vladimir Ilici povestea că în arestul preventiv lustruia el însuşi podeaua pentru că era o bună modalitate de a face sport. Aşa că se purta ca un adevărat lustruitor de podele de modă veche – cu mîinile

> la spate, începea să danseze încoace şi încolo prin celulă cu o perie sau o cîrpă sub picior. „Gimnastică straşnică, şi mai şi transpiri pe deasupra...”

Pentru majoritatea revoluţionarilor din acea generaţie, efortul fizic era ceva neobişnuit, însă nu şi pentru Vladimir Ulianov.

Cît a stat în Centrul de Detenţie Provizorie, a schiţat programul pentru un partid marxist[9], folosind o „cerneală de lapte” invizibilă, care putea fi citită numai dacă hîrtia era încălzită şi ţinută deasupra unei surse de lumină. I-a spus entuziasmat surorii sale: „Nu există truc care să nu-şi găsească naşul!”[10]. Tratamentul de care Vladimir Ilici beneficia în închisoare a avut şi latura lui comică. Cînd el şi Anna vorbeau prin grilajul celulei, foloseau cîteva cuvinte ruseşti de origine germană sau franceză. Un paznic i-a întrerupt, bănuind că vorbeau o limbă străină pentru a pune la cale activităţi subversive[11]. Fratele şi sora au fost nevoiţi să folosească un vocabular mai simplu ca să nu mai aibă probleme. Şi oricît îi plăcea lui Vladimir Ilici să se folosească de timpul petrecut acolo pentru a-şi vedea de scrierile lui, era frustrat că nu putea să se alăture dezbaterilor marxiştilor ruşi. Scria rupt de realităţile politice.

Îi lipseau femeile? Nu există indicii că în tinereţe ar fi avut iubite, dar o explicaţie ar putea fi pudoarea manifestată de rudele sale atunci cînd şi-au scris memoriile despre el. Totuşi, e uimitor că nu a existat nici o femeie în anii 1920 care să pretindă că a fost curtată de Vladimir Ilici în adolescenţă. Dar această omisiune poate să fi fost urmarea faptului că oficialităţile descurajau relatările care îl descriau în alţi termeni decît cei ai hagiografiei politice. Oricum, se poate ca el să fi fost prea îndurerat de morţile tatălui şi fratelui său ca să mai aibă pentru cîţiva ani relaţii cu alte femei în afara celor din familie. Sau poate că a fost nevoie să plece de acasă la Sankt-Petersburg pentru a putea explora şi această latură a sentimentelor sale. Ce ştim cu certitudine este că două femei care făceau parte din Uniunea de Luptă pentru Emancipare se simţeau atrase de el. Acestea erau Apollonaria Aleksandrovna Iakubova şi Nadejda Konstantinovna Krupskaia, ambele plănuind să-i atragă atenţia stînd la colţul străzii ce putea fi văzut de deţinuţii din Centrul de Detenţie Provizorie atunci cînd îşi făceau

plimbarea zilnică. În orice caz, Iakubova nu a putut fi prezentă atunci cînd planul a fost pus în aplicare şi, deşi Krupskaia a stat la colţul străzii cîteva ore, nu a reuşit să-l zărească pe Vladimir. Şi încercările ulterioare au eşuat, dar măcar cele două femei nu puteau spune că nu au încercat. Nu au putut să-şi continue experimentul foarte mult timp pentru că amîndouă au fost arestate de Ohrana în august 1896.

Pe 29 ianuarie 1897, aproape toţi membrii Uniunii de Luptă pentru Emancipare din Sankt-Petersburg care fuseseră arestaţi au fost condamnaţi de autorităţi la trei ani de „exil administrativ" în estul Siberiei. Prin acest tip de pedeapsă, condamnatul era trimis, fără a putea face apel la curte şi juraţi, nu la închisoare, ci într-un loc de exil. Statul dezvoltase un sistem gradat al exilului. Cu cît condamnatul era considerat mai periculos, cu atît locul ales pentru exil era mai îndepărat. În funcţie de evaluarea făcută de Ministerul de Interne cu privire la gradul de risc pe care îl prezenta un deţinut, acesta putea primi permisiunea de a sta în locuinţe particulare, de a-şi lua o slujbă plătită şi de a vizita oraşele din apropiere. Autorităţile locale din Siberia aveau multă putere, iar condamnaţii ştiau că, în cazul în care nu se purtau cum se cuvine, condiţiile exilului lor s-ar putea agrava.

Un alt motiv de îngrijorare era acela că prizonierii erau trimişi cu mijloace de transport furnizate de guvern sau chiar trebuiau să facă drumul pe jos, alături de alţi deţinuţi în cătuşe. Din cauza drumului istovitor prin zăpadă şi a raţiilor de hrană inadecvate, uneori mureau înainte să ajungă la destinaţie. Alternativa era să obţii aprobarea de a-ţi plăti singur drumul pînă în Siberia şi să călătoreşti confortabil. Cererea făcută de Ulianov în acest sens a fost acceptată şi, pe 14 februarie, împreună cu alţi membri ai Uniunii de Luptă, a fost eliberat din închisoare pentru trei zile ca să se pregătească de călătorie. În locuinţa familiei Martov a avut loc o şedinţă de planificare[12].

Au convenit să ducă pînă la capăt pedeapsa exilului fără să încerce să evadeze[13]. Totuşi, nu au putut să se pună de acord în privinţa chestiunilor politice. Cu toţii îşi doreau să stabilească o legătură între Uniunea de Luptă şi muncitorii antiţarişti din industrie, însă existau disensiuni în privinţa rolului pe care aceştia trebuiau să-l joace în cadrul mişcării politice marxiste.

Experimentatul marxist Stepan Radcenko, fost membru al Libertăţii Poporului şi fondator al Uniunii cu înclinaţii pro-teroriste clare, susţinea că nici un muncitor nu ar putea să se descurce mai bine decît un intelectual devotat şi bine instruit. Facţiunea sa a devenit cunoscută sub numele de Veteranii. Alţii erau de o altă părere. K.M. Tahtarev şi Apollonaria Iakubova – aşa-numiţii Tineri – voiau ca marxiştii din clasa muncitoare să aibă mai multe oportunităţi de a prelua conducerea în diversele organizaţii marxiste ruse. Înclinaţia intelectuală a lui Vladimir l-a făcut pe acesta să se apropie mai mult de Radcenko decît de Tahtarev şi Iakubova. Dar, spre deosebire de Radcenko, nu respingea cu totul ideea preluării mişcării marxiste de către clasa muncitoare. De fapt, voia ca muncitorii să-şi asume o asemenea autoritate, dar insista că era necesar ca aceştia să aibă în prealabil o anumită pregătire intelectuală. Această opinie singulară a lui Ulianov, care l-a diferenţiat şi de Veterani, şi de Tineri, avea să prezinte din nou interes atunci cînd „problema muncitorilor” va fi readusă în discuţie la începutul secolului XX[14].

Toate acestea ţineau de viitor. Deocamdată, secţia de poliţie analiza cererile făcute de mamele lui Ulianov şi Martov pentru ca fiii lor să călătorească în Siberia pe cheltuială proprie. În cele din urmă, cererile au fost aprobate. Maria Aleksandrovna îşi putea permite fără probleme costurile călătoriei cu trenul, aşa că a refuzat politicos o subvenţie oferită de editorul şi simpatizantul marxist Aleksandra Kalmîkova[15].

Ulianov era puţin jenat de faptul că familiile unora dintre colegii săi arestaţi nu dispuneau de resursele financiare necesare călătoriei, dar a rezistat ispitei de a călători împreună cu ei. Nu a permis nici atunci, şi nu avea să o facă nici mai tîrziu, ca sentimentul camaraderiei să stea în calea confortului său material. Pe 17 februarie a pornit către Moscova, destinaţia primei etape a călătoriei sale, însoţit de mama sa. Aceasta ceruse autorităţilor ca, dată fiind starea ei proastă de sănătate, lui Vladimir să i se permită să stea cîteva zile în apartamentul familiei din Moscova înainte de a se îndrepta spre Siberia[16]. În cele din urmă, Vladimir a părăsit Moscova pe 23 februarie, după ce a studiat cîteva zile la Biblioteca Muzeului Rumianţev. Nu era însă în cea mai bună formă psihică, suferind de „nervi”, problemă care avea să-l chinuiască pînă la

sfîrşitul vieţii. La fel ca surorile sale Anna şi Maria şi ca părinţii săi[17], era extrem de agitat. Avea frecvent accese de instabilitate emoţională atunci cînd se confrunta cu situaţii neprevăzute. Exilul reprezenta un punct de cotitură în viaţa sa. Ani de zile nu avusese intenţii serioase să devină avocat cu normă întreagă. Dar, odată cu arestarea şi condamnarea sa, a intrat pe lista neagră permanentă a autorităţilor. Acum, chiar dacă ar fi vrut, cu greu şi-ar fi putut vedea de profesia sa[18].

I-a povestit mamei ceea ce simţea. Se pare că atunci cînd avea accese de furie comunicarea îi era de ajutor. Scrisorile către surorile sale erau semnate cu un formal „O strîngere de mînă. Al tău, V.U.", însă în cele scrise pentru „dragă mamă" adesea adăuga „Te sărut"[19]. Fără îndoială, îşi iubea sincer mama. Odată a spus despre ea: „Mama, ştii, e pur şi simplu o sfîntă"[20]. Dar profita la maximum de sfinţenia ei: desele referiri la starea lui de sănătate îl menţineau în centrul atenţiei familiei.

Perspectiva exilului era mai rea decît realitatea, dar înainte să plece din Moscova nu fusese informat – autorităţile nu luaseră încă o hotărîre în acest sens – unde anume în Siberia va trebui să stea. Deşi în general era calm, momentele tensionate nu au întîrziat să apară. În Gara Kursk din Moscova şi-a luat rămas-bun de la fratele său Dmitri. Mama, surorile Anna şi Maria şi cumnatul Mark l-au însoţit în călătoria cu trenul spre sud, pînă la Tula[21]. La Tula, calea ferată transsiberiană o lua spre est, iar acolo a trebuit să-şi ia la revedere de la familia sa, mergînd mai departe spre Krasnoiarsk, în Siberia centrală. Dintr-odată, a devenit iarăşi complet agitat. Problema a apărut pe peronul din Tula, cînd s-a aflat că trenul avea prea mulţi pasageri. Ulianov a refuzat să accepte acest fapt, deşi avusese noroc că i se permisese să folosească transportul pe calea ferată. A coborît pe peron şi l-a luat la întrebări furios pe primul angajat care i-a ieşit în cale. A afişat toată încrederea unui nobil ereditar şi a unui avocat aflat în exerciţiul funcţiunii, susţinînd că autorităţile trebuie să-şi îndeplinească obligaţiile şi să adauge încă un vagon la tren[22]. Plîngerea sa a fost înaintată şefului gării şi, după mai multe runde de negocieri, revoluţionarul condamnat a avut cîştig de cauză. Represiva administraţie ţaristă putea da dovadă de indulgenţă într-un mod care a lipsit cu totul în perioada sovietică sub conducerea lui Lenin. Călătorii şi-au

continuat drumul confortabil pînă la Krasnoiarsk.

Cîteva zile mai tîrziu au ajuns în Krasnoiarsk, în centrul Siberiei, unde Ulianov a rămas două luni întregi pentru că fluviul Enisei a fost îngheţat pînă în primăvară. Cu această ocazie, a mers la dentistul oraşului, care i-a scos un dinte; de asemenea, a vizitat faimoasa bibliotecă a distilatorului de votcă şi bibliofilului Ghenadi Iudin[23]. Faptul că Iudin l-a lăsat pe tînărul marxist să folosească biblioteca sa spune multe despre dezamăgirea faţă de monarhia Romanovilor care se răspîndea tot mai mult printre întreprinzătorii din clasa de mijloc[24]. Între timp, Ulianov i-a scris guvernatorului general din Irkutsk, invocînd probleme medicale şi cerînd să i se permită să-şi execute cei trei ani ai sentinţei la Krasnoiarsk[25]. Pentru că nu se aştepta la un răspuns pozitiv, a propus raionul Minusinsk ca alternativă. Printre revoluţionari, locul era cunoscut drept „Italia siberiană” din cauza climei plăcute. Dacă putea să meargă în Minusinsk sau în vreun sat din apropiere, avea să-şi ispăşească pedeapsa confortabil, fără dificultăţi prea mari. Printre simpatizanţii revoluţionari, indiferent de orientarea lor politică, domnea o atitudine camaraderească. Astfel, medicul şi socialistul agrar Vladimir Krutovski, care s-a împotrivit marxiştilor, susţinînd păstrarea proprietăţii comune pentru ţărani, l-a ajutat pe marxistul Ulianov să obţină un certificat medical pentru problemele sale de stomac[26].

În aprilie 1897, Ulianov aflase că urma să fie trimis în satul Şuşenskoe din raionul Minusinsk al guberniei Enisei[27]. Încîntat, a încercat să scrie o poezie despre „Şu-şu-şu” sau „Şuşa”, cum îi spunea el satului, încă dinainte să vadă locul. Primul vers suna cam aşa: „În Şuşa, la poalele munţilor Saian...”[28]. Dar inspiraţia l-a părăsit repede şi a renunţat. În orice caz, expresivitatea poetică nu-l caracteriza. Era un om pasional, însă trăirile sale se sublimau în ambiţiile luptei de clasă, în analiza economică şi ideologia marxistă şi erau exprimate într-o proză greoaie, necizelată. Iubea în continuare literatura şi o folosea tot mai mult ca sursă empirică pentru ideile sale politice. Nu i-a îngăduit însă să-i schimbe felul de a fi. Nu avea încredere în pornirile imaginaţiei. Ştia ce voia să facă în politică şi refuza să fie distras.

Dar Vladimir Ulianov cu siguranţă abia aştepta să ajungă în „Şuşa”. Călătoria de la Krasnoiarsk pînă la Şuşenskoe avea să fie o

aventură plăcută, cuprinzînd o excursie de patru zile cu un vas cu aburi, spre sud, de-a lungul fluviului Enisei, pînă la Minusinsk. Minusinsk era o capitală raională cu 15.000 de locuitori, şi acolo aveau să se ia deciziile referitoare la condiţiile exilului lui Ulianov. Era deja cu mult dincolo de directa supraveghere a autorităţilor ministeriale din Sankt-Petersburg. Pe 30 aprilie 1897, cînd fluviul a redevenit navigabil după puternicele inundaţii din primăvară, a pornit la drum la bordul vaporului *Sfîntul Nicolae*[29].

Se afla într-o companie plăcută. Călătoreau alături de el Gleb Krjijanovski şi V.V. Starkov, prieteni de la Uniunea de Luptă din Sankt-Petersburg. Şi ei invocaseră starea proastă de sănătate şi fuseseră repartizaţi într-un sat de lîngă Şuşenskoe. Au luat o cabină pe vapor şi admirau din mijlocul învolburatului Enisei munţii şi pădurile din împrejurimi. Cînd au ajuns la Minusinsk, cei trei tovarăşi şi-au cerut oficial plata lunară de opt ruble care i se cuvenea fiecăruia. Aceasta era suficientă pentru nevoile de bază ale unei persoane: mîncare, îmbrăcăminte şi cazare. Pentru ultima parte a călătoriei au închiriat o trăsură şi cai. Pentru Ulianov, aceasta a însemnat un drum de aproape 65 de kilometri pînă la destinaţie.

Satul Şuşenskoe avea peste o mie de locuitori şi propria administraţie. Poşta din Rusia sosea joia şi lunea, iar în caz de urgenţă familia Ulianov putea trimite telegrame la Minusinsk[30]. Pe la marginea satului curgea rîul Şuş. În apropiere erau păduri, iar Ulianov mergea să se scalde într-un golfuleţ al fluviului Enisei aflat la vreun kilometru şi jumătate de casa sa. De la fereastră se vedeau piscurile înzăpezite ale munţilor Saian. Mîncarea era ieftină şi săţioasă, iar Ulianov nu mai simţea nevoia să bea sticlele de apă minerală pe care le luase cu el după sfatul medicului. La scurt timp, avea să-i scrie mamei sale: „Toată lumea e de părere că m-am îngrăşat peste vară, că m-am bronzat şi că acum arăt cu totul ca un siberian. Asta fac vînătoarea şi viaţa la ţară din om!”[31].

Martov fusese trimis la Turuhansk, chiar la sud de Cercul Polar, probabil pentru că autorităţile ştiau că era evreu. La Turuhansk era extrem de frig în timpul iernilor lungi, iar poşta sosea doar de nouă ori pe an. Izolarea şi certurile între colegi aveau să reprezinte un test de rezistenţă pentru Martov. Lui Ulianov îi era foarte dor de el. Martov avea o jovialitate molipsitoare, iar Ulianov se hotărîse

deja că voia să lucreze împreună cu el – şi, dincolo de toate, lui Martov îi plăcea să traducă şi să-i înveţe pe alţii să cînte cîntece revoluţionare: s-ar fi distrat împreună în exil. În loc de aşa ceva, Martov trebuia să înfrunte cu sînge-rece cele mai dure condiţii ale exilului. Suferinţa fizică nu era singura problemă cu care se confruntau exilaţii. Izolaţi de societatea rusească cu care erau obişnuiţi, unii erau din ce în ce mai absorbiţi de neînţelegerile politice dintre ei şi de invidiile personale. Uneori, certurile deveneau insuportabile. Nikolai Fedoseev, cu care Ulianov coresponda şi care în 1897 fusese transferat de la închisoarea din Vladimir la Verhoiansk, în nord-estul Siberiei, nu a mai putut face faţă atacurilor defăimătoare ale unor colegi de exil şi s-a împuşcat[32].

Ulianov n-a fost atins de latura întunecată a exilului siberian, iar Şuşenskoe a fost locul unde au ieşit pentru prima dată la iveală calităţile sale de lider. Deşi se străduise să obţină cele mai confortabile condiţii pentru el însuşi, nu a uitat de dificultăţile cu care se confruntau tovarăşii săi şi făcea pentru ei tot ce putea, trimiţîndu-le scrisori de încurajare lui Martov, Fedoseev şi altora. De asemenea, şi-a făcut ordine în viaţă în privinţa femeilor. Cel puţin asta pare să rezulte din cererea adresată secţiei de poliţie din Sankt-Petersburg la 8 ianuarie 1898, în care solicita să i se permită „logodnicei” sale Nadejda Krupskaia să se mute în Şuşenskoe[33]. Permisiunea i-a fost acordată de la sine, chiar dacă Krupskaia fusese exilată la Ufa, un oraş situat între fluviul Volga şi munţii Ural. După cum i-a explicat Vladimir mamei sale, planul a fost să folosească proiectata logodnă pentru a o transfera pe Nadejda în Siberia centrală. Activiştii doreau să-şi ispăşească pedepsele cît mai aproape unii de alţii.

Se pune întrebarea dacă a existat şi altceva dincolo de calculele politice. Nadejda Konstantinovna a fost cea care i-a propus logodna lui Ulianov atunci cînd el şi-a început exilul siberian. Potrivit Annei Ilinicina, Vladimir ar fi refuzat-o[34], cel puţin la început. Mai tîrziu – poate la sfîrşitul anului 1897 – s-a răzgîndit şi s-a logodit cu ea. Cu toate acestea, nu a fost singura femeie cu care era în relaţii prieteneşti. De exemplu, el şi Apollonaria Iakubova (căreia el îi spunea Kubocika) se plăcuseră. Cînd a ieşit de la Centrul de Detenţie din Sankt-Petersburg, Iakubova „a alergat la el şi l-a

sărutat, rîzînd şi plîngînd în acelaşi timp”[35]. Iakubova era o femeie frumoasă şi o revoluţionară devotată, şi se poate ca Vladimir Ilici să fi preferat ca ea să-i fi fost parteneră în locul Nadejdei Konstantinovna. Există o aluzie în acest sens într-un fragment nepublicat din memoriile Annei Ilinicina. După ce Iakubova îl părăsise, el ar fi spus, „plin de tandreţe: «Daaa, Kubocika!»”[36]. Ce să înţelegem din aceste cuvinte? În mod cert, nu există nici un indiciu în memoriile Annei Ilinicina că Vladimir Ilici se simţea atras de Nadejda Konstantinovna. Dar Anna Ilinicina era deseori răuvoitoare în ce-o privea pe Nadejda Konstantinovna şi poate că astfel a distorsionat raportul relaţiilor lui Lenin cu cele două femei.

Nu e cu totul limpede de ce s-a hotărît Ulianov să se însoare. Cînd i-a scris mamei sale, pe 10 decembrie 1897, a sugerat că Nadejda Konstantinovna nu se hotărîse definitiv să i se alăture în locul său de exil[37]. Mulţi ani mai tîrziu, Maria Ilinicina a povestit întîmplarea cu răceală: „Ea a cerut să i se alăture lui V.I. [Ulianov] ca logodnică a lui şi au trebuit să se căsătorească, altfel N.K. [Krupskaia] avea să se întoarcă repejor în gubernia Ufa, unde fusese iniţial trimisă în exil”[38]. Ca şi sora sa mai mare, Maria Ilinicina a respins ideea atracţiei reciproce între Vladimir şi viitoarea sa mireasă. Nici măcar Maria nu a negat însă că ar fi fost vorba de afecţiune.

Pentru a sugera că Lenin era lipsit de sentimente, în unele relatări se menţionează cu o încîntare aproape lascivă faptul că la început relaţia dintre cei doi n-a fost deloc pasională. Interpretarea aceasta, după cum arată documente care au devenit disponibile recent, e rezultatul unei prejudecăţi culturale. Ideea este că iubirea romantică, în care un bărbat şi o femeie se îndrăgostesc nebuneşte unul de celălalt, nu se afla printre aspiraţiile lui Vladimir sau ale Nadejdei. Cei doi au scris foarte puţin despre sentimentele pe care le nutreau unul faţă de celălalt. După moartea lui Vladimir, Nadejda i-a trimis, în 1927, o scrisoare furioasă lui Vladimir Sorin, istoric al partidului bolşevic, despre tipul de relaţii admise de revoluţionarii marxişti din generaţia lor. A respins cu tărie sugestia acestuia conform căreia revoluţionarii „se îndrăgosteau” unii de alţii „fără să se poată opune”. Ei respingeau în mod conştient atitudinile burgheze ale vremii în privinţa vieţii sentimentale şi, în schimb, urmăreau să construiască un nou stil de

viaţă – pornind de la premisa că relaţia lor trebuia să fie axată pe ideea muncii colaborative pentru cauza revoluţiei. Pentru ei, ideea unei uniuni maritale permanente avea conotaţii neplăcute: tradiţia, religia, bunăstarea economică proprie şi supunerea femeii faţă de bărbat. Marxiştii ruşi, sublinia Nadejda, erau mai predispuşi decît colegii lor europeni la stabilirea unor parteneriate mai puţin stricte pentru a sluji astfel binele cauzei. Erau influenţaţi de comunitatea revoluţionară descrisă în romanul *Ce-i de făcut?* al lui Nikolai Cernîşevski şi de filosofia antiburgheză a lui Dmitri Pisarev[39]. Krupskaia nu a descris în mod explicit ceea ce ea şi Lenin simţeau unul pentru celălalt, dar aluziile pe care le face nu lasă loc interpretărilor: cei doi se plăceau suficient de mult şi credeau că puteau lucra împreună în viitorul apropiat.

Mai mult, Nadejda Konstantinovna era atrăgătoare, deşi nimeni nu putea pretinde că era o frumuseţe. Avea o faţă osoasă, dar plăcută. Era cu cîţiva centimetri mai înaltă decît Vladimir şi cu un an mai în vîrstă decît el. Cel mai adesea se îmbrăca în haine de culoare închisă, iar părul îl purta pieptănat simplu. Se îmbrăca la fel ca majoritatea învăţătoarelor din vremea sa (ceea ce probabil că ar fi fost dacă nu ar fi devenit activistă marxistă). Familia sa avea statut nobiliar, însă nu o ducea la fel de bine ca Ulianovii. Pe cînd era ofiţer, tatăl Nadejdei Konstantinovna fusese dat afară din armata imperială pe motiv că nu ar fi fost suficient de sever cu disidenţii polonezi după revolta din 1863. A avut ulterior tot felul de slujbe, lucrînd inclusiv ca agent de asigurări. Ca să completeze veniturile nesigure ale familiei, mama Nadejdei Konstantinovna scrisese cărţi pentru copii[40]. Cei trei se mutau adesea dintr-un loc în altul, dar părinţii aveau grijă întotdeauna ca fata să meargă la şcoală. Nadejda a învăţat să se descurce în împrejurări potrivnice şi să facă haz de necaz, ajungînd o tînără serioasă. La optsprezece ani, i-a scris lui Tolstoi, cerîndu-i să-i permită să lucreze la proiectul său de traducere a clasicilor străini[41].

În orice caz, după sosirea la Sankt-Petersburg, Nadejda se apropiase de studenţii care-l respingeau pe Tolstoi pentru pacifismul şi creştinismul său şi, treptat, fusese atrasă şi ea de ideile revoluţiei marxiste. În afară de literatura rusă şi studierea limbilor străine, nu prea avea alte pasiuni, dedicîndu-se

obiectivului de a deveni o revoluţionară. Asta l-a atras pe Ulianov la ea mai mult decît orice. „N-ar fi putut să iubească vreodată o femeie”, îşi amintea Nadejda, „cu ale cărei opinii nu era de acord şi care nu-i era tovarăşă în muncă”[42]. Ea lucrase cu muncitorii obişnuiţi mult mai mult decît el. Ţinuse lecţii de citit şi scris la şcolile de duminică şi la cursurile serale, dar predase şi marxismul, stăpînind teoria pedagogică a vremii. Era şi înzestrată cu tact. Vladimir avea toane şi era schimbător, fiind obişnuit să i se facă pe plac, iar oricine i-ar fi devenit soţie trebuia să fie o persoană răbdătoare. Aproape toţi cei care au scris despre ea au considerat că Nadejda avea din plin aceste calităţi.

Vladimir nu a fost singurul Ulianov care a suferit de pe urma deciziilor Ministerului de Interne. Dmitri a fost dat afară de la Universitatea din Moscova în 1897, fiind acuzat de implicare în mişcarea revoluţionară. A fost arestat şi exilat la Tula. Apoi autorităţile au arestat-o pe Maria pentru activităţi revoluţionare şi au trimis-o la Nijni Novgorod[43]. Mama lor, Maria Aleksandrovna, îşi împărţea timpul între Nijni Novgorod şi Tula. În scurt timp a obţinut permisiunea ca fiul ei Dmitri să-şi ispăşească pedeapsa în noua casă închiriată de familie în orăşelul Podolsk, pe calea ferată spre Kursk, la 40 de kilometri sud de Moscova, unde li s-a alăturat în cele din urmă şi Maria[44].

Mutarea la Podolsk, în primăvara anului 1898, a fost prilejuită de faptul că Mark Elizarov, soţul Annei Ilinicina, era contabil la Căile Ferate Kursk şi trebuia să locuiască în zonă, iar slujba prezenta avantajul că oferea călătorii gratis nu doar pentru el, ci şi pentru soţia şi soacra lui[45]. În împrejurimile Podolskului, cu cei 4.000 de locuitori ai săi, erau păduri şi lacuri. Era un loc minunat, în care Maria Aleksandrovna spera să se refacă psihic. Avea probleme cu „nervii” şi apelase la un medic. Avea de asemenea dureri de stomac. Printre altele, doctorul o întrebase dacă suferise recent de „tulburări sufleteşti”. E greu de imaginat o abordare mai lipsită de tact. Soţul ei murise înainte de vreme. Fiul ei cel mare fusese spînzurat. Alţi trei copii fuseseră arestaţi, iar unul dintre ei – Vladimir – era exilat în îndepărtata Siberie răsăriteană. Încetase de mult să mai spere la nişte cariere normale pentru membrii familiei ei. Fiecare an părea să vină cu probleme noi pentru Ulianovi. Nu-i de mirare că Maria Aleksandrovna dădea semne de surmenaj.

Între timp, Nadejda Krupskaia ceruse permisiunea de a merge la Şuşenskoe. Înainte să plece în exil, nu arăta deloc bine. Numele ei de cod printre revoluţionari era „Peştoaica”. Era o poreclă deloc măgulitoare pentru oricine, iar în cazul ei făcea probabil trimitere la ochii uşor bulbucaţi, consecinţă a bolii Graves. Unul dintre simptome îl constituie umflarea gîtului şi ieşirea din orbite a globilor oculari. Văzînd-o pe Nadejda înainte să plece către Siberia, Anna Ilinicina a spus, cu o precizie necruţătoare, că aducea cu un hering[46].

Nadejda negociase deja publicarea lucrării *Studii şi articole economice* a logodnicului ei şi aranjase ca Vladimir să traducă lucrarea despre sindicalismul englez a lui Sidney şi Beatrice Webb. Editorii, i-a explicat ea Mariei Aleksandrovna, spuseseră că „nu e nici o problemă că Volodea nu prea ştie engleză, din moment ce poate să folosească traducerea germană şi doar să o verifice cu volumul [original] în engleză”. Nadejda considera că Volodea avea nevoie de cineva alături de el care să-l ajute să se organizeze. De exemplu, avea nevoie de bani, iar Nadejda a fost cea care i-a obţinut contractul pentru traducerea cărţii soţilor Webb. Tot ea s-a ocupat şi de plecarea ei şi a mamei sale Elizaveta Vasilievna Krupskaia din Moscova folosind calea ferată transsiberiană. Haine, cărţi, bani, acte, mîncare, toate trebuiau pregătite înainte de plecare. Apoi au pornit în lunga călătorie cu trenul, vaporul şi trăsura pentru a fi alături de Volodea. Mai mult, la sosirea la Şuşenskoe, în mai 1898, Nadejda a încercat să găsească noi hobbyuri pentru Vladimir. Ei îi plăcea să caute ciuperci; la început, Volodea a ezitat, dar în curînd culesul ciupercilor avea să-l obsedeze. „Nu mai poţi să-l scoţi din pădure”, îi spunea Nadejda mamei lui. „Plănuim să facem o grădină la anul. Volodea a aranjat deja cu cineva să sape straturile de legume.”[47]

În general însă, Nadia, cum îi spunea el, era cea care trebuia să se dea după Volodea. Una dintre misiunile ei înainte de a veni la Şuşenskoe a fost aceea de a-i procura cărţile şi revistele de care avea nevoie pentru a-şi continua munca. De asemenea, a trebuit să se acomodeze cu obiceiul lui de a se plimba. În vreme ce ei îi plăcea să stea duminica la biroul ei, el obişnuia să iasă la plimbare. Nadia s-a deprins să-l însoţească[48]. Dar a trebuit mai cu seamă să înveţe cum să-i abordeze familia. Anna Ilinicina pur şi simplu nu

suporta prezenţa unei alte femei în familie şi-i reproşa cumnatei sale că îi scria scrisori pline de banalităţi, bănuind-o că îl lăsa pe Volodea să i le revadă înainte să le trimită. Nadia a recunoscut că-i arăta corespondenţa, dar susţinea că era ceva firesc între soţ şi soţie. Cînd Anna s-a plîns că uneori Volodea omitea să spună că Nadia le transmitea şi ea cele mai bune gînduri, Nadia i-a răspuns că asta se întîmpla numai pentru că Volodea pornea de la premisa că Ulianovii ştiau că ea le dorea întotdeauna binele[49]. Cu o răbdare aproape supraomenească, Nadia refuza să comenteze faptul că, atunci cînd se plîngea de lipsa bunelor maniere, Anna nu pomenea niciodată de Volodea.

În felul acesta, adopta rolul de subordonată în relaţia cu soţul ei. Înţelegînd că liniştea lui depindea de menţinerea unei relaţii cît de cît decente cu Anna, sora sa, se abţinea de la comentarii. Avea să o facă de multe ori şi mai tîrziu, dat fiind că avea aceeaşi veneraţie faţă de Volodea ca şi Anna Ilinicina şi Maria Ilinicina. Toate trei îl considerau o persoană cu un potenţial intelectual şi politic unic. Voiau să-l ajute şi să-l slujească – iar el le încuraja cu mare plăcere să o facă.

La Şuşenskoe, Volodea trăia deja într-un relativ confort şi se pregătise pentru sosirea viitoarei sale soţii şi a mamei soacre închiriind o casă mai mare şi angajînd o menajeră, o tînără de cincisprezece ani. Casa avea un birou de studiu pentru el, unde îşi ţinea colecţia vastă de cărţi care soseau în pachete din Rusia. De asemenea, avea un album cu fotografiile eroilor săi. Printre aceştia se numărau şi deţinuţii politici care fuseseră condamnaţi la muncă silnică în coloniile penale siberiene, o soartă de care el reuşise să scape. Continua să preţuiască în mod deosebit memoria lui Cernîşevski şi acum avea în album nu una, ci două fotografii ale acestuia[50]. Deşi Volodea Ulianov şi-a exprimat dezacordul faţă de sentimentalism în politică, a nutrit un ataşament afectiv special faţă de anumite figuri politice şi faţă de chemarea revoluţionară. Ca mulţi alţii, şi el avea nevoie de eroi şi de reprezentarea vizuală a acestora la îndemînă. Deocamdată, nici unul dintre eroii săi nu-l dezamăgise, dar avea să sufere mult mai tîrziu ori de cîte ori vreunul dintre ei îl va dezamăgi în vreun fel în viaţă.

Ulianov mai avea bătăi de cap şi cu nişte chestiuni practice. Auzise de la Moscova că mama sa dorea să vîndă moşia Kokuşkino

din gubernia Samara. Acolo nu mai locuia nimeni din familie, iar după arestarea şi exilarea lui Volodea, Maria Aleksandrovna a considerat înţelept să-şi transforme bunurile în bani lichizi. A decis să închirieze o casă. În mod normal, ar fi apelat la Volodea, din moment ce acesta urmase dreptul, dar, din fericire, Mark Elizarov, soţul Annei Ilinicina, avea experienţă ca agent de asigurări şi a ajutat-o să vîndă proprietatea de la Kokuşkino la un preţ avantajos. În timp ce se ocupa de această afacere în numele rudelor sale prin alianţă, Mark a manifestat o grijă deosebită faţă de sentimentele lui Volodea, urmînd formalitatea de a-i furniza acestuia, în calitate de fiu mai mare, toate detaliile tranzacţiei propuse. A vrut să-i trimită şi cîinele de pe moşia Kokuşkino atunci cînd vînzarea s-a finalizat, însă Volodea l-a refuzat politicos: avea deja un setter irlandez, Jenka, în Siberia – şi, oricum, ar fi fost ceva ieşit din comun să trimiţi un cîine neînsoţit din regiunea Volgăi pînă în inima Siberiei[51].

Totuşi, Volodea nu s-a lipsit de stilul de viaţă al unui gentleman de la ţară. A acceptat bucuros cadoul lui Dmitri – o puşcă belgiană cu două ţevi[52]. Făcuse o pasiune pentru vînătoarea de iepuri şi vulpi şi, de asemenea, mergea să pescuiască în fluviul Enisei. Iarna patina, iar Nadia considera că se dădea în spectacol cu „salturile spaniole” pe gheaţă şi cu stilul său de „a merge ţanţoş ca un cocoş”. Dar îi admira energia fizică. Cînd Vladimir se întîlnea cu Krjijanovski, care era mult mai masiv, luptau uneori corp la corp. Cei doi se numărau printre puţinii revoluţionari preocupaţi de pregătirea lor fizică. Cît a stat în Siberia, „nervii” i s-au destins, iar problemele de stomac au dispărut. Aerul proaspăt şi alimentaţia sănătoasă le-au ridicat moralul acelor membri ai Uniunii de Luptă care izbutiseră să obţină reşedinţă în zona Minusinsk. Nici că puteau spera la ceva mai bun decît „Italia siberiană”!

Exilul avea, bineînţeles, şi părţi neplăcute chiar şi în această zonă atît de rîvnită. Deţinuţii trebuiau să ceară permisiunea autorităţilor pentru a se vizita între ei. Uneori trebuiau să ceară din Rusia unele articole de îmbrăcăminte pe care nu le puteau obţine de la localnici. Astfel, Volodea i-a cerut mamei sale să-i trimită o pălărie de pai de bună calitate pentru vară şi o haină de piele pentru iarnă. I-a mai cerut creioane Hardtmuth nr. 6 (le terminase repede pe cele care îi fuseseră trimise). Totuşi, nu

lipsurile materiale reprezentau principala problemă. Mult mai enervante erau insectele. Ţînţarii din Siberia răsăriteană erau înspăimîntător de agresivi. După ce a făcut o plasă ca să-şi acopere capul pe timp de noapte, ţînţarii pur şi simplu îi atacau mîinile. Volodea a cerut să-i fie trimise mănuşi din piele de ied: „Gleb [Krjijanovski] mi-a spus că ţînţarii înţeapă prin mănuşi, dar nu-l cred. Bineînţeles, trebuie alese nişte mănuşi corespunzătoare – nu pentru serate dansante, ci pentru ţînţari”[53]. Din păcate, documentele istorice păstrate nu menţionează şi cine a avut dreptate, Ulianov sau Krjijanovski, în această dezbatere încinsă despre tendinţele ţînţarului est-siberian de a înţepa prin mănuşi.

Nu mult după sosirea Nadiei la Şuşenskoe au început şi pregătirile pentru nuntă. Volodea era recunoscător pentru mediul mai calm pe care Nadia şi mama ei îl creaseră prin sosirea lor şi chiar s-a împrietenit întru cîtva cu Elizaveta Vasilievna, complimentînd-o pentru priceperea sa la gătit[54]. Necugetat însă, a lăudat-o pentru o friptură de gîscă, remarcînd cît de macră era carnea. Elizaveta Vasilievna s-a supărat, pentru că pasărea din farfurie nu era gîscă, ci potîrniche. Dar probabil, după ce s-a mai gîndit, şi-a dat seama că el încercase să fie amabil cu ea.

Ziua nunţii se apropia şi a sosit o scrisoare de la Anna Ilinicina, care cerea să fie trimise invitaţiile pentru familia Ulianov. Vladimir era la capătul răbdării[55]:

> Aniuta [numele de alint al Annei] vrea să ştie cînd are loc nunta şi chiar şi pe cine „invităm”?! Se cam pripeşte! Mai întîi trebuie să ajungă Nadejda Konstantinovna aici şi apoi să obţinem permisiunea autorităţilor pentru nuntă – sîntem complet lipsiţi de drepturi. Cam asta înseamnă „invitaţii” aici!

A negat că ar fi neospitalier, susţinînd că voia ca Ulianovii să vină la Şuşenskoe pentru ceremonie[56]. Deşi a reiterat îngrijorarea exprimată de mama Nadiei, Elizaveta Vasilievna, că drumul avea să fie prea obositor pentru mama lui, el a adăugat că ar putea să nu fie aşa dacă îşi cumpără un bilet de tren cel puţin la clasa a II-a[57]. În mod evident, nu voia să fie acuzat că ar fi încercat s-o convingă pe mama lui să nu vină. Asta se întîmpla în iunie 1898. În

aceeaşi lună, a depus cererea prin care solicita oficial autorităţilor să i se aprobe căsătoria cu logodnica sa. Un tovarăş finlandez de exil, Oskari Engberg, le făcuse două verighete de aramă, iar pe 10 iulie 1898 au fost cununaţi de părintele Orest în Biserica Sfinţii Apostoli Petru şi Pavel din sat[58].

Volodea a explicat toată această grabă sugerînd că, dacă nu s-ar fi căsătorit, autorităţile ar fi trimis-o în exil pe Nadia în gubernia Ufa. Nu voia o nuntă mare, însă voia ca aceasta să se desfăşoare în condiţiile dorite de el. A lăsat-o pe proaspăta lui soţie să trimită scrisori familiei lui, iar peniţa ei prietenoasă şi plină de tact l-a scutit pe el de această obligaţie. Biata Nadia nu avea o misiune uşoară. Ulianovii i-au dat de înţeles că rolul ei era acela de a da naştere unui moştenitor, pentru o nouă generaţie de Ulianovi. La doar opt luni după căsătorie, i-a răspuns soacrei sale: „În ceea ce priveşte sănătatea, sînt foarte bine, dar în privinţa sosirii berzei mă tem că lucrurile stau prost; nu există nici un semn că ar sosi vreo barză”[59]. „Barza” era mult dorita sarcină. Nadia şi Volodea şi-au dorit mereu copii, iar Nadia era cea care le scria rudelor sale că în această privinţă viaţa lor de cuplu nu înregistra nici un progres. Îşi asumase rolul de supusă de la început. Toţi o considerau datoare să aducă pe lume un copil, iar Volodea nu a făcut nimic ca să-i reducă sentimentul de vinovăţie sau să o protejeze de pretenţiile insinuate ale familiei Ulianov.

Dorinţa arzătoare a lui Volodea era să scrie şi să publice cărţi. Lucra la *Dezvoltarea capitalismului în Rusia*, iar în august 1898 a terminat de scris textul, cu peste 500 de cărţi şi articole trecute ca referinţe bibliografice. Le-a cerut colegilor de exil din Minusinsk o părere critică asupra capitolelor; încă nu avea încrederea de mai tîrziu care îi permitea să-şi prezinte publicului cărţile fără astfel de consultări prealabile.

Dificultatea consta în faptul că nu era un autor consacrat. De fapt, chiar s-a gîndit să tipărească volumul în regie proprie. Piotr Struve i-a sugerat să împartă textul şi să-l tipărească sub forma unor articole de revistă, dar Ulianov voia să mai facă o ultimă încercare de a obţine un contract cu o editură. S-a gîndit la M.I. Vodovozova[60]. La mica sa tipografie din Sankt-Petersburg, aceasta obişnuia să publice literatură marxistă, iar Volodea a rugat-o pe Anna Ilinicina să vadă ce şanse ar avea. Stabilise condiţiile

negocierii şi, în timp ce o încuraja pe sora lui să obţină drepturi de autor cît mai mari, a mărturisit că „nu e nici o grabă în privinţa plăţii”[61]. Era mai preocupat ca volumul să fie publicat cu caractere lizibile, cu tabelele statistice îngrijite şi fără greşeli de tipar. De asemenea, şi-a exprimat dorinţa ca volumul să fie publicat repede şi în tiraj mare. Prin contractul încheiat, Vodovozova se obliga să tipărească 2.400 de exemplare pentru prima ediţie şi să-i ofere lui Ulianov ca drepturi de autor suficienţi bani ca să-şi poată cumpăra de la librăria Aleksandrei Kalmîkova din Sankt-Petersburg lucrările de specialitate de care avea nevoie.

Întrucît era un revoluţionar cunoscut şi dorea să evite problemele cu cenzura oficială, *Dezvoltarea capitalismului în Rusia* a apărut sub pseudonimul Vladimir Ilin. Cartea se remarca prin erudiţie, comentariile politice directe erau reduse la minim şi stilul era auster. „Vladimir Ilin” voia ca volumul să fie o provocare. Scrisese o carte care oferea interpretări la limită şi el ştia asta. În acelaşi timp însă, se aştepta ca ea să îi ofere statutul de mare expert în tendinţe economice contemporane. Îşi recunoştea lipsa de cunoştinţe în domeniul teoriei politice şi filosofice marxiste şi admitea, de exemplu, că nu-l citise încă pe Immanuel Kant[62]. Se simţea însă stăpîn pe domeniul economiei.

Cartea aborda întreaga economie a imperiului. Argumentul merită să fie citit mai ales pentru că autorul l-a folosit pentru a-şi justifica mare parte din orientarea politică de mai tîrziu. În general, relua ideile lui Plehanov, cărora le dădea o interpretare aparte. Plehanov susţinuse că anumite tendinţe printre ţăranii înstăriţi sugerau o ascensiune a capitalismului: arendarea şi cumpărarea de terenuri, angajarea forţei de muncă, introducerea echipamentelor agricole moderne. Ulianov mergea mult mai departe. Afirma nu doar că la sate capitalismul era deja într-un stadiu avansat de dezvoltare, ci şi că ţăranii înstăriţi – pe care îi denumise „burghezie” rurală – erau atît de eficienţi ca fermieri, încît nevoia acestora de utilaje, îngrăşăminte şi alte astfel de produse putea să genereze şi chiar genera principala piaţă pentru companiile industriale din Imperiul Rus. La rîndul lui, sectorul manufacturier al industriei stimula producţia în sectorul minier – iar aceasta impunea în mod necesar sprijinul sectorului financiar. Pentru a face faţă acestor cereri, trebuiau puse la punct

transportul şi comunicaţiile. Potrivit lui Ulianov, sectorul agricol al economiei nu trebuia privit ca o componentă auxiliară, ci ca motorul însuşi al dezvoltării capitaliste ruse.

Analiza sa prezenta şi ramificaţii sociale. Categoria seculară a „ţărănimii”, în special, nu mai putea fi folosită „ştiinţific”. Majoritatea ţăranilor deveniseră „proletari” care nu aveau pămînt sau utilaje şi care supravieţuiau vînzîndu-şi forţa de muncă pe o piaţă capitalistă. O minoritate redusă a ţărănimii era bogată – iar Ulianov i-a numit pe aceşti ţărani „burghezi”, capitalişti rurali, *kulaki* („pumni”, pentru că satele se aflau în mîna lor). Între marele grup al proletariatului şi micul, dar dominantul grup al culacilor, Ulianov a aşezat un grup intermediar, *serednеaki*. Astfel, conceptele socialist-agrare ale solidarităţii şi egalitarismului ţărănimii deveneau simple vorbe de clacă. Perspectiva imediată a Imperiului Rus era maturizarea unui capitalism deja solid la oraş şi la sate.

Ulianov strecurase în analiza sa şi un atac la adresa teoriilor economice nemarxiste care circulau în Rusia. Considera că demonstrase, de exemplu, că deţinerea unor colonii peste ocean nu era o cerinţă prealabilă a dezvoltării capitaliste. De asemenea, arătase că această dezvoltare nu depindea în mod esenţial de antreprenoriat şi de investiţiile străine. Rusia, afirma el, îşi genera transformarea bazîndu-se pe propriile sale resurse. Mai mult, în expunerea sa menţiona şi nevoia de a ţine seama de polii regionali ai dezvoltării capitaliste: Petersburg şi Varşovia aveau metalurgie, zona Moscovei avea fabrici de textile, bazinul Donului avea mine de cărbune, iar Baku avea petrol. În Ucraina şi în sudul Rusiei se cultivau intensiv cereale. Producţia de lactate în Siberia de vest şi în regiunea baltică era în creştere. Deşi continuau să existe regiuni înapoiate, existau multe altele cu o dezvoltare economică foarte eficientă, dezvoltare care în scurt timp avea să ducă la transformarea Rusiei tradiţionale într-o ţară capabilă să rivalizeze cu Occidentul capitalist avansat. Ulianov îi lua în derîdere pe acei analişti economici care susţineau că progresul material rus se afla în impas. Odată ce pornise pe drumul capitalist, Rusia avea să-l urmeze negreşit pînă la capăt, în acord cu legile dezvoltării economice.

Totuşi, în pofida excentricităţii sale, *Dezvoltarea capitalismului*

în Rusia a fost un tur de forţă. Ulianov s-a priceput să-şi conducă analiza spre concluzia cea mai radicală, alimentată exclusiv cu date statistice care îi confirmau analiza. Pentru cei care ştiau politică, planul lui Uliabov era evident. Dacă Rusia era deja o ţară capitalistă, sosise timpul pentru ca monarhia Romanovilor să fie înlăturată. O ţară capitalistă avea nevoie de o democraţie politică şi drepturi civile. Ţarismul era desuet. În plus, starea avansată a capitalismului rus însemna că nu avea să treacă mult de la „revoluţia burghezo-democratică" împotriva Romanovilor pînă cînd o a doua revoluţie, mai profundă, va putea fi declanşată: revoluţia socialistă. Ulianov scrisese un tratat economic care, spera el, avea să atragă mii de convertiţi la cauza marxistă în Rusia.

Unul dintre obiectivele sale era să demonstreze că marxiştii ruşi puteau fi părtaşi la visul socialist european. Ce se făcea astăzi în Germania, era convins, se putea încerca mîine în Rusia. Prin urmare, chiar şi în exil, Ulianov urmărea revistele disponibile, căutînd informaţii despre Germania. După moartea lui Engels în 1895, eroul lui Ulianov în Partidul Social-Democrat German a devenit teoreticianul Karl Kautsky. Ca şi Ulianov, Kautsky nu scria numai despre economie, ci şi pe teme politice şi filosofice. Lua „teoria" în serios, dorind un socialism cu „fundament ştiinţific". Îşi dorea o cunoaştere sistematică şi o politică sistematică, considerîndu-se apărătorul postum al moştenirii lui Marx şi Engels. Kautsky era un om pe placul lui Ulianov. Aprecia în special felul în care îi apărase pe Marx şi Engels în faţa încercării lui Eduard Bernstein, fostul colaborator al lui Engels, de a „revizui" unele concepte esenţiale ale marxismului. Bernstein se opunea ideii că societatea capitalistă avansată era împărţită în principal în două clase sociale, burghezia şi proletariatul. Nu agrea revoluţia, preferînd evoluţia şi reformele paşnice, şi credea că socialismul nu putea fi construit în condiţiile în care acesta trebuia să fie precedat de ruinarea economiei de către capitalism. Atît pentru Kautsky, cît şi pentru Ulianov, revizionismul lui Bernstein reprezenta o trădare a doctrinei marxiste[63].

Pe Ulianov îl îngrozea gîndul că revizionismul acesta depăşea graniţele Germaniei şi ajunsese în Rusia. În vara anului 1899, Anna Ilinicina i-a trimis fratelui său la Minusinsk un document scris de doi emigranţi ruşi marxişti, S.N. Prokopovici şi Ekaterina Kuskova.

Într-o remarcă făcută în treacăt, ea a numit acest document „Crezul”. Prokopovici şi Kuskova, sprijinindu-se pe experienţa mişcării muncitoreşti din Europa Occidentală, susţineau că muncitorii ruşi – muncitorii săraci şi fără educaţie din Rusia – nu ar trebui încurajaţi să facă politică revoluţionară, ci ar trebui să-şi concentreze eforturile asupra îmbunătăţirii imediate a condiţiilor lor de muncă şi de trai. Plehanov şi grupul Emanciparea Muncii erau îngroziţi de acest document, care respingea nu doar rolul conducător al clasei muncitoare în înlăturarea dinastiei Romanovilor, ci şi politica în întregime. Plehanov i-a numit pe Prokopovici şi Kuskova trădători ai marxismului. Ulianov a fost chiar mai dur. Faptul că Anna numise neoficial acel document „Crezul” îl făcuse să pară mai important decît era în realitate – şi ea a regretat toată agitaţia pe care o crease fără să-şi dea seama[64]. Între timp, fratele său convocase la Şuşenskoe şaisprezece membri exilaţi ai Uniunii de Luptă din Sankt-Petersburg, obţinînd acordul lor pentru respingerea punct cu punct a tot ceea ce „Crezul” susţinea.

Furia lui Ulianov în privinţa revizionismului a făcut-o chiar şi pe sora sa Anna să se întrebe dacă nu cumva îşi pierduse simţul măsurii. După ce terminase de scris *Dezvoltarea capitalismului*, Ulianov voia să revină la lupta revoluţionară activă. Cei trei ani de exil urmau să se încheie la începutul lui 1900. Între timp, în 1899 a publicat cinci recenzii în reviste importante din Sankt-Petersburg, inclusiv una despre *Chestiunea agrară* a lui Kautsky. A fost publicat şi atacul său la adresa lui Bernstein. A contribuit de asemenea cu un articol erudit pe tema „Teoriei valorii” în numărul 8 al *Revistei ştiinţifice*. Treptat, autorul din Şuşenskoe devenea o personalitate publică. Anii petrecuţi în exil i-au permis să-şi lărgească orizontul cultural. Îi studiase pe Marx, Engels şi Kautsky. Citise şi din gînditorii economici non-socialişti occidentali precum Hobson, List şi Sismondi. Se interesase şi de filosofia neokantiană (pe care a respins-o imediat pe motiv că se îndepărta de perspectiva materialistă a marxismului). Citea scrierile socialiştilor agrari ruşi, ironizîndu-i ori de cîte ori avea ocazia, şi începuse să-i dojenească pe toţi marxiştii care îndrăzneau să propună amendamente majore la versiunea marxismului elaborată de Plehanov.

Trebuia însă să aştepte deciziile Ministerului de Interne. Nadia nu-şi încheiase perioada de exil şi ar fi trebuit să se întoarcă la Ufa (locul unde fusese trimisă iniţial). Nu era clar nici ce restricţii urma să stabilească Ministerul de Interne privind libertatea de mişcare a lui Ulianov. Pentru el, tensiunea momentului era greu de suportat; a început să aibă iar probleme cu „nervii" şi să nu mai fie precaut în privinţa alimentaţiei[65]. Aproape tot timpul cît stătuse în Şuşenskoe făcuse exerciţii fizice şi se bronzase. În ultimul timp însă devenise din nou palid şi slab.

La 19 ianuarie 1900 a aflat cel puţin că avea să părăsească Siberia. Şi-au încărcat cărţile – aproape 230 de kilograme – într-un cufăr. Îşi făceau griji în special pentru prima parte a călătoriei lor, pînă la Acinsk. Drumul de la Şuşenskoe pînă acolo trebuia străbătut într-o trăsură neacoperită într-o perioadă cînd temperatura putea să coboare cu uşurinţă sub minus 30 de grade. Un motiv de îngrijorare era şi faptul că mama Nadiei deja tuşea destul de rău[66]. Dar nici unul dintre ei nu s-a gîndit să amîne plecarea pînă cînd vremea avea să se îndrepte odată cu venirea primăverii. Au pornit la drum pe 29 ianuarie, pregătiţi cît se putea de bine. Volodea aflase deja că i se interzisese să locuiască în Sankt-Petersburg, Moscova sau orice alt oraş care avea universitate ori o zonă industrială extinsă. Cei doi aveau să se despartă pînă la încheierea perioadei de exil a Nadiei. În timp ce ea venise ca să-l sprijine la Şuşenskoe, el nu avea de gînd să-i întoarcă gestul şi să se ducă în Ufa, la peste 1.000 de kilometri depărtare de Moscova. Se gîndea la revoluţie, nu la dragoste, şi a ales ca loc de exil Pskov, aflat, pe calea ferată, la 280 de kilometri de Sankt-Petersburg[67]. În Ufa avea să stea o zi sau două, cît să se asigure că soţia şi soacra sa s-au stabilit aşa cum trebuie, după care avea să pornească din nou la drum.

Destinaţia lui era Podolsk, în zona rurală de la sud de Moscova, unde familia sa îl aştepta. Mama şi sora lui mai mare au fost şocate de felul cum arăta[68]:

> Mai întîi a fost dezamăgirea provocată de înfăţişarea sa: a urcat scările slab şi cu o barbă pe care o lăsase să crească [inacceptabil de mult? RS]. Cea mai dezamăgită a fost mama. „Cum Doamne-iartă-mă", a strigat ea, „ai putut să scrii că în exil ţi-ai pus ordine în viaţă şi

că te-ai întremat?”.

Se pare că în exil fratele meu chiar îşi pusese ordine în viaţă, numai că „renunţase” în ultimele săptămîni.

În al treizecilea an al vieţii, Ulianov atingea noi culmi ale împlinirii şi recunoaşterii în activitatea sa. În *Dicţionarul Enciclopedic Brockhaus şi Efron*, care a apărut la Sankt-Petersburg în 1900, îi era dedicat un scurt articol, în calitate de economist. Se afirmase repede. Nu era încă Lenin în sens literal, pentru că încă nu folosise acest pseudonim. Dar în alte privinţe era deja Lenin. Era un marxist înfocat. Îşi păstrase cu tărie respectul faţă de tradiţia teroristă rusă. Era un om de litere, iar implicarea sa revoluţionară era mai evidentă în studiile sale livreşti decît în contactul direct cu clasa muncitoare din Rusia. Însă încrederea sa în marxism era absolută. Izvora dintr-o convingere intelectuală şi corespundea nevoilor şi aspiraţiilor care se născuseră în el încă dinainte de a-i fi citit pe Marx, Engels şi Plehanov. Părinţii săi erau dedicaţi Progresului, Raţiunii şi Educaţiei şi creării unei Rusii noi, „europene”. Nu au reuşit să fie pe deplin acceptaţi din punct de vedere social, iar cînd Aleksandr Ulianov a fost condamnat pentru terorism, au fost trataţi ca nişte paria. Vladimir Ulianov a fost profund marcat de această experienţă. Respins de puterile Vechii Rusii, care pentru el erau totuna cu represiunea „asiatică”, „medievală” şi ignorantă, a dorit să se răzbune asumîndu-şi propriul rol – treptat, unul de lider – în înfăptuirea revoluţiei.

Cînd era mic, se străduise ca să fie lăsat să facă ceea ce dorea. Avea nevoie de ajutor şi şi-a folosit familia şi tînăra soţie ca instrumente de sprijin esenţiale. Nu era în cea mai bună formă fizică şi, deşi nu dădea semne că era nesigur pe sine, avea probleme cu nervii şi alte boli. Era coleric şi schimbător. Era meticulos, disciplinat şi hotărît. Era incredibil de nesentimental. Abilitatea lui de a trece cu vederea suferinţele semenilor săi era deja foarte dezvoltată. Existau însă în străfundurile fiinţei sale şi legături emoţionale profunde. Nu erau legături cu oameni lîngă care trăise, ci cu oameni care îi modelaseră opiniile politice: Marx, Aleksandr Ulianov, Cernîşevski şi teroriştii socialişti ruşi. Avea însă şi propriile idei, pe care le prezenta agresiv ca fiind cele mai ortodoxe. Încă nu era matur ca lider politic, dar era deja un lider.

Era hotărît să nu mai piardă vremea promovînd cauza revoluţiei.

Partea a II-a

Lenin şi partidul

„Ce-ar fi de spus despre vieţile noastre? Nimic deosebit. Toţi – adică eu, Nadia şi ginerele meu – sîntem sănătoşi şi nu ne vedem capul de treburi.”

Ekaterina Vasilievna Krupskaia

8

O organizaţie de revoluţionari

1900-1902

După Siberia, drumul lui Vladimir Ilici Ulianov spre revoluţie nu a trecut prin Sankt-Petersburg sau Pskov, ci prin Zürich, München şi Londra. În Rusia era o persoană urmărită, care ştia că Ministerul de Interne îi supraveghea pe foştii lideri ai Uniunii de Luptă şi că scrisorile pe care aceştia şi le trimiteau prin serviciul poştal erau probabil deschise. Ulianov a solicitat din nou permisiunea de a pleca în străinătate. În mod evident, ministerul a considerat că din afara graniţelor Ulianov ar provoca mai puţine probleme, aşa că pe 5 mai i-a dat paşaportul mult dorit[1]. A părăsit Rusia în a doua săptămînă din iulie, cu scopul de a i se alătura lui Plehanov la Zürich.

Înainte însă, poliţia i-a permis să meargă s-o viziteze pe Nadia la Ufa. În călătoria cu trenul şi apoi cu vaporul de la Moscova la Ufa l-au însoţit Maria Aleksandrovna şi sora lui Anna, cu care Volodea a discutat în amănunt despre înaintaşii lor, în special despre faptul că cei din primele generaţii din ramura Blank fuseseră evrei. Nu e foarte clar cînd a început Volodea să se pună la curent cu arborele său genealogic. Probabil ştia despre elementele „tătare” – aşa cum le-a catalogat Anna[2] – din linia paternă. Dar, dacă într-adevăr Anna a aflat despre elementele evreieşti de pe linie maternă abia în 1897, e posibil să-i fi vorbit despre asta lui Volodea, care din acel an se aflase în Siberia, în timpul călătoriei cu vaporul către Ufa. Data exactă cînd a aflat această informaţie s-ar putea să nu o ştim

niciodată, însă e cunoscută atitudinea sa faţă de originile familiei. Volodea îi respecta foarte mult pe evrei, ceea ce i-a spus şi Annei. Nu credea că ar putea avea un camarad mai bun decît Martov. De asemenea, era convins că prezenţa unei populaţii evreieşti numeroase în regiunile sudice ale Imperiului Rus era motivul pentru care acolo activitatea revoluţionară era mai intensă decît la Moscova[3]. S-ar putea ca tot în cursul acestei călătorii să fi criticat „caracterul slab şi indolent al ruşilor”, susţinînd că amestecul etnic ar putea să confere o valoare deosebită unei societăţi[4].

La Ufa, Maria Aleksandrovna şi Anna Ilinicina, însoţite de Volodea, au întîlnit-o pentru prima dată pe mama Nadiei, în apartamentul în care locuia împreună cu fiica sa, la intersecţia dintre Strada Închisorii şi Strada Poliţiei. Volodea glumea că amplasamentul i se potrivea Nadiei. Cele două familii nu s-au înţeles atît de bine pe cît sperase Nadia. Mai tîrziu, Nadia a regretat că rudele sale prin alianţă nu au stat mai mult. Se învinovăţea că era prea absorbită de muncă la Ufa: ca să se poată întreţine pe ea şi pe mama ei, a fost nevoită să dea meditaţii; de asemenea, scria articole despre teoria educaţiei pentru diverse reviste[5].

La momentul respectiv, Volodea era preocupat de ceea ce trebuia să facă pentru a deveni emigrant politic şi nu-i prea păsa de tensiunile dintre soţia lui, pe de o parte, şi mama şi sora lui, pe de alta. Îngrijorările sale erau de natură practică. Însoţindu-şi mama la întoarcerea în Podolsk, avea nevoie să se convingă că totul era în ordine în privinţa afacerilor familiei. Fusese bolnavă în timpul şederii lui în Siberia şi mai recent avea probleme cu „nervii”. Vederea fiului său inteligent şi plin de viaţă a mai înveselit-o. La Podolsk, Volodea s-a simţit minunat, făcînd plimbări şi înotînd în lacul Pahra. Întinderile de cîmpie, pădurile de mesteceni şi ciupercile făceau ca acesta să fie cel mai frumos dintre toate locurile în care trăise. Dar luase deja o hotărîre şi, oricum, nu putea să stea în Podolsk nici dacă şi-ar fi dorit. Şi, în loc să se întoarcă la Pskov, oraşul unde autorităţile i-au stabilit reşedinţa, a cumpărat un bilet internaţional şi s-a urcat în trenul Moscova-Smolensk. Înainte să plece mai departe spre Varşovia, în Polonia „rusească”, i-a căutat pe marxiştii locului. La fiecare oprire de pe traseu, era supravegheat de Ohrana, deşi nu îşi dădea seama[6]. Grupurile de revoluţionari din Imperiul Rus subestimau

în mod constant eficienţa supravegherii oficiale. Ulianov nu era discret. Voia acţiune revoluţionară şi avea să se asigure că are parte de ea.

În Elveţia a fost primit de grupul Emanciparea Muncii. Cînd a ajuns în Hofbahnplatz, la Zürich, a fost întîmpinat de Pavel Akselrod. Cei doi s-au înţeles bine, însă Ulianov a observat o anumită reticenţă de fiecare dată cînd voia să discute despre proiectul de înfiinţare a unui ziar marxist pe care îl adusese din Rusia. Ulianov considera că grupul Emanciparea Muncii al lui Plehanov făcuse o treabă foarte bună editînd cărţi şi broşuri, dar era nevoie de ceva mai mult pentru înlăturarea dinastiei Romanovilor. Trebuia lansat un ziar şi înfiinţat un partid politic. Cîţiva paşi în această direcţie fuseseră făcuţi la Minsk în martie 1898, cînd nouă activişti marxişti s-au întrunit la ceea ce ei au numit Primul Congres al Partidului Social-Democrat al Muncii din Rusia. În manifestul acestuia, elaborat de nimeni altul decît Piotr Struve, se preconiza o revoluţie a clasei muncitoare împotriva monarhiei Romanovilor ce avea să ducă la instaurarea unei republici democrate. În numai cîteva săptămîni însă, toţi participanţii la congres, cu excepţia unuia singur, au fost arestaţi. Încă nu fusese creat un partid care să funcţioneze.

Primul Congres îmbrăţişase în mare direcţia stabilită de Plehanov pentru marxiştii ruşi, însă în Imperiul Rus marxismul era extrem de pestriţ. Nu exista nici o garanţie că Plehanov, în pofida recunoaşterii de care se bucura printre marxişti, avea să impună direcţia politică de urmat cînd şi dacă avea să aibă loc un al doilea congres. Unii marxişti ruşi, de exemplu, voiau reluarea grabnică a unei campanii teroriste. Alţii voiau ca marxiştii să-i încurajeze pe muncitori să se concentreze asupra campaniilor non-politice în interiorul sindicatelor. Mai existau şi unii care nu voiau ca muncitorii, ci clasa de mijloc să conducă revoluţia antiţaristă în Rusia. Marxismul rus fusese mereu oscilant. Ulianov insista că acesta era un bun motiv pentru a lansa cît mai repede un ziar. O astfel de publicaţie putea fi folosită pentru a coordona convocarea unui al doilea congres şi a asigura triumful liniei plehanoviste în cadrul Partidului Social-Democrat al Muncii din Rusia, care încă nu fusese înfiinţat.

Acest proiect a primit un nou impuls prin apariţia la sfîrşitul

secolului al XIX-lea a unor grupări politice rivale serioase. În anii 1890, marxiştii au dominat dezbaterile politice şi economice printre cei care criticau monarhia Romanovilor. Cei care încă mai susţineau ideile Libertăţii Poporului se adunau în zadar în mici cercuri, precum cele din care făcuse parte şi Vladimir Ulianov la Kazan şi Samara, şi nu aveau prea multă influenţă asupra dezbaterilor publice mai ample. Mai mult decît atît, liberalii aproape că nici nu aveau organizaţii oficiale, dar nu erau lipsite de oportunităţile de a publica în reviste. Însă hegemonia marxistă era subminată. În 1901, Viktor Cernov a fondat Partidul Socialist-Revoluţionar, care readucea la viaţă vechea idee socialist-agrară conform căreia viitoarea societate socialistă ar putea fi construită mai eficient dacă s-ar baza pe practicile cooperatiste şi egalitariste ale ţărănimii. Chiar şi liberalii Rusiei, încă neconstituiţi într-un partid politic, organizau întruniri pentru a-şi propaga ideile, iar în scurt timp Piotr Struve avea să treacă de partea lor şi să-i ajute să înfiinţeze Uniunea pentru Eliberare, ce avea să constituie baza pentru Partidul Constituţional Democratic.

Ulianov susţinea că timpul nu era de partea marxiştilor şi că era o nevoie stringentă de un ziar de partid finanţat corespunzător. Situaţia era cunoscută, însă Lenin a considerat că era necesar să o explice. În această privinţă, se putea baza pe noul său prieten Aleksandr Potresov, care luase legătura la Sankt-Petersburg cu Aleksandra Kalmîkova. Aceasta era librăreasa care îi furnizase lui Ulianov cărţi pe durata exilului în Siberia. Ea nu se tocmea la sînge cu activiştii revoluţionari şi, după ce Potresov i-a relatat despre planurile lui Ulianov de a înfiinţa un ziar marxist, a acceptat fără întîrziere să finanţeze primele numere. Între timp, Ulianov reflectase serios şi la alte aspecte practice. Ziarul trebuia să aibă sediul într-un oraş care să dispună de mai multe căi de comunicare rapidă cu principalele centre industriale din Imperiul Rus. Elveţia era prea departe. O alegere mai bună era München, în sudul Germaniei. Trebuia stabilit şi un comitet de redacţie. Din el aveau să facă parte Ulianov şi tinerii săi prieteni Aleksandr Potresov şi Iuli Martov. De asemenea, liderii veterani Gheorghi Plehanov, Pavel Akselrod şi Vera Zasulici.

Plehanov avea obiecţii. Akselrod nu era foarte priceput nici ca scriitor, nici ca redactor; avea deja misiunea dificilă de a

supravieţui ca emigrant şi împreună cu soţia lui pornise o mică afacere producînd chefir. Dar Akselrod respecta talentul lui Ulianov. La fel şi Zasulici. În ciuda firii ei combative recunoscute – îl împuşcase în 1878 pe F.F. Trepov, guvernatorul general al Sankt-Petersburgului –, era o persoană agreabilă, cu o atitudine maternă faţă de tînăra generaţie de marxişti. Chiar şi Plehanov recunoştea, în momentele sale mai liniştite, că înfiinţarea unei publicaţii marxiste era o idee bună. Dar, dacă acel ziar avea să existe, Plehanov dorea să-l controleze. Simţea că Vladimir Ulianov era un lider în devenire care avea să-i conteste curînd supremaţia printre emigraţii marxişti.

Akselrod l-a sfătuit pe Ulianov să se poarte cu tact cu Plehanov, ceea ce, la început, Ulianov a şi făcut. Simţea un ataşament ardent faţă de Plehanov, de la care ştia că învăţase atît de multe. Cînd Nadejda Konstantinovna vorbea despre „iubire” în viaţa soţului ei, se referea atît la un parteneriat intelectual, cît şi la o relaţie mai cuprinzătoare între un bărbat şi o femeie[7]. Dar despotismul personal la care Plehanov năzuia fără prea multe ascunzişuri era de nesuportat. O vreme, Ulianov şi Potresov s-au gîndit să renunţe şi să revină în Rusia ca să-şi încerce norocul în organizaţiile marxiste clandestine. Plehanov îi tratase ca pe nişte carierişti. Compromisul propus de Zasulici a fost ca lui Plehanov să i se acorde două voturi în privinţa oricărei neînţelegeri ce ar fi apărut în cadrul comitetului redacţional. Ulianov şi Potresov au acceptat condiţia[8]. În drum spre casă, traversînd lacul cu feribotul, şi-au dat seama că cedaseră fără un motiv întemeiat. În adîncul inimii, Ulianov, Martov şi Potresov se aşteptaseră ca ei să fie editorii *de facto* ai publicaţiei, iar Plehanov şi ai lui să fie cel mult asociaţi. Ulianov avea să recunoască asta într-un *aide-mémoire* scris pe o foaie de hîrtie luată de la Steindl Wiener-Grand-Café[9]. Aşadar, în realitate, oferta făcută lui Plehanov nu fusese una sinceră, bazată pe o colaborare egală. Ulianov şi emigranţii veniţi recent erau rivalii lui şi ştiau asta[10].

Şi astfel, Potresov şi Ulianov au hotărît ca sediul ziarului să fie la München. Potresov era scîrbit că fusese catalogat drept carierist. La fel şi Ulianov[11]:

Am îndurat toate aceste acuzaţii. Dintr-odată însă ele au pus capăt

> sentimentelor mele de „îndrăgostit” de Plehanov şi m-am simţit incredibil de jignit şi supărat. În viaţa vieţilor mele nu mă simţisem atît de legat de o persoană, purtîndu-i un respect şi o stimă atît de sincere, venerînd-o. Nu mă mai comportasem faţă de nimeni cu o asemenea „supuşenie” – şi niciodată nu m-am simţit atît de crunt lovit pe la spate.

S-au simţit umiliţi. Plehanov îi tratase nu numai ca pe nişte „carierişti”, ci şi ca pe nişte „copii”, ca pe nişte „pioni” pe o tablă de şah, ca pe nişte „ticăloşi prostuţi” şi „sclavi”. Cel pe care îl venerase abuzase de „dragostea” sa, iar întreaga situaţie i se părea lui Ulianov „o poveste mizerabilă”.

Şi-a spus păsul doar lui Akselrod (care simpatiza cu el „pe jumătate”) şi lui Zasulici (a cărei supărare i-a făcut pe alţii să creadă că ar putea să se sinucidă). Pentru un om atît de scorţos ca el, a-şi mărturisi sentimentele – sentimente care nu erau chiar politice, ci şi profund emoţionale, cu un substrat cvasi-sexual – era ceva extraordinar. Nu mai există nimic similar în toate documentele care s-au păstrat de la el. Nici măcar în scrisorile de dragoste către Inessa Armand nu a fost atît de necenzurat. Faptul că întîlnirea cu Plehanov produsese o asemenea reacţie arată că busola vieţii lui era ghidată de lumea ideilor intelectuale şi a progresului revoluţionar. Mai că nu-i venea să creadă că se certase cu unul din cei doi idoli ai săi aflaţi în viaţă. (Celălalt era Kautsky, cu care Lenin nu s-a certat pînă în 1914.) Relatarea lui amplă avea însă şi un substrat nedeclarat: în secret, Lenin se întreba dacă nu cumva fusese el vinovatul; încă nu avea acea încredere în sine totală de care va da dovadă la maturitate. De aceea, relatarea scrisă a evenimentelor făcea neîntrerupt referire la sentimentele similare care nu-i dădeau pace nici lui Potresov. Desigur, încerca să se convingă că, atît timp cît Potresov avea aceleaşi sentimente ca şi el, vina trebuie să fi fost a lui Plehanov.

Ulianov însă nu era nevinovat. Citind printre rînduri relatarea sa, putem sesiza că plecase de la premisa că ziarul avea să fie condus de tînăra generaţie. Plehanov era arogant şi orgolios, dar avea motivele lui să creadă că Ulianov ar putea încerca să-i ia locul ca lider al marxismului rus. Fără a fi introspectiv, probabil că Ulianov chiar asta urmărea. Dar adevărata poveste reiese din felul

cum s-a comportat. În orice caz, din această întîmplare a tras învăţămintele care i-au convenit. Idolul său se dovedise a fi întruparea nesincerităţii, prefăcătoriei şi uneltirii şi nu mai trebuia acceptat ca mentor de necontestat. Ulianov nu mai avea să stabilească niciodată relaţii politice fără a-şi proteja sentimentele. Referindu-se la povestea biblică a lui David şi Goliat, şi-a notat concluzia amară pe care a desprins-o: „Şi tînărul însufleţit de iubire a primit de la persoana iubită porunca amară: este esenţial să te raportezi la ceilalţi «fără sentimentalism», este esenţial să păstrezi o piatră în praştie”[12].

Dezamăgit, Ulianov a acceptat să se întoarcă şi să negocieze cu Plehanov pe 15 august. Din nou, Plehanov a încercat să şi-l subordoneze pe Ulianov cu o ieşire isterică. Spectacolul a atins punctul culminant cînd a început să urle că avea să se retragă cu totul din viaţa publică. Ulianov şi Potresov l-au ascultat impasibili. Aveau o ofertă pentru Plehanov şi, în cele din urmă, a trebuit să îi asculte. Cînd a făcut-o, toată încrederea i s-a risipit. Negocierea s-a încheiat în scurt timp în condiţiile impuse de Ulianov şi Potresov. Propunerea lor era ca cei şase viitori editori să publice o colecţie a articolelor lor pentru a vedea dacă puteau lucra împreună. Abia după aceea aveau să treacă la înfiinţarea ziarului. Plehanov a acceptat. Bătălia a fost evitată, Ulianov şi Potresov cîştigaseră războiul. Pe 15 august 1900 au plecat din Zürich spre München.

Călătoria a durat cîteva zile pentru că au fost nevoiţi să treacă mai întîi prin Nürnberg şi să negocieze cu confraţii lor din Partidul Social-Democrat German. Trebuia găsită o editură care să manifeste disponibilitate, cu tipografi care să cunoască bine limba rusă. Trebuia pusă la punct o reţea de distribuţie. Trebuia asigurat sprijinul financiar promis de Aleksandra Kalmîkova prin intermediul serviciilor lui Struve. În sfîrşit, Ulianov se putea concentra asupra acestui proiect măreţ. Efectele concrete ale planului său aveau să depăşească tot ceea ce visase vreodată Uniunea de Luptă din Sankt-Petersburg. Ideea fusese a lui şi tot lui îi revenea responsabilitatea de a face planul să funcţioneze.

Şi tot pe cont propriu mai era şi într-o altă privinţă. Dacă înainte nu-şi lua multe precauţii în corespondenţa trimisă familiei, acum trebuia să scrie plecînd de la premisa că orice scrisoare ar

putea fi interceptată la graniţa rusească. Acest fapt nu contase atunci cînd fusese în străinătate în 1895, dar conta acum, în 1900, cînd plănuia să înfiinţeze unui ziar ce urma să aibă legături cu grupările politice ilegale din Imperiul Rus. Cînd i-a scris din München mamei sale, la adresa expeditorului a trecut Paris şi a rugat-o să expedieze scrisorile ei lui Herr Franz Modráčêk la „Smêcky, Praga, Austria [*sic*]”[13]. I-a dat asigurări că avea suficiente aşternuturi de pat şi chiar şi destui bani. I-a promis că „o să înceapă să bea apa, astfel încît să se trateze într-un mod mai corect”[14]. Problemele cu stomacul reveniseră şi nu băuse apa minerală care îi fusese prescrisă. Scrisorile sale erau pline de astfel de detalii. Îi spunea Mariei Aleksandrovna că încă nu ajunsese la un nivel suficient de avansat în ceea ce priveşte germana vorbită şi că lua lecţii de conversaţie cu un coleg ceh pentru a progresa[15]. Din motive conspiraţioniste, a pretins că se mutase la Praga; deşi Franz Modráčêk nu era un personaj fictiv, el a locuit cu siguranţă la München[16].

Ce credea Maria Aleksandrovna despre toate astea? Se prea poate să se fi simţit pur şi simplu uşurată că fiul ei nu mai putea fi atins de Ohrana. Vladimir nu trimitea scrisori cu regularitate, însă păstra legătura cu familia. Îi plăcea să afle ce mai făceau surorile şi fratele lui şi să le dea sfaturi. Ulianovii se sfătuiau unii cu alţii în legătură cu vieţile şi problemele lor[17] – iar Vladimir era mai direct decît ceilalţi. Cu toate acestea, nu-i era dor de casă, deşi, în absenţa Nadiei, ducea o existenţă „destul de solitară”[18].

München, în mod sigur, nu era Rusia. Nu se putea obişnui cu iernile fără multă zăpadă, iar temperaturile îi aminteau de „un fel de toamnă ternă”[19]. Dar altminteri era mulţumit. Noul ziar – care avea să se numească *Iskra* (Scînteia) – se tehnoredacta, edita şi corecta fără probleme. Primul număr a apărut la sfîrşitul lunii decembrie. (Primii tipografi se aflau la Leipzig, la 430 de kilometri depărtare, în nordul Germaniei[20]. Nu se putuse respecta cerinţa ca toată lumea să se afle la München din motive de geo-comunicare.) Stilul ziarului era marxist în manieră dogmatică. Cititorii trebuiau să fie nu numai foarte educaţi, ci şi foarte la curent cu dezbaterile socialiste ce aveau loc pe plan internaţional în epocă. Erau tipărite doar cîteva sute de exemplare, iar transportarea acestora prin curieri la frontierele nemţeşti, austriece şi turceşti avea să dureze

săptămîni întregi. În 1901 au apărut numai douăsprezece numere. Publicul-ţintă erau activiştii revoluţionari care susţineau deja marxismul, iar *Iskra* era în realitate nu atît un ziar, cît o revistă cu format de ziar, al cărei scop era să ţină locul unui comitet central al partidului. Dar piatra de temelie fusese pusă. Următorul pas era consolidarea publicaţiei şi folosirea ei ca organ de propagandă în vederea organizării unui al doilea congres al partidului. În pofida cerinţelor tehnice istovitoare pe care le presupunea munca editorială, Ulianov şi-a asumat acest rol. În opinia lui, trebuia ca mai întîi de toate să existe o înţelegere comună a felului în care trebuia organizat partidul şi şi-a asumat sarcina de a redacta o broşură în acest sens.

Pe 1 aprilie 1901 a sosit şi soţia sa din Rusia. Cînd au ajuns să se întîlnească, ea nu era în cea mai bună dispoziţie. Deşi Nadia îl înştiinţase cu privire la planurile ei de călătorie, Ulianov nu a întîmpinat-o la gara din München. După ce l-a aşteptat o vreme, a luat o birjă pînă la locuinţa lui Herr Franz Modráčêk. Din nefericire, Modráčêk s-a dovedit a fi un ceh care nu prea ştia germană. Abia după o discuţie îndelungată cu el, Nadia a reuşit într-un sfîrşit să înţeleagă că soţul ei folosea un nume fals – domnul Rittmeyer. S-a întors la gară, unde şi-a lăsat bagajele, apoi a luat tramvaiul către noua adresă, care s-a dovedit a fi o berărie. Cînd a întrebat unde-l poate găsi pe Herr Rittmeyer, proprietarul i-a răspuns: „Eu sînt!”. Nadia, deja destul de supărată, a strigat: „Nu, e soţul meu!”. Auzindu-i replica, soţia lui Rittmeyer a intervenit: „Ah, ea trebuie să fie nevasta lui Herr Meyer. O aşteaptă să vină din Siberia”.

Doamna Rittmeyer a condus-o pe Nadia în camera lui „Herr Meyer”, lăsîndu-i pe cei doi împreună. Nadia nu s-a abţinut: „Aaa! La naiba! Nu puteai să scrii şi să-mi spui unde eşti?”. Ca să se apere, Vladimir i-a explicat că îi trimisese cîteva scrisori şi că probabil acestea fuseseră interceptate. Cuplul s-a împăcat. Nadia şi-a asumat sarcina de a se ocupa de organizarea corespondenţei pentru *Iskra*. Fără îndoială, experienţa ei recentă l-a convins pe Lenin că avea nevoie de un expert în aceste chestiuni. Ulterior, în mai 1901, a sosit şi mama Nadiei în Germania. Venirea ei i-a luat Nadiei de pe umeri poverile casnice (în plus, mama sa o ajuta şi la pregătirea scrisorilor codificate)[21]. Nu că Lenin nu ar fi fost de nici

un folos în treburile gospodăriei. Îşi ştergea cărţile de praf, îşi întărea nasturii de la haine, îşi lustruia pantofii, îşi curăţa petele de pe costum cu gaz, îşi îngrijea bicicleta de parcă ar fi fost un „instrument chirurgical”[22]. Dar toate aceste îndatoriri ţineau de îngrijirea personală. După cum se obişnuia la vremea aceea, femeile se ocupau de toate celelalte sarcini gospodăreşti. Nici măcar un revoluţionar ca Lenin nu găsea nimic greşit în această distribuţie a rolurilor. Iar Nadia, chiar dacă era o susţinătoare a feminismului, nu a lăsat ca acest aspect să-i afecteze mariajul.

În plus, cei doi se şi distrau din plin. Mergeau la teatru şi la concerte la München şi în toate oraşele în care au locuit. Citeau literatură rusă. Se duceau la operă. Lenin era un admirator înflăcărat al lui Richard Wagner (care se număra printre preferaţii familiei Ulianov). Era un ascultător activ al interpretărilor operelor sale; nu suporta să stea apatic şi să lase muzica să-i intre pe-o ureche ca să-i iasă pe cealaltă: cîteodată, efortul audiţiei îl tulbura emoţional în asemenea măsură, încît părăsea sala după primul act[23]. În astfel de ocazii, ieşea la iveală latura romantică a personalităţii sale culturale şi intelectuale, pe care încerca să o ascundă sub masca preocupărilor de natură ştiinţifică. Însă, chiar şi printre bolşevici, puţini au fost cei care au observat această latură a personalităţii lui.

În zilele de lucru, Ulianov îşi vedea de scrierea broşurii. Titlul pe care îl alesese, *Ce-i de făcut?*, fusese inspirat de romanul omonim al lui Cernîşevski. Aşa cum acesta din urmă descrisese modul în care activiştii revoluţionari au putut înfiinţa un grup comunitar revoluţionar în anii 1860, Ulianov intenţiona să schiţeze modul în care se putea organiza un partid politic clandestin în mediul nefavorabil al ţarismului de la începutul secolului XX. Ca editor, l-a ales pe J.H.W. Dietz din Stuttgart. Broşura avea să se vîndă la preţul de o rublă rusească sau de două mărci germane. Pentru a-i deruta pe agenţii Ohranei, numele autorului nu avea să fie Vladimir Ulianov şi nici măcar Vladimir Ilin, ci N. Lenin. Folosise recent acest pseudonim în scrisorile lui către Plehanov şi era firesc să-l folosească din nou. La vremea aceea, la München, Ulianov locuia într-un apartament confortabil de pe Siegfriedstrasse, în Schwabing, cartier al clasei de mijloc, folosind o identitate falsă, numele unui avocat bulgar, Iordan K. Iordanov. Ce-

i un nume? Alegerea pseudonimului „Lenin” a generat numeroase speculaţii pseudopsihologice. Să fi fost el inspirat de fluviul Lena din Siberia? Să fi fost Lena numele vreunei iubite din tinereţe? Sau poate că etimologia slavă a cuvîntului sugerează lenea, iar Vladimir Ulianov, ca un călugăr medieval în ciliciu, alesese acest pseudonim tocmai ca să-şi reamintească mereu că trebuia să se străduiască?

Asemenea speculaţii nu pot fi tratate decît ca amuzament şi părăsite. Cu certitudine că pe Vladimir Ulianov l-ar fi amuzat. Ideea e următoarea: revoluţionarii ruşi foloseau zeci de pseudonime. Numele sub care au ajuns să fie cunoscuţi de către istorici au depins de mulţi factori. A contat în special pseudonimul pe care l-au folosit în momente importante ale carierei lor. Vladimir Ulianov nu a intrat în cărţile de istorie pentru că a trăit liniştit în Schwabing sub numele de Iordan K. Iordanov, caz în care ar fi trebuit să vorbim de marxism-iordanovism, şi nu de marxism-leninism.

Nu a ajuns celebru nici ca V. Ilin, autor al *Dezvoltării capitalismului în Rusia*; cele cîteva recenzii ale cărţii au fost deprimant de serbede şi negative. Ulianov nu le-a acceptat impasibil. Unul dintre critici era scriitorul populist M. Engelgardt[24]. Probabil că Ulianov nu s-a sinchisit să-i dea lui Engelgardt o replică pur şi simplu pentru că acesta nu era marxist şi Ulianov nu dorea să-şi piardă timpul cu el. Mai greu de ignorat era recenzia colegului marxist Pavel Skvorţov, pe care Ulianov îl cunoscuse în 1893, la Nijni Novgorod. Skvorţov a desfiinţat interpretarea din carte, în special premisa de bază a acesteia, conform căreia diversele sectoare ale economiei imperiului se armonizau unele cu altele şi nu se putea ajunge la criză economică[25]. Critica lui Skvorţov avea substanţă. Ulianov fusese atît de hotărît să prezinte realizările reale şi potenţiale ale dezvoltării capitaliste ruseşti, încît acordase prea puţină atenţie diverselor piedici existente. În alte lucrări, desigur, fusese cît se poate de zelos în a evidenţia vulnerabilitatea tuturor economiilor capitaliste, inclusiv a celei în dezvoltare din Rusia, în faţa crizelor repetate. Prin urmare, a cerut şi i s-a acordat dreptul la replică[26], însă nici cartea, nici pledoaria sa nu au reuşit să aibă priză la public. Nici măcar marxiştii, în majoritatea lor, nu i-au prea

acordat atenţie.

Aşadar, ceea ce l-a adus pe Vladimir Ulianov în atenţia marxiştilor din Imperiul Rus a fost broşura *Ce-i de făcut?*. O semnase cu pseudonimul N. Lenin şi, de atunci, acesta a rămas şi numele sub care avea să fie cunoscut. (Ceea ce nu l-a împiedicat să inventeze şi să folosească şi alte pseudonime pînă în 1917.) *Ce-i de făcut?* a făcut din Lenin un nume în cel mai direct mod cu putinţă, şi nu pentru că ar fi reprezentat un exemplu major de teorie politică inovatoare, ci, mai curînd, pentru că a generat controverse uriaşe în rîndul publicului său restrîns. În opinia lui Ulianov, era doar o declaraţie de „marxism ortodox" cu privire la aspectele organizării partidului. Nu era însă cu totul sincer în această privinţă. Scrisese *Ce-i de făcut?* într-o stare febrilă, ceea ce era întotdeauna un semn că dorea să lanseze o provocare la adresa unor convenţii bine consolidate. Ulianov dorea să enerveze, să incite şi să instige, însă nu era întru totul conştient de aceste intenţii. Drept urmare, a fost surprins să constate proporţiile pe care le-a luat controversa pe care o generase, iar simplul fapt că această controversă avea să ducă în cele din urmă la crearea unui partid comunist şi la Revoluţia din Octombrie 1917 înseamnă că broşura sa a devenit un text clasic al literaturii politice din secolul XX.

Ulianov (i-am putea spune Lenin acum) prezenta cîteva postulate evidente privind organizarea internă a partidului. Voia un partid clandestin. Însă cum altfel putea fi dacă voia să se ferească de ochii vigilenţi ai Ohranei? Voia un partid disciplinat şi centralizat. Dar cum altfel putea supravieţui un partid în Rusia Romanovilor? Voia un partid unit de o ideologie şi o strategie fundamentale. Dar cum altfel putea fi în condiţiile în care fiecare partid trebuia să se delimiteze de celelalte care se iveau? E adevărat, aceste postulate nu se bucurau de o acceptare generală printre marxiştii ruşi. Aceia dintre ei cărora li se spunea „economişti" nici măcar nu agreau proiectul formării unui partid şi ideea de a situa clasa muncitoare în fruntea revoluţiei împotriva Romanovilor. Dar majoritatea marxiştilor erau deja în favoarea postulatelor. Atît timp cît se considera că era nevoie de un partid, practic toţi erau de acord că acesta trebuia să funcţioneze clandestin şi că disciplina, centralismul şi unitatea ideologică erau

indispensabile. Lenin îşi presărase capitolele cu citate din Marx, Engels şi Kautsky şi susţinea că recomandările sale pentru Partidul Social-Democrat al Muncii din Rusia rămîneau în cadrul marxismului european tradiţional, ţinînd cont în acelaşi timp de contextul politic din Imperiul Rus.

Aşadar, de ce făcuse broşura lui Lenin atîta vîlvă? Un motiv îl constituia chiar preocuparea lui Lenin pentru „problema organizatorică”. Multor marxişti, aceasta le amintea de neplăcutele obiceiuri ale socialiştilor agrari ruşi din anii 1860 şi 1870, care erau obsedaţi de problemele de disciplină internă şi control – şi nu le-a prins bine. Într-adevăr, eşecul acelor socialişti agrari a oferit un exemplu negativ care a făcut ca mulţi simpatizanţi revoluţionari să se îndrepte în anii 1880 şi 1890 spre tipul de marxism promovat de Plehanov. Marxiştii priveau cu suspiciune insistenţa lui Lenin de a relansa dezbaterea privind „problema organizatorică”.

Lenin le sporise îngrijorările prin cîteva *obiter dicta* din broşura sa. În primul rînd, folosise titlul unui roman al socialistului agrar Nikolai Cernîşevski. Apoi, în text a început să laude tehnicile de organizare dezvoltate de partidul Pămînt şi Libertate, fondat în 1876. Îi ridica în slăvi pe liderii terorişti ai acestuia: P.A. Alekseev, I.N. Mîşkin, S.N. Halturin şi A.I. Jeleabov. Ca să pară mai convingător, Lenin l-a invocat şi pe Piotr Tkacev, susţinînd că „tentativa de a prelua puterea, aşa cum fusese aceasta pregătită de cele predicate de Tkacev şi pusă în aplicare prin mijloace de teroare «înfiorătoare», cu adevărat înfiorătoare, a fost magnifică”[27]. Remarca despre Tkacev nu a făcut decît să înrăutăţească lucrurile, pentru că în broşură aceasta se găsea într-o secţiune unde Lenin perora împotriva marxistului L. Nadejdin, care voia să reia campania de asasinate împotriva funcţionarilor ţarişti. Lenin îl punea pe Nadejdin într-o lumină nefavorabilă, comparîndu-l cu Tkacev, şi glorifica „teroarea de masă” pe care o recomanda Tkacev în vederea instaurării unui stat revoluţionar. Pentru opozanţii grupului *Iskra*, era un indiciu în plus că obiceiurile periculoase de la jumătatea secolului al XIX-lea reveniseră pe neobservate în marxismul rus. Pentru ei, Lenin apărea ca un terorist socialist-agrar deghizat în marxist.

Nu le plăcea nici cum sunau remarcile lui despre forma care era de dorit pentru organizarea partidului. Sublinierea nevoii de

konspirativnost părea să facă aluzie fără nici un echivoc nu doar la o activitate politică clandestină, „subterană”, ci şi la organizarea unor conspiraţii. În mod tradiţional, marxiştii presupuneau că revoluţiile aveau loc prin intermediul luptei de clasă şi al mişcărilor de masă; cu toate acestea, Lenin părea să dorească să revină la o clică de conspiratori foarte bine ascunsă. Această clică, deduceau ei, avea să fie supusă unei discipline umilitoare, ultra-centraliste. Primul capitol al broşurii era un atac susţinut la adresa „libertăţii de a critica” în interiorul partidului. Lenin nu ascundea faptul că nu se număra printre democraţii absoluţi. Prioritare erau disciplina şi unitatea – şi, în acest sens, avea să explice el mai tîrziu în versiunea sa de regulament al partidului, toţi cei care nu erau dispuşi să acţioneze sub conducerea uneia dintre organizaţiile recunoscute oficial ale partidului trebuiau să rămînă în afara acestuia.

Lenin avea şi cîteva răspunsuri la acuzaţia că nu se deosebea prin mai nimic de teroriştii socialişti agrari. El susţinea că, pentru partid, a face o obsesie din alegeri şi dezbateri publice era o opţiune sinucigaşă, date fiind împrejurările politice din Rusia. Nu era vorba despre a introduce marfă de contrabandă non-marxistă în partid, ci pur şi simplu despre simţ practic. Al doilea argument al său era că el era cu totul de acord cu democraţia internă din Partidul Social-Democrat German, iar atunci cînd avea să existe şi în Rusia un mediu politic mai liber, era de aşteptat – cel puţin asta sugerase – ca modelul respectiv să fie copiat şi de marxiştii ruşi. Nimeni nu putea nega că în anumite aspecte ale gîndirii sale Lenin se afla la polul opus faţă de concepţiile socialiştilor agrari. Ironiza ideea de a construi o societate socialistă bazată pe modelul comunei ţărăneşti. Ridiculiza ideea că evitarea dezvoltării economiei capitaliste ar fi posibilă. Îi lua în derîdere pe socialiştii agrari moralişti, ca Nikolai Mihailovski, şi lăuda modul de gîndire „ştiinţific” despre societate al lui Marx şi Engels. Lenin sublinia că revoluţia împotriva dinastiei Romanovilor trebuia să fie condusă de clasa muncitoare. Fără disponibilitatea muncitorilor din industrie de a ieşi în stradă, spunea el, mişcarea revoluţionară nu putea fi încununată de succes.

Această pledoarie pentru *Ce-i de făcut?* a mai redus din îngrijorările unora dintre colaboratorii săi la *Iskra*, printre care şi

Plehanov, cu privire la conţinutul broşurii. Au existat chiar şi încercări ale unor istorici de a susţine că nu puteai găsi pe cineva mai marxist decît Lenin. O astfel de direcţie a fost adoptată de cercetătorii sovietici, dar s-a bucurat de sprijin puternic şi din partea unor autori din străinătate[28]. Întreaga abordare e însă defectuoasă, pentru că marxismul nu avea o doctrină bine definită. Scrierile lui Marx au fost prea ambigue pentru a putea constitui o moştenire clară. Adepţii săi s-au chinuit să fie recunoscuţi ca interpreţi autentici ai „doctrinelor” sale, iar printre aceştia s-a numărat şi Lenin. El pornise de la premisa că putea folosi făţiş anumite idei şi practici ale socialismului agrar rus pentru adaptarea marxismului la circumstanţele particulare ale Imperiului Rus. Cînd controversa din jurul broşurii *Ce-i de făcut?* a luat amploare, a încetat să mai recunoască public datoria faţă de socialismul agrar. Dacă voia să-şi afirme principiile „ortodoxe”, trebuia să fie mai precaut, în special dacă avea de gînd să mai vină vreodată cu propuneri controversate pentru partid.

În orice caz, nu toţi cei care admirau *Iskra* erau îngrijoraţi din cauza unor astfel de subtilităţi. Mulţi simţeau că din pricina agitaţiei create avîntul practic şi devotamentul revoluţionar al lui Lenin nu se mai aflau în centrul atenţiei. Unele dintre afirmaţiile sale erau deosebit de atrăgătoare. De exemplu, el declara: „Daţi-ne o organizaţie de revoluţionari şi-o să întoarcem Rusia cu susul în jos!”. Şi tot aşa. Îi susţinea şi linguşea pe tovarăşii săi activişti. Reuşea să le arate că, indiferent de dificultăţile pe care le întîmpinau, el îi înţelegea, dar totuşi se aştepta ca ei să obţină rezultate minunate. Afirma că marxiştii Rusiei sînt capabili să facă „miracole”. Prea multă raţionalitate dăuna: „Trebuie să visăm!”.

Un asemenea discurs încurajator nu mai fusese folosit de nici un alt marxist din Imperiul Rus. Nu era al unui abil şlefuitor al frazei, iar exprimarea sa nu avea să devină vreodată mai plăcută. Acest aspect nu conta însă pentru el sau pentru susţinătorii lui. Gramatica şi sintaxa lui stîngace îi făceau pe activişti să simtă că e unul de-al lor. Pentru ei, retorica lui colţuroasă era expresia unei atitudini beligerante realiste şi necesare. Limbajul ales şi argumentaţia elegantă nu se numărau printre cerinţele cele mai importante pentru răsturnarea monarhiei Romanovilor. Lenin şi susţinătorii săi doreau ca politica să se bazeze pe un teren

intelectual pur; dar, deşi intelectul avea importanţa sa, acţiunea – acţiunea revoluţionară fermă – nu era mai puţin importantă. Iar exprimările orale neşlefuite ale lui Lenin aveau priză la ei. Şi ce dacă numise procedurile democratice „o jucărie primejdioasă”? Muncise în organizaţiile politice clandestine din Imperiul Rus şi ştia ce poate. Ce mai conta dacă abordarea lui polemică implica o prezentare incorectă a argumentelor avansate de adversarii lui mai moderaţi? Lenin putea să se refere la părţi ale ideologiei lor, la propaganda şi mai ales la speranţele şi temerile lor aşa cum nu mai reuşise nici un lider marxist înaintea lui.

Pentru cititorii care nu-i erau ostili, grandoarea broşurii lui stătea în imnul său închinat abilităţii de a conduce. Într-o interpretare eronată larg răspîndită, *Ce-i de făcut?* este văzută ca un ghid detaliat de proceduri tehnice pentru conducerea unui partid politic aflat în ilegalitate. Nimic mai fals: abia dacă apar astfel de sfaturi practice de la început pînă la sfîrşit (chiar şi în lucrarea menită să fie o continuare, „Scrisoare către un tovarăş cu privire la sarcinile noastre organizatorice”, sînt uimitor de puţine asemenea detalii). Cu insistenţa sa, Lenin sădise adînc printre mulţi dintre marxiştii care se aflau departe în Imperiul Rus ideea că misiunea importantă în politică este de a-i conduce pe ceilalţi. Liderii de la centru ai partidului trebuiau să conducă grupurile locale. Grupurile locale trebuiau să conducă clasa muncitoare. Clasa muncitoare trebuia să conducă alte grupuri nemulţumite şi oprimate ale societăţii imperiale. Dacă toate acestea aveau să fie îndeplinite, nimic nu mai putea salva monarhia Romanovilor. Nu e de mirare că broşura lui Lenin a avut o influenţă formativă atît de puternică în privinţa conturării leninismului şi a dăinuit dincolo de perioada în care a fost scrisă, 1901-1902. Lucrarea reflecta acea perioadă, însă afirmaţiile şi atitudinile fundamentale pe care le conţinea au influenţat deciziile luate de Partidul Comunist Rus în perioada foarte diferită de după Revoluţia din Octombrie.

Ce-i de făcut? a fost scrisă între aprilie 1901 şi februarie 1902 şi publicată de Dietz în martie. De obicei, Lenin îşi scria lucrările repede şi rar se întîmpla să-i ia atît de mult ca să scrie cincizeci de mii de cuvinte. Era conştient de natura controversată a broşurii sale, iar cît a lucrat la ea s-a ferit de Martov, prietenul cel mai apropiat. Oricine îşi putea da seama imediat că Lenin nu mai avea

răbdare. Abia dacă mai putea să poarte o conversaţie fără să strîngă din pumni ca şi cum s-ar fi apucat de vestă. Tovarăşii săi apropiaţi s-au molipsit şi şi-au însuşit acest tic[29].

În loc de colaboratori, Lenin începea să aibă tot mai mulţi discipoli, cu care se consulta individual. Începeau chiar să apară semnele unei competiţii între cei care concurau pentru a fi în atenţia sa, iar Nadejda avea grijă ca Lenin să nu fie deranjat de cei pe care nu voia să-i vadă. El dorea ca discuţiile sale să rămînă confidenţiale. Cînd era constrîns să dezvăluie cu cine vorbise şi de la cine obţinuse anumite informaţii, avea un răspuns standard: „De la cine am aflat vestea asta? Mi-a adus-o o rîndunică!”[30]. Discipolii trebuiau să accepte atitudinea oarecum evazivă a lui Lenin. Se putea întîmpla oricînd ca ei să apară la uşa apartamentului său şi să li se spună că nu era acasă cînd, de fapt, era. De obicei, explicaţia era că stătea de vorbă cu altcineva. Nadejda Konstantinovna era specialistă în a-i înduioşa pe vizitatorii dezamăgiţi, subliniind că „Vladimir Ilici vă doreşte numai bine”[31]. Lenin era mai tot timpul ocupat, încît se aştepta ca discipolii lui să-i respecte nevoia de a le limita accesul la el. Era prietenos, dar numai pînă la un punct. Nu era ca alţi *émigrés*. Nu era tipul de om pe care tovarăşii lui să-l bată pe umăr prieteneşte; păstra întotdeauna o anumită distanţă între el şi susţinătorii lui[32].

O altă explicaţie pentru lentoarea cu care a lucrat la *Ce-i de făcut?* e implicarea sa în alte misiuni politice. Ajuta la editarea ziarului *Iskra* şi se angajase să colaboreze la redactarea unui proiect de program politic care să fie gata pentru al Doilea Congres al Partidului. Era o muncă plictisitoare şi cronofagă. După ce s-a împăcat cu Plehanov, în 1900, l-a încurajat să scrie el programul, însă acesta a tot ezitat. Lenin s-a simţit frustrat. El însuşi pregătise un astfel de document pe cînd era la Şuşenskoe şi fiecare abonat la *Iskra* dorea ca ziarul să adopte un proiect de program din moment ce se pregătea o dezbatere în acest sens la următorul congres. Plehanov îşi concentrase însă efortul asupra unor lucrări ce urmăreau să combată opiniile economice şi filosofice ale lui Struve, care abandonase marxismul pentru liberalism. Nu putea fi dovadă mai clară, a conchis Lenin, că Plehanov nu era capabil să conducă partidul. Dar chiar şi aşa, tot Plehanov, fondatorul marxismului rus, trebuia să fie cel care să-şi asume

paternitatea primei versiuni a programului politic şi astfel să-i dea legitimitate.

Epuizat de insistenţele lui Lenin, Plehanov s-a prezentat cu propunerea sa de program în ziua de Anul Nou, în 1900. Cei şase redactori ai ziarului *Iskra* au convenit să-şi acorde o săptămînă pentru studierea documentului şi pentru a propune modificări. Aveau să se reunească în apartamentul lui Lenin din Schwabing. Plehanov devenea tot mai agitat nu doar pentru că trebuia să călătorească dincolo de graniţele Elveţiei, ci, cu siguranţă, şi pentru că şi-a dat seama că se apropia momentul cînd avea să plătească pentru aroganţa cu care-i tratase pe cei din generaţia tînără. Avea dreptate să creadă asta. Ulianov petrecuse cinci zile căutînd hibele proiectului lui Plehanov. Acesta sugerase că clasa muncitoare constituia majoritatea populaţiei din imperiu. Limbajul era lipsit de forţă: scria „nemulţumire” cînd ar fi putut să scrie „indignare”. Era pur şi simplu de neacceptat, încît Lenin l-a trimis pe Plehanov înapoi în Elveţia cu misiunea de a reveni cu o versiune mai bună. Relaţia dintre maestru şi discipol începea să se inverseze[33]. S-au înţeles ca în continuare să-şi trimită observaţiile prin poştă. Lenin lucra la propriul său material, asumîndu-şi responsabilitatea pentru noile secţiuni referitoare la muncitorii din industrie şi la problema agrară. Scrisori furioase zburau ca gloanţele între München şi Geneva.

Toată povestea l-a stors de puteri pe Lenin. Îi reproşase lui Plehanov că scrisese cel mult o declaraţie de principii şi nu un program potrivit pentru un partid politic combativ[34]. Plehanov şi-a luat revanşa cînd Lenin i-a trimis modificările şi adăugirile sale. Lenin s-a arătat nemulţumit de „tonul deliberat ostil al comentariilor”[35]:

> Autorul comentariilor îmi aminteşte de un birjar care-şi imaginează că stăpîneşte trăsura cu atît mai bine cu cît smuceşte mai des şi mai tare hăţurile cailor. Eu, bineînţeles, nu sînt decît un „cal”, unul dintre cei cîţiva cai struniţi de Plehanov. Dar se poate întîmpla ca şi cel mai ţinut în frîu cal să răstoarne un birjar care face exces de zel.

Totuşi, într-un final, au ajuns la destinaţie. Pe 1 iunie 1902, versiunea aprobată pentru programul partidului a fost publicată în

numărul 21 al ziarului *Iskra*.

Programul includea şi cîteva dintre modificările solicitate de Lenin. Fusese tranşant cînd ceruse să se menţioneze explicit „dictatura proletariatului”. Această sintagmă, inventată de Marx, făcea trimitere la cea de-a doua etapă a procesului revoluţionar care urma să înceapă. Prima etapă era înlăturarea dinastiei Romanovilor şi instaurarea unei „republici burghezo-democratice”. În această etapă, muncitorii aveau să joace un rol esenţial, dar nu aveau să profite de economia capitalistă, care, simultan, avea să fie întărită. Cea de-a doua etapă presupunea preluarea puterii de către „proletariat”, ceea ce avea să însemne inaugurarea orînduirii socialiste în Rusia. Urmîndu-l pe Marx, Plehanov inclusese sintagma în prima versiune a documentului, însă, din pricina unei neînţelegeri cu Lenin, ulterior a scos-o. Lenin a cerut vehement reintroducerea ei, iar Plehanov a acceptat; era una dintre solicitările rivalului său pe care o putea accepta de bunăvoie. Amîndoi erau de acord că, după instalarea socialismului, fostele clase conducătoare nu vor mai avea nici un fel de drepturi civile garantate. Evenimentele de mai tîrziu aveau să demonstreze că ideea despre dictatură a lui Lenin depăşea cu mult în violenţă şi arbitrar ceea ce-şi putea imagina Plehanov în 1902. Dar, pentru o vreme, se puseseră de acord sau, cel puţin, aşa credeau.

Au existat şi alte modificări importante. Lenin l-a făcut pe Plehanov să afirme, deşi acesta avea o altă părere, despre capitalism că „deja era modul dominant de producţie în economia Rusiei imperiale”[36]. Era o concesie minoră la nivelul limbajului, însă, la nivel practic, insistînd că Rusia avea o economie capitalistă dezvoltată, Lenin deschidea uşa către o posibilă trecere mai rapidă spre socialism, cu care unii ca Plehanov nu erau de acord. În 1917, Lenin avea să folosească respectiva concesie exact în acest scop. Ideologia contează!

Există şi alte exemple de intervenţii importante ale lui Lenin asupra documentului, precum propunerea sa privind o campanie a partidului pentru redarea terenurilor agricole pe care ţăranii le pierduseră după Edictul de Emancipare din 1861. Aceasta urma să aibă loc imediat după înlăturarea monarhiei Romanovilor. Lenin nu cerea să li se dea ţăranilor tot pămîntul, ci doar suprafeţele pierdute, care se ridicau la 4% din ce avuseseră înainte de edict.

Intenţia lui Lenin era aceea de a face partidul mai atractiv pentru ţărănime. Nu putea propune, potrivit filosofiei marxiste tradiţionale, cedarea tuturor terenurilor agricole ţărănimii, ale cărei metode de a face agricultură erau considerate înapoiate. Prin urmare, dorea numai să le ofere ţăranilor un stimulent prin care să-i ademenească de partea Partidului Social-Democrat al Muncii din Rusia. Ideea sa a fost ironizată. Partidul Socialist-Revoluţionar al lui Cernov voia ca tot pămîntul să fie expropriat de la nobilimea tradiţională şi de la fermierii mai puţin tradiţionali. Marxiştii nu prea puteau concura cu socialiştii-revoluţionari. Dar Lenin dorea să facă măcar o încercare de a-şi atrage sprijinul ţărănimii. Era un ins care improviza; îşi urma instinctele la fel cum urma şi doctrina. Proiectul agrar, aşa cum îl gîndise el, nu era convingător, însă încercarea sa intuitivă avea logică. Lenin voia ca, la momentul apariţiei sale, partidul să ţină cont de faptul că ţăranii reprezentau 85% din populaţia Imperiului Rus.

În privinţa acestei manevre s-a confruntat cu o avalanşă de reproşuri. De ce, a fost el întrebat, doctrinarul Lenin devenea atît de moderat cînd era vorba de chestiunea agrară? În condiţiile în care Partidul Socialist-Revoluţionar al lui Cernov le promitea acestora restituirea întregului pămînt, cîţi ţărani aveau să opteze pentru varianta lui Lenin? Oare nu cumva dorinţa lui Lenin de a ţine cont şi de părerea ţăranilor era încă un semn că el nu era cu adevărat marxist, ci, în esenţă, un socialist agrar? Şi astfel s-a întîmplat că, pe măsură ce grupul *Iskra* pregătea terenul pentru cel de-al Doilea Congres al Partidului, cel care a atras cel mai mult atenţia a fost Lenin, şi nu Plehanov. În micul univers al marxismului rus organizat, Lenin a devenit persoana pe care toată lumea fie o iubea, fie o detesta. Puţini erau cei care au rămas indiferenţi în privinţa lui.

Manevrele sale legate de pregătirile pentru congres au accentuat această atitudine duală. „Agenţii” (îi plăcea să folosească acest cuvînt) *Iskrăi* nu erau cunoscuţi pentru maniera onestă în care selectau delegaţii pentru congres; printre aceştia se aflau sora sa Maria, fratele Dmitri şi vechiul său prieten Gleb Krjijanovski: lui Lenin îi plăcea să se folosească de activişti care îşi dovediseră loialitatea personală[37]. În încercarea de a se asigura că proiectele grupului *Iskra* aveau să predomine, s-a străduit să reducă la

minimum numărul delegaţilor care nu agreau ziarul. Cînd agenţii s-au întors în Rusia, au luat cu ei exemplare din *Ce-i de făcut?* şi cópii ale programului partidului. Această activitate întărea impresia că grupul *Iskra* merita să preia conducerea partidului. Plehanov, Lenin şi Martov – cu toate punctele lor slabe pe care apropiaţii lor le cunoşteau – păreau să facă parte dintr-o ligă aparte. Agenţii lor erau nişte organizatori fără scrupule, dar cu toţii erau dispuşi să-şi sacrifice libertatea pentru apărarea partidului şi a campaniei sale de atragere a „maselor" de muncitori la cauza marxismului şi a revoluţiei sociale. Mulţi dintre ei se raportau deja la Lenin ca la liderul lor. Pentru ei, Lenin era scînteia ce avea să aprindă focul.

9

„Focul sfînt”

1902-1904

Lenin şi prietenii săi din colectivul redacţional începuseră să fie îngrijoraţi din cauza atenţiei pe care le-o acorda poliţia bavariană şi au decis să mute sediul ziarului *Iskra* din München. Aveau nevoie de un loc unde nimeni să nu le poarte de grijă marxiştilor străini. Alternativa evidentă era Elveţia, dar neînţelegerile cu Plehanov încă mai erau prezente în mintea tuturor, încît tinerii redactori căutau şi alte posibilităţi. S-a hotărît să încerce la Londra. Se ştia că poliţia metropolitană nu-i lua în seamă pe revoluţionari, nici măcar pe cei cîţiva revoluţionari britanici care îi atrăseseră atenţia. Sistemul poştal era eficient, iar facilităţile culturale – biblioteci, muzee, galerii de artă – erau la fel de bune ca în orice alt oraş european.

Şi astfel, Lenin şi Nadejda Konstantinovna şi-au făcut bagajele şi au plecat din München, iar după mici popasuri în Köln şi Liège au ajuns în Gara Victoria din Londra în aprilie 1902, după o călătorie cu feribotul şi trenul. Conform unui plan dinainte stabilit, au luat o birjă pînă în cartierul St Pancras, unde imigrantul rus Nikolai Alekseev, susţinător al ziarului *Iskra*, închiriase pentru ei cîteva camere. Apartamentul se afla în Holford Square, nr. 30, la sud de Pentonville Road. În acelaşi timp, Martov, Potresov şi Zasulici s-au cazat dincolo de Gray’s Inn Road, pe Sidmouth Street. Alekseev însuşi locuia mai jos de Holford Square, pe Frederick Street. Toţi se aflau la cîteva sute de metri unii de alţii, ceea ce era convenabil,

căci Alekseev negociase ca *Iskra* să folosească maşina de tipărit cu plăci rigide a tipografiei Twentieth Century Press, de pe Clerkenwell Green, nr. 37a, la capătul lui Farringdon Road. În apropiere era şi British Museum, pe Great Russell Street. Lenin avea contacte în Marea Britanie, care i-au obţinut o scrisoare de recomandare din partea lui I.H. Mitchell, secretar la Federaţia Generală a Sindicatelor, cu care a putut să-şi facă permis la bibliotecă, folosind pseudonimul „dr. Jacob Richter". În majoritatea zilelor de lucru, venea în apartamentul din Sidmouth Street ca să rezolve împreună cu Martov tot ce trebuia, apoi mergea la British Museum, unde îşi vedea de cercetările lui, sub masivul dom de sticlă al Sălii de Lectură (Reading Room), aşezat la biroul L13. Cînd se apropia ziua de apariţie a ziarului, mergea şi la tipografia de pe Clerkenwell Green.

Activitatea politică a lui Lenin se desfăşura în perimetrul triunghiului cu locuinţe înşiruite în stil georgian format de Holford Square, Great Russell Street şi Clerkenwell Green. El şi colegii lui de redacţie erau mulţumiţi de ambient. Se mutaseră în Anglia nu pentru a conlucra cu mişcarea muncitorească britanică, ci pentru a se concentra asupra propriei propagande, iar zonele St Pancras şi Bloomsbury erau ideale pentru asta. Lui Lenin începea să-i placă Londra, oraşul numărîndu-se printre preferatele sale, alături de Geneva. (Prin comparaţie, credea că Moscova era un loc „oribil"[1].) În Londra era la adăpost de Ohrana. Avea acces facil la biblioteci excepţionale, la o tipografie sigură şi la o reţea de comunicaţii eficientă. Şi putea totodată să se bucure de timpul său liber. În dimineţile de duminică, Lenin şi Nadia vizitau Hyde Park Corner pentru a-i asculta pe vorbitorii în aer liber. De asemenea, se amuzau urcînd în autobuzele etajate pentru a vedea de la înălţime cartierele mărginaşe şi pentru a admira vegetaţia.

Dar nu totul era pe placul lui Lenin. Se simţea jignit de felul cum era administrat apartamentul de pe Sidmouth Street, pe care îl cataloga dispreţuitor drept „comună". Limbajul folosit era relevant. Lenin marxistul – care credea că societatea comunistă era de dorit şi inevitabilă – era dezgustat de ideea unui stil de viaţă colectivist. „Comună" era pentru el un cuvînt de ocară, preferîndu-i un vocabular al ordinii, curăţeniei şi supunerii. Considera că obiceiurile boeme ale colegilor săi de la *Iskra* scoteau la iveală tot

ce avea mai rău inteligenţia est-europeană[2]:

> Mai presus de toate îi plăcea ordinea, care domnea mereu în biroul său şi în camera sa – iar acestea contrastau puternic cu camera lui Martov, de exemplu. La Martov era mereu haosul de pe lume: chiştoace de ţigări şi scrum peste tot, iar zahărul era amestecat cu tutunul, astfel că vizitatorii pe care Martov îi servea cu ceai se îngreţoşau cînd trebuiau să pună zahăr. La fel era şi în camera Verei Zasulici.

Astfel de practici neglijente nu erau permise sus pe deal, în apartamentul din Holford Square, nr. 30. Lenin nu interzicea ferm fumatul în casă, însă dacă vizitatorii îşi aprindeau ţigara se încrunta cu subînţeles şi deschidea ferestrele indiferent de vremea de afară. Nici ninsoarea nu-l putea opri.

În timp ce Lenin îi judeca pe Martov şi Zasulici, propriul său stil de viaţă era pus sub semnul întrebării de gazda lui din Holford Square. Temuta doamnă Yeo se aştepta ca el să se conformeze obiceiului locului şi să pună draperii şi le-a tot reproşat asta „doctorului şi doamnei Richter” pînă cînd aceştia s-au supus[3]. Pentru Vladimir şi Nadia nu era deloc amuzant. Erau deja bosumflaţi că trebuiau să coboare la subsol ca să ia cărbuni pentru foc şi apă pentru gătit[4]. Mîncarea englezească nu le plăcea. Tocana din coadă de vită, o delicatesă, îl dezgustase într-atît pe Lenin, încît a lăsat mîncarea pe seama Nadiei – care nu era cea mai bună bucătăreasă, după cum ea însăşi recunoştea – şi a mamei acesteia. Nu doar tocana englezească, prăjiturile şi peştele prăjit îl scoteau din pepeni pe Lenin. Mergînd la Biserica Seven Sisters, aflată la vreo 10 kilometri nord-est de Holford Square, au întîlnit socialişti englezi care se rugau Domnului. Lenin era de părere că socialismul autentic implica în mod necesar ateismul. Cînd a devenit marxist, Lenin a simţit că alesese calea Ştiinţei şi a Progresului şi că socialismul creştin era o contradicţie în termeni. Cu greu găsea ceva bun de spus despre socialiştii din Anglia – sau chiar despre englezi în general.

A întîlnit un englez pe nume Henry Rayment care să-l ajute să-şi perfecţioneze cunoştinţele de limbă. Cu toate că tradusese o carte scrisă de soţii Webb, Lenin nu scria şi nu vorbea fluent engleza – şi

i se părea că englezii erau mai greu de înţeles chiar decît irlandezii[5]. (Există o insinuare neconfirmată că Lenin ar fi vorbit cu accent irlandez.) Însoţit de Rayment, a mers la întruniri politice în East End, unde a întîlnit imigranţi evrei din Imperiul Rus. Cînd Rayment s-a arătat uluit de obiceiurile lor exotice, lui Lenin i s-a părut că mirarea profesorului său de engleză era încă o dovadă că englezii erau „un popor închistat”[6]. E posibil ca acest contact cu evreii ruşi din East End, dintre care mulţi agreau ideea socialismului internaţional, să-i fi redat credinţa într-o „revoluţie socialistă europeană”. În martie 1902 a ţinut un discurs pentru filiala evreiască a Federaţiei SocialDemocrate în New Alexandra Hall[7].

Totuşi, în felul său, Lenin era la fel de „închistat”[8]. În St Pancras şi Bloomsbury a construit în jurul său o Rusie în miniatură. În zorii unei zile de toamnă a anului 1902, cineva a bătut la uşa sa. Vizitatorul era Lev Troţki, care fugise din Siberia şi voia să se alăture redactorilor ziarului *Iskra* în Anglia. Troţki avea să devină un personaj la fel de celebru ca Lenin în Revoluţia din Octombrie 1917, dar încă nu se afirmase ca lider marxist. Era nerăbdător să-l întîlnească pe Lenin, însă Lenin era încă în pat şi, fiind o persoană cu tabieturi, a refuzat să vină în sufragerie înainte să termine cu spălatul şi să se pregătească pentru o nouă zi. Nadejda Konstantinovna a fost nevoită să-l plătească pe birjarul cu accent cockney şi l-a servit pe Troţki cu cafea, şi nu cu ceai, cum i-ar fi oferit unui musafir doamna Yeo, englezoaica tradiţionalistă[9]. Lenin s-a ridicat din pat la ora obişnuită şi s-a prezentat. S-au împrietenit repede, iar Lenin şi-a rupt din timpul său ca să-i prezinte obiectivele turistice. Cei doi au devenit atît de apropiaţi, încît Lenin a propus ca Troţki, care avea talent literar, să devină al şaptelea membru în colectivul redacţional al *Iskrăi*. Plehanov s-a opus. În ochii săi, Troţki era „discipolul lui Lenin”, iar cooptarea lui în redacţie echivala cu a-i acorda un vot în plus lui Lenin[10].

Pe măsură ce se apropia ziua celui de-al Doilea Congres al Partidului, în şedinţele de redacţie de la *Iskra* au reapărut tensiunile. În aprilie 1903 s-a luat decizia ca sediul din Londra să fie mutat la Geneva, ceea ce însemna că Lenin şi Plehanov aveau să se întîlnească din nou. Ideea i-a aparţinut lui Martov, care a recunoscut prejudiciile aduse de ţinerea la distanţă a lui Plehanov.

Martov credea că mutarea la Geneva le va oferi posibilitatea de a reveni la o abordare mai camaraderească a muncii lor[11].

Singurul care a votat împotriva mutării a fost Lenin. Le-a reamintit că Plehanov le pricinuise mereu probleme şi că el fusese motivul pentru care trebuiseră să stabilească sediul redacţiei în afara Elveţiei. Dar, poate pentru că a fost o situaţie de tipul „rîde ciob de oală spartă”, nimeni nu l-a ascultat. Lenin era disperat. I se plîngea Nadiei că „nimeni nu are curaj să-l contrazică pe Plehanov”[12]. Pe măsură ce pregătirile pentru transfer se apropiau de final, „nervii” au început să-l supere din nou. Apoi au apărut şi simptome fizice sub forma unei inflamaţii pectorale şi a terminaţiilor nervilor spinali. A fost cuprins de febră. Nadia a consultat o carte de medicină şi a tras concluzia că era vorba de sciatică. Apoi a luat legătura cu un coleg marxist, rusul K.M. Tahtarev, care locuia în St Pancras şi studiase cîţiva ani medicina. Tahtarev a fost de acord cu diagnosticul, iar Nadia a cumpărat nişte tinctură de iod şi i-a aplicat-o soţului ei pe corp. Diagnosticul era complet greşit, iar tinctura de iod i-a provocat lui Lenin „dureri chinuitoare”. Ani mai tîrziu, s-a afirmat oficial că Lenin nu-şi putuse permite să plătească tariful de o guinee pentru o consultaţie la un medic englez[13]. Însă el niciodată nu s-a zgîrcit atunci cînd trebuia să plătească pentru servicii medicale. Cea mai probabilă explicaţie e că Lenin şi soţia lui se panicaseră şi n-au avut prezenţa de spirit să pună la îndoială competenţa lui Tahtarev.

La sfîrşitul lui aprilie 1903, au plecat de la Londra în Elveţia, unde Lenin a stat la pat încă două săptămîni. Între timp, avea şi un diagnostic corect. Lenin suferea de „focul sfînt”, boală cunoscută şi sub numele de „focul Sfîntului Anton” sau erizipel. „Focul sfînt” e o infecţie contagioasă a pielii şi a ţesuturilor subiacente ce poate fi fatală. Astăzi poate fi tratată cu antibiotice, însă la începutul secolului XX medicii nu puteau să facă altceva decît să le recomande pacienţilor odihnă pentru cîteva săptămîni, pînă cînd boala dispărea. Aşa s-a întîmplat şi în cazul lui Lenin[14].

Între timp, Plehanov şi Lenin au trebuit să găsească o modalitate de a lucra împreună. De pregătirile congresului se ocupaseră Lenin şi mai mulţi agenţi *Iskra* ce călătoreau spre şi din Rusia, iar unul dintre lucrurile care-l deranjau pe Lenin după plecarea din Londra era acela că activitatea lui era din nou

supravegheată. În martie 1902 fusese înfiinţat un Comitet de Organizare a Congresului, care a stabilit ce formaţiuni din Imperiul Rus şi din Europa puteau trimite delegaţi la congres. Lenin fusese ocupat cu munca de convingere în cadrul comitetului de organizare pentru a asigura preponderenţa susţinătorilor *Iskrăi* la congres. Plehanov i-a urmărit îndeaproape activitatea. Din fericire, a ajuns la concluzia că Lenin făcuse treabă bună pentru *Iskra*. Plehanov şi Lenin au fost de acord că trebuiau să limiteze influenţa pe care ar fi putut-o exercita la congres fie masiva Bund (Uniunea Generală a Muncitorilor Evrei), care nu agrea ideea unui partid foarte centralizat, fie ziarul genevez *Rabocee Delo* (Cauza muncitorească), publicaţie care nu era de acord ca intelectualii să decidă totul în numele clasei muncitoare. Lenin nu avea scrupule cînd era vorba de găsit pretexte pentru a oferi locuri la congres susţinătorilor ziarului *Iskra* în detrimentul adversarilor săi. Treptat, Plehanov a început să-l lase pe Lenin să acţioneze în voie.

Ne putem face o idee despre metodele folosite de Lenin dintr-o scrisoare adresată unui agent *Iskra*[15]:

> M-am bucurat mult de tot aflînd că aţi pus repede pe picioare C.O. [comitetul de organizare] şi că l-aţi constituit din şase persoane. [...] Fiţi mai severi cu Bundul! Scrieţi şi celor din străinătate (Bundului şi celor de la *Rabocee Delo*) pe un ton cît se poate de sever, reducînd funcţia străinătăţii la una minimă, ca să nu poată căpăta vreodată o importanţă deosebită. Cu tehnica congresului puteţi însărcina delegaţi speciali din partea voastră sau agenţi speciali ai voştri; nu încredinţaţi această sarcină nimănui şi ţineţi minte că cei din străinătate sînt slabi în ale conspiraţiei.

Iată cum un manipulator desăvîrşit îl învaţă tainele meseriei pe unul dintre discipolii săi!

Pentru desfăşurarea lucrărilor congresului a fost aleasă capitala Belgiei, Bruxelles. Înainte să meargă acolo, Lenin a plecat în vacanţă în Bretania cu mama şi sora lui Anna. E ciudat că nu a luat-o cu el şi pe Nadejda Konstantinovna. Nu e clar de ce aceasta a rămas la Londra. Se străduise să se înţeleagă bine cu familia lui, în ciuda răcelii afişate îndeosebi de Anna Ilinicina. Probabil că avea prea multe lucruri de pus la punct înainte de a se întruni

congresul, fiind ocupată cu decodarea scrisorilor care soseau zilnic din Imperiul Rus. Oricum, mama lui Lenin nu credea că aceasta era o explicaţie satisfăcătoare şi pomenea de „feluritele pretexte” născocite de nora sa[16]. Familia lui continua să o trateze pe soţia sa cu răceală, iar el refuza să ia partea cuiva. Ca de obicei, făcea ce voia. De data aceasta, îi convenea să o vadă pe mama sa în Bretania şi nu l-a deranjat să-şi abandoneze soţia la Londra. Prin ceea ce făcea o lăsa să înţeleagă clar că, dacă voia să trăiască împreună cu el, trebuia să le facă faţă rudelor sale chiar şi atunci cînd acestea nu erau tocmai amabile cu ea. El era partenerul dominant în cadrul mariajului şi ştia că Nadejda Krupskaia avea să-şi îndeplinească în continuare sarcinile politice în pofida comportamentului său.

Oricum, Lenin dorise să-şi vadă mama. Îşi înţesase scrisorile către ea cu sfaturi despre trenuri, hoteluri şi bagaje şi-i spunea cît de dor îi era de locurile natale: „Ce n-aş da să pot fi vara pe Volga! Şi cît de minunată a fost plimbarea pe care am făcut-o cu tine şi cu Aniuta în primăvara anului 1900! Ei, dar dacă nu pot merge eu la Volga, trebuie să vină cei de pe Volga la mine. Şi aici sînt locuri frumoase, deşi în alt fel”. Lenin îşi iubea sincer mama. Dar mergînd în Bretania, el a urmărit şi să scape de disputele din cadrul partidului care îi distruseseră nervii[17]. I-a spus toate astea lui Plehanov, care însă a rămas indiferent. Avea nevoie cu disperare de o pauză înainte de congres, care se anunţa a fi dur.

Din Bretania, Lenin a luat trenul direct spre Belgia (unde s-a întîlnit cu Nadejda Konstantinovna). Elveţia nu a fost considerată un loc potrivit pentru organizarea congresului din cauza importantei colonii de emigranţi marxişti care nu voia să atragă atenţia autorităţilor asupra ei. La Bruxelles se găseau apartamente în care delegaţii puteau sta pe durata lucrărilor congresului, ce părea să fie unul de durată. Congresul a început pe 17 iulie, însă Comitetul de Organizare a avut imediat probleme cu poliţia belgiană după ce aceasta a fost înştiinţată de către Ohrana din Sankt-Petersburg cu privire la obiectivele revoluţionare violente ale unora dintre participanţi. Congresul a trecut în grabă Canalul Mînecii, mutîndu-se la Londra. Acolo, contactele personale pe care le aveau membrii comitetului redacţional al ziarului *Iskra* i-au ajutat să găsească noi spaţii pentru desfăşurarea lui. Cînd

congresul s-a reluat cinci zile mai tîrziu, pe 29 iulie, delegaţii s-au întîlnit într-un loc neverosimil, Biserica Frăţiei, o capelă congregaţionistă condusă de un socialist devotat – reverendul F.R. Swann –, pe Southgate Road, în nordul Londrei[18]. Lenin a fost nevoit să-şi depăşească antipatia faţă de socialiştii care îşi ţineau şedinţele într-un loc creştin. În orice caz, delegaţii au rămas în gardă din motive de securitate, mutînd unele dintre şedinţele de lucru rămase la Clubul Englez, pe Charlotte Street.

Congresul a fost conturbat de numeroase discursuri furioase. Manevrele lui Lenin au fost considerate drept cenzură, iar unul dintre delegaţi, Vladimir Akimov, i-a cerut lui Plehanov să-l renege pe acesta. Plehanov a refuzat. „Lui Napoleon”, a spus el, „îi plăcea să-i facă pe mareşalii săi să divorţeze de nevestele lor. Unii îi făceau hatîrul chiar dacă îşi iubeau nevestele. În această privinţă, tovarăşul Akimov seamănă cu Napoleon: vrea să mă despartă de Lenin cu orice preţ”[19]. Aşa cum Lenin îşi declarase la un moment dat dragostea pentru Plehanov, Plehanov sugera acum că între ei doi exista un fel de mariaj. Ambii vorbeau fără să cunoască opera lui Sigmund Freud. Inconştient, atrăgeau atenţia asupra fenomenului care, de cele mai multe ori, accentuase pasiunea din ei. Cei doi trăiau pentru ideile lor şi pentru realizarea politică a acestora.

Bineînţeles că Plehanov nu fusese fidel acestui „mariaj”. Tînărul său consort îl scosese constant din sărite înainte de congres, însă Plehanov n-a făcut caz de asta, iar lista cu organizatorii congresului, printre care şi Lenin, a fost aprobată. Lucrările au continuat într-o atmosferă foarte tensionată. Exceptîndu-i pe iniţiaţi, pentru ceilalţi detaliile erau complet învăluite în mister. Lenin nu era singurul care examina orice chestiune practică de parcă ar fi fost o bombă cu mare încărcătură doctrinală gata să explodeze. Pentru marxişti nu exista nimic prea puţin semnificativ ca să nu fie cercetat din perspectiva principiilor filosofice. Dar diavolul se ascunde în detalii. Pînă şi aparent banala chestiune a locului ocupat în Partidul Social-Democrat al Muncii din Rusia de către Bund, Uniunea Generală a Muncitorilor Evrei, era spinoasă. Unul dintre motive era evident: delegaţii Bundului reprezentau mii de membri din teritoriile de la graniţa de vest, situaţie imposibil de egalat de vreo altă regiune din Imperiul Rus. Bund susţinea că era

cît se poate de nedrept că primise numai cinci locuri din cele patruzeci şi trei ale congresului, însă ceilalţi delegaţi au respins categoric argumentul. Bund a cerut de asemenea să i se acorde o mai mare autonomie în interiorul partidului, dar şi această solicitare a stîrnit controverse. Bund îşi recruta membrii după criterii etnice clare, iar congresul nu dorea să facă o excepţie pentru nici un grup etnic.

Al doilea motiv era că unii dintre membrii grupului *Iskra* aveau origini evreieşti: Akselrod, Martov şi Troţki. Străbunicul evreu al lui Lenin, bătrînul Moşko Blank, trăise în regiunea în care activa acum Bund. Akselrod şi ceilalţi se întorseseră împotriva a tot ceea ce era evreiesc. Deveniseră marxişti ca să scape de originile lor etnice şi religioase şi nu agreau deloc ideea ca marxiştii evrei, precum cei din Bund, să lucreze exclusiv printre evrei. La rîndul lor, bundiştii au simţit un anume antisemitism în cadrul congresului, considerînd că cei mai ofensivi în acest sens erau evreii renegaţi. Uniunea se afla însă într-o situaţie fără ieşire, iar singurii care au susţinut doleanţele sale organizatorice au fost propriii săi delegaţi.

A urmat o dezbatere a programului partidului. În prim-plan a fost Lenin şi, spre surprinderea tuturor – dar ei încă nu-l cunoşteau –, a procedat cu tact şi i-a cîştigat de partea lui pe cei nehotărîţi. Şi-a recunoscut excesele polemice. Referindu-se la cărticica sa *Ce-i de făcut?*, a spus: „Ştim cu toţii astăzi că «economiştii» au înclinat balanţa într-o singură direcţie. Pentru a o echilibra, trebuie să apăsăm în direcţia opusă, şi exact asta am făcut eu". Nu era tocmai o scuză din partea lui, dar măcar nu era aroganţa aceea nelimitată la care se aşteptaseră cei ce criticau *Iskra*. Totul a mers ca pe roate pentru Lenin şi Plehanov: propunerea de program cu accent pe „dictatura proletariatului" a fost acceptată. Principalul dezacord era legat de viziunea lui Lenin în problema agrară, însă grupul *Iskra* s-a menţinut pe poziţii şi proiectul a fost ratificat. Trebuie să fi fost tentant pentru Plehanov să-l lase pe Lenin să fie înfrînt din cauza acelor articole din programul partidului care creaseră anterior disensiuni între ei. Însă dacă voiau să preia controlul congresului, membrii grupului *Iskra* trebuiau să fie uniţi. Şi în general au fost.

Un moment dificil a fost provocat de regulamentul partidului.

Lenin şi Martov, colegi de redacţie la *Iskra*, au venit cu propuneri opuse. Martov se simţise ofensat de aroganţa manifestată de Lenin la München, Londra şi Geneva. Ca să-şi poată păstra stima de sine, trebuia să-l înfrunte la congres. Martov voia un set de reguli prin care să poată fi ţinută în frîu duritatea lui Lenin şi a celor ca el.

Regula care a încins spiritele se referea la aptitudinile pe care trebuia să le aibă cineva pentru a deveni membru de partid. La nivel verbal, diferenţele dintre Lenin şi Martov erau infime. Lenin voia ca membru de partid să fie cineva „care recunoaşte programul partidului şi-l sprijină prin mijloace materiale şi prin implicare personală în una dintre organizaţiile partidului”. Pentru Martov, asta însemna exces autoritarist. Considera că era nevoie de condiţii mai puţin stricte, sugerînd ca membru de partid să fie cineva „care recunoaşte programul partidului şi-l sprijină prin mijloace materiale şi prin participare personală regulată sub conducerea uneia dintre organizaţiile partidului”[20]. Formularea lui Martov despre activitatea „sub conducerea” era, oricum am privi-o, mai despotică decît versiunea originară a lui Lenin. Martov şi Lenin însă nu erau preocupaţi de subtilităţile de limbaj, iar istoricii şi-au consumat de pomană cerneala analizînd contrastul semantic. Ce conta pentru cei doi era esenţa problemei. Martov voia un partid în care membrii să aibă libertatea de a se exprima independent de conducerea centrală; pentru Lenin, totul se reducea la conducere, conducere şi iar conducere, orice altceva, cel puţin la momentul respectiv, trebuind să fie subordonat acestei necesităţi.

Lenin a pierdut, cu 28 de voturi la 22. Rezultatul l-a descumpănit, dar şi-a revenit. Îi stătea în fire să fie combativ, la fel şi aliaţilor săi din grupul *Iskra*. Le plăcea să fie numiţi „durii”. Persiflarea adversarilor la congres a fost ceva normal, iar unii dintre ei au dus agresivitatea şi mai departe. Aleksandr Şotman a ameninţat să-l rupă în bătaie pe unul din colegii „duri” care trecuse în tabăra lui Martov. Lenin l-a tras deoparte pe Şotman şi i-a spus că numai „proştii folosesc pumnii în dispute”[21]. Cu toate acestea, Partidul Social-Democrat al Muncii din Rusia căpătase un aspect gangsteresc. Lenin i-a spus-o pe şleau unuia dintre susţinătorii săi, într-o exprimare ce trăda dificultăţile sale de pronunţare a unor consoane: „Politica e o theabă muhdahă”.

Murdară sau nu, politica era ocupaţia lui şi deja era un specialist.

Lenin a fost admirat de colegii săi „duri” tocmai pentru comportamentul lui dezagreabil şi brutal la congres. Totuşi, disensiunile din interiorul grupului *Iskra* i-au bulversat planurile de a prelua în viitor conducerea partidului. Lenin avea deja propria sa agendă, pe care i-o dezvăluise în secret lui Martov. Planul lui era să reducă structura comitetului redacţional al *Iskrăi*, care avea să devină ziarul oficial central al partidului, de la şase la trei membri. Victimele acestei schimbări aveau să fie Akselrod, Potresov şi Zasulici. O astfel de manevră, aşa cum probabil Martov prevăzuse, avea să-i confere lui Lenin controlul asupra lui Plehanov în orice dispută. Dar comportamentul atît de belicos al lui Lenin la congres a strecurat îndoiala în sufletul lui Martov. Problema era că Martov, care întotdeauna fusese un strateg slab, amînase prea mult decizia. Lenin avusese grijă să-i dea asigurări lui Plehanov că motivul pentru a renunţa la ceilalţi era că se dovediseră prea puţin folositori în trecut. Cînd congresul a dezbătut componenţa organismelor centrale ale partidului, aliaţii lui Lenin au sărit să-l acuze pe Martov de ipocrizie pentru că încercase să-i critice propunerile: „Ştia! Nu s-a opus!”[22].

Martov îşi jucase prost cartea. În momentul discuţiei, componenţa congresului suferise deja modificări. În semn de protest, cei cinci membri bundişti şi „economiştii” părăsiseră deja lucrările congresului. Dacă ar fi rămas, aceştia l-ar fi susţinut pe Martov împotriva lui Lenin. Dacă Lenin s-ar fi confruntat cu o astfel de situaţie, le-ar fi propus un tîrg ca să-i facă pe potenţialii susţinători să mai rămînă. Martov nu era atît de şiret. Lenin putea să-şi pledeze acum cauza în faţa unui congres a cărui balanţă politică înclina deja în favoarea lui. Oaia fusese lăsată într-un ţarc nepăzit, iar lupul era la poartă.

Următorul pas al „durilor” a fost să pună în practică conceptele de centralism, disciplină şi activism. Partidul urma să aibă la vîrf un consiliu cu rolul de a controla atît cele trei persoane din redacţia ziarului *Iskra*, cît şi un comitet central alcătuit tot din trei persoane. Votul privind această structură şi componenţa ei a dus la victoria lui Lenin şi a lui Plehanov. Împreună aveau să conducă partidul şi nici unul nu era îngrijorat de faptul că triumful lor a fost obţinut cu preţul plecării bundiştilor şi a altor grupuri. Din

acest motiv, Lenin i-a rebotezat pe „durii” săi „majoritari” (*bolşeviki*, bolşevici). Era mereu cu un pas înaintea adversarilor. Cînd se dezbătea o problemă politică majoră, îi depăşea pe toţi în materie de inventivitate lingvistică şi strategică. În privinţa regulamentului partidului, Lenin pierduse în favoarea lui Martov: într-o astfel de situaţie, dacă ar fi fost în locul lui Martov, ar fi născocit un nume glorios pentru susţinătorii săi. Martov a lăsat să-i scape prilejul. Ce-a urmat a fost mai rău. Martov a acceptat autocaracterizarea leniniştilor ca bolşevici şi şi-a numit propriul grup de susţinători „minoritari” (*menşeviki*, menşevici). Lipsa de gîndire strategică a lui Martov a fost evidentă atunci cînd au fost aleşi cei care urmau să ocupe locurile în Comitetul Central şi în redacţia *Iskra*.

Majoritatea era acum deţinută de susţinătorii lui Lenin şi ai lui Plehanov. Iniţial, Comitetul Central a fost format din Gleb Krjijanovski, V.A. Noskov şi F.V. Lengnik, iar redacţia i-a păstrat numai pe Lenin, Plehanov şi Martov. Rezultatul evident a fost crearea concretă a Partidului Social-Democrat al Muncii din Rusia, cu un program şi un regulament stabilite.

Situaţia aceasta n-a durat totuşi mult. Revenind la îndoielile sale în privinţa lui Lenin, Plehanov a ajuns să regrete că îl susţinuse la congres. Partidul Social-Democrat al Muncii din Rusia, a cărui creare fusese visul său de aproape două decenii, se născuse sub înfăţişarea a doi gemeni siamezi care trebuiau separaţi. Depresia sa – depresie postnatală, ar spune unii – a fost atît de puternică, încît a mărturisit că se gîndea la sinucidere. De cînd Lenin venise în străinătate, în 1900, cei doi nu încetaseră să se certe, iar Plehanov a fost scos din sărite la întrunirea Ligii din străinătate a Social-Democraţiei Revoluţionare Ruse, care a avut loc la Geneva în octombrie 1903. Liga fusese recunoscută de congres drept organul oficial de coordonare a zecilor de membri de partid emigraţi în Elveţia, Franţa şi Anglia. Şedinţele de la Geneva au reprezentat prima ocazie de respiro pentru emigranţi după schisma de la congres. Martov a luat taurul de coarne, declanşînd un atac personal la adresa lui Lenin. În cadrul unui lung discurs, a dezvăluit că Lenin fusese nesincer cînd se aliase cu Plehanov. Înainte de congres, Lenin îi spusese lui Martov: „Nu-ţi dai seama că, dacă noi doi vom rămîne uniţi, Plehanov va fi permanent în

minoritate şi n-o să poată face nimic împotriva noastră?”.

Lenin s-a grăbit spre ieşire, trîntind uşa în urma lui. Plehanov, care ascultase impasibil, a anunţat că era dispus să se retragă din comitetul *Iskrăi* pentru a pune capăt vrajbei dintre facţiuni. Lenin s-a simţit atît de dezarmat, încît şi-a dat el însuşi demisia de la *Iskra* şi din Consiliul Partidului. Lenin, regele partidului în formare, s-a alungat pe sine de la curte! Bolşevicii săi au devenit minoritatea. Uitase să-şi „păstreze o piatră în praştie”. Pentru prima şi ultima dată, se retrăsese dintr-o poziţie de putere. La scurt timp după aceea şi-a regretat gestul, iar remuşcarea lui s-a transformat în furie, deoarece Plehanov fraterniza tot mai mult cu Martov şi cu menşevicii[23].

O piatră totuşi mai păstrase. Lenin se străduia acum să-i pună la curent pe agenţii *Iskrăi* cu privire la felul în care, în opinia sa, fusese atras într-o capcană ca să piardă. A scris propria sa versiune despre disputa din interiorul partidului şi a publicat-o în mai 1904 în lucrarea *Un pas înainte, doi paşi înapoi*. Gleb Krjijanovski, vechiul său tovarăş de la Uniunea de Luptă şi din exilul în Siberia, fusese ales membru al noului Comitet Central. Cînd Krjijanovski a sosit din Rusia, în noiembrie 1903, Lenin i-a cerut pur şi simplu să-l coopteze ca membru în echipa Comitetului Central. Krjijanovski a fost încîntat. Nici el, nici Lenin şi nici unul dintre tovarăşii lor apropiaţi nu aveau timp pentru proceduri democratice. Dacă Lenin fusese înşelat, roata trebuia să se întoarcă. Lenin primise o a doua şansă şi, din acel moment, avea să-şi ridice metodele lui necinstite şi scandaloase la rangul de artă politică, pe care nu a încetat niciodată s-o perfecteze. Ieşind direct din Consiliul Partidului, insista acum să intre înapoi ca membru reprezentant în Comitetul Central.

Şi-a scris apărarea mergînd pînă la ultimele detalii în *Un pas înainte*. În privinţa colectării de informaţii l-a ajutat experienţa din gimnaziu; pregătirea sa ca avocat i-a folosit pentru a înţelege portiţele oferite de regulamentul partidului. Deşi nu-i păsa cîtuşi de puţin de democraţie, era hotărît să arate cum adversarii săi încălcaseră procedurile democratice. Din momentul în care s-a simţit nedreptăţit, a pus cap la cap toate argumentele disponibile ca să demonstreze că fusese tras pe sfoară. Lenin, cel care criticase sensibilitatea morală în analiza economică şi socială, îşi afişa acum

propria indignare morală.

Totuşi, maniera sa de a face politică îl ţinea într-o stare de tensiune intensă şi, după ce a fost permis accesul la documentele din arhive referitoare la problemele sale medicale, putem observa acum cît de aproape a fost de colaps. Cum le tot repeta prietenilor săi, nu era „o maşină”[24]. Pînă în primăvara lui 1903, suferise de „focul Sfîntului Anton” şi, deşi boala nu fusese declanşată de tensiunile sale psihice, acestea nici nu l-au ajutat să se restabilească prea repede. Nadejda Konstantinovna observase cum „nervii” îi fuseseră întinşi la maximum înainte de cel de-al Doilea Congres al Partidului. În cele din urmă, au cedat, iar Lenin a petrecut nopţi groaznice cu insomnii şi zile înfiorătoare cu migrene. Uneori, după o zi de muncă la Biblioteca Publică şi Universitară sau la Societatea de Lectură, omul de fier al Partidului Social-Democrat al Muncii din Rusia ajungea în locuinţa sa de pe Chemin du Foyer, nr. 10, din Geneva, în pragul colapsului. Dacă problemele de sănătate ar fi început să-l chinuie abia în anii 1903 şi 1904, am fi putut crede, pe bună dreptate, că se datorau conflictelor dintre facţiunile partidului. Însă problemele medicale fuseseră evidente de ani de zile. Singura diferenţă era că acum erau mai acute şi mai frecvente. Lenin era hotărît să le rezolve, consultînd cele mai recente manuale de specialitate. De asemenea, a mers la cei mai buni medici elveţieni. De problemele de stomac s-a ocupat un specialist renumit care i-a prescris un tratament, iar acesta, cel puţin o vreme, s-a dovedit oarecum eficient[25].

Mai tîrziu i-a spus surorii sale Maria Ilinicina că pierduse reţeta[26], fapt straniu pentru cineva atît de meticulos. Poate că nu voia ca Maria să-şi facă griji în legătură cu starea lui generală de sănătate, mai ales dacă îi spusese specialistului despre celelalte probleme fizice ale sale – insomnii, migrene şi oboseală – şi despre moartea tatălui său, survenită în urma unui infarct provocat de arterioscleroza cerebrală. Lenin a ieşit de la consultaţie foarte îngrijorat: specialistul îi spusese că nu stomacul era principala problemă. Cînd Lenin i-a cerut explicaţii, răspunsul a fost scurt: „E creierul”[27]. Lenin n-a spus nimănui la ce s-a referit medicul. Bazîndu-ne însă pe cunoştinţele medicale de la acea vreme, două diagnostice erau posibile: unul ar fi că Lenin suferea de „neurastenie”, iar celălalt că moştenise problemele din pricina

cărora murise tatăl său.

De la sfîrşitul secolului al XIX-lea, neurastenia devenise un diagnostic „la modă” printre cei care se plîngeau de dureri de cap, ulcere, insomnii şi oboseală. Se credea că aceste simptome se datorau ritmului alert al societăţii urbane din acea vreme, iar sursa lor primordială era epuizarea sistemului nervos. Din momentul în care neurastenia fusese „inventată” ca boală, tratamentul convenţional recomandat consta în renunţarea completă la munca intelectuală intensă. Se considera că asta era chiar mai important decît adoptarea unui anumit regim alimentar. Şi mai tîrziu unii medici ai lui Lenin i-au pus acelaşi diagnostic, neurastenie, cerîndu-i de fiecare dată să se implice mai puţin în politică. Astăzi, puţini specialişti ar încadra neurastenia printre boli sau ar spune că diversele simptome ale suferinţei lui Lenin aveau la bază o problemă a sistemului nervos central. Neurastenia însă era la modă la cumpăna dintre secole, iar Lenin părea să se încadreze în paradigma din manualele de medicină. Dar, chiar dacă medicul lui Lenin ar fi trecut cu vederea această posibilitate şi i-ar fi sugerat în schimb că ar fi vorba de o afecţiune neurovasculară, tratamentul recomandat ar fi fost acelaşi: reducerea drastică a volumului de muncă pe o perioadă nedeterminată.

Din păcate, Lenin şi-ar fi ieşit din minţi dacă s-ar fi implicat mai puţin în treburile publice. Politica era viaţa sa. A consimţit că ar trebui să-şi ia vacanţe mai lungi, ceea ce nu a dus însă la vreo schimbare în stilul lui de viaţă aşa cum se întîmplase pe vremea cînd obişnuia să-şi petreacă verile la Kokuşkino. Dar nici o schimbare serioasă nu s-a produs în modul său de viaţă. Medicii erau cuprinşi de disperare.

Se pare că exista totuşi o legătură între perioadele de controverse politice şi crizele de stomac, insomniile şi durerile sale de cap. Dar care să fi fost natura acestei legături? Starea lui de sănătate îl agita, politica îl agita. Stilul său de a face politică şi problemele lui medicale se agravau reciproc. Situaţia era dusă la extrem de convingerea tot mai puternică a lui Lenin că era un om al destinului. Revoluţia trebuia să aibă loc cît mai curînd şi să fie profundă, iar Lenin îşi propusese să fie liderul ei. Credea că el era cel menit să îndoctrineze şi să conducă mişcarea politică

antiţaristă. După conflictul cu Plehanov, nu credea să mai existe vreun marxist rus care să se ridice la potenţialul lui intelectual şi politic. Toate acestea se adăugau tensiunii sale interioare. Încă nu se obişnuise cu izolarea şi îl deprima faptul că un prieten precum Gleb Krjijanovski îi întorsese spatele în 1904. Dacă nu ar fi avut o credinţă de neclintit în caracterul just al cauzei sale, ar fi putut să clacheze chiar din primii ani petrecuţi ca emigrant, atunci cînd încercase să se impună ca lider al partidului. „Ştia" că era corect şi nu avea să dea înapoi cînd era criticat.

Nici măcar această încredere în sine nu i-ar fi fost îndeajuns ca să supravieţuiască dacă nu s-ar fi putut bizui pe familia sa, care-l sprijinea în mod constant. Mama, surorile şi fratele îi dădeau impresia că nu putea greşi cu nimic şi rar s-a întîmplat ca Nadejda Konstantinovna să-l contrazică în decursul îndelungatei lor căsnicii. Viaţa sa cotidiană se derula conform unei rutine sigure. Şi-a petrecut majoritatea anilor ca emigrant în locuri care-i erau pe plac. Excepţia a fost Parisul, unde a trăit între 1908 şi 1912. Capitala Franţei nu i-a plăcut niciodată. Oraşele în care-i plăcea să locuiască erau München, Londra şi Geneva.

Lenin îşi trăia viaţa după propriile reguli. Copilul favorit al familiei şi elevul de succes din şcoala gimnazială şi-a păstrat statutul şi la maturitate. Înclinaţia către studiu, nevoia lui de a fi în atenţia celorlalţi, exerciţiile fizice practicate cu regularitate, disponibilitatea de a oferi sfaturi pe teme care variau de la politică şi filosofie la îngrijirea medicală, toate aceste trăsături erau considerate dovezi ale genialităţii sale. Cînd lucra, Lenin insista să fie linişte deplină, iar intoleranţa lui faţă de orice l-ar fi putut distrage de la munca sa era atît de puternică, încît nu-şi dădea nici lui voie să scoată vreun sunet. Nadejda Konstantinovna îşi aminteşte că Lenin obişnuia să umble pe vîrfuri în birou ca să nu-şi întrerupă şirul gîndurilor; cînd era singură acasă, pisica devenea şoarece[28]. Lenin trebuia pur şi simplu să aibă totul în ordine – indiferent dacă era vorba de creioanele de pe birou sau de strategiile politice şi economice ale Partidului Social-Democrat al Muncii din Rusia – ca să se simtă în largul său. Nu dădea socoteală în faţa nimănui, ceea ce poate părea ciudat pentru un politician care se raporta la Marx şi Engels ca la două figuri de autoritate. Paradoxul este însă doar aparent: Lenin simţea că era singurul

care le putea citi operele în cheia corectă, deşi n-a recunoscut acest lucru explicit, în scris sau oral, pînă la Marele Război.

Familia se implica în politică, susţinîndu-l. De îndată ce Nadejda Konstantinovna s-a dovedit a fi un organizator eficient, Lenin i-a delegat sarcini de mare importanţă legate de corespondenţa partidului. Rudele de sînge erau şi ele importante. Dmitri Ilici Ulianov lucrase ca agent al *Iskra* în 1902-1903 şi fusese unul dintre delegaţii la cel de-al Doilea Congres. Anna Ilinicina colporta mesaje între Europa şi Rusia, iar mai tîrziu avea să se ocupe de această activitate împreună cu sora sa mai mică Maria. Anna, Dmitri şi Maria susţineau o versiune a marxismului care reflecta viziunea lui Lenin. În ianuarie 1904, toţi trei, împreună cu soţia lui Dmitri, Antonina, au fost arestaţi[29]; iar atunci cînd vreunul dintre ei a avut probleme cu Ministerul de Interne rus, mama lor i-a însoţit fără să crîcnească în exilul administrativ.

Sprijinul emoţional şi politic pe care Lenin l-a primit din partea rudelor sale în timpul izolării personale din 1903-1904 a avut o importanţă crucială. Nu a avut niciodată îndoieli în privinţa justeţei cauzei sale, însă ca promotor al ei mai avea de învăţat, iar problemele sale cu „nervii” se cronicizaseră. Dacă nu ar fi putut să se retragă în acest mediu familial în care era încurajat, nu ar fi avut atît de mult succes în carieră. Pentru oameni precum Nikolai Valentinov nu conta dacă în disputele din interiorul partidului Lenin se comportase în acord cu regulamentul acestuia. Valentinov se raporta la el ca la un lider activ şi irepresibil. El şi alţii ca el admirau discursurile îndrăzneţe ale lui Lenin despre răsturnarea regimului din Rusia. Nu erau îngrijoraţi din pricina afinităţilor sale socialist-agrare. Ştiau că admira publicaţia *Nabat* (Alarma) a renumitului Piotr Tkacev şi afirmaţiile făcute de şi mai celebrul Serghei Neceaev (a cărui complicitate la crimă convinsese autorităţile elveţiene să facă o excepţie de la legislaţie în 1872 şi să-l extrădeze la Sankt-Petersburg). Lenin le recomanda tovarăşilor săi să citească aceste materiale şi să tragă învăţămintele cuvenite din ele[30]. Practic, orice tînăr marxist rus admirase într-o oarecare măsură vechea generaţie de socialişti agrari. De asemenea, iacobinii Revoluţiei Franceze le cîştigaseră respectul. Într-adevăr, toţi membrii mai tineri ai comitetului redacţional al ziarului *Iskra* fuseseră cîndva de acord cu terorismul.

Mai important, admiratorii marxişti ai lui Lenin nu puteau să nu aprecieze devotamentul acestuia faţă de cauza revoluţiei şi pragmatismul său ca şef de partid. În plus, era un lider cu priză la oamenii obişnuiţi. Cînd Valentinov a ajuns la Geneva fără un sfanţ, Lenin l-a ajutat în slujba lui cu jumătate de normă ca împingător de roabă. Valentinov primise o comandă, dar nu putea să o onoreze de unul singur. Lenin i-a dat o mînă de ajutor, iar Valentinov nu a uitat niciodată favoarea făcută. Şi nici alţi marxişti veniţi din Imperiul Rus. Foarte adesea, bazîndu-se pe informaţiile pe care le avea de la Nadejda Konstantinovna, Lenin îi aştepta la gară în Geneva. Îi chestiona, informîndu-se despre situaţia lor personală şi politică din Rusia. Lenin crescuse înconjurat de cărţi, în locuinţe mari şi confortabile, dar ca persoană crescuse şi „în lumea exterioară" şi nu era într-atît de orgolios ca să nu se ocupe şi de misiuni mai istovitoare. În familia Ulianov, trufia făţişă fusese pusă la zid şi, atunci cînd trebuia făcută o treabă, era făcută fără prea multe discuţii. Lenin nu fusese crescut pentru munca fizică, însă fusese educat de părinţii săi să facă orice trebuia făcut pentru succesul unei cauze nobile. Pentru tatăl său, cauza aceasta fusese Iluminarea; pentru Lenin, era Revoluţia şi Iluminarea prin Revoluţie.

După victoria de la cel de-al Doilea Congres al Partidului, Lenin a avut mai puţini susţinători decît sperase. Cînd emigranţii din Partidul Social-Democrat al Muncii din Rusia s-au despărţit în cele două facţiuni, bolşevicii şi menşevicii, activiştii din Imperiul Rus au fost îngroziţi la aflarea veştii: puţine comitete şi grupuri erau dispuse să ia şi ele calea schismei. Teoria marxismului, aşa cum fusese ea dezvoltată de Marx şi Engels, afirma că o singură clasă – proletariatul – va trebui să-şi asume misiunea de a făuri comunismul. Marxiştii ruşi erau stupefiaţi de ideea că mişcarea marxistă s-ar putea scinda în două organizaţii distincte. Dintre toate grupările, numai cîteva – de pildă, marxiştii de extremă stîngă din Sankt-Petersburg – s-au situat de partea politicilor şi metodelor lui Lenin care creaseră dezbinare.

Pierduse pînă şi simpatia unor vechi prieteni. Fusese considerat mereu o persoană neobişnuit de impulsivă, însă acum mai mulţi tovarăşi ai săi credeau că îşi pierduse orice simţ al măsurii. Printre ei se număra şi Gleb Krjijanovski, nemulţumit de faptul că se

prelungea conflictul între facţiuni. La cîteva zile după ce-l cooptase pe Lenin în Comitetul Central, Krjijanovski a încercat, în ciuda opoziţiei lui Lenin, să împace cele două tabere. S-a oferit să-l retragă din Consiliul Partidului pe L. Galperin, care era un susţinător al lui Lenin, şi să-i coopteze în Comitetul Central pe unii dintre menşevicii lui Martov. Lenin era furios, însă Krjijanovski i-a spus-o pe şleau: cum putea el să conceapă că ar putea să se aştepte la un triumf necondiţionat al facţiunii sale cînd practic toţi, inclusiv propriii săi susţinători, credeau că se înşală? Krjijanovski aproape că i-a spus în faţă că dă dovadă de egocentrism şi că nu se poate discuta cu el – şi a continuat să fiarbă de indignare în legătură cu acea conversaţie şi după Revoluţia din Octombrie[31]. Un val nesfîrşit de imprecaţii se stîrnise la adresa lui Lenin. Pierzîndu-şi răbdarea, Krjijanovski şi Noskov i-au scris acestuia o scrisoare oficială în februarie 1904, în numele Comitetului Central: „Îl implorăm pe Bătrîn să termine cu sfada şi să înceapă să lucreze. Aşteptăm broşuri, foi volante şi tot feluri de sfaturi – care reprezintă cea mai bună modalitate de a calma nervii şi de a răspunde calomniilor”[32].

Cele două fraze arată în ce direcţie evoluase relaţia dintre Lenin şi cei care, teoretic, aveau acelaşi statut ca şi el în Comitetul Central. El era Bătrînul, organizatorul experimentat. Era sursa vitală de sfaturi. Era scriitorul-activist fără pereche. Şi trebuia abordat cu tact: nu puteai să-i ordoni, ci doar să-l implori – poziţia lui de superioritate era de necontestat. Dar asta nu i-a oprit pe membrii Comitetului Central să-i atragă atenţia cu privire la implicarea sa excesivă în chestiunile referitoare la autoritate în interiorul partidului, ignorînd astfel rolurile sale vitale din partid. Lenin lua lucrurile prea personal, iar ei nu au fost surprinşi să afle că suferea din nou „cu nervii”. Potrivit lui Krjijanovski şi Noskov, problemele partidului se puteau soluţiona dacă Lenin ar fi fost de acord să se controleze.

Compătimindu-se, Lenin le-a amintit celor din Comitetul Central că „nu era o maşină” şi că nu putea uita cît de grav fusese insultat de Plehanov şi Martov[33]. Cu toate acestea, Comitetul Central nu s-a arătat mişcat. Deşi în primăvara lui 1904 toţi cei opt membri ai săi erau bolşevici, numai doi dintre ei s-au situat de partea lui Lenin. Ceilalţi au considerat că locul cel mai bun pentru Lenin nu

era Elveţia, ci Rusia, acolo unde activau şi ei. În mai 1904, Noskov a sosit la Geneva şi, vorbind ca reprezentant al Comitetului Central, i-a cerut lui Lenin să se supună disciplinei de partid. I-a interzis în special să facă vreo campanie pentru convocarea unui al treilea congres. Comitetul Central voia să repare ruptura din partid, iar un congres, dacă ar fi avut loc în viitorul apropiat, n-ar fi făcut decît să adîncească animozităţile. Noskov urmărea să oprească de la publicare manifestul puternic antimenşevic *Un pas înainte, doi paşi înapoi*, însă nu a dat dovadă de suficientă convingere pentru a-şi duce mandatul la bun sfîrşit. Compromisul la care s-a ajuns prevedea publicarea lucrării şi recunoaşterea lui Lenin ca reprezentant, alături de Noskov, al Comitetului Central în străinătate. Lenin însuşi s-a dovedit un negociator dur. Oficial, Noskov se predase, iar Lenin putea să continue la fel ca şi pînă atunci.

Efortul l-a epuizat pe Lenin. I se părea înjositor că trebuise să negocieze cu Noskov, iar faptul că acesta credea că face o favoare partidului complicase şi mai tare situaţia. Lenin se convinsese că întreaga cauză revoluţionară era gestionată prost[34]:

> Partidul este de fapt sfîşiat, statutul este prefăcut în zdrenţe, organizaţia este batjocorită; numai nişte proşti şi nişte indolenţi pot să nu vadă asta. Iar cui a înţeles acest lucru trebuie să-i fie clar că la atacul martoviştilor trebuie să răspundem tot printr-un atac (iar nu prin vorbărie prostească despre pace etc.). Toate forţele trebuie folosite în atac.

Nu avea să se abată de la această analiză. Puterea voinţei sale era ieşită din comun şi se folosea de ea pentru a depăşi propriile îndoieli intelectuale (puţine cîte erau) şi criticile politice din partea celorlalţi (de care avea parte din plin).

În 1904, în prima jumătate a lunii iunie, Lenin şi Nadia au hotărît să se disocieze de conflictele interne din partid. Cu cîteva luni înainte, pe cînd mergea cu bicicleta prin Geneva, Lenin se izbise de partea din spate a unui tramvai. Se rănise grav la faţă şi umblase bandajat cîteva săptămîni. Crizele de stomac şi durerile de cap erau tot mai puternice şi încă mai resimţea efectele focului Sfîntului Anton. Avea nevoie disperată de o vacanţă, aşa că el şi

Nadia au renunţat la locuinţa închiriată la Geneva şi, cu rucsacul în spinare şi un ghid *Baedeker* în mînă, au pornit spre munţi. Au luat-o cu ei pe Maria Essen, unul dintre cei doi membri ai Comitetului Central care încă îl susţineau pe Lenin. Trioul bolşevic a jurat că nu va discuta politică „pe cît posibil”. Pentru ei, era excursia perfectă. Elveţia era bine organizată pentru amatorii de plimbări montane. Asociaţia Hotelierilor dezvoltase un sistem prin care un vizitator putea trimite în avans o telegramă pentru a rezerva o cameră pentru noaptea următoare, iar în *Baedeker* scria că hotelurile sau hanurile foarte proaste erau „o raritate”. Reţeaua de telegraf era cea mai densă din lume. Astfel, toţi trei puteau să-şi vadă în voie de exerciţiile lor de recuperare, fiind totodată siguri că vor avea parte de mîncare şi cazare bună.

Mai întîi au călătorit cu vasul cu aburi la Montreux şi au vizitat castelul Chillon. Au mers mult pe jos. Insistenţa lui Lenin de a-şi forţa mereu limitele s-a îndreptat temporar asupra recreării şi îşi încuraja tovarăşele de drum – pe soţia sa şi pe Maria Essen – să ţină pasul cu el cînd urcau pe potecile de munte. La sfîrşitul lunii iulie, au stat o vreme la o pensiune de lîngă Lac de Bret. A fost o vacanţă foarte lungă.

S-au întors la Geneva abia pe 2 septembrie[35]. Cîteva zile mai tîrziu, au închiriat un apartament pe Rue de Carouge, nr. 91. Era o stradă cu clădiri înalte, simple şi de închiriat, ce aveau la parter cafenele şi magazine, iar deasupra etaje peste etaje de apartamente private; în plus, se afla în centrul zonei preferate de emigranţii politici ai oraşului. Străzile din jur aveau ceva din Rusia clasei de mijloc. Pentru Lenin, era ca şi cum s-ar fi întors acasă. După cea mai lungă vacanţă din viaţa sa de adult, a reintrat în competiţie cu forţe proaspete. Dacă nu ar fi plecat, cel mai probabil că ar fi clacat nervos. E singura explicaţie pentru riscul pe care şi l-a asumat acum în privinţa poziţiei sale politice. Plecase conştient fiind că, în lipsa lui, Noskov va putea continua să-l submineze în Comitetul Central. Îşi luase precauţia de a transfera propria putere unor prieteni de încredere, dar nici unul dintre aceştia nu avea darul de a rezista irezistibilului. Mai mult, Noskov regreta înţelegerea pe care o încheiase cu Lenin. În iulie 1904, s-a întors la lucru în Rusia şi, printr-o combinaţie de persuasiune şi cooptare, i-a convertit pe membrii Comitetului Central la politica sa de reunificare a

bolşevicilor şi menşevicilor. În acest sens, a fost emisă o declaraţie, iar Lenin s-a văzut mustrat că nu furnizase o serie de broşuri. Comitetul Central condus de bolşevici îl înfrunta pe liderul bolşevic.

Cînd a aflat despre toate astea, Lenin – refăcut fizic şi psihic – a convocat o întîlnire cu puţinii susţinători emigraţi care îi mai rămăseseră şi a stabilit ca aceştia să străbată Rusia şi să formeze un aşa-zis Birou al Comitetelor Majorităţii, cu scopul de a convoca un al treilea congres al partidului. Graţie eforturilor depuse de strălucitul tînăr scriitor marxist Aleksandr Bogdanov, partea financiară era asigurată. Ca să o spunem delicat, Lenin nu era întotdeauna amabil cu Bogdanov. Dacă Bogdanov nu trimitea o scrisoare la timp, Lenin nu se abţinea să nu-l înjure pentru „mojicia” lui. Totuşi, Lenin se controla, mai mult sau mai puţin. Îşi putea da seama că o relaţie de prietenie cu Bogdanov îi era necesară dacă voia să aibă acces la banii şi la sprijinul personal de care avea nevoie ca să se relanseze. Prin urmare, împreună cu Bogdanov şi Anatoli Lunacearski, a plănuit publicarea unui ziar care să rivalizeze cu *Iskra*. Titlul său avea să fie *Vperiod* (Înainte). Primul număr a apărut pe 22 decembrie 1904. În plus, spre consternarea lui Noskov, grupul de bolşevici al lui Lenin reuşise să recruteze mulţi susţinători în Imperiul Rus. Existau suficienţi marxişti care citiseră *Ce-i de făcut?* şi care încă doreau să-l sprijine pe Lenin ca potenţial lider al partidului.

Şi astfel a început războiul civil în interiorul partidului. Lenin pusese pe picioare o organizaţie paralelă care avea să acţioneze ca forţă de luptă împotriva menşevicilor şi chiar împotriva acelor bolşevici care aveau să i se opună pe cîmpul de luptă. Conducerea din emigraţie a Partidului Social-Democrat al Muncii din Rusia a întîmpinat Anul Nou 1905 în stare de război.

10
Rusia de departe şi de aproape

1905-1907

Nu întotdeauna găseşti oameni extraordinari care ştiu să profite de o situaţie politică extraordinară. Numeroşi observatori anticipaseră de multă vreme o criză revoluţionară în Imperiul Rus. Partidele clandestine acţionau în vederea schimbării regimului, toate îi detestau pe Romanovi, iar Lenin avea destule motive, şi în plan ideologic, şi în plan personal, să dorească să înlăture dinastia Romanovilor.

Societatea imperială gemea de resentimente. Ohrana avea resurse financiare şi umane limitate pentru a ţine revoltele sub control; Imperiul Rus era, într-adevăr, un stat poliţienesc în devenire, însă nu un stat căruia îi era uşor să-şi ţină populaţia la respect. Din cauza recoltelor slabe de la începutul secolului XX, ţăranii erau iritaţi. Muncitorii erau mai nemulţumiţi ca niciodată din cauză că lipseau organizaţiile care să le reprezinte interesele în faţa angajatorilor. Cîteva grupuri naţionale, în special polonezii, aveau organizaţii secrete care abia aşteptau un prilej să dea piept cu cîrmuirea Imperiului Rus. În plus, existau şi numeroase grupări politice clandestine. Nu doar Partidul Social-Democrat al Muncii din Rusia lucra la subminarea regimului, ci şi Partidul Socialist-Revoluţionar, care reuşise în vara lui 1904 să-l asasineze pe ministrul de Interne V.K. Plehve. Pînă şi liberalii începeau să devină activi. Sub conducerea lui Piotr Struve, care renunţase la marxism, s-a format o Uniune pentru Eliberare, a cărei principală

modalitate de a provoca regimul era să organizeze banchete publice şi să faciliteze discursurile care în subsidiar atacau monarhia. Împăratul Nicolae al II-lea, care urcase pe tron în 1894, era practic asaltat din toate părţile.

Situaţia s-a înrăutăţit cînd, în 1904, Rusia, urmărindu-şi interesele în regiunea Pacificului, s-a angajat într-un război imprudent cu Japonia. Mari forţe terestre au fost trimise pe Calea Ferată Transsiberiană, iar flota de pe Marea Baltică a trebuit să înconjoare globul pentru a ataca marina japoneză. În ultimele luni ale anului au sosit veşti privind o catastrofă iminentă. Trupele erau încercuite în Port Arthur, în Orientul Îndepărtat. Proviziile erau pe terminate, disciplina era precară, iar conducerea politică şi militară – execrabilă. Între timp, traversînd Marea Nordului, flota din Marea Baltică a deschis focul împotriva unui trauler englez, pe care îl confundase cu o navă de război japoneză, fiind cît pe ce să declanşeze un război cu Marea Britanie. Totul era un amestec de dezastru şi farsă în egală măsură. Reputaţia publică a împăratului şi a curţii scădea în ochii tuturor.

Pe 9 ianuarie 1905, la Sankt-Petersburg a avut loc o procesiune paşnică la care au participat bărbaţi, femei şi copii. Aceştia se îndreptau spre Palatul de Iarnă al ţarului cu scopul de a-i cere printr-o petiţie lui Nicolae al II-lea garantarea drepturilor civile universale, inclusiv un anumit grad de reprezentare politică democratică. Era o zi de duminică. Protestatarii erau îmbrăcaţi în hainele cele mai bune. Aveau o atitudine fermă, dar jovială. Procesiunea era condusă de un preot ortodox, părintele Gheorghi Gapon. Campania pentru petiţie fusese organizată de el prin intermediul Uniunii Muncitorilor din Fabricile şi Uzinele Ruseşti din oraşul Sankt-Petersburg. În duminica aceea fatidică, ideea preotului era să-i prezinte împăratului Nicolae al II-lea în persoană mai multe doleanţe formulate în spiritul loialităţii faţă de monarhie. Uniunea era un sindicat ce funcţiona sub stricta supraveghere a Ministerului de Interne în cadrul unui program iniţiat de Imperiul Rus la îndemnul şefului poliţiei din Moscova, Serghei Zubatov. Gapon acţiona ca intermediar, însă în conflictul cu autorităţile le lua partea tot mai des muncitorilor.

Cînd s-au apropiat de Palatul de Iarnă, protestatarii au primit ordinul să se împrăştie, dar au ignorat indicaţiile şi şi-au continuat

marşul. În absenţa împăratului, trupele aflate în faţa clădirii au început să se panicheze, iar ofiţerii care le comandau au luat decizia să tragă în mulţime. Zeci de demonstranţi nevinovaţi au fost ucişi. În loc ca protestul să fie înăbuşit, s-a dezlănţuit haosul. Greve şi demonstraţii de stradă au izbucnit peste tot în Rusia şi toată lumea dădea vina pe dinastie.

La 24 de ore de la „Duminica Însîngerată”, ştirea despre criza revoluţionară din Rusia a ajuns la Geneva. Printre primii bolşevici care au citit ziarele au fost Anatoli Lunacearski şi soţia sa, care, pe 10 ianuarie, au dat fuga la apartamentul lui Lenin de pe Rue David Dufour. În ciuda informaţiei că oameni nevinovaţi fuseseră împuşcaţi în faţa Palatului de Iarnă, vestea a stîrnit jubilaţie. În viziunea lui Lenin, ţarismul se afla pe marginea prăpastiei; tronul lui Ivan cel Groaznic şi al lui Petru cel Mare începea să se clatine. Familiile Lenin şi Lunacearski au mers împreună la cafeneaua administrată de Pantelimon şi Olga Lepeşinski pe Rue de Carouge, nr. 93. Acolo era principalul centru social al marxiştilor ruşi, un loc unde puteau să mănînce ieftin şi să discute în voie despre politică şi organizarea partidului. Soţii Lepeşinski erau veterani marxişti şi se ocupau de afacerea lor fără să se aştepte la cine ştie ce profituri. Serveau şi făceau şi operaţiuni comerciale. Pe mese era mereu o grămadă de ceşti de cafea, boluri de fulgi de ovăz şi farfurii de plăcinte cu varză şi salam, iar în local găseai întotdeauna grupuri de revoluţionari stînd de vorbă. În ziua aceea, cafeneaua s-a umplut foarte repede de lume. Emigranţii simţeau că revoluţia devenise posibilă.

Dar ce se putea face? Într-adevăr, ce puteau face nişte emigranţi care depindeau de jurnaliştii elveţieni în privinţa informaţiilor despre Rusia? Fuseseră luaţi prin surprindere de evenimentele de la Sankt-Petersburg şi nu puteau evalua cu uşurinţă cum era cel mai bine să acţioneze. Aproape toţi au fost de acord că trebuiau să mai aştepte. În loc să se întoarcă imediat în Rusia, au încercat să pună la cale o strategie pentru susţinătorii lor. Fără experienţa directă a evenimentelor în rapidă derulare de la Sankt-Petersburg, analizau şi făceau pronosticuri în lumina consideraţiilor doctrinale anterioare. Situaţia nu-i stînjenea în nici un fel. Premisa de lucru a acestor intelectuali revoluţionari era că baza viitoarei strategii practice pentru adepţii lor din Imperiul Rus putea fi găsită în

doctrinele de pînă atunci.

În mod cert, Lenin a avut nevoie de timp ca să admită că strategia trebuia regîndită din temelii. Reacţia lui iniţială la „Duminica Însîngerată” a fost de a susţine iar şi iar că, pentru bolşevici, prioritatea era să menţină o identitate organizaţională distinctă de a menşevicilor. În decembrie 1904 clamase în faţa tuturor membrilor Biroului Comitetelor Majorităţii că o împăcare cu actuala redacţie a *Iskrăi* era imposibilă, lansînd imprecaţii la adresa fostului coleg bolşevic Noskov, care îl trădase cît el fusese plecat cu Nadia în vacanţă. Fireşte, Lenin a făcut ceea ce ar fi făcut orice alt gentleman din acea perioadă, fie el moşier sau ofiţer în armată: a rupt formal orice relaţie cu Noskov[1]. Problema era că opinia lui nu a fost acceptată de Comitetul Central, din care făceau parte şi susţinători apropiaţi ai lui Lenin, şi, drept urmare, a început să pregătească cu calm un al treilea congres al partidului ce avea să-i reunească pe bolşevici şi menşevici. Sigur, se gîndea Lenin, „Duminica Însîngerată” va pune capăt unei asemenea stupidităţi, dar oare bolşevicii îşi vor asuma datoria de a susţine bolşevismul ca singura direcţie revoluţionară autentică? Însă pînă şi prietenul său Serghei Gusev, membru al Comitetului Central, întorsese armele împotriva lui. Lenin le-a trimis tuturor scrisori în care îşi vărsa furia. Îi numea „formalişti abjecţi” şi le spunea că nu-i va păsa dacă vor trece cu toţii de partea lui Martov. Erau o ruşine pentru bolşevism! Fără compromisuri!

Nadejda Konstantinovna trebuia să codifice corespondenţa şi poate că ea a fost cea care i-a spus lui Lenin că tonul său ar putea avea efecte contraproductive. Sau poate că lui Lenin i-a venit mintea la cap şi şi-a dat seama că, dacă ar renunţa la bolşevici, nu i-ar mai rămîne nici un grup revoluţionar care să-l sprijine. Singurii săi susţinători, dacă nu reuşea să-i ţină aproape pe Serghei Gusev şi pe alţii ca el, aveau să fie soţia, fratele şi cele două surori ale sale. Or, pînă şi Lenin ştia că Ulianovii, oricît de perseverenţi se dovediseră a fi, nu erau suficienţi ca să răstoarne un regim politic.

Chiar şi aşa, continua să susţină că ruptura definitivă de menşevici era crucială[2]:

> Sau prin intermediul unei discipline cu adevărat de fier o să-i strîngem laolaltă pe toţi cei care au vrut să pornească un război şi

prin acest partid mic, dar puternic, vom face fărîme monstrul noii *Iskra* şi elementele sale disparate; sau, dacă nu, o să demonstrăm prin comportamentul nostru că merităm să dispărem ca nişte formalişti vrednici de dispreţ.

Tonul rămînea ofensator, dar nu într-atît încît liderii bolşevici să se simtă profund jigniţi. Mai curînd, au fost uimiţi de cuvintele lui incredibil de nepotrivite. Într-un moment în care sute de mii de ruşi şi japonezi mureau în conflictul din Orientul Îndepărtat, Lenin vorbea cu seninătate despre „războiul" din interiorul partidului. Cu siguranţă considerau că Lenin a exagerat cînd i-a descris pe menşevici, un grup mic şi devotat, ca pe nişte monştri. S-ar putea să fi rămas perplecşi şi cînd Lenin a insistat că datoria lor revoluţionară le impunea să susţină politic cauza Japoniei. Era o primă versiune a poziţiei pe care avea să o adopte în timpul Marelui Război: pentru Lenin, orice putere străină care ataca Rusia merita să fie susţinută de marxiştii ruşi (şi obişnuia să caracterizeze o astfel de putere ca fiind mai puţin reacţionară decît statul ţarist). Orice pentru a scăpa de Romanovi! Şi nu era oare ciudat că, atunci cînd toţi ceilalţi marxişti se gîndeau cum să înlăture dinastia Romanovilor, Lenin se gîndea că sarcina cea mai urgentă era închiderea ziarului *Iskra* din îndepărtata Elveţie? Ce altceva ar fi putut crede ceilalţi despre comportamentul său dacă nu că, în cele din urmă, Lenin o luase puţin razna? Poate că începeau să se întrebe dacă nu cumva făcuseră o greşeală cînd îi luaseră partea în 1903, în conflictul cu Martov.

Şi astfel Comitetul Central, condus de bolşevici, şi-a văzut mai departe de organizarea unui congres care să unifice partidul. Toate comitetele importante din Imperiul Rus au fost invitate să participe. Congresul urma să aibă loc la Londra, iar Lenin, înfuriat la culme, a pus-o pe Nadia să cumpere bilete pentru trenul de noapte ce pleca din Geneva şi traversa Franţa. Cîteva zile mai tîrziu, ajungînd în gara Charing Cross, s-au cazat în St Pancras, la nr. 16 în Percy Circus. Congresul trebuia să se desfăşoare în aprilie, iar furia lui Lenin s-a domolit treptat. Plehanov, Martov şi alţi lideri *Iskra* au refuzat să facă deplasarea la Londra. Au invocat, nu fără motiv, lipsa de imparţialitate a Comitetului Central atunci cînd verificase validitatea mandatelor delegaţilor şi au lansat un apel

către menşevici în vederea organizării propriei întruniri la Geneva. Drept urmare, aşa-zisul al Treilea Congres al Partidului a fost, în general, un congres bolşevic, deşi Comitetul Central reuşise să atragă la lucrările de la Londra cel puţin cîţiva menşevici. Lenin – bine era să fi ştiut – era un ins norocos; era ca un om salvat din ghearele unei boli cronice de un medic iscusit, dar invizibil. Îşi dorise un congres bolşevic şi avea parte de unul. Şi nu mai simţea nevoia să umble prin Bloomsbury tunînd şi fulgerînd la adresa grupului *Iskra*.

În schimb, avea ocazia să-şi explice strategia activiştilor veniţi din Rusia şi să afle direct ce se întîmpla la Sankt-Petersburg şi în gubernii. Aici se simţea în largul său. Unul dintre punctele sale forte era abilitatea de a-şi expune ideile clar şi caustic, cel puţin în faţa oamenilor care erau de acord cu cele mai multe dintre ipotezele lui de bază. Puţini bolşevici îi puteau egala talentul. Ca orator, poate că numai rivalul său, liderul bolşevic Aleksandr Bodganov, se ridica la nivelul lui. Lenin iubea congresele. Îi plăcea să-i întîlnească pe delegaţi. Îi plăcea că avea prilejul să schimbe idei cu delegaţii clasei muncitoare. Împreună cu Nikolai Alekseev, îi ajuta pe delegaţi cu adrese de locuri de cazare ieftine şi cu sfaturi privind pronunţia englezească[3] (nu-l descuraja nici măcar faptul că, pentru urechea unui englez, r-ul lui suna ca al francezilor). Seara, mergea cu delegaţii la pubul nemţesc de la capătul lui Gray’s Inn Road pentru a bea o bere şi a discuta despre lucrările congresului – iar unii dintre ei aveau să-şi amintească faptul că multe dintre ideile lui Lenin din acea perioadă proveneau de la teroriştii socialişti agrari ruşi ai secolului al XIX-lea şi din practica teroristă a iacobinilor din timpul Revoluţiei Franceze din 1792-1794.

Pentru congres a fost închiriată o sală la un preţ convenabil, iar lucrările au început pe 12 aprilie 1905. Dorinţa de a ţine manifestarea secretă era atît de mare, încît nici astăzi nu se cunoaşte numele sălii. Lenin, a cărui reputaţie printre bolşevicii din Rusia şi din străinătate fusese ruinată în lunile anterioare, şi-a reafirmat dintr-odată dominaţia. A condus majoritatea şedinţelor şi a schimbat agenda pentru ca să-i servească propriilor interese. Încercînd, în sfîrşit, să explice cum trebuia făcută revoluţia, a prezentat o serie de sloganuri care au electrizat publicul:

„insurecţie armată”, „guvern revoluţionar provizoriu”, „teroare de masă”, „exproprierea terenurilor moşierimii”[4]. Fiecare slogan era aprobat cu frenezie. Lucrările congresului nu au fost publicate la momentul respectiv, căci, altminteri, probabil că Lenin nu ar fi vorbit cu atîta entuziasm despre dictatură şi teroare. Însă în faţa bolşevicilor săi nu a avut nici o reţinere şi e uimitor că publicul nu a găsit nimic de obiectat la remarcile făcute de el. Bolşevicii erau o clică nemiloasă. Voiau să pornească o revoluţie şi să se lupte cu forţele contrarevoluţionare şi nu pricepeau de ce ar trebui să evite metodele violente dezvoltate de Robespierre şi confederaţii săi în timpul Revoluţiei Franceze. Erau îndîrjiţi şi încrezători. Presupuneau că, dacă îşi vor juca anticipatul rol vital în doborîrea regimului imperial rus, aveau să fie indispensabili pentru misiunea de a asigura cuceririle politice şi economice. Obiectivul lor trebuia să fie acela de a se alătura viitoarei administraţii revoluţionare. Or, Lenin susţinea tocmai acele idei care exprimau cele mai adînci năzuinţe ale lor.

Dar nu toată lumea pricepea cum se potriveau noile sloganuri cu felul în care doctrina marxistă rusă fusese înţeleasă pînă atunci. Unii se întrebau cum era posibil ca un partid marxist să-şi dorească să se alăture unui guvern al cărui scop era consolidarea economiei capitaliste. Iar dacă aristocraţii latifundiari aveau să fie expropriaţi, unde urma să se oprească reforma agrară? Delegatul M.K. Vladimirov a întrebat dacă nu cumva partidul trebuia să se abţină de la anumite măsuri socialiste, precum introducerea fermelor colective. Lenin l-a ascultat netulburat şi i-a dat replica imediat: „Nu ne vom opri niciodată!”[5].

Cînd menşevicii au aflat de intervenţiile lui Lenin, l-au declarat un renegat dovedit al marxismului. Îl admira pe Tkacev şi glorifica teroarea. Voia să le dea tot pămîntul ţăranilor. Era obsedat de violenţă şi dictatură. Pentru a nu lăsa criticile la adresa lui să scape de sub control, Lenin a publicat încă o cărţulie, *Două tactici ale social-democraţiei ruse în revoluţia democratică*, la care încă mai lucra în timpul congresului. Scopul său nu era doar de a-şi justifica noile sloganuri radicale, ci şi de a le insufla simţul organizării tovarăşilor săi bolşevici. Observa, de exemplu, că cei din Rusia progresau lent cu înfiinţarea sindicatelor muncitoreşti şi a altor organizaţii ale clasei muncitoare. Lenin era furios pe ei şi a insistat

să se pună imediat capăt preocupării pentru metodele clandestine de a conduce partidul. Încerca să-i facă un pic mai puţin „leninişti”! De data aceasta, spre surprinderea tuturor, el urmărea să formeze un partid mare, în care putea intra oricine. După el, nu mai era cale de întors. *Ce-i de făcut?* era o broşură scrisă pentru un timp şi o situaţie anume. Tema sa universală era aceea a nevoii de lideri, însă nu oferea prescripţii detaliate privind modalităţile de organizare a partidului. Acum, spunea Lenin, oportunitatea unei revoluţii era reală, iar partidul trebuia să-şi schimbe propriul *modus operandi*. Altfel, revoluţia avea să lase partidul mult în urma sa.

Lenin nu renunţase la credinţele sale fundamentale, ci doar făcea alte propuneri practice în lumina noii situaţii politice. Apăruse oportunitatea unei revoluţii, iar partidul trebuia, fără doar şi poate, să o exploateze. Partidul Social-Democrat al Muncii din Rusia fusese creat exact în acest scop. Îşi pregătea partidul – sau mai curînd o ramură a sa din partid – să recunoască şi să exploateze această oportunitate. Era ca o oală sub presiune pusă pe foc, gata să explodeze.

Campania lui arată deopotrivă cît de mult şi cît de puţin înaintase Lenin pe drumul la capătul căruia avea să devină lider al revoluţiei. Congresul i-a înţeles defectele. De aceea, în pofida obiecţiilor sale, a decis să limiteze influenţa emigranţilor asupra partidului. Mai concret, Comitetul Central şi ziarul central al partidului, acum sub numele *Proletari*, aveau să fie mutate în Imperiul Rus. Lui Lenin i s-a atras atenţia că, dacă dorea să fie în fruntea bolşevicilor, ar trebui să acţioneze nu din Geneva, ci din Sankt-Petersburg. Ignorase acest avertisment mai bine de şase luni. Nimic – nici măcar o decizie a congresului – nu-l putea convinge să se întoarcă în Rusia pînă cînd nu va fi ferm convins că nu mai putea fi arestat. Aşadar, mai mult decît un lider al revoluţiei, Lenin era un teoretician şi un retorician al acesteia. Rămînea la părerea lui cu totul nerealistă că putea să coordoneze activitatea bolşevică din Rusia trimiţînd scrisori din Elveţia. Nu reuşea să înţeleagă natura puternic impredictibilă a forţelor care fuseseră descătuşate. Citise despre Revoluţia Franceză, despre revoluţiile din 1848 şi despre Comuna din Paris din 1871. Dar ce învăţase el din cărţi se referea la „interesele de clasă” ale forţelor politice potrivnice. La

fel ca Marx, încercase să se axeze pe logica internă a evoluţiilor, dar, în acelaşi timp, ignorase haosul acelor mari evenimente istorice, aşa cum l-au trăit oamenii care au luat parte la ele.

Lenin nu era totuşi mulţumit. La Geneva simţise nevoia să îşi facă o idee mai clară despre ce se întîmpla la Sankt-Petersburg, în ciuda faptului că a refuzat să meargă acolo. După mai multe săptămîni de la „Duminica Însîngerată”, l-a cunoscut pe părintele Gapon, acum refugiat. Unii marxişti l-au tratat cu răceală pe preotul ortodox rus, însă Lenin a stat de vorbă cu el pe îndelete. Ba chiar şi-au oferit reciproc exemplare din cărţile pe care le scriseseră. Lenin nu reacţiona astfel decît dacă era impresionat. Cei doi s-au înţeles bine încă de la început.

Şi astfel Lenin l-a invitat pe Rue de Carouge. Discutînd despre evenimentele curente, fiul de ţărani Gapon – carismatic, aspru, bărbos şi ostil atît împăratului, cît şi structurilor ierarhice din Biserica Ortodoxă – l-a fascinat pe Lenin, care a văzut în el un om ce avea o înţelegere profundă a sentimentelor ruşilor de rînd[6]. Era cu atît mai bine că Gapon nu era nici teoretician, nici membru de partid; ştia lucruri care le scăpau emigranţilor. Fost ţarist devotat, Gapon îmbrăţişase revoluţia abia după masacrul din faţa Palatului de Iarnă. Putea vorbi despre cum se strînge fînul, despre mahalale şi şcolile de duminică – subiecte despre care Lenin ştia puţin. Lenin era atras şi de sloganul lui Gapon, „Tot pămîntul, poporului!”. Evident, acesta întrecea cu mult cererea lui Lenin de a se înapoia ţăranilor doar simple parcele. Gapon susţinea însă că radicalismul său era justificat. Unicul proprietar al pămîntului, spunea preotul, era Dumnezeu, iar ţăranii trebuiau ajutaţi să-l arendeze. E de la sine înţeles că Lenin a respins propunerea în această cheie religioasă[7], însă, din punct de vedere politic, i-a servit ca sursă de inspiraţie. A fost şi mai impresionat de Gapon atunci cînd acesta i-a arătat scrisoarea deschisă pe care o adresase partidelor socialiste din Rusia, cerîndu-le să ajungă la o înţelegere şi să pregătească răsturnarea armată a ţarismului. Avea în faţă un membru al clerului care în mod cert înţelegea sarcinile practice ale revoluţiei. În ziarul bolşevic *Vperiod*, Lenin, militantul ateist, a scris în termeni aprobatori despre propunerea lui Gapon[8].

Lenin se maturiza ca politician. Era un marxist, chiar dacă unul inspirat de generaţiile anterioare de gînditori socialişti ruşi. Era un

revoluţionar-cărturar, profund devotat ideii că omenirea e perfectibilă, preluată din filosofia Iluminismului. Dar, în acelaşi timp, era din ce în ce mai capabil să asimileze şi idei provenind din alte surse. Deşi se exprima folosind terminologia marxistă, pentru a-şi putea concepe strategia trebuia să iasă din cercul marxist.

Politicile sale, deşi se îndepărtau de cele marxiste tradiţionale, respectau axioma conform căreia marele marş către socialism avea să treacă prin două etape distincte: mai întîi o revoluţie „burghezo-democratică”, apoi una socialistă. Teoria sa era însă presărată şi cu ciudăţenii. De exemplu, în *Două tactici ale social-democraţiei ruse*, Lenin insista că era imposibil să le fie încredinţat liberalilor şi altor partide ale clasei de mijloc chiar şi începutul primei revoluţii. Şi mai straniu era proiectul pentru o „dictatură democratică revoluţionară provizorie a proletariatului şi ţărănimii”. Lenin menţiona că o asemenea dictatură avea să atragă puternic clasele de jos ale societăţii. Însă menşevicii au ripostat că Lenin distrusese conceptul celor două etape. Ei susţineau, pe bună dreptate, că dacă dictatura avea să se bucure de o popularitate uriaşă, burghezia nu avea să reuşească niciodată să-i ia locul. De asemenea, menşevicii criticau ideea lui Lenin că un regim dictatorial era calea cea mai eficientă de a introduce drepturi civile universale şi o economie de piaţă. Întregul lui proiect era un amestec de măsuri contradictorii. Lenin însă nu a considerat necesar să răspundă acestor atacuri; îi convinsese pe susţinătorii săi bolşevici şi nu dorea ca defectele proiectului său să fie subiect de dezbatere publică. Astfel, avea şi avantajul de a putea să creadă în continuare că nu ieşise din perimetrul marxismului tradiţional.

În realitate, Lenin era tentat să prezinte o strategie cu o singură etapă şi a scris un articol intitulat „Schiţă a guvernului revoluţionar provizoriu” în care creiona unele idei despre „o revoluţie neîntreruptă”. Dar ulterior a început să aibă dubii şi şi-a retras textul de la publicare. Nu toţi marxiştii erau îngrijoraţi din cauza sfidării convenţiilor. Inspirat de ideile marxistului atipic Aleksandr Ghelfand-Parvus, Troţki propunea fără menajamente ca partidele socialiste să preia puterea, să instaleze un „guvern al muncitorilor” şi să nu-i lase pe liberali să-i înlocuiască. Troţki nu voia doar să vorbească despre conducerea revoluţionară, ci şi să o

practice. Cînd s-a întors vara în Rusia, li s-a alăturat muncitorilor greviști din Sankt-Petersburg.

În timpul verii, problemele guvernului imperial s-au acutizat. Veştile din Orientul Îndepărtat erau groaznice. Forţele terestre ruse fuseseră învinse în bătălia de la Mukden în februarie, iar flota, după ce a înconjurat globul, a fost anihilată la Tsushima în mai. Reactivat la cererea împăratului, contele Witte a reuşit să semneze un tratat de pace cu japonezii în termeni surprinzător de buni, însă sentimentul umilirii naţionale era aproape unanim. La fel şi spiritul de revoltă. Grevele industriale luau cu asalt oraş după oraş, iar în mai a apărut un fenomen nou: sovietul. Cuvîntul, care în limba rusă înseamnă „consiliu", „sfat", era folosit pentru a desemna un organ ce îşi asuma puterea guvernării locale, ales din rîndurile claselor de jos ale societăţii. A apărut mai întîi la Ivanovo-Voznesensk, apoi s-a răspîndit cu repeziciune pretutindeni. Fără a sta prea mult pe gînduri, muncitorii înfiinţaseră nişte administraţii alternative în stadiu incipient. Troţki a devenit vicepreşedintele Sovietului din Sankt-Petersburg în septembrie. Partidele politice clandestine au ieşit la rampă şi chiar şi liberalii au format în cele din urmă un partid politic: Partidul Constituţional Democratic (sau cadeţii). Sindicatele se înmulţeau. Cenzura era în pragul colapsului. Poliţia era prea timorată pentru a interveni. Ţăranii începeau să ia lemne din pădurile latifundiarilor şi să-şi pască vitele pe proprietăţile nobilimii. Polonia şi Georgia nu mai puteau fi guvernate din capitala rusă. Ţarismul se afla în pericol de moarte.

Toată această criză se derula în absenţa lui Lenin. Unii bolşevici îi reproşau lucrul acesta, iar în septembrie colegul său Aleksandr Bogdanov i-a cerut ferm să revină imediat acasă. Bogdanov era şi el intelectual, autor prolific şi teoretician. Dar, în acelaşi timp, era dornic de acţiune. De fapt, devenise bolşevic ca urmare a pledoariei pentru acţiune a lui Lenin din *Ce-i de făcut?*. Bogdanov pur şi simplu nu putea înţelege de ce Lenin nu-şi asuma riscul de a se întoarce în Rusia şi i-a spus asta pe şleau. Totuşi, Lenin a rămas neînduplecat. Nu-şi riscase niciodată siguranţa personală şi nici nu se implicase în acţiuni revoluţionare, oricît de neînsemnate ar fi fost. Îşi găsea în continuare mulţumirea în activitatea sa ca emigrant, cu dezbaterile sale intelectuale, publicaţiile şi documentarea în bibliotecă. Nimeni dintre cei care l-ar fi întîlnit pe

Rue de Carouge n-ar fi bănuit că ţelul primordial al acestui individ elegant îmbrăcat, cu înfăţişare voit intelectuală, era să transforme politica şi societatea lumii. Lenin considera că menirea liderilor revoluţionari era aceea de a oferi îndrumare ideologică şi politici concrete şi de a se feri să fie arestaţi. Prin urmare, nu i-a fost deloc greu să ignore obiecţia lui Aleksandr Bogdanov.

Veştile de la Sankt-Petersburg că regimul introducea, în sfîrşit, reforme serioase l-au făcut să-şi schimbe atitudinea. Pe 17 octombrie 1905, ţarul Nicolae al II-lea a emis o proclamaţie, promiţînd acordarea de drepturi civile universale, precum şi convocarea Dumei de Stat. Lenin s-a simţit imediat uşurat. Ohrana, se gîndea el, nu avea să-l mai vîneze pe străzi. Sau, cel puţin asta spera. În prima săptămînă din noiembrie, a luat trenul din Geneva şi a început călătoria, traversînd Germania. Plecarea a fost planificată cu minuţiozitate de Nadejda Konstantinovna. Din Germania, ea şi Lenin au mers în capitala Suediei, la Stockholm, unde urmau să-şi ia actele false pregătite de tovarăşii bolşevici de acolo. Aceştia cumpăraseră bilete de călătorie cu feribotul pentru amîndoi, iar din Stockholm au traversat cu vaporul Marea Baltică, pînă la Helsinki. Pentru prima dată în cinci ani, Lenin păşea pe un pămînt aflat sub stăpînirea ţarului. Plecînd din Helsinki, Lenin şi Nadia au luat un alt tren pînă la Sankt-Petersburg. Era un drum de 450 de kilometri, iar cei doi au trecut graniţa ruso-finlandeză la Beloostrov. Cînd au coborît în Gara Finlanda pe 8 noiembrie au fost întîmpinaţi cu discreţie de bolşevicul Nikolai Burenin, care i-a condus la primul dintre cele cîteva apartamente în care aveau să stea în următoarele cîteva săptămîni[9].

La început, Lenin şi Nadejda Konstantinovna s-au înregistrat legal ca rezidenţi, sperînd să poată acţiona fără să se ascundă. A doua zi, cînd Ohrana a împînzit zona cu agenţi care nu se pricepeau deloc să treacă neobservaţi, au renunţat la această idee. Din acel moment, aveau să se afle în grija tovarăşilor bolşevici în mai multe case conspirative. Totuşi, Lenin era suficient de încrezător încît să-şi viziteze mama şi pe sora sa Anna, care locuiau în Sablino, un sătuc cu haltă aflat în afara Sankt-Petersburgului. De asemenea, ţinea constant legătura cu bolşevicii care lucrau în soviete, sindicate şi alte organizaţii. În tot acest timp, absorbea ca un burete impresii despre o Rusie aflată în revoluţie. Majoritatea

timpului consacrat muncii îl petrecea însă în stilul său obişnuit: scria articole de ziar şi broşuri şi asista la discuţiile interminabile din cadrul comitetelor de partid. Mai mult, uneori ţinea discursuri la congresele partidului, la conferinţe şi alte întruniri similare. Din noiembrie 1905 pînă în vara lui 1906 a locuit în Sankt-Petersburg, mergînd cînd şi cînd în Finlanda, la Moscova şi – în aprilie 1906 – la Stockholm, pentru cel de-al Patrulea Congres al Partidului. Ţelul său dintotdeauna era să îndrume şi să controleze facţiunea sa bolşevică şi să-şi maximizeze influenţa în Partidul Social-Democrat al Muncii din Rusia. Nu era, şi nici nu voia să fie, un tribun al poporului.

Prin urmare, nu se cădea să ţină el discursuri înflăcărate la întrunirile publice, în stilul celor care-l făceau celebru pe Troţki. A avut o singură încercare de acest gen în perioada 1905-1906, la o adunare generală a partidului la Casa Poporului, în mai 1906. Pentru el, experienţa aceea a fost ca un test. Era neobişnuit de emoţionat înainte de a ajunge la tribună şi de a fi prezentat publicului drept „tovarăşul Karpov”. Nu avea de ce să-şi facă griji. Odată aflat la tribună, s-a descurcat bine. Cu ochii mijiţi şi apucîndu-se de reverul hainei, s-a înclinat în faţă, fixîndu-şi publicul cu privirea. Apoi şi-a turuit sloganurile. Toţi au plecat impresionaţi de convingerea lui absolută că aceste sloganuri erau singurele mijloace de a accelera edificarea socialismului în Rusia. Treptat, Lenin căpăta deprinderile politicii deschise a secolului XX.

Comparaţia cu Troţki nu e întru totul corectă. Mărirea şi decăderea Sovietului din Sankt-Petersburg, acolo unde Troţki îşi ţinea discursurile, se petrecuseră în bună măsură înainte de sosirea lui Lenin. După aceea, toţi politicienii revoluţionari, nu doar Lenin, s-au concentrat asupra rezolvării problemelor din partidele lor. Pentru Lenin era o misiune uriaşă, deoarece bolşevicii săi detestau în continuare sovietele şi hiperbolizau avantajele oferite de conspiraţia politică. Lenin susţinea că venise de mult vremea ca bolşevicii să formeze un partid de masă, să facă parte şi din alte organizaţii publice şi să organizeze revoluţia. Cînd recomandările sale au fost acceptate, deşi nu fără reţineri, el a sugerat că Partidul Social-Democrat al Muncii din Rusia avea nevoie de forţe proaspete. Lui Lenin nu prea îi păsa dacă recruţii erau sau nu marxişti. Prioritatea era aceea de a atrage activişti

radicali proveniţi din clasa muncitoare, activişti dornici să acţioneze. Iar Lenin voia ca ei să-şi poată exprima nerăbdarea în deplină libertate şi chiar încerca să le amplifice această nerăbdare. Muncitorii din industrie din interiorul şi din afara partidului, spunea el, ar trebui să ia revoluţia în propriile mîini şi nu ar trebui restricţionaţi de partidele lor. Clasa muncitoare ar trebui să acţioneze ca avangarda tuturor forţelor ostile statului imperial rus.

Avea tendinţa de a se înfierbînta prea tare cînd era vorba despre astfel de chestiuni. În repetate rînduri deplînsese faptul că, în 1871, Comuna din Paris neglijase să recurgă la măsuri represive. În orice caz, în 1905, Lenin nu numai că şi-a confirmat credinţa în metodele violente, ci le-a şi dat o specificitate mult mai sîngeroasă decît şi-ar fi putut imagina vreodată cineva. Afişa o pasiune reală pentru violenţă. Deşi el personal nu avea nici o ambiţie de a ucide sau a mutila ori chiar de a fi martor la vreun măcel, îi făcea plăcere să recomande asemenea masacre.

Plăcerea aceasta s-a intensificat cu puţin înainte de a reveni în Rusia. Astfel, le-a scris membrilor Comitetului de Luptă de pe lîngă Comitetul Central bolşevic următoarele recomandări: „Ce ne trebuie nouă aici e cît mai multă energie frenetică. Constat cu groază, cu o groază autentică, pentru numele lui Dumnezeu, că se vorbeşte despre bombe *de mai bine de un an* şi, cu toate astea, nu s-a făcut nici o bombă!”. Pentru Lenin, soluţia era înarmarea unor detaşamente de muncitori şi studenţi care să continue activitatea revoluţionară indiferent dacă erau sau nu membri ai Partidului Social-Democrat al Muncii din Rusia. Detaşamentele trebuiau să omoare spioni, să arunce în aer posturi de poliţie, să jefuiască bănci şi să confişte resursele de care aveau nevoie pentru o insurecţie armată[10]. Imaginaţia sa nu avea limite. În cazul conflictelor de stradă, Lenin sugera că detaşamentele ar trebui să smulgă pietrele din pavaj sau să pregătească recipiente cu apă clocotită şi să se urce pe acoperişurile clădirilor, de unde să atace trupele trimise împotriva lor. O altă propunere viza crearea unei rezerve de acid pentru a-l arunca asupra poliţiştilor[11]. Strategiile acestea nu erau doar alarmante, ci şi lipsite de simţ practic. Dacă ar fi fost folosite, nu ar fi făcut decît să întărească voinţa trupelor şi poliţiştilor de a suprima rebeliunea. Lenin scotea la suprafaţă furia din străfundurile fiinţei sale. Nu trebuia să mînuiască el însuşi

bombe, recipiente cu apă clocotită sau acid, însă, în mod inconştient, se simţea satisfăcut fie şi aşternînd pe hîrtie aceste idei.

Nu se îngrijora că alţii ar putea fi oripilaţi de o asemenea abordare:

> Bineînţeles, orice extremă e rea; orice lucru bun şi folositor dus la extrem poate deveni – şi, dincolo de o anumită limită, nici nu poate să nu devină – un rău foarte nociv. Necoordonate, neplanificate, actele de teroare, atunci cînd sînt duse la extrem, nu pot decît să risipească şi să irosească forţele. E un adevăr care, fireşte, nu poate fi uitat. Dar, pe de altă parte, nu trebuie să uităm sub nici o formă că strigătul de luptă al insurecţiei *s-a făcut deja auzit*, că insurecţia *a început deja*.

Fractura logică e semnificativă aici. După ce începuse prin a justifica de ce lucrurile nu trebuie duse „la extrem”, Lenin încheia abrupt, susţinînd că revolta armată era deja în desfăşurare.

Într-o lună, totuşi, se calmase. Tovarăşii săi bolşevici din Moscova au acţionat exact cu zelul pe care li-l ceruse. Cu toate acestea, revolta moscovită, pe care o organizaseră împreună cu celelalte partide politice din sovietul oraşului, a fost un dezastru. Confruntarea a început la jumătatea lunii decembrie a anului 1905 şi era concentrată în raionul industrial Presnia. Curajul rebelilor a fost de necontestat, însă aceştia nu au putut face faţă trupelor care închiseseră recent Sovietul Sankt-Petersburg din Institutul Tehnologic. Revolta a fost reprimată fără milă. Încercările prea optimiste de insurecţie, a conchis Lenin, ar mai trebui tolerate. De asemenea, el voia să-i convingă pe bolşevici să profite de proclamaţia din octombrie a ţarului. La începutul lui 1906, trebuiau să aibă loc alegerile pentru o adunare electivă reprezentativă – Duma de Stat. Noul parlamentarism rus era sever limitat. În special, ţarul îşi rezerva dreptul de a dizolva Duma şi de a guverna prin decrete. Lenin susţinea însă că Partidul Social-Democrat al Muncii trebuia să aibă propriii săi candidaţi şi să folosească Duma ca pe o oportunitate de a face propagandă de partid.

Era o bătălie pe care nu o putea cîştiga. La mijlocul lui

decembrie 1905, Lenin a fost înfrînt la conferinţa bolşevicilor ţinută în oraşul finlandez Tampere, aflat la circa 500 de kilometri nord-vest de Sankt-Petersburg, însă a continuat cu schimbările sale de strategie chiar dacă acestea contraziceau în mod neaşteptat tot ceea ce afirmase el începînd de la al Doilea Congres al Partidului din 1903. A acceptat pînă şi o reconciliere cu menşevicii. Timp de doi ani, fusese ferm convins că menşevismul era o erezie, un ansamblu de propuneri organizatorice şi strategice opuse principiilor marxiste. Cînd susţinătorii săi puseseră sub semnul întrebării ostilitatea sa faţă de un eventual compromis cu menşevicii, Lenin îi tratase cu un dispreţ absolut. În ochii săi, „bolşevicii concilianţi" nu erau mai breji decît menşevicii.

Şi totuşi Lenin dorea acum reunificarea cu menşevicii. Nu era greu de înţeles de ce: nu putea controla politica bolşevică. Pentru a-i tempera pe fanaticii din propria facţiune, avea deci nevoie de menşevici, care, în general, doreau ca partidul să facă parte din soviete şi să participe la alegerile pentru Duma de Stat. Se gîndea la această posibilitate în pofida prăpastiei care-l separa de menşevism. Lenin pleda pentru o „dictatură revoluţionar-democratică provizorie a proletariatului şi ţărănimii", pentru o alianţă de clasă între muncitori şi ţărani, pentru repudierea clasei de mijloc şi pentru teroarea de masă. Dimpotrivă, menşevicii susţineau că ar trebui ca revoluţia „burghezo-democratică" să fie condusă de clasele de mijloc şi să introducă drepturile civile universale cît mai repede. Ca să-i reunifice pe bolşevici şi menşevici, Lenin trebuia să-şi folosească tot şarmul şi toată puterea de convingere. Încrederea în sine nu i-a lipsit însă niciodată. Fără să-şi anunţe expres schimbarea de viziune, a făcut tot ce i-a stat în putere pentru ca ambele facţiuni să participe la cel de-al Patrulea Congres. Prioritatea lui imediată era să convingă congresul să aprobe participarea la activităţile politice legale pe care guvernul imperial fusese obligat să le accepte. Pentru Lenin, manipulator abil, nu era o misiune grea.

Congresul urma să aibă loc la Stockholm. În timp ce delegaţii traversau Marea Baltică în aprilie pentru a ajunge în capitala suedeză, Lenin începuse negocierile cu liderii menşevici. Menşevicii aveau un număr ceva mai mare de delegaţi ca bolşevicii, ceea ce le permitea, fără îndoială, să se impună în

dezbaterile de fond. Lucrul acesta l-a făcut pe Lenin să se simtă liber să spună ce voia despre un mare număr de politici, inclusiv despre cele care erau total opuse menşevismului. Lui Lenin îi plăcea să fie agresiv. Cizelîndu-şi proiectul de expropriere a aristocraţilor latifundiari în favoarea ţărănimii, Lenin cerea „naţionalizarea pămîntului” de către „dictatura revoluţionară provizorie”. Şi menşevicii şi-au extins revendicările în chestiunea agrară şi au cerut „municipalizarea pămîntului”, susţinînd că în felul acesta aveau să evite birocraţia centralizată pe care ar fi implicat-o propunerea lui Lenin. Nonşalant, Lenin pornise de la premisa că pentru regimul revoluţionar va fi o sarcină administrativă simplă să se asigure că ţăranii, care aveau să se folosească de pămînt în schimbul unei rente modice, vor adopta tehnici de agricultură eficiente. Însă atît menşevicii, cît şi numeroşi contestatari bolşevici ai lui Lenin au replicat că era vorba de o sarcină de o complexitate uriaşă. De fapt, Lenin subestimase foarte mult pericolele degenerării birocratice.

La congres, Lenin a fost învins în chestiunea agrară, iar celelalte iniţiative ale sale au fost şi ele contracarate. Menşevicii au adus în discuţie problema ruşinoasă a complicităţii liderului facţiunii bolşevice la organizarea unor jafuri bancare în Imperiul Rus. Scandalul acesta a căpătat proporţii în interiorul Partidului Social-Democrat al Muncii din Rusia. Pentru menşevici, astfel de jafuri reprezentau o metodă intolerabilă de finanţare a partidului şi era o ruşine că Lenin le încuviinţase în secret. Plehanov a mai turnat şi el gaz pe foc, reiterînd faptul că strategia lui Lenin privind revoluţia – în special dorinţa sa de a se realiza o alianţă de clasă cu ţărănimea – amintea de socialiştii agrari ruşi. Pentru Lenin a fost un moment neplăcut. Capacitatea sa de autocontrol a fost pusă la încercare deoarece conducerea facţiunii bolşevice îl invitase în acelaşi timp pe el, susţinător al participării la alegerile pentru Dumă, să pledeze pentru boicotarea acestora. Discursul său pe această temă a fost marcat de o imprecizie care nu-i era caracteristică, însă nu putea face mai mult de atît pentru a-şi arăta nemulţumirea faţă de politica facţiunii bolşevice. La sfîrşitul congresului însă, cînd menşevicii au venit pe neaşteptate cu o propunere de intrare în campania electorală încă în derulare într-o regiune a Imperiului Rus, mai precis în Caucaz, Lenin şi-a dat

arama pe faţă votînd împotriva majorităţii colegilor săi bolşevici. Propunerea menşevicilor a fost acceptată şi, măcar în această privinţă, Lenin a fost cît de cît mulţumit.

Din noul Comitet Central al partidului reunit făceau parte şapte menşevici şi doar trei bolşevici. Lenin nu se afla printre ei. Fusese avertizat de unii tovarăşi bolşevici delegaţi la Congres că ideile sale nu erau pe placul lor: erau nemulţumiţi în special de politicile lui privind Duma şi naţionalizarea pămîntului. Drept urmare, pînă la momentul întoarcerii cu feribotul la Stockholm, starea lui de spirit se înrăutăţise. Nervii îi erau întinşi la maximum.

Supărarea i-a trecut repede însă. Facţiunea bolşevică dorea să-şi păstreze aparatul organizatoric separat de al partidului şi a înfiinţat în taină un Centru Bolşevic. Lenin a fost readus în conducere, alături de Bogdanov şi Leonid Krasin. Dintr-o asemenea poziţie, putea să schimbe acele decizii de la congres care nu-i plăceau şi, în această privinţă, se bucura de colaborarea amicală a lui Bogdanov. Cei doi se înţelegeau mai bine ca niciodată şi au hotărît că ei şi soţiile lor ar trebui să locuiască împreună. Cum regimul imperial căuta să-şi impună controlul, se temeau de vigilenţa Ohranei. Căutările lor i-au condus la Vaasa, o *dacea* mare cu două nivele în Kuokkala, în Marele Principat al Finlandei. Kuokkala se aflăla mai puţin de 65 de kilometri de Sankt-Petersburg, la doar opt kilometri de graniţa administrativă ruso-finlandeză de la Beloostrov de atunci, şi avea o gară pe calea ferată dintre Sankt-Petersburg şi Helsinki. Lenin şi prietenii săi alegeau siguranţa. Finlanda nu era un loc la fel de sigur ca Elveţia, dar se bucura de autoguvernare limitată chiar şi în vremea ţarismului. Graniţele sale nu erau numai de formă. Călătorii trebuiau să arate paşaportul şi să permită poliţiei să le controleze bagajele. Finlandezii aveau propria monedă şi propriile mărci poştale şi erau atît de diferiţi de ruşi, încît au interzis populaţiei să cumpere alcool în locurile publice dacă nu era însoţit de mîncare. În porturile finlandeze soseau regulat feriboturi din Hull, Lübeck, Szczecin şi Stockholm; în caz de urgenţă, se putea pleca direct spre Europa Centrală şi de Vest fără a mai trece din nou prin Rusia.

Astfel, Finlanda, care intrase sub dominaţia Imperiului Rus încă din 1809, era aproape o ţară străină fără să fie cu totul în străinătate, iar socialiştii finlandezi detestau ţarismul în aşa

măsură, încît erau dispuşi să dea o mînă de ajutor aproape oricărei victime a acestuia. Aici hotărîse Centrul Bolşevic să-şi stabilească baza. Lenin, Nadia, Bogdanov şi soţia acestuia, Natalia, puteau să-şi vadă în continuare de scris, de organizarea şi observarea politicii de la o distanţă sigură. Cu puţin timp înainte de a pleca în Finlanda, Lenin a vizitat *dacea* din Sablino, închiriată de mama sa. La Kuokkala a ajuns pe 20 august 1906 şi a stat acolo pînă la sfîrşitul lui noiembrie 1907. Altminteri, s-a aventurat numai în plecări de scurtă durată la conferinţe şi congrese importante. Mergea la întruniri în oraşele finlandeze Tampere, Terijoki şi Viipuri. De asemenea, a fost la Londra, la al Cincilea Congres al Partidului, şi la Stuttgart, la Congresul Internaţionalei Socialiste, însă nu a riscat să se întoarcă în Rusia. Habar nu avea că nu va mai vedea Sankt-Petersburgul vreme de aproape un deceniu.

Al Cincilea Congres al Partidului a fost întrerupt de conflicte de la un capăt la altul. Lenin nu mai avea nevoie să păstreze aparenţele unei relaţii decente cu menşevicii, din moment ce aceştia îşi îndepliniseră rolul de a-l ajuta să propună candidaţi bolşevici la alegerile pentru Duma de Stat. I-a răsplătit spunînd, înainte de deschiderea lucrărilor congresului, în aprilie 1907, că îşi bătuseră joc de principiile marxiste. La rîndul lor, ei l-au acuzat de lipsă de sinceritate: purtase discuţii în favoarea reunificării partidului, dar, pe ascuns, înfiinţase un Centru Bolşevic separat şi nu le permisese menşevicilor accesul la fonduri. Pe durata congresului, disputele dintre cele două facţiuni au explodat: despre ţărănime, despre liberalismul rus şi chiar despre filosofie. Pentru Lenin însă, congresul a fost un succes. A fost ajutat de faptul că la lucrări au asistat mai multe partide marxiste din teritoriile de graniţă ale Imperiului Rus. Polonezii, conduşi de Rosa Luxemburg şi Leo Jogiches, aveau o influenţă semnificativă şi înclinau să-i dea dreptate lui Lenin, a cărui poziţie strategică era aceea că partidul ar trebui să prefere să se alieze cu alte partide socialiste, inclusiv cu cele ale ţărănimii, decît cu „cadeţii". Menşevismul a fost înfrînt. La fel şi bolşevicii ca Bogdanov, care continuau să respingă participarea la Duma de Stat. Negociind cu letonii şi lituanienii, precum şi cu polonezii, Lenin a reuşit să-şi asigure cîteva poziţii care aveau să-i confere un avantaj considerabil în anii următori.

Chiar şi aşa, Lenin nu a fost ales în Comitetul Central, fiind

criticat de congres în mai multe privinţe. Problema complicităţii bolşevicilor la jafurile armate a fost adusă din nou în discuţie. Lenin şi bolşevicii au fost criticaţi pentru „tendinţele anarhiste” şi s-a declarat că raidurile la bănci trebuiau să înceteze. Dar lui Lenin deja nu-i mai păsa. Nu mai era atît de interesat de relaţiile dintre bolşevici şi menşevici, ci mai mult de cîştigarea supremaţiei în facţiunea bolşevică. Şi aştepta optimist Congresul de la Stuttgart al celei de-a Doua Internaţionale Socialiste. Bucuria i-a fost fără margini cînd Internaţionala, în parte şi datorită eforturilor sale, şi-a întărit declaraţia de ostilitate faţă de militarism şi imperialism cu sprijinul Partidului Social-Democrat German. Cînd Rosa Luxemburg l-a avertizat că, în practică, Partidul Social-Democrat German avea să fie mai puţin devotat antimilitarismului şi antiimperialismului decît şi-ar fi imaginat el, Lenin a ignorat-o, considerînd-o o facţionalistă obsedată. Avea să-i pară rău pentru asta în 1914.

Cele cincisprezece luni petrecute în camerele de lemn nefinisat al *dacei* de la Vaasa au fost o perioadă de criză pentru revoluţionarii ruşi. Lenin privea situaţia de la distanţă, observînd cum ţarismul îşi întărea controlul. Spre mîhnirea lui, alegerile pentru Prima Dumă de Stat au fost ignorate de bolşevici. Totuşi, ţăranii au votat pentru candidaţii care susţineau trecerea terenurilor agricole în mîinile ţărănimii. Liberalii, conduşi de cadeţi, au continuat să critice limitările impuse Dumei prin Legea Fundamentală. Prima Dumă de Stat se dovedise a fi un teren propice pentru cei care se opuneau dinastiei Romanovilor. Crezînd că le va veni de hac noilor partide politice, ţarul Nicolae al II-lea a dizolvat Duma, proclamînd noi alegeri. Cadeţii s-au retras la Viipuri, în Finlanda, de unde le-au cerut ruşilor să nu mai plătească impozite şi să nu se mai înroleze în armată pînă cînd guvernul imperial nu va arăta respect faţă de reprezentanţii aleşi de popor.

Cu toate acestea, a Doua Dumă a luat aceeaşi formă a unei adunări care a refuzat să negocieze cu ţarul. Nicolae al II-lea nu-i respectase niciodată pe liberali; păstra unele speranţe în privinţa Partidului Conservator al lui Aleksandr Gucikov şi a aşa-numiţilor octombrişti, care voiseră dintotdeauna să facă limitatele reforme constituţionale să funcţioneze cît de bine se putea, însă în scurt

timp şi-a pierdut încrederea şi în Gucikov. Omul pe care se bizuia cel mai mult era ministrul de Interne, Piotr Stolîpin, care folosea ştreangul pentru suprimarea rebeliunii la sate. „Cravata” lui Stolîpin, aşa cum a ajuns să fie cunoscută spînzurătoarea, a redus mediul rural la tăcere. La sate şi oraşe se reinstaura ordinea. Stolîpin ştia că dinastia nu putea fi salvată prin constrîngerile impuse de stat, aşa că a introdus o serie de măsuri pentru prezervarea statului ţarist. Devenind preşedinte al Consiliului de Miniştri, era hotărît să reînnoiască Duma, modificînd legea electorală şi dînd şi mai multă greutate parlamentară aristocraţiei. De asemenea, a început să introducă o reformă agrară al cărei scop era înlăturarea treptată de la sate a proprietăţii comune şi înlocuirea ei cu o clasă numeroasă de fermieri puternici, independenţi. Pentru Lenin, aceasta era dovada că regimul imperial nu era în stare să accepte capitalismul contemporan. Măsurile implementate de Stolîpin în mediul rural o luau pe „calea prusacă”, în loc să o ia pe cea „americană”. Ce voia să spună prin asta era că aristocraţii latifundiari îşi păstrau poziţia de autoritate şi dominau mediul rural aşa cum o făceau în Prusia. Oportunitatea de a lăsa agricultura pe mîna celor care pur şi simplu voiau să facă agricultură – aşa cum se întîmplase în Vestul american în secolul al XIX-lea – fusese ratată. Acum, doar revoluţia mai putea moderniza economia rusă.

Lenin dezbătea toate aceste probleme împreună cu colocatarul său din Vaasa. Bogdanov era de departe cea mai remarcabilă forţă intelectuală din bolşevism. Era singurul gînditor din facţiune ale cărui capacităţi intelectuale erau peste ale lui Lenin. Bogdanov nu îmbrăţişase niciodată autoritarismul ideilor lui Lenin. La Vaasa, cei doi au stat de vorbă îndelung. Le era şi greu să se evite: Bogdanov locuia la etaj şi trecea prin încăperile lui Lenin de fiecare dată cînd voia să se ducă în grădină. Au descoperit că erau tot mai în dezacord pe teme de teorie politică, cultură şi filosofie. Şi se certau şi cu privire la măsurile imediate necesare: Lenin voia participarea la alegerile pentru Duma de Stat, Bogdanov se opunea vehement. Din buni camarazi în lupta împotriva menşevicilor, cei doi au devenit rivali la conducerea bolşevismului.

11

A doua emigraţie

1908-1911

Lenin spera să stea în continuare la adăpost în Marele Principat al Finlandei. Deşi credea că „reacţia” politică avea să ţină cîţiva ani, nu intenţiona să se mute din Kuokkala[1]. Situaţia devenea însă incertă. În numele ţarului Nicolae al II-lea, Piotr Stolîpin, preşedintele Consiliului de Miniştri, a fost autorul unei lovituri de stat în iunie 1907. Cea de-a Doua Dumă de Stat a fost dizolvată şi a fost introdusă o nouă lege electorală în vederea constituirii unei a Treia Dume, mai tîrziu în acelaşi an, cu mai multe locuri şi o influenţă mai mare a aristocraţiei latifundiare. Între timp, Ohrana şi-a dublat eforturile pentru a-i captura pe liderii revoluţionari. Deoarece mult prea mulţi activişti bolşevici făcuseră vizite la Kuokkala, poliţia imperială a aflat unde era sediul general al Centrului Bolşevic.

Într-o zi de sfîrşit de noiembrie, membrii Centrului au primit un mesaj prin care erau anunţaţi că poliţia făcea razii în apropiere. Lenin şi-a făcut bagajele imediat şi s-a îndreptat spre Helsinki, aflat la 380 de kilometri. Gestul său demonstra că, în viziunea sa, comandantul trebuia să supravieţuiască chiar dacă ofiţerii erau prinşi. Ascultătoare, Nadia a rămas la *dacea* din Kuokkala împreună cu Aleksandr şi Natalia Bogdanov şi cu Iosif Dubrovinski. Şi-au petrecut timpul pregătind mutarea Centrului Bolşevic în străinătate şi au ars documentele de partid care nu puteau fi transportate. Îngrijorată că movila proaspătă de cenuşă

le-ar putea da de bănuit poliţiştilor, Nadia a îngropat cenuşa în cel mai scurt timp. Alte documente au fost date spre păstrare marxiştilor finlandezi. Proprietarul locuinţei s-a grăbit să-i anunţe şi el pe chiriaşi despre razia iminentă a poliţiei. În realitate, Ohrana vîna un grup de terorişti socialişti-revoluţionari şi nu ştia cine erau chiriaşii de la Vaasa. Locatarii din Kuokkala se temeau însă de ce era mai rău. Între timp, Lenin s-a ascuns în satul Olgbu, în afara oraşului Helsinki. Tovarăşii din partid aranjaseră să i se ofere o cameră în spatele unei case deţinute de două surori finlandeze, unde a început să scrie articole pe tema problemei agrare. Cîteva zile mai tîrziu, i s-a alăturat şi Nadia. Devenise clar că, dacă voiau să evite arestarea, trebuiau să se mute în străinătate[2].

Pentru Centrul Bolşevic fusese aleasă Elveţia. Uşor de zis, greu de făcut! Trebuia pus la punct un sistem de legături permanente cu Rusia, sarcină de partid ce i-a fost încredinţată Nadiei, care s-a întors la Sankt-Petersburg pentru a discuta ultimele detalii cu activiştii. Lenin o aştepta în Olgbu. Pe umerii Nadiei apăsa o presiune enormă. Trebuia să asigure în special transferul fără probleme din Finlanda în Elveţia al principalei publicaţii a bolşevicilor, *Proletari*. Trebuia de asemenea să-şi viziteze mama bolnavă, pe Elizaveta Vasilievna, care la momentul acela a refuzat să emigreze din nou cu fiica şi ginerele ei[3].

Lenin avea încredere în abilităţile soţiei sale şi se temea pentru siguranţa lui personală. În timp ce ea se afla încă la Sankt-Petersburg, a decis să emigreze din nou, lăsîndu-i Nadiei instrucţiuni despre cum să-l găsească la Stockholm. Nadia a primit cu stoicism vestea că a fost abandonată. Nu şi-a imaginat că Lenin, insistînd să fugă cît mai repede, se expunea unui mare pericol. Planul era să ia feribotul din Turku pînă la Stockholm. Traseul era făcut de un feribot cu aburi care era şi spărgător de gheaţă, însă se ştia că agenţii Ohranei supravegheau gara din Helsinki şi cheiul din Turku. La îmbarcare, poliţiştii căutau bolşevici, menşevici şi socialişti-revoluţionari care plănuiau să fugă. Tovarăşii finlandezi ai lui Lenin îl sfătuiseră să evite Turku şi să se ducă pe insula Nauvo, la vreo 30 de kilometri sud-vest în Golful Botnic, unde feribotul avea să facă a doua oprire[4]. Lenin a fost de acord. A plecat din Turku cu o trăsură, apoi a ajuns pînă pe insula Kuustö cu

barca. Discreţia era esenţială, iar Lenin se muta din ascunziş în ascunziş pe timp de noapte. Din Kuustö pînă pe insula Lille Meljo a fost însoţit nu doar de un preşedinte de cooperativă local, ci şi de un ofiţer de poliţie finlandez, simpatizant. Aceasta era penultima etapă a traseului. Din Lille Meljo, Lenin intenţiona să ajungă la Nauvo, de unde urma să ia feribotul spre Stockholm pe 12 decembrie.

Problema era că trebuia să meargă pe jos pînă pe insula Nauvo, iar colegii săi finlandezi uitaseră nu se ştie din ce motiv să-i explice că gheaţa nu era cu totul sigură. Într-adevăr, „plimbarea” pînă pe Nauvo presupunea numeroase sărituri peste micile goluri dintre sloiurile plutitoare. Lenin, de obicei prevăzător, nu anticipase că ghizii săi pe drumul pe gheaţă de la Lille Meljo la Nauvo aveau să fie doi ţărani de-ai locului care nu erau prea renumiţi pentru moderaţia lor în privinţa alcoolului. În ziua stabilită, dintre cei trei care porniseră spre Nauvo, Lenin era singurul care nu era băut. Pe la jumătatea drumului, o porţiune pe gheaţă s-a ridicat şi s-a crăpat, iar Lenin, cu un ultim salt disperat, a reuşit să se caţăre pe o banchiză solidă. „Ah”, şi-a zis, „ce mod stupid de a muri!”[5]. Pentru majoritatea oamenilor, o moarte prin înec ar fi tragică, nicidecum stupidă, însă pentru cineva care îşi imagina pentru sine un viitor glorios, o asemenea moarte putea să pară ceva frivol.

Napoleon a dorit ca mareşalii săi să fie în primul rînd persoane norocoase, iar în 1907 Lenin a fost extrem de norocos: a urcat la bordul feribotului conform planului şi a doua zi a ajuns în Suedia. La puţin timp după aceea i s-a alăturat şi Nadia, care pînă atunci rezolvase problemele facţiunii bolşevice. De acolo, cei doi s-au dus întîi la Berlin, apoi la Geneva. Lenin şi Nadia avuseseră gripă, iar Lenin i-a scris lui Maxim Gorki, cerîndu-i indirect să-i invite să stea cu el pe insula Capri, în largul coastei italiene, lîngă Napoli[6]. Nu era îngrijorat numai din pricina nevoii de recuperare fizică. Întoarcerea la Geneva, locul unde cîndva plănuise plin de încredere revoluţia din Rusia, îl copleşea. I se plîngea Nadiei: „Am senzaţia că am venit aici să mă întind în mormînt”[7]. Vorbea din adîncul inimii: Lenin, revoluţionarul optimist, se simţea înfrînt. Va mai avea oare vreo şansă – probabil că se întreba el – să joace un rol important în ţara lui? De cînd plecase din Elveţia, în 1905, locuise mai mult timp în Finlanda decît în Rusia, iar scurta

perioadă de la Sankt-Petersburg o petrecuse mai mult ascunzîndu-se. Cum va mai putea să-şi conducă ţara spre revoluţie? I-a mărturisit asta unui prieten: „Cunosc Rusia atît de puţin. Simbirsk, Kazan, Petersburg şi cam atît”[8].

Acest moment de autoanaliză a trecut repede. După cîteva săptămîni, Lenin elabora din nou politicile pentru bolşevici ca şi cum doar analiza pe care o făcea el statului şi societăţii ruse ar fi contat. În perioada emigraţiei, a revizuit puţine aspecte în planurile sale strategice. Concluzia lui despre revoluţia din 1905-1906 era că bolşevicii avuseseră politici corecte. Nu explica însă şi de ce revoluţia n-a avut succes. În schimb, avea aceleaşi certitudini. Bolşevicii trebuiau să-şi păstreze încrederea şi să-şi îmbunătăţească performanţele politice pe care urmau să le obţină atunci cînd în Rusia se va ivi în mod inevitabil o viitoare conjunctură revoluţionară.

Lenin şi Nadia au stat vreme de cîteva luni la Geneva, mai întîi pe Rue des Deux Ponts, nr. 17, apoi pe Rue de Maraîchers, nr. 61. Şi-au refăcut treptat sănătatea şi starea lor de spirit s-a îmbunătăţit. Însă lui Bogdanov şi altor lideri bolşevici li s-a părut că Elveţia nu era ţara potrivită. Lenin nu era de acord, dar nici nu putea să împiedice decizia Centrului Bolşevic de a se muta la Paris. Îndureraţi, Lenin şi Nadia au plătit chiria proprietarilor elveţieni şi, în decembrie 1908, au plecat în Franţa. Ajungînd la Paris, lui Lenin, Nadiei şi mamei sale, Elizaveta Vasilievna, li s-a alăturat sora lui Lenin, Maria Ilinicina. Cei patru locuiau împreună într-o oarecare armonie. E adevărat că Elizaveta Vasilievna, deşi respecta „munca ştiinţifică depusă de Nadia şi de ginerele ei”[9], îi spunea lui Lenin ce credea despre el, iar cuvintele ei nu erau întotdeauna măgulitoare. Lenin îi răspundea cu aceeaşi monedă. De exemplu, spunea că pedeapsa cea mai mare pentru un bigam era că se pricopsea cu două soacre[10]. Certurile dintre ei erau totuşi de scurtă durată. Elizaveta Vasilievna şi Vladimir Ilici se respectau unul pe celălalt şi între ei exista un fel de afecţiune îngăduitoare. Într-o duminică, pe cînd ea se simţea mai tristă ca oricînd, Lenin şi-a dat seama că nu mai avea ţigări şi s-a dus să-i cumpere un pachet, în ciuda aversiunii lui faţă de fumul de tutun[11].

O vreme, femeile s-au ocupat de gospodărie fără să aibă o menajeră. Ca membru al Comitetului Central, Lenin avea un venit

constant de la partid şi primea bani şi din drepturile de autor; bolşevicii mai aveau şi fondul lor separat constituit din jafurile armate şi din moşteniri. Elizaveta Vasilievna contribuia şi ea financiar la întreţinerea casei. Oricît de mult au încercat însă, nu au reuşit să convingă nici o franţuzoaică să lucreze pentru ei, întrucît ruşii aveau reputaţia unor angajatori pretenţioşi şi neserioşi. Cînd Mark Elizarov, soţul Annei Ilinicina şi cumnatul lui Lenin, le-a făcut o vizită după o excursie în Japonia, i-a criticat pentru că găteau şi făceau curăţenie ei înşişi. Nu i-a plăcut deloc nici mîncarea Nadiei. Le-a spus fără ocolişuri că pur şi simplu aveau nevoie de o femeie în casă. De obicei, soţia sa Anna îl critica pentru obiceiul lui de a spune primul lucru care-i trecea prin minte[12], însă de data asta nu a făcut-o: în privinţa Nadiei, nu fusese niciodată diplomată şi n-o deranjau răutăţile lui Mark la adresa ei. În orice caz, Ulianovii i-au urmat sfatul şi au încercat din nou să găsească o menajeră care să-i ajute cu treburile casnice. De data aceasta, au avut cîştig de cauză în lupta cu rusofobia locală; noua menajeră s-a mutat cu ei, iar Ulianovii au scăpat de mîncărurile pregătite de Nadejda Konstantinovna[13].

Lenin se ţinea departe de astfel de ciondăneli. Nici el nu gătea şi interesul lui pentru calitatea mîncării se limita la a întreba dacă ingredientele folosite respectau regimul lui alimentar. Nadia observa, cu umor involuntar, că „mînca supus aproape orice-i dădeai”[14]. Această supunere, atît de rară la Lenin politicianul, le făcea pe femeile din viaţa lui să-l „dădăcească”. Le întreba ca un copil: „Am voie să mănînc asta?”. De fapt, le plăceau şi alte obiceiuri ale lui. Elizaveta Vasilievna era impresionată că, de fiecare dată înainte de a se apuca de scris, Lenin lua o cîrpă de şters praful şi se apuca să cureţe biroul[15].

Nu încetase să fie figura dominantă a familiei. Lenin era de ani de zile un ciclist pasionat şi pleca adesea din Geneva la sfîrşit de săptămînă în excursii pe munte cu Nadejda Konstantinovna şi Maria Ilinicina. Dintre ei trei, Lenin era cel mai în formă. Dacă femeile oboseau, mergea pe rînd alături de fiecare dintre ele şi le încuraja să continue. Ciclismul în Alpi devenise o distracţie pentru turişti, în special pentru britanici, nemţi şi francezi. Ghidul său *Baedeker* pentru Elveţia menţiona că germanii şi francezii nu se pierdeau prea tare cu firea atunci cînd panta devenea abruptă şi

că obişnuiau să închirieze un cal, să lege bicicletele în urma lui şi să urce încet la deal, folosindu-se de puterea de tracţiune a animalului. Britanicii refuzau demni această metodă „pentru molîi” şi se părea că Lenin, în general germanofil, era de acord cu britanicii în această privinţă. Vacanţele nu erau vacanţe dacă nu-şi punea la încercare limitele. Era şi mai bine cînd le punea la încercare şi pe ale altora, după cum se căinau Nadejda Konstantinovna şi Maria Ilinicina. Inclusiv seara, la pensiunile din sate, dădea ordine. Nu accepta ca Maria să lase mîncarea în farfurie, explicîndu-i că dacă nu mînca tot, gazda avea să înjumătăţească porţiile în seara următoare, fără să reducă însă şi preţul[16].

Lui Lenin nu-i plăcea să fie înşelat cîtuşi de puţin, iar bicicletele reprezentau un motiv de îngrijorare permanentă. Cînd locuiau la Paris, mergea în fiecare zi cu bicicleta la Bibliothèque Nationale. Nu-i plăcea această bibliotecă deoarece trebuia să aştepte mult pentru cărţile pe care le comanda şi-l irita şi faptul că trebuia să-i plătească portăresei zece centime pentru că îşi parca bicicleta afară. Dar într-o zi s-a întîmplat ceva şi mai grav: iubita sa bicicletă – acel „instrument chirurgical” al său – i-a fost furată. Cînd Lenin a luat-o la întrebări pe portăreasă, aceasta i-a replicat înfiptă că, oricum, cele zece centime erau doar ca să i se permită să parcheze bicicleta, fără să constituie şi o garanţie pentru siguranţa ei[17].

Lenin îşi găsise în cele din urmă naşul şi nu şi-a mai primit banii înapoi. Cu alt prilej, protestele sale s-au bucurat de mai mult succes. La puţin timp după ce a cumpărat o bicicletă nouă, a avut loc un incident neplăcut. În decembrie 1909, pe cînd se întorcea de la un spectacol aeronautic ce se ţinuse la 20 de kilometri de zona centrală a Parisului, la Juvisy-sur-Orge, a fost izbit de o maşină şi s-a lovit rău. Bicicleta zăcea distrusă la marginea drumului. Din fericire, au existat martori, iar Lenin a cerut despăgubiri prin intermediul unui avocat. A dat dovadă de aceeaşi perseverenţă ca în 1892 la Sîzran, cînd îi intentase proces comerciantului Arefev. Cînd a aflat că şoferul parizian era viconte, a intrat în joc şi zelul marxist. Lenin, el însuşi nobil ereditar, nu a manifestat nici un fel de simţ al solidarităţii de clasă şi l-a dat în judecată, solicitînd despăgubiri[18].

Lui Lenin nu i-a plăcut niciodată Parisul şi l-a descris mereu ca „o văgăună mizerabilă”[19]. În parte, nu-i plăcea din raţiuni politice. În timpul şederii în Franţa, l-au enervat menşevicii. L-au enervat şi bolşevicii anti-Dumă, precum Bogdanov. De fapt, era la fel de iritat şi de bolşevicii care, deşi erau de acord cu el în privinţa lui Bogdanov, nu manifestau acel grad de iritare pe care Lenin îl dorea de la adevăraţii bolşevici. Lui Lenin nu-i prea păsa nici de celelalte partide politice, iar atunci cînd se întîlnea cu socialiştii-revoluţionari în cafenelele pariziene frecventate de „comunitatea” de revoluţionari ruşi emigraţi putea fi destul de afabil. Totuşi, glumele sale luau o întorsătură combativă, după cum îşi amintea Viktor Cernov[20]:

> I-am spus: „Vladimir Ilici, dacă vei ajunge la putere, vei începe prin a-i pune în ştreang pe menşevici chiar de-a doua zi”. S-a uitat la mine şi mi-a răspuns: „O să spînzurăm primul menşevic după ce-l vom fi spînzurat pe ultimul socialist-revoluţionar”. Apoi s-a încruntat şi a rîs.

Pe lîngă umorul său macabru, Lenin se mai făcea remarcat şi prin permanenta lui obsesie privind disputele facţionale din interiorul Partidului Social-Democrat al Muncii din Rusia. Bolşevicii obţinuseră locuri în cea de-a Treia Dumă de Stat, încît Lenin nu mai avea nevoie de Martov şi Dan ca să-l ajute să oblige facţiunea bolşevică să vină cu candidaţii proprii la alegerile Dumei. Nu mai avea motive să fie amabil cu menşevicii. Şi-a reluat deci fără întîrziere atacurile la adresa menşevismului, fapt ce s-a reflectat şi în glumele sale.

Lupta lui Lenin împotriva lui Bogdanov a fost şi mai acerbă. Aversiunea lui Bogdanov şi a susţinătorilor săi faţă de Dumă putea destabiliza politica facţiunii bolşevice. Unii cereau chiar ca bolşevicii aleşi deputaţi să fie retraşi imediat din a Treia Dumă de Stat. Alţii, printre care şi Bogdanov, voiau să le dea un ultimatum deputaţilor, ameninţîndu-i cu expulzarea din facţiune dacă nu se retrag. Primii erau „otzoviştii” („partizanii rechemării”), iar ceilalţi „ultimatiştii”. Ambele grupuri susţineau că partidul trebuia să se concentreze asupra pregătirii şi organizării insurecţiei armate. Pentru Lenin, ei trăiau într-un fel de cameră de presiune mentală care-i făcuse incapabili să evalueze realităţile politice curente.

Lenin provoca neînţelegeri şi mai profunde. În timp ce Bogdanov punea pe primul plan încurajarea clasei muncitoare pentru ca să-şi asume propria dezvoltare culturală, Lenin punea accent pe rolul călăuzitor al intelectualilor. E drept că Lenin nu insista ca intelighenţia să provină din clasa de mijloc. Bogdanov însă era oripilat de ideea leninistă că muncitorii trebuiau să fie iniţiaţi în socialism de către intelectuali; cultura generală a societăţii, spunea el, trebuia transformată în aşa fel încît ideile socialiste să se poată maturiza. Potrivit lui Bogdanov, cultura dominantă la acea vreme era „burgheză”, din moment ce se concentra asupra individualismului, conducerii autoritare, conformismului şi ipocriziei. Trebuia introdusă o nouă cultură – o „cultură proletară” –, iar Bogdanov sugera că inventarea acesteia depăşea posibilităţile intelectualilor deoarece ei înşişi erau produsul culturii burgheze. Toate astea îl scoteau din minţi pe Lenin. Bogdanov sugera chiar că ideile lui Lenin despre adevărul absolut, despre categoriile eterne ale gîndirii şi despre realitatea demonstrabilă a lumii exteriorare erau nişte aiureli demodate. Spre deosebire de Bogdanov, Lenin refuza să se implice în amplele dezbateri filosofice de la acea vreme din Europa. Bogdanov îi citise pe Immanuel Kant şi pe neokantieni, precum Richard Avenarius şi Ernst Mach. Îl admira pe Marx, însă refuza să-l idolatrizeze. La *dacea* din Vaasa scrisese o carte, *Empiriomonismul*, în care îşi sintetiza ideile. Pur şi simplu era plin de vitalitate intelectuală. Lenin se gîndea că sosise vremea să declanşeze un atac frontal la adresa lui Bogdanov şi a viziunii sale despre lume.

Lenin nu avea nimic de pierdut. Bolşevicii antileninişti erau extrem de influenţi în cadrul facţiunii bolşevice atît în Rusia, cît şi în străinătate. Ar fi putut chiar să constituie o majoritate. Cum Lenin îşi dădea seama că nu prea erau şanse în viitorul apropiat pentru o nouă criză revoluţionară în Rusia, i se părea oportun să reia vechile strategii separatiste. Era convins că dacă voia ca a doua perioadă a emigraţiei sale să fie suportabilă, trebuia să recruteze şi să mobilizeze o facţiune bolşevică de nădejde, concepută după chipul şi asemănarea lui.

Drept urmare, cînd Maxim Gorki i-a invitat pe Bogdanov împreună cu Lenin la vila sa de pe insula Capri, Lenin iniţial a refuzat, deşi el însuşi ceruse să fie invitat şi să stea acolo. În cele

din urmă, s-a dus la Capri în aprilie 1908 şi şi-a reprimat sentimentele în aşa măsură încît a jucat şah cu vechiul său partener de şah şi politică. Atmosfera devenise destul de jovială, însă firea de combatant a lui Lenin l-a dat de gol. Gorki a fost uluit de cît de nervos şi „copilăros” devenea Lenin după ce pierdea vreo partidă[21]. S-a întîmplat chiar şi atunci cînd Lenin şi Bogdanov evitau să discute politică. Lenin se relaxa doar cînd mergea la pescuit. Pescarii locului i-au luat pe el şi pe Gorki cu ei în barcă şi i-au învăţat cum să folosească o undiţă fără băţ. Şmecheria era să înfăşori capătul firului în jurul arătătorului de la una din mîini şi să aştepţi vibraţia care semnaliza că peştele a muşcat. Pescarii i-au spus şi cam cum ar suna: „Così: drin, drin. Capisce?”. Lenin era captivat de şarmul italienilor şi, de îndată ce peştele a muşcat, a strigat: „Drin, drin!”. După aceea, pescarii i-au zis „Signor Drin-Drin” – singura lui poreclă care n-a fost aleasă cu gîndul la revoluţie. Pescarii i-au dus dorul lui Lenin după ce el a plecat de pe insulă, întrebîndu-l pe Gorki: „Ce mai face Drin-Drin? Nu l-a prins ţarul încă?”[22].

Lenin stătuse numai o săptămînă. Nu înţelegea prea multă italiană, darămite să priceapă greoiul dialect napolitan. Fusese o vizită cu o agendă încărcată, Lenin reuşind să strecoare în ea o plimbare pe Vezuviu, pe continent, precum şi o vizită la muzeele din Napoli. Excursia i-a priit. Îl încîntaseră vila, marea albastră, peştii proaspăt prinşi, cîntecele ca de operă, locuitorii plini de viaţă şi generoşi. Excursia în sudul Italiei îi ridicase moralul. Era din nou pregătit pentru conflictele politice.

După drumul cu feribotul pînă la Napoli, Lenin a făcut lunga călătorie spre nord cu trenul prin Roma, traversînd apoi Alpii pînă în Elveţia. Se hotărîse: de îndată ce va ajunge la Geneva, se va despărţi definitiv de Aleksandr Bogdanov şi de simpatizanţii acestuia şi va începe o campanie pentru a-i îndepărta din facţiunea bolşevică. A fost o schimbare rapidă de situaţie. Bogdanov nu era nici pe departe la fel de obsedat ca Lenin de amănuntele organizării politice. Era sătul de urzelile nesfîrşite de la nivelul conducerii bolşevice şi mai ales voia să aibă cît mai mult timp pe care să-l dedice scrisului. Pe scurt, Bogdanov se săturase de Lenin şi, după întîlnirea lor de pe insula Capri, a preferat să-şi dea demisia din redacţia ziarului bolşevic *Proletari* decît să suporte

denigrarea personală. Întrucît Bogdanov şi-a păstrat însă locul în Centrul Bolşevic, Lenin nu era deloc sigur că va reuşi să-i facă pe bolşevici ca facţiune să susţină în continuare participarea în Duma de Stat şi în organizaţiile publice legale din Rusia. Gorki a încercat să se convingă pe sine şi să-i convingă şi pe prietenii săi că Lenin nu va duce atît de departe neînţelegerea sa cu Bogdanov încît să rişte destrămarea facţiunii bolşevice[23]. Dar s-a înşelat: Lenin era ferm hotărît să-şi încheie socotelile cu Bogdanov.

Ideea a devenit fezabilă pentru că grupul lui Lenin reuşise recent să obţină o relativă independenţă financiară faţă de Bogdanov, într-un mod cu totul neaşteptat. Un tînăr simpatizant revoluţionar, N.P. Schmidt, nepot al prosperului industriaş moscovit Savva Morozov, murise subit în 1907 şi lăsase prin testament multe sute de mii de ruble celor două surori ale sale. Lenin a participat la conceperea unui plan pentru a pune mîna pe această moştenire, convingînd doi bolşevici leninişti, V.K. Taratuta şi A.M. Andrikanis, să le curteze pe surori, să se însoare cu ele şi să obţină banii pentru facţiune. Din punct de vedere moral, era un plan meschin, însă pentru Lenin conta doar dacă o anumită acţiune ajuta sau nu revoluţia, iar escrocarea sentimentală a două moştenitoare era întru totul acceptabilă. Lenin susţinuse încă din adolescenţă că „sentimentalismul” nu are ce căuta în politică. Acum redefinise acest punct de vedere într-o manieră paradoxală, exploatînd sentimentele oamenilor pentru a obţine avantaje politice.

Lenin le-a mărturisit prietenilor că el însuşi nu ar fi avut tăria să ducă planul la capăt. Fusese crescut în spiritul unei bunei purtări în relaţiile interpersonale, iar întreaga uneltire îi repugna. În acelaşi timp însă, avea o slăbiciune pentru bolşevicii necizelaţi din clasa muncitoare, precum Taratuta, fiind atras de bravada acestuia: „E bun pentru că nu dă înapoi de la nimic. Zi-mi în faţă, ai putea să faci curte unei negustorese bogate ca să pui mîna pe banii ei? Nu. Nici eu n-aş face-o, n-aş putea să mă birui pe mine însumi. Dar Viktor [Taratuta] ar putea... Asta îl face de neînlocuit”[24]. În mod surprinzător, planul a funcţionat. Taratuta şi Andrikanis erau doi seducători vicleni şi le-au ademenit pe surorile Schmidt să se mărite cu ei. Problema lui Lenin era dacă cei doi pretendenţi bolşevici aveau să-şi mai respecte obligaţiile faţă de facţiune. După

ce nunţile au avut loc, Lenin a aşteptat cu înfrigurare să vadă ce se întîmplă. În realitate, Andrikanis l-a tras pe sfoară şi se pare că nici Taratuta nu a cedat totul, aşa cum se învoiseră. Totuşi, Lenin a primit o sumă substanţială, care i-a permis să nu mai depindă financiar de Centrul Bolşevic. În sfîrşit, nu mai depindea de Bogdanov şi de prietenii acestuia.

Mai întîi, în februarie 1909, a pus capăt relaţiilor personale cu Bogdanov. Lenin mai făcuse asta o dată, în 1904, cînd s-a simţit trădat de A.A. Noskov şi s-a convins pe sine că şi Bogdanov depăşise limita. În iunie 1909, terenul era pregătit pentru o confruntare finală la şedinţa de redacţie a publicaţiei *Proletari* ţinută la cafeneaua Caput din Paris, la care au participat membri ai Centrului Bolşevic. Lenin se pregătise cu grijă şi majoritatea participanţilor erau dispuşi să-l susţină. Bogdanov a fost criticat pentru politicile lui şi, date fiind „abaterile sale de la calea marxismului revoluţionar", a fost declarat ca fiind rupt în mod automat şi de bolşevici.

Lenin l-a provocat pe Bogdanov şi pe terenul filosofiei. Căci Lenin, ca toţi marxiştii, credea că o viziune politică şi economică trebuia să treacă prin prisma unei epistemologii sănătoase. Cînd călătorise la Londra, în mai 1908, folosise prilejul pentru a-şi completa documentarea la cartea sa *Materialism şi empiriocriticism*. Cazat în Tavistock Place, nr. 21, în Bloomsbury, Lenin locuia aproape de British Museum, unde mergea în fiecare zi[25]. A citit repede – prea repede! – textele majore ale filosofilor admiraţi de Bogdanov. Cartea s-a născut în scurt timp, iar Lenin voia s-o folosească drept armă în lupta pentru supremaţie în cadrul facţiunii bolşevice. Capitolele sale au devenit biblia filosofică a intelectualilor sovietici ai regimului de după 1917, deşi în particular era ţinta multor ironii. Motivele intrinsec ideologice pentru care Lenin a fost suficient de furios încît s-o scrie sînt clare. Era un urmaş al Iluminismului european. Credea în ştiinţa propovăduită de filosofi în secolul al XVIII-lea. Credea în ideile de adevăr absolut şi de realitate independentă a lumii exterioare. Cei care le respingeau, chiar dacă îşi spuneau marxişti, făceau parte din „tabăra" reacţiunii politice.

În ochii săi, Bogdanov era un relativist periculos. Bogdanov nu credea în nimic. Bogdanov nu putea vedea că unele lucruri

fuseseră descoperite şi dovedite o dată pentru totdeauna. De fapt, Bogdanov nici măcar nu credea că „a vedea” era o modalitate de cunoaştere pe care să te poţi bizui. Lenin avea o încredere profundă în Marx, în idealurile ştiinţelor naturii din secolul al XVIII-lea, în capacitatea minţii omeneşti de a înregistra o imagine absolut fidelă a universului din jurul ei. Lenin credea că mintea e ca un aparat de fotografiat care ne conduce fără echivoc spre cunoaştere. Respingînd acest mod de a înţelege lumea, Bogdanov se situa în tabăra preoţilor şi misticilor. Lenin l-a acuzat pe Bogdanov nu doar că renunţase la marxism, ci şi că abandonase mişcarea muncitorească rusă şi ideile revoluţionare cu adevărat realizabile.

Deşi momentul atacului a fost motivat politic, Lenin chiar credea că Bogdanov abandonase principiile fundamentale ale marxismului. Trebuie să ne întrebăm însă care a fost substratul acestor presupuneri. Lenin spunea că epistemologia a dat naştere analizei sociale, care a dat naştere economiei, care a dat naştere strategiei politice. Astfel, Bogdanov, greşind în privinţa epistemologiei, a greşit şi în privinţa politicii. Lui Lenin îi plăcea să dea impresia că, prin contrast, gîndirea sa urma o schemă logică. Lenin însă protesta prea mult. Dacă avem în vedere cele cîteva schimbări politice abrupte din cariera sa, se naşte bănuiala că Lenin trebuia să menţină această imagine despre gîndirea sa pentru a-şi satisface dorinţa – parţial politică, parţial instinctivă – de a face orice pentru ca el şi facţiunea sa să ajungă într-o poziţie de putere în Rusia. Contestarea purităţii ideologice era doar o mască; atunci cînd îşi punea masca şi se uita în oglindă, nu era neapărat conştient că faţa sa era ascunsă. Pentru el ca politician, aceasta era o sursă de putere; prea multă conştientizare de sine l-ar fi transformat într-un politician cu prea multe îndoieli, precum Martov sau Cernov. Lenin era un cuceritor şi nu permitea să existe ceva care să-i complice drumul spre victorie.

După 1908, n-a mai avut nimic bun de zis despre Bogdanov. Ajutorul pe care-l primise de la acesta în 1904, cînd viitorul lui era pe muchie de cuţit, a fost dat uitării. Prietenia care legase familiile Lenin şi Bogdanov la Kuokkala, în anii 1906-1907, i s-a şters şi ea din memorie. Aşteptîndu-se la o atitudine similară din partea partenerilor săi, s-a supărat pe sora sa Anna, care considera că

Materialism şi empiriocriticism întrecuse măsura în privinţa atacurilor polemice[26]. Ar fi fost şi mai supărat dacă ar fi ştiut că surorile sale Anna şi Maria au citit cu plăcere romanul lui Bogdanov *Inginerul Menni*[27].

Lenin îşi concentrase energia asupra atacului la adresa lui Bogdanov pornind de la premisa că orice concesie făcută duşmanilor săi facţionali va diminua forţa atacului. A manifestat această atitudine combativă de-a lungul întregii sale cariere. De fiecare dată cînd a provocat rupturi în cadrul partidului sau al facţiunii sale, a crezut că se va debarasa de elementele nedemne de încredere şi va consolida nucleul organizaţiei bolşevice aflate sub conducerea sa. Practica era lipsită de înţelepciune, pentru că după fiecare scindare rămînea cu susţinători care criticau anumite aspecte ale politicilor lui, iar o organizaţie mai mică nu însemna şi o masă mai compactă. Aşa s-a întîmplat şi la întrunirea la care l-a învins pe Bogdanov. Cu toate că a fost de acord cu Lenin referitor la nevoia de a-l înlătura pe Bogdanov, Centrul Bolşevic s-a opus dorinţei lui de a înfiinţa un ziar legal de largă circulaţie la Sankt-Petersburg. Centrul chiar lua în considerare închiderea săptămînalului *Proletari* şi, deşi Lenin a reuşit să o evite, a trebuit să fie de acord cu transformarea acestuia în publicaţie lunară. Mai gravă a fost pentru Lenin dorinţa Centrului Bolşevic de a negocia cu Troţki la Viena în ideea de a colabora şi a oferi sprijin financiar pentru editarea popularului ziar al acestuia, *Pravda*.

Ceea ce nu negociase Lenin a fost faptul că, în încercarea de a scăpa de Bogdanov şi de bolşevicii anti-Dumă, a căutat să încline balanţa opiniei în interiorul facţiunii bolşevice în favoarea celor care doreau să coopereze cu menşevicii. Remarcabil între aceştia, însă nesemnificativ în alte privinţe, era A.I. Liubimov. Centrul Bolşevic a încercat să transmită un mesaj alegîndu-l secretar pe Liubimov. Lenin însă a refuzat să asculte; în schimb, a iniţiat o campanie isterică şi zadarnică pentru a-l convinge pe Liubimov să înăsprească condiţiile colaborării Centrului Bolşevic cu Troţki. Viaţa de familie a lui Lenin nu-i îmbunătăţea starea de spirit. De data aceasta, el era cel care trebuia să aibă grijă de rudele sale, şi nu viceversa. Maria Ilinicina se îmbolnăvise mai întîi de tifos, apoi de apendicită, iar Lenin a trebuit să-i asigure tratamentul potrivit. (Ca soră veşnic adoratoare şi supusă, ea a apreciat strădaniile lui

Lenin.)[28] Lenin însă lupta prea intens şi pe prea multe fronturi. După întrunirea Centrului Bolşevic nu a mai rezistat şi s-a mutat cu Nadia, mama acesteia şi Maria în satul Bombon, în Seine-et-Marne. A acceptat fără să crîcnească şi condiţiile care, pentru el, chiar erau dure: trebuia să evite să vorbească şi să scrie despre politică[29].

Nu s-a ţinut de cuvînt şi nimeni nu credea cu adevărat că o s-o facă. Printre susţinătorii lui încă mai erau unii care se întrebau cum putea un om să ruineze atît de uşor un întreg partid. Menşevicul Feodor Dan auzise întrebarea asta de multe ori. Răspunsul său a venit fără ocolişuri: „A, e din cauză că nu mai există o asemenea persoană, căreia să îi stea mintea la revoluţie 24 de ore din 24, care să nu se gîndească la nimic altceva în afară de revoluţie şi chiar şi cînd doarme să viseze tot la revoluţie. Aşa că încearcă să te înţelegi cu el!”[30]. Dan surprinsese esenţialul. Lenin era o persoană dificilă pentru că era un adept al facţionalismului şi era un adept al facţionalismului deoarece credea că ideile sale erau singurele în măsură să sprijine cauza revoluţiei.

În orice caz, criticile cele mai dure veneau din partea bolşevicilor şi a susţinătorilor lor. Nu mai puteau să-i găsească scuze. Gorki nu-i mai putea răbda „tonul de huligan”. Cînd a apărut *Materialism şi empiriocriticism*, scoasă la editorul L. Krumbyugel din Sankt-Petersburg, Gorki a citit doar cîteva pagini, după care a azvîrlit cartea în celălalt colţ al camerei[31]:

> Toţi oamenii ăştia care strigă la toată lumea „Sînt marxist” şi „Sînt proletar” – luîndu-se apoi imediat de vecinii lor şi lătrîndu-le în faţă – mă dezgustă asemenea tuturor filistinilor. Fiecare dintre ei e pentru mine un „mizantrop care-şi alimentează propriile fantezii”, după cum le spunea [nuvelistul] Leskov. Un om e un gunoi dacă înlăuntrul său nu pulsează conştiinţa vie a legăturii cu semenii şi dacă e dispus să sacrifice sentimentul camaraderesc pe altarul propriei vanităţi.
>
> Aşa e Lenin în cartea sa. Dezbaterea sa despre „adevăr” nu e condusă pentru ca adevărul să poată să triumfe, ci pentru a demonstra: „Sînt marxist! Sînt cel mai bun marxist din lume!”.

Cuvintele acestea l-ar fi rănit pe Lenin dacă Gorki le-ar fi rostit public în loc să le aştearnă într-o scrisoare privată adresată cuplului Bogdanov. În vreme ce menşevicii îl acuzau pe Lenin de

megalomanie, Gorki, simpatizant bolşevic, sugera că personalitatea lui Lenin era dominată de infatuare.

Situaţia lui Lenin se înrăutăţea continuu. După sejurul de cinci săptămîni, la întoarcerea din Seine-et-Marne, el şi Nadia au închiriat un apartament pe liniştita Rue Marie-Rose. Lenin s-a înfuriat imediat ce a aflat că alţi membri ai Centrului Bolşevic făcuseră front comun cu Troţki şi erau în legătură cu Martov. Pînă şi partenerul său cel mai apropiat, Grigori Zinoviev, a încetat să-l mai sprijine.

Furios, Lenin s-a retras din comitetul redacţional al *Social-Democratului*, ziarul Comitetului Central. De obicei, obsesiile lui politice îi permiteau să vadă avantajul de a-şi controla emoţiile, însă nu întotdeauna. Uneori, Lenin nu reuşea să se controleze şi, în aceste situaţii, nu-l putea stăpîni nimeni. Nici bine nu şi-a dat demisia, că a şi regretat şi, judecînd faptele cu calm, şi-a retras-o. Apoi însă, în ianuarie 1910, a venit şi mult aşteptata plenară a Comitetului Central, la Paris. Era o încercare cu adevărat grea. Comitetul Central unit, din care făceau parte mai mulţi bolşevici decît menşevici, a dispus desfiinţarea Centrului Bolşevic şi încetarea apariţiei mensualului *Proletari*, publicaţia facţiunii bolşevice. De asemenea, a cerut mutarea centrului de greutate al conducerii centrale a partidului de la Paris în Rusia. A fost înfiinţat un Comitet Rus cu dreptul de a acţiona în numele Comitetului Central. Banii lui Schmidt, obţinuţi de bolşevici fără sprijinul menşevicilor, urmau să fie predaţi Comitetului Central şi unui grup de administratori format din marxiştii germani Karl Kautsky, Franz Mehring şi Clara Zetkin. Victoria asupra lui Bogdanov din iunie 1909 fusese anulată cu asupra de măsură de plenara Comitetului Central.

Lenin şi-a revenit totuşi; în 1910 redevenise aceeaşi persoană agitată. Liderii marxişti din Imperiul Rus care-i criticaseră pe el şi pe alţi emigraţi se găseau ei înşişi într-o stare de confuzie. Ohrana nimicea fără dificultate comitetele locale. O serie de marxişti, majoritatea menşevici, erau atît de descurajaţi, încît susţineau ideea ca partidul să fie desfiinţat şi activiştii să opereze doar în mişcarea muncitorească legală. Aceşti „lichidatori”, după cum îi botezase Lenin, nu reprezentau majoritatea partidului, însă existenţa lor le-a permis bolşevicilor să pretindă că numai ei

puteau menţine vie flacăra revoluţiei. Entuziasmul bolşevicilor stîngişti – fie ei „otzovişti” sau „ultimatişti” – faţă de muncitorii din fabrici cu înclinaţii politice era în scădere. Lenin simţea că în curînd ar putea să vină din nou vremea lui.

În plan emoţional, cea de-a doua şansă i se arătase deja. Căsătoria sa cu Nadia nu implicase niciodată sentimente romantice profunde din partea lui şi, de fapt, nici din partea ei, şi trebuie să fi fost momente cînd s-a simţit puternic atras de alte femei bolşevice. De asemenea, odată cu trecerea anilor, boala Graves lăsase urme asupra înfăţişării Nadiei. Biata femeie! Ochii îi ieşeau din orbite, gîtul îi era umflat. Luase în greutate, avea palpitaţii şi atît ea, cît şi Lenin renunţaseră la ideea că ar mai putea avea copii. Una dintre manifestările larg răspîndite în cazul bolii Graves la femei este lipsa unei menstruaţii regulate. Nu e clar dacă Nadejda Krupskaia s-a confruntat cu această problemă, însă e posibil. Lenin o compătimea şi a insistat să se opereze în încercarea de a scăpa de boală. Ea a refuzat, conştientă fiind, fără îndoială, că succesul operaţiei nu putea fi garantat şi că nici nu era foarte sigură. Nadia nu mai era tînăra viguroasă pe care Lenin o luase de nevastă. Nu mai era cochetă şi în 1910, la patruzeci şi unu de ani, felul în care arăta îi trăda vîrsta. Nu fusese niciodată o femeie sprintenă, însă acum se îngrăşase şi arăta suferindă.

Se pare că pînă atunci Lenin a rezistat ispitelor sexuale. Această reţinere, dacă într-adevăr durase de la căsătoria sa din Siberia, pare că a luat sfîrşit la Paris, unde a cunoscut-o pe Inessa Armand. Toată lumea o ştia doar ca Inessa. Era văduvă. Tatăl ei fusese francez, mama – englezoaică. Inessa copilărise în Rusia; cînd a crescut, s-a căsătorit cu Aleksandr Armand, în a cărui familie se pregătise să devină guvernantă. Avea cinci copii, însă căsătoria ei devenise un simulacru după ce începuse să se culce cu cumnatul ei, Vladimir Armand. Această legătură amoroasă nu a durat totuşi mult: Vladimir a murit de tuberculoză în 1909. Inessa s-a mutat apoi în Europa de Vest cu trei dintre copii (iar soţul ei Aleksandr a continuat să o sprijine financiar). Fusese deja implicată în activităţi revoluţionare şi exilată de Ministerul de Interne la Arhanghelsk, în nordul îndepărtat al Rusiei, iar la Paris s-a afiliat facţiunii bolşevice din Partidul Social-Democrat al Muncii. Faptul că vorbea fluent rusa, franceza şi engleza i-a asigurat o primire călduroasă.

Inessa Armand era o femeie prezentabilă, trecută de treizeci de ani, cu un păr castaniu lung şi ondulat. În fotografiile de arhivă vedem că avea un chip frumos. Reproducerile lor din manualele de istorie sovietice nu au înfăţişat-o niciodată cum se cuvine[32] – şi nu poţi să nu te gîndeşti că, din dorinţa de a pune capăt speculaţiilor privind o relaţie între ea şi Lenin, autorităţile au încercat să o facă să pară mai puţin atrăgătoare decît era în realitate. Pometţi proeminenţi, bine definiţi. Nasul uşor încovoiat, cu nări minunat conturate. Buza de sus uşor ieşită în faţă. Dinţi albi şi regulaţi. Sprîncene negre splendide. Îşi menţinuse silueta şi după naşterea copiilor. În fotografiile în care apare alături de copiii săi adolescenţi, arată mai degrabă ca o soră mai mare decît ca o mamă. După înfăţişare, agenţii Ohranei credeau că are cu cîţiva ani mai puţin decît avea în realitate. Inessa era de asemenea plină de viaţă. Îi plăcea să călărească şi să interpreteze piese de Beethoven la pian. Îşi adora copiii, dar nu i-a lăsat să stea în calea fericirii ei. Avea o atitudine lipsită de rezerve îndeosebi în privinţa relaţiilor extraconjugale.

Relaţia dintre Lenin şi Inessa Armand a început lent, primele semne ale pasiunii venind din partea ei. Mai tîrziu i-a scris o scrisoare elocventă despre asta[33]:

> La vremea aceea eram teribil de speriată de tine. Îmi doream să te văd, dar mi se părea că era mai bine să cad moartă pe loc decît să fiu în prezenţa ta. Cînd nu mai ştiu din ce motiv ai intrat în cameră la N.K. [Krupskaia], mi-am pierdut imediat controlul şi am început să mă comport prosteşte. Abia la Longjumeau şi în toamna următoare, cînd discutam despre traduceri, am reuşit cumva să mă mai obişnuiesc cu tine. Îmi plăcea nespus nu doar să te ascult, ci şi să te privesc atunci cînd vorbeai. În primul rînd, chipul tău e atît de plin de viaţă şi, în al doilea rînd, îmi era comod să te privesc pentru că atunci nu băgai de seamă.

În aceeaşi scrisoare, Inessa adăuga: „La vremea aceea sigur nu eram îndrăgostită de tine, dar chiar şi atunci te iubeam foarte mult"[34]. În scurt timp, s-a şi îndrăgostit de el. Nu există scrisori care să certifice că şi el simţea acelaşi lucru pentru ea, ceea ce i-a făcut pe unii autori să afirme că între ei nu ar fi fost nimic[35]. Însă

tăcerea epistolară a lui Lenin nu e surprinzătoare. La mijlocul anului 1914, cînd relaţia lor se răcise, Lenin i-a cerut să-i înapoieze scrisorile pe care i le trimisese[36]; cu greu ne-am putea închipui că urmărea altceva decît distrugerea dovezilor a ceea ce fusese între ei.

Partenerii şi cunoştinţele liderului bolşevic nu puneau la îndoială existenţa unei idile între cei doi între anii 1910 şi 1912. Cînd marxistul francez Charles Rappoport a dat peste ei doi în vreme ce discutau într-o cafenea de pe Avenue d'Orléans, a povestit că Lenin „nu-şi putea lua ochii lui mongoloizi de la această micuţă franţuzoaică”[37]. O aluzie în acest sens a făcut şi Lidia Fotieva, una dintre secretarele lui Lenin de după Revoluţia din Octombrie, care şi-a amintit din propriile vizite în apartamentul lui Lenin că Nadia nu mai dormea în dormitorul conjugal, ci în dormitorul mamei sale[38]. În septembrie 1911, Inessa s-a mutat pe Rue Marie-Rose, într-o casă vecină cu cea a cuplului Lenin, la numărul 2.

E drept că dovezile nu sînt de primă mînă, însă ardoarea din scrisorile pe care şi le-au trimis sugerează că Lenin nu doar flirta cu Inessa; cel mai probabil, au avut o relaţie extraconjugală. Pasiunea era în mod evident reciprocă, chiar dacă Lenin, spre deosebire de Inessa, nu a făcut astfel de referiri în corespondenţa sa. Ce-l atrăgea totuşi pe fiecare la celălalt? Pentru Lenin, crucial era probabil faptul că Inessa, după cum a mărturisit în ultimul ei jurnal, era o persoană care credea că viaţa trebuie trăită în slujba unei cauze măreţe. O astfel de cauză era pentru ea tocmai viziunea bolşevică a strategiei revoluţionare. Şi, bineînţeles, Inessa era plină de viaţă, frumoasă şi „cultă” în cel mai înalt sens al termenului. Nu-i de mirare că Lenin o plăcea. Ea, în schimb, a lăsat o scrisoare despre motivele atracţiei sale faţă de el. Îi plăceau la nebunie ochii lui jucăuşi, încrederea în sine şi prezenţa lui intimidantă. Era atrasă pînă şi de faptul că la început el nu a fost conştient de pasiunea ei intensă pentru el; i se părea irezistibil de fascinant şi trebuia fără doar şi poate să-l cucerească.

Pentru un timp, a reuşit cu siguranţă să o facă. Victima în această poveste a fost Nadia, care, după căsătoria din 1898, îşi dedicase toată viaţa carierei lui Lenin. Deşi era o fire răbdătoare, e de înţeles că a refuzat să participe la un *ménage à trois* permanent.

Cum detaliile neînţelegerii dintre ei au fost luate cu ei în mormînt, au apărut zvonuri care să compenseze misterul. S-a spus că Nadia voia să plece şi să-i lase pe cei doi îndrăgostiţi să-şi vadă de idila lor. Lenin era îngrozit de ideea că mariajul lui s-ar putea sfîrşi. Poate avea sentimentul că era îndatorat faţă de Nadia şi poate o şi compătimea din pricina dificultăţilor provocate de boala Graves. E posibil şi ca pentru el fericirea lui să fi însemnat să fie cu Inessa fără s-o piardă pe Nadia. Nadia era secretara lui personală şi cea care administra gospodăria. Inessa nu ar fi putut-o egala niciodată în aceste două roluri. E posibil chiar nici să nu le fi acceptat. Şi astfel, potrivit zvonurilor, Lenin a implorat-o pe Nadia să se răzgîndească: „Rămîi!”[39]. Iar ea a făcut cum i s-a cerut, dar numai după ce a primit asigurări că pasiunea lui pentru Inessa nu o va împiedica pe ea să se bucure de afecţiunea lui.

Nadia şi Inessa nu simţeau nici un fel de ostilitate una faţă de cealaltă şi, la sfîrşitul lui 1911, lucrau împreună la şcoala de partid aflată la 20 de kilometri sud de Paris, în Longjumeau, unde Ulianovii au închiriat un apartament pe La Grande Rue, nr. 140[40]. Mai mult, atît Lenin, cît şi Nadia erau în continuare întristaţi că nu aveau nici un copil. Cuplul se bucura de prezenţa copiilor Inessei în casa învecinată de pe Rue Marie-Rose, jucînd rolul de unchi şi mătuşă nu doar la Paris, ci şi mai tîrziu, la Moscova.

Lenin se bucura la maximum de viaţă şi în alte privinţe. Se obişnuise ca emigrant să se mute frecvent dintr-un apartament în altul, precum şi dintr-o ţară în alta. Dar în cei trei ani de după fuga din Finlanda, la sfîrşitul lui 1907, a fost un nomad politic, călătorind prin toată Europa Centrală, ţinînd discursuri şi participînd la întruniri – şi, bineînţeles, mergînd în vacanţe. Printre cele mai importante oraşe europene pe care le-a vizitat se numărau Berlin, Berna, Bruxelles, Copenhaga, Geneva, Leipzig, Liège, Lucerna, Londra, Napoli, Nisa, Paris, Stuttgart şi Zürich. A avut de asemenea timp din belşug pentru relaxare în satele bretone sau pe insula Capri. A învăţat cum să îmbine preocupările politice cu plăcerile unui stil de viaţă privat. A fost extrem de încîntat cînd, în august 1910, s-a întîlnit cu mama sa la Stockholm şi au petrecut împreună două săptămîni (şi a preţuit pătura suedeză în carouri pe care mama sa i-a cumpărat-o acolo). Şcoala de partid pe care a înfiinţat-o la Longjumeau îl făcea şi ea să se

simtă bine. Îi plăcea grozav că avea oportunitatea de a ţine prelegeri şi de a-şi vedea elevii plini de entuziasm, ruşi din clasa muncitoare pe care îi putea transforma în bolşevici.

N-a scăpat niciodată de tendinţa lui de a se agita. Existau suficiente motive pentru care să se enerveze: moştenirea Schmidt, accidentul de bicicletă şi polemica (nu foarte) filosofică în care intrase cu Bogdanov. Dar a reuşit să fie mai calm decît de obicei. Călătorea, scria, studia, mergea cu bicicleta, asculta muzică şi, în special, se bucura de compania Inessei Armand.

Şi vedea o cale de ieşire din impasul organizaţional care îl izolase în interiorul facţiunii sale. Comitetul Central al întregului Partid Social-Democrat al Muncii din Rusia s-a întrunit la Paris pe 28 mai 1911. Lenin a participat oarecum îngrijorat: nu se putea aştepta să exercite vreun control asupra lucrărilor congresului atît timp cît puterea era deţinută de bolşevici care se împăcaseră cu menşevicii, precum A.I. Liubimov. Deciziile de la Paris însă l-au avantajat. Au fost înfiinţate trei organisme noi: Comisia Organizatorică din Străinătate, Comisia Organizatorică din Rusia şi Comisia Tehnică. Primele două trebuiau să convoace o conferinţă de partid. Menşevicii priveau cu reţinere participarea la eveniment chiar înainte ca Sergo Ordjonikidze, susţinătorul lui Lenin din Comisia Organizatorică din Rusia, să solicite Comisiei Organizatorice din Străinătate să se supună celei din Rusia. Confruntat cu această situaţie, Leo Jogiches, reprezentantul polonez din Comitetul Central, a renunţat la partid şi s-a retras. Pentru Ordjonikidze şi Lenin a fost o ocazie nemaipomenită. În decembrie 1911, la Paris a avut loc o întrunire bolşevică ce se pretindea a fi o întîlnire a reprezentanţilor întregului partid. Participanţii, conduşi de Lenin, au luat decizia de a înlocui Comisia Organizatorică din Străinătate cu un Comitet al Organizării din Străinătate şi de a-i conferi acestuia dreptul de a organiza o conferinţă de partid.

Această agitaţie din străinătate a pus la încercare înţelegerea tuturor, cu excepţia celor mai obsedaţi adepţi ai facţionalismului. Schimbările organizatorice în sine nu contau cu adevărat şi nimeni, în afara susţinătorilor fideli ai lui Lenin, nu ar fi putut spune că acesta acţionase respectînd regulile. Dar obţinuse ceea ce voia. În pofida tuturor aşteptărilor, ajunsese dintr-odată de pe o

treaptă inferioară, unde nu era nimic mai mult decît liderul controversat al unei subfacţiuni din partid, pe o nouă culme: era pe punctul de a organiza o conferinţă de partid la care putea să declare că subfacţiunea sa era echivalentă cu partidul însuşi. Apoi, anticipa el, nu mai avea să conteze foarte mult că alte facţiuni continuau să existe. Lenin urma să aibă aura legitimităţii constituţionale. Avea să poată alege un nou Comitet Central şi comitetul redacţional al unui nou ziar de partid. Bolşevismul avea să devină în cele din urmă un partid. Cei trei ani din a doua emigraţie începuseră cu umilinţe şi erau pe punctul de a fi încununaţi de succes. Numai un recidivist în materie de facţionalism ca Lenin se putea amăgi cu un asemenea optimism.

12

Aproape Rusia!

1912-1914

Cei mai mulţi dintre marii teoreticieni sociali ai secolului al XIX-lea – Herbert Spencer, Auguste Comte, John Stuart Mill, Jeremy Bentham, Karl Marx şi Friedrich Engels – erau urmaşii Iluminismului din secolul al XVIII-lea. Modul lor de a înţelege cultura, organizarea şi comportamentul uman era legat de anumite presupoziţii privind tiparele fundamentale de gîndire ale oamenilor şi predictibilitatea acestora. Însă nu totul a decurs aşa cum voiau ei. Thomas Carlyle lansase ideea că majoritatea oamenilor din majoritatea societăţilor sînt capabili de activitate raţională, îndreptată către anumite scopuri, numai dacă sînt ghidaţi de lideri carismatici. Teologul Søren Kierkegaard şi romancierul Feodor Dostoievski s-au referit la ungherele întunecate ale motivaţiilor comportamentului uman. La sfîrşitul secolului al XIX-lea, Sigmund Freud şi alţi psihologi vorbeau despre capacitatea subconştientă a psihicului de a-i determina pe oameni să facă lucruri pe care nu le-ar putea face conştient. Filosoful Friedrich Nietzsche a respins credinţa Iluminismului în Progres. Precum Carlyle, susţinea că suferinţele condiţiei umane ar putea fi alinate, dacă acest lucru este cît de cît cu putinţă, numai atunci cînd societăţile vor fi conduse de lideri excepţionali care vor întruchipa modele de eroism. Şi alţi gînditori au subliniat virtuţile leadershipului individual ca o contrapondere la caracteristicile mai puţin atractive ale societăţii industriale contemporane. Printre

aceştia s-au numărat teoreticieni sociali remarcabili precum Max Weber, Robert Michels, Gaetano Mosca şi Gustave Le Bon.

Constituiau însă ideile lor o sursă pentru maniera lui Lenin de a face politică? *Ce-i de făcut?* surprinsese fără îndoială rolul crucial al liderului, iar Lenin se comporta ca şi cum cauza revoluţionară urma să fie sortită eşecului dacă la conducere nu se va afla el. Credea cu tărie că mişcarea muncitorească rusă nu avea cum să adopte ideile politice corecte dacă partidul nu va fi călăuzit de el, iar „masele” de către partid. Lenin dădea impresia că simţea că are un destin special; Grigori Zinoviev mărturisea că Lenin simţea că „*el* fusese cel «chemat»”[1].

Nu există prea multe surse primare care să ateste că Lenin ar fi dat atenţie tendinţelor intelectuale ale vremii. Detesta felul în care alţi marxişti, precum Aleksandr Bogdanov, Nikolai Buharin şi Anatoli Lunacearski, preluau din cărţile la modă idei despre filosofie, cultură, sociologie şi economie, fără să ţină cont dacă acestea corespundeau marxismului. Lenin îşi formase viziunea asupra lumii în ultimele două decenii ale secolului al XIX-lea, iar după 1900 nu apăruse nici un gînditor pe care să-l admire. Se simţea în largul său cu propriile idei fundamentale şi nu avea de gînd să le reevalueze. Mai avea de lucrat la direcţiile practice ale politicilor sale, pe care avea să le tot schimbe aproape pînă în ultima zi a vieţii. Fizionomia intelectuală îi era însă bine definită. Carlyle, Freud, Kierkegaard, Le Bon, Michels, Nietzsche şi Weber lipseau complet sau aproape complet din lucrările sale (deşi în biblioteca sa de la Kremlin avea să păstreze un exemplar din *Aşa grăit-a Zarathustra* de Nietzsche)[2]. Era preocupat de aprofundarea şi lărgirea cunoştinţelor sale în privinţa lui Marx, Engels, Plehanov şi Kautsky. Cu trimiteri la operele acestor personalităţi admirate, Lenin izbutea să pară ortodox chiar şi atunci cînd venea cu cele mai neortodoxe analize posibile. În disputele în care se angaja era strălucit şi necruţător, găsind întotdeauna vreo justificare pentru politicile partidului său în clasicii marxişti – clasici care numai omogeni nu erau. Lenin credea în autoritate şi îi plăcea să o exercite; implicarea în dezbaterea problemelor intelectuale generale aduse în discuţie de criticii marxismului nu ar fi făcut decît să-i distragă atenţia.

Însă simplul fapt că sublinia apartenenţa lui la ortodoxia

marxistă ridică suspiciuni cu privire la o viaţă intelectuală secretă. Se ştie că era un admirator al teroriştilor socialist-agrari din Rusia, deşi după agitaţia produsă de *Ce-i de făcut?* încetase să mai menţioneze acest fapt în public. Dar oare discreţia aceasta includea şi altceva pe lîngă pasiunea lui pentru teroriştii ruşi?

Probabil că nu. În corespondenţa sa de după 1917 apar referiri admirative la Machiavelli; îl atrăgea în special felul în care scriitorul florentin justifica folosirea brutalităţii în guvernare. Apoi, mai era şi mica statuetă din bronz pe care o păstra pe biroul său din Kremlin. Era o reproducere a unei maimuţe cercetînd un craniu uman şi constituia un indiciu evident al fascinaţiei lui Lenin faţă de ideile lui Charles Darwin[3]. E foarte puţin probabil ca atunci cînd intra într-o bibliotecă Lenin să fi studiat numai lucrări de marxism şi statistică economică. Ştim cu certitudine că în timpul Marelui Război îi citea cu pasiune pe filosoful german Hegel şi pe teoreticianul militar german Clausewitz – şi se poate demonstra că aceştia şi-au lăsat amprenta asupra gîndirii sale. Revenea de asemenea la autorii săi clasici din Antichitate, în special la Aristotel. Din notiţele sale putem vedea că Hegel, Clausewitz şi Aristotel l-au ajutat să-şi definească propria interpretare a marxismului şi strategia pentru revoluţie. Probabil că Machiavelli şi Darwin au făcut acelaşi lucru. Darwin, în special, era popular printre marxişti şi ar fi o surpriză ca Lenin să nu fi cunoscut argumentul „selecţiei naturale”. În orice caz, amîndoi i se potriveau lui Lenin, care detesta „sentimentalismul” în politică şi aproape că vedea în luptă un mod de viaţă plăcut. Mai mult decît oricine altcineva, Lenin era un luptător înnăscut.

În afara familiei, nimeni nu s-a apropiat de el fără ca în cele din urmă să-şi exprime îndoiala cu privire la stilul său combativ, însă pentru o vreme a reuşit să se bucure de admiraţia bolşevicilor care organizau următoarea conferinţă a partidului. Cel mai înflăcărat dintre aceştia era Sergo Ordjonikidze, responsabil cu pregătirile pentru conferinţă. Ordjonikidze era un georgian beţiv, expansiv şi muncitor, devotat cauzei revoluţiei; dispreţuia ceea ce el numea şovăiala în strategia revoluţionară a menşevicilor. Fără aspiraţii intelectuale, era nerăbdător să înfiinţeze grupări politice ilegale în Rusia, să răstoarne regimul ţarist şi să contribuie la înaintarea spre societatea socialistă. Eroul lui Ordjonikidze era Lenin, care vedea

în admiratorul său exact tipul de organizator practic, fără scrupule, de care bolşevicii aveau nevoie.

Călătorind în afara Rusiei pentru a lua legătura cu emigranţii bolşevici, Ordjonikidze a căzut de acord cu Lenin că trebuiau luate măsuri pentru a întări facţiunea. Propunerea a fost să organizeze o conferinţă a partidului în acest sens, iar în alegerea locului de desfăşurare au evitat oraşe precum Paris şi Geneva, unde marxiştii ruşi trăiau în colonii. În schimb, doreau să o organizeze la Praga, capitala Boemiei, în estul Imperiului Habsburgic. Era o alegere şireată. Praga era o destinaţie incomodă atît pentru călătorii ruşi, cît şi pentru cei francezi. De asemenea, era un loc unde nu se găsea nici o colonie de marxişti ruşi. În acelaşi timp, era un loc unde puteai avea încredere că poliţia va lăsa delegaţii în pace. Într-adevăr, Imperiul Habsburgic îi primea cu braţele deschise pe aproape toţi revoluţionarii care voiau să răstoarne ţarismul. Mai mult decît atît, marxiştii cehi ar fi dat cu siguranţă o mînă de ajutor la orice conferinţă organizată de tovarăşii lor din Rusia. Lenin şi Ordjonikidze puteau exploata această situaţie în avantajul facţiunii bolşevice. Cei cîţiva delegaţi care ar fi putut veni la Praga ar fi fost, cu foarte mici excepţii, bolşevici. Lucrările s-ar fi desfăşurat în taină şi ar fi fost dominate de Lenin şi Ordjonikidze, care puteau susţine că la al Cincilea Congres al Partidului Social-Democrat al Muncii din Rusia bolşevicii fuseseră facţiunea cea mai numeroasă şi, prin urmare, aveau dreptul de a călăuzi politicile partidului făcînd concesii minime menşevismului.

Calculele s-au dovedit a fi corecte: delegaţii la conferinţă s-au reunit la Praga, unde au fost primiţi cu căldură de conducerea socialistă cehă şi cazaţi în locuinţe din jurul centrului oraşului. Lucrările s-au desfăşurat în centru, în Casa Muncitorilor, aflată la mijlocul străzii Hybernska, o stradă care se întinde de la Turnul Pulberăriei pînă la gară. Casa Muncitorilor, deţinută de Partidul Social-Democrat Ceh, era o clădire cu trei etaje, cu o curte interioară mare; fusese iniţial Palatul Kinsky.

Lenin şi tovarăşii săi au pregătit conferinţa liniştiţi. Deşi trimiseseră invitaţii cîtorva menşevici care făcuseră front comun cu Plehanov, au evitat să ia legătura cu acei menşevici – ce reprezentau marea majoritate – care refuzau să rupă relaţiile cu aşa-numiţii „lichidatori”. Înfuriat, Troţki a organizat la concurenţă

o conferinţă la Viena şi, practic, toţi menşevicii au considerat că aceea era conferinţa la care trebuiau să participe. Rezultatul a fost că la conferinţa de la Praga, dintre cei doar optsprezece participanţi în total, şaisprezece erau bolşevici. Ajungînd la Praga, unii dintre ei au fost scandalizaţi cînd au aflat că alte facţiuni nu erau reprezentate şi au încercat să refacă echilibrul trimiţînd ei înşişi invitaţii în ultima clipă. Ordjonikidze nu a văzut nimic greşit în iniţiativa acestora; calculase probabil că adversarii bolşevicilor nu aveau cum să ajungă la timp la conferinţă şi în număr suficient de mare încît să-şi asigure o majoritate. Lenin însă nu voia să rişte şi a ameninţat că se va retrage dacă invitaţiile vor fi acceptate. Era o exagerare stupidă chiar şi pentru Lenin. Ordjonikidze era deja convins că iritabilitatea „blestematei de emigraţii" distrugea partidul. Acum afla că Lenin era cel mai rău dintre toţi şi s-a alăturat celorlalţi delegaţi bolşevici care l-au criticat.

Lenin nu mai avusese parte de o astfel de săpuneală la nici o altă întrunire bolşevică. Delegaţii erau perplecşi în faţa unei întrebări simple: dacă bolşevicii leninişti şi menşevicii erau de acord cu privire la importanţa activităţii politice legale, de ce Lenin blama la megafon ticăloşia lui Martov şi a colegilor săi menşevici? Lenin ocolea răspunsul pentru că, în realitate, nu putea să dea nici un răspuns acceptabil din punct de vedere intelectual.

Conferinţa de la Praga a continuat fără ca alţi invitaţi să mai sosească şi şi-a arogat dreptul de a alege un nou Comitet Central şi de a impune politicile pentru întregul partid. Lenin a obţinut în mare măsură ceea ce voise. Noul Comitet Central era format din bolşevici, cu excepţia menşevicului David Şvarţman. Aşa cum dorise Lenin, conferinţa a consfinţit totodată angajamentul reînnoit al partidului de a face parte din Duma de Stat şi din alte organizaţii ruseşti legale. Lenin pierdea însă o mare parte din autoritatea personală pe care o deţinuse. Ordjonikidze şi alţii voiau ca puterea să se afle în mîinile activiştilor de frunte care operau în Rusia, şi nu în afara ei. Primul pas în această direcţie a fost retragerea recunoaşterii oficiale a Comitetului Organizării din Străinătate ca reprezentant al Comitetului Central peste hotare – şi tocmai prin intermediul comitetului respectiv, cu Inessa Armand ca secretar, Lenin exercitase o influenţă puternică atît asupra celorlalţi tovarăşi din emigraţie, cît şi asupra partidului în

ansamblu. Apoi, conferinţa a stabilit ca doar doi dintre cei şapte membri ai Comitetului Central să fie emigranţi: Lenin şi Zinoviev. Centrul de greutate la nivelul conducerii era pe punctul de a trece de la disputele dintre facţiunile din străinătate la organizare şi propagandă în Imperiul Rus.

Totuşi, Ordjonikidze nu putea să prevadă existenţa altor forţe capabile să submineze deciziile luate de bolşevici la Praga. Ohrana vedea în Lenin un posibil candidat strălucit la îndeplinirea sarcinii stabilite de către ţar: dezintegrarea Partidului Social-Democrat al Muncii din Rusia. O prioritate secretă a Ohranei era susţinerea lui Lenin şi a carierei lui.

După conferinţa de la Praga, instrumentele erau la îndemînă. Unul dintre membrii noului Comitet Central era liderul sindical din Sankt-Petersburg, Roman Malinovski. Malinovski era un bolşevic provenit din rîndurile clasei muncitoare şi un orator care captiva audienţa; a fost unul dintre candidaţii propuşi şi aleşi în cea de-a Patra Dumă de Stat la sfîrşitul lui 1912. Şi era foarte apreciat de Lenin. Ceea ce nu ştia Lenin era că Malinovski trecuse printr-o perioadă grea şi devenise agent secret plătit al Ohranei. Rolul său principal era de a înlătura orice obstacole din calea măsurilor schismatice propuse de Lenin. Puterea lui Malinovski printre bolşevicii din Rusia a crescut atunci cînd, la întoarcerea în ţară, ceilalţi membri ai Comitetului Central au fost arestaţi de Ohrana. Fiecare arestare întărea şi poziţia lui Lenin. Cooptarea de noi membri i-a dat prilejul să aleagă activişti în care avea motive să se încreadă. Nu fusese intimidat de Ordjonikidze la conferinţă şi reuşise chiar să se amuze cînd implicarea emigranţilor în partid a fost redusă. „Nu mă tem deloc", a declarat el, „de faptul că lupta facţională e condamnată". Înfruntase şi depăşise obstacole şi mai mari în trecut.

Plecînd de la Praga la Paris, Lenin şi-a continuat tiradele. Nu avea de gînd să se supună literei sau spiritului reformei lui Ordjonikidze cu privire la ierarhia bolşevică. În scurt timp, credea el, viaţa politică avea să continue ca înainte, şi şi-a anunţat mama printr-o scrisoare că rămîne la Paris. Lenin nu avea să accepte deciziile conferinţei, ci urma să muncească pentru a se impune şi mai clar ca figura dominantă a facţiunii.

Reputaţia lui în interiorul Partidului Social-Democrat al Muncii

din Rusia era deja puternică; era, de fapt, figura cea mai proeminentă a acestuia. Conducerile celorlalte partide politice ruseşti îi cunoşteau ideile şi activitatea. Toţi emigranţii socialişti se întîlniseră cu el în coloniile ruseşti din Zürich, Geneva şi Paris. Liderii marxişti germani şi polonezi ştiau foarte bine ce urmărea. Pentru ei, Lenin era singurul mare obstacol în calea unităţii marxiştilor ruşi. Pînă în momentul întoarcerii sale în Rusia, în 1917, importanţa generală a lui Lenin era recunoscută şi sub forma a cincisprezece articole biografice care îi erau consacrate în diverse enciclopedii ruseşti[4]. Această faimă se limita însă la un univers restrîns şi, în mod cert, nu răzbătea pînă la o parte însemnată a publicului cititor din ţara sa. Unul dintre susţinătorii lui din Sankt-Petersburg, Mihail Kedrov, a avut curajul să lanseze o ediţie în trei volume a tuturor lucrărilor acestuia, însă a reuşit să obţină doar două sute de comenzi. Kedrov a tipărit un tiraj de 3.000 de exemplare, din care a vîndut pînă în 1912 doar jumătate. Dezamăgit, pe celelalte le-a vîndut ca maculatură[5].

Această informaţie importantă e trecută cu vederea de zeci de istorici care i-au văzut volumele, i-au studiat „textele” şi au tras concluzia că Lenin atrăsese atenţia tuturor în Imperiul Rus înainte de Marele Război. Majoritatea supuşilor lui Nicolae al II-lea nu ştiau nimic despre Lenin. După ce a început să fie remarcat la Sankt-Petersburg prin scrierile sale, la sfîrşitul anilor 1890, n-a făcut cine ştie ce valuri. Numele său, înfăţişarea sa şi politicile sale nu erau cunoscute. Despre scrierile sale se discuta puţin, iar cei care îi cumpărau cărţile considerau că erau neinteligibile sau extrem de exagerate.

Lenin avea în continuare încredere în sine pentru că nu vedea nimic care să-i zdruncine premisele. Credea că Imperiul Rus şi restul Europei se aflau în pragul revoluţiei. De asemenea, mai credea că, deşi tăcute pentru lungi perioade, clasele sociale puteau să-şi asume repede organizarea revoluţiei. Altă premisă a lui era aceea că nu conta cît de mic era partidul revoluţiei înainte să preia puterea. După Lenin, lucrul cel mai important era să ai un partid, oricît de mic, de revoluţionari îndoctrinaţi care să se poată răspîndi pretutindeni în lume. O altă premisă – nedeclarată, dar incontestabilă – era aceea că dovada cea mai clară a calităţii de revoluţionar era pur şi simplu dacă o persoană îl susţinea sau nu

în disputele facţionale. Nu era deloc maleabil. Ştia că pînă şi bolşevicii cei mai porniţi împotriva emigranţilor îi recunoşteau talentul şi acceptau că emigranţii erau cei care dădeau continuitate partidului în ciuda eforturilor Ohranei. Emigranţii aveau înclinaţii intelectuale şi se pricepeau să scrie şi să organizeze. Păstrau documentele partidului, reprezentau memoria colectivă a acestuia. În pofida expunerii defectelor sale la Praga, puţini bolşevici voiau realmente să scape de Lenin.

În primăvara lui 1912, Lenin îi scria mamei sale[6]:

> Plănuim să mergem la vară la Fontenay, în afara Parisului, şi ne gîndim să ne mutăm cu totul acolo pentru restul anului. Parisul e scump; chiria pentru apartament a crescut şi, oricum, cu siguranţă va fi mai sănătos şi mai liniştit la periferie. În următoarele zile o să merg acolo şi-o să fac o cercetare.

Lenin nu-i scria niciodată mamei sale despre politică. Într-o scrisoare separată către Anna Ilinicina, care locuia cu ea în Saratov, a menţionat însă cîte critici le aduseseră organizatorilor conferinţei alte „grupuri şi subgrupuri” din partid. S-au luat chiar şi la pumni, a adăugat în scrisoare. Dar, în mare, era mulţumit de peisajul revoluţionar rus din Franţa[7].

Totuşi, mutarea în Fontenay nu a avut loc. Motivul principal a fost acela că, în ciuda subţierii sale din cauza arestărilor, Comitetul Central bolşevic îşi vedea în continuare de planul de a-şi canaliza energiile spre activitatea în Imperiul Rus. Un obiectiv imediat era înfiinţarea unui ziar legal la Sankt-Petersburg. Din 1906, partidele politice puteau funcţiona legal în Rusia şi puteau avea propriile organe de presă. Legea Fundamentală, deşi modificată în fel şi chip de Nicolae al II-lea, nu a fost niciodată abrogată. Bineînţeles, ziarele erau închise de fiecare dată cînd Ohrana considera că redactorii au depăşit limitele impuse în privinţa exprimării publice. Nu era permis, de exemplu, să ceri căderea dinastiei Romanov sau să recomanzi „dictatura proletariatului”. Dar în limitele a ceea ce era permis, puteai tipări materiale subversive despre guvernare şi politicile sale. Aşa că grupurile revoluţionare cum erau bolşevicii sau menşevicii puteau să facă propagandă pe faţă. Lenin insistase ca bolşevicii să candideze în alegeri pentru

Dumă, dar ezitase să susţină înfiinţarea unui cotidian legal. Deşi nu explica de ce, în mod sigur nu-i plăcea să existe un alt redactor bolşevic în afară de el care să controleze ceea ce primea bunul de tipar. Totuşi, noul Comitet Central luase această hotărîre, iar Lenin nu putea decît s-o accepte.

Pe 22 aprilie 1912 apărea primul număr din *Pravda*. Lenin ştia că, dacă va rămîne în Franţa, îşi va pierde toată influenţa asupra bolşevicilor din Rusia. Pe de altă parte, dacă se ducea clandestin la Sankt-Petersburg, în cele din urmă avea să fie arestat. A decis cu prudenţă să se mute cît de aproape putea de Imperiul Rus, fără să treacă efectiv graniţa. Nadejda Konstantinovna s-a interesat de Galiţia, partea Poloniei aflată sub stăpînire austriacă. Răspunsurile au fost favorabile, iar cei doi au ales Cracovia. Tensiunile dintre administraţiile de la Viena şi Sankt-Petersburg însemnau că Lenin avea să fie ferit de posibilitatea extrădării. Cracovia avea 150.000 de locuitori, dintre care se presupune că pînă la 12.000 erau refugiaţi politici din Imperiul Rus. Aproape toţi refugiaţii erau polonezi, însă printre ei se găseau şi ruşi. Uniunea de Sprijin pentru Prizonierii Politici, înfiinţată la Cracovia, oferea ajutor material nou-sosiţilor. Lenin şi tovarăşii săi aveau să fie totodată bine plasaţi pentru a comunica cu Sankt-Petersburgul. O cale ferată ducea din capitala Rusiei pînă la Varşovia şi de acolo era o cursă regulată pînă la Cracovia. Serviciile de poştă erau eficiente. Lenin putea să ofere o bază în străinătate pentru Comitetul Central, primind vizitatori şi scrisori din Sankt-Petersburg. Nu-şi dorise acest transfer, dar putea întrezări unele avantaje practice.

Lenin, Nadia, mama ei, Zinoviev, soţia acestuia, Zinaida Lilina, şi băieţelul lor, Stepan, au făcut călătoria împreună. Au plecat din Paris pe 4 iunie, ajungînd la Cracovia după o şedere de cîteva zile la Leipzig. Deplasarea nu a fost în nici un fel secretă. Cazarea lui Lenin la Hotel Victoria a fost anunţată în ziarul local *Czas* şi, atunci cînd Inessa îi scria din Paris, trecea la destinatar numele Ulianovilor[8]. Singura problemă era legătura cu socialiştii locali. Serghei Bagoţki, care făcea parte din Partidul Social-Democrat al Muncii din Rusia, aranjase să se întîlnească cu ei pe o bancă anume de pe promenada din parcul Planty, în afara clădirii principale a Universităţii Jagiellone. Erau multe astfel de bănci, promenada se întindea pe kilometri întregi, iar Universitatea

Jagiellonă avea nu una, ci mai multe clădiri principale. Lenin şi Nadejda Konstantinovna s-au aşezat pe banca potrivită la timp, iar Bagoţki era şi el acolo. Însă nu s-au recunoscut şi au stat aşa jumătate de oră pînă cînd Nadia l-a abordat pe vecinul lor de bancă, întrebîndu-l dacă nu cumva se numea Bagoţki[9].

Să fi fost oare Nadia mai fermă cu doar cîteva săptămîni înainte? Există speculaţii conform cărora plecarea din Paris a avut loc ca urmare a insistenţelor ei, pentru a pune capăt legăturii lui Lenin cu Inessa. Varianta e prea puţin credibilă. Dacă ar fi fost aşa, e greu de explicat de ce în vara lui 1912 se gîndea s-o trimită pe mama ei la Arcachon, o mică staţiune de pe coasta Atlanticului, la 15 kilometri sud-vest de Bordeaux, preferată de emigranţii revoluţionari ruşi, deşi probabil şi Inessa avea să fie acolo. Se poate să fi existat unele motive politice pentru care nici Lenin, nici Inessa nu voiau să stea în Paris. La cererea conferinţei partidului, epicentrul activităţii Comitetului Central fusese mutat în Imperiul Rus. Lenin trebuia să fie în legătură mai strînsă cu Sankt-Petersburgul, iar Inessa îşi pierduse rolul de secretar al Comitetului Organizării din Străinătate după ce comitetul fusese desfiinţat. Inessa şi Lenin continuau să se vadă, chiar şi după ce el mutase principala bază bolşevică din străinătate la Cracovia. Într-adevăr, Inessa a locuit cu Lenin şi Nadia pînă ce a trecut graniţa în Rusia, în iulie 1912, pentru a desfăşura activităţi revoluţionare clandestine acolo.

În jurul acestei date însă, relaţia apropiată dintre Inessa şi Lenin s-a destrămat. Este clar că Lenin a fost cel care a dorit să pună capăt legăturii amoroase şi că Inessa a fost extrem de afectată. L-a implorat să se mai gîndească. I-a spus că relaţia lor nu făcea nimănui nici un rău, referindu-se, probabil, la Nadia. Era fermecată de el şi aşa a şi rămas pînă la moartea ei în 1920. Lenin a rămas însă ferm pe poziţii. Lucrurile nu mai puteau continua ca înainte. Chiar dacă zvonurile despre ultimatumul Nadiei nu sînt adevărate, Lenin trebuie să se fi întrebat dacă încîlceala amoroasă în care se afla putea fi continuată la nesfîrşit; şi, după atîţia ani în care trăise şi muncise alături de Nadia, probabil că a simţit că nu putea s-o umilească şi mai mult. Poate – şi asta e doar o presupunere – s-a gîndit că numai una dintre cele două partenere ale sale constituia un sprijin politic de care nu se putea lipsi. Nadia

era rezistentă, de încredere şi muncitoare. Îşi dovedise calităţile. Aşa că ispita reprezentată de Inessa trebuia îndepărtată, iar toate rugăminţile ei, ignorate.

Schimbarea reşedinţei trebuie să fi ajutat puţin: lui Lenin îi plăcea mult Cracovia. Deşi era doar capitala provinciei Galiţia, în estul Imperiului Habsburgic, trecutul acesteia ca reşedinţă a regilor Poloniei pînă în 1597 impresiona orice vizitator. Cracovia este aşezată pe fluviul Vistula. Deasupra fluviului se înalţă semeţ Castelul Regal, unde se găsesc sarcofagele regilor şi reginelor Poloniei. Creştinismul latin a fost adus în regiune de misionari precum Sfîntul Adalbert, a cărui mică biserică se mai găseşte la marginea pieţei din centrul oraşului. Elementul dominant al Pieţei Centrale este Hala Postăvarilor, cu lungul său şir dublu de arcade. În zona din jurul Cracoviei se făcea comerţ în special cu grîne, haine şi vite, însă nu lipsea nici efervescenţa religioasă şi intelectuală. Tot în Piaţa Centrală se află şi biserica Sfînta Maria, cu retablul său magnific realizat de pictorul Veit Stoss. La ora exactă, din turnul clopotniţei iese un gornist care cîntă o frază muzicală în amintirea nefericitului gornist ucis de un arcaş inamic pe cînd încerca să avertizeze oraşul de sosirea subită a Hoardei Mongole în 1241. În nordul pieţei – şi foarte importantă pentru Lenin – se afla Universitatea Jagiellonă. Fondată în 1364, era universitatea unde a studiat Copernic. Universitatea avea o bibliotecă destul de bună, iar în cafenelele şi societăţile culturale din apropiere se ţineau dezbateri intelectuale aprinse.

În vara lui 1912, găsiseră un apartament pe strada Zwierzyniecka, nr. 218, care se afla mai la vale faţă de centrul oraşului, pe celălalt mal al Vistulei. Unul dintre colegii polonezi gata oricînd să dea o mînă de ajutor, Jakub Hanecki, stătea pe aceeaşi stradă. Casa era la periferia oraşului, iar Lenin putea să se plimbe pe cîmpurile şi dealurile din împrejurimi şi să înoate în Vistula. În prima iarnă petrecută la Cracovia şi-a cumpărat o pereche de patine şi a început să se preumble încoace şi încolo, aşa cum făcuse în tinereţe la Simbirsk. Lua adesea trenul din Cracovia către munţii Tatra din apropiere şi escalada versanţii împreună cu Serghei Bagoţki.

Cultura şi relaxarea nu erau singurele atracţii ale Cracoviei; lui Lenin îi plăcea şi că locul îi amintea de casă. Ţăranii care mişunau

prin oraş în zilele de tîrg erau tipuri umane uşor de recunoscut. Iar marele cartier evreiesc, Kazimierz, putea foarte uşor să treacă drept un tîrguşor evreiesc din regiunea de vest a Imperiului Rus, după cum i-a scris mamei sale[10]:

> De astă dată trebuie să îţi comunic şi eu o adresă nouă. Vara asta am plecat din Paris într-o localitate foarte îndepărtată – tocmai la Cracovia. Aproape în Rusia! Evreii de aici sînt la fel cu cei din Rusia, iar graniţa rusă se află la opt verste [opt kilometri] (de la Granica pînă aici faci două ore cu trenul, iar de la Varşovia nouă ore); femeile umblă desculţe şi poartă rochii multicolore, la fel ca şi cele din Rusia.

Nadia făcea cumpărăturile în Kazimierz pentru că măcelarii evrei vindeau carnea la jumătate de preţ faţă de concurenţa poloneză. I-a luat ceva timp pînă să se obişnuiască cu faptul că trebuia să se tocmească la preţ. Cînd preţul cerut era prea mare, trebuia să se îndepărteze şi să aştepte pînă cînd vînzătorul o chema înapoi. De asemenea, a rămas uluită de răspunsul pe care l-a primit cînd a vrut să cumpere filé: „Dumnezeu a făcut vacile cu oase, cum aş putea eu să vînd carne fără oase?”[11].

Lenin nu s-a obosit să înveţe poloneza; la nevoie, se baza pe gestică şi fraze ruseşti simple. Cu socialiştii polonezi vorbea în germană. Găsea majoritatea cărţilor de care avea nevoie la biblioteca de la Universitatea Jagiellonă, iar corespondenţa cu Rusia era uşor de gestionat. Apartamentul de pe strada Zwierzyniecka se afla la doar cîteva minute de mers pe jos de poştă şi la jumătate de oră de gara principală. Dacă simţea că trebuia să trimită un anumit mesaj în mare taină către Sankt-Petersburg, putea aranja uşor ca acesta să fie pus la poştă în Lublin, dincolo de graniţa cu Imperiul Rus. Ţăranii care locuiau la o distanţă de pînă la circa 15 kilometri de o parte şi de alta a graniţei puteau circula liber peste graniţă şi înapoi atît timp cît aveau la ei un act de identitate, iar bolşevicii apelau la oameni obişnuiţi ca să le ducă în felul acesta scrisorile[12].

Nu că Lenin şi prietenii lui ar fi reprezentat cea mai de temut ameninţare ce venea din Cracovia pentru monarhia ţaristă. Faptul că Roman Malinovski era un membru de vază al Comitetului Central bolşevic însemna că Ohrana cunoştea cele mai

ascunse secrete. Lenin nu-şi putea ţine planurile secrete, în ciuda unor subterfugii precum mesajele codate, cerneala invizibilă sau chiar oficiul poştal din Lublin. Lenin nu ştia asta, însă era realist cu privire la politicile emigranţilor din Cracovia. Nu ruşii erau cea mai mare ameninţare pentru ţarism, ci polonezii. Partidul Socialist Polonez, partidul de stînga al lui Józef Piłsudski, avea o prezenţă însemnată în oraş. Membrii săi urmăreau restaurarea unui stat polonez independent. Evident, acest obiectiv ar fi însemnat pierderea de către Austro-Ungaria a teritoriilor sale poloneze, însă încrederea Vienei era la momentul respectiv atît de mare, încît destabilizarea Poloniei „ruseşti" era considerată de dorit. Lui Piłsudski i se acordase o libertate de acţiune enormă. Mai mult sau mai puţin deschis, el înarma şi instruia trupe pe cîmpurile de la marginea Cracoviei pentru eventualitatea în care trebuia să le folosească împotriva forţelor Imperiului Rus. Ura lui Piłsudski faţă de monarhia Romanovilor era atît de puternică, încît era dispus să ajute practic orice alt duşman al ţarismului. Prin urmare, oamenii săi îi ajutau pe bolşevici cu transmiterea mesajelor către Rusia.

Între timp, Lenin şi Nadia primeau frecvent vizitatori din Rusia, pe care îi cazau peste noapte la ei acasă. I-au primit nu doar pe membrii redacţiei ziarului *Pravda*, ci şi pe cei şase reprezentanţi bolşevici în a Patra Dumă de Stat, care îşi obţinuseră locurile în noiembrie 1912. Lenin le dădea sfaturi în legătură cu manevrele politice, cu linia editorială a ziarului şi cu conţinutul discursurilor în Dumă. La sfîrşitul anului, el, Zinoviev şi Malinovski erau singurii trei membri ai Comitetului Central ales la conferinţa de la Praga care încă se aflau în libertate. Prin urmare, autoritatea de care se bucurau sporea, iar o parte din atitudinea resentimentară faţă de excesele facţionaliste ale lui Lenin a fost dată uitării.

Cu ce se mai ocupa Lenin în anii aceia? Unul dintre regretele sale era că, deşi locuia aproape de graniţa cu Imperiul Rus, nu putea să-şi vadă rudele. Sănătatea mamei se şubrezea şi îl îngrijorau şi întorsăturile pe care le lua viaţa surorii sale mai mari, Anna. În 1911, Anna Ilinicina şi soţul ei, Mark Elizarov, locuiau la Saratov, în regiunea Volgăi, şi citiseră în ziare despre Gheorghi Lozgacev, un „copil-minune" din acelaşi oraş care învăţase singur la o vîrstă fragedă să citească în rusă şi acum încerca să înveţe slavona bisericească şi ebraica[13]. Gheorghi pistruiatul, în vîrstă de

şase ani, provenea dintr-o familie săracă şi şansele să aibă parte de o educaţie formală decentă erau mici. Cînd Anna şi Mark s-au oferit să-l adopte, părinţii lui au fost de acord. În 1917, Gheorghi (sau Gora, cum îi spunea toată lumea) şi unchiul său Volodea aveau să devină prieteni la cataramă. Despre dorinţa de a-l adopta Anna discutase însă mai mult cu Maria Ilinicina decît cu Volodea[14]. De fapt, se poate ca el să fi încercat să o convingă să renunţe la a-l înfia pe Gora Lozgacev. Cîteva luni mai tîrziu, a fost arestată pentru activitate revoluţionară şi ţinută la închisoarea Saratov. Între timp, Maria Ilinicina îşi obţinuse diploma de profesoară de limba franceză, ultima ei încercare de a avea o carieră. Dmitri Ilici lucra ca medic în Crimeea şi se lupta cu destrămarea treptată a căsniciei sale cu Antonina. Toate aceste drame aveau loc la o distanţă nu prea mare de Cracovia, însă Lenin nu le putea influenţa cu nimic.

De fapt, Lenin şi Nadia împărtăşeau aceeaşi dorinţă cu Anna Ilinicina de a avea copii. Ca multe alte cupluri fără copii, acordau atenţie copiilor prietenilor. La Cracovia, le plăcea să se joace cu Stepan Zinoviev (sau Stepa, cum era alintat) după ce Lenin îşi încheia ziua de muncă. Cei doi alergau prin casă, se căţărau pe mobilă şi se tîrau pe sub paturi. Cînd tatăl sau mama lui Stepa se plîngeau din cauza zgomotului, Lenin nici nu voia să audă: „Nu vă mai băgaţi, ne jucăm!”. Cu altă ocazie le-a mărturisit soţilor Zinoviev: „Ce păcat că nu avem şi noi un Stepa ca al vostru”.

Însă bineînţeles că Lenin nu lăsa dezamăgirile sentimentale să stea în calea politicii. Odată ajuns la Cracovia, a încercat să preia controlul facţiunii bolşevice din Rusia. Şedinţele Comitetului Central se ţineau în Galiţia şi între noiembrie 1912 şi sfîrşitul anului 1913 s-au organizat de şapte ori[15]. Au existat de asemenea consultări cu redacţia *Pravda* şi cu deputaţii bolşevici din Duma de Stat. Lenin însă era acum supravegheat mai îndeaproape. După conferinţa de la Praga, Comitetul Central şi-a împărţit membrii între un Birou Rus şi un Birou din Străinătate. Cel din străinătate era compus doar din Lenin şi Zinoviev, iar Nadejda Konstantinovna era secretară. Biroul din Străinătate nu putea să preia însă controlul asupra Comitetului Central utilizînd pur şi simplu legătura prin poştă sau vizitele unor persoane ce veneau din Imperiul Rus. Lenin trebuia să se comporte corect. Politicile

elaborate trebuiau să aibă aprobarea membrilor Biroului Rus. De asemenea, avea nevoie de asentimentul deputaţilor bolşevici din Dumă dacă dorea ca aceştia să-i îndeplinească voinţa în interiorul Dumei şi în afara ei. Vizibilitatea lor publică în politica rusească din afara partidului îi făcea să fie o resursă preţioasă.

Lenin dorea ca toţi cei şase deputaţi bolşevici din Dumă să formeze o grupare separată de cei şapte deputaţi menşevici. Deşi se întîlnea cu ei din cînd în cînd la Cracovia, nu era acelaşi lucru cu a colabora cu ei zi de zi şi a le înţelege problemele. Iosif Stalin – un talentat organizator bolşevic din Georgia – nu era un om cunoscut pentru răbdarea sa, însă pînă şi el i-a cerut lui Lenin să fie mai calm şi să încerce să-i cîştige pe deputaţii bolşevici de partea „politicii dure” practicate de el prin acţiuni de convingere ferme[16]. La început, numai unul dintre cei şase deputaţi bolşevici era de partea lui Lenin – Malinovski, agentul Ohranei. Lenin era supărat şi pe comitetul redacţional al *Pravdei*, care îi refuzase 47 din cele 331 de articole trimise la ziar înainte de declanşarea Marelui Război[17]. Le-a scris următoarele rînduri redactorilor din Sankt-Petersburg: „De ce nu mi-aţi publicat textul despre Congresul italian? Nu ar fi rău în general să anunţaţi autorul cu privire la articolele neacceptate. Nu e deloc o solicitare exagerată. E foarte neplăcut să scrii «pentru coşul de gunoi», adică să scrii articole care îţi sînt respinse”. Pe cînd era un tînăr activist în Sankt-Petersburg, la mijlocul anilor 1890, Lenin scrisese cîteva materiale succinte excelente, utile pentru propaganda marxistă în fabrici. Dar în anii următori ignorase cererile repetate de a mai scrie astfel de texte. Insista să scrie articole „teoretice” ample şi broşuri care întreţineau polemicile cu celelalte grupări din partid; şi, trebuie spus în apărarea lui, scria articole pentru *Pravda* şi discursuri pentru deputaţii din Dumă. Nu-i plăcea însă ca alţii să-i stabilească agenda de lucru.

Lenin s-ar fi confruntat cu piedici şi mai mari dacă Ohrana nu s-ar fi dovedit eficientă arestînd numeroşi membri incomozi din Comitetul Central şi redactori de la *Pravda*. Unul dintre aceşti redactori era Iosif Stalin. După conferinţa de la Praga, Stalin fusese cooptat în Comitetul Central, iar în toamna anului 1912 a fost numit redactor-şef al *Pravdei*. Cînd vorbise de el, Lenin îl numise „georgianul cel minunat”. Dar, ca şi altor lideri bolşevici, lui Stalin

nu-i plăceau hărţuielile dure şi neîncetate îndreptate împotriva menşevicilor pe care Lenin le solicita *Pravdei*. Ohrana l-a arestat pe Stalin imediat. Apoi, în mai 1913, după ce şi Iakov Sverdlov, succesorul lui Stalin la conducerea ziarului, a fost arestat, cel care a preluat şefia a fost Miron Cernomazov. Cernomazov se purta ca un leninist obedient. În orice caz, comportamentul acesta se datora faptului că era agent al Ohranei, iar Ohrana dorea ca *Pravda* să publice editoriale mai violente pentru ca autorităţile să aibă pretextul de care era nevoie ca să interzică ziarul. Rezultatul a fost întreruperea frecventă a apariţiei acestuia. Lenin, bineînţeles, nu ştia de implicarea Ohranei. Dacă ar fi fost atent, ar fi observat semnele, însă fără îndoială că un impediment în acest sens a fost şi faptul că nu putea să-l vadă pe Cernomazov în acţiune la Sankt-Petersburg. Chiar şi aşa, a fost incredibil de naiv.

Lenin şi-a impus politica facţională internă atît de mult dorită, însă preţul plătit a fost acela că muncitorii din Sankt-Petersburg nu mai puteau citi ziarul regulat. Situaţia nu era cu mult mai bună în Duma de Stat. În noiembrie 1913, în cele din urmă, deputaţii bolşevici au acceptat argumentele lui Lenin în favoarea desprinderii de menşevicii din Dumă. Au trecut de partea lui mai ales pentru că, deşi mişcarea muncitorească devenea tot mai militantă, ziarul menşevic *Luci* era foarte reticent cînd venea vorba de susţinerea grevelor. Ruptura din interiorul Dumei a dus la implicarea deputaţilor bolşevici în dispute facţionale care i-au derutat pe muncitorii de rînd, iar Lenin se făcea vinovat de faptul că bolşevicii din Rusia nu reuşeau să profite politic din plin de pe urma situaţiei din fabrici. Lenin era în prea mare măsură un conspirator facţional şi în prea mică măsură un lider naţional.

Mai mult, nu-şi abandonase toate obsesiile cînd a plecat din Paris. Continua să insiste pe lîngă cei trei administratori germani ai moştenirii Schmidt – Karl Kautsky, Franz Mehring şi Clara Zetkin – să transfere toţi banii către Comitetul Central. Pe Kautsky, toată povestea îl exaspera. Intransigenţa lui Lenin se potrivea stereotipului socialiştilor ruşi din secolul al XIX-lea care nu făceau altceva decît să se certe. Afirmaţia lui Lenin potrivit căreia Comitetul Central era întruparea de necontestat a conducerii Partidului Social-Democrat al Muncii din Rusia era o inepţie, iar Kautsky şi Mehring, după ce au încercat să-i împace pe bolşevici cu

menşevicii, s-au spălat pe mîini de întreaga afacere. Pretinzînd că au probleme de sănătate, s-au retras din administraţie. Prin urmare, Lenin avea s-o hărţuiască pe Clara Zetkin, al treilea administrator. I-a trimis o scrisoare oficială prin care o anunţa că va trebui să răspundă în faţa justiţiei dacă nu restituia banii. Sfătuindu-se cu un expert în domeniu, avocatul elveţian Karl Zraggen, Lenin a încheiat o înţelegere cu Georges Ducos de la Haille, activist socialist francez şi avocat la Curtea de Apel, prin care acesta avea să primească 5.000 de franci dacă încheia cazul repede şi într-un mod satisfăcător pentru bolşevici[18].

Monsieur Ducos de la Haille nu putea face însă miracole, aşa că Lenin a apelat la un avocat german, Alfred Kahn. Situaţia risca să scape de sub control, iar în decembrie 1913 Kautsky s-a gîndit că Biroul Socialist Internaţional din Bruxelles ar trebui să afle despre conflictul facţional profund din Partidul Social-Democrat al Muncii din Rusia. Kautsky voia să fie soluţionate nu doar disputele financiare, ci şi cele politice. Toate acestea l-au scos din minţi pe Lenin. Discuţiile la Biroul Socialist Internaţional ar fi putut duce la pierderea moştenirii Schmidt şi la iniţierea de către socialiştii europeni, încurajaţi de Biroul Socialist Internaţional, a unei campanii în favoarea reunificării partidului marxiştilor ruşi. Lui Lenin nu-i mai rămînea decît să tragă de timp. A acceptat ca bolşevicii să participe la o întîlnire a tuturor facţiunilor din Partidul Social-Democrat al Muncii din Rusia, al cărei obiectiv era „schimbul reciproc de opinii”.

Persoana aleasă să-i reprezinte pe bolşevici la Bruxelles nu era nimeni alta decît Inessa Armand. Inessa plecase din Cracovia în iulie 1912 pentru a desfăşura activităţi de partid în Imperiul Rus. Fusese însă arestată de Ohrana, iar după cîteva luni petrecute în închisoare s-a îmbolnăvit de tuberculoză. Eliberată provizoriu, s-a grăbit să ajungă la graniţă în august 1913 şi l-a căutat pe Lenin în Galiţia[19]. Dar la momentul acela Lenin nu se mai afla în Cracovia. El şi Nadia se mutaseră o sută de kilometri mai la sud, la Biały Dunajec, pe unde trece calea ferată ce şerpuieşte către staţiunea de sporturi de iarnă Zakopane. Nadiei i se spusese că aerul proaspăt de la ţară va fi bun pentru sănătatea ei. Oricum, se săturaseră de viaţa la oraş, iar Lenin, mai ales, abia aştepta să urce pe munte. La Biały Dunajec, comunicarea cu Rusia nu avea să fie

încetinită semnificativ. Trenul poştal de la Cracovia oprea de două ori pe zi la Poronin, un sat din apropiere, şi scrisorile din Sankt-Petersburg ajungeau de obicei în doar două zile. Iar lui Lenin îi plăcea să meargă pe jos sau cu bicicleta pînă la Poronin ca să-şi ridice corespondenţa. Cei doi au închiriat o locuinţă pînă la începutul lunii octombrie, cînd s-au întors la Cracovia pe perioada iernii. Se simţiseră atît de bine, încît au repetat experienţa în 1914, închiriind un apartament chiar în Poronin.

Biały Dunajec şi Poronin se aflau într-o zonă liniştită şi foarte exotică, după anii petrecuţi în Elveţia, Italia şi Franţa. Localnicii nu erau ca polonezii din Cracovia. Majoritatea erau din aşa-numita populaţie gorali. Bărbaţii purtau pălării negre cu bor plat, cămăşi albe şi pantaloni bej. Femeile se îmbrăcau cu fuste lungi, viu colorate. Aveau tenul închis şi o atitudine neprietenoasă atunci cînd erau abordaţi de străini. Practicau de secole acelaşi tip de agricultură. Creşteau vaci şi cultivau secară în zonele mai puţin deluroase. Casele lor aveau pereţi groşi din lemn. Nu vedeai nici o fabrică kilometri întregi, iar meşteşugurile erau folosite doar în gospodărie. Mai sus se afla Zakopane, iar miile de vilegiaturişti şi bolnavi de tuberculoză care se îndreptau într-acolo ofereau locuri de muncă unora dintre săteni. Exista o cerere tot mai mare pentru comerţul cu obiecte sculptate în lemn şi broderii. Odată cu inaugurarea căii ferate Cracovia-Zakopane a început şi procesul de reducere a izolării regiunii – proces care încă nu se încheiase la începutul secolului XX. „E minunat aici”, îi scria Lenin surorii sale Maria. „Aerul e foarte bun, la o altitudine de aproximativ 700 de metri”[20].

Chiar din primul moment, Nadiei nu i-a plăcut zona. I s-a părut dezagreabil să trebuiască să negociezi cu proprietara pentru chirie. Au angajat apoi o menajeră care s-a dovedit a nu fi pricepută şi nici prea deşteaptă. De asemenea, ploua mult mai mult decît la Cracovia. Cel mai mult o afecta declinul stării sale de sănătate: problemele cu tiroida au dus la palpitaţii cardiace. Într-adevăr, se poate ca Poronin şi munţii din împrejurimi să fi contribuit la toate astea. Deşi aerul curat îi făcea bine, Biały Dunajec se afla la o altitudine atît de mare, încît presiunea atmosferică scăzută îi afecta inima slăbită. Evident, recomandările medicale primite nu fuseseră dintre cele mai bune. În orice caz, Lenin se convinsese că

Nadia nu mai putea continua aşa. În opinia lui, avea nevoie de o operaţie de guşă şi, după multă muncă de convingere, a obţinut acordul ei în acest sens. În iunie 1913, a însoţit-o la Berna, în Elveţia, pentru a fi tratată de profesorul Theodor Kocher.

Anterior, Nadia refuzase să se opereze, susţinînd, pe bună dreptate, că în cazul acestei intervenţii chirurgicale unu din cinci pacienţi murea. În orice caz, Lenin l-a găsit pe Kocher, care era cel mai bun cercetător şi practician în tratamentul tiroidei şi redusese rata mortalităţii la unu din două sute. Apoi, după vîrsta de 70 de ani, devenise faimos în întreaga lume după ce i se decernase Premiul Nobel pentru Medicină în 1909. Metoda lui inovatoare consta în eliminarea unei anumite porţiuni din glandă; pînă în 1913 făcuse peste 5.000 de excizii şi obţinuse în multe cazuri vindecarea completă sau parţială. În zilele noastre, medicii le-ar administra pacienţilor medicamente eficiente, dar înainte de Marele Război metoda lui Kocher era cea mai bună din cîte existau. Din păcate, era un medic scump. Lenin a scris comitetului redacţional al *Pravdei* cerînd sprijin financiar, însă nu există nici o dovadă că ar fi primit. Cu toate acestea, a făcut pregătirile necesare pentru călătoria în Elveţia. Lenin şi Nadia duceau o viaţă modestă în multe privinţe, însă nu se zgîrceau niciodată cînd era vorba de vacanţe, cărţi sau sănătate. Bani se găseau mereu, chiar dacă de obicei Lenin invoca sărăcia în negocierile din cadrul partidului.

Ca să ajungă la Berna, cei doi au luat trenul din Cracovia, traversînd de la est la vest Imperiul Habsburgic. Aveau de parcurs un drum de peste 1.100 de kilometri, iar Vladimir Ilici era furios că dr. Kocher refuzase să o trateze pe soţia sa imediat. În pofida discuţiilor în contradictoriu, Kocher nu a dat înapoi, iar Nadia a trebuit să-şi aştepte rîndul. Nu era nerăbdătoare să facă operaţia, din moment ce Kocher nu folosea anestezic şi nu era nici cel mai comunicativ medic. Nadia era însă o stoică. Decizia de a se opera fusese luată şi trebuia să spere la tot ce era mai bun. Lenin era îngrijorat cu privire la şansele ei, însă a reuşit să-şi ascundă teama de faţă cu ea. O fi avînd Kocher o personalitate „capricioasă", comenta el, însă era „un chirurg minunat". Operaţia a avut loc şi, deşi Nadia a avut febră mare, şi-a revenit repede; existau motive să se creadă că medicul o vindecase. Cîteva zile, Lenin a vizitat-o cu regularitate, apoi a început să-şi piardă răbdarea. Kocher i-a

recomandat Nadiei să meargă pentru două săptămîni de recuperare în Alpii din apropiere. Cei doi nu i-au urmat sfatul şi, de îndată ce Nadia a putut călători, Vladimir Ilici şi-a dus soţia înapoi acasă.

La întoarcere, Nadia s-a înţeles mai bine cu Inessa decît în perioada petrecută la Paris. Cele două femei îl însoţeau împreună pe Lenin în plimbările sale, iar tovarăşii săi bolşevici le spuneau celor trei „partidul excursioniştilor”. O altă poreclă pentru cei trei era „partidul anti-cinema”, cu referire la faptul că Lenin dezaproba pasiunea tovarăşilor lui Kamenev şi Zinoviev de a merge la cinema, evitînd efortul fizic. Din moment ce Kamenev şi Zinoviev aveau origini evreieşti, Lenin a schimbat în glumă numele în „partidul antisemit”. (Ironia aceasta arată, printre altele, cît de puţin se gîndea la elementul evreiesc al strămoşilor lui.) Inessa ducea o viaţă culturală bogată şi-i încuraja pe Lenin şi Nadia să meargă la concertele de pian de Beethoven. Pentru Lenin, Beethoven era o încîntare, pentru Nadia însă, nu prea. Ceea ce nu prea conta. Cei trei se bucurau de discuţiile lor comune. Lenin citea mult din clasicii literaturii ruse. Exemplarul cu colţurile îndoite din *Război şi pace* al lui Tolstoi era extrem de uzat. Singura problemă era că librăriile locale erau prost aprovizionate cu volume ruseşti. Era însă un neajuns minor. În general, Lenin şi prietenii săi erau mulţumiţi de distracţiile pe care Galiţia le oferea.

Dar în noiembrie Inessa plecase deja. Într-o scrisoare emoţionantă trimisă de la Paris, ea îi scria lui Lenin[21]:

> Tu şi cu mine ne-am despărţit, ne-am despărţit, dragul meu! Ştiu, o simt: nu o să mai vii niciodată aici! Uitîndu-mă la locurile atît de familiare, mi-am dat seama clar – cum n-am făcut-o niciodată înainte – ce loc imens ocupai în viaţa mea aici la Paris, că aproape orice activitate de la Paris era legată printr-o mie de fire de gîndul la tine. La vremea aceea, sigur nu eram îndrăgostită de tine, dar chiar şi atunci te iubeam foarte mult. Acum m-aş descurca şi fără sărutări: numai să te văd şi să vorbesc cu tine uneori, şi tot ar fi o plăcere – şi asta nu ar putea face nici un rău nimănui. Din ce motiv m-ai lipsit de aşa ceva? Mă întrebi dacă sînt supărată pe tine pentru că tu „vei continua” cu această despărţire. Nu, nu cred că ai făcut-o pentru binele tău.

Cuvintele acestea făceau referire, fără îndoială, la un fel de legătură amoroasă şi la părerea Inessei că Lenin pusese capăt relaţiei cu ea pentru că era îngrijorat de simţămintele Nadiei. Era scrisoarea unei iubite respinse, care credea că bărbatul pe care îl iubea continua să aibă sentimente mai profunde pentru ea decît pentru soţia lui.

Inessa începea să fie disperată. Jucîndu-şi ultima carte, a subliniat că o preţuia pe Nadia. Sugestia ei implicită către Lenin era că ei trei ar putea trăi în continuare fără jenă ori vinovăţie. Lenin a refuzat-o, iar în scrisorile care au urmat Inessa a devenit mai combativă, în timp ce el a insistat să rămînă departe de ea. Într-una dintre scrisori, Lenin menţionase că avea relaţii apropiate de prietenie şi respect cu foarte puţine femei. În răspunsul său, Inessa l-a făcut arogant, pretinzînd că afirmase că doar două sau trei femei din viaţa lui meritau respectul său.

În iulie 1914, Lenin i-a replicat că-i răstălmăcise vorbele:

> Niciodată, dar niciodată nu am scris că apreciez numai trei femei. Niciodată!!! Ce am scris eu era că numai două sau trei femei se bucură de prietenia mea *necondiţionată*, de respectul *absolut* şi încrederea mea. E ceva complet diferit, în întregime diferit.
>
> Sper să ne vedem aici după Congres şi să vorbim despre asta.

Lenin se juca cu focul. Voia ca el şi Inessa să rămînă prieteni şi s-o convingă că se purtase bine cu ea. Dar asta nu era tot. Voia de asemenea să se folosească în continuare de Inessa în misiuni de partid importante. Trebuia să împace considerentele sentimentale cu cele politice. În vreme ce insista că nu avusese o atitudine superioară faţă de ea spre sfîrşitul relaţiei lor, urmărea s-o folosească pe Inessa ca pe o subordonată în politică. Obţinînd acceptul ei de a reprezenta bolşevicii la întrunirea de la Bruxelles în vederea „schimbului reciproc de opinii” între facţiunile marxiste ruse, a potopit-o cu sfaturi despre cum să gestioneze situaţia.

În viaţa politică, Lenin se confrunta cu mai multe dileme. Negociind cu Inessa pe tema reuniunii de la Bruxelles, a aflat că printre deputaţii bolşevici din Dumă se crease nelinişte. Cauza era Roman Malinovski. În vara lui 1914, acesta clacase sub presiunea

dublei sale loialităţi, faţă de bolşevism şi faţă de Ohrana, şi fugise pe ascuns din Sankt-Petersburg. Cîteva zile mai tîrziu, şi-a făcut apariţia în Galiţia. La momentul acela, în Rusia existau deja speculaţii la nivel public potrivit cărora Malinovski era agent al poliţiei secrete. Acest fapt ar fi fost oricînd o ruşine pentru bolşevism. Lenin însă, care abia începuse să-şi facă ordine în viaţa privată şi era îngrijorat de evoluţiile financiare şi politice din interiorul Biroului Socialist Internaţional, a fost zdruncinat de această ultimă lovitură.

Malinovski făcea parte atît din Dumă, cît şi din Comitetul Central bolşevic; era cel mai cunoscut bolşevic care acţiona în Imperiul Rus. Malinovski şi Lenin lucraseră împreună. Duşmanii lui Lenin fuseseră mereu de părere că era mult prea indulgent în privinţa genului de oameni de care se înconjura. Existaseră cîteva cazuri notorii: Taratuta şi Andrikanis se căsătoriseră cu două femei tinere numai pentru cîştigurile băneşti ale facţiunii; Kamo jefuise bănci pentru facţiune. Lenin îi apărase pe toţi în faţa criticilor cît putuse de bine, din moment ce el se aflase în spatele activităţii lor dubioase. Criteriul său de selecţie era dacă persoana adera sau nu la politicile bolşevice ale momentului. Îi lua peste picior pe antibolşevicii care erau îngroziţi de refuzul său de a evalua din punct de vedere moral caracterul membrilor facţiunii sale. În privinţa lui Malinovski fusese deseori avertizat, dar nu şi-a luat măsuri de precauţie. Pentru Lenin, Malinovski părea să se comporte exact aşa cum trebuia să se comporte un bolşevic leninist. În plus, era un organizator şi un orator mai bun decît toţi ceilalţi deputaţi din Dumă la un loc. Ştia să le vorbească muncitorilor ruşi pe limba lor. Şi atunci, de ce să nu aibă încredere în el? Nu cumva inamicii facţiunii urmăreau pur şi simplu să creeze probleme bolşevismului?

Chiar şi aşa, Lenin s-a simţit nevoit să formeze o comisie de anchetă a Comitetului Central. Deşi figurile dominante din comisie erau Lenin şi Zinoviev, chiar şi ei urmau să fie supuşi evaluării. Judecîndu-l pe Malinovski, se judecau pe ei înşişi şi comportamentul lor din trecut. În astfel de situaţii, era greu să ai dovezi irefutabile, iar Malinovski se pricepea să răstălmăcească faptele. În orice caz, Lenin era solidar cu Malinovski, chiar dacă ceilalţi deputaţi bolşevici din Dumă se plîngeau că Lenin era mult

prea înţelegător cu el. Într-un proces neoficial similar din 1906, socialiştii-revoluţionari deciseseră că părintele Gheorghi Gapon fusese agent sub acoperire şi îl spînzuraseră. Însă Lenin şi Zinoviev i-au acordat lui Malinovski prezumţia de nevinovăţie. Nici una dintre acuzaţiile împotriva lui nu putea fi complet dovedită şi, prin urmare, Malinovski trebuia considerat nevinovat.

În timp ce această comisie secretă se întrunise în iunie, Lenin părea să-şi piardă orice simţ al măsurii şi să nu se mai gîndească deloc la perspectivele revoluţiei. Intuiţia sa politică – extrem de puternică în 1917 – era jalnică la mijlocul lui 1914. Nu avea nici o scuză. Locuind în Polonia habsburgică, primea zilnic veşti din Rusia. În iunie şi iulie, la Sankt-Petersburg au avut loc mişcări de protest împotriva guvernului, precum şi împotriva patronilor de fabrici. În cartierele industriale au apărut repede baricade. Părea foarte posibil ca monarhia Romanovilor să se confrunte cu un test similar celui din 1905-1906. Însă din Galiţia nu a venit nici un fel de îndrumare. N-a acordat prea multă atenţie nici crizei diplomatice tot mai profunde în care au intrat marile puteri europene şi care avea să cufunde continentul în catastrofa Marelui Război. Lenin avea altele pe cap: Bruxelles, Kautsky, moştenirea Schmidt, Inessa şi Malinovski. Prioritatea lui în acel moment era să cîştige capital de imagine în discuţiile purtate cu alţi socialişti de frunte din partidele din Rusia şi din restul Europei. Nu a trăit pe pielea lui adevăratul război, adevărata foamete, adevărata sărăcie, şi pînă cînd nu a fost aruncat în politica rusă de zi cu zi, în 1917, nu a reuşit să se ridice la nivelul tipului de politician la care aspira.

13

Luptînd pentru înfrîngere

1914-1915

Şi apoi s-a întîmplat: în august 1914, Germania a declarat război Rusiei. Declaraţia de război a venit după săptămîni de ameninţări la nivel diplomatic, urmate de asasinarea lui Franz Ferdinand, arhiduce al Austriei, de către un naţionalist sîrb în capitala bosniacă Sarajevo. La 23 iulie, guvernul habsburgic de la Viena trimisese Serbiei un ultimatum ale cărui condiţii erau atît de umilitoare, încît erau imposibil de acceptat din punct de vedere politic. Cînd guvernul imperial rus şi-a oferit sprijinul Serbiei, guvernul german a declarat că, dacă ruşii nu-şi retrag forţele, Germania va merge la război împotriva Rusiei, de partea Austriei. Dar Rusia nu avea de gînd să cedeze. În ultimii cinci ani avusese mai multe dispute cu Germania şi Austro-Ungaria, iar Nicolae al II-lea, împins de sentimentul onoarei dinastice şi imperiale, a ajuns la concluzia că sosise vremea să facă un pas în faţă. După cîteva zile, Marea Britanie şi Franţa au anunţat că vor lupta alături de Rusia. Aceste trei state puternice au format o coaliţie îndreptată împotriva altor trei puteri – Germania, Austro-Ungaria şi Imperiul Otoman. Începea Marele Război. Diplomaţii erau uluiţi de cît de repede pierduseră controlul asupra relaţiilor internaţionale.

În fiecare ţară, inclusiv în Rusia, cîteva partide politice şi ziare erau pregătite să condamne guvernul pentru orice semn de slăbiciune în faţa duşmanilor naţiunii. Cu toate acestea, majoritatea liderilor nu se arătau prea îngrijoraţi şi, la începutul

crizei diplomatice, speraseră că nu se va ajunge la un conflict militar general. Speranţa aceasta a fost spulberată în august. Două mari coaliţii erau pregătite să se atace reciproc. Austro-Ungaria şi Germania se înfruntau cu inamicii pe două fronturi. În vest erau forţele reunite ale Franţei şi Marii Britanii, iar în est era Rusia.

Nepăsarea lui Lenin faţă de criza tot mai intensă este evidentă. Felul în care înţelegea politica în afara partidului său nu depăşise un nivel foarte general. Nu-i plăcuse niciodată să urmărească evoluţiile complicate din politica guvernului imperial rus şi a tratat cu aceeaşi lipsă de interes şi vicisitudinile care loviseră diplomaţia internaţională în vara lui 1914. Din cauza viziunii sale marxiste, se obişnuise să se concentreze asupra bazelor economice şi politice ale regimurilor şi, drept urmare, ajunsese să se preocupe numai de siguranţa personală de care se bucura în Imperiul Habsburgic. Lenin n-a fost singura persoană din Europa luată prin surprindere, însă altceva mai bun nu s-ar putea spune despre el. Nici nu trebuia să aibă prea multe abilităţi în materie de predicţie ca să-şi dea seama că se afla în pericol dacă izbucnea un conflict între Rusia şi Austria. Locuind în Galiţia, după începerea ostilităţilor între cele două ţări, putea să fie arestat ca agent rus; iar dacă forţele imperale ruse vor ocupa regiunea, cu siguranţă că va fi luat drept trădător.

Lenin şi-a dat seama de greşeală cînd era deja prea tîrziu. Odată cu mobilizarea Rusiei, poliţia habsburgică a început să facă anchete în legătură cu rezidenţii străini. Lenin locuia la numai cîţiva kilometri de graniţa cu Rusia şi vizitase posturile de frontieră. Trimisese des scrisori către Sankt-Petersburg şi primise la el acasă politicieni ruşi. Hoinărise prin munţii de lîngă Zakopane şi-i chestionase pe localnici cu privire la chirii, climă, diversitate etnică şi cele mai bune căi de acces dintr-un sat în altul. Deţinea şi un pistol Browning. Îi mai lipseau doar un ten închis la culoare şi o pelerină neagră pentru a completa imaginea spionului rus din caricaturi.

Isteria războiului cuprinsese toate oraşele şi satele poloneze, iar preoţii catolici din Galiţia predicau că rezidenţii ruşi otrăveau fîntînile. Nu mai conta că Lenin fusese pînă atunci un emigrant antiţarist respectat. Servitoarea pe care Lenin şi Nadejda Konstantinovna o angajaseră inventa poveşti despre ei pe care le

spunea ţărăncilor din Biały Dunajec. S-ar fi putut ajunge foarte uşor la violenţă sau chiar la linşare. Inspirată, Nadejda Konstantinovna a mituit-o pe servitoare, cumpărîndu-i tăcerea şi un bilet numai dus către Cracovia[1]. Totuşi, ostilitatea localnicilor faţă de emigranţii ruşi rămînea la fel de puternică. Ar fi fost mai uşor pentru Lenin dacă nu ar fi plecat din Cracovia, unde poliţia era ceva mai subtilă decît în Biały Dunajec. Pentru ofiţerul de poliţie care a venit în sat de la Nowy Targ pe 7 august, problema era că ştia că avea să fie mustrat dacă nu va aresta pe cineva care să se dovedească mai apoi a fi spion al Romanovilor. Aşa că era de aşteptat să dea dovadă de zel birocratic şi să interpreteze tot ceea ce vedea în cea mai proastă lumină posibilă.

O percheziţie succintă i-a confirmat ofiţerului bănuielile. Printre bunurile lui Lenin, a găsit observaţii detaliate despre agricultura din epocă, inclusiv date statistice. Ofiţerul a tras concluzia că asemenea materiale erau mesaje codate pe care posibilul spion le trimitea superiorilor săi de la Sankt-Petersburg. Pistolul Browning îl incrimina şi mai mult pe Lenin. Pînă şi borcanul cu clei a fost privit cu suspiciune. Ofiţerului i se părea posibil ca borcanul să fie o bombă. Retrospectiv vorbind – dar numai retrospectiv –, situaţia avea şi o latură amuzantă, dar la momentul respectiv Lenin şi Nadejda Konstantinovna erau speriaţi că nervii ofiţerului ar fi putut să cedeze oricînd.

În cele din urmă, cei trei au căzut de acord ca numai Lenin să fie anchetat în continuare. Curtoazia poloneză faţă de femei a salvat-o pe Nadejda Konstantinovna (deşi ea, ca susţinătoare a emancipării femeii, nu a cerut nici o favoare). Ofiţerul plănuia să-l ducă pe Lenin la Nowy Targ, aflat la 15 kilometri depărtare, dar a renunţat la idee după ce acesta i-a promis solemn că nu va fugi. Lenin avea să ia trenul spre Nowy Targ a doua zi. După ce ofiţerul a plecat, Lenin s-a dus de îndată la Poronin pentru a-i căuta pe Serghei Bagoţki şi Jakub Hanecki, care s-au oferit să obţină declaraţii sub jurămînt de la alţi marxişti din Austro-Ungaria, pentru a confirma că nu era spion[2]. Între timp, Lenin i-a trimis o telegramă directorului poliţiei din Cracovia, cerîndu-i să confirme autorităţilor din Nowy Targ că el locuia în Galiţia ca emigrant politic; directorul a făcut imediat ce i s-a cerut. Apoi, Lenin s-a întors la Biały Dunajec pentru a face ultimele pregătiri. Printr-un

mare noroc, în sat tocmai sosise un bolşevic, un anume V.A. Tihomirnov, căruia Lenin i-a oferit cazare, cerîndu-i în schimb, ca bărbat, să asigure protecţia Nadejdei Konstantinovna şi a mamei ei[3].

Pe 8 august s-a dus la Nowy Targ, unde a fost arestat. Cît a stat închis în celula nr. 5, prietenii săi de afară au muncit din greu pentru el. Bagoţki şi Hanecki nu erau singuri. Dintr-o neglijenţă, Grigori Zinoviev fusese lăsat în pace de poliţie, ceea ce i-a permis să circule liber cu bicicleta prin întreaga zonă şi să militeze pentru eliberarea lui Lenin. Marxistul Sigmund Marek le-a scris autorităţilor în numele lui Lenin. Nadejda Konstantinovna trimitea telegrame. Viktor Adler, la Viena, şi Herman Diamand, la Liov, au răspuns numaidecît aşa cum li se ceruse[4]. „Eşti sigur că Ulianov e un duşman al guvernului ţarist?”, l-a întrebat un ministru austriac pe Adler. „O, da, un duşman mai înverşunat decît Excelenţa Voastră”, i-a răspuns Adler[5]. Hanecki şi Nadejda Konstantinovna îl vizitau regulat pe deţinut la Nowy Targ ca să-l îmbărbăteze. Nu trebuiau însă să se îngrijoreze prea tare. Lenin îşi umplea timpul stînd de vorbă cu ceilalţi arestaţi – majoritatea reţinuţi pentru infracţiuni minore –, folosindu-se de cunoştinţele sale de drept pentru a-i ajuta să-şi pregătească apărarea. Deşi nu vorbea prea bine poloneza, se bucura de popularitate în închisoare, fiind cunoscut printre ceilalţi prizonieri drept „tare ca un taur”.

Lenin a fost eliberat pe 19 august şi a putut să se întoarcă la Biały Dunajec. Era urgent ca el şi tovarăşii lui să părăsească Galiţia. Armatele Imperiului Rus înaintau repede şi exista posibilitatea ca Galiţia să fie ocupată. În acest caz, mila pe care austriecii o arătaseră liderului bolşevic nu avea să se mai repete. Lenin şi Nadejda Konstantinovna au hotărît să meargă în neutra Elveţie şi i-au scris colegului marxist Hermann Greulich, cerîndu-i să-i ajute cu cererea de a se stabili din nou acolo. Pe 26 august, împreună cu familia Zinoviev, au pornit spre Cracovia. Au primit permisiunea să călătorească mai departe la Viena, unde Viktor Adler i-a ajutat să obţină actele necesare pentru călătoria în Elveţia pe 3 septembrie.

Fluxul de revoluţionari ruşi care veneau din ţările implicate în război era destul de mare. În septembrie, Lenin i-a scris lui Vladimir Karpinski:

> Se spune că un nou val de emigraţie franceză a pornit spre Geneva din Paris, Bruxelles etc. Nu cumva preţurile au crescut acolo extraordinar de mult, în special la apartamente? Şi chiar şi aşa, tot va trebui să ne stabilim temporar acolo: e posibil să găsim camere de închiriat (două camere mici), cu plata chiriei în fiecare lună şi cu acces la bucătărie?

Tovarăşii lui bolşevici i-au dat o mînă de ajutor, iar cei doi s-au instalat într-un apartament la Berna, pe Donnerbühlweg, nr. 11a. Lenin era deja foarte furios. Înainte să plece din Galiţia, citise în ziare că reprezentanţii Partidului Social-Democrat German în Reichstag votaseră pentru finanţarea războiului cerută de guvernul german. Lenin era uimit şi îngrozit deopotrivă. „Acesta este sfîrşitul Internaţionalei a Doua", îi spusese el surprins lui Bagoţki. Lenin se referea la faptul că Partidul Social-Democrat German nu reuşise să respecte rezoluţia Congresului de la Stuttgart al Internaţionalei a Doua Socialiste care spunea că partidele socialiste ar trebui să facă tot ce le stă în putinţă pentru a împiedica guvernele lor să declare război în Europa sau oriunde altundeva. Congresul condamnase militarismul şi imperialismul. La momentul respectiv, Lenin trebuise să facă presiuni asupra marxiştilor germani pentru ca aceştia să fie de acord cu rezoluţia, însă nu-şi imaginase niciodată că aveau s-o renege. Acum, Partidul Social-Democrat German, partidul cu cea mai mare autoritate în Internaţionala a Doua, tocmai asta făcuse.

Lenin era furios şi pentru că împărtăşise respectul aproape universal de care Partidul Social-Democrat German se bucurase printre marxiştii europeni. Cu toată încrederea lui în Rusia şi în bolşevism, Lenin se aşteptase ca stindardul „revoluţiei socialiste" în Europa să fie purtat nu de ruşi ca el, ci de nemţi. Îl apreciase pe Karl Kautsky în pofida altercaţiilor de natură financiară pe care le avusese cu el. Şi totuşi Kautsky, arbitrul ortodoxiei marxiste pentru Vladimir Lenin, refuzase să părăsească Partidul Social-Democrat German din cauza votului privind finanţarea războiului. Pentru Lenin, asta era totuna cu susţinerea militarismului şi imperialismului. Kautsky trebuia deci denunţat.

Pe durata războiului, fenomenul susţinerii guvernelor de către

partidele socialiste a devenit ceva obişnuit. În Germania, Austria, Franţa şi Regatul Unit, majoritatea acestor partide preluaseră ideea că independenţa naţională era în pericol. Doar cîteva partide nu s-au abătut de la politica Internaţionalei Socialiste de a se opune activ războiului, între acestea remarcîndu-se partidele ruseşti. Nu toţi liderii lor refuzau însă să susţină efortul Rusiei în război. Unii dintre bolşevicii, menşevicii şi socialiştii-revoluţionari marcanţi considerau că Germania iniţiase o agresiune imperialistă care le impunea să sprijine forţele imperiale ruseşti, chiar dacă detestau monarhia Romanovilor. Remarcabil în acest sens a fost modul cum Gheorghi Plehanov a renunţat la lupta împotriva guvernului şi le-a cerut socialiştilor ruşi patrioţi să-i urmeze exemplul. Sute de emigranţi din Paris s-au oferit să lupte în armatele Antantei, iar alţii s-au mutat în Franţa ca să li se alăture. Însă majoritatea liderilor bolşevici, menşevici şi socialişti-revoluţionari au rămas pe poziţii care se opuneau războiului într-un fel sau altul. Unii dintre ei erau pacifişti. Alţii nu respingeau războiul în sine, ci doreau să pună punct acestui conflict militar prin presiunea exercitată de socialiştii din toate ţările beligerante – iar mulţi dintre ei, printre care şi menşevicul Iuli Martov, simţeau că în cazul Rusiei acest lucru ar trebui să implice înlăturarea Romanovilor în timpul războiului.

Lenin s-a poziţionat la extrema marxismului rus. Înainte să ajungă în Elveţia, scrisese un scurt articol, „Sarcinile social-democraţiei revoluţionare în războiul european”. Era de acord cu Martov că războiul din Europa era „burghez, imperialist, dinastic” şi atît el, cît şi Martov afirmau că Partidul Social-Democrat German acţionase într-o manieră dezgustătoare. Lenin avea însă şi o obsesie personală: „Din punctul de vedere al clasei muncitoare şi al maselor muncitoreşti ale tuturor popoarelor din Rusia, înfrîngerea monarhiei ţariste [...] ar fi răul cel mai mic”[6]. Martov condamna toate guvernele „imperialiste”, fără deosebire. Pentru Lenin nu era de ajuns. Deşi cu unele condiţii, el voia ca marxiştii să-şi dorească victoria nemţilor în războiul cu Rusia. Pentru un om care nu avea nici o obligaţie intelectuală faţă de unii sau alţii dintre „imperialişti”, preferinţa aceasta era ceva ieşit din comun.

Limbajul folosit de Lenin era unul necumpătat. Într-o sintagmă devenită celebră, numea armatele ruse imperiale „bandele Sutelor

Negre". Sutele Negre erau grupuri de huligani care, înainte de război, organizaseră pogromuri ale evreilor în Imperiul Rus. Acum Lenin îi descria nonşalant pe muncitorii şi ţăranii recrutaţi în armată ca antisemiţi. Strategia revoluţionară a bolşevismului, aşa cum o formulase Lenin în 1905, susţinea o „alianţă de clasă" între muncitori şi ţărani. Cu toate acestea, în perioada războiului, cînd se afla în Elveţia, Lenin a repudiat ambele categorii în termeni caustici. Această atitudine n-a fost trecută cu vederea la întrunirile pe care le-a avut cu alţi emigranţi bolşevici. Prima dintre acestea a avut loc în pădurile din afara Bernei, pentru a evita problemele cu poliţia elveţiană, care voia ca ţara să nu fie implicată în politicile războiului. Unul dintre deputaţii bolşevici din Duma de Stat, F.N. Samoilov, a fost şi el prezent şi, atunci cînd s-a întors în Rusia, le-a împărtăşit celorlalţi noutăţile de la dezbaterea bolşevicilor. Ulterior, Lenin s-a întîlnit şi cu alte grupuri de bolşevici la Geneva şi Zürich. Cînd s-a întîlnit cu Karpinski, între cei doi a izbucnit o ceartă din cauza conţinutului şi limbajului din „Sarcinile social-democraţiei revoluţionare în războiul european".

Lenin a trebuit să dea înapoi, fie şi cu un pas. A susţinut în continuare că prefera ca Rusia să fie înfrîntă în război, insistînd în acelaşi timp că socialiştii din alte ţări trebuiau şi ei să se declare în favoarea înfrîngerii propriilor guverne. În felul acesta, Lenin dovedea cît de puţin înţelegea modul cum se duc războaiele. Deşi pretindea că propune politici „ştiinţifice", „practice", nu a explicat niciodată cum ar fi posibil ca toate statele beligerante să fie înfrînte în acelaşi timp. Fără să-şi dea seama, omisese să elimine componenta naţională din recomandările sale. A susţinut mereu că ideile sale aveau o esenţă europeană, însă a fost mereu un european foarte rus. Orice se întîmpla în Europa, el voia ca Nicolae al II-lea şi regimul său să fie călcaţi în picioare.

În schimb, s-a străduit să susţină că izbucnirea războiului în Europa adusese epoca revoluţiei socialiste europene mai aproape. În privinţa strategiei revoluţionare, avusese mereu o perspectivă europeană. Deşi fusese foarte dezamăgit de Partidul Social-Democrat German după august 1914, nu şi-a pierdut credinţa în iminenta prăbuşire a capitalismului. Datoria partidelor socialiste era să atragă membrii clasei muncitoare în sprijinul luptei politice revoluţionare. Nu mai conta că majoritatea liderilor socialişti din

cele mai multe ţări europene încetaseră să se opună „şovinismului”; Lenin susţinea că era momentul prielnic pentru ca muncitorii să fie îndemnaţi spre revoluţie chiar şi de către grupuri mici de revoluţionari hotărîţi şi experimentaţi precum bolşevicii. Revoluţia socialistă europeană putea fi declanşată chiar şi în timpul războiului. Lenin lansa un nou slogan: Război civil european! El propunea – din nou, fără să detalieze în vreun fel ideea – ca „războiul imperialist” să fie transformat cît mai repede într-un „război civil” pe tot continentul. Clasele muncitoare din toate ţările europene trebuiau să se unească în lupta împotriva claselor de mijloc. În vreme de război era nevoie de luptă de clasă, nu de pace între clasele sociale.

Încrederea lui venea din nişte calcule pe care i le expusese într-o scrisoare lui Maxim Gorki în 1913: „Un război între Austria şi Rusia ar fi foarte bun pentru revoluţie (în toată Europa de Est), dar e puţin probabil ca Franz Josef [împăratul din casa de Habsburg] şi Nikolaşa [porecla pe care i-o dăduse împăratului rus] să ne facă această plăcere”[7]. Guvernele marilor puteri europene făcuseră însă ca imposibilul să devină posibil, iar bucuria lui Lenin era fără margini.

Indiferenţa sa faţă de suferinţa umană era enormă. În această privinţă, Lenin nu era cu totul ieşit din comun; unul dintre motivele pentru care a durat atît de mult pînă cînd războiul a stîrnit resentimentul popular în ţările combatante a fost că nu se ştiau prea multe despre condiţiile de pe fronturile de vest şi de est. Nu doar generalii Antantei şi ai Puterilor Centrale, dar nici majoritatea oamenilor de rînd nu erau conştienţi de dimensiunile masacrului care avea loc în numele apărării naţionale. Nici Lenin nu cunoştea îndeaproape situaţia militară. Dar aflîndu-se în Elveţia, ţară neutră unde relatările din presă erau mai obiective decît oriunde altundeva în Europa, cu siguranţă înţelegea că războiul acesta era mult mai distructiv decît altele din istoria europeană recentă. Cînd a plecat din Biały Dunajec, a văzut spitalele din Cracovia ticsite de soldaţi răniţi, însă nu a scos un cuvînt despre asta. Un astfel de comentariu i s-ar fi părut inutil de sentimental. Totuşi, e uimitor că atunci cînd vorbea despre „război”, „luptă”, „conflict”, de obicei se referea mai curînd la campaniile facţionale din interiorul partidului său decît la

conflagraţia mondială. Obsesia lui rămînea în continuare politica marxistă internă.

Nu că nu ar fi avut acces la scrierile tovarăşilor săi marxişti care evidenţiau condiţiile îngrozitoare de pe cele două fronturi. Mulţi dintrei ei, precum Martov sau Akselrod, au înţeles că războiul semăna cu un măcel industrializat şi că imperativul politic şi moral al socialismului era să-i pună capăt. Lenin însă nu fusese mişcat de foametea din regiunea Volgăi din anii 1891-1892. Puţin îi păsase de numărul mare de victime din Războiul ruso-japonez din 1904-1905. În sfîrşit, în Elveţia s-a întîlnit cu cîţiva soldaţi ruşi care i-au povestit experienţele lor şi a reluat legătura prin scrisori cu Roman Malinovski, după ce acesta a fost capturat de către germani ca soldat în armatele imperiale ruse. Avea deci informaţia, însă a ignorat-o: era imun la relatările despre distrugerea atît de multor vieţi de pe front, dar şi de acasă.

Lenin şi-a păstrat această indiferenţă pe toată durata Marelui Război; detesta să lase ceea ce numea el „sentimentalism" să-i tulbure judecata politică. Ceea ce nu înseamnă că era în general mulţumit de sine. Viaţa lui interioară era mai intensă ca oricînd – şi el nu fusese niciodată o persoană calmă. I se părea tot mai dificil să rămînă liniştit atunci cînd logica şi simţul practic al opiniilor sale erau criticate. Era iritat şi prost dispus cu cîteva zile înainte de a ţine discursuri la întîlnirile la care urmau să participe şi oameni care nu erau bolşevici şi nu se simţea mai în largul său nici printre membrii facţiunii bolşevice. Violenţa limbajului său o şoca chiar şi pe sora sa Anna: „Mă terorizezi; mă tem să nu spun ceva nechibzuit"[8]. Aleksandr Şleapnikov, liderul Biroului Rus al Comitetului Central, le spunea tuturor din facţiune că felul în care Lenin îi trata pe tovarăşii săi bolşevici depăşea orice limită[9]. Anna Ulianova era şi ea de acord, ceea ce n-a făcut decît să-l înfurie pe Lenin, care i-a răspuns brutal că „nu a înţeles niciodată politica"[10]. Anna, care de obicei îşi admira fratele, a tras concluzia evidentă că el nu mai era stăpîn pe sine. Lenin o cam luase razna!

Anii de hoinăreală dintr-un oraş european în altul îşi spuneau cuvîntul. După ce de-a lungul timpului sănătatea i s-a tot deteriorat, mama Nadiei a murit la Berna în martie 1915. Moştenise o sumă mare de bani la moartea surorii sale şi – după cum a observat Nadia – devenise astfel o „capitalistă"[11]. Elizaveta

Vasilievna fusese una dintre puţinele persoane dispuse să vorbească fără ocolişuri cu ginerele ei. S-au înţeles însă destul de bine şi, cum era firesc, Nadia s-a simţit copleşită de durere.

Pe Lenin îl vlăguiau însă şi mai mult scrisul încontinuu şi strategiile nesfîrşite îndreptate împotriva oricărui lider marxist de pe continent[12]:

> Aşadar, acesta este destinul meu. Campanii de luptă una după alta – împotriva imbecilităţilor politice, vulgarităţilor, oportunismului etc. Asta durează din 1893 şi este explicaţia pentru ura arătată de filistini. Ei bine, tot n-aş da la schimb acest destin pentru „pacea” cu filistinii.

Era o observaţie edificatoare. (E semnificativ şi faptul că a fost făcută într-o scrisoare intimă adresată Inessei, persoana în faţa căreia avea obiceiul de a încerca să se justifice.) Pînă şi Vladimir cel dur era în stare de autocompătimire. Această izbucnire ieşită din comun nu trebuie să pună însă în umbră un alt aspect important, şi anume că, oricît de milă îi era de sine însuşi, Lenin tot credea că avea dreptate în lupta lui împotriva celor pe care îi considera – fără urmă de îndoială – nişte adversari idioţi, vulgari şi oportunişti. Totuşi, fotografiile sale din timpul Marelui Război ne înfăţişează un bărbat care părea mai bătrîn decît era în realitate. Chipul tras şi trupul neobişnuit de vlăguit erau semne că se măcina în interior. Lenin, facţionalistul neobosit de dinainte de război, era o forţă pe cale să se epuizeze.

Simţul corectitudinii l-a scos însă la liman. Stările depresive, oricît de rele erau, au fost depăşite de îndată ce a început să mediteze la ideile politice ale rivalilor săi; în scurt timp, încrederea şi atitudinea militantă i-au revenit. Lenin nu şi-a pus niciodată la îndoială propria judecată sau propriile idei. Găsise direcţia revoluţionară potrivită pentru război. Era singura direcţie potrivită, şi – după cum vedea el lucrurile – cu asta, basta: marxiştii din Rusia şi din restul Europei erau îndrumaţi greşit – asta în cel mai bun caz – dacă refuzau să-l urmeze.

Lăsînd deoparte politica, Lenin era ataşat numai de cîteva persoane apropiate. Una dintre acestea era mama sa. Starea ei de sănătate fusese precară ani la rînd, iar în scrisorile trimise atît ei,

cît şi surorilor şi fratelui său, Lenin se arăta îngrijorat. Mama îi sprijinise cariera fără ezitare, deşi nu arăta că-i aproba politicile. Pentru ea, Lenin şi ceilalţi copii ai săi pur şi simplu asta erau: copiii ei. Maria Aleksandrovna credea că ei nu puteau greşi cu nimic. Atunci cînd au avut probleme cu autorităţile, le-a luat partea şi, cînd a fost posibil, a mers să locuiască cu ei în exil. Ar fi făcut asta şi pentru Vladimir dacă el ar fi lăsat-o, însă el voia să fie liber. Nu i-a dat voie să-l însoţească în Siberia în 1897 şi nici să asiste la căsătoria lui în anul următor, şi niciodată nu s-a pus problema ca ea să emigreze împreună cu el. Petrecuse o vacanţă cu el în Bretania, în 1903, şi a traversat Ţările Baltice ca să-l întîlnească la Stockholm în 1910. Spre deosebire de Maria, sora lui, ea nu a „chiuit de bucurie" cînd l-a văzut în cele din urmă, însă îl iubea. I-o demonstra în felul ei, cumpărîndu-i o pătură şi insistînd ca el să mănînce: era mult prea slab faţă de cum i-ar fi plăcut ei să fie[13].

Afecţiunea dintre mamă şi fiu a durat pînă la moartea acesteia, la vîrsta de 81 de ani, în iulie 1916. Cînd Lenin i-a scris Inessei Armand în iulie 1914 despre cele „două sau trei femei" pe care le venera, Maria Aleksandrovna trebuie să fi fost una dintre ele. Cum era şi firesc, vestea morţii mamei sale l-a întristat. Totuşi, Ulianovii nu prea îşi dădeau sentimentele în vileag cînd era vorba de chestiuni personale şi nu există dovezi că Vladimir s-ar fi comportat altfel nici de această dată. Mama fusese însă un reazem la care apelase pentru a putea face faţă tuturor tensiunilor. Nu a putut nici măcar să meargă la înmormîntarea ei. În schimb, sicriul Mariei Aleksandrovna a fost purtat către mormîntul din cimitirul luteran Volkovo din Sankt-Petersburg de ginerele ei, Mark Elizarov, şi de prietenul de familie, Vladimir Bonci-Bruevici.

În aceeaşi perioadă, Lenin încerca să-şi revină după tulburarea pricinuită de relaţia cu Inessa Armand. Cei doi continuau să-şi trimită scrisori, iar Inessa i-a ajutat pe Vladimir şi Nadejda, organizîndu-le plecarea din Galiţia. În cursul războiului, Inessa se mutase de la Paris în Elveţia, stabilindu-se în cele din urmă la Les Avants, în munţii care se înălţau deasupra oraşului Montreux. În scurt timp, la insistenţele lui Lenin, s-a mutat într-o casă din Berna, ca să fie aproape de el. Trioul din anii anteriori – Lenin, Nadia şi Inessa – şi-a reluat obiceiul de a face lungi plimbări la ţară. După cum şi-a amintit Nadia, fiecare dintre ei avea o manieră proprie de

a-şi petrece timpul atunci cînd se odihneau. În vreme ce Lenin şlefuia limbajul discursurilor sale, Nadia învăţa italiană, iar Inessa cosea şi citea lucrări despre feminism[14]. Inessa era atrasă în special de problema drepturilor femeilor. În ianuarie 1915 s-a dus singură în munţi, unde a schiţat proiectul unei broşuri pe care i l-a trimis lui Lenin. Un singur aspect al proiectului a stîrnit o reacţie din partea sa, şi anume cerinţa Inessei privind „libertatea iubirii". Lenin s-a stropşit că o astfel de cerinţă nu era „proletară", ci „burgheză". I-a cerut să ţină cont de *„logica obiectivă* a relaţiilor de clasă în problema iubirii", apoi a încheiat scrisoarea în engleza lui stîngace: „Friendly shake hands!"* [15].

Observaţia lui Lenin era greu de depăşit în ceea ce priveşte preţiozitatea. Inessa a simţit că în acea critică se ascundea şi ostilitatea lui faţă de ideea ca femeile să aibă libertatea de a întreţine relaţii amoroase oricînd doreau. Inessa i-a replicat că nu asta urmărea şi că el confunda „libertatea iubirii" cu „libertatea adulterului". Răspunsul ei caustic l-a făcut pe Lenin să reacţioneze: „Aşadar, se pare că *eu* sînt cel care se ocupă cu identificarea [noţiunilor] şi că tu eşti pornită să mă spulberi şi să mă distrugi *pe mine*"[16]. O merita. Lenin fusese lipsit de tact în prima lui scrisoare despre proiectul ei, iar acum ea îi răspundea cu aceeaşi monedă. Cu siguranţă se răzbuna şi pentru decizia lui de la mijlocul anului 1912 de a pune capăt relaţiei lor.

Lenin însă n-a cedat uşor. Inessa scrisese că „pînă şi o pasiune trecătoare" era „mai plină de poezie şi mai curată" decît „sărutările fără iubire" dintre soţ şi soţie. Replica lui Lenin a fost usturătoare[17]:

> Sărutările fără iubire între soţi vulgari sînt *murdare*. De acord. Trebuie să le comparăm… cu ce?… Cu sărutările *cu iubire*, se pare. Dar tu compari „o pasiune (de ce nu iubire?) trecătoare (de ce trecătoare?)" – şi rezultă logic că sărutările fără iubire (trecătoare) sînt comparate cu sărutările conjugale fără iubire… E ciudat.

Ar fi fost ciudat dacă Inessa ar fi scris despre „libertatea iubirii" în cadrul îngust de dezbatere descris de Lenin. Oricum, în momentul acela, Lenin se apăra pe sine nu numai în termeni de principii sociale, ci şi din loialitate faţă de Nadia. Nega implicit că în

mariajul său cu Nadia exista ceva „murdar”. Nadia şi el însemnau ceva unul pentru celălalt, în ciuda faptului că mariajul lor trecuse şi prin perioade mai grele. Mai mult, pledînd împotriva relaţiilor sexuale ocazionale, Lenin era şi puţin răzbunător. În tinereţe, Inessa fusese cunoscută ca fiind genul de femeie care nu a dus lipsă de compania bărbaţilor în viaţa intimă. Prin comparaţie, Lenin dădea de înţeles că era nevoie de un angajament de durată.

Îşi controla sentimentele atît de bine, încît se simţea în măsură să-i dea Inessei tot mai multe sfaturi practice şi sugestii. Deja nu i se mai adresa cu familiarul *tî*, ci cu mult mai formalul *vî*. I-a spus să-şi găsească o locuinţă mai aproape de alţi membri ai facţiunii şi să nu mai fie atît de retrasă. Se interesa aproape părinteşte de starea ei. Totuşi, ce ar trebui să înţelegem din asta? Inessa era în continuare îndrăgostită de el, însă în privinţa sentimentelor lui putem doar să facem presupuneri. Ceva din relaţia lor trebuie să-i fi rămas în suflet. Altfel, e greu de înţeles încercarea plină de mîhnire de a se justifica în faţa ei şi de a o convinge că ideile lui erau credibile şi onorabile. Însă se străduia şi să o păstreze în facţiune. În perioada războiului, s-a concentrat din nou asupra politicii. Chiar i-a scris visător Inessei că simţea că era „îndrăgostit” de Karl Marx. Ce altceva mai putea face ca s-o îndepărteze sentimental?

Între timp, încerca în continuare să cîştige sprijinul facţiunii bolşevice. Din cauza celor două politici ale sale, cea privind preferinţa sa pentru înfrîngerea militară a Rusiei şi cea referitoare la nevoia unui „război civil european”, a pierdut mulţi prieteni în străinătate. Numai Nadejda Konstantinovna şi alţi cîţiva bolşevici, printre care Zinoviev, i-au rămas alături. Nici un alt emigrant politic nu mai simţea că ar putea să se încreadă în el cu adevărat. Deseori, cînd ţinea discursuri în oraşele elveţiene, se dezlănţuiau adevărate scandaluri. Odată l-a atacat pe Plehanov la Lausanne, în octombrie 1914, întorcîndu-se cu spatele cît timp acesta se adresa mulţimii şi lansînd apoi acuzaţii caustice cum că era un „şovinist” care se despărţise definitiv de marxism[18]. Mulţi dintre tovarăşii lui Lenin erau prea fascinaţi de el ca să-l respingă întru totul. Dar lista sa de prieteni cu siguranţă se scurtase. Pe Lenin îl deranja influenţa neglijabilă pe care o avea în Imperiul Rus. Galiţia îi oferise un canal de comunicare prin scrisori şi vizite personale, iar

întrunirile organismelor centrale ale partidului erau frecvente. La Berna nu se întîmpla nimic de genul acesta. O scrisoare ajungea de obicei în cîteva săptămîni. Frontul de est urma axa nord-sud a continentului. Pentru a menţine legătura între facţiunea din străinătate şi cea din Rusia fusese organizată o reţea discretă prin Germania şi Peninsula Scandinavă, iar Lenin trebuia să-i încurajeze pe toţi bolşevicii să lucreze în continuare pentru revoluţie.

În Imperiul Rus, bolşevismul nu era tocmai în floare. Unul dintre motive era că Ohrana nu îi mai proteja de arestare pe liderii bolşevici. Bolşevicii erau duşmanii cei mai mari nu doar ai dinastiei Romanovilor, ci chiar şi ai statului în întregul său. Pe durata războiului, raziile care îi vizau pe bolşevici au avut loc permanent. Şi au fost şi eficiente. Mai întîi, au fost puşi sub acuzare deputaţii bolşevici din Dumă şi sfătuitorii lor. Printre sfătuitori se număra şi Lev Kamenev, cel care-l înfuriase pe Lenin cînd a respins politica de „defetism" recomandată de acesta. Apoi, aveau loc arestări frecvente ale comitetelor şi grupărilor bolşevice din Petrograd (numele capitalei fusese schimbat, pentru că Sankt-Petersburg suna prea nemţeşte) şi din gubernii. Ziarele bolşevice legale au fost interzise cu totul; bolşevicii întîmpinau dificultăţi cu publicarea articolelor lor în ziare şi reviste chiar şi atunci cînd criticile lor erau exprimate indirect. Spre sfîrşitul anului 1915, în oraşele industriale mari au izbucnit greve, însă Ohrana le-a înăbuşit repede, trimiţînd în puşcării noi valuri de activişti bolşevici pe care-i exila apoi în Siberia. Biroul Rus a fost reînfiinţat în septembrie 1915, sub conducerea lui Aleksandr Şleapnikov. Ceilalţi membri erau G.I. Osipov, E.A. Dunaev şi Anna Ulianova: nici unul dintre ei nu avea experienţa conducerii unei facţiuni.

Singurul aspect pozitiv pentru Lenin al fărîmiţării facţiunii în Rusia a fost acela că el şi Zinoviev au fost lăsaţi de liderii bolşevici din Imperiul Rus să-şi dezvolte ideile şi să-şi vadă nestingheriţi de activitatea lor. Au readus la viaţă ziarul facţional central al emigranţilor, *Social-Democrat*, şi puteau să-şi tipărească propriile articole fără să apeleze la alţii. *Social-Democrat* putea ajunge apoi prin curieri în Rusia. A fost concepută şi o publicaţie de teorie marxistă, în colaborare cu un grup de tineri scriitori ruşi conduşi de Nikolai Buharin şi Gheorghi Peatakov, cu sediul la Baugy-sur-

Clarens, în suburbiile oraşului elveţian Montreux.

Totuşi, aceste succese erau mărunte în comparaţie cu dificultăţile întîmpinate de Lenin. Pe lîngă faptul că transmiterea corespondenţei între Rusia şi Elveţia dura săptămîni întregi, contactele lui în Rusia erau cele mai puţine de cînd emigrase prima oară, în 1900. În agenda cu contacte politice secrete păstrată de Nadejda Konstantinovna se găseau numai 26 de persoane care nu locuiau în străinătate, ci în Imperiul Rus, iar 16 dintre acestea nu mai erau active la sfîrşitul lui 1916. Ohrana rărise cu succes rîndurile şi aşa subţiri ale facţiunii. Dintre cele zece adrese încă operative în timpul războiului, doar trei erau din afara Petrogradului, Moscovei şi exilului siberian[19]. Nadejda Konstantinovna începea să fie cuprinsă de disperare. „Avem nevoie de contacte directe cu alte oraşe”, scria ea[20]. Însă în van. Majoritatea corespondenţei – de fapt, practic toată – trebuia să fie preluată de Şleapnikov şi Anna Ulianova ca să ajungă la restul facţiunii eterogene. Iar Şleapnikov trebuia să tot meargă la Aleksandra Kollontai, la Oslo, pentru a prelua ceea ce scria Lenin. Era un sistem fragil cu care să încerci să faci o revoluţie în Rusia.

* „Strînge mîna prieteneşte!” (n.tr.).

14

Rezistînd

1915-1916

În ianuarie 1917, la o întrunire a tinerilor socialişti elveţieni care a avut loc la Casa Poporului (Volkshaus) din Zürich, Lenin a ţinut cel mai pesimist discurs al său[1]:

> Noi, cei bătrîni, poate că nu vom apuca bătăliile hotărîtoare ale acestei viitoare revoluţii. Dar cred că pot să-mi afirm cu toată certitudinea speranţa că tineretul care desfăşoară o activitate atît de frumoasă în cadrul mişcării socialiste din Elveţia şi din întreaga lume va avea fericirea nu numai să lupte, ci şi să învingă în viitoarea revoluţie proletară.

Iminenţa revoluţiei în Europa fusese premisa lui Lenin încă din anii 1890. Acum spunea că exista posibilitatea ca el să n-o mai prindă.

Înainte de război, de fiecare dată cînd era indispus, Lenin nu se îngrijora cu privire la revoluţia socialistă europeană, ci la politicile facţionale interne. Se destăinuia într-o scrisoare trimisă Inessei Armand:

> Ah, cum acele „mici aspecte ale problemei” sînt doar contrafaceri ale problemei reale, surogate ale problemei, un real obstacol în calea problemei, în sensul că văd agitaţia, deranjul, micile aspecte – şi cum eu sînt inextricabil şi veşnic legat de ele!! E un semn în plus [*sic*. Această frază şi următoarea au fost scrise de Lenin în engleză] că

sînt leneş şi obosit şi prost dispus. În general îmi place munca mea, şi cu toate astea adesea o urăsc.

Lenin nu-şi făcea griji din pricina criticilor aduse de persoane care nu erau marxiste, însă îl deprimau disputele dintre bolşevici din perioada războiului. Devenise atît de ţîfnos, încît nu mai avea încredere în sine ca să vorbească în public. După Anul Nou 1917, într-o scrisoare privată, spunea: „*Nu aş vrea* să merg la Geneva: (1) nu mă simt bine, nu stau deloc bine cu nervii. Mi-e *teamă* să ţin prelegeri; (2) am o obligaţie aici pe 22 ianuarie şi trebuie să mă pregătesc pentru un discurs *în germană*. Din cauza asta nu promit că voi veni”[2].

Lenin nu mai avea parte nici de confortul cu care se obişnuise. Odată cu moartea mamei sale, pe 14 iulie 1916, a dispărut şi pensia pe care ea o împărţea cu copiii ei cînd aceştia dădeau de greu. Vistieria facţiunii bolşevice se golise şi ea. Bolşevicii nu mai acţionau public în Rusia, iar *Pravda* fusese închisă de guvernul imperial. Numărul susţinătorilor bolşevici activi scăzuse drastic şi, oricum, cei mai mulţi dintre ei nu mai împărtăşeau opiniile lui Lenin. Anna Ilinicina, lucrînd pentru Biroul Rus al Comitetului Central, făcea ce putea şi-i cerea să-i declare care erau nevoile lui lunare[3]. Banii care veneau de la Petrograd nu erau niciodată suficienţi. Trebuiau găsite alte surse de venit. Lenin şi Nadia încercau să obţină contracte ca autori independenţi; problema era că scriau în rusă şi trebuiau să găsească editori care să-i publice în îndepărtata Rusie aflată în război. Cu toate acestea, Nadia lucra la proiectul unei *Enciclopedii pedagogice* care nu se adresa numai activiştilor marxişti, iar Lenin căuta şi el să scrie articole pentru bani. Pentru amîndoi era o sarcină dificilă.

Făceau economii mîncînd carne de cal în loc de vită şi pui. Nu-şi cumpărau haine noi, chiar dacă Lenin, de obicei excesiv de preocupat să arate bine, începea să pară neglijent în costumul său vechi şi bocanci. În februarie 1916 au căutat o locuinţă cu o chirie mai ieftină pe Spiegelgasse, nr. 14, în Zürich, unde cizmarul Titus Kammerer le-a subînchiriat camere[4]. Spiegelgasse era o stradă curată, cu verdeaţă; aici, la numărul 12, dramaturgul german Georg Büchner scrisese, cu optzeci de ani înainte, piesa *Woyzeck*. Însă Lenin şi Nadia mai degrabă se autocompătimeau. Alături de

locuinţa lor se afla magazinul lui Herr Ruff, măcelar care făcea cîrnaţi[5]. Lenin, care evita produsele grase din cauza stomacului său sensibil, era dezgustat de miros şi a renunţat la obiceiul de a-şi aerisi camera chiar şi pe vreme rece. Ferestrele erau ţinute mereu închise[6].

Totuşi, cei doi Ulianovi se simţeau bine în compania celorlalţi locatari. Printre aceştia erau şi familia unui militar neamţ, un bărbat italian şi un cuplu de actori austrieci care aveau o pisică roşcată frumoasă. Soţia lui Kammerer, Luisa, îl fascina pe Lenin, care admira şi împărtăşea convingerea acesteia că soldaţii ar trebui să întoarcă armele împotriva propriilor guverne. De asemenea, Luisa a învăţat-o pe Nadia cîteva trucuri pentru a cumpăra alimente la preţuri mai mici şi a le găti repede. Nadia însă a întrecut măsura, ducîndu-se să cumpere carne şi în una dintre cele două zile ale săptămînii cînd guvernul elveţian le ceruse cetăţenilor să nu cumpere din cauza penuriei de provizii în vreme de război. Nu se ştie dacă Nadia pur şi simplu a făcut o greşeală sau a ignorat recomandările, dar, la întoarcere, a întrebat-o pe Frau Kammerer cum puteau să se asigure autorităţile federale elveţiene că le era respectată cerinţa. Trimiteau anchetatori să facă percheziţii în casele oamenilor? Frau Kammerer a rîs, spunînd că numai cei din clasa de mijloc ar refuza să dea dovadă de spirit civic. Clasa muncitoare, a exclamat ea, era foarte diferită. Apoi, pentru a o linişti pe Nadia, a adăugat că cerinţa „nu se aplica străinilor”[7].

Lenin îi admira pe Kammereri, considerîndu-i proletari exemplari, ignorînd că nu erau muncitori, ci „mic-burghezi” care aveau un magazin şi subînchiriau apartamente. În realitate, erau nişte mici capitalişti, dar Lenin vedea şi auzea numai ce voia. Găsind o familie care împărtăşea multe dintre ideile sale politice, Lenin s-a convins singur că aceasta aparţinea unei clase sociale cu care el era de acord: proletariatul. Respectul Kammererilor pentru bunul public îi întărea supoziţiile de bază. În 1917, Lenin avea să pună accentul pe nevoia ca statul şi muncitorii „să verifice şi să supravegheze” îndeplinirea obiectivelor revoluţionare. Ideile pentru Revoluţia din Octombrie proveneau din multe surse. O mare parte fuseseră preluate din scrierile voluminoase ale lui Marx. Fără să ştie, Frau Luisa Kammerer mai consolida şi ea una-

două.

Astfel, Lenin s-a simţit susţinut în credinţa lui marxistă. „Ştia”, prin intermediul lui Marx şi Engels, că viitorul avea să aducă o etapă finală şi minunată în istoria lumii. Viaţa sa avea un scop. Lenin se sprijinea de „o stîncă” de atitudini şi premise pe care putea să construiască aproape orice teorie politică şi economică dorea. Susţinea deschis că marxismul avea o logică uşor de identificat ce permitea dezvoltarea unei singure politici pentru orice situaţie. Însă nu era decît o viclenie. Ce voia cu adevărat să spună era că singura versiune autentică a marxismului era propria lui versiune. Credea cu tărie lucrul acesta, chiar dacă versiunea sa de marxism şi, într-o şi mai mare măsură, politicile sale practice s-au schimbat mult în îndelungata lui carieră. Crezul său a supravieţuit numeroşilor ani petrecuţi în emigraţie. În perioada Marelui Război, puţini dintre marxiştii anilor 1880 mai trăiau şi erau activi. Lenin era unul dintre ei, iar încrederea pe care o avea în forţele proprii era de aşa natură încît nu simţea că ar trebui să se îndoiască de felul în care acţiona ca politician. Şi astfel, de fiecare dată cînd situaţia părea sumbră – în interiorul facţiunii, în mişcarea socialistă internaţională, în familie, în căsnicia sa, chiar şi în ceea ce priveşte sănătatea fizică şi mentală –, putea să facă ceva în acest sens: putea să se gîndească la viitorul luminos.

Simţea că Istoria era de partea sa. Sau poate mai curînd se gîndea că el era de partea Istoriei. Episoadele depresive ale lui Lenin erau severe, dar trecătoare. Nu avea nici cea mai mică îndoială că în cele din urmă se va produce o revoluţie socialistă europeană, cu sau fără el. În pofida îngrijorărilor exprimate în discursul său adresat tinerilor socialişti elveţieni, era tot mai încrezător că nu va trece mult timp pînă la izbucnirea revoluţiei. Aproape pe toată durata războiului a prorocit pretutindeni o explozie revoluţionară generală. Aceasta reprezenta, într-adevăr, mărul discordiei între el şi foarte mulţi autori socialişti. Kautsky, Martov şi alţii refuzau să accepte că Lenin avea dreptate cînd susţinea că era uşor să implici clasa muncitoare din ţările Europei în activităţi revoluţionare îndreptate împotriva guvernelor naţionale. De asemenea, nu credeau că era înţelept să te concentrezi asupra scindării mişcării socialiste la nivelul fiecărei ţări. Cum ar putea socialiştii să conducă o clasă muncitoare

europeană unită dacă ei înşişi erau divizaţi? – întrebau ei. Alţi critici ai lui Lenin, în special Plehanov, au mers chiar mai departe, sugerînd că majoritatea muncitorilor germani erau atît de patrioţi încît, în eventualitatea unei înfrîngeri militare a Germaniei în faţa Rusiei, aveau să renunţe la respectarea principiilor „internaţionaliste” ale Internaţionalei a Doua.

Celor cîteva persoane care încă îi urmăreau activităţile profesionale, Lenin li se părea un gînditor utopic, certăreţ şi puţin sărit de pe fix. Asta însă nu-l deranja. El continua să susţină că monarhia Romanovilor era o victimă probabilă a războiului. Repeta întruna că Nicolae al II-lea le făcuse bolşevicilor o favoare prin implicarea într-un conflict armat cu Germania. Revoluţia în Rusia era iminentă. Lenin argumenta că înlăturarea ţarismului nu numai că era dezirabilă în sine, ci constituia şi una dintre precondiţiile pentru revoluţiile din restul Europei. După el, ţarismul era „de o mie de ori mai rău decît kaizerismul [german]”[8]. Regimul de la Petrograd era, după cum se spune, atît de puternic şi de reacţionar, încît înlăturarea sa era crucială pentru ca socialiştii să poată face revoluţii şi altundeva în Europa. Lenin descria situaţia astfel: „Revoluţia burghezo-democratică din Rusia nu mai este pur şi simplu prologul, ci o parte inseparabilă, integrantă a revoluţiei socialiste din Occident”[9].

În anii războiului, se străduia să vină cu idei strategice pentru comprimarea calendarului revoluţiei. Ultima dată făcuse asta în 1905, iar acum se întreba din nou dacă bolşevicii nu greşeau acceptînd ideea că socialismul trebuia introdus în orice ţară în două etape. Conform marxismului tradiţional al vremii, mai întîi trebuia să aibă loc o „revoluţie burghezo-democratică”, revoluţie care ar fi consolidat democraţia şi capitalismul, şi doar ulterior ar fi venit şi revoluţia socialistă, permiţînd clasei muncitoare să preia puterea. Lenin a revenit asupra acestei idei în timpul Marelui Război, îndemnînd stînga politică marxistă să abandoneze „teoria etapelor”[10]. El demonstra astfel că era dispus să ia în considerare posibilitatea de a face o revoluţie socialistă fără să fie nevoie de etapa intermediară a unei revoluţii burghezo-democratice. Oricum, propria lui versiune privind procesul revoluţionar în două etape fusese mereu controversată. Pentru majoritatea oamenilor – cu excepţia bolşevicilor –, propunerea lui vizînd o „dictatură

revoluţionar-democratică provizorie a proletariatului şi ţărănimii” apăruse drept calea directă către socialism. În 1916, Lenin era cuprins din nou de febra stabilirii strategiei şi a agendei revoluţionare: marxiştii nu trebuiau să rateze nici o ocazie de a prelua şi păstra puterea în Petrograd.

Nerăbdarea lui era sporită de felul în care percepea scenariile alternative. Pe de o parte, nu i se părea nerealist ca Rusia să învingă Germania; pe de altă parte, nu elimina nici posibilitatea ca, în condiţiile în care armatele ruseşti continuau să fie înfrînte, Nicolae al II-lea să semneze o pace separată pe frontul de est cu Germania şi Austro-Ungaria. Mai mult, dacă Nicolae al II-lea se dovedea prea inflexibil, putea fi dat la o parte de partidele antisocialiste din Duma de Stat. Potrivit lui Lenin, lucrul acesta se putea întîmpla în cîteva moduri. Grupurile conservatoare moderate conduse de Aleksandr Gucikov şi liberalii lui Pavel Miliukov puteau să formeze o coaliţie politică şi să-l forţeze cumva pe Nicolae al II-lea să cedeze în faţa lor. O altă opţiune putea fi ca Miliukov să încheie o alianţă cu social-revoluţionarul de dreapta Aleksandr Kerenski. Lenin insista că aceste scenarii puteau şi trebuiau să fie devansate prin activitatea revoluţionară condusă de bolşevici.

Dar cum ar fi arătat guvernul său socialist? În caietele pe care începuse să le umple cu însemnări în 1916, Lenin aborda şi această problemă. Nu o făcea de unul singur. Micul grup de tineri bolşevici din Baugy-sur-Clarens avea propriile sale idei în această privinţă şi era la fel de nerăbdător să declanşeze revoluţia. Nikolai Buharin, în special, nu credea că instituţiile administrative şi coercitive ale statelor capitaliste avansate ar trebui pur şi simplu preluate şi reformate de către socialişti. În schimb, susţinea că întreg statul capitalist trebuia distrus. Folosise ca argument în acest sens creşterea extraordinară a puterii statale în ţările capitaliste avansate. Aceste state dezvoltaseră metode dure şi eficiente de control politic, social şi economic, nemaiîntîlnite pînă atunci. Se dovediseră chiar capabile să corupă partidele socialiste şi să le folosească pentru menţinerea loialităţii clasei muncitoare. Prin urmare, ar fi fost o naivitate din partea marxiştilor să lase intacte instituţiile statului – administraţia, armata şi organismele de reglementare economică – odată ce răsturnau *l’ancien régime*.

Buharin susţinea că aceasta era eroarea fundamentală a lui Karl Kautsky. Socialismul trebuia să construiască statul revoluţionar de la zero.

La început, Lenin a catalogat modul de gîndire al lui Buharin drept anarhist. Bătrînului nu-i plăcea intruziunea scriitorilor mai tineri şi inteligenţi în domeniul său de teorie marxistă. Însă treptat şi-a schimbat poziţia. Buharin identificase o piedică principală în calea instalării unei administraţii socialiste; de asemenea, expusese foarte convingător un alt punct slab în ideile lui Kautsky. Buharin însă nu reuşise să explice cum ar putea fi instalată o administraţie socialistă. Lenin a tot întors chestiunea pe toate părţile şi a ajuns la concluzia că răspunsul se afla în mişcarea muncitorească rusă din 1905. În caietele sale de însemnări, el analiza ideea că sovietele muncitoreşti puteau fi instrumentul pentru introducerea socialismului. Cu ajutorul lui Buharin, Lenin ajunsese într-o poziţie care urma să aibă un impact hotărîtor asupra evenimentelor ulterioare. Seminţele strategiei pentru Revoluţia din Octombrie 1917 germinau în Elveţia încă dinaintea căderii monarhiei Romanovilor. Lenin încă nu era foarte sigur pe el. Avea nevoie de timp pentru a-şi dezvolta ideile, dar nu se abătea de la ele, chiar dacă încă nu aveau forma definitivă.

Nici Lenin, nici Buharin nu erau primii bolşevici care încercau să afle în detaliu cum putea fi eradicat „statul burghez” în modul cel mai eficient posibil. Înainte de Marele Război, rivalul său, Aleksandr Bogdanov, susţinuse că dezvoltarea unei întregi „culturi proletare” constituia precondiţia necesară pentru trecerea la socialism. „Cultura burgheză” trebuia eliminată din cauza aderării sale la concepte precum individualismul, absolutismul şi autoritarismul. Bogdanov simţea că nici o revoluţie socialistă nu putea fi încununată de succes decît dacă era însoţită de o transformare culturală, precum şi de una politică şi economică.

Chiar şi în 1916, Lenin refuza să meargă atît de departe, iar motivele reticenţei sale ne spun multe despre tipul său de socialism. Credea în continuare că există ceva numit adevăr absolut şi că acest adevăr putea fi descoperit printr-un act intelectual individual de aderare la doctrinele lui Marx. Bogdanov se situa la polul opus. El voia să încurajeze muncitorii să renunţe la a mai fi călăuziţi de intelectuali din clasa de mijloc, să-şi formeze

propria cultură colectivistă şi să exploreze noi forme de experienţă socială. Lenin credea şi el că era nevoie de progres cultural în rîndul clasei muncitoare, însă această nevoie, susţinea el, avea o natură mai limitată. Muncitorii trebuiau învăţaţi să citească, să scrie, să socotească şi să fie meticuloşi. După Lenin, Bogdanov era doar un visător şi, ca să facă o revoluţie, clasa muncitoare trebuia să aibă abilităţile tehnice pe care numai o „cultură burgheză" le putea oferi. Prin urmare, „statul burghez" era cel care trebuia extirpat, nu „cultura burgheză". Drept consecinţă, nu era posibilă nici o reconciliere. Ca întotdeauna, Lenin avea propria sa agendă. Gîndea politic. Sovietele, presupunea el, urmau să ofere mijloacele prin care revoluţia socialistă avea să fie împiedicată să o ia pe calea compromisului şi a trădării, cale pe care deja o apucase cel mai mare partid marxist al Europei, Partidul Social-Democrat German.

Credea la fel de mult ca întotdeauna în justeţea marxismului, în partidul de avangardă, în predictibilitatea „dezvoltării istorice", în virtuţile urbanismului şi industrializării, în colapsul inevitabil al capitalismului, în lupta de clasă, în iminenţa revoluţiei socialiste europene. Nu şovăia nici cînd era vorba de necesitatea dictaturii. Nu-l deranja să fie luptătorul singuratic al facţiunii; prefera această poziţie oricărei opţiuni care ar fi presupus un compromis cu credinţele sale profunde. Nu se abătea nici de la stilul său polemic. Susţinea încontinuu că tot ce făcea era să apere şi să dezvolte preceptele doctrinei marxiste.

Totuşi, recunoştea el, Kautsky împărtăşise cîteva precepte ale acestei doctrine ortodoxe. Kautsky se numărase printre eroii săi. Prin urmare, credea Lenin, trebuie să fi fost ceva greşit în modul în care ajunsese Kautsky la acele precepte. Lenin şi-a asumat rolul de a cerceta rădăcinile marxismului lui Kautsky. Investigînd în această direcţie, a ajuns în mod inevitabil să studieze nu numai kautskyanismul, ci şi pe sine. N-a spus asta deschis. De fapt, n-a spus-o nimănui. Rezultatele cercetărilor sale le-a încredinţat numai caietelor lui de însemnări şi, cu toate că a încercat să scrie un articol filosofic pe acest subiect, nu a avut timp să-l termine înainte ca evenimentele din Rusia să-l facă să părăsească Elveţia în 1917. Însă citea cu aviditate la Biblioteca Publică din Berna şi în scurt timp a ajuns la o concluzie uluitoare, pe care a formulat-o astfel în

caietele sale[11]:

> *Aforism*: e imposibil să ai o înţelegere completă cu privire la *Das Kapital* al lui Marx şi mai ales la primul capitol fără ca mai întîi să fi studiat pe îndelete şi să fi înţeles *toată Logica* lui Hegel. Prin urmare, nici un marxist din ultima jumătate de secol nu l-a înţeles complet pe Marx.

Lenin era extrem de mulţumit de sine. Simţea că făcuse ceva care-i pusese la respect pe ceilalţi succesori ai lui Marx şi Engels. În mod implicit, se considera singurul reprezentant adevărat al tradiţiei marxiste. Acum putea fi trasă o linie genealogică directă de la Marx şi Engels la Lenin.

Lenin aparţinea unei comunităţi de intelectuali socialişti în care lauda de sine era considerată de foarte prost gust; drept urmare, nu şi-a folosit aforismul în public. Cu toate astea, l-a tratat cu seriozitate. Studiul filosofic intens îl recompensase cu o nouă înţelegere a marxismului. Selecta anumite texte de Marx şi Engels, în special *Tezele despre Feuerbach* ale lui Marx. L-a studiat însă şi pe Hegel, care influenţase formarea ideologiei lui Marx şi Engels. Vasta *Istoria filosofiei* a lui Hegel s-a bucurat de o atenţie deosebită din partea sa. Feuerbach era şi el printre cei care i-au atras atenţia.

Nu s-a oprit însă aici. A continuat cu operele lui Aristotel. Pentru prima dată din adolescenţă găsea prilejul de a căuta semnificaţii în moştenirea Antichităţii clasice pe care o studiase în perioada gimnaziului la Simbirsk. Pînă atunci, se limitase la maxime şi fraze pe care şi le amintea din tinereţe. În timpul Marelui Război, a vrut să extragă argumente intelectuale de o mai mare profunzime din filosofia greacă antică. Cercetătorii marxişti ştiuseră în principiu dintotdeauna despre influenţa lui Hegel asupra lui Marx, iar Hegel făcuse referiri directe la Aristotel ca la precursorul său în multe aspecte fundamentale ale epistemologiei şi ontologiei. Motive suficiente pentru ca Lenin să se întoarcă să exploreze opera lui Aristotel. A trebuit să o ia de la zero, din moment ce Aristotel nu fusese inclus printre autorii studiaţi în programa şcolară de la gimnaziu. Dacă Lenin ar fi ştiut mai multe despre alte influenţe intelectuale ale lui Marx (lucru care nu era posibil la începutul secolului), poate că ar fi fost atras de operele

filosofilor presocratici. Marx scrisese o disertaţie strălucită despre unul dintre aceştia, Heraclit, în timpul studiilor sale postuniversitare. În orice caz, Lenin a descoperit destule lucruri interesante la Aristotel.

Demersul nu a fost uşor. Discursul dens în germană al lui Hegel din *Istoria filosofiei* cerea multă muncă, dar *Metafizica* lui Aristotel era şi mai solicitantă, din moment ce Lenin nu mai studiase greaca din vremea gimnaziului şi se folosea de o ediţie bilingvă, în germană şi greacă. Educaţia primită îi dezvoltase abilitatea de a înţelege foarte repede orice text. Putea vorbi în germană şi franceză (iar în engleză mai puţin bine) şi citea cu multă uşurinţă. Nu prea avea concurenţă cînd era vorba să deschidă o carte şi s-o răsfoiască pentru a extrage rapid informaţii.

Revenind la clasici, Lenin căuta argumente pentru sine ca teoretician marxist. La un nivel mai general – şi mai puţin conştient –, dorea să-şi examineze şi să-şi consolideze baza intelectuală. Fusese crescut nu doar ca rus, ci şi ca european. Fusese modelat de părinţii şi profesorii săi care credeau în Ştiinţă, Educaţie şi Progres. În acel mediu cultural, se considera că marii scriitori ai Atenei şi Romei se numărau printre cei cărora li se datora progresul umanităţii. Clasicii antici se aflau la originea civilizaţiei europene şi erau o resursă de revigorare intelectuală nepreţuită. Marxismul lui Lenin îl descuraja să folosească termeni precum „civilizaţie" într-un context pozitiv – cu excepţia momentelor de neatenţie –, pentru că Marx propovăduise că toate societăţile „civilizate" din istorie fuseseră caracterizate de exploatare şi opresiune. Dar, dincolo de aparenţa ideologiei sale, Lenin era europeanul tipic al clasei de mijloc de la sfîrşitul secolului al XIX-lea. Viaţa bună era cea europeană. Civilizaţia era europeană. Restul lumii trebuia europenizat, cum se întîmplase în trecutul recent cu Statele Unite. Cînd voia să se refere pe scurt la oameni care încă nu dobîndiseră un nivel ridicat de cultură, îi numea nonşalant „hotentoţi". Lenin nu era lipsit de prejudecăţile caracteristice unui membru privilegiat şi educat al unei naţiuni imperiale.

Aşadar, ce-a descoperit la Aristotel? Limbajul neşlefuit din caietele de însemnări este dovada entuziasmului său. În principal, renunţa la părţi consistente din epistemologia cărţii sale din 1908,

Materialism şi empiriocriticism. Nu era onest în această privinţă. Înainte, cînd critica expuneri marxiste, îi viza pe Kautsky şi pe alţi marxişti de primă importanţă, însă nu pe sine. De fapt, propria sa teorie a cunoaşterii fusese mai rudimentară decît oricare alta oferită de vreun teoretician marxist de frunte. În *Materialism şi empiriocriticism*, Lenin sugerase că mintea umană e ca un aparat de fotografiat şi că „realitatea externă” e întotdeauna înregistrată şi redată cu acurateţe de procesele minţii, similare cu cele ale unei camere foto. Nu prea mai susţinea asta în notiţele din timpul Marelui Război[12]:

> Cogniţia este reflectarea naturii de către om. Însă nu e o reflexie simplă, nemijlocită şi completă, ci un proces de abstractizare, de formare sau elaborare de concepte, legi etc.; iar aceste concepte, legi etc. (gîndirea, ştiinţa = „ideea logică”) conţin de asemenea, într-o manieră condiţionată, aproximativă, schema universală a unei naturi în permanentă mişcare şi dezvoltare.

Afirmaţia aceasta ar fi fost de neconceput în oricare dintre scrierile sale de dinainte de 1914.

Lenin găsise în sfîrşit o explicaţie logică pentru maniera riscantă şi experimentală de a face politică prin care se evidenţiase. Înainte, pretinsese că politicile sale aveau la bază principii ştiinţifice predeterminate. Acum susţinea că „practica” era singurul test veritabil pentru a dovedi dacă o politică era bună sau nu. Flexibilitatea era primordială. Ideile trebuiau să fie „cioplite, mărunţite, maleabile, mobile, relative, corelate, unite în contrarii pentru a putea cuprinde lumea”. Acesta, pretindea el, era adevărul prezent în filosofia lui Aristotel, Hegel şi Marx. Nimic nu era permanent sau absolut definitiv. Totul era interactiv: era în natura relaţiilor materiale şi sociale ca factori contradictorii – în virtutea acestui proces „dialectic” – să producă rezultate complexe, variabile. Politica implica experimentarea, iar marxiştii trebuiau să accepte că aceasta presupunea „salturi”, „frîne” şi „întreruperi ale gradualităţii”. Toate acestea reprezentau pentru Lenin antidotul filosofic la ideile lui Kautsky.

Plăcerea pe care o simţea ajungînd la un asemenea rezultat ne sugerează că nu studiase epistemologia şi ontologia lipsit de

prejudecăţi. Cercetările sale de la Biblioteca Publică din Berna nu fuseseră iniţiate din pură curiozitate intelectuală; Lenin îi devora pe Hegel, Feuerbach şi Aristotel cu un scop precis. Dacă rezultatul cercetării sale ar fi fost în acord cu poziţia lui Kautsky, pur şi simplu ar fi căutat sprijin la alţi autori. Fapt evident încă din lucrările sale de economie din anii 1890, Lenin era un cititor cu o misiune politică. Merită să subliniem încă un aspect, şi anume că nu reuşea nici măcar să se apropie de o perspectivă filosofică coerentă. Caietele sale de notiţe erau pline de contradicţii. Deşi susţinea natura „condiţionată, aproximativă" a cunoaşterii, încă mai credea în posibilitatea atingerii unui adevăr absolut şi în existenţa independentă a lumii exterioare. Păreau însemnările parţiale ale cuiva care nu ar fi promovat examenul de filosofie din anul întîi. Erau pline de ambiguităţi. Erau, de asemenea, meschine: lui Lenin nu-i stătea în fire să admită că, în fond, îşi schimbase părerea cu privire la unele dintre criticile fundamentale pe care i le adusese lui Bogdanov în 1908. Foarte rar se întîmpla să-şi recunoască greşeala.

Totuşi, se pregătise intelectual pentru genul de proces revoluţionar care s-a produs în 1917. Chiar şi în 1905 schimbase tactica după bunul său plac. Însă acum avea un motiv. După părerea lui, ruperea legăturilor cu orice marxist din Europa care-l irita era justificată. Faptul a devenit evident atunci cînd socialiştii de extremă stîngă care se opuneau propriilor guverne în timpul războiului au început să-şi coordoneze activităţile. Lenin a vrut să preia coordonarea, însă nu era el lumina călăuzitoare a acestor demersuri, ceea ce, într-adevăr, constituia o parte a problemei: socialistul elveţian Robert Grimm şi italianul Odino Morgari susţinuseră de ceva vreme organizarea unei întîlniri internaţionale a socialiştilor care doreau să pună capăt războiului. Un rol important îl jucase şi Iuli Martov. Toţi erau îngroziţi de maniera în care tovarăşii lor socialişti renunţaseră să înfrunte guvernele pe durata războiului. Obiectivul era, susţineau ei, încetarea luptelor. În viziunea lor, izbucnirea războiului avea mai multe cauze. În numeroasele broşuri scrise pe această temă, invocau factori personali, dinastici, diplomatici, economici şi imperiali; şi nu puţini dintre ei erau pur şi simplu pacifişti. Lenin, susţinător al „războiului civil european", făcea notă discordantă.

Cel puţin însă erau cu toţii de acord că nici una dintre coaliţiile militare nu era lipsită de partea ei de vină. Toţi cei pe care Grimm i-a contactat credeau că Antanta şi Puterile Centrale erau deopotrivă de rele. Soluţia, susţineau ei, trebuia să plece de la principii internaţionaliste. Victoria militară a uneia sau alteia dintre alianţe avea să presupună anexări teritoriale şi despăgubiri de război. Va fi triumful unui tip de imperialism asupra altuia. Nu avea să fie o pace care să merite acest nume. Prin urmare, Lenin a putut să accepte invitaţia lui Grimm de a i se alătura în satul elveţian Zimmerwald pentru a participa la o conferinţă a socialiştilor de extremă stîngă din ţările europene combatante care se pronunţau împotriva războiului.

Lenin a muncit din greu pentru a dezvolta argumentele prin care să-şi consolideze poziţia politică. Drept urmare, a studiat economia capitalistă globală, caietele sale de însemnări conţinînd trimiteri la 148 de cărţi şi 232 de articole. Îşi exprimase deja susţinerea faţă de cartea lui Buharin pe această temă, însă voia să prezinte lucrurile în felul său. Fără s-o spună public, credea că Buharin exagerase afirmînd că dezvoltarea capitalistă nu reprezenta o problemă şi considera că era întru totul greşit să prezici că în cele din urmă capitalismul va forma un „trust economic mondial”. Era convins că Buharin uitase de axioma marxistă conform căreia economiile capitaliste erau intrinsec instabile şi incapabile de cooperare armonioasă între ele. Rezultatul acestor studii a fost o carte, *Imperialismul, stadiul cel mai înalt al capitalismului*, iar Lenin a rugat-o pe sora sa Anna să se ocupe de publicarea ei legală la Petrograd. Anna a acceptat şi a obţinut un contract de publicare pentru el, însă a făcut o observaţie judicioasă privind remarcile răutăcioase la adresa lui Kautsky ce se găseau din plin în manuscris. Le-a eliminat din proprie iniţiativă, cu scopul de a face cartea mai atractivă pentru editori. Lenin fie accepta demersul ei, fie renunţa la contract. De data asta, deşi fără tragere de inimă, a cedat, iar apariţia cărţii a fost stabilită pentru 1917; faptul că nu a apărut sub regimul ţarist se datorează exclusiv izbucnirii Revoluţiei din Februarie.

Exista deja multă literatură marxistă pe tema imperialismului. Karl Radek, Rosa Luxemburg, I.I. Skvorţov-Stepanov, Nikolai Buharin şi însuşi Karl Kautsky scriseseră pe acest subiect pornind

de la ideile lui Rudolph Hilferding. Cu toţii erau de părere că sistemul capitalist intrase într-o perioadă solidă de dominaţie prin „capital financiar” şi că economiile naţionale erau forţate de însăşi natura capitalismului să intre în rivalităţi economice care le făceau să caute pieţe externe, să acapareze colonii şi să se lupte cu alte puteri imperiale pentru coloniile acestora. Lenin a fost şi el influenţat de aceste scrieri. La fel ca Hilferding, era impresionat de eficienţa economiei de război a Germaniei. În perioada războiului, cadrul menit să reglementeze producţia şi consumul era cunoscut în mod ironic drept *Kriegssozialismus* („socialism de război”), despre care Hilferding credea că putea fi valorificat de către socialişti. El susţinea că gradul înalt de coordonare în interiorul economiei capitaliste reprezenta una dintre precondiţiile pentru o revoluţie socială totală. Dincolo de acest punct, viziunea lui Lenin era complet diferită de cea a lui Hilferding. În vreme ce Hilferding era de părere că o revoluţie violentă putea şi trebuia să fie evitată, Lenin nu întrezărea altă cale de a face o revoluţie. „E necesar ca *noi înşine* să preluăm *puterea* mai întîi, şi nu să tot discutăm fără rost despre «putere»”, scria el[13].

Hilferding şi Kautsky sugeraseră posibilitatea ca ţările capitaliste să-şi rezolve în cele din urmă disputele politice în aşa fel încît să-şi poată exploata coloniile în comun. Lenin era oripilat de o asemenea perspectivă. Să susţii un astfel de plan însemna să accepţi că sistemul capitalist putea supravieţui la nesfîrşit. Lenin, dimpotrivă, insista că imperiile vor ajunge inevitabil la ciocniri şi făcea o clasificare a statelor imperialiste în ordinea dezvoltării economice. Statele Unite ale Americii erau pe primul loc. Urmau Germania şi Japonia, apoi Marea Britanie şi Franţa. Portugalia era ultima dintre puterile imperiale, fiind doar cu puţin în faţa Rusiei. Această lume a imperialismelor nu avea să se liniştească la sfîrşitul Marelui Război. Potrivit lui Lenin, fie avea să înceapă revoluţia socialistă, fie urmau să aibă loc alte războaie pînă cînd avea să vină şi revoluţia. Lenin voia să demonstreze că orice speranţă de aplanare a conflictului din sînul capitalismului mondial era iluzorie. Revoluţia era unica soluţie.

Şi astfel ajungem la mişcarea socialistă internaţională organizată de Morgari şi Grimm la care a participat şi Lenin. Au fost ţinute două conferinţe minore în Alpi. Prima a avut loc în satul

de vacanţă Zimmerwald, în munţii din vecinătatea Bernei, în septembrie 1915; a doua s-a desfăşurat la Kiental, în aceeaşi zonă, în aprilie 1916. La ambele conferinţe participarea a fost redusă. Troţki remarca faptul că, la jumătate de secol după înfiinţarea Primei Internaţionale Socialiste a lui Marx, încă puteai să-i pui pe toţi internaţionaliştii Europei în patru şarabane[14].

Dacă toţi ceilalţi regretau numărul mic de delegaţi, Lenin, în schimb, era încîntat: cu cît numărul era mai mic, cu atît mai mare avea să fie procentul celor care susţineau politici apropiate de ale sale. Cu toate astea, era furios din cauza invitaţiilor trimise lui Karl Kautsky şi Hugo Haase, care refuzau să se disocieze public de Partidul Social-Democrat German, şi a fost şi mai iritat cînd Haase a promis că vine. La început, Lenin l-a lăsat pe Zinoviev să negocieze cu delegaţii din alte ţări care împărtăşeau opinii similare. Însă nu avea încredere deplină nici în Zinoviev şi a discutat personal cu Karl Radek, evreul polonez care cîndva fusese membru al Partidului Social-Democrat German. Radek nu era uşor de ademenit. Lenin a trebuit să renunţe la opinia că socialiştii ar trebui să pledeze pentru înfrîngerea armată a guvernelor din ţările lor. De asemenea, a fost nevoit să înceteze să mai solicite desprinderea definitivă de partidele socialiste oficiale care votaseră aprobarea fondurilor de război pentru guvernele lor. Abordarea mai chibzuită a lui Radek a avut cîştig de cauză. Cunoştea trecutul lui Lenin şi era hotărît să nu transforme conferinţa de la Zimmerwald într-o adunare a doctrinarismului polemic. Totuşi, grupul de delegaţi alcătuit de Radek şi Lenin nu a trecut niciodată de opt persoane, cu Radek şi Lenin cu tot.

Ajungînd la o înţelegere cu Radek, Lenin a hotărît să fie un bun coleg şi să nu dea cu oiştea-n gard (sau, mai bine spus, cu şarabana). O singură dată a creat probleme, atunci cînd Georg Lebedour a criticat apelul lui Radek la organizarea unor demonstraţii de stradă. Lenin a strigat: „Mişcarea germană se află în faţa unei decizii. Dacă sîntem într-adevăr în pragul unei epoci revoluţionare în care masele vor merge la lupta revoluţionară, trebuie să precizăm care sînt mijloacele necesare pentru această luptă”[15]. Erau cuvintele unui partizan şi ale unui logician. Conferinţa de la Zimmerwald trebuia să spună acele lucruri pe care mulţi delegaţi îngrijoraţi de primirea de care ar fi putut avea

parte acasă doreau să le evite. Totuşi, vorbitorii stîngişti au primit parţial ceea ce-şi doreau. Conferinţa a decretat că războiul mondial fusese declanşat şi prelungit de rivalităţile „imperialiste”. A blamat partidele socialiste care votaseră în favoarea finanţării războiului (fără să le numească direct) şi a stabilit că ostilităţile militare puteau fi încheiate numai prin implicarea în „ireconciliabila luptă de clasă proletară”[16].

Însă cei mai cîştigaţi de pe urma conferinţei au fost organizatorii, în special Robert Grimm. Şi pe bună dreptate. În decembrie 1915, întors din Elveţia, Hugo Haase era liderul unei facţiuni de deputaţi social-democraţi germani din Reichstag care critica deschis finanţarea războiului. Haase şi Kautsky au lansat un apel către socialiştii de pretutindeni să facă presiuni asupra propriilor guverne în vederea negocierii unei „păci fără anexări”. Aceasta ar fi dovada, argumenta Grimm împotriva lui Lenin, că persuasiunea ar putea avea un efect pozitiv. Se aştepta ca acelaşi climat de înţelegere să domine şi următoarea conferinţă, cea de la Kiental, de pe 26 aprilie 1916.

Totuşi, Grimm a fost dezamăgit. Conferinţa de la Kiental, la care au participat patruzeci de delegaţi, s-a desfăşurat cu multă zarvă şi tensiuni chiar de la început. Mandatele unor delegaţi au fost contestate. Delegaţiile se confruntau cu dispute interne. Cîţiva dintre delegaţii invitaţi au găsit motive să nu participe: Haase şi Kautsky erau deranjaţi în special de faptul că la conferinţa de la Zimmerwald se înfiinţase o Comisie Socialistă Internaţională. Pentru ei, aceasta reprezenta o încălcare a drepturilor Biroului Socialist Internaţional şi îşi susţineau punctul de vedere chiar dacă Biroul abia dacă funcţionase în perioada războiului. Bineînţeles, Lenin a fost încîntat de absenţa lor, convins fiind că, de fapt, Kautsky era întruparea trădării politice. Kautsky, susţinea Lenin, era o *Mädchen für Alle* – o prostituată politică în stare să se culce cu oricine din spaţiul public numai ca să evite un conflict cu guvernul german. Lenin ajunsese la această concluzie în august 1914 şi nu avea de gînd să-şi schimbe părerea. Renegarea lui Kautsky devenise un ingredient nelipsit nu numai în politica sa, ci şi în viaţa sa afectivă. Ultimul lucru pe care şi l-ar fi dorit Lenin era ca acesta să aibă şansa de a-şi recăpăta influenţa doctrinală asupra marxismului european.

La Kiental, Lenin n-a avut mai mult succes decît la Zimmerwald. Problema era că numărul delegaţilor de extremă stîngă (care acum îşi spuneau Stînga de la Zimmerwald) era mic şi toţi îl priveau pe Lenin cu suspiciune. Totuşi, a avut şi unele motive de bucurie. Conferinţa de la Kiental a condamnat pacifismul, deşi mulţi dintre delegaţi voiau ca războiul să se încheie cu orice preţ; de asemenea, a cerut „acţiuni viguroase în vederea eradicării clasei capitaliste”. Cerinţa aceasta se apropia de ideea lui Lenin că revoluţia era calea către încetarea războiului şi, la sfîrşitul lucrărilor, era mai fericit decît îşi imaginase că avea să fie.

Avea noroc că marxiştii germani pe care îi critica pentru că şi-au susţinut guvernul nu ştiau că el însuşi avea unele legături neobişnuite cu acelaşi guvern. La început, fusese vorba numai despre expedierea de literatură politică bolşevicilor din lagărele germane de prizonieri de război. Un loc de frunte printre aceştia îl ocupa nimeni altul decît Roman Malinovski, care se înrolase în forţele imperiale ruse şi fusese luat prizonier. Lenin, care încă refuza să creadă că Malinovski colaborase cu Ohrana, distribuia propagandă bolşevică printre prizonierii de război ruşi prin intermediul prelegerilor susţinute de Malinovski[17]. Aceasta se întîmpla cu acordul înaltului comandament german, din moment ce Lenin susţinea înfrîngerea Rusiei. Baronul Gisbert von Romberg, consulul german de la Berna, fusese pus la curent cu activităţile lui Lenin de către un naţionalist estonian, Aleksander Kesküla, care dorea şi el înlăturarea Romanovilor. Un alt consilier al nemţilor era Alexander Helphand-Parvus, care influenţase modul de gîndire al lui Lev Troţki în 1905. Parvus era stîngist şi un critic dur al Partidului Social-Democrat German; de asemenea, era un om de afaceri prosper, ale cărui afaceri dubioase în Peninsula Scandinavă, în Balcani şi în Turcia implicaseră şi nişte comisioane în numele guvernului german. Unul dintre colaboratorii lui Lenin, Jakub Hanecki, era angajat al lui Parvus la Stockholm. Deşi Lenin s-a întîlnit rareori direct cu Kesküla şi Parvus, există dovezi indirecte că germanii i-au finanţat pe bolşevici ca urmare a acestor legături.

Lenin încerca astfel să alimenteze „revoluţia socialistă europeană” obţinînd finanţări secrete de la oameni pe care în public îi numea imperialişti germani. Pentru el, această relaţie era perfect logică. Scopul său era să obţină răsturnarea capitalismului,

iar singurul criteriu pentru orice acţiune era dacă prin aceasta se susţinea sau nu cauza revoluţiei. Răspîndirea ideilor bolşevice în Rusia şi în lagărele nemţeşti se încadra în prima categorie. Singura problemă era că manevrele sale trebuiau să rămînă strict confidenţiale. Într-adevăr, chiar şi cea mai mică scurgere de informaţii în acest sens ar fi însemnat sfîrşitul carierei sale politice cu doar cîteva luni înainte de Revoluţia din Februarie 1917 – iar istoria secolului XX ar fi fost cu totul alta.

În restul anului 1916 şi la începutul anului 1917, Lenin a tot repetat că revoluţia era „pregătită". Era „iminentă"; „se clocea". Timpul ţinea cu cei care rămîneau fideli preceptelor marxiste „ortodoxe" şi le puneau în practică prin subminarea guvernelor capitaliste. Lenin nu credea că „revoluţia socialistă europeană", atunci cînd va începe, va avea loc peste noapte. Sublinia că s-ar putea să existe ţări unde capitaliştii vor ţine piept asaltului revoluţionar. Că s-ar putea să mai fie şi un al Doilea Război Mondial şi chiar un al Treilea. Ideea aceasta era neobişnuită printre socialiştii de extremă stîngă; nimeni în politica europeană nu îi mai dăduse glas. Lenin însă, deşi era un instigator, era extrem de serios în privinţa revoluţiei. Simţea pînă în măduva oaselor că trăia într-o epocă revoluţionară. Epocile puteau fi foarte lungi. Puteau implica o succesiune încîlcită de evenimente. Puteau include şi regres, şi progres. Lenin se pregătea pentru o luptă de durată. Ştia că viitorul, atît pentru el, cît şi pentru partidul său, cerea adaptabilitate, receptivitate şi rezistenţă. Rezistenţă mai mult decît orice. Lenin nu avea nici cea mai mică urmă de îndoială în privinţa corectitudinii strategiei sale fundamentale.

Fermitatea cu care îşi urmărea obiectivul i-a surprins pe cei care nu-i cunoşteau tăria de caracter. La sfîrşitul lui 1916, Lenin avea patruzeci şi şase de ani. Era un om înzestrat intelectual şi cu simţ practic, şi cu toate acestea impactul său asupra ţării sale nu fusese niciodată pe măsura talentului său. Era unul dintre marxiştii ruşi de frunte, cunoscut atît în Internaţionala a Doua Socialistă în Europa, cît şi în birourile Ohranei din Petrograd. Scrisese cărţi şi broşuri şi era un jurnalist prolific. Enciclopediile ruseşti cuprindeau scurte articole despre el. Însă, în timpul Marelui Război, adepţii săi din Imperiul Rus erau pe cale de dispariţie. Pînă şi sora sa Anna îi punea la îndoială judecata

politică. Legătura lui cu bolşevicii din comitetele locale ruseşti era tot mai slabă. Omul care propovăduise revoluţia pentru marxiştii din ţară şi din străinătate era adus în situaţia de a căuta consolare în Hegel şi Aristotel. Abia dacă s-ar fi găsit în afara cadrului îngust al partidului vreun muncitor rus care măcar să fi auzit de el. Pentru ca un astfel de om să devină conducătorul Rusiei, situaţia trebuia să se schimbe fundamental. Avea nevoie nu numai de fermitate în urmărirea obiectivului şi de talentul său, ci şi de noroc. Şi a avut noroc în anul următor.

Partea a III-a

Preluarea puterii

Entre nous: dacă mă vor lichida, te rog pe d-ta să publici caietul meu intitulat „Marxismul despre stat” (a rămas la Stockholm). Caietul cu coperta bleumarin, legat. Conţine toate citatele din Marx şi Engels, precum şi din Kautsky în polemica lui cu Pannekoek.

Lenin în vara anului 1917

15
Altă ţară

Februarie-aprilie 1917

La sfîrşitul lui februarie 1917 s-a produs explozia politică pe care Lenin o prezisese de multă vreme. Petrogradul a fost cuprins de revoluţie. Grevele din industrie durau de cîteva zile, începînd cu revoltele muncitoarelor din industria textilă. Agitaţia s-a răspîndit cu repeziciune şi la uzina metalurgică Putilov, iar poliţia s-a dovedit incapabilă să ţină situaţia sub control. Cînd au fost chemate regimentele de gardă, grupurile de revoluţionari din capitală – menşevici, bolşevici şi socialişti-revoluţionari – au ezitat dacă să organizeze sau nu proteste stradale. La sfîrşitul anilor 1915 şi 1916, Ohrana înăbuşise orice revolte şi nu erau semne că de data asta avea să se întîmple altfel.

Însă furia populaţiei era de nestăvilit. Muncitorii erau revoltaţi din cauza condiţiilor tot mai dure din fabrici şi a penuriei de alimente. Mai mult, guvernul nu se mai putea baza pe trupele din garnizoanele capitalei pentru a reprima protestele politice. Treptat, revoluţionarii îşi redobîndeau încrederea. Protestatarii mărşăluiau pe Nevski Prospekt, în centrul Petrogradului; nimeni nu mai îndrăznea să-i înfrunte. Au apărut ca de nicăieri şi liderii celei de-a Patra Dume de Stat, recent prorogată de Nicolae al II-lea; aceştia au înfiinţat un comitet secret şi sperau să profite de pe urma evenimentelor înainte de a pierde controlul asupra populaţiei. Nicolae al II-lea nu se afla la Petrograd, ci la cartierul militar din Moghilău, cuprins de panică în urma informaţiilor primite. Între

timp, menşevicii au reînfiinţat Sovietul din Petrograd, susţinînd proclamarea unei republici. Partidele socialiste simţeau şi ele că momentul revoluţiei sosise. Împăratul a încercat să abdice în favoarea fiului său bolnav de hemofilie, Alexei, dar n-a fost să fie. La 2 martie, văzînd că totul era pierdut, a abdicat mai întîi în favoarea fiului său, apoi a fratelui său, Mihail. Concesia aceasta nu i-a mulţumit însă pe rebeli, iar puterea a trecut în mîinile liderilor dizolvatei Dume de Stat. Dinastia Romanovilor, care condusese Rusia din 1613, fusese înlăturată.

Cînd veştile despre gravitatea situaţiei au ajuns la Zürich, emigranţii ruşi au fost luaţi prin surprindere. Deşi tulburările din ţara lor fuseseră în centrul relatărilor din Petrograd, pentru revoluţionarii din străinătate era imposibil de spus dacă sosise şi criza finală a ţarismului. Lucrurile nu stăteau cu nimic diferit nici pentru Lenin, care aştepta răbdător să vadă ce avea să se întîmple. Tocmai se pregătea să plece la bibliotecă, aşa cum obişnuia după prînz, lăsînd-o pe Nadia să strîngă masa şi să spele vasele[1].

La locuinţa de pe Spiegelgasse nr. 14 a venit valvîrtej un tovarăş, M.G. Bronski, care citise în presa elveţiană că Revoluţia – Revoluţia cu R mare –, mult aşteptata Revoluţie, glorioasa Revoluţie împotriva Romanovilor – era în plină desfăşurare. Telegramele sosiseră chiar în dimineaţa aceea. Bronski era uimit că cei doi încă nu auziseră: „Nu ştiţi nimic?!”. Lenin şi Nadia s-au grăbit să ajungă pe partea lacului unde puteau să verifice povestea lui Bronski cu informaţiile din ziarele lipite pe panourile de afişaj public. Poate că Bronski exagerase, se gîndeau. Emigranţii îşi doreau atît de mult o revoluţie, încît nu le venea să creadă că se putea întîmpla. Dar de data asta povestea era adevărată. Atît ziarele elveţiene, cît şi telegramele de la Petrograd transmiteau acelaşi mesaj. Uluiţi şi încîntaţi deopotrivă, Lenin şi Nadia şi-au citit unul altuia relatările din presă de cîteva ori[2]. Nu mai era nici un dubiu: revoluţia izbucnise. Acum nu erau doar semne că monarhia se afla sub presiune; monarhia fusese înlăturată. Nicolae al II-lea, al cărui tată nu dăduse dovadă de nici un pic de clemenţă faţă de fratele lui Lenin, Aleksandr, şi a cărui familie era detestată de Lenin, devenise cetăţeanul Romanov.

Au petrecut restul zilei într-un iureş de întîlniri cu ceilalţi emigranţi din Zürich. Şi-au strîns mîinile, s-au felicitat, au cîntat

imnuri revoluţionare – iar lui Lenin îi plăcea nespus să-şi exerseze vocea de bariton în astfel de prilejuri. Nadejda Konstantinovna s-a lăsat dusă de valul sărbătoririi în aşa măsură, încît ulterior nu şi-a amintit mai nimic din cele întîmplate.

Încîntat, Lenin voia să contribuie cum putea la coordonarea activităţilor bolşevicilor din Rusia. Nu o putea face direct: trebuia să trimită mesaje prin Aleksandra Kollontai, aflată la Oslo, care menţinea legătura cu Comitetul Central din Petrograd. Pe 3 martie 1917, a scris o telegramă în care sublinia că era necesar ca bolşevicii să nu renunţe la vechile lor sloganuri. Lenin se declara împotriva oricărei schimbări în politica partidului cu privire la război. Socialiştii nu trebuiau să fie de acord sub nici o formă cu „apărarea patriei”. Reunificarea cu menşevicii trebuia respinsă. Bolşevicii aveau nevoie de propriul partid. Obiectivul trebuia să fie „revoluţia proletară *internaţională* şi preluarea puterii de către «sovietele de deputaţi ai muncitorilor»”. Lenin nu uita să menţioneze că nu trebuia acceptată nici o înţelegere cu Kautsky[3]. Telegrama era o directivă politică în toată regula, o provocare adresată Guvernului Provizoriu. Lenin nu avea de gînd să accepte dreptul lui Miliukov, Gucikov şi Kerenski (despre care prezisese cu un an înainte că vor încerca să formeze o coaliţie guvernamentală) de a conduce Rusia. Limbajul folosit era clar insurecţional. Lăsaţi sovietele să preia puterea! Lăsaţi revoluţia să se extindă dincolo de graniţele Rusiei! Lăsaţi toţi socialiştii adevăraţi să promoveze cauza revoluţionară în Europa!

Lenin nu s-a obosit să se consulte cu ceilalţi bolşevici emigranţi. Mai mult, şi-a scris telegrama fără să ştie în amănunt ce se petrecea în Rusia. În mod eronat, credea că Nicolae al II-lea plănuia o contrarevoluţie, iar obsesia lui cu privire la Kautsky demonstrează că habar nu avea care erau dorinţele muncitorilor din Petrograd. Lenin era însă un lider. Oferea îndrumarea de care era capabil, iar Kollontai i-a telegrafiat drept răspuns, solicitînd directive noi. Treptat, Lenin şi-a clarificat intenţiile în mesajele trimise atît ei, cît şi Biroului Comitetului Central, chiar dacă nu avea nici o idee despre cum erau receptate în Rusia.

Lenin nu avea de gînd să repete greşeala din 1905, cînd se întorsese în Rusia la cîteva luni după ce începuse agitaţia revoluţionară. De data aceasta însă, zona centrală a Europei era

cuprinsă de război. Nu putea să ajungă în Rusia traversînd Franţa şi Marea Nordului fără să aibă permisiunea Antantei, iar aceasta nu avea să-i fie acordată niciodată. Nu era fezabil nici să se ducă în Rusia traversînd Mediterana. Turcii erau imprevizibili şi exista posibilitatea ca revoluţionarilor ruşi să nu li se permită tranzitul liber. Aşa că trebuia să se gîndească la alternative. Cel mai inventiv gînd al său a fost să se deghizeze într-un suedez surdo-mut şi să ia trenul spre Danemarca, prin Germania, iar de acolo să meargă în Finlanda şi, în cele din urmă, să pornească spre Petrograd. Nadia l-a convins să n-o facă, atrăgîndu-i atenţia că în mod sigur avea să vorbească în somn şi să-i pomenească pe menşevici, dîndu-se astfel de gol. Celelalte idei ale sale erau la fel de trăsnite. La un moment dat, de exemplu, a vrut să închirieze un avion – un mijloc de transport nu prea sigur la vremea aceea – pentru a ajunge de partea cealaltă a frontului de est. N-a renunţat la acest gînd pînă cînd cineva nu i-a spus că nici un aparat de zbor nu putea străbate o asemenea distanţă şi că, oricum, artileria Puterilor Centrale l-ar fi doborît.

Totuşi, alternative rezonabile nu prea existau şi, de fapt, numai una merita să fie luată în considerare. Era vorba de o idee a lui Martov, care susţinea că socialiştii ruşi din Elveţia ar trebui să ceară permisiunea guvernului german ca să traverseze Germania în schimbul eliberării de către Guvernul Provizoriu rus a unui număr egal de germani şi austrieci reţinuţi în Rusia. Robert Grimm a negociat în numele ruşilor cu consulul german din Berna, Gisbert von Romberg. În scurt timp, Grimm a obţinut un răspuns favorabil de la Berlin. Singura condiţie care mai trebuia îndeplinită era aprobarea formală din partea Guvernului Provizoriu, însă problema era că ministrul rus de Externe, Pavel Miliukov, s-a opus. Martov a refuzat să pună planul în aplicare pînă cînd Sovietul din Petrograd nu avea să facă presiuni asupra lui Miliukov ca să-şi dea acordul.

Lenin însă era de neoprit. Acuzîndu-l, destul de nedrept, pe Grimm de incompetenţă, a căutat ajutor la unul dintre adversarii acestuia, un socialist elveţian de extremă stîngă, Fritz Platten. Platten a acceptat să meargă la Romberg cu o propunere din partea lui Lenin şi Zinoviev. Romberg a obţinut imediat aprobarea Ministerului de Externe ca un număr nelimitat de emigranţi

politici ruşi să traverseze Germania cu trenul şi ca acest tren să aibă statut extrateritorial pe durata călătoriei; de asemenea, a confirmat că guvernul său nu avea nici o pretenţie privind eliberarea la schimb a unor prizonieri de război germani[4]. Lenin era în al nouălea cer şi, împreună cu Zinoviev, a început imediat să facă planuri. Spre Rusia urmau să pornească treizeci şi două de persoane, iar Lenin şi Zinoviev au stabilit ca fiecare să-şi plătească cheltuielile de transport, fără nici un fel de sprijin german. Nu s-au limitat la bolşevici. De exemplu, a fost acceptată ca pasager şi o membră de frunte a Uniunii Generale a Muncitorilor Evrei, care călătorea împreună cu fiul ei de patru ani, Robert. Conform planului, cei care aveau să facă această călătorie trebuiau să se întîlnească la Zürich, la Hotelul Zähringerhof, pe 27 martie. De acolo, urmau să ia un tren pînă la graniţă. Lenin punea atît de mult preţ pe intervenţia lui Platten la Romberg, încît i-a cerut acestuia să fie intermediarul partidului pe toată durata călătoriei. În felul acesta, nu era nevoit să vorbească cu nici un german pe parcursul călătoriei între Elveţia şi Danemarca.

Nadejda Konstantinovna i-a explicat că el ar trebui să plece înaintea ei. Cum ar putea, întreba ea, să facă totul la timp? Ştia că va fi responsabilitatea ei să ambaleze arhiva corespondenţei bolşevice, să pună lucrurile în valize, să se ocupe de conturile lor bancare şi să stabilească modul în care oamenii vor păstra legătura cu ei în Rusia. De asemenea, era necăjită că trebuia să renunţe la cenuşa mamei sale şi voia să aştepte pînă ce o va putea prelua[5]. Lenin însă nici nu a vrut să audă. A insistat ca Nadejda să-l însoţească. Revoluţia îi aştepta. Cel mai important era să urce în tren cu bunurile personale esenţiale, precum şi cu perne şi pături pentru a călători în stilul tradiţional rusesc. Între timp, călătorii trebuiau să ignore ironiile celorlalţi emigranţi la adresa lor.

A venit şi ziua cea mare. Lenin şi restul călătorilor au mers pe jos de la Hotelul Zähringerhof pînă la gara din Zürich şi au călătorit apoi pînă la Schaffhausen, o localitate de partea elveţiană a graniţei. Trenul german îi aştepta deja acolo. După ce au urcat, au călătorit pînă la punctul vamal aflat în cătunul Thayngen. Acolo le-au fost reţinute o parte din alimentele pe care luaseră cu ei, întrucît cantităţile depăşeau limita legală; funcţionarii elveţieni le-au dat voie să trimită rudelor şi prietenilor ciocolata şi zahărul

confiscate. După aceea au traversat Alpii şi graniţa pînă la Gottmadingen, în Germania. Trenul a oprit şi s-a dat ordin ca emigranţii ruşi să fie separaţi de restul călătorilor şi escortaţi pînă la o sală de aşteptare. După ce s-au prezentat, doi ofiţeri germani le-au spus să se separe în două grupuri, bărbaţi şi femei. Emigranţii s-au panicat, gîndindu-se că bărbaţilor urma să li se întîmple ceva teribil. În jurul lui Lenin, ca lider bolşevic, s-a format un cerc protector. Însă ofiţerii germani le-au explicat că pur şi simplu voiau să grăbească completarea formularelor înainte ca trenul să plece din gară[6]. Apoi, emigranţii şi-au ocupat locurile rezervate în vagoane de clasa a II-a şi a III-a, iar trenul a plecat din Gottmadingen în lunga lui călătorie.

Protocolul pentru călătorie fusese stabilit dinainte. Cei doi ofiţeri germani fuseseră instruiţi să stea în fundul vagonului, în spatele unei linii trasate cu cretă care separa teritoriul „german” de cel „rus”. Trei dintre uşile vagonului erau sigilate, dar a patra, care era lîngă cuşeta ofiţerilor nemţi, rămăsese descuiată. Astfel, pasagerii nu erau chiar izolaţi de lume pe durata călătoriei, iar faimosul „tren sigilat” n-a fost chiar aşa. Într-adevăr, puteau vorbi cu oamenii care urcau în tren *en route*. Platten a coborît la Frankfurt ca să cumpere bere şi ziare şi le-a cerut cîtorva soldaţi să-l ajute să le ducă în tren. Soldaţilor li s-au alăturat şi cîţiva angajaţi ai căilor ferate, iar Radek, care nu se putea stăpîni, s-a simţit ca pe vremuri incitîndu-i pe toţi să facă revoluţie în Germania. Pentru Lenin, mai puţin acceptabil a fost faptul că guvernul german a permis ca la Stuttgart să urce în tren liderul sindical german Wilhelm Janson. Emigranţii au avut o scurtă discuţie şi i-au spus lui Platten să-i comunice lui Janson că nu vor să se întîlnească cu el. Riscaseră deja suficient şi nu voiau ca în Rusia să ajungă rapoarte că ar fi stat de vorbă cu cetăţeni inamici pe teritoriul inamic[7].

Toate acestea au sporit tensiunile. Lenin – care nu stătea bine cu nervii nici în momentele de relaxare – era scos din ţîţîni de comportamentul tovarăşilor săi de călătorie. Lenin şi Nadia fuseseră convinşi să stea într-un cupeu separat pentru ca el să-şi poată vedea de scris. Problema era că în compartimentul de alături se aflau Radek, Grigori Safarov, Olga Ravici (tînăra soţie a lui Safarov) şi Inessa Armand. Larma pe care o făceau nu mai

contenea. Cînd nu cîntau, rîdeau de glumele lui Radek. Lenin nu a mai putut răbda şi, tîrziu în noapte, a dat buzna la ei în compartiment şi a scos-o afară pe Olga Ravici[8]. Acesta a fost primul caz de nedreptate revoluţionară bolşevică din 1917, pentru că nu Olga făcea gălăgie, ci Radek. Însă lui Lenin i-a fost mai uşor să se ia de ea, pentru că era tînără, era femeie şi nu avea nici influenţă politică. Nu e surprinzător că s-a abţinut să se atingă de Inessa: ar fi răscolit prea multe sentimente profunde. În orice caz, Lenin depăşise limita; ceilalţi din compartiment au sărit în apărarea Olgăi, iar el a trebuit să dea înapoi.

Totuşi, în privinţa folosirii toaletei, Lenin n-a mai bătut în retragere. Radek şi alţi fumători evitau să-şi aprindă ţigările în compartiment din respect pentru pasagerii care nu fumau. În schimb, fumau la toaletă. Drept urmare, se făcea coadă pe coridor şi, ca să ne exprimăm delicat, disconfortul fizic era destul de mare. La iniţiativa lui Lenin, s-a introdus un sistem de raţionalizare a accesului la toaletă. În acest scop, a tăiat nişte hîrtie din care a făcut bilete. Erau două tipuri de bilete, unul pentru utilizarea normală a toaletei şi altul pentru o pufăială discretă din ţigară. Asta i-a obligat pe fumători să reducă numărul de ţigări fumate pe zi, iar certurile din pricina cozii s-au stins repede. A fost un mic episod comic. Totuşi, fără să exagerăm, putem observa că intervenţia lui Lenin era tipică pentru premisele lui operaţionale. Lenin credea că modul socialist de organizare a societăţii presupunea mai întîi de toate un sistem – coordonat de la centru – de evaluare a nevoilor, de alocare a produselor şi serviciilor şi de reglementare a punerii în practică. După Revoluţia din Octombrie a dus ideea mai departe, interzicînd activităţile cu care nu era de acord. Însă în timpul călătoriei prin Germania s-a stăpînit. Fumătorii îşi puteau vedea liniştiţi de ţigările lor atît timp cît nu fumau prea des şi se limitau la a fuma în toaletă.

O altă observaţie în legătură cu episodul din tren este că Lenin a impus ordinea în rîndul tovarăşilor săi. Radek a fost cel care a atras atenţia asupra acestui fapt, sugerînd că era dovada clară că Lenin era pregătit „să-şi asume conducerea guvernării revoluţionare”[9]. În zilele acelea, cînd trenul înainta spre Berlin fiind uneori tras pe linie moartă cîte o zi întreagă, pronosticul lui Radek părea o exagerare[10]. Apoi, pe 30 martie, la şase zile de la

plecarea din Elveţia, emigranţii au ajuns în portul nordic Sassnitz, unde au trebuit să completeze alt rînd de formulare. Ca măsură de precauţie, la sugestia lui Lenin, călătorii şi-au născocit nume false. Reacţia era exagerată şi absurdă, din moment ce nemţii deţineau deja informaţii detaliate despre ruşii pe care îi aveau în grijă. Autorităţile germane au acceptat formularele fără obiecţii. Rezultatul amuzant a fost acela că, atunci cînd Hanecki, tovarăşul de încredere al lui Lenin, a trimis o telegramă de la Trelleborg în Suedia întrebînd dacă un anume domn Ulianov se număra printre pasageri, răspunsul pe care l-a primit iniţial din partea germanilor a fost negativ.

În cele din urmă, liderul bolşevic şi-a recunoscut adevărata identitate şi au fost cumpărate bilete pentru ca vasul *Queen Victoria* să-i ducă de la Sassnitz la Trelleborg; au plecat toţi în aceeaşi zi. Călătoria pe apă a fost neplăcută, cei mai mulţi dintre ruşi suferind puternic din cauza răului de mare. Potrivit lui Radek şi Zinoviev, doar trei pasageri – Lenin, Radek şi Zinoviev – au făcut faţă călătoriei fără să vomite. Este posibil doar să se fi lăudat însă. Sau poate că povestea este adevărată, deoarece toţi trei şi-au petrecut timpul pe punte discutînd cu înverşunare pe teme politice, ceea ce se poate să-i fi distras de la răul de mare. La Trelleborg, Hanecki i-a invitat la un dineu pentru a sărbători sosirea lor. Călătorii s-au năpustit asupra celor cîteva feluri de mîncare – toţi în afară de Lenin, care era ocupat să stoarcă de la Hanecki informaţii despre Rusia. A doua zi, au luat trenul către Stockholm. Au fost sărbătoriţi din nou. Era, de fapt, pentru prima oară în cariera lui Lenin cînd se bucura de aprecierea unor lideri străini. Primarul Stockholmului, Karl Lindhagen, le-a oferit ruşilor un mic dejun de bun-venit. Ziarul *Politiken* publicase un articol despre întoarcerea emigranţilor şi – din nou în premieră – a fost publicată şi o fotografie a lui Lenin. Scurtul sejur suedez marca o etapă din ascensiunea spre vîrf a partidului bolşevic.

Radek a înţeles că noua conjunctură îi cerea lui Lenin să se prezinte într-un mod diferit şi a descris situaţia în stilul său caustic[11]:

> Probabil că înfăţişarea decentă a apaticilor noştri tovarăşi suedezi trezea în noi dorinţa arzătoare ca Ilici să semene cu o fiinţă umană.

L-am convins cel puţin să-şi cumpere încălţări noi. Călătorea în nişte bocanci de munte cu nişte crampoane enorme. L-am făcut să înţeleagă că dacă planul era să distrugem pavajul din dezgustătoarele oraşe ale Elveţiei burgheze, conştiinţa sa ar trebui să nu-l lase să călătorească cu asemenea instrumente de distrugere la Petrograd, unde oricum probabil că nu existau deloc drumuri pavate.

Lenin a fost dus la un magazin universal unde i s-au cumpărat haine. Astfel reechipat, s-a considerat că era îmbrăcat corespunzător pentru a conduce lupta împotriva Guvernului Provizoriu rus.

Pe 31 martie, pasagerii au luat trenul de seară din Stockholm spre nord, către Finlanda, în vreme ce Hanecki, Radek şi V.V. Vorovski au rămas pentru a se ocupa de problemele bolşevicilor în străinătate. De data aceasta, Lenin şi Nadia nu mai aveau un compartiment numai pentru ei. Bolşevicul georgian David Suliaşvili, care ocupa cuşeta de vizavi de Lenin, se uita cum acesta „citea ziarele cu repeziciune, părînd că le devorează din priviri". Citind presa rusească, Lenin nu se putea abţine să nu-şi arate iritarea pe care i-o provocau menşevicii: „Ah, ticăloşii! Ah, trădătorii!"[12]. Cîteva ore mai tîrziu şi după zeci de imprecaţii, trenul a ajuns la graniţa cu Finlanda, la Haparanda. Acolo pasagerii au coborît şi au închiriat sănii ca să traverseze podul pînă în oraşul Tornio. Au fost percheziţionaţi superficial de grănicerii ruşi, după care au luat un alt tren spre Helsinki. La Tornio, Lenin a luat exemplare recente din *Pravda*. S-a dus într-un colţ al sălii de aşteptare şi le-a studiat. Ziarele i-au provocat două şocuri neplăcute. Primul a fost că Malinovski fusese dovedit dincolo de orice îndoială drept agent al Ohranei. Lenin a pălit de uimire. Zinoviev a relatat scena: „Ilici a reluat subiectul de cîteva ori, tot holbîndu-se la mine. În fraze scurte, mai mult şoptit. Mă privea drept în faţă. «Ce ticălos! Ne-a înşelat pe toţi. Trădătorul! Moartea prin împuşcare ar fi prea blîndă pentru el!»"[13]. Cel de-al doilea şoc a fost vestea potrivit căreia Comitetul Central bolşevic, condus de Lev Kamenev şi Iosif Stalin după eliberarea lor din exilul siberian, adoptase o politică de susţinere condiţionată a Guvernului Provizoriu rus. Dezgustat deja de menşevici, Lenin era

acum enervat şi de liderii bolşevici.

Din Helsinki, emigranţii au continuat drumul pe calea ferată finlandeză spre Petrograd. Trenul mergea cu o viteză constantă, fără să depăşească şaizeci şi cinci de kilometri pe oră, iar pasagerii deveneau tot mai nerăbdători. La Beloostrov, aflat cam la treizeci de kilometri de capitală, trenul a oprit la graniţa administrativă ruso-finlandeză pentru controlul vamal obişnuit şi verificarea paşapoartelor. Comitetul Central bolşevic trimisese pe nimeni altul decît pe Lev Kamenev ca să-l aştepte pe liderul care se întorcea acasă şi să discute despre primirea ce urma să i se facă. Lenin l-a întîmpinat cu ostilitate: „Ce tot scrieţi în *Pravda*? Am văzut cîteva exemplare şi v-am făcut în toate felurile!”.

Lenin îşi pierdea din nou cumpătul. Pe măsură ce trenul se apropia de capitală, în seara de 3 aprilie, îl măcina gîndul dacă nu cumva avea să fie arestat la sosire, în pofida asigurărilor primite de la Kamenev. În realitate, Kamenev avea dreptate. Liderul bolşevic îi organizase o ceremonie de bun-sosit în Gara Finlanda din capitala rusă. Au venit şi menşevici, şi socialişti-revoluţionari din Sovietul din Petrograd. Cu douăzeci de minute înainte de sosirea trenului, două unităţi de marină au format pe peron o gardă de onoare pentru Lenin. Ofiţerul naval se aştepta ca acesta să le adreseze cîteva cuvinte de mulţumire. Era aproape miezul nopţii. Nikolai Ciheidze, lider menşevic şi preşedinte al Sovietului din Petrograd, a apărut şi el ca să-l întîmpine pe liderul bolşevic. În afara clădirii gării se adunase o mulţime de muncitori şi soldaţi, la fel cum se întîmplase şi în Gara Kursk la sosirea din exilul siberian a liderilor mai multor partide socialiste. Toate privirile erau aţintite asupra căii ferate dinspre nord şi, în sfîrşit, luminile trenului au început să sclipească în întuneric. Locomotiva se apropia ca un şarpe ameninţător. Din pistoane ieşeau aburi. Mulţimea, din care cei mai mulţi nu-l văzuseră niciodată pe Lenin, a început să se apropie de clădire. Trenul s-a oprit huruind lîngă peron. Sosise Lenin! După un deceniu în străinătate, cobora din vagon pe pămînt rusesc.

Apoi, festivităţile au luat o întorsătură ciudată cînd Lenin a refuzat să devină părtaş la spiritul tovărăşesc al celorlalţi. Improvizînd un discurs adresat marinarilor din garda de onoare, Lenin le-a spus că fuseseră înşelaţi de Guvernul Provizoriu[14].

Începuse aşa cum îşi propunea şi să continue. Însoţit de Nadejda Konstantinovna şi Kamenev, a traversat sălile de primire pînă atunci rezervate familiei imperiale. Ciheidze l-a salutat ca pe un emigrant respectat, făcînd apel la cooperare între toţi socialiştii, însă Lenin abia dacă s-a uitat la el şi i-a răspuns prin apelul la o „revoluţie socialistă mondială”. A ieşit apoi din gară şi s-a urcat pe un autoblindat adus în Gara Finlanda de bolşevicii locali. De unde se afla, putea vedea miile de oameni care se adunaseră. Mesajul lui pentru ei a fost: capitalismul trebuia înlăturat în Rusia şi în restul Europei, iar adevăraţii socialişti trebuiau să înceteze orice formă de sprijin pentru Guvernul Provizoriu.

Cuvintele lui Lenin i-au derutat practic pe toţi cei care le-au auzit în acea noapte; mulţi dintre cei prezenţi – sau cel puţin cei care erau suficient de aproape ca să-l audă – au crezut că o luase razna. Lui Kamenev şi altor bolşevici de frunte nu le venea să creadă şi sperau că, odată depăşită lunga separare de Rusia, îşi va reveni. Pînă şi Nadejda Konstantinovna pare să fi pus la îndoială integritatea lui psihică[15]. Numai cîţiva tovarăşi au fost încîntaţi de cuvintele rostite de Lenin în Gara Finlanda. Printre aceştia, Aleksandra Kollontai şi Aleksandr Şleapnikov. Mulţi bolşevici cu un statut mai puţin important în facţiune le-au acceptat, fiind îngroziţi de faptul că majoritatea menşevicilor, socialiştilor-revoluţionari şi chiar o mare parte dintre bolşevici acceptaseră să sprijine condiţionat Guvernul Provizoriu. Cînd Lenin a revenit în Rusia, situaţia nu era stabilă. Exista posibilitatea – care cu timpul putea să crească – de a înfiinţa un partid antiguvernamental distinct. Bărbatul care se urcase pe un autoblindat în miezul nopţii nu fusese un lup singuratic; făcea parte dintr-o haită care avea să devină tot mai zgomotoasă şi mai puternică. Bolşevismul îşi recăpăta încrederea. La Petrograd se întorsese un lider care urma să limpezească ideile bolşevice şi să dea fermitate campaniilor bolşevice.

În trenurile în care străbătuse distanţa dintre Elveţia şi Rusia, Lenin reuşise să schiţeze cîteva strategii de acţiune, pe care avea să le numească *Tezele din aprilie*. Le-a adus îmbunătăţiri între Beloostrov şi Petrograd, păstrînd exprimarea concisă şi directă. În total, erau zece teze, unele cizelate cu grijă pentru detalii, altele dezlînate, în fragmente laconice. Lenin a scris *Tezele din aprilie* în

aşa fel încît să-i atragă pe toţi socialiştii de extremă stîngă care nu erau împăcaţi cu poziţia Guvernului Provizoriu. Voia să fie convingător pentru bolşevicii săi, dar îşi dorea de asemenea să recruteze adepţi din celelalte partide politice.

Studiile cercetătorilor care au analizat *Tezele din aprilie* conţin numeroase confuzii. Majoritatea se datorează presupunerii că Lenin era un politician care avea aversiune faţă de eufemisme, ceea ce e destul de eronat. Lenin era nevoit să acţioneze într-un cadru legal şi, deşi îşi dorea ca bolşevicii să preia puterea, ar fi fost periculos s-o spună direct. Nu călătorise pînă la Petrograd pentru a se oferi ca martir. Obiectivele sale, deşi mascate de formulări ocolite, erau destul de clare. În esenţă, el aprofunda ideile sale din perioada războiului şi redefinea în mod explicit bolşevismul. Iar asta însemna o respingere a tradiţionalei idei marxiste ruse conform căreia, înainte de orice altă încercare de revoluţie, în Rusia trebuia consolidată o revoluţie „burghezo-democratică”, una care presupunea eradicarea socială şi economică a capitalismului. În aprilie 1917, Lenin cerea abandonarea „vechiului bolşevism” şi comasarea celor două etape ale procesului revoluţionar într-una singură. Chiar şi aşa, nu a făcut acest apel explicit. Poate nu-i plăcea să admită că se răzgîndise în privinţa strategiei sale. Sau poate nu voia să se implice într-o dispută doctrinară într-un moment în care prioritatea lui era să-şi asigure sprijinul pentru politicile practice. Guvernul Provizoriu trebuia înlocuit cu orice preţ. În *Tezele din aprilie*, Lenin susţinea că numai astfel se putea găsi o soluţie radicală la problemele politice, economice şi sociale ale Imperiului Rus, iar războiul se va putea încheia cu o pace acceptabilă pentru toate naţiunile beligerante.

Strategia lui Lenin a fost pusă serios sub semnul întrebării din 1905, cînd încercase să facă „o revoluţie burghezo-democratică” prin instaurarea unei „dictaturi revoluţionar-democratice provizorii a proletariatului şi ţărănimii”. Nu reuşise niciodată să contracareze cu succes acuzaţia că ideile sale, dacă ar fi fost implementate, ar fi pus bazele unui regim opresiv, arbitrar şi, foarte probabil, ar fi declanşat un război civil. *Tezele din aprilie* ofereau şi mai puţine răspunsuri în acest sens. Şi totuşi, deşi noua sa strategie includea şi instaurarea unui regim opresiv, arbitrar,

Lenin refuza s-o recunoască. Folosea înflorituri logice, însă logica sa nu era consecventă; nu-i prea păsa de acurateţe. Sosise vremea, susţinea el cu îndrăzneală, să înceapă preluarea puterii.

Cînd s-a adresat tovarăşilor săi bolşevici la cîteva întîlniri pe care le-a avut cu ei pe 4 aprilie, celor mai mulţi dintre aceştia nu le-a venit să creadă. Prima întîlnire a avut loc în clădirea Comitetului Central Bolşevic din Petersburg la primele ore ale dimineţii. Clădirea era marea vilă de pe Bulevardul Kronverski în care locuise anterior balerina Matilda Kseşinskaia, fostă amantă a lui Nicolae al II-lea. Fără să afişeze vreo urmă de oboseală, Lenin s-a lansat într-o diatribă împotriva atitudinii precaute a Comitetului Central bolşevic. Era furios ca un taur şi manifesta nerăbdare şi hotărîre. Nimeni din partid nu-l egala în privinţa clarităţii cu care-şi declara intenţiile. De fapt, chiar şi în celelalte partide, puţini politicieni aveau atîta încredere în sine ca Vladimir Lenin. Politica în Rusia era tumultuoasă şi imprevizibilă, iar majoritatea liderilor aveau temerile lor în privinţa propriilor politici; căutau în mod firesc sprijin pentru acţiunile lor şi confirmare din partea colegilor apropiaţi că fac bine ceea ce fac. Existau şi excepţii. Liderul cadeţilor, Pavel Miliukov, nu avea nevoie ca membrii partidului său să-i susţină fidelitatea faţă de conceptele liberale fundamentale. De asemenea, socialistul-revoluţionar Aleksandr Kerenski se obişnuise să fie criticat de colegii de partid pentru maniera încrezătoare în care analiza opţiunile politice existente. Miliukov şi Kerenski simţeau că, dacă circumstanţele le-ar permite, ar putea fi întruparea revoluţiei în Rusia. Lenin simţea acelaşi lucru, însă, spre deosebire de rivalii săi, nu considera că era responsabilitatea lui să schimbe politicile Guvernului Provizoriu. El ţintea către o altă revoluţie.

Dar mai trebuia să se adapteze încă la acel mediu extraordinar. Ajungînd la Petrograd, nu ştia unde aveau să stea peste noapte el şi Nadia. Se gîndise însă la asta familia lui. Anna Ilinicina şi soţul ei, Mark Elizarov, locuiau atunci pe Bolşoi Prospekt, la numărul 48, într-o clădire cu mai multe etaje construită la sfîrşitul secolului al XIX-lea în raionul Petrogradski, la nord-est de centrul oraşului. Maria, sora mai mică, locuia în acelaşi apartament cu ei. După întîlnirea Comitetului bolşevic din Petersburg, Volodea şi Nadia au pornit spre Bolşoi Prospekt.

În încercarea lor de a asimila evenimentele, erau siguri într-o privinţă: zilele lor de emigraţie luaseră sfîrşit. Nadia a scris despre asta în memoriile ei[16]:

> Cînd am fost lăsaţi singuri, Ilici a cercetat cu privirea încăperea: era o cameră tipică dintr-un apartament petersburghez; am simţit imediat că acum eram în Piter [numele familiar dat Petrogradului] şi că toate oraşele acelea, Paris, Geneva, Berna, Zürich, erau deja de domeniul trecutului. Am schimbat cîteva cuvinte pe tema asta.

Nu aveau timp să se întindă la vorbă pentru că se făcuse tîrziu şi îi aştepta o zi mare. Lenin şi Nadia au dormit separat. Gora Lozgacev, fiul adoptiv al Annei şi al lui Mark, prinsese cîte un bileţel deasupra celor două paturi: „Proletari din toate ţările, uniţi-vă!”[17]. Li se potrivea. Lenin şi Nadia nu acordau atenţie mariajului lor; se gîndeau doar la misiunile politice care-i aşteptau. În 1907 fuseseră văduviţi de oportunitatea de a-şi exercita zilnic influenţa asupra politicilor ţării, iar acum, că aceasta apăruse din nou, nu voiau s-o mai scape.

Înainte să se arunce în vîltoarea politicii, Lenin mai avea de îndeplinit o îndatorire personală. După micul dejun, l-a rugat pe Vladimir Bonci-Bruevici – prieten de familie şi coleg bolşevic – să facă rost de o maşină pentru el. Împreună cu Bonci-Bruevici, a mers la mormintele mamei şi surorii sale Olga din cimitirul Volkovo. La mormînt, Lenin şi-a stăpînit emoţiile. Bonci-Bruevici, care semăna mai mult cu un rus tipic în privinţa reacţiilor emoţionale, se aşteptase ca Lenin să plîngă, însă Ulianovii nu fuseseră crescuţi în acest spirit.

Lui Lenin îi făcea plăcere să locuiască din nou cu surorile sale. Dmitri Ilici încă lucra ca medic militar în Crimeea şi aveau să mai treacă doi ani înainte ca Lenin să-l revadă. Lui Lenin îi plăcea să se joace cu Gora. Anna Ilinicina conducea casa după reguli stricte şi-i speria pe copiii care nu-i plăceau; de asemenea, îi interzicea soţului ei să-l răsfeţe pe fiul lor adoptiv[18]. Nu îndrăznea însă să-i dea ordine lui Vladimir Ilici şi imediat ce ea părăsea încăperea începea hărmălaia. Gora şi Lenin se luau la trîntă şi nu era deloc neobişnuit să vezi scaunele zburînd prin camera de zi. Lui Lenin îi plăcea şi să-i joace feste lui Gora. Îl tachina de multe ori. Nadia nu

era de acord cu partea aceasta „inchizitorială” a comportamentului lui Lenin: „Volodea! Ei bine, acum că l-ai chinuit de tot, lasă copilul în pace! Uite ce-ai făcut – ai rupt masa”[19]. În momentul incidentului, Lenin făcuse un salt atît de brusc spre Gora, încît amîndoi au ajuns să se rostogolească peste masă. Anna Ilinicina, îngrozită, a venit să vadă ce s-a întîmplat[20]. Dacă vinovatul ar fi fost soţul ei Mark, n-ar fi scăpat de gura ei. Dar cu Lenin era altă poveste. Lui i se ierta orice. Era favoritul familiei. Putea fi mustrat uşor, foarte uşor, însă nimeni nu avea voie să-l contrazică. Era în regulă să-l „răsfeţi” pe Lenin.

După execuţia lui Aleksandr, Anna Ilinicina îşi transferase dragostea de soră dinspre acesta spre Vladimir. Vladimir scriitorul şi persoana publică era întruparea idealului ei. Îl idolatriza însă şi pentru că traumele din trecutul familiei puteau fi cumva compensate de cariera lui. Fratele său era pornit să eradicheze vechiul regim, care, în opinia ei, îi tratase pe Ulianovi într-un mod brutal. Vladimir era un luptător în slujba unei cauze nobile.

Nu ştim cu adevărat cît de mult s-a gîndit Lenin la execuţia lui Saşa. Cu siguranţă avea o înclinaţie spre analiza politică lucidă, dar, dincolo de masca aceasta rece şi analitică, era şi un om pasional. Indiferent de ceea ce credea despre Romanovi, era împotriva întregii ordini sociale ţariste. Detesta nobilimea, industriaşii, bancherii. Mai mult decît atît, pentru el, liberalii erau la fel de răi precum conservatorii şi reacţionarii declaraţi. Spre deosebire de alţi lideri politici, Lenin nu vedea în Guvernul Provizoriu întruchiparea unui nou regim, ci o formă nouă a vechiului regim. Propria versiune a teoriei marxiste l-a dus spre denunţarea „miniştrilor capitalişti” şi a susţinătorilor lor. La aceasta contribuise şi experienţa familiei sale. Îşi amintea – şi nu încape îndoială că vizita la cimitirul Volkovo a fost un memento puternic – cum familia fusese ostracizată la Simbirsk după moartea lui Aleksandr. Nu simţea nevoia de a ierta şi nici de a uita. Îşi petrecuse viaţa de adult acuzîndu-i pe non-socialişti că nu erau cu nimic mai buni decît regimul căruia pretindeau că i se opun. Fără s-o spună deschis, voia să se răzbune, iar ceilalţi membri ai familiei sale – precum şi alţii din propriul său partid (şi o parte a populaţiei) – voiau acelaşi lucru.

Cam asta era starea de spirit a lui Lenin cînd s-a întors de la

cimitir şi s-a îndreptat spre cea de-a doua întîlnire politică, pe 4 aprilie. Întrunirea s-a desfăşurat în sala nr. 13 a Palatului Taurida. Clădirea găzduise înainte Duma de Stat şi fusese, de la Revoluţia din Februarie, atît sediul Guvernului Provizoriu, cît şi al Sovietului din Petrograd. Partidele politice mari aveau voie să organizeze întîlniri de lucru în palat. O reuniune a bolşevicilor din toată ţara fusese ţinută aici înaintea unei conferinţe a sovietelor de deputaţi ai muncitorilor şi soldaţilor din ţară. Lenin i-a lăsat cu gura căscată practic pe toţi cei care nu-i cunoşteau propunerile. Fără să dea nume, i-a atacat pe cei care erau dispuşi să se împace cu menşevicii. A expus şi a explicat conţinutul *Tezelor din aprilie*. Celor mai mulţi dintre bolşevici nu le venea să-şi creadă urechilor. Printre excepţii se remarcau Aleksandra Kollontai şi Aleksandr Şleapnikov. Ceilalţi erau năuciţi. Kamenev, în special, credea că Lenin nu mai era în toate minţile. Majoritatea prietenilor lui Lenin sperau că avea să se calmeze după ce avea să se obişnuiască cu realităţile din Rusia. Cu siguranţă se întrebau dacă nebunia asta va ţine mult.

O dezbatere pe larg era oricum imposibilă, căci Lenin vorbise deja de o oră şi jumătate şi era aşteptat la o a treia întîlnire la parter, unde Duma de Stat îşi ţinuse odinioară şedinţele. Acolo urma să se desfăşoare o şedinţă care îi reunea pe toţi delegaţii marxişti la conferinţa sovietelor de deputaţi ai muncitorilor şi soldaţilor din ţară. Menşevicii urcaseră în sala 13 pentru a-i obliga pe bolşevici să-l aducă cu ei şi pe liderul lor.

Şedinţa era prezidată de Nikolai Ciheidze, iar lui Lenin i s-a dat din nou cuvîntul. Lunga călătorie nu-l istovise deloc. Umblînd încoace şi încolo, era ca un animal pus în libertate. După ce îşi repetase ideile de două ori deja, cu mintea limpede, şi-a declarat furtunos intenţiile revoluţionare. De data aceasta însă a fost întîmpinat cu critici. Mai întîi, Irakli Ţereteli, ca lider menşevic al Sovietului din Petrograd, a pledat pentru un partid marxist unit, susţinînd că preluarea timpurie a puterii de stat ar duce la dezastru. A sugerat prieteneşte că ar putea coopera cu Lenin. Ridicîndu-se în picioare, Lenin i-a spulberat imediat iluziile: „Niciodată!”[21]. Fostul bolşevic I.P. Goldenberg l-a comparat pe Lenin cu Mihail Bakunin, liderul anarhist de la jumătatea secolului al XIX-lea, care avusese dispute cu Marx însuşi[22]:

> Tronul care a rămas liber timp de treizeci de ani de la moartea lui Bakunin este acum ocupat. Din acest loc, flamura războiului civil a fost desfăşurată în mijlocul democraţiei revoluţionare. Programul lui Lenin e insurecţionism pur, care ne va duce în prăpastia anarhiei. Acestea sînt tacticile unui apostol al distrugerii.

După o asemenea acuzaţie, nu mai exista nici o şansă ca liderii bolşevici şi menşevici să se împace repede. Şi alţi vorbitori au continuat atacurile la adresa lui Lenin. La încheierea acelei şedinţe gălăgioase, preşedintele Ciheidze şi-a permis să remarce că „Lenin va rămîne o figură solitară în afara revoluţiei, iar noi vom merge pe drumul nostru”[23].

Totuşi, Lenin n-a rămas singur. Era mulţumit de prima lui zi de muncă la Petrograd şi voia să-şi consolideze poziţia în următoarele săptămîni. De fiecare dată cînd se ivea ocazia, se lansa în tirade critice la adresa Guvernului Provizoriu, la adresa menşevicilor şi socialiştilor-revoluţionari pentru că susţineau Guvernul Provizoriu, la adresa bolşevicilor care le luau partea menşevicilor şi socialiştilor-revoluţionari. Lua cuvîntul la adunări publice. Scria pentru *Pravda*. Mergea la şedinţele Comitetului Central bolşevic, dînd sfaturi. Stătea de vorbă cu oamenii aflaţi în vizită la Petrograd pentru a culege informaţii despre celelalte gubernii. Studia presa non-bolşevică în căutare de ştiri noi. Păstra legătura cu Radek, aflat la Stockholm, şi se informa despre situaţia militară şi politică din Europa. Era plin de zel. În tot ceea ce făcea, pornea de la ideea că *Tezele din aprilie* ar putea deveni fundamentul strategiei revoluţionare bolşevice.

Nu era însă rigid în concepţii. În *Tezele din aprilie* avusese înţelepciunea să admită că nu toţi cei care sprijineau Guvernul Provizoriu erau imperialişti convinşi. Ştia că pentru majoritatea muncitorilor şi soldaţilor era vorba despre dorinţa patriotică de a învinge Germania. Trebuia să-i convingă cu grijă să treacă la bolşevism. În acest scop, bolşevicii trebuiau să obţină majoritatea în soviete şi în alte organizaţii de masă: puterea nu putea fi preluată pentru mult timp dacă partidul avea să-şi asigure mai întîi o largă susţinere populară. Prin urmare, bolşevicii trebuiau să profite de posibilitatea de a funcţiona în legalitate. Propaganda în

presă şi la întîlnirile deschise era crucială, iar Lenin nu voia să provoace dificultăţi partidului prin susţinerea făţişă a unor activităţi care ar fi făcut Ministerul de Interne să ia măsuri represive. La sosirea în Petrograd a aflat că şi propriile sale sloganuri erau problematice. Majoritatea celor care le auzeau erau profund incomodaţi de discursul său privind nevoia de a transforma „războiul imperialist într-un război civil european". Nici muncitorii, nici soldaţii şi nici ţăranii nu erau încîntaţi de ideea unui „război revoluţionar" sau a unei „dictaturi". Cît despre solicitarea lui ca socialiştii europeni să militeze pentru înfrîngerea propriilor guverne, aceasta era o idee care pur şi simplu revolta opinia publică rusă de la toate nivelurile.

Lenin a renunţat repede la astfel de sloganuri în articolele pe care le-a scris pentru *Pravda* şi în discursurile sale la adunări publice cu o participare mai numeroasă. Însă nu a încetat să creadă în sloganurile sale; a rămas convins că numai acestea erau potrivite epocii de transformare socialistă care, în opinia lui, sosise deja. Dar se adapta la nevoile practice şi era suficient de raţional deocamdată ca să dea ascultare avertismentelor lui Kamenev. Chiar şi modificate, sloganurile sale erau într-un contrast puternic cu programul Guvernului Provizoriu. Lenin cerea preluarea conducerii de către soviete. Insista asupra naţionalizării marii industrii şi a băncilor. Solicita exproprierea de către guvern a terenurilor agricole. Pleda pentru pace în Europa, susţinînd că numai o administraţie socialistă, constituită din soviete ar putea duce la realizarea ei.

Afirma constant că menşevicii şi socialiştii-revoluţionari erau, în cel mai bun caz, nişte proşti şi, în cel mai rău caz, nişte trădători, pentru că susţineau cooperarea între Sovietul din Petrograd şi Guvernul Provizoriu. Lenin le-a respins întreaga argumentaţie, pe care cîndva o împărtăşise, potrivit căreia, în ansamblu, Rusia era prea puţin dezvoltată industrial şi cultural pentru ca iniţierea „tranziţiei spre socialism" să fie fezabilă. Nega că ţara era cel mai bine protejată în faţa cuceririi militare printr-o alianţă politică a tuturor claselor sociale şi lua în rîs sugestia că principala misiune a momentului era aceea de a apăra ceea ce se cîştigase prin Revoluţia din Februarie 1917 (deşi admitea că Rusia devenise „ţara cea mai liberă din lume"). Repeta întruna că menşevicii şi

socialiştii-revoluţionari erau partenerii de rang inferior ai cadeţilor şi că se instalase un guvern „imperialist”. Atrăgea atenţia asupra faptului că Pavel Miliukov, care pleda pentru expansiunea teritoriului rusesc în detrimentul Imperiului Otoman, era ministru al Afacerilor Externe. Asta, spunea Lenin, era dovada că înlocuirea lui Nicolae al II-lea cu Guvernul Provizoriu nu schimbase nimic esenţial în orientarea politicii oficiale de la Petrograd.

Cursul evenimentelor l-a avantajat pe Lenin atunci cînd s-a aflat că Miliukov înştiinţase Puterile Antantei că guvernul susţinea obiectivele de război ale lui Nicolae al II-lea. Pe 20-21 aprilie, din această cauză, în capitală a avut loc o demonstraţie de protest. Bolşevicii s-au alăturat entuziasmaţi. Miliukov şi Gucikov au fost nevoiţi să demisioneze din guvern, iar prinţul Lvov a trebuit să formeze o nouă coaliţie, inclusiv cu miniştri menşevici şi socialişti-revoluţionari. Se părea că menşevicii şi socialiştii-revoluţionari dobîndeau o influenţă puternică la vîrful statului, însă, în realitate, ei se dovedeau la fel de neputincioşi ca şi Guvernul Provizoriu în gestionarea crizelor tot mai numeroase din ţară.

La conferinţa partidului organizată de bolşevici la reşedinţa Matildei Kseşinskaia începînd de pe 24 aprilie, Lenin a profitat de ocazia ivită. „Nota lui Miliukov”, a declarat el, dovedise că Guvernul Provizoriu nu era demn de încredere. Organizaţiile bolşevice care erau încă nehotărîte au trecut de partea lui. Cîţiva bolşevici care nu fuseseră de acord cu *Tezele din aprilie* se numărau printre delegaţii la conferinţă. Mulţi dintre antileninişti îi abandonaseră deja pe bolşevici. Controlîndu-şi limbajul în public, Lenin a potolit temerile unor lideri precum Kamenev, care-l atacase în Comitetul Central, şi a fost de acord că, pentru moment, accentul trebuia pus mai curînd pe propagandă decît pe insurecţie. Apoi, în spatele uşilor închise ale conferinţei de la reşedinţa Kseşinskaia, a cerut instaurarea unei dictaturi socialiste. Numai aceasta, susţinea el, ar da pămînturile ţăranilor, pîine şi locuri de muncă muncitorilor, ar oferi autodeterminare naţională cetăţenilor non-ruşi şi ar aduce pace pentru toată lumea. Au apărut obiecţii că Lenin abandonase ortodoxia marxistă în ceea ce priveşte etapele dezvoltării istorice, dar majoritatea delegaţilor nu mai aveau răbdare cu astfel de detalii, iar apelul lui Lenin, prin

care bolşevicii erau chemaţi să-şi joace rolul în revoluţia iminentă din Rusia şi din restul Europei, a triumfat. Lenin a avut cîştig de cauză şi în „chestiunea naţională” şi în „chestiunea agrară”. Bolşevismul era din nou în mîinile sale[24].

Datorită elocinţei şi prezenţei sale impunătoare, reuşise să profite de o conjunctură favorabilă în cadrul partidului. Şi atît el, cît şi conferinţa în ansamblul ei au sesizat că situaţia din ţară devenea favorabilă socialiştilor de extremă stîngă. În condiţiile din acel moment, dificultăţile cu care se confrunta noul guvern erau aproape insurmontabile. Dezorganizarea industriei şi comerţului se accentuase. Criza alimentară se acutizase. De pe front nu soseau veşti bune. Cadrul administraţiei de stat, care deja scîrţîia, se clătina periculos. Abolirea monarhiei deschisese politica spre dezbateri şi organizări publice, iar muncitorii, soldaţii şi ţăranii aveau mari aşteptări de la Guvernul Provizoriu. Miniştrilor avea să le fie extrem de greu să le răspundă.

16

Arena rusească

Mai-iulie 1917

Lenin cîştigase partidul de partea sa; acum, misiunea lui era să-i atragă şi pe cetăţenii pe care partidul voia să-i convingă. Nu fusese greu să-i convingă pe liderii şi activiştii care participaseră la conferinţa partidului, dar să întinzi pînza propagandei şi organizării dincolo de rîndurile bolşevicilor devotaţi era o misiune mult mai spinoasă. Succesul nu era deloc sigur. Pentru ca „puterea sovietică” să devină o realitate, trebuia ca pături largi ale populaţiei imperiului să fie convertite la bolşevism.

Lozincile lui Lenin erau adresate muncitorilor, soldaţilor, marinarilor şi ţăranilor, dar el încerca să-i cucerească şi pe cei de alte naţionalităţi decît cea rusă. Principalii responsabili pentru suferinţele ţării, spunea Lenin, erau industriaşii, bancherii şi marii latifundiari. Conform analizelor sale, de o parte se găsea „poporul”, majoritatea exploatată, iar de cealaltă parte, minoritatea parazită. Deşi pretindea că politicile sale se bazează pe argumente raţionale, ştiinţifice, el folosea un limbaj cu o mare încărcătură emoţională şi cu implicaţii moralizatoare. Era totodată şi un limbaj extrem de selectiv. În toate aceste luni, Lenin s-a străduit să nu jignească acele categorii ale populaţiei care ar fi putut să se ralieze cauzei antibolşevice. Prin urmare, nu a lansat ameninţări la adresa micilor întreprinzători, proprietari de prăvălii sau meşteşugari independenţi. Nu s-a luat nici de preoţi, mullahi sau rabini. Nu i-a criticat nici pe oficialii şi funcţionarii din diversele administraţii de

stat, servicii şi afaceri publice. Voia să dea cale liberă luptei de clasă, pe care o vedea sub forma unei confruntări între „proletariat” şi „burghezie”. De fiecare dată cînd scria sau vorbea, afirma că burghezia era deja în ofensivă şi îşi prezenta propriul partid ca fiind singurul apărător posibil al clasei muncitoare.

Lenin insista că Guvernul Provizoriu avea intenţii imperialiste şi că era obedient faţă de interesele capitaliştilor exploatatori din Rusia. Oamenii, susţinea el, erau înşelaţi[1]:

> Pînă la ruină nu mai e decît un pas. Ne aşteaptă o catastrofă. Capitaliştii au adus şi aduc în continuare toate ţările în pragul distrugerii. Singura salvare o constituie disciplina revoluţionară, măsurile revoluţionare luate de *clasa revoluţionară*, proletarii şi semiproletarii, trecerea întregii puteri de stat în mîinile acestei clase care va fi capabilă să introducă un astfel de control cu adevărat, să iasă victorioasă cu adevărat din „lupta împotriva paraziţilor”.

Limbajul lui Lenin era un amestec ciudat. Nu se abătea deloc de la jargonul său marxist: pentru majoritatea cetăţenilor, cuvîntul „proletar” era destul de neobişnuit, iar „semiproletar” chiar mai neobişnuit. Cu toate acestea, scrierile sale aveau forţă. În vocabularul lui, cuvinte precum „ruină”, „catastrofă”, „distrugere” se împleteau într-un fir roşu. Cînd Lenin ajungea la tribună, publicul era fascinat. Umbla încoace şi încolo pe scenă, fixîndu-şi auditoriul cu privirea, şi îşi agăţa degetele mari de vestă ca un învăţător la şcoală, ceea ce contribuia la impresia că transmitea o cunoaştere autentică. Conform standardelor, nu era un orator strălucit. Nu avea o pronunţie impecabilă, din moment ce tot nu reuşea să rostească r-ul cum se cuvine. De asemenea, cînd ţinea discursuri avea nevoie de timp ca să intre în ritm. Dar pentru publicul său toate astea nu contau. Dimpotrivă, văzîndu-l la tribună, straniu, îndesat şi neatrăgător, aveai impresia că e un om plin de pasiune şi hotărîre. În orice caz, de multe ori, la adunările publice în aer liber era greu să auzi clar tot ce spunea, aşa că oamenii erau atraşi de ceea ce vedeau – un lider militant intransigent vorbind în numele cauzei poporului – la fel de mult ca şi de conţinutul propriu-zis al discursurilor sale.

De asemenea, o oarecare importanţă avea şi faptul că Lenin a

început să se îmbrace altfel decît înainte de 1917. De cînd plecase din Suedia, avea un costum nou, pantofi şi şapcă noi, cumpărate la insistenţele lui Karl Radek. Prin urmare, nu mai umbla de colo colo cu bocancii lui de munte greoi şi uzaţi. Însă în memoria oamenilor a rămas şapca sa (cunoscută în analele croitoriei drept „şapca leninistă”). În privinţa acesteia, comentatorii au susţinut de obicei că noul său accesoriu era şapca tipică purtată de muncitorul rus al vremii. În realitate, şapca sa, cumpărată din Stockholm, era modelul de şapcă moale pe care o purtau pictorii la sfîrşitul secolului al XIX-lea[2]. Scopul era să dea o notă de rafinament înfăţişării lui Lenin. Deşi purta un costum elegant, ca şi ceilalţi politicieni, şapca îi dădea o notă aparte faţă de ei şi de sobrele lor pălării Homburg. Acest efect era sporit de politicile sale îndrăzneţe. Spre deosebire de rivalii săi politici din celelalte partide, ideea revoluţiei îl făcea pe Lenin să jubileze. Savura fiecare moment şi îşi dorea ca ruşii să facă acelaşi lucru. Voia ca ei să renunţe la inhibiţii şi să profite cu entuziasm de oportunităţile de autoemancipare.

Astfel, Lenin era în largul lui alături de muncitorii din fabrici şi soldaţii din garnizoane care participau la adunări. Îi plăcea să frecventeze un astfel de mediu; se simţea împlinit ca marxist în compania clasei muncitoare şi trăia o senzaţie de exaltare continuă. Cînd se întorcea în apartamentul de pe Bolşoi Prospekt, nr. 48, îi mărturisea Nadiei că simte că, din punct de vedere politic, se găsise în sfîrşit pe sine[3]. Adaptarea aceasta a presupus eforturi mari. La una dintre adunările sale de la început, stătea la tribună cu Aleksandra Kollontai. Lenin s-a panicat în ultima clipă şi i-a cerut ei să ţină discursul în numele lui. Kollontai a rămas stupefiată. Credea că Lenin era un lider de partid încrezător în forţele proprii. Şi ei îi plăcea să ţină discursuri în faţa unor audienţe numeroase şi l-a convins pe Lenin că vorbitul în public nu era cine ştie ce. El a prins curaj şi a răsplătit-o pentru încrederea în abilităţile lui. De atunci, nu a mai avut nevoie ca ea sau altcineva să-i ridice moralul[4].

Mulţi dintre cei cărora nu le erau pe plac politicile lui Lenin au mărturisit că erau fermecaţi de discursurile sale. Numeroşi cititori ai articolelor sale de ziar au trăit aceeaşi senzaţie. Lenin nu avea rival în ceea ce priveşte felul în care îşi expunea argumentele şi milita pentru o cauză anume. Descrierile pline de agresivitate

făcute duşmanilor săi şi politicilor acestora le dădeau tuturor sentimentul că aveau de-a face cu un om care ar putea exercita puterea guvernamentală. Prin comparaţie, miniştrii Guvernului Provizoriu erau inofensivi. Cadeţii, menşevicii şi socialiştii-revoluţionari trebuiau să facă tot felul de compromisuri unii cu ceilalţi, însă pentru Lenin compromisul era ceva murdar. El voia măsuri energice, dure şi corecte şi susţinea că singura abordare satisfăcătoare era cea bazată pe „lupta de clasă". Scria foarte mult: doar în mai 1917 i-au fost publicate în *Pravda* patruzeci şi opt de articole. Ca ziar bolşevic central, *Pravda* era principalul instrument prin care ideile sale ajungeau la partid, iar numele lui Lenin apărea mai des decît al oricui în paginile sale. Lenin era în elementul său. Gîndea, scria şi se comporta de parcă el şi partidul său erau interşanjabili. Şi celelalte ziare erau de părere că Lenin întruchipa singura alternativă la statu-quoul politic.

Lenin avea numeroase apariţii publice, în lunile mai şi iunie ţinînd douăzeci şi unu de discursuri. Unele dintre acestea erau mici contribuţii la şedinţele de partid; altele erau expuneri ample care au inclus şi cîteva tirade la Primul Congres al Sovietelor din întreaga Rusie. Cea mai mare parte a energiei şi-o păstra însă pentru *Pravda*. Era un politician al cuvîntului tipărit; era strălucitul elev de gimnaziu care devenise erudit marxist – şi el fusese cel care dezvoltase pentru marxiştii ruşi teoria că instrumentul cel mai bun pentru organizarea unui partid clandestin era un ziar, *Iskra*. Lenin putea să-şi adapteze stilul, însă numai pînă la un punct. Pentru el, măsura revoluţiei era dată de cuvîntul tipărit şi nu era de acord cu colegii săi care îşi pierdeau timpul vorbind la adunări publice în loc să scrie[5]. Judecata tradiţională conform căreia Lenin a fost deţinătorul tuturor abilităţilor politice între Revoluţiile din Februarie şi Octombrie nu e convingătoare.

Totuşi, lui Lenin îi plăcea să facă politică. În 1917, Petrogradul era un loc cu o mare efervescenţă culturală. Feodor Şaleapin, bas renumit în întreaga lume, susţinea concerte. Aveau loc expoziţii de pictură. Erau publicate cărţi care fuseseră interzise anterior. Se organizau carnavaluri stradale. Concertele simfonice erau frecvente. Dar Lenin stătea departe de toate acestea. I-a explicat mai tîrziu lui Maxim Gorki[6]:

> De multe ori însă nu pot asculta muzică. Îmi afectează nervii. Îl face pe om să vrea să spună tot felul de dulcegării stupide şi să-i mîngîie pe creştet pe cei care trăiesc în mizerie şi, cu toate astea, sînt capabili să creeze o asemenea frumuseţe. Dar în ziua de azi nu mai poţi să mîngîi pe nimeni pe cap – rămîi fără mîini. E nevoie să le dai peste cap, să-i baţi fără milă, deşi noi, ca ideal, sîntem împotriva oricărei forme de coerciţie asupra oamenilor. Hm, hm... e o necesitate a dracului de dificilă.

Cuvintele acestea îi aparţineau unui om care ştia că nu putea să se încreadă în simţămintele sale dacă voia ca revoluţia să aibă succes – un om dispus să ia în considerare varianta violenţei fără cruţare nu doar împotriva duşmanilor partidului, ci împotriva oricui. Nu că ar fi trebuit să se străduiască foarte mult ca să-şi suprime pornirile mai generoase. O făcea cu uşurinţă şi, cu cît înainta în carieră, cu atît îi era mai uşor. Tot ce conta era misiunea politică pe care o avea în faţă.

Dar înainte de a putea da oricui peste cap, Lenin trebuia să deţină puterea. Partidul bolşevic trebuia să înlăture Guvernul Provizoriu şi să instaleze o nouă administraţie revoluţionară. În viziunea lui Lenin, sovietele şi alte organizaţii „de masă” trebuiau să devină baza autorităţii guvernamentale. Astfel, putea să se facă şi „tranziţia la socialism”.

Avînd acest obiectiv în minte, era vital ca partidul bolşevic să intre fără întîrziere în componenţa sovietelor. Bolşevicii trebuiau să ducă o campanie susţinută în alegeri şi să obţină poziţii de conducere în soviete în dauna menşevicilor şi a socialiştilor-revoluţionari. Acuzat că doreşte să-şi conducă micul partid spre un *coup d’état*, Lenin a răspuns în *Pravda*: „Noi vom susţine trecerea puterii în mîinile proletarilor şi semiproletarilor numai atunci cînd sovietele de deputaţi ai muncitorilor şi soldaţilor vor accepta politica noastră şi vor voi să ia puterea în mîinile lor”[7]. Astfel, susţinea că nu va prelua puterea în ciuda părerii populare şi că pentru bolşevici prioritatea era să obţină majoritatea în soviete. Guvernul Provizoriu se înfiinţase numai prin acordul tacit al Sovietului Petrograd, iar miniştrii ignorau politicile sovietelor pe riscul lor. Mai mult, un Congres al Sovietelor de Deputaţi ai

Muncitorilor şi Soldaţilor din întreaga Rusie era programat pentru luna iunie. Sovietele erau pe punctul de a pune bazele unui cadru administrativ naţional paralel cu Guvernul Provizoriu, iar Lenin insista ca partidul său să fie pregătit să folosească acest cadru ca instrument de conducere a ţării.

El însuşi era dispus să-şi modifice şi mai mult politicile în lumina cererilor populare. În *Tezele din aprilie* ceruse „naţionalizarea pămîntului”, însă, după ce sondajele făcute de socialişti-revoluţionari în rîndul ţăranilor au arătat că aceştia erau ostili naţionalizării, a renunţat la idee. Cîţiva dintre adjuncţii săi bolşevici, în special Stalin, susţineau de mult că ar fi inutil să se încerce trecerea terenurilor agricole în proprietatea statului de vreme ce ţărănimea lansase o campanie violentă îndreptată împotriva latifundiarilor. În august, Lenin era dispus să-şi schimbe abordarea. Dacă voia să consolideze un regim revoluţionar, avea nevoie de consimţămîntul ţărănimii. Comitetul Central bolşevic a lansat un nou slogan, „socializarea pămîntului”, care practic le dădea ţăranilor mînă liberă să se folosească de pămînt. Lenin prefera naţionalizarea, dar binele cel mai mare – din punctul său de vedere – se obţinea dacă se asigura sprijinul ţărănimii.

A mai făcut o modificare în politica sa atunci cînd a aflat că muncitorii din Petrograd au început să instituie „controlul muncitoresc” în fabricile lor. La fel cum înainte nu fusese de acord cu exercitarea controlului asupra satelor de către comunele ţărăneşti, tot aşa nu-l încîntase ideea ca muncitorii să preia controlul asupra fabricilor fără indicaţii de la partid. Însă era vorba de o situaţie revoluţionară şi, insista Lenin, muncitorii trebuiau încurajaţi să facă revoluţia. „Creativitatea” şi „iniţiativa” lor trebuiau încurajate. Conducerea partidului bolşevic avea să facă tot ce putea ca să supravegheze „de sus” revoluţia, însă „masele” trebuiau să participe; ele trebuiau să înceapă revoluţia de jos. Aşa că era necesar ca liderii bolşevici să înveţe să asculte vocea muncitorilor, soldaţilor şi ţăranilor. Bolşevismul din anii 1905-1906 fusese prea doctrinar, iar Lenin fusese exasperat de aversiunea tovarăşilor săi activişti faţă de implicarea în soviete, sindicate şi alte organizaţii de masă. Greşeala nu trebuia să se repete în 1917. Partidul bolşevic trebuia să fie dinamic şi flexibil în cadrul direcţiilor generale ale politicilor sale. Prin urmare, dorinţa

muncitorilor din Petrograd de a institui controlul asupra conducerii fabricilor pentru a le putea menţine în funcţiune trebuia să fie apreciată.

În mai şi iunie 1917, majoritatea politicilor erau destul de clare. Comitetul Central bolşevic şi *Pravda* susţineau transferul puterii guvernamentale către soviete. Pledau pentru pace în toată Europa, precedată de un armistiţiu pe frontul de răsărit. Cereau naţionalizarea marii industrii şi a sistemului bancar, preluarea controlului asupra fabricilor de către muncitori şi transferul terenurilor agricole către ţărănime, autodeterminarea naţională şi intensificarea dezvoltării culturale. Avangarda acestei mişcări politice trebuia să fie partidul bolşevic, care să ghideze clasele sociale de jos spre împlinirea destinului lor: revoluţia socialistă. Revoluţia din Rusia trebuia să fie urmată în scurt timp de preluarea puterii prin revoluţie în întreaga Europă. Lenin afirma că tot ce putea fi înfăptuit cu uşurinţă de către muncitorii ruşi putea fi realizat şi mai uşor de muncitorii din ţările industrializate mai dezvoltate.

Partidul lui Lenin se simţea atras de o asemenea perspectivă, aşa că în lunile respective cele două organizaţii, bolşevică şi menşevică, au luat-o pe căi diferite. Pentru prima dată, bolşevicii deveneau un adevărat partid politic de sine stătător. Nu existau dubii cu privire la cine era liderul partidului bolşevic. Era Lenin. La început, a putut să o ţină pe Nadejda Konstantinovna alături de el ca să lucreze împreună, însă ea a fost prima care a recunoscut că un astfel de aranjament nu putea dura[8]:

> În acest timp, nu am reuşit întru totul să mă descurc cu problemele ce ţineau de secretariat. Bineînţeles, pentru Ilici era mult mai dificil să lucreze fără un secretar personal cum fusesem eu înainte; acum însă apăreau dificultăţi, din moment ce trebuia să particip atît la şedinţele de redacţie [de la *Pravda*], cît şi la cele ale Comitetului Central. Am vorbit cu Ilici despre asta şi am convenit să renunţ la secretariat şi să continui cu munca educaţională.

Pînă la sfîrşitul anilor 1980, felul în care Nadejda se descria pe sine, ca secretară personală a lui Lenin, era prea stînjenitor pentru a putea deveni public: oficial, Lenin nu trebuia să beneficieze de

privilegii acasă sau la serviciu. Oricum, era evident că celorlalţi lideri bolşevici nu le plăcea influenţa tot mai mare exercitată de prezenţa ei alături de Lenin, aşa că egalitatea de drepturi între membrii Comitetului Central a fost restabilită. Secretariatul a fost condus mai întîi de Elena Stasova, apoi de Iakov Sverdlov. Lenin nu era de acord, însă nu a fost vehement în această chestiune şi s-a simţit uşurat să afle că atît Stasova, cît şi Sverdlov îl admirau din punct de vedere politic la fel de mult ca soţia lui.

Nadejda Konstantinovna nu spunea tot adevărul. În scurta perioadă în care ea a lucrat la Secretariatul Comitetului Central, cumnata sa, Maria Ilinicina, era secretar de redacţie la *Pravda*. Femeile din jurul lui Lenin rivalizaseră adesea pentru a primi mai multă atenţie din partea lui, iar faptul că Nadejda Konstantinovna nu se pricepea la gătit prilejuia multe răutăţi. Ea nu se supăra prea tare, din moment ce nu pretinsese niciodată că e maestru bucătar, însă s-ar fi putut lipsi de laudele Mariei Ilinicina că Lenin era înnebunit după preparatele ei din pui. Nu era surprinzător că lui Lenin îi plăcea schimbarea din meniu, de vreme ce în Elveţia el şi Nadia trebuiseră să mănînce carne de cal cam prea des pentru gustul lor. (Ruşii, ca şi britanicii, au tendinţa de a fi reţinuţi în privinţa cărnii de cal.) În orice caz, Maria ştia cum să-şi înţepe cumnata. Refuzînd să ducă acest conflict casnic şi în birourile centrale ale partidului, Nadia s-a retras şi şi-a văzut de activitatea politică în calitate de organizator de partid şi educator în raionul industrial Vîborg.

Boala Graves tot o mai necăjea, la fel şi tulburările de ritm cardiac, însă era hotărîtă să-şi folosească tot potenţialul pentru a-şi îndeplini rolul în revoluţie. Nadia era şi cea care îi oferea zilnic sprijin afectiv liderului bolşevic. Frenezia vieţii politice îl supunea pe Lenin unei presiuni puternice. Avea din nou dureri de cap şi insomnii. Maria Ilinicina spunea că stilul său de viaţă în străinătate îi provocase aceste probleme, pentru că nu avusese niciodată o dietă regulată sănătoasă. Dar la Petrograd fusese şi mai rău din acest punct de vedere, iar faptul că trebuia să participe la şedinţele Comitetului Central şi ale *Pravdei*, unde majoritatea tovarăşilor săi fumau ţigară după ţigară, era o neplăcere în plus. Lenin se simţea epuizat. E posibil să fi început deja să aibă crizele cardiace minore care s-au produs cu certitudine în următorii doi ani. Dacă atacurile

acestea chiar începuseră, Lenin a păstrat discreţia în privinţa lor. Trăise pentru revoluţie, iar momentul istoric al revoluţiei sosise. Nu mai avea de ce să stea pe gînduri: nu-şi putea permite să lase să scape momentul – şi avea şi aroganţa să presupună că revoluţia, lăsată de capul ei, ar putea eşua.

Nadia făcea tot ce putea ca să-i fie de ajutor, însă îi era greu. Lenin trebuia neapărat să-şi joace rolul la şedinţele de partid şi în faţa mulţimii[9]:

> Pe 1 Mai, Vladimir Ilici a ţinut un discurs pe Cîmpul lui Marte. Era prima vacanţă de 1 Mai de după înlăturarea puterii ţariste. Au venit toate partidele. Ziua de 1 Mai a fost o *sărbătoare* a speranţelor şi aspiraţiilor asociată istoriei mişcării muncitoreşti din întreaga lume. În acea zi am stat în pat şi nu am auzit discursul lui Vladimir Ilici, însă cînd a ajuns acasă nu era încîntat, ci mai degrabă epuizat.
> Era foarte obosit în perioada aceea şi, prin urmare, m-am abţinut să-l întreb despre munca lui. Nici cînd ne plimbam nu era mai bine. Odată am mers pe Insula Elaghin, însă acolo s-a dovedit a fi mare îmbulzeală şi agitaţie. Am mers mai departe ca să stăm pe cheiurile Karpovkăi. Apoi am deprins obiceiul de a ne plimba pe străzile pustii din raionul Petrogradski.

Fără aer alpin. Fără urcuşuri pe poteci de munte. Fără excursii cu bicicleta. Doar scurte plimbări în jurul clădirilor de pe Bolşoi Prospekt.

Lenin însă putea lăsa tot mai multe funcţii importante ale partidului pe seama altora din Comitetul Central bolşevic. Sverdlov administra secretariatul cu pricepere. Kamenev lucra în Sovietul din Petrograd. Stalin se descurca şi ducea la bun sfîrşit aproape orice sarcină i se dădea. Zinoviev era un orator de succes. De asemenea, partidul începea să atragă şi alţi marxişti care înainte nu acceptaseră bolşevismul. Unul dintre aceştia era Feliks Dzierżyński, lider polonez care lucrase îndeaproape cu Rosa Luxemburg. Dar poate că noul adept cel mai surprinzător al bolşevismului a fost nimeni altul decît Troţki. De cînd acesta se întorsese din America de Nord, în mai 1917, Lenin îl tot curtase. În viziunea lui Troţki, opţiunea lui Lenin pentru revoluţia socialistă imediată era o acceptare tacită a troţkismului. Troţki era aşadar dornic să intre în singurul partid mare care era ostil fără rezerve

Guvernului Provizoriu şi i-a abandonat cu totul pe menşevici. Dar anii de insulte dintre Troţki şi facţiunea bolşevică nu puteau fi şterşi cu uşurinţă din minţile celorlalţi bolşevici de frunte, iar Lenin a avut mult de furcă pentru a-i convinge pe tovarăşii săi mai puţin machiavelici să accepte cu braţele deschise remarcabilele talente literare, oratorice şi organizaţionale ale fostului lor adversar. În cele din urmă a reuşit, iar Troţki li s-a alăturat.

Era bine şi pentru Lenin că se putea bizui pe o astfel de echipă, din moment ce influenţa sa în interiorul şi în afara partidului era limitată. Puţini ştiau cum arăta Lenin. Presa rusească din perioada respectivă nu publica fotografii cu el şi, spre deosebire de Aleksandr Kerenski, adevăratul maestru al tehnologiei moderne a politicii în 1917, Lenin nu a avut nici o ocazie să apară în programul de ştiri din cinematografe. Mai mult, *Pravda* era un ziar sobru şi nu aproba publicarea imaginilor cu Lenin, iar afişe cu el s-au făcut abia după Revoluţia din Octombrie. În pofida impresiei generale despre tehnicile propagandiste ale bolşevicilor în 1917, acestea nu erau foarte creative, iar reprezentările grafice au fost publicate de ziarele celorlalte curente politice. Chiar şi aşa, imaginea lui Lenin din aceste ziare era departe de cea reală. De exemplu, caricaturiştii ziarului cadeţilor, *Reci*, îl reprezentau ca pe un personaj mare cît un urs, deşi era un individ scund şi îndesat, şi, foarte adesea, fără mustaţă şi cu mai mult păr decît avusese la douăzeci de ani.

În campaniile sale politice, Lenin nu se îndepărta de Petrograd, refuzînd toate invitaţiile de a vizita restul Rusiei după lunga sa călătorie de la Zürich. Ce ştia despre ţară provenea de la cei care veneau în vizită la Petrograd şi din ziare. Situaţia era în mod evident ironică. Guvernul Provizoriu şi partidele antibolşevice aproape că îi atribuiau puteri miraculoase (iar această reputaţie n-a dispărut nici pînă în ziua de azi). Totuşi, partidul bolşevic nu era mecanismul de comandă bine uns care să facă posibil acest lucru. Comitetele sale din gubernii aveau reţineri în a depăşi liniile trasate de Comitetul Central. Din punct de vedere organizatoric, partidul era la fel de anarhic ca mai toate celelalte partide politice ale vremii. Era de asemenea condiţionat de capriciile poştei şi ale serviciului telegrafic. Mesajele trimise de la Petrograd ajungeau greu sau deloc. Ziarul central al partidului, *Pravda*, avea de obicei

un tiraj de doar 90.000 de exemplare la o populaţie de 160 de milioane de locuitori[10], iar jumătate dintre aceste exemplare erau reţinute pentru a fi distribuite în capitală. În realitate, legătura pe care Lenin şi-o dorea cu populaţia era destul de slabă.

Cu toate acestea, duşmanii partidului bolşevic vedeau în el cea mai mare ameninţare la adresa stabilităţii politice. Liberalii şi conservatorii considerau călătoria lui prin Germania cu trenul special o dovadă că era spion german. Ziarele mai puţin respectabile jucau cartea antisemită, pretinzînd că Lenin slujea interesele evreilor. Campania de presă împotriva lui stîrnea pasiuni şi-i punea în pericol siguranţa personală. S-a întîmplat odată ca două femei din înalta societate să dea buzna în redacţia *Pravdei* şi să anunţe: „Am venit să-l luăm la bătaie pe Lenin!”. Din fericire pentru el, a fost doar un episod izolat; poate că lucrurile ar fi stat cu totul altfel dacă în loc de două femei ar fi venit după el un grup de cazaci. Totuşi, Comitetul Central bolşevic şi-a luat măsura de precauţie de a desemna cîţiva membri de partid care să-l însoţească pe Lenin.

Preocuparea constantă a lui Lenin era să pună la încercare capacitatea de apărare a Guvernului Provizoriu. În acest scop, nu exista metodă mai eficientă decît o demonstraţie politică masivă, preferabil cu implicarea soldaţilor înarmaţi şi a marinarilor. Lenin nu avea un plan elaborat pentru insurecţie şi nici măcar un alt fel de plan, însă era permanent în căutarea unei slăbiciuni a adversarului ce putea fi exploatată. Încercase să găsească o asemenea slăbiciune la demonstraţia de protest împotriva „notei lui Miliukov” în aprilie. A încercat acelaşi lucru în iunie, cînd Comitetul Central a organizat o demonstraţie concomitent cu deschiderea primului Congres al Sovietelor. Demonstraţia avea să implice forţe armate şi, deloc surprinzător, Guvernul Provizoriu a anticipat pericolul. Miniştrii s-au consultat cu menşevicii şi socialiştii-revoluţionari din Sovietul din Petrograd, care erau la fel de îngrijoraţi. Guvernul Provizoriu şi Sovietul din Petrograd au decis să interzică demonstraţia condusă de bolşevici, iar Sovietul din Petrograd a organizat propria sa demonstraţie în sprijinul primului Congres al Sovietelor, o demonstraţie la care urmau să participe menşevici, socialişti-revoluţionari şi bolşevici. Menşevicii şi socialiştii-revoluţionari erau mîndri că dejucaseră cu măiestrie

planurile bolşevicilor. La Congresul Sovietelor, care s-a desfăşurat între 3 şi 24 iunie 1917, au sărbătorit această victorie şi au înfiinţat un Comitet Executiv Central pentru a coordona toate sovietele din ţară pînă la următorul congres.

Liderii importanţi ai Sovietului din Petrograd – Ţereteli, Ciheidze, Dan şi Liber – s-au lăudat cu reuşitele lor de după Revoluţia din Februarie. Au pus accent pe înţelegerea încheiată între Sovietul din Petrograd şi Guvernul Provizoriu privind libertăţile civile şi apărarea naţională. S-au lăudat că, atunci cînd ministrul de Externe Miliukov a încercat să se eschiveze, Sovietul din Petrograd l-a forţat să-şi dea demisia şi a impus crearea unei coaliţii de guvernare din care făceau parte şi cîţiva menşevici şi socialişti-revoluţionari. Liderii menşevici şi socialişti-revoluţionari susţineau că toate acestea fuseseră benefice pentru cauza socialistă din Rusia.

Lenin îşi consuma energia denunţînd această cooperare ca fiind o trădare fundamentală a socialismului. Cuvintele sale vizau oameni care îi erau foarte bine cunoscuţi: Cernov, Dan, Ţereteli şi Martov. De-a lungul anilor nu încetase să polemizeze cu ei, ceea ce nu îl împiedicase să stea la o cafea cu unul sau altul, dacă se întîmpla să se întîlnească în vreo cafenea în străinătate. Iritarea politică reciprocă nu exclusese contactul social. În 1917, situaţia s-a schimbat însă ireversibil. Pentru Lenin, prin comportamentul lor de după Revoluţia din Februarie, menşevicii şi socialiştii-revoluţionari depăşiseră orice limită. Dacă nu i-a atacat combătînd în detaliu politicile lor, asta s-a datorat într-o oarecare măsură dezgustului pe care i-l provocau, dar şi faptului că nu voia să atragă în mod inutil atenţia asupra punctelor tari ale poziţiei lor. Pentru ei era înţelept să nege din capul locului existenţa unor dovezi convingătoare că Europa se afla în pragul unei revoluţii socialiste generale. S-au străduit mult să organizeze la Stockholm o conferinţă a socialiştilor pacifişti din Europa; însă tot ei susţineau şi că ar fi iresponsabil să se uite că Rusia ar trebui apărată în faţa Puterilor Centrale. De asemenea, au atins un punct nevralgic atunci cînd au menţionat că pînă nu demult Lenin însuşi lua în rîs ideea că Imperiul Rus avea tot ceea ce era necesar din punct de vedere industrial şi cultural ca să treacă la socialism.

Menşevicii şi socialiştii-revoluţionari aveau un impact şi în

calitate de miniştri. Ca ministru al Agriculturii, Viktor Cernov le-a conferit „comitetelor pentru pămînt” conduse de ţărani dreptul de a prelua controlul asupra terenurilor necultivate, în ciuda protestelor boierilor fermieri. Ignorînd protestele angajatorilor, Mihail Skobelev s-a folosit de Ministerul Muncii pentru a introduce sisteme de asigurări de sănătate obligatorii, de securitate la locul de muncă şi de arbitrare a conflictelor industriale. Calitatea sa de ministru al Poştei şi Telegrafului nu l-a oprit pe Ţereteli să insiste că regiunile non-ruseşti, precum Finlanda şi Ucraina, ar trebui să aibă un grad mai mare de autonomie.

Totuşi, timpul nu trecea în favoarea menşevicilor şi socialiştilor-revoluţionari. Fiecare concesie pe care o smulgeau cadeţilor era minoră pe lîngă problemele care apăsau asupra Guvernului Provizoriu. Inflaţia monetară creştea vertiginos, iar producţia industrială era la pămînt. Salariile, care crescuseră după căderea monarhiei Romanovilor, nu-şi mai menţineau valoarea reală. Oraşele îşi epuizau proviziile de alimente. Administraţia statală centrală se dezintegra continuu. Regiunile, provinciile şi oraşele îşi gestionau problemele fără să mai ţină cont de Guvernul Provizoriu. Organizaţiile alese din teritoriu, în special sovietele, începeau să se comporte de parcă deţineau puterea oficială în stat. Mişcarea pentru introducerea controlului muncitoresc începea să se extindă şi în afara Petrogradului. Ţăranii din Rusia şi Ucraina îşi păşteau vitele şi tăiau lemnul proprietarilor de pămînt ilegal, iar numărul moşiilor expropriate era în creştere. Soldaţii de pe frontul de răsărit dezertau cu miile. Milioane de refugiaţi rătăceau prin oraşele Rusiei. Guvernul Provizoriu era văzut ca deservind numai interesele elitelor bogate, pentru că refuzase să iniţieze reforme fundamentale pînă la sfîrşitul războiului – iar sfîrşitul războiului nu se întrezărea. Un astfel de context era numai bun să fie exploatat de Lenin şi partidul bolşevic.

Asta nu înseamnă că Guvernul Provizoriu acţiona cu o pricepere desăvîrşită. Aleksandr Kerenski, ministru de Război, a preferat să menţină angajamentul lui Nicolae al II-lea de a relua ofensiva rusă pe frontul de răsărit. Fără îndoială, Guvernul Provizoriu simţea că trebuia să le demonstreze Aliaţilor că puteau conta în continuare pe Rusia. De asemenea, dorea să stăvilească criticile societăţii ruse cu o victorie rapidă împotriva austriecilor.

Totuşi, miniştrii au fost siguri pe ei atunci cînd şi-au prezentat activitatea în faţa Primului Congres al Sovietelor. În opinia lor, nu exista o alternativă realistă. La şedinţa inaugurală de pe 3 iunie, Ţereteli i-a întrebat pe cei prezenţi dacă-şi puteau imagina un partid care „să-şi asume riscul” de a prelua singur puterea în Rusia revoluţionară. Lenin a rămas impasibil, dar Ţereteli i-a ridicat mingea la fileu, aşa cum îşi dorea. A doua zi i s-a dat prilejul să vorbească de la tribună pentru cincisprezece minute:

> În acest moment, mai multe ţări se află în pragul distrugerii, iar acele măsuri practice despre care se spune că sînt atît de complicate, încît ar fi greu de implementat, şi că au nevoie de o elaborare specială – după cum a susţinut antevorbitorul meu, cetăţeanul ministru al Poştei şi Telegrafului –, acele măsuri sînt cît se poate de clare. A spus că nu există în Rusia partid politic care să se declare pregătit să preia puterea de unul singur. Răspunsul meu este: „Ba există! Nici un partid nu poate refuza asta, şi nici partidul nostru nu o refuză; e gata în orice moment să preia întreaga putere”.

Bolşevicii au aplaudat ca la un semn. Totuşi, majoritatea celor prezenţi nu-l puteau lua în serios pe acest politician scund şi sever, cu o voce enervantă şi gesturi de director de şcoală. Un val de rîsete a străbătut sala Congresului.

Dar n-a trecut mult pînă cînd batjocura a fost înlocuită de frică. Guvernul Provizoriu se confrunta cu două probleme pe care şi le crease singur. Una era militară. Mult aşteptata ofensivă rusă a început pe 18 iunie. Era un pariu înspăimîntător deoarece, după succesul iniţial, înaintarea forţelor ruseşti a fost oprită de o apărare curajoasă sprijinită de întăriri germane. Kerenski i-a servit astfel lui Lenin material de propagandă; cu cît situaţia militară se înrăutăţea, cu atît era mai bine pentru partidul bolşevic. Cea de-a doua problemă era politică: miniştrii cadeţi erau atît de indignaţi de planul menşevicilor şi al socialiştilor-revoluţionari de a conferi autonomie regională Ucrainei, încît ultimele două săptămîni din iunie au fost marcate de dispute intense. Coaliţia guvernamentală era pe punctul de a se destrăma.

Lenin şi Comitetul Central bolşevic erau nerăbdători să supună Guvernul Provizoriu unui nou test. Tehnica aflată cel mai la

îndemînă era o demonstraţie politică masivă. Împiedicaţi să organizeze propria demonstraţie armată în timpul Primului Congres al Sovietelor, ei urmăreau să încerce din nou la sfîrşitul lunii. Ideea nu-i aparţinea lui Lenin. La momentul respectiv, partidul bolşevic avea numeroşi activişti de extremă stîngă radicali, care ardeau de nerăbdare să afle dacă şi cînd Comitetul Central le va da voie să lupte în stradă împotriva Guvernului Provizoriu. Principalul organism central al partidului unde puteau fi găsiţi astfel de activişti era Organizaţia Militară bolşevică, organul care coordona propaganda şi organizarea partidului în armată. Tot mai mult sprijin pentru acţiuni de masă violente venea şi din afara partidului: marinarii garnizoanei navale de pe insula Kronstadt, aflată nu departe de Petrograd, manifestau o profundă ostilitate faţă de Guvernul Provizoriu. Soldaţii din Petrograd începeau şi ei să-i susţină pe bolşevici. La fel şi tot mai mulţi muncitori din fabrici. Ei cereau frecvent ca sloganul Comitetului Central bolşevic, „Toată puterea în mîinile sovietelor”, să devină realitate.

Lenin a acordat toată atenţia acestei stări de spirit. Vorbea cu muncitorii, soldaţii, marinarii şi ţăranii cu care se întîlnea. Spre deosebire de ceea ce se întîmplase în 1905, acum nu mai era izolat în Elveţia. Putea să vadă cu ochii lui ce se întîmpla şi să îmbine observaţiile cu judecata sa intuitivă. Avea talent pentru cîntărirea avantajelor şi dezavantajelor unui pariu politic. Spre deosebire de duşmanii partidului său, lui Lenin nu-i stătea în fire să şovăie. Mai mult, înţelegea bine nevoia de a urmări îndeaproape evenimentele în evoluţia lor abruptă. În această stare de spirit, a mers la Comitetul Central bolşevic şi a susţinut propunerea de a organiza o demonstraţie politică armată. Lenin nu şi-a aşternut pe hîrtie gîndurile în mod explicit. Totuşi, menşevicii, socialiştii-revoluţionari şi cadeţii au auzit pentru ce pledase şi au ajuns la concluzia că nu urmărea nimic altceva decît preluarea prin violenţă a puterii centrale în stat. Posibilitatea aceasta nu poate fi exclusă, însă nu trebuie pornit de la premisa că în mintea lui Lenin exista un plan bine pus la punct. Mult mai probabil e că improviza şi că încerca marea cu degetul pentru a afla cît de mari erau forţa şi fermitatea Guvernului Provizoriu.

Asta nu înseamnă că ar fi respins ideea răsturnării cabinetului

dacă ar fi avut suficient sprijin popular pe străzile Petrogradului. Cîţiva bolşevici au simţit acest fapt fără echivoc. Sergo Ordjonikidze s-a referit la demonstraţie ca la „prima încercare serioasă de a pune capăt puterii coaliţiei guvernamentale”[11], iar Organizaţia Militară se comporta de parcă ar fi făcut legea în partidul bolşevic. Între 16 şi 23 iunie a avut loc o conferinţă a Organizaţiei Militare în cadrul căreia Lenin a susţinut un discurs în care insista că acţiunile riscante trebuiau evitate[12]. „Trebuie”, spunea el, „să fim în mod special atenţi şi să avem grijă să nu cedăm provocărilor… Un singur pas greşit din partea noastră poate duce întreaga cauză la pierzanie”[13]. Însă ştia că vorbele sale nu erau luate întru totul în serios. Situaţia politică era extrem de tensionată. Se putea întîmpla orice.

Totuşi, exact atunci, pentru prima dată de cînd sosise în Gara Finlanda în aprilie, Lenin a părăsit Petrogradul. Era epuizat şi abia aştepta să ia o pauză la ţară. În acest scop, a acceptat invitaţia făcută mai demult de Vladimir Bonci-Bruevici de a li se alătura lui şi soţiei sale la *dacea* lor din satul finlandez Neivola, aproape de Gara Finlanda, la vreo 20 de kilometri nord-est de Terijoki*. Lenin se plîngea că nu se simţea bine de mai multe săptămîni. La primul Congres al Sovietelor fusese desemnat de facţiunea bolşevică să răspundă în numele ei la raportul lui Cernov în problema agrară. Cu două ore înainte ca Lenin să-şi ţină discursul, Nikolai Muralov l-a sunat să-i reamintească acest lucru. Încălcînd cutuma partidului, Lenin l-a sfătuit pe Muralov să ţină el însuşi discursul şi a închis[14]. Pe 29 iunie, Lenin pleca din Gara Finlanda împreună cu sora sa Maria şi cu poetul bolşevic Demian Bednîi, care i-a condus de la haltă pînă în satul Neivola. Nadia nu i-a însoţit; nu mai era acolita lui Lenin şi se bucura de implicarea ei în politica din raionul Vîborg[15]. Mariajul lor se mai răcise din pricina relaţiei lui Lenin cu Inessa şi Nadia nu avea nevoie de această vacanţă – iar faptul că paznicul Maria i-ar fi însoţit nu o încînta. Mergînd pe jos pînă la Neivola şi luînd prin surprindere cuplul Bonci-Bruevici cu acea vizită neaşteptată, Lenin a petrecut următoarele zile relaxîndu-se. Au făcut plimbări, au mers la saună şi au înotat. Lenin se întrema văzînd cu ochii.

Decizia lui de a pleca în vacanţă a dat naştere acuzaţiei conform căreia încerca să se pună la adăpost în caz că revolta ar fi eşuat[16].

Posibilitatea aceasta nu trebuie exclusă, însă lui Lenin nu-i stătea în fire să lase lucrurile importante să se desfăşoare fără îndrumarea sa, iar Neivola se afla la numai cîteva ore de mers cu trenul de Petrograd. Totuşi, nu au existat dovezi care să confirme o astfel de stratagemă. Poate că ar fi trebuit să-şi învingă oboseala şi durerile pe durata crizei, dar n-a făcut-o. Poate că era realmente epuizat. Se întîmplase şi înainte, în vara lui 1904, cînd s-a dus în vacanţă în ciuda posibilităţii ca rivalul său, V.A. Noskov, să profite politic de pe urma acestei plecări; avea nevoie, mai mult decît orice, să se întremeze fizic şi psihic.

Cu atît mai uluit a fost în dimineaţa zilei de marţi, 4 iulie, cînd a fost trezit de un trimis al Comitetului Central bolşevic. Maksimilian Savelev, care făcea parte din redacţia *Pravdei* şi era un apropiat al radicalilor din Organizaţia Militară, venise la Neivola cu trenul ca să-i dea lui Lenin de veste că demonstraţiile împotriva Guvernului Provizoriu erau pe punctul de a scăpa de sub control şi că miniştrii plănuiau să ia contramăsuri dure. Indiferent de starea în care se afla, Lenin a trebuit să pună capăt vacanţei şi să se întoarcă la Petrograd. Putea să fie o insurecţie tot aşa cum putea să fie şi un fiasco. Vărsarea de sînge era aproape inevitabilă. Locul lui Lenin nu era în Finlanda, ci alături de camarazii săi din Comitetul Central bolşevic. Micul grup format din Lenin, Maria Ilinicina, Savelev şi Bonci-Bruevici şi-a făcut bagajele în pripă şi a luat primul tren înapoi către graniţa administrativă ruso-finlandeză de la Beloostrov, apoi mai departe spre Gara Finlanda. Călătoreau cu paşapoarte legale, iar Bonci-Bruevici se temea ca nu cumva să intre în conflict cu alţi pasageri, însă nu s-a întîmplat nimic. De la Gara Finlanda s-au grăbit spre reşedinţa Matildei Kseşinskaia, pentru ca la amiază să se alăture Comitetului Central.

Grevele şi demonstraţiile durau deja de cîteva zile; mulţimi de muncitori, soldaţi şi marinari se adunau frecvent în faţa vilei, aşteptînd din partea Comitetului Central un semn pentru un atac decisiv împotriva Guvernului Provizoriu. La fel s-a întîmplat şi la scurt timp după întoarcerea lui Lenin, căruia i s-a cerut să iasă la balcon şi să se adreseze mulţimii. La început a ezitat, însă liderii bolşevici din Kronstadt l-au convins s-o facă. Lenin era sigur în acel moment că criza fusese supraalimentată şi că liderii Organizaţiei Militare acţionaseră iresponsabil. Întorcîndu-se spre cei care erau

cu el în vila Kseşinskaia, le-a spus: „Meritaţi o chelfăneală zdravănă pentru treaba asta!”[17], apoi s-a dus pe balcon şi a cerut mulţimii să-şi menînţă calmul. A susţinut că demonstraţiile antiguvernamentale trebuiau să fie înainte de toate paşnice, însă mesajul său nu a fost bine primit. Mulţimea crezuse că Lenin, care scrisese înflăcărat despre nevoia de a înlătura Guvernul Provizoriu, se va pronunţa pentru acţiune violentă şi neîntîrziată. Lenin însă a gîndit cumpătat, iar la primele ore ale zilei de 5 iulie Comitetul Central bolşevic a făcut şi ultimul pas înapoi, anulînd demonstraţia care fusese planificată pentru mai tîrziu în acea zi.

Totuşi, criza nu se încheiase. Guvernul Provizoriu aprobase anchete minuţioase privind sursele de finanţare ale partidului bolşevic, iar Biroul de Contraspionaj avea motive să creadă că bolşevicii primeau bani de la guvernul german. Unele documente ale Biroului au ajuns la presă, în pofida dorinţei majorităţii miniştrilor de a aştepta pînă la obţinerea unor dovezi concludente. Informaţiile au ajuns şi la garnizoanele din Petrograd. Pe 5 iulie, ziarul *Jivoe slovo* l-a acuzat oficial pe Lenin că era spion german[18]. Ofensiva împotriva bolşevismului era la apogeu. În aceeaşi dimineaţă, la redacţia *Pravda* a avut loc o descindere a poliţiei, urmată de o alta a doua zi, la reşedinţa Kseşinskaia. Bolşevicii au fost nevoiţi să se ascundă în diferite locuri din capitală.

În aceleaşi zile, întîmplător, Guvernul Provizoriu a fost afectat de dispute interne cu privire la autonomia regională a Ucrainei. Prinţul Lvov îşi dăduse demisia din funcţia de premier, iar locul i-a fost luat, pe 7 iulie, de socialistul-revoluţionar Aleksandr Kerenski. A fost ordonată o anchetă oficială care să investigheze evenimentele din 3 şi 4 iulie, precum şi responsabilitatea care trebuia atribuită membrilor Comitetului Central bolşevic şi Organizaţiei Militare a acestuia pentru tulburările create. Pe 6 iulie fuseseră emise mandate de arestare pentru Lenin, Zinoviev şi Kamenev, iar un detaşament de soldaţi pornise în căutarea lui Lenin la apartamentul lui Mark şi al Annei Elizarov. Deşi Lenin fugise deja, apartamentul a fost cercetat amănunţit. La momentul respectiv, Nadejda Konstantinovna, Maria Ilinicina şi Mark Elizarov se aflau acasă şi au fost întrebaţi dacă ştiau unde se afla Lenin. Krupskaia a lăsat să-i scape informaţia că Lenin stătuse în Neivola[19], însă asta nu mai conta, din moment ce atunci el se

ascundea în Petrograd: mai întîi a stat cu M.L. Sulimova, apoi cu N.G. Poletaev. Oricum, l-au căutat ca nişte diletanţi. Soldaţii l-au confundat pe Elizarov cu Lenin şi l-au arestat, împreună cu Krupskaia. Elizarov era înalt şi masiv, iar scurta sa arestare a fost o dovadă în plus că Lenin nu era o figură familiară publicului larg.

Lenin avea toate motivele să menţină situaţia neschimbată. El şi tovarăşii săi au hotărît că nu trebuia să se predea autorităţilor. Iniţial, nu se opusese ideii de a merge la închisoare, iar liderii bolşevici negociaseră cu Comitetul Executiv Central al Congresului Sovietelor condiţiile în care s-ar putea preda[20]. Cîţiva membri ai partidului simţeau că un proces era singura cale prin care partidul putea ieşi basma curată. În opinia lor, siguranţa personală a lui Lenin nu trebuia să aibă întîietate, ceea ce a înspăimîntat-o pe Maria Ilinicina, care credea că liderul partidului nu putea fi expus nici unui risc şi că trebuia trimis pe ascuns în Suedia[21].

Garanţiile neconvingătoare date de Comitetul Executiv Central au făcut ca bolşevicii să nu mai fie de acord cu predarea lui Lenin. Mai mult, dorinţa de răzbunare devenea tot mai puternică din cauză că majoritatea ziarelor preluaseră acuzaţia că partidul bolşevic executase comenzile guvernului german. Exista posibilitatea ca Lenin să fie asasinat, prin urmare a hotărît să rămînă ascuns şi să ignore consecinţele. Apartamentul lui Poletaev nu a fost considerat un loc potrivit; clădirea era vizitată de prea multe persoane[22], aşa că trebuia găsit urgent un alt adăpost. Pe 7 iulie, Lenin şi Grigori Zinoviev, însoţiţi de soţia lui Zinoviev, Zinaida Lilina, dar nu şi de Nadejda Konstantinovna, s-au mutat în secret. De această dată, au fost adăpostiţi de veteranii bolşevici Serghei şi Olga Alliluev în apartamentul lor confortabil de pe strada Rojdestvenka, nr. 10, care avea chiar şi un portar îmbrăcat elegant. Cuplul Alliluev abia închiriase locuinţa şi era puţin probabil ca poliţia să-l caute pe Lenin acolo. Lenin s-a mutat în camera care era pregătită pentru Stalin, oaspetele lor obişnuit. Păstra legătura cu membrii Comitetului Central scriind mesaje pe care le transmiteau Serghei Alliluev şi alţii. În majoritatea timpului, stătea în camera sa şi lucra. Copiii Alliluev îşi amintesc zgomotul „unei peniţe scîrţîind zi şi noapte” dincolo de uşa lui[23].

Dar Lenin şi Zinoviev voiau să iasă din Petrograd, măcar pentru o vreme. Amîndurora li se părea că cel mai bine era să meargă

undeva la ţară şi să aştepte desfăşurarea evenimentelor. Trebuiau să-i lase pe alţii să hotărască unde era cel mai bine să se ascundă. Lenin şi tovarăşul său nu mai erau cei care decideau soarta revoluţiei.

* Localitate aflată în Finlanda pînă în 1947, acum în Rusia, cu numele Zelenogorsk (n.tr.).

17

Puterea pentru cine şi-o doreşte

Iulie-octombrie 1917

Pe 9 iulie, Lenin şi Zinoviev au fost escortaţi în secret în afara Petrogradului de nişte activişti bolşevici puşi la dispoziţie de Comitetul Central. Din motive de siguranţă, au făcut călătoria fără soţiile lor. Chiar înainte de plecare, Lenin a hotărît că trebuie să-şi schimbe înfăţişarea. Olga Allilueva, care devenise asistentă medicală nu cu mult timp înainte, i-a înfăşurat faţa şi fruntea în bandaje, dar cînd Lenin s-a privit în oglindă, şi-a dat seama că în felul acesta mai curînd ar atrage atenţia decît ar trece neobservat. Era posibil să nu treacă nici măcar de portarul clădirii.

Ideea lui era mai simplă: să-şi radă mustaţa şi barba. Nu se ştie de ce, a decis să nu o facă el însuşi. Stalin, care se afla în vizită, l-a săpunit şi l-a bărbierit[1]. „E foarte bine acum”, a spus Lenin, „arăt ca un ţăran finlandez şi abia de mă poate recunoaşte careva”[2]. Oricum, ca să fie sigur, a împrumutat o haină şi o şapcă de la Serghei Alliluev ca să nu le poarte pe ale sale[3]. Aşadar, oamenii care-l văzuseră în costumul şi cu şapca pe care le cumpărase din Stockholm la îndemnul lui Radek nu aveau să ştie cine era. Plecînd din apartamentul lui Alliluev, Lenin a mers pe jos, împreună cu Zinoviev şi cu metalurgistul bolşevic Nikolai Emeleanov, pînă la Gara Sestroreţk. Aceasta era staţia terminus a căii ferate de coastă care mergea de-a lungul Golfului Finlandei de la Petrograd pînă la Sestroreţk. Era în toiul sezonului estival, iar trenurile erau pline pînă la refuz de pasageri din clasa de mijloc plecaţi din capitală

pentru a se bucura de mare şi de aerul curat. Lenin, Zinoviev şi Emeleanov au hotărît să se dea jos din tren înainte să ajungă la Sestroreţk şi să rămînă în satul Razliv, unde Emeleanov avea o casă şi pămînt şi putea oferi drept ascunzătoare şura sa mare şi confortabilă.

Cei trei bolşevici au ajuns în Razliv noaptea tîrziu şi s-au dus direct la culcare. A doua zi, Lenin s-a apucat de lucru; prima sa misiune a fost să-şi expună ideile strategice în folosul Comitetului Central. Demonstraţia armată din Petrograd fusese înăbuşită. Kerenski devenise prim-ministru al Guvernului Provizoriu şi, deşi încerca să formeze un cabinet care să includă şi socialişti, poliţia lui continua să aresteze lideri bolşevici. Troţki, Kollontai şi Kamenev erau deja la închisoare. După ce partidul acceptase *Tezele din aprilie*, Lenin sugerase că tovarăşii săi trebuiau să se ocupe în principal de alegerea bolşevicilor în soviete şi să denunţe Guvernul Provizoriu şi pe membrii săi menşevici şi socialişti-revoluţionari. Dar acum? Ce strategie trebuia să adopte Comitetul Central bolşevic pentru a supravieţui şi a face progrese?

În mod evident, fuga din capitală nu avea să-l oprească pe Lenin de la a încerca să-şi impună ideile în faţa tovarăşilor săi din Comitetul Central. Absenţa îl făcea să fie mai tranşant decît de obicei. Aşternîndu-şi pe hîrtie conceptele strategice, el declara: „Toate speranţele pentru desfăşurarea paşnică a revoluţiei ruse au dispărut definitiv”. Potrivit lui Lenin, Kerenski instaurase o „dictatură militară”, iar sovietele deveniseră „un paravan al contrarevoluţiei”. Lenin le-a cerut bolşevicilor să retragă sloganul „Toată puterea în mîinile sovietelor” şi să se dedice organizării unei „revolte armate” şi formării unui guvern revoluţionar[4]. Problema era că el cerea renunţarea la una dintre politicile care stătuseră la baza strategiei partidului din aprilie 1917. Lenin insistase asupra ei, iar bolşevicii se obişnuiseră cu gîndul că atunci cînd vor prelua puterea vor conduce prin intermediul sovietelor. Comitetul Central a fost uluit de cea mai recentă idee a lui Lenin, care nici măcar nu se obosise să detalieze cum puteau să înceapă activiştii partidului care se ocupau cu propaganda să le explice muncitorilor şi soldaţilor noua schimbare de politică.

Pe 13 iulie, Comitetul Central s-a reunit în absenţa lui Lenin într-o şedinţă care s-a prelungit şi a fost reluată în ziua următoare.

Liderii bolşevici aveau multe de lămurit. „Zilele din iulie” de la Petrograd aduseseră partidul în pragul dezastrului, iar o dezbatere pe tema strategiei era urgent necesară. Asupra rezultatului însă nu au existat îndoieli serioase: tezele din iulie ale lui Lenin au fost ferm respinse[5]. Furios, Lenin a răspuns printr-un articol, „Despre sloganuri”, însă Comitetul Central n-a dat înapoi. Stalin a sintetizat astfel poziţia adoptată de Comitet: „Sîntem foarte clar în favoarea acelor soviete în care avem majoritatea şi vom încerca să impunem astfel de soviete”. Sloganul „Toată puterea în mîinile sovietelor” a fost păstrat. Absenţa din Petrograd deja îi afecta lui Lenin influenţa asupra conducerii centrale a partidului.

Şura era un adăpost sigur doar temporar, iar Lenin şi Zinoviev au fost de acord cu ideea lui Emeleanov de a se muta la vreo trei kilometri de sat, spre malul îndepărtat al lacului. Acolo avea o fîneaţă şi o colibă din lemn acoperită cu paie. Poşta din capitală putea ajunge în continuare în mod regulat la ei, aducîndu-le ziarele din Petrograd şi veştile de la Comitetul Central; într-adevăr, la adăpostul nopţii, fugarii erau vizitaţi de bolşevici de frunte. Lenin încerca să se folosească de situaţie cum putea mai bine. Mai cu seamă, a reluat lucrul la teoria politică marxistă, care avea să fie publicată mai tîrziu sub titlul *Statul şi revoluţia*. Reuşise mereu să se calmeze citind şi scriind şi avea în colibă destule materiale. Pentru a se relaxa, Lenin şi Zinoviev îl ajutau pe Emeleanov la coasă. De asemenea, înotau. Viaţa în apropierea Razlivului a fost relativ lipsită de peripeţii pînă cînd Zinoviev s-a dus să vîneze nesăbuit într-o zonă interzisă şi a dat nas în nas cu Akseonov, paznicul de vînătoare, care i-a cerut să predea arma. Zinoviev s-a dat drept finlandez, pretinzînd că nu înţelege ruseşte. Akseonov a fost indus în eroare şi, din fericire pentru Zinoviev, s-a lăsat înduplecat. După incident, Zinoviev a devenit raţional şi s-a abţinut de la alte expediţii vînătoreşti[6].

Între timp, din cauza ţînţarilor, coliba devenise de nelocuit, după cum avea să-şi amintească Emeleanov[7]:

> Alături era o bucătărioară; de nişte ţăruşi atîrna o oală în care se făcea ceaiul. Nopţile însă erau insuportabile: ţînţarii nesătui nu te lăsau nici să respiri. Nu conta cum te apărai de ei, mereu ajungeau unde voiau şi de multe ori te mîncau. Dar n-aveai ce să faci, trebuia

pur şi simplu să accepţi situaţia.
Numai cînd ploua era mai bine, iar vara lui 1917 a fost foarte ploioasă. Furtunile însă aduceau cu ele şi necazuri, pentru că apa trecea prin acoperiş. Lenin şi Zinoviev nu puteau susţine cauza revoluţiei uzi leoarcă şi înfriguraţi, încît au hotărît să schimbe planul[8]. Zinoviev îşi făcea mai puţine griji decît Lenin în privinţa arestării şi a ales să se întoarcă incognito la Petrograd. Pe de altă parte, Lenin încă mai credea că ar putea fi spînzurat dacă ajungea să fie judecat; drept urmare, a cerut Comitetului Central să-i organizeze călătoria pînă la o casă conspirativă în Finlanda. Cei doi refugiaţi, Lenin şi Zinoviev, aveau să plece din Razliv împreună.

Li s-a făcut rost de peruci. Ministerul de Interne al lui Kerenski sperase să prevină astfel de subterfugii interzicînd închirierea şi vînzarea perucilor dacă nu exista dovada că reprezentau o nevoie specială. Însă Dmitri Leşcenko, bolşevic din Petrograd, a pretins că avea nevoie de peruci pentru trupa de teatru de amatori a feroviarilor din care făcea parte. Pasul următor era obţinerea documentelor oficiale de călătorie, necesare pentru trecerea graniţei administrative ruso-finlandeze[9]. Lenin şi Zinoviev trebuiau să fie fotografiaţi deghizaţi, iar Leşcenko s-a chinuit să care echipamentul masiv din gară pînă la coliba de pe celălalt mal al lacului. Treaba trebuia făcută imediat după ivirea zorilor, pentru a reduce la minim riscul ca Lenin şi Zinoviev să fie văzuţi şi recunoscuţi de trecători. Întreg procesul a fost o harababură. Fără trepied, Leşcenko a fost nevoit să stea ghemuit ca să ţină obiectivul şi să facă fotografia. Asta însemna că şi Lenin şi Zinoviev au trebuit să îngenuncheze. Leşcenko s-a convins că a făcut nişte fotografii satisfăcătoare numai după cîteva încercări. Apoi s-a întors la Petrograd pentru a scoate negativele şi a ataşa fotografia la documentele false[10].

Cîteva negative nu au ieşit bine, însă unul a fost suficient de bun. Planul era ca Lenin şi Zinoviev să plece în prima săptămînă din august. Însoţiţi de Emeleanov şi de bolşevicii finlandezi Eino Rahja şi Aleksandr Şotman, trebuiau să ajungă la Levaşevo, o gară mică situată la jumătatea drumului dintre Petrograd şi Beloostrov pe calea ferată spre Finlanda. Apoi, cei doi ar fi trebuit să ia un tren înapoi în direcţia Petrograd, spre Udelnaia, unde aveau să rămînă peste noapte în apartamentul muncitorului finlandez Emil

Kalske. De acolo, Zinoviev avea să se ducă la Petrograd şi să-şi asume riscul de a locui în case conspirative puse la dispoziţie de Comitetul Central bolşevic. Lenin, care încă era cea mai căutată persoană de pe lista Ministerului de Interne, nu a riscat şi urma să o ia spre nord, către Finlanda.

Plecînd din Razliv, pe Lenin şi Zinoviev îi aştepta un drum de peste unsprezece kilometri prin pădure, de la lac înspre est. Trebuiau să traverseze o turbărie întinsă şi un rîu fără pod. La scurt timp după plecare, Lenin avea să regrete că nu supervizase planul. Expediţia s-a dovedit o comedie. Mai întîi, Emeleanov n-a ştiut să-i scoată din pădure şi s-au rătăcit. Apoi au trebuit să traverseze o turbărie întinsă căreia proprietarul îi dăduse foc şi care mai ardea mocnit. Dar ce era mai rău abia urma. Şotman pusese la pachet numai trei castraveciori; nu luase nici măcar o chiflă. Cîteva ore mai tîrziu, drumeţii, flămînzi şi obosiţi, au auzit un şuierat de tren în depărtare. Bucuria le-a pierit cînd şi-au dat seama că nu ajunseseră la Levaşevo, ci la Dibunî. Lenin era foarte supărat pe Şotman[11]:

> A trebuit să îi dăm dreptate lui Vladimir Ilici: ne-a înjurat crunt pentru proasta organizare. Sigur nu ar fi fost nevoie să obţinem o hartă detaliată a locului? De ce nu studiaserăm traseul înainte şi aşa mai departe? Am încasat-o şi în privinţa „recunoaşterii”: de ce numai „părea” să fie gara care trebuia? De ce nu ştiam cu siguranţă?

Dar măcar Dibunî avea gară şi era situat pe linia ferată către Finlanda. Lenin spera că poate lucrurile urmau să se îndrepte.

Din păcate, s-au înrăutăţit. Emeleanov şi Şotman s-au plimbat prin gară, iar Lenin, Zinoviev şi Rahja au rămas în ascunzătoare. În timp ce aşteptau următorul tren spre Udelnaia, Emeleanov i-a trezit suspiciuni unui ofiţer, care l-a arestat. Apoi, un tînăr înarmat cu o puşcă l-a chestionat pe Şotman, care încerca să atragă atenţia asupra sa urcînd în tren fără Lenin, Zinoviev şi Rahja. Planul lui Şotman era să-i avertizeze pe bolşevicii din Udelnaia despre problemele apărute la Dibunî. Era însă atît de agitat, încît a coborît din tren după vreo cinci kilometri, la Ozerki, în loc să coboare la Udelnaia. La apartamentul lui Kalske din Udelnaia a ajuns abia la trei dimineaţa.

Celorlalţi călători începuse însă să le surîdă norocul cu cîteva

ore mai devreme. Au luat un tren din Levaşevo la Udelnaia şi peste noapte au stat în casa muncitorului finlandez Emil Kalske, care locuia la un kilometru de gară. A doua zi, lui Lenin i s-a dat o salopetă de fochist, iar seara s-a urcat în trenul 293 condus de Hugo Jalava, trecînd dincolo de graniţa ruso-finlandeză, pînă la Terijoki. Împreună cu el erau Şotman, Rahja şi un alt finlandez, Pekka Parviainen. A fost ca o farsă pe care Jalava a jucat-o împreună cu Rahja:

> „Unde mergi la ora asta?”, am întrebat eu ca să distrag atenţia. Tovarăşul Rahja a răspuns: „Acasă, la *dacea* mea, în Terijoki”.
> Apoi, arătînd spre Ilici, m-a rugat să iau în locomotivă un tovarăş, explicîndu-mi că era un jurnalist care voia să vadă cum e să călătoreşti în locomotivă. Am fost de acord. Ilici s-a prins de mîner şi s-a suit în locomotivă, în vreme ce tovarăşul Rahja s-a dus în vagonul liber. I-am explicat ajutorului meu că cei doi erau proprietari de *dacea* locali. Ca să nu încurce alimentarea cu combustibil a focului, Ilici s-a retras în tender, punînd buşteni în ladă.

Şiretlicul a funcţionat. La Terijoki, după o călătorie de patruzeci de kilometri de la Udelnaia, au coborît din tren şi au luat o trăsură pînă la Jalkala, localitate aflată la cincisprezece kilometri în interiorul Finlandei.

Dimineaţa au luat trenul pînă la Lahti. Şi această călătorie s-a dovedit palpitantă. Problema a fost cu deghizarea adoptată de Lenin în Jalkala, al cărei principal element era o mască lipită de faţă. Lipiciul a început să cedeze înainte de a ajunge la Lahti, iar Lenin a fost nevoit să înlăture masca repede, fără vaselină sau apă, înainte să se dea jos din tren[12]. O fi scris el despre „arta revoluţiei”, însă, după cum s-a putut vedea, nu stăpînea şi arta deghizării revoluţionare.

Pe peronul din Lahti, Lenin şi însoţitorii săi s-au temut să nu atragă atenţia unor angajaţi ai gării din cauza feţei care încă-l ustura după îndepărtarea adezivului. Nimeni nu a fost însă prea curios, aşa că grupul s-a calmat. Şotman a luat-o înainte ca să organizeze sosirea secretă a lui Lenin la Helsinki (Helsingfors). Mulţi ani, marxiştii finlandezi cooperaseră cu dragă inimă cu facţiunea bolşevică, datorită punctului ei de vedere în „chestiunea

naţională”[13]. Erau adevăraţi maeştri în a induce în eroare autorităţile guvernamentale ruse şi, spre deosebire de Emeleanov, nu aveau nevoie de hărţi ca să se descurce în propria ţară. Lenin a ajuns la Helsinki pe 10 august şi următoarele săptămîni le-a petrecut în diferite case conspirative. Una dintre acestea îi aparţinea lui Gustav Rovio. Lenin nu putea fi mai în siguranţă de-atît, din moment ce Rovio era şeful ales al poliţiei din capitala finlandeză. Era ceva uluitor: în vreme ce ministrul rus de Interne din Petrograd oferea o recompensă de 200.000 de ruble pentru prinderea lui Lenin, subordonatul său oficial din Helsinki îl ascundea ca să nu fie arestat[14].

În timp ce Lenin se acomoda cu un nou ritm de lucru, curierii stabileau o linie de legătură atît cu Petrogradul, cît şi cu Stockholmul. Existau două diferenţe faţă de anii pe care îi petrecuse ca emigrant. Prima consta în faptul că Lenin era, din punct de vedere fizic, departe de aparatul central al partidului. A doua era absenţa Nadiei. E adevărat că l-a vizitat de două ori după ce a obţinut un paşaport de la „bătrîna Atamanova” şi s-a deghizat în muncitoare de fabrică. Totuşi, el n-a încurajat-o să rămînă; din motive de siguranţă, nici măcar nu a condus-o înapoi la gara din Helsinki[15].

Lenin a continuat să fie furios pe Comitetul Central pentru că îi respinsese propunerile în privinţa sloganurilor. Se mai consola într-o oarecare măsură cu activitatea literară. Avea multe cărţi şi s-a dedicat tratatului despre *Stat şi revoluţie*. Umpluse deja cu notiţe pe acest subiect un caiet bleumarin înainte de a pleca din Elveţia. Caietul conţinea însemnările sale din lucrările lui Marx şi Engels pe care le citise acolo. Într-adevăr, în notiţele sale se regăsea deja o formă preliminară a cărţii pe care voia să o scrie şi credea că acele idei, dacă reuşea să le publice, aveau să fie considerate capodopera lui. I-a scris despre asta lui Kamenev, rugîndu-l să-şi asume responsabilitatea tipăririi cărţii în eventualitatea în care el avea să fie arestat şi executat: „*Entre nous*: dacă mă vor lichida, te rog pe d-ta să publici caietul meu intitulat «Marxismul despre stat» (a rămas la Stockholm). Caietul cu coperta bleumarin, legat. Conţine toate citatele din Marx şi Engels, precum şi din Kautsky în polemica lui cu Pannekoek”[16]. Capitolele le-a scris cu tot mai mult entuziasm la Helsinki. Abia aştepta să le publice şi să demonstreze că

interpretarea sa idiosincrasică a marxismului era singura autentică.

Aşadar, de ce a fost Lenin acuzat de o lipsă crasă de sinceritate în raport cu cartea sa? Principalul motiv constă în contrastul dintre previziunile făcute în *Statul şi revoluţia* şi realitatea bolşevismului aflat la putere. *Statul şi revoluţia* descria un viitor inevitabil în care clasa muncitoare avea să devină clasa conducătoare şi simplii muncitori aveau să ia deciziile importante cu privire la stat şi societate. Situaţia de după octombrie 1917 a fost însă cu totul alta, statul sovietic devenind repede o dictatură a unui partid unic care folosea forţa ca să înăbuşe grevele din industrie şi protestele politice ale muncitorilor. Intenţiile sale atunci cînd a scris *Statul şi revoluţia* au fost puse puternic la îndoială.

Trebuie să admitem că Lenin, un politician însetat de putere, era de multe ori nesincer şi perfid. Criteriul său în ceea ce priveşte moralitatea unei acţiuni era simplu: aceasta constituia o piedică sau un sprijin pentru cauza revoluţiei? Deşi în politică rareori minţea fără să clipească, avea o dexteritate de neegalat în a ocoli adevărul. Era recunoscut pentru faptul că inventa declaraţii care să-i ducă deliberat în eroare pe duşmanii săi. În 1917 a fost însă atacat pentru că mersese mult prea departe. A fost acuzat nu numai că ar fi ştiut dintotdeauna că Roman Malinovski era agent al Ohranei, ci şi că el însuşi ar fi fost agent german plătit. Pînă la Revoluţia din Februarie 1917, Lenin putuse să nege că Malinovski fusese în serviciul Ohranei, dar deschiderea dosarelor Ministerului de Interne a spulberat această iluzie. Existau dovezi pentru care trebuia să dea socoteală şi a fost nevoit să meargă la o audiere oficială la începutul verii. Ca să se apere, pur şi simplu a susţinut că Ohrana şi Malinovski îi induseseră în eroare pe toţi. Şi a reuşit să-i convingă pe cei care l-au audiat că înainte de 1917 bolşevicii nu colaboraseră niciodată cu bună ştiinţă cu poliţia secretă a monarhiei ţariste.

I-a fost însă mai greu să scape de acuzaţia că, de la Revoluţia din Februarie, Comitetul Central bolşevic acţionase în cunoştinţă de cauză ca o marionetă a Germaniei. Existau multe dovezi indirecte că bolşevicii primeau bani de la Berlin. Biroul de Contraspionaj rus trimisese ştirea către presa din Petrograd pe 4 iulie, cînd guvernul se confrunta cu tulburările pricinuite de

partidul bolşevic şi susţinătorii săi în centrul Petrogradului.

Anchetatorii Biroului de Contraspionaj credeau că era plauzibil – însă nu puteau să demonstreze acest lucru – că banii erau transferaţi Comitetului Central bolşevic de către Jakub Hanecki, care îi primea de la intermediarul german Alexander Helphand-Parvus. Se pare că Hanecki, un oficial al Biroului din Străinătate al Comitetului Central bolşevic din Stockholm, transfera fondurile în secret prin credite bancare şi curieri. Acum se ştie că autorităţile germane au pus la dispoziţie milioane de mărci pentru ca ruşii să poată desfăşura activităţi de propagandă pentru pace. Nu poate fi tocmai o coincidenţă faptul că bolşevicii, în ciuda numărului mic de locuri pe care le deţineau în soviete şi în alte organizaţii de masă după Revoluţia din Februarie, au înfiinţat în scurt timp numeroase ziare. Nu vom şti probabil niciodată cît de multe detalii avea Lenin despre finanţarea germană, dar era un politician căruia îi plăcea să deţină controlul. Numai un credul ar putea să accepte că nu ştia ce se petrece. Întîmplător, anchetatorii au fost cît pe ce să-l prindă în flagrant delict pe Hanecki însuşi la graniţă la Tornio. În orice caz, erau iritaţi pentru că o parte din descoperirile lor fuseseră divulgate prematur de ziarele din Petrograd.

Lenin a abordat problema avocăţeşte. Putea să respingă cu uşurinţă acuzaţia că ar fi acţionat la comanda guvernului german. De asemenea, nu risca nimic dacă nega că vorbise cu Helphand-Parvus şi putea chiar să ridiculizeze aluzia că ar fi primit personal bani de la Hanecki. În felul acesta, nu trebuia să mintă făţiş că, sub supravegherea sa generală, conducerea bolşevică nu acceptase bani de la inamicul de război al Rusiei. Dacă ar fi fost arestat de Guvernul Provizoriu, răspunsurile evazive ale lui Lenin ar fi fost investigate insistent. El însă locuia în casa şefului poliţiei din Helsinki şi putea aştepta pînă cînd furtuna legată de „aurul german” avea să treacă.

A continuat să scrie *Statul şi revoluţia*. Lucrul la carte i-a luat mai mult decît îşi imaginase – şi încă nu încheiase ultimul capitol înainte de Revoluţia din Octombrie. Motivele pentru care voia să scrie cît mai repede erau foarte practice. Vedea cartea ca pe o contribuţie vitală la capacitatea partidului său de a gestiona situaţia politică curentă din Rusia. La un nivel mai general,

urmărea să explice care era cea mai potrivită strategie pentru bolşevicii din Rusia şi socialiştii de extremă stînga din toată lumea ca să pună bazele unui stat socialist. Îi plăcea să se afirme ca teoretician. Argumentul din *Statul şi revoluţia* era că strategia celorlalte partide socialiste, mai ales a menşevicilor şi socialiştilor-revoluţionari din Rusia şi a Partidului Social-Democrat German, era inadecvată pentru înfăptuirea socialismului. Lenin dădea vina pe Karl Kautsky, pe care îl considera a fi sursa ideilor directoare ale menşevicilor şi socialiştilor-revoluţionari, iar jumătate din cartea sa era dedicată studierii transformării politice prezise de Marx şi Engels şi realizate într-o oarecare măsură de către sovietele ruseşti de deputaţi ai muncitorilor şi soldaţilor în direcţia revoluţiei socialiste europene.

Lenin a lansat cîteva afirmaţii fundamentale. Marx, spunea el, plecase de la premisa că, pentru ca socialiştii să preia puterea, în mod normal ar fi necesară o campanie ce ar implica violenţe. În capitalism, clasele de mijloc deţineau toate avantajele şi aveau să facă apel la educaţia lor, la banii lor şi la orice metode pernicioase care le erau la îndemînă pentru a împiedica revoluţia. Prin urmare, socialiştii trebuiau să admită că violenţa era necesară pentru ca schimbarea istorică să se realizeze. În plus, regimul socialist revoluţionar nu putea dăinui mult timp decît dacă utiliza în continuare metode violente. Trebuia aşadar să lupte pentru instaurarea unei „dictaturi a proletariatului". În perioada de început a revoluţiei socialiste era necesară o administraţie care să se bazeze fără echivoc pe principiile „luptei de clasă". Fostele clase superioare şi de mijloc trebuiau să-şi piardă drepturile civile. Regulile trebuiau impuse de clasa muncitoare, care avea să introducă în mod constant în societate – nu doar în Rusia, ci în toată lumea industrializată – reformele socialiste.

Lenin a prezentat pe larg moştenirea lui Marx şi Engels şi a încercat să arate că aceştia inventaseră o serie concretă de etape prin care se va putea ajunge la o comunitate perfectă – cunoscută drept comunism – pretutindeni în lume. Propunea ca această serie de etape să se desfăşoare după cum urmează. Capitalismul urma să fie înlăturat printr-o revoluţie violentă ce avea să fie consolidată prin „dictatura proletariatului". O astfel de dictatură, la început crîncenă, avea să acapareze instituţiile şi să inspire practicile şi

idealurile socialismului. Nevoia discriminării pe criterii de clasă urma să se diminueze constant pe măsură ce rămăşiţele vechilor clase superioare şi de mijloc vor înceta să mai reprezinte o ameninţare. Socialismul, din ce în ce mai matur, avea să faciliteze un progres enorm faţă de capitalism. Clasele sociale de jos se vor deprinde cu funcţiile de conducere în administraţie, iar economia, eliberată de constrîngerile capitalismului, se va extinde şi în acele sectoare care deservesc nevoile obiective generale ale populaţiei. Totuşi, socialismul avea să implice în continuare un anumit grad de inegalitate socială şi politică şi încă va mai necesita existenţa unui stat. Lenin sublinia că *la raison d'être* a statelor era folosirea coerciţiei pentru a favoriza interesele claselor conducătoare în încercarea lor de a domina celelalte clase. În socialism, la conducere avea să se afle „proletariatul".

Totuşi, scopul final al marxismului, după cum sublinia Lenin, fusese întotdeauna acela de a crea o societate fără opresiune şi exploatare. Aceasta avea să fie ultima etapă de dezvoltare istorică. În cele din urmă, comunismul va transpune în realitate principiul „de la fiecare după posibilităţi, fiecăruia după nevoi". Nu va mai exista nici o diferenţă în privinţa recompenselor materiale. Fiecare individ din societate urma să aibă posibilitatea de a-şi dezvolta potenţialul talent. O persoană va putea să presteze atît muncă fizică, cît şi intelectuală. Toţi oamenii vor fi implicaţi în propria administrare şi nevoia de a avea o pătură politică specială, un aparat birocratic şi forţe armate profesioniste va dispărea. După Lenin, decizii pe care înainte le luau miniştri vor putea fi încredinţate şi unei fete de la bucătărie. Statul nu va mai fi necesar. Pe măsură ce se va apropia comunismul, statul „va păli".

Lenin se prezenta pe sine ca umilul aducător la lumină al fundamentelor marxismului îngropate de o generaţie de interpreţi, în special de Kautsky, care respinseseră nu doar necesitatea unei revoluţii socialiste violente, ci şi angajamentul faţă de obiectivul comunist final, acela al unei societăţi fără stat. Kautsky şi Martov au pus însă repede sub semnul întrebării argumentele lui Lenin. Ei au atras atenţia asupra faptului că Marx folosise sintagma „dictatura proletariatului" doar sporadic şi că nu respinsese posibilitatea unei transformări socialiste paşnice. De asemenea, au arătat că, în ultimii săi ani de viaţă, Marx recunoscuse că

societăţile capitaliste avansate nu erau polarizate între o clasă capitalistă redusă numeric şi o clasă muncitoare vastă şi săracă, ci includeau în tot mai mare măsură grupuri intermediare de experţi: ingineri, profesori, oameni de ştiinţă şi administratori. Kautsky şi Martov i-au criticat sociologia. Nu înţelegea oare că orice dictatură proletară va duce în cele din urmă la oprimarea de către o clasă care reprezenta ea însăşi o minoritate demografică? Nu înţelegea că societăţile capitaliste avansate aveau mereu nevoie de formare şi expertiză? Nu cumva Lenin se apropia mai mult de revoluţionarii autoritarişti ai secolului al XIX-lea pe care Marx şi Engels îi combăteau – Wilhelm Weitling, Louis-Auguste Blanqui şi Piotr Tkacev?

Toţi aceşti revoluţionari se dedicaseră unor campanii teroriste, şi totuşi, în *Statul şi revoluţia*, Lenin evitase o dezbatere despre teroarea de stat. Pînă la sfîrşitul anului, el a scris numai în treacăt despre aceasta, comparînd Rusia anului 1917 cu Franţa anului 1793[17]:

> Iacobinii au declarat că sînt duşmani ai poporului toţi cei care „favorizează planurile tiranilor coalizaţi împotriva republicii".
> Exemplul iacobinilor este instructiv. El nu şi-a pierdut nici azi valabilitatea, cu deosebirea însă că trebuie aplicat clasei revoluţionare a secolului XX, muncitorilor şi semiproletarilor. Pentru această clasă, în secolul XX, duşmanii poporului sînt nu monarhii, ci moşierii şi capitaliştii ca clasă. [...]
> „Iacobinii" secolului XX nu i-ar ghilotina pe capitalişti – a urma un exemplu bun nu înseamnă a-l copia. Ar fi de ajuns să arestăm 50 sau vreo 100 de magnaţi şi rechini ai capitalului bancar, pe principalii cavaleri ai jafului din avutul statului şi ai jafului bancar; ar fi de ajuns să-i băgăm la răcoare pentru cîteva săptămîni *ca să le dezvăluim maşinaţiile* şi să le arătăm tuturor celor exploataţi „cui îi trebuie războiul".

Ideea că Lenin chiar se aştepta ca teroarea guvernului închipuită de el să fie blîndă şi de scurtă durată, aşa cum susţinea în *Pravda*, trebuie privită cu scepticism. Lenin era capabil nu numai de minciună şi înşelăciune, ci şi de afirmaţii de o demagogie politică incredibilă.

Devine astfel clar că în 1917 Lenin nu oferea, aşa cum se

presupune în general, o viziune libertară asupra socialismului[18]. El folosea în sens peiorativ cuvinte precum „libertate” şi „democraţie”. Lua în derîdere concepte precum separarea puterii între autorităţile legislativă, executivă şi judecătorească. Detesta chiar viaţa publică în sine; voia ca prin revoluţia socialistă societatea să se îndepărteze de „politizare” şi să se îndrepte spre „administrare”. Pentru el, „parlamentarismul” era un obiectiv corupt. Nu avea deci timp de pierdut cu competiţia interpartinică, pluralismul cultural sau apărarea intereselor diferitelor minorităţi sociale. Nu-l interesau drepturile individuale ale cetăţenilor. El voia ca dictatura lui să judece totul în funcţie de criteriul „luptei de clasă”. Nu-l speria războiul civil. Considera că un astfel de conflict era firesc şi o consecinţă dezirabilă a propăşirii cauzei socialiste. *Statul şi revoluţia* a fost descrisă drept o carte descurajantă din cauză că nu recunoaşte beneficiile valorilor liberal-democratice ale guvernării, ceea ce, într-un anumit sens, e adevărat. Analiza poate merge însă şi mai departe: trebuie să recunoaştem că această carte nu numai că nu propune libertatea civilă universală, ci conţine, de fapt, o campanie deliberată şi bine definită împotriva unor astfel de libertăţi.

Lenin voia să-i atragă de partea lui pe marxiştii cu experienţă din Rusia şi Europa. *Statul şi revoluţia* era o junglă impenetrabilă de citate şi argumente pentru cea mai mare parte a publicului cititor şi, oricum, nu a fost publicată pînă în 1918. Cartea reflecta însă ideile strategice fundamentale ale lui Lenin privind înfăptuirea revoluţiei. Aceste idei erau împărtăşite, într-o măsură mai mică sau mai mare, de tovarăşii săi din Comitetul Central, iar *Statul şi revoluţia* a contribuit la reducerea diferenţelor dintre bolşevicii de frunte şi la reafirmarea întîietăţii ideilor lui Lenin în definirea bolşevismului.

Cît timp a lucrat la carte, Lenin a făcut şi presă de partid. Astfel, influenţa sa a trecut dincolo de graniţele Comitetului Central, iar tovarăşii săi bolşevici din ţară erau înştiinţaţi că el rămînea activ. În iulie şi august, a cerut din nou ca politicile să fie schimbate, bazîndu-şi analiza pe o analogie cu istoria Franţei; Aleksandr Kerenski, succesorul prinţului Lvov în funcţia de prim-ministru, încerca, chipurile, să devină un Bonaparte al revoluţiei ruse şi, ridicînd clasele una împotriva alteia şi rămînînd deasupra

conflictelor, să guverneze ca despot. În guvernul lui Kerenski, instalat la 25 iulie, socialiştii erau majoritari, însă Lenin susţinea că politicile acestuia nu aveau nici o legătură cu socialismul. Guvernul Provizoriu era o dictatură a clasei burgheze. În realitate, Lenin supraestima coeziunea şi natura „contrarevoluţionară” a statului rus condus de Kerenski. Totuşi, guvernul îşi dorea fără îndoială să prevină încă o răbufnire ca aceea din zilele de 3 şi 4 iulie, iar printre priorităţile sale se număra restabilirea legii şi a ordinii în cadrul forţelor armate şi a vieţii publice civile. A fost reintrodusă pedeapsa capitală pentru dezertare şi alte încălcări grave ale obligaţiilor militare. În urma unei înţelegeri încheiate de Kerenski cu noul comandant suprem al forţelor armate, Lavr Kornilov, sovietele, sindicatele şi comitetele fabricilor şi atelierelor trebuiau să se supună autorităţii guvernului.

Cînd partidul bolşevic a organizat în secret cel de-al Şaselea Congres, între 26 iulie şi 2 august, Lenin nu a putut participa. Riscul ca Guvernul Provizoriu să-l prindă era prea mare. Pentru partid, a fost un bun prilej de a cîntări situaţia. Mai mulţi bolşevici importanţi încercau să-şi dea seama dacă revoluţia socialistă europeană era iminentă, dacă un război revoluţionar era realist şi dacă s-ar fi putut trece repede peste declinul economic. Totuşi, optimismul perseverent al lui Lenin nu slăbise, iar recomandările sale specifice privind politica începeau să aibă efect. Mai concret, congresul a fost de acord să renunţe la sloganul „Toată puterea în mîinile sovietelor”. După o dezbatere îndelungată despre sloganuri, s-a decis ca acesta să fie înlocuit cu „Toată puterea în mîinile proletariatului sprijinit de ţărănimea cea mai săracă şi de democraţia revoluţionară organizată în sovietele de deputaţi ai muncitorilor, soldaţilor şi ţăranilor”. E greu să-ţi imaginezi un slogan mai stîngaci decît acesta. Poate că bolşevicii aveau nevoie de prezenţa lui Lenin mai mult decît o recunoşteau.

Sfatul său din august a fost plin de iritare şi nerăbdare. Guvernul lui Kerenski, spunea Lenin nemulţumit, acţionase aşa cum prezisese el. Ducea războiul pînă la capăt. Reducea la tăcere opoziţia din forţele armate, iar sovietele orăşeneşti neobediente erau ameninţate cu dizolvarea. Era mai înţelept să atragi sprijinul cadeţilor şi al înaltului comandament decît să faci concesii partidelor socialiste (din această cauză, Viktor Cernov şi-a dat

demisia dezgustat). Cu toate astea, menşevicii şi socialiştii-revoluţionari refuzau să se descotorosească de Kerenski. Iuli Martov, din aripa stîngă a menşevicilor, a venit cu ideea preluării puterii de către o administraţie socialistă, bazată pe partidele reprezentate în soviete, însă colegii săi l-au ignorat. Înţelegerea secretă dintre menşevici şi socialişti-revoluţionari, pe de o parte, şi „dictatura militară” a lui Kerenski, pe de altă parte, era desăvîrşită. Lenin continua să cîştige teren pe măsură ce Kerenski întîmpina tot mai multe dificultăţi. Ţăranii puneau stăpînire pe pămînturi, soldaţii de pe frontul de răsărit dezertau, muncitorii preluau conducerea fabricilor. Producţia industrială era dezorganizată, iar proviziile de hrană scădeau dramatic. Pe 21 august, armatele germane au înaintat de-a lungul sectorului nordic şi au cucerit Riga. Lenin întreba în mod repetat Comitetul Central bolşevic de ce permitea Guvernului Provizoriu să conducă în continuare.

A urmat „afacerea Kornilov”. Kerenski s-a înţeles cu comandantul suprem al forţelor armate, Kornilov, să mute trupele în Petrograd pentru a impune sovietelor să respecte ordinea. Însă Kerenski a început să se îngrijoreze în privinţa lui Kornilov, constatînd popularitatea de care acesta s-a bucurat în cercurile militare şi politice ale dreptei la Conferinţa de Stat ţinută de Kerenski însuşi la Moscova pe 12 august. Relaţiile dintre cei doi s-au deteriorat şi mai mult ca urmare a interferenţelor consilierilor lor. Pe 28 august, lui Kornilov i s-a cerut să amîne mutarea trupelor de pe linia frontului în Petrograd. Kerenski se temea de un *coup d’état*. În starea de confuzie crescîndă, Kornilov a tras concluzia că Kerenski nu era potrivit să conducă şi a hotărît să nu respecte ordinul. Guvernul Provizoriu era la bunul plac al lui Kornilov. Panicat, Kerenski a apelat la partidele din soviete, inclusiv la bolşevici, cerîndu-le să trimită agitatori care să convingă trupele lui Kornilov să se supună Guvernului Provizoriu şi să permită arestarea lui Kornilov. Acest lucru s-a întîmplat în timp util, însă cu preţul reprimirii partidului bolşevic în arena politică.

Lenin era încîntat. Pe 1 septembrie a început să scrie un articol, „Despre compromisuri”, reintroducînd sloganul „Toată puterea în mîinile sovietelor” şi lăsînd să se înţeleagă că exista posibilitatea unei treceri paşnice la guvernarea socialistă. Kerenski s-a văzut nevoit să fie mai atent cu menşevicii şi socialiştii-revoluţionari,

mai ales din momentul în care a fost cunoscută public întreaga implicare a cadeţilor în sprijinul lui Kornilov[19].

> Numai în vederea acestei desfăşurări paşnice a revoluţiei – posibilitate *extrem* de rară în istorie şi *extrem* de preţioasă, posibilitate excepţional de rară –, numai în vederea ei, bolşevicii, adepţi ai revoluţiei mondiale, adepţi ai metodelor revoluţionare, pot şi trebuie, după părerea mea, să admită un asemenea compromis.

„Compromisul” la care se referea era acela că bolşevicii aveau să rămînă fideli metodelor politice non-violente atît timp cît menşevicii şi socialiştii-revoluţionari vor forma un guvern „care să fie responsabil în întregime şi exclusiv în faţa sovietelor” şi vor permite sovietelor din provincii să reprezinte administraţia oficială, în vreme ce bolşevicilor li se va garanta „libertatea deplină a agitaţiei”[20]. Erau puţine şanse ca asemenea condiţii să fie respectate, iar Lenin probabil că ştia asta. Pe 3 septembrie a scris o completare în care afirma că, în lumina evenimentelor recente, compromisul istoric nu putea fi pus în practică[21]. Se referea la decizia lui Kerenski de a forma un Directorat compus din cinci persoane şi la reticenţele menşevicilor şi socialiştilor-revoluţionari de a rupe legăturile cu cadeţii. Directoratul reprezenta, în mod evident, o contrapondere la „Toată puterea în mîinile sovietelor”[22].

În articolele care au urmat, Lenin a continuat să-şi susţină punctul de vedere, dar situaţia s-a schimbat brusc pe 12 septembrie, cînd a adresat o scrisoare Comitetului Central bolşevic, Comitetului din Petrograd şi Comitetului din Moscova. Bolşevicii deţineau la acel moment majoritatea în ambele soviete, Petrograd şi Moscova, iar Lenin insista: „Luînd puterea *concomitent* la Moscova şi la Petrograd (nu importă care dintre ele va începe; ar putea începe chiar Moscova), vom învinge *în mod cert şi indiscutabil*”[23]. Membrii Comitetului Central erau îndreptăţiţi să creadă că Lenin se comporta iresponsabil în privinţa siguranţei partidului. Pe 13 septembrie, înainte să primească această scrisoare, ei au hotărît să introducă ideile esenţiale din articolul lui Lenin „Despre compromisuri” în declaraţia generală a partidului, pentru a fi citită la aşa-numita Conferinţă Democrată a tuturor partidelor de la stînga cadeţilor de pe 14 septembrie. Răzgîndirile

strategice ale lui Lenin deveneau insuportabile. Devenise evident că era rupt de alternativele reale din Rusia şi că trebuia ignorat. Dar de data aceasta el şi-a menţinut punctul de vedere. Pe 13 septembrie a început să scrie o a doua scrisoare, mai lungă, intitulată „Marxism şi insurecţie”, cu scopul de a-şi duce la bun sfîrşit argumentaţia. Lenin compara situaţia din 3-4 iulie cu contextul din acel moment. Clasa muncitoare era în sfîrşit de partea partidului. Starea de spirit generală era în favoarea revoluţiei, iar duşmanii politici ai partidului bolşevic erau prinşi în capcana propriilor şovăieli. Insurecţia era crucială[24].

Comitetul Central a analizat scrisorile lui Lenin pe 15 septembrie în prezenţa lui Troţki şi Kamenev, care fuseseră eliberaţi din închisoare. Majoritatea membrilor erau îngroziţi de ceea ce citeau. E greu de spus ce ar fi făcut Kerenski dacă ar fi aflat despre conţinutul scrisorilor. Comitetul Central a hotărît să ardă toate copiile scrisorilor, păstrînd doar cîte un exemplar[25]. Cel mai probabil, pe bolşevici i-ar fi pîndit un dezastru dacă ar fi dus la îndeplinire cererea lui Lenin de a iniţia imediat o insurecţie. Majoritatea sovietelor rămîneau în mîinile menşevicilor şi socialiştilor-revoluţionari şi ar fi izbucnit conflicte armate intense dacă bolşevicii ar fi ieşit în stradă. O încercare a Sovietului din Petrograd de a prelua puterea i-ar fi oferit lui Kerenski un pretext minunat pentru eliminarea partidului bolşevic din viaţa publică.

Lenin însă nu renunţa şi ştia că în interiorul partidului, printre soldaţii din garnizoane şi în rîndul clasei muncitoare, existau elemente la care putea apela. Maria Ilinicina, veşnic loială lui Lenin, a ignorat dispoziţiile Comitetului Central şi a transmis scrisorile acestuia Comitetului din Petersburg[26]. Lenin voia să se implice direct şi i-a cerut lui Şotman să convingă Comitetul Central să-i permită să revină în Petrograd. Comitetul Central a respins cererea. Lenin a răspuns furios: „N-o să las lucrurile aşa, n-o să las lucrurile aşa!”[27]. Pentru Şotman, ideile politice utopice ale lui Lenin erau aproape la fel de inacceptabile precum graba lui în privinţa insurecţiei; el susţinea că revoluţia socialistă era o problemă complexă. Lenin a răbufnit[28]:

> Prostii! Orice muncitor ar putea să se ocupe de orice minister în doar cîteva zile; nu trebuie abilităţi speciale şi nu e necesar să cunoşti

tehnicile de lucru din moment ce asta e treaba birocraţilor pe care-i vom obliga să muncească tot aşa cum îi fac ei să muncească acum pe muncitorii specialişti.

De-a lungul anului 1917, Lenin a dat de înţeles că viitoarea revoluţie socialistă avea să fie una uşoară şi a subliniat că majoritatea muncitorilor, ţăranilor şi soldaţilor aveau să sprijine partidul. Şotman fusese martor direct la scenă. Aplecîndu-se spre el şi mijind ochiul stîng, Lenin l-a întrebat: „Cine o să ni se mai împotrivească?”[29].

Deşi exagerase pentru a impresiona, probabil că credea ce spunea, cel puţin la modul general. Nu putem fi însă absolut siguri, mai ales că nu prea obişnuia să-şi împărtăşească cele mai intime gînduri. Şi, evident, voia să dea noi asigurări partidului că totul avea să fie bine după ce va fi preluat puterea. Poate că în mintea lui se conturau deja şi alte posibilităţi. La fel ca alţi lideri bolşevici, şi el citise mult despre Revoluţia Franceză şi căuta mereu antecedente în Franţa cu care să compare evenimentele curente din Rusia. Îi admira pe Robespierre şi pe iacobini, precum şi eforturile lor intense de a consolida regimul revoluţionar, chiar dacă în cele din urmă nu au ieşit învingători. E greu de crezut că Lenin nu s-a gîndit niciodată că, dacă partidul său ar ajunge la putere, opoziţia internă şi internaţională ar putea provoca un măcel continuu. Există documente care atestă faptul că Lenin nu şi-a exprimat public această admiraţie de teamă să nu afecteze popularitatea partidului. De exemplu, s-a supărat pe Troţki atunci cînd acesta i-a ameninţat cu ghilotina pe opozanţii bolşevismului. Nu avea însă o problemă cu teroarea în sine, ci era de părere că „cu ghilotina nu e de glumit”[30]. În acelaşi timp, Lenin îşi dădea sieşi asigurări că o revoluţie socialistă condusă de bolşevici avea să fie diferită de orice altă revoluţie anterioară. Masele populare aveau să fie de partea sa, la început în Rusia, apoi în toată Europa. Prin urmare, acţiunile represive nu ar fi trebuit să dureze prea mult şi nici să provoace răni foarte adînci.

Fără îndoială, lui Lenin nu-i păsa că partidul bolşevic avea să întîmpine opoziţia claselor de mijloc. Era convins că Rusia avea de ales între două extreme: o dictatură burgheză şi una proletară. Pentru prima oară de cînd se întorsese din Elveţia, scria deschis în

presa centrală a partidului despre intenţiile sale dictatoriale. Ţara, declara el, pur şi simplu nu putea fi guvernată de menşevici, socialişti-revoluţionari şi cadeţi. Încercarea de puci a lui Kornilov demonstrase că strategia lor era iremediabil slabă. Era momentul să se cadă de acord asupra priorităţii supreme: insurecţia împotriva Guvernului Provizoriu.

Încălcînd disciplina de partid şi ignorîndu-l pe Aleksandr Şotman, Lenin a apelat la Gustav Rovio ca să-l ajute cu o locuinţă sigură în Vîborg, oraşul finlandez de lîngă graniţa administrativă ruso-finlandeză. Un alt episod burlesc s-a petrecut atunci cînd a avut nevoie de o nouă perucă. Rovio l-a dus pe Lenin la un peruchier, însă acesta ar fi avut nevoie de cîteva săptămîni ca să confecţioneze peruca. Lenin i-a cerut să-i dea una gata făcută care să-i vină cît de cît. Singura care se potrivea era una gri-argintie, iar peruchierul nu prea voia s-o vîndă, întrucît îl făcea pe client să arate de vreo şaizeci de ani. Fireşte, Lenin nu i-a dezvăluit că nu cumpăra peruca din raţiuni estetice, ci tocmai pentru a se deghiza[31]. În cele din urmă, a cumpărat peruca, iar Rovio a obţinut un paşaport fals şi i-a găsit o locuinţă în Vîborg unde urma să stea împreună cu un alt tovarăş finlandez[32]. După ce a ajuns acolo, la începutul ultimei săptămîni din septembrie, Lenin a început să caute imediat căi de a ajunge în Petrograd. În cîteva zile a şi plecat. Din nou l-a ignorat pe Şotman. Din nou a cumpărat o perucă, de data asta deghizîndu-se într-un pastor luteran finlandez[33]. Lenin, ateul militant, se întorcea la Petrograd ca slujbaş al Domnului. Tovarăşul său de călătorie era metalurgistul Eino Rahja; mecanicul de locomotivă era acelaşi Hugo Jalava care-l transportase în direcţia opusă peste graniţa ruso-finlandeză în august[34].

La Petrograd, Lenin a locuit la o tînără bolşevică specialistă în agronomie, Margarita Vasilievna Fofanova, pe strada Serdobolskaia, ce dădea spre Gara Finlanda, în raionul Vîborg. Fofanova a trebuit să respecte „regimul său strict”[35]:

> Mi-a spus să-i procur zilnic, nu mai tîrziu de ora opt şi jumătate în fiecare dimineaţă, toate ziarele care apăreau în Petrograd, inclusiv pe cele burgheze. Au fost stabilite orele pentru micul dejun şi prînz. Apoi Vladimir Ilici a adăugat: „Margarita Vasilievna, o să-ţi fie greu în prima săptămînă. Totul o să cadă pe umerii tăi”.

Rahja făcea cumpărăturile; singurele persoane care l-au mai vizitat în acel apartament au fost Nadejda Konstantinovna şi Maria Ilinicina. Cînd Fofanova era plecată, Lenin petrecea cea mai mare parte a timpului încuiat în casă.

Dar Lenin mai trebuia să-şi susţină punctul de vedere şi direct în faţa Comitetului Central dacă voia ca acesta să-şi dea acordul pentru o revoltă armată imediată. A fost organizată o şedinţă de lucru pe 10 octombrie, în apartamentul de pe malul insulei Petrogradskaia Starona al Galinei Flakserman, care era măritată cu menşevicul stîngist Nikolai Suhanov. Discret, Suhanov şi-a petrecut noaptea la birou: cam aşa arătau politeţurile interpartinice ale perioadei. Flakserman a pregătit ceai la samovar şi le-a dat participanţilor biscuiţi. Întîlnirea a început pe la 10 seara. În contextul revoluţionar haotic, cînd comunicaţiile şi transportul erau nesigure, doar doisprezece membri ai Comitetului Central au reuşit să fie prezenţi. Ceea ce au auzit urma să aibă o influenţă uriaşă asupra evenimentelor. Principalul subiect de pe agendă era problema preluării puterii de către partid şi a luat forma mai curînd stranie a unui „raport asupra momentului actual” prezentat de Lenin. Camera era slab luminată. Majoritatea participanţilor îl vedeau pe Lenin prima oară după luni de zile de absenţă. Îmbrăcat ca un pastor luteran, i-a cam luat prin surprindere. Din păcate, încă nu aflase cum să împiedice peruca să-i tot cadă şi căpătase obiceiul nervos de a o netezi cu ambele mîini. Ticul li s-a părut comic tovarăşilor săi.

Totuşi, distracţia lor a fost de scurtă durată. După ce Sverdlov a făcut o trecere în revistă a evenimentelor curente, Lenin a vorbit cu înflăcărare timp de o oră, pledînd pentru insurecţie. Toţi cei de faţă i-au observat furia şi nerăbdarea. Comitetul Central, a spus Lenin, arătase „un soi de indiferenţă faţă de problema insurecţiei”. Acum sosise momentul să se ia o decizie. Dacă „masele” erau apatice, asta se datora faptului că se săturaseră de „vorbe şi promisiuni”. După Lenin, „avem acum susţinerea majorităţii”. Poate că ţăranii nu-i vor vota pe bolşevici, însă vor lua pămînturile în stăpînire, ceea ce va sfida autoritatea Guvernului Provizoriu, pe care Lenin l-a acuzat că plănuia să predea Petrogradul nemţilor. A fost o dezbatere lungă şi aprinsă. Toţi cei prezenţi erau conştienţi de pericolul pe care îl constituia acceptarea propunerii lui Lenin,

însă pînă la urmă acesta a convins Comitetul Central. În zorii zilei de 11 octombrie, moţiunea sa a fost ratificată cu zece voturi pentru şi două împotrivă[36].

Pentru Comitetul Central, însemna că se angajase să-şi canalizeze energiile asupra „laturii tehnice” a planificării insurecţiei[37]. Lenin a fost mulţumit de rezultat şi s-a întors triumfător în apartamentul Fofanovei. Nu ieşise chiar totul cum voia. Mai concret, el susţinuse că Congresul Sovietelor din Regiunea de Nord, planificat pentru 11 octombrie la Minsk, trebuia să fie „folosit pentru iniţierea acţiunilor decisive”[38], dar în rezoluţia finală această propunere nu a apărut. La sugestia lui Troţki şi a altor membri, Comitetul Central a încercat să facă în aşa fel încît viitoarea insurecţie să semene mai puţin cu încercarea de preluare a puterii de către un singur partid. În acest sens, ei au ajuns la concluzia că transferul puterii trebuia amînat pînă la Congresul Sovietelor din întreaga Rusie, care urma să aibă loc la Petrograd tot în acea lună[39]. Ideea lui Lenin era imposibil de pus în practică; amînase lucrurile mult prea mult. În plus, dacă ar fi dat curs solicitărilor sale, partidul s-ar fi putut expune pericolului arătîndu-şi intenţiile înainte de a apuca să organizeze vreo acţiune în capitală. Deşi vorbise convingător despre nevoia de a trata organizarea insurecţiei ca pe o artă, Lenin n-a mai pus şi în practică ce-a susţinut. Cu toate acestea, puterea sa de convingere a fost uriaşă. Îşi demonstrase calităţile de lider.

Pentru Lenin, problema era că principalii săi opozanţi în cursul acelei nopţi fuseseră Kamenev şi Zinoviev, care se numărau printre cei mai importanţi lideri ai partidului. Nemulţumiţi de victoria lui Lenin, aceştia au trimis o scrisoare comună către mai multe comitete importante ale partidului. Argumentul lor era că opinia publică îi va forţa imediat pe menşevici şi socialişti-revoluţionari să formeze un guvern şi să-i includă şi pe bolşevici în coaliţie. Au negat că muncitorii ar sprijini o eventuală preluare violentă a puterii de către bolşevici. De asemenea, au subliniat faptul că nu putea fi verificată empiric convingerea lui Lenin privind iminenţa unei revoluţii socialiste europene[40].

Pentru a pune capăt disputelor, pe 16 octombrie a fost organizată o nouă întrunire a Comitetului Central, la periferia de nord a capitalei. Locul de adunare era frumoasa clădire din lemn a

Dumei din raionul Lesnoi, care la momentul respectiv era condusă de bolşevici. Din motive de precauţie, întîlnirea a avut loc noaptea. La ea au participat reprezentanţi ai Comitetului din Petersburg, ai Organizaţiei Militare, ai Comitetelor din Moscova şi ai altor organisme importante ale partidului. Sosiseră şi posibili susţinători ai lui Kamenev şi Zinoviev, care lipsiseră de la şedinţa anterioară. Lenin era într-o dispoziţie belicoasă. Întrucît trebuise să-şi ia precauţiile conspirative obişnuite, a ajuns tîrziu la locul adunării. Pînă să-i vină rîndul să vorbească, era deja nervos şi nerăbdător[41]:

> Situaţia e limpede: fie o dictatură kornilovită, fie o dictatură a proletariatului şi a păturilor celor mai sărace ale ţărănimii. E imposibil să te iei după starea de spirit a maselor, pentru că e schimbătoare şi nu poate fi determinată cu precizie; trebuie să ne călăuzim după o analiză şi o evaluare obiectivă a revoluţiei. Masele au încredere în bolşevici şi cer de la ei fapte, nu vorbe…

În timp ce dezbaterea continua, Lenin a trebuit să asculte mulţi vorbitori locali cărora altminteri le-ar fi plăcut să-l susţină, explicînd că muncitorii şi soldaţii nu voiau să ia parte la o revoltă. Kamenev şi Zinoviev şi-au exprimat din nou îndoielile, iar Lenin, frustrat, şi-a smuls peruca din cap[42]. Însă în acea noapte, sprijinul pentru criticii săi a scăzut. La vot, nouăsprezece membri au fost în favoarea lui Lenin şi doar doi împotrivă, cu patru abţineri.

Singura întrebare care rămînea pentru majoritatea participanţilor era dacă bolşevicii trebuiau să provoace un conflict cu Guvernul Provizoriu. Nu s-a hotărît nimic concret. În schimb, moţiunea învingătoare a lui Lenin menţiona „încrederea deplină că, atunci cînd va fi cazul, Comitetul Central şi Sovietul [din Petrograd] vor indica momentul propice şi metodele potrivite pentru ofensivă”[43].

Această imprecizie i-a oferit lui Lenin ceea ce îi trebuia ca să treacă repede la fapte. S-a întors în apartamentul Fofanovei. Politic vorbind, era mulţumit, dar era încă morocănos din cauza oboselii. Deşi întîlnirea se încheiase la trei dimineaţa, i-a mai luat două ore să ajungă acasă. Potrivit lui Lenin, cel care-l însoţea era un nepriceput. Mai mult, fusese vînt, dar şi ploaie, încît pălăria şi peruca îi fuseseră luate pe sus şi se murdăriseră[44]. Fofanova a

trebuit să le spele cu apă fierbinte şi săpun. N-a reuşit însă să-l liniştească. Lenin simţea că nu trebuia să se încreadă în Comitetul Central bolşevic că va face ceea ce se convenise, iar în zilele următoare i-a bombardat pe membrii acestuia cu mesaje. Dar Comitetul Central nu a considerat adecvat să-l invite la cele trei şedinţe ţinute între 20 şi 24 octombrie. O explicaţie rezonabilă ar fi că tovarăşii săi din Comitet erau de părere că lui Lenin îi lipseau informaţiile detaliate şi nu avea nici stabilitatea temperamentală necesară pentru planificarea care avea să urmeze. Insurecţia avea să fie organizată, însă aşa cum doreau ei, prin intermediul Comitetului Militar-Revoluţionar al Sovietului din Petrograd. Acţiunea armată avea să înceapă concomitent cu deschiderea lucrărilor Congresului Sovietelor din întreaga Rusie.

Pe 24 octombrie, Lenin era agitat la culme. Fofanova şi-a petrecut toată ziua ocupîndu-se de diverse treburi pentru el; de fiecare dată cînd se întorcea acasă, Lenin îi mai dădea un mesaj de transmis. A implorat Comitetul Central să-i permită să se alăture colegilor săi. Scotea de la Fofanova orice informaţie putea despre situaţia de pe străzile Petrogradului, iar ceea ce auzea era extrem de tulburător. Podurile din oraş erau ridicate: era evident că Guvernul Provizoriu mai avea încă puterea de a lupta. Comitetul Central îl scotea din minţi: „Nu-i înţeleg. De ce anume le este frică?”[45].

Seara le-a scris membrilor acestuia o scrisoare, reproşîndu-le următoarele[46]:

> Nu se mai poate aştepta!! Putem pierde totul!! [...]
> Cine să ia puterea?
> Asta n-are importanţă acum: s-o ia Comitetul Militar-Revoluţionar „sau altă instituţie” care va declara că va preda puterea numai în mîna adevăraţilor reprezentanţi ai intereselor poporului, ai intereselor armatei (trebuie propusă pacea imediat), ai intereselor ţăranilor (pămîntul trebuie să fie luat imediat, abolind proprietatea privată), ai intereselor celor înfometaţi.

Lenin i-a promis Fofanovei că o va aştepta pînă la 11 seara să se întoarcă, însă Rahja a ajuns la apartament între timp, iar Lenin nu s-a mai putut stăpîni: „Da, trebuie să înceapă astăzi”[47]. Au băut o

cană de ceai şi şi-au luat ceva de mîncare. Lenin şi-a potrivit apoi peruca şi şi-a înfăşurat un bandaj în jurul capului ca să fie şi mai greu de recunoscut. I-a lăsat Fofanovei un bileţel: „Am plecat acolo unde voiai să nu mă duc. La revedere, Ilici”[48]. Au ieşit pe furiş la ora opt să ia un tramvai. În drum spre Institutul Smolnîi, unde Sovietul din Petrograd îşi stabilise sediul de la începutul lunii august, Lenin nu s-a putut abţine să o întrebe pe vătmăniţă ce se întîmplase în centru în ziua aceea. Au coborît din tramvai şi şi-au continuat drumul printre patrulele militare ale lui Kerenski.

Prezenţa lui Rahja era crucială deoarece nu îi era teamă să dea nas în nas cu soldaţii curioşi şi violenţi. Lenin nu trebuia să vorbească prea mult. În timp ce ei îşi vedeau în continuare de drum spre Institutul Smolnîi, liderii Comitetului Central bolşevic şi ai Comitetului Militar-Revoluţionar habar nu aveau că Lenin venea şi el; erau ocupaţi cu pregătirile pentru lovitura pusă la cale împotriva Guvernului Provizoriu. Ajungînd în dreptul clădirii, Rahja a scos două permise de intrare false. Peste tot luminile erau aprinse. Tot cam pe atunci Fofanova se întorcea la apartamentul ei, aşa cum convenise cu Lenin. Ca să nu întîrzie, luase o birjă. A ajuns la timp, la 11 seara, şi a găsit bileţelul prin care Lenin îşi explica absenţa. În momentul acela, Vladimir Ilici Lenin se afla în sala nr. 71 a Institutului Smolnîi, convingîndu-i, îndemnîndu-i, încurajîndu-i şi dăscălindu-i pe tovarăşii lui să accelereze locomotiva revoluţiei. Preluarea puterii – a puterii de stat – era aproape. Acesta era momentul, momentul istoric căruia îi dedicase trei decenii din viaţa sa. Momentul revoluţiei socialiste sosise.

18

Revoluţia din Octombrie

Octombrie-decembrie 1917

În noaptea de 24 spre 25 octombrie, pe străzile din Petrograd au izbucnit violenţe sporadice. Comitetul Militar-Revoluţionar le-a ordonat soldaţilor loiali din garnizoană şi muncitorilor voluntari înarmaţi, cunoscuţi sub numele de Gărzile Roşii, să controleze o serie de locuri din oraş. Cînd Kerenski a interzis ziarele bolşevice şi a ridicat podurile de pe Neva, Troţki a putut să pretindă că apără sovietele împotriva hărţuirii. Comitetul Militar-Revoluţionar era hotărît să ia măsurile necesare pentru ca la al Doilea Congres, de pe 25 octombrie, să poată declara că înlăturarea Guvernului Provizoriu era un *fait accompli*.

Imediat ce a ajuns la Institutul Smolnîi, Lenin a început să facă presiuni asupra celorlalţi pentru a porni la luptă. Mulţi observatori au avut impresia că asistau la o scenă absurdă. Înainte de 1917, clădirea fusese un liceu aparţinînd Societăţii pentru Educaţia Fetelor de Nobili. Fusese construită după un proiect al arhitectului italian Quarenghi. Faţada cu coloane greceşti şi spaţiosul hol principal erau simboluri ale unei ere de privilegii, tradiţie şi putere. Acum era locul unde se făurea revoluţia, iar Lenin sosea ca să-şi joace rolul. Imediat ce a ajuns, s-a dus în grabă în sala nr. 71, unde s-a aşezat pe marginea unei mese. În aşteptarea celui de-al Doilea Congres al Sovietelor, situaţia era haotică. Delegaţii la Congres veneau şi plecau în timpul nopţii, iar locul semăna cu un stup zgomotos, fără nici o organizare şi plin de fum, fremătînd de

activitate. Toată lumea ştia că deciziile luate la congres erau hotărîtoare pentru cursul revoluţiei şi că soarta Guvernului Provizoriu depindea de ce se întîmpla la Institut. Chiar în perioada în care luau puterea, bolşevicii îşi desfăşurau activitatea în aceeaşi clădire cu menşevicii şi socialiştii-revoluţionari, care doreau să împiedice acest lucru. În vreme ce Lenin stătea împreună cu tovarăşii săi, în sală au intrat menşevicul Feodor Dan, socialistul-revoluţionar Abram Goţ şi bundistul Mark Liber, toţi fiind personaje importante în partidele lor. Unul dintre cei trei îşi lăsase paltonul acolo şi venise să recupereze o geantă cu pîine, cîrnaţi şi brînză pentru a le împărţi cu tovarăşii săi. Lenin a rămas nemişcat, gîndindu-se că peruca şi bandajul îl vor face de nerecunoscut, însă Dan şi prietenul său nu erau nerozi şi şi-au dat seama imediat cine era. Au fugit repede din sală[1].

Dan, Goţ şi Liber aveau ceea ce s-ar putea numi decenţă revoluţionară: voiau să-şi înfrunte adversarii politici într-o sală de congres, nu într-o dispută verbală privată. Lenin se prăpădea de rîs. Prezenţa lui avea deja impact asupra tovarăşilor săi bolşevici; îşi putea permite un moment de veselie. La ora 14:35, în sala principală a Institutului a avut loc o întîlnire de urgenţă a Sovietului din Petrograd. Cuvîntul de deschidere i-a aparţinut lui Troţki, preşedintele sovietului. În mod neobişnuit, se lăsase o linişte deplină. Troţki a făcut un anunţ istoric: „Kerenski a fost înlăturat de la putere. Cîţiva miniştri au fost arestaţi. Cei care au rămas liberi vor fi arestaţi în curînd”[2].

În aplauzele Sovietului din Petrograd, Troţki a continuat, explicînd că puterea avea să fie preluată de o administraţie socialistă. Apoi a anunţat că urma să ţină un discurs nimeni altul decît Lenin. Ovaţiile au durat cîteva minute[3]. După ce au încetat, Lenin a vorbit cu un aer triumfător[4]:

> Tovarăşi! Revoluţia muncitorilor şi ţăranilor, despre a cărei necesitate au vorbit întotdeauna bolşevicii, s-a înfăptuit.
> Care este însemnătatea acestei revoluţii a muncitorilor şi ţăranilor? În primul rînd, însemnătatea acestei revoluţii [*perevorot*] constă în faptul că vom avea un guvern sovietic, propriul nostru organ al puterii, fără nici un fel de participare a burgheziei. Masele oprimate vor crea ele însele puterea de stat. Vechiul aparat de stat va fi

> sfărmat din temelii şi va fi creat un nou aparat de conducere: organizaţiile sovietice.

Lenin exagera. În realitate, Guvernul Provizoriu nu fusese încă eliminat, iar la Petrograd lupta abia începuse. Însă Lenin făcuse încă un pas spre obţinerea puterii: reticenţele Comitetului Central bolşevic şi ale Comitetului Militar-Revoluţionar fuseseră depăşite, iar Sovietul din Petrograd fusese convins că bătăliile decisive pentru preluarea puterii de către socialişti fuseseră deja în mare parte cîştigate.

Pe la jumătatea discursului său, în sală a intrat menşevicul stîngist Nikolai Suhanov, care a rămas stupefiat[5]:

> Cînd am intrat, la tribună se afla un bărbat chel şi bărbierit pe care nu-l cunoşteam. Vorbea însă cu o voce puternică, răguşită, cu un timbru gutural ce-mi era ciudat de familiar, şi cu accentuări foarte specifice la sfîrşitul propoziţiilor… Pfii! Era Lenin! Apăruse în acea zi după patru luni de existenţă clandestină.

Liderul bolşevic preluase conducerea partidului său şi a revoluţiei.

La Congresul Sovietelor, puterea putea fi acum prezentată drept un *fait accompli*. Menşevicii şi socialiştii-revoluţionari puteau să obiecteze faţă de înlăturarea Guvernului Provizoriu, însă nu puteau schimba ceea ce deja se întîmplase. A fost prima grijă care putea fi dată uitării. Mai era una, a cărei importanţă scădea: posibilitatea – de care se temea în special Lenin – ca menşevicii şi socialiştii-revoluţionari înşişi să se ridice împotriva Guvernului Provizoriu şi să ceară înlăturarea lui Kerenski. Pe 24 octombrie, pre-Parlamentul îi dăduse un vot de neîncredere şi ceruse încheierea imediată a păcii pe frontul de est şi ca moşiile aristocraţiei să fie împărţite ţărănimii. Lenin nu intenţiona defel să împartă puterea cu menşevicii şi socialiştii-revoluţionari şi a evitat cu tact să o spună Comitetului Central bolşevic înainte de începerea insurecţiei. Dacă ar fi făcut-o, Comitetul Central ar fi refuzat probabil să susţină o acţiune armată comună. Prin urmare, în noaptea de 24 spre 25 octombrie, una dintre priorităţile lui Lenin era să-i ţină în continuare la distanţă pe menşevici şi socialişti-revoluţionari, iar în acest scop se străduia să creeze o

situaţie de aşa natură încît bolşevicii să aibă rolul dominant în formarea noului guvern. Aşadar, trebuia acaparată puterea fără nici cea mai mică amînare.

Lenin ştia că mai erau multe de făcut pentru a-şi instala guvernul. Crucişătorul *Aurora*, credincios bolşevicilor, urcase pe fluviul Neva spre Palatul de Iarnă. Banca de stat, poşta şi birourile de telegraf şi terminalele de cale ferată erau ocupate de insurgenţi. Kerenski plănuise să evadeze prin cordonul din jurul Palatului de Iarnă pentru a-şi aduna forţele în afara capitalei.

Comitetul Central bolşevic s-a reunit în primele ore ale dimineţii şi a luat decizii cu privire la componenţa generală a guvernului. Iniţiativa îi aparţinuse lui V.P. Miliutin, şi nu lui Lenin. Faptul că Miliutin – care nu dormise cîteva nopţi şi de obicei era asociat cu aripa dreaptă a bolşevismului – a iniţiat o astfel de discuţie sugerează că nu tot ceea ce s-a petrecut în primele ceasuri ale zilei de 25 octombrie a fost opera lui Lenin. El se afla din nou într-un grup de revoluţionari care ştiau că merseseră prea departe ca să mai dea înapoi. Dacă tot urma să aibă loc o revoluţie, măcar să fie făcută eficient. Dintre toţi participanţii din Comitetul Central bolşevic aflaţi în sala nr. 36, Lenin era cel mai puţin extenuat şi lui i s-a cerut să scrie o proclamaţie în numele Comitetului Militar-Revoluţionar. I-a dat-o unuia dintre liderii acestuia, Vladimir Bonci-Bruevici, pentru a fi publicată la ora 10 dimineaţa. Proclamaţia spunea[6]:

> Către cetăţenii Rusiei!
>
> Guvernul Provizoriu a fost răsturnat. Puterea de stat a trecut în mîinile Comitetului Militar-Revoluţionar – organ al Sovietului de Deputaţi ai Muncitorilor şi Soldaţilor din Petrograd, care se află în fruntea proletariatului şi garnizoanei din Petrograd.
>
> Cauza pentru care a luptat poporul – propunerea imediată a unei păci democratice, desfiinţarea proprietăţii moşiereşti asupra pămîntului, controlul muncitoresc asupra producţiei, crearea guvernului sovietic –, această cauză este asigurată.
>
> Trăiască revoluţia muncitorilor, soldaţilor şi ţăranilor!

Afirmînd că rolul guvernului era asumat de Comitetul Militar-Revoluţionar, Lenin ştia că îi va înfuria pe menşevici şi pe

socialişti-revoluţionari atunci cînd se va adresa Congresului Sovietelor.

Congresul a fost programat să înceapă la ora 14, însă conducerea centrală bolşevică şi-a dorit ca înainte de a începe să ocupe Palatul de Iarnă, acţiune care a durat mai mult decît preconizase Comitetul Militar-Revoluţionar. Lenin şi-a dat frîu liber furiei: „De ce durează atît? Ce fac comandanţii noştri militari? Au pornit un adevărat război! La ce servesc toate astea? Încercuire, transferuri, legături, desfăşurări de forţe… E cumva un război cu un duşman puternic? Hai odată! Atacaţi!”[7]. Comitetul Militar-Revoluţionar a refuzat însă să-şi angajeze forţele într-o ofensivă absolută. Kerenski fugise şi nu exista nici o ameninţare militară serioasă. În jurul ultimei redute din capitală a Guvernului Provizoriu, asediul a continuat întreaga zi.

La 22:35, organizatorii congresului nu mai aveau răbdare. Feodor Dan, din partea Comitetului Executiv Central, a dat semnalul în sala de adunare ca lucrările să înceapă. Erau 670 de delegaţi. Cei 300 de bolşevici constituiau grupul cel mai numeros. Pentru a avea majoritatea, trebuiau să se bazeze şi pe alţi delegaţi. Din fericire, erau destui dispuşi să o facă. Aripa stîngă a Partidului Socialist-Revoluţionar hotărîse deja să se constituie într-un partid distinct, iar acest nou partid – la fel ca bolşevicii – voia să transfere pămînturile către ţărani. De asemenea, erau prezenţi zeci de delegaţi care nu făceau parte din nici un partid politic şi care îşi doreau un guvern bazat pe soviete. Lenin spera şi ca menşevicii şi socialiştii-revoluţionari, simţindu-se jigniţi de evenimentele din noaptea precedentă, să părăsească lucrările congresului, aşa că şi-a dedicat eforturile atingerii acestui obiectiv. A făcut-o însă cu discreţie, evitînd să apară în public sau să semneze vreo declaraţie publică în timpul zilei, lipsind şi de la prima şedinţă a congresului. Cînd grupul de bolşevici şi socialişti-revoluţionari de stînga a urcat la tribună, dovedind poziţia dominantă a delegaţiilor lor la congres, în fruntea acestora s-a aflat Troţki, nu Lenin.

Din sală, Martov a solicitat începerea negocierilor pentru a se ajunge la o încheiere paşnică a crizei. Congresul i-a aprobat propunerea cu o majoritate covîrşitoare. Au urmat însă criticile menşevicilor, socialiştilor-revoluţionari şi bundiştilor cu privire la violenţele din Petrograd şi, spre încîntarea lui Lenin, care încă

stătea undeva în umbră, marile partide socialiste antibolşevice au părăsit furioase congresul. În acel moment, lui Martov i-a fost tot mai greu să continue, iar el şi grupul său de menşevici-internaţionalişti au plecat şi ei. Troţki i-a dezaprobat. Lenin era încîntat că lucrurile decurgeau atît de bine pentru el şi că se putea baza pe Troţki în această problemă.

A rămas însă precaut. Pentru duşmanii partidului său, Lenin întruchipa culmea distructivităţii şi intransigenţei politice – şi chiar şi mulţi bolşevici erau rezervaţi în privinţa stilului său combativ. Mai mult, în interiorul partidului bolşevic în general, şi în special în Comitetul Central, exista un puternic curent de opinie în favoarea formării unui guvern de coaliţie care să includă toate partidele socialiste. După începerea revoltelor, Kamenev se întorsese la Comitetul Central, iar Lenin a ignorat încercarea lui Kamenev şi Zinoviev de a dejuca Revoluţia din Octombrie. Şi astfel, Kamenev şi-a asumat rolul de reprezentant moderat al bolşevismului, în timp ce liderii bolşevici încercau să se prezinte drept apărători ai poporului în faţa unui Guvern Provizoriu opresiv. De altfel, majoritatea delegaţilor bolşevici îşi obţinuseră mandatele de la circumscripţiile lor locale în baza acestui argument. Prin urmare, e posibil ca, pe 25 octombrie 1917, tovarăşii lui Lenin din Comitetul Central să fi considerat că ar fi fost lipsit de tact să-l lase să se desfăşoare ca principalul lor vorbitor. Sau poate că aşa a evaluat Lenin situaţia, fără să fie supus vreunei presiuni. În orice caz, şi-a concentrat energiile pentru a-i atrage de partea sa pe partenerii săi din Comitetul Militar-Revoluţionar şi din Comitetul Central bolşevic, precum şi asupra discuţiei despre tipul de guvernare şi de politici ce trebuiau anunţate în ziua următoare.

S-au făcut filme despre Revoluţia din Octombrie, s-au scris romane, s-au cîntat cîntece şi s-au organizat chiar şi spectacole de balet pe această temă. Aproape toate promovau o imagine falsă a lui Lenin. Iată-l cu pumnul ridicat, cu gura încordată şi cu barba-i bine-cunoscută! În realitate, în acea zi istorică de 25 octombrie 1917, Lenin a vorbit foarte puţin. Nu era cel mai bun orator al revoluţiei. Nici măcar nu arăta aşa cum arăta el în mod obişnuit, pentru că au mai trecut cîteva săptămîni pînă cînd mustaţa şi barba i-au crescut aşa cum le purta de obicei – şi, de fapt, pînă în

ianuarie 1918 nu a fost de acord să fie fotografiat. Contrar relatărilor tradiţionale, la momentul respectiv Lenin nu era important ca vorbitor în sala congresului, ci mai degrabă ca strateg şi ca inspirator din spatele scenei – iar contribuţia sa din această ipostază a fost crucială pentru succesul revoluţiei.

În orice caz, în seara zilei de 25 octombrie şi-a putut permite să plece de la Institutul Smolnîi. Putea în cele din urmă să admită că gestionarea insurecţiei se afla pe mîini bune. Misiunea lui de a doua zi era să vină nu doar cu sloganuri, ci şi cu decrete reale. În acel moment, nu mai era suficient să-l pedepseşti pe Kerenski; noul guvern trebuia să ofere ceva diferit. Lenin dormise foarte puţin pe 25 octombrie. Avea mare nevoie de odihnă, iar Bonci-Bruevici l-a invitat să vină să doarmă în apartamentul său din apropiere (i-a dat de înţeles, cu delicateţe, şi că putea renunţa la perucă). Palatul de Iarnă era, bineînţeles, pe punctul de a fi capturat de asediatori, ceea ce s-a şi întîmplat cîndva după miezul nopţii. Însoţit de o gardă de corp impunătoare, Lenin a părăsit Institutul pentru a merge la apartamentul lui Bonci-Bruevici. În maşină s-a moleşit; era clar că era epuizat. Bonci-Bruevici l-a lăsat pe Lenin în dormitor, urmînd ca el să doarmă pe canapeaua din sufragerie. Chiar şi aşa, Lenin nu a putut să adoarmă. De îndată ce pe Bonci-Bruevici a părut să-l fure somnul, Lenin s-a furişat înapoi în sufragerie şi a lucrat la decretele pe care trebuia să le prezinte Congresului Sovietelor pe 26 octombrie[8].

Nu-i păsa cît de extenuat era, atît timp cît se afla în slujba unui scop măreţ. Exista însă şi un alt motiv. La întîlnirea de pe 21 octombrie, la care membrii Comitetului Central i-au interzis să participe, i s-a cerut să elaboreze diverse „teze” pentru a fi folosite la Congresul Sovietelor. Pînă în noaptea petrecută în apartamentul lui Bonci-Bruevici nu făcuse nimic în acest sens. Fusese sufocat de teama că era posibil ca insurecţia să nu mai aibă loc; poate se gîndise chiar că solicitarea Comitetului Central în privinţa tezelor fusese făcută ca să-l ţină ocupat – şi să-l ţină deoparte, în apartamentul Fofanovei. Cel puţin acum putea să se concentreze aşa cum trebuia asupra tezelor şi să le aibă pregătite în linii mari pînă dimineaţă.

Atît Decretul asupra Păcii, cît şi Decretul asupra Pămîntului erau de o importanţă enormă pentru istoria mondială a secolului

XX. Lenin ştia asta. Proclamarea unui nou guvern şi a unei revoluţii socialiste erau doar o parte din prezentarea sa. Mai trebuia să propună şi un set de politici care să contrasteze întru totul cu cele ale lui Nicolae al II-lea, ale prinţului Lvov şi ale lui Aleksandr Kerenski. Lenin nu voia să preia un mandat pur şi simplu. El voia să exercite puterea în Rusia bazîndu-se pe principii diferite de cele adoptate de predecesorii săi. Şi era hotărît ca mesajul său să circule repede dincolo de Congresul Sovietelor din Petrograd. I-a spus gazdei sale, Bonci-Bruevici, nu doar să tipărească mici broşuri cu decretele, ci şi să meargă şi să cumpere exemplarele rămase nevîndute din calendarele pe anul 1917, care erau la reducere la librăria Sîtin de pe Nevski Prospekt. Cererea aceasta stranie l-a derutat pe Bonci-Bruevici, însă Lenin i-a explicat că muncitorii şi soldaţii nu aveau hîrtie pentru rulat ţigările. Dacă aveau să fie distribuite broşuri, oamenii aveau să le folosească pur şi simplu pentru a pune tutun în ele. Planul lui Lenin era să ofere susţinătorilor partidului bolşevic suficientă hîrtie încît să prevină nevoia acestora de a folosi broşurile pentru altceva decît scopul politic pentru care fuseseră create[9].

Deşi Bonci-Bruevici şi Lenin nu s-au odihnit cît ar fi avut nevoie, a doua zi dimineaţă s-au dus în grabă la Institutul Smolnîi. Lenin îi saluta pe toţi cei pe care-i întîlnea cu mesaje de felicitare cu ocazia naşterii revoluţiei socialiste. Un manifest în numele Congresului Sovietelor fusese deja făcut public. Cel care l-a citit la congres a fost Anatoli Lunacearski, însă Lenin îl compusese. La Institut, a dus pînă la capăt munca la Decretul asupra Păcii, la Hotărîrea cu privire la formarea guvernului muncitoresc şi ţărănesc şi la Decretul asupra Pămîntului. Cît a lucrat la aceste documente a avut întîlniri atît cu anumiţi delegaţi la congres, cît şi cu întreaga facţiune bolşevică şi cu Comitetul Central bolşevic. Bolşevicii au lansat un apel către socialiştii-revoluţionari de stînga în vederea formării unui guvern de coaliţie. Aceştia au refuzat, iar Lenin, fără să mai stea pe gînduri, a hotărît să formeze un guvern monopartid. În cele din urmă, la ora 9 seara, în aplauze furtunoase, Lenin s-a prezentat în faţa Congresului Sovietelor. Pînă atunci se luase deja decizia că el avea să fie şeful guvernului şi că avea să fie prezentat drept preşedinte al Consiliului Comisarilor Poporului (care era cunoscut după acronimul său, Sovnarkom).

Lucrările Congresului Sovietelor au continuat în timpul nopţii de 26 spre 27 octombrie. Lenin a continuat să se consulte cu tovarăşii săi din partidul central – Vladimir Bonci-Bruevici, Vladimir Miliutin şi Lev Troţki – cu privire la formulări. A pregătit şi un Decret privind Controlul Muncitoresc, care n-a fost publicat timp de cîteva zile. De asemenea, a lucrat la un Decret asupra Presei, acceptat şi publicat pe 27 octombrie. Esenţial era că Lenin dădea o formă scrisă Revoluţiei din Octombrie, iar diversele decrete elaborate de el reprezentau declaraţia cea mai clară a obiectivelor sale. A anunţat că guvernul său intenţiona să fie diferit de orice alt guvern din istoria lumii. După spusele sale, poporul avea să ştie totul despre discuţiile interne ale cabinetului, iar transparenţa deliberărilor şi luării deciziilor va fi absolută.

În discursurile susţinute în perioada 25-27 octombrie, Lenin nu a menţionat marxismul nici măcar o dată. Au existat doar cîteva referiri în treacăt la „socialism”. De asemenea, nu a explicat nici că obiectivul său imediat era instaurarea unei dictaturi de clasă şi că, finalmente, urmărea realizarea unei societăţi comuniste fără stat, ca aceea descrisă în *Statul şi revoluţia*. Se ferea să-şi destăinuie intenţiile politice. Era şef de partid şi voia ca bolşevismul să fie atrăgător pentru muncitorii, soldaţii, ţăranii şi intelectualii care încă nu-l sprijineau. Aşa că termeni precum „dictatură”, „teroare”, „război civil” sau „război revoluţionar” au fost lăsaţi deoparte, la fel cum au fost lăsate deoparte şi imprecaţiile sale împotriva preoţilor, mullahilor şi rabinilor, împotriva industriaşilor, moşierilor şi culacilor, împotriva intelectualilor liberali, conservatori şi reacţionari. Accentul cădea asupra favorizării unei revoluţii „de jos” chiar mai mult decît în *Statul şi revoluţia*. Tot ce spunea reprezenta o încurajare directă a „maselor” să ia iniţiativa şi să se implice în „activităţi independente” (*samodeiatelnost*). Lenin îşi dorea ca bolşevicii să apară ca un partid care facilita realizarea revoluţiei prin şi pentru popor.

Sovnarkomul, noul guvern sovietic, a fost anunţat în urale la Congres pe 26 octombrie. Lenin era preşedinte; evita o titulatură precum cea de premier. Comisarul poporului pentru Afaceri Externe era Troţki. Stalin era comisarul poporului pentru Naţionalităţi. Membrii Comitetului Central bolşevic au acceptat posturile entuziasmaţi, iar în următoarele zile s-au prezentat la

vechile ministere pentru a implementa politicile revoluţiei din Octombrie. Credeau – şi ignorau toate criticile menşevicilor şi socialiştilor-revoluţionari la adresa naivităţii lor – că exemplul revoluţiei ruse avea să fie urmat în decurs de cîteva ore de clasele muncitoare din toată Europa. Dacă nu în decurs de cîteva ore, atunci în decurs de cîteva zile. Dacă, din pricina unor întîmplări excepţionale, nu se întîmpla asta nici în decurs de cîteva zile, atunci sigur în decurs de cîteva luni.

Vocea cea mai însufleţită a acestui mod de gîndire era Lenin. Discursurile şi decretele sale erau, fără îndoială, entuziasmante. Decretul asupra Păcii, pe care l-a prezentat în faţa Congresului pe 26 octombrie, era formulat cu atîta grijă, încît nu cerea în mod explicit o „revoluţie socialistă europeană”; Lenin se adresa nu doar populaţiei statelor beligerante, ci şi guvernelor lor (deşi condamnase aceste guverne ca fiind iremediabil „imperialiste”). Esenţa decretului era însă o invitaţie practică la revoluţie:

> Guvernul [sovietic] propune tuturor guvernelor şi popoarelor din toate ţările beligerante încheierea imediată a unui armistiţiu, considerînd că, în ceea ce-l priveşte, este de dorit ca acest armistiţiu să fie încheiat pe cel puţin trei luni, adică pe un termen în cadrul căruia să fie pe deplin posibile atît terminarea tratativelor de pace duse cu participarea reprezentanţilor tuturor popoarelor sau naţiunilor, fără excepţie, atrase în război sau silite să ia parte la el, cît şi convocarea unor adunări împuternicite ale reprezentanţilor poporului din toate ţările în vederea ratificării definitive a condiţiilor de pace.

După trei ani de război, aceste cuvinte erau impresionante. Pe frontul de est, ostilităţile au fost suspendate imediat.

O altă reformă politică importantă pe care Lenin a prezentat-o personal la Congres a fost Decretul asupra Pămîntului. Exasperat de lentoarea cu care Lenin lucra la decret, Comitetul Central îi ceruse lui Vladimir Miliutin – al doilea mare economist bolşevic după Lenin, proaspăt numit comisar pentru Agricultură – să se ocupe de această sarcină împreună cu Iuri Larin. Lenin însă a preluat controlul şi a dus lucrul la bun sfîrşit. De asemenea, a preluat lista cu cererile ţăranilor, compilată în iunie de Partidul Socialist-Revoluţionar, pe care a folosit-o punctual în decret.

Preambulul exhaustiv era însă opera lui. Nu a fost cel mai impresionant text al său. Lenin anunţa sec abolirea proprietăţii moşierimii, a familiei imperiale şi Bisericii asupra pămîntului. Nu era nici o lucrare coerentă din punct de vedere legislativ. Nu se ştia cu exactitate ce instituţie va prelua pămîntul expropriat: comitetele pentru pămînt, comunele ţărăneşti sau sovietele ţăranilor. Terminologia era şi ea vagă. Se specifica faptul că pămîntul „ţăranilor de rînd” trebuia să fie inviolabil, însă nu se oferea nici o definiţie a acestei categorii de ţărani. În acelaşi timp, se afirma că proprietatea privată asupra pămîntului, deci şi asupra pămîntului deţinut de ţărani, trebuia abolită pentru totdeauna.

Subtilităţile legislative nu-l interesau prea mult pe Lenin. El voia ca decretul să aibă un efect „demonstrativ” şi să permită continuarea revoluţiei. Intenţia lui de ansamblu era în orice caz destul de clară: ţărănimea era chemată să acţioneze colectiv în vederea preluării şi cultivării pămîntului care la momentul respectiv nu se afla în proprietatea sa. Lenin dorea să se evite fărîmiţarea terenurilor numai în cazul acelor moşii unde agricultura era la un nivel avansat şi se practica la scară largă. Şi îşi exprima încrederea absolută în ţărănime. La Congresul Sovietelor a dat glas argumentelor sale[10]:

> Guvernul care a fost răsturnat şi partidele conciliatoriste, partidul menşevic şi cel socialist-revoluţionar, au făcut o crimă amînînd sub diferite pretexte rezolvarea problemei pămîntului şi aducînd astfel ţara la ruină şi la răscoala ţărănească. Cuvintele lor despre pogromuri şi despre anarhia de la sate sună fals, a minciună laşă. Unde şi cînd s-a mai întîmplat ca nişte măsuri înţelepte să provoace pogromuri şi anarhie?

Lenin nu era, bineînţeles, un apărător autentic al ţăranilor. El se gîndea că, dacă vor prelua pămîntul, ţăranii vor începe în scurt timp să concureze între ei în cadrul unei economii de piaţă capitaliste – şi, în cele din urmă, spera el, guvernul sovietic va putea să intervină în numele „proletariatului rural” şi să naţionalizeze pămîntul. Şi astfel, obiectivul său final rămînea crearea de cooperative colective socialiste.

Lenin nu intenţiona să lase Revoluţia din Octombrie să continue

sau să se încheie în virtutea consensului democratic. În primele zile petrecute la Institutul Smolnîi, a încercat să-i oblige pe Sverdlov şi pe alţi membri ai Comitetului Central să anunţe amînarea alegerilor pentru Adunarea Constituantă. Sverdlov a refuzat. Bolşevicii spuseseră că numai ei puteau fi crezuţi că vor convoca Adunarea Constituantă la timp; nu puteau să amîne imediat alegerile. Cinismul lui Lenin a fost respins, cel puţin în primă fază.

O cerere a lui Lenin care a stîrnit mai puţine controverse în Comitetul Central bolşevic a fost aceea ca rezistenţa împotriva guvernului sovietic să fie zdrobită fără milă. Astfel, au fost trimise trupe pentru a înfrunta detaşamentele de cazaci mobilizate de Kerenski, iar unităţi ale Comitetului Militar-Revoluţionar au patrulat în continuare prin oraş. Mai mult, pe 27 octombrie a fost emis Decretul asupra Presei, care purta semnătura lui Lenin. A fost prima directivă a guvernului care stabilea introducerea cenzurii. Orice „organ de presă” risca să fie închis dacă instiga la rezistenţă împotriva Sovnarkomului. De fapt, un ziar putea fi închis pur şi simplu dacă se considera că ar fi „creat confuzie printr-o distorsionare evident defăimătoare a faptelor”. Cu toate că susţinuseră în lunile anterioare principiul „libertăţii presei”, bolşevicii s-au grăbit să-şi aroge puteri care să le permită să monopolizeze informaţia care circula prin intermediul mijloacelor de comunicare în masă. Decretul menţiona că Sovnarkomul considera această măsură temporară. Însă, din nou, nu se poate şti cu certitudine dacă Lenin credea sau nu în natura provizorie a directivei. În 1917, spusese în repetate rînduri că „libertatea presei” era un principiu care acţiona în favoarea burgheziei şi era puţin probabil ca, luat de valul luptei revoluţionare, să se abată de la această afirmaţie.

Totuşi, ameninţarea imediată nu o constituiau ziarele conservatoare sau liberale, ci Kerenski, situaţie care le-a permis susţinătorilor politici ai menşevicilor şi socialiştilor-revoluţionari să facă presiuni asupra Sovnarkomului în scopul creării unei coaliţii socialiste ample. Drept urmare, Kamenev şi alţi bolşevici din aripa de dreapta au cîştigat şi ei un avantaj în raporturile cu Lenin şi Troţki. Comitetul Executiv al Sindicatului Feroviarilor din întreaga Rusie (Vikjel) ameninţa că va intra în grevă dacă nu se va

forma o coaliţie. Kamenev a fost desemnat de Comitetul Central bolşevic să negocieze cu reprezentanţii Vikjel, ai menşevicilor şi ai socialiştilor-revoluţionari. Lenin a trebuit să stea deoparte. A acceptat acest lucru, însă nu avea încredere în Kamenev. E remarcabil că, în circumstanţele date, şi-a putut stăpîni nerăbdarea şi intransigenţa. Cît despre Kamenev, pe 30 octombrie a fost de acord cu un plan pentru o coaliţie guvernamentală formată din socialişti care să-i excludă pe Lenin şi Troţki[11].

Lenin însă nu mai era la momentul acela inhibat de problemele ţinînd de diplomaţia internă de partid. Poziţia Sovnarkomului era tot mai sigură. Era puţin probabil ca feroviarii să urmeze un îndemn la grevă, iar cazacii generalului Krasnov au fost învinşi pe colinele de la Pulkovo. Lenin putea să-l atace din nou pe Kamenev în siguranţă. Confruntarea decisivă a avut loc pe 1 noiembrie, la Comitetul Central bolşevic. Lenin şi Troţki susţineau că celorlalte partide trebuia să li se dea un ultimatum în care să li se spună că formarea unei coaliţii putea fi luată în considerare numai dacă noul guvern ar fi acceptat să lucreze bazîndu-se pe politicile bolşevice. În realitate, aceasta era o modalitate de a pune punct negocierilor, chiar dacă nu părea aşa. Dată fiind experienţa lor îndelungată cu Lenin, liderii menşevici şi socialişti-revoluţionari nu fuseseră nici o clipă optimişti cu privire la posibilitatea unei colaborări. Ideile lui despre dictatură şi teroare, precum şi comportamentul lui despotic erau inacceptabile pentru ei. De asemenea, dezaprobau decizia lui Lenin de a închide ziarele cadeţilor – şi au văzut aici semnele unor excese viitoare şi mai mari atunci cînd s-a aflat că Sovnarkomul interzisese publicaţiile menşevicilor din aripa dreaptă. Lenin l-a înfruntat pe Kamenev în Comitetul Central bolşevic pe 2 noiembrie, iar politica excluderii oricărui compromis cu menşevicii şi socialiştii-revoluţionari a fost reluată.

A mai existat un moment tensionat pe 4 noiembrie, cînd Kamenev şi alţi patru tovarăşi s-au retras din Comitetul Central bolşevic, iar cîţiva comisari ai poporului au anunţat fie că demisionează din Sovnarkom, fie că dezaprobă refuzul lui Lenin de a negocia sincer în vederea unei coaliţii socialiste. Lenin însă nu a dat înapoi, iar Troţki a rămas alături de el. Împreună cu Sverdlov, secretarul Comitetului Central, şi Iosif Stalin, comisarul poporului

pentru Naţionalităţi, erau hotărîţi să continue consolidarea noului sistem politic revoluţionar. Nucleul Comitetului Central bolşevic era puternic. Membrii săi erau conştienţi că regimul lor abia născut nu fusese supus încă la cele mai grele încercări. Pentru ei, fiecare zi în plus pentru Sovnarkom era o realizare majoră. Dar voiau cel puţin să-şi pună amprenta asupra istoriei Rusiei şi a Europei în cazul în care aveau să fie obligaţi să fugă înfrînţi din Petrograd. De la Institutul Smolnîi curgeau decrete, proclamaţii, ordine şi dispoziţii. Era nevoie de curaj şi credinţă. Lenin şi tovarăşii săi îşi asumaseră un risc enorm cu politica partidului lor şi a ţării, şi nu exista nici o garanţie că pariaseră bine.

După primele două săptămîni de insurecţie politică, apărare armată şi negocieri interpartinice, nevoia de consolidare a poziţiei era evidentă. În acest scop, trebuiau îndeplinite trei condiţii principale. Mai întîi, Lenin şi tovarăşii lui trebuiau să-şi extindă autoritatea administrativă şi asupra altor regiuni ale ţării. În al doilea rînd, trebuiau să finalizeze promulgarea decretelor revoluţionare. În al treilea rînd, trebuiau să se ocupe de Puterile Centrale pe frontul de est. Era o misiune incredibilă, iar majoritatea duşmanilor lor din ţară erau deja convinşi că vor da greş. Nu făcuseră deja prea multe greşeli grave datorate nerăbdării? Supoziţiile lor fuseseră copilăreşti. Îşi imaginau că armatele Puterilor Centrale aveau să fie dispersate de efectele distrugătoare ale fraternizării cu soldaţii ruşi. De asemenea, credeau că muncitorii din Rusia care votaseră cu bolşevicii aveau să-i sprijine la nesfîrşit. Aveau încredere că declinul accelerat al economiei putea fi repede oprit prin intermediul constrîngerilor guvernamentale impuse capitalismului. Înţelegeau prea puţin puterea tradiţiilor străvechi asupra conştiinţei populare, tradiţii legate de religie, de respectul social şi indiferenţa politică. Duşmanii îi înfăţişau pe Lenin şi pe tovarăşii săi ca pe nişte persoane slab educate, nişte semidocţi nesăbuiţi în cel mai bun caz. Şi mai era ceva: cele mai reacţionare elemente politice susţineau că Lenin era evreu, un cosmopolit şi un antirus în cîrdăşie cu inamicii naţionali ai Rusiei.

La vremea aceea însă puţini oameni din Rusia au presimţit că regimul lui Lenin va dura ani de zile, darmite că va ajunge la şapte decenii de existenţă. Principalii lideri bolşevici nu erau nici ei întru

totul convinşi. Pentru situaţia politică în care se aflau, aveau o expresie: trăiau „stînd pe valiză”. Cît timp mai putea rezista? Într-un astfel de context, era firesc ca eşalonul superior al partidului să încerce să caute şi să găsească sprijin într-un lider. În ochii conducătorilor partidului din zona metropolitană, Lenin, în ciuda scăpărilor sale strategice şi tactice ocazionale, începea să fie, din ce în ce mai mult, persoana potrivită. Pe deasupra, Lenin asta îşi şi dorea. Chiar dacă ei ar fi supravieţuit crizei politice din acel moment, tot ar fi avut nevoie de un lider. Lenin era un astfel de lider.

Lenin nu simţea deloc nevoia să-şi pună sub semnul întrebării propriile obiective. Ştia ce voia, cel puţin în termeni generali. Bolşevicii, susţinea el în mod repetat, trebuiau să-şi asume consecinţele preluării puterii în octombrie. Le spusese – chiar dacă lucrul acesta le fusese ascuns muncitorilor care votaseră pentru bolşevici – că un guvern cu obiective ferme, chiar autoritare, era absolut necesar. În aprilie, le spusese bolşevicilor să se pregătească pentru preluarea puterii. Majoritatea observatorilor au rîs de el. Însă Lenin a ignorat ironiile şi şi-a îndemnat partidul să nu se descurajeze şi, contrar aşteptărilor exprimate la scară largă, bolşevicii au reuşit să preia puterea. Acum, criticii partidului îl ironizau fiindcă se aştepta ca Revoluţia din Octombrie să-i confirme analiza strategică. Dar Lenin nu i-a mai luat în serios pe cadeţi, menşevici şi socialişti-revoluţionari. Nu mai făcuse asta de doisprezece ani; şi, spre deosebire de alţi revoluţionari, nu avea dubii în privinţa analizei sale atunci cînd alţii o considerau excentrică. Nu-l deranjase niciodată să facă notă discordantă. Acum, că se afla la putere, tentaţia de a ieşi în evidenţă nu mai era atît de mare şi-şi vedea plin de pasiune de odele închinate revoluţiei.

Lui Lenin îi plăcea să-şi explice strategia în termeni dualişti. Voia o revoluţie care să vină de sus şi o revoluţie care să vină de jos; voia şi dictatură, şi democraţie. Voia şi un regim autoritar, şi libertate. În scrierile sale din 1917 combinase aceste extreme. Şi totuşi, oricît de mult se juca cu acest dualism, acţiona cu înverşunare ca să impună autoritatea Sovnarkomului şi nu permitea să-i stea nimic în cale. Coerciţia devenea tot mai importantă în detrimentul persuasiunii. Lenin propovăduia,

comanda şi aproba violenţa, inclusiv teroarea de stat absolută.

În primele cîteva zile a scris şi revizuit numeroasele decrete pe care încă nu le propusese. Printre acestea, pe 29 octombrie, se afla şi un decret cu privire la ziua de lucru de opt ore. În sfîrşit, fondatorul dictaturii clasei muncitoare se arăta direct interesat şi de clasa muncitoare. În aceeaşi zi dădea şi Decretul asupra Educaţiei Populare, prin care Sovnarkomul se obliga să asigure educaţie universală, gratuită şi laică tuturor copiilor. Apoi, pe 2 noiembrie, a venit Declaraţia Drepturilor Popoarelor din Rusia, prin care se dădeau asigurări fiecărui cetăţean că Sovnarkomul nu va tolera nici o manifestare a privilegiilor naţionale şi religioase. Naţiunilor din fostul Imperiu Rus li se oferea dreptul la autodeterminare naţională, chiar şi la secesiune. Declaraţia a fost semnată de Lenin şi Stalin. Pe 14 noiembrie a fost făcut public şi Decretul privind Controlul Muncitoresc, pe care Lenin trebuie să-l fi scris mai devreme. Planul era ca muncitorilor dintr-o întreprindere să li se dea dreptul să supervizeze conducerea acesteia prin intermediul unui comitet ales. Decretele au continuat să tot apară. Pe 1 decembrie, Sovnarkomul a înfiinţat un Consiliu Suprem al Economiei Naţionale, cu drept de proprietate şi reglementare asupra industriei, băncilor, agriculturii şi comerţului. Pe 14 decembrie, toate băncile au fost naţionalizate, iar în săptămînile care au urmat mai multe mari fabrici au fost preluate de stat. Sovnarkomul îndeplinea programul pe care bolşevicii îl promiseseră în lunile în care luptaseră pentru luarea puterii.

Nu toate decretele fuseseră sugerate, nici măcar parţial, înainte de Revoluţia din Octombrie. Lenin încercase să spună pe un ton glumeţ cum ar putea încerca bolşevicii să imite teroarea iacobină din timpul Revoluţiei Franceze. Dar, de îndată ce a preluat puterea şi a eliminat posibilitatea unei coaliţii socialiste, adevărata sa duritate a ieşit din nou la iveală. A venit la Sovnarkom pledînd în favoarea reînfiinţării unei poliţii politice secrete. Revoluţia din Octombrie, susţinea el, trebuia protejată eficient. Astfel, avea să fie înfiinţată o Comisie Extraordinară. La recomandarea lui Lenin, aceasta avea să fie condusă de Feliks Dzierżyński, iar atribuţiile sale în „lupta împotriva contrarevoluţiei şi sabotajului” au fost formulate vag în mod deliberat şi protejate de interferenţe chiar şi

din partea Sovnarkomului. A fost numită Comisie Extraordinară în principal pentru că pînă şi Lenin credea că nu va fi nevoie decît temporar de o astfel de organizaţie. Şi trebuie menţionat totodată că, la momentul respectiv, Lenin nu a cerut să se recurgă la acţiuni de teroare în masă.

Însă a fost un pas hotărîtor în această direcţie. Nefiind o persoană care să creadă în sistemul de legi, Lenin se simţea în largul lui cu o poliţie politică neconstrînsă de rigorile procedurii scrise – iar statutul Comisiei Extraordinare le permitea lui şi lui Dzierżyński să extindă atribuţiile acesteia după bunul lor plac. Lenin vorbea şi scria mereu despre „lipitorile burgheze”. Lupta de clasă îi era pe plac. Între Lenin şi socialistul-revoluţionar de stînga Isaak Şteinberg a avut loc o discuţie despre intenţiile bolşevicilor. „În cazul ăsta”, a întrebat Şteinberg, „de ce să ne mai batem capul cu un Comisariat al poporului pentru Justiţie? Hai să-l numim cinstit Comisariatul pentru Anihilare Socială şi trecem la treabă!”. Lenin i-a răspuns: „Bine zis!… Exact asta trebuie să fie… dar nu putem s-o spunem noi”[12]. Nu se poate dovedi că Lenin stabilise ca obiectiv de partid lichidarea fizică a claselor de mijloc, însă abuzurile împotriva bogaţilor, aristocraţilor şi privilegiaţilor cu siguranţă nu-i stîrneau milă. Resentimentul lui faţă de vechile elite conducătoare, care a fost puternic după spînzurarea fratelui său Aleksandr în 1887, nu a dispărut niciodată cu totul.

Îşi amintea de scrierile politice ale radicalilor ruşi din secolul precedent. Vorbind cu o veche cunoştinţă, i-a spus: „Ne ocupăm cu anihilarea, însă nu-ţi aminteşti ce spunea Pisarev? «Sfarmă, loveşte totul, loveşte şi distruge! Tot ce nu rezistă e rebut fără drept de viaţă. Ce supravieţuieşte e bun…»”[13]. Deşi conversaţia nu poate fi verificată în mod independent, pare plauzibilă. Lenin îşi dorea să anihileze orice rămăşiţă a vechiului regim şi, în lupta aceasta, să folosească orice armă disponibilă.

Nu e clar cît de departe era dispus să meargă pentru a-şi satisface dorinţa de răzbunare, o dorinţă căreia i-a dat o poleială intelectuală sub forma versiunii proprii a marxismului. Primele trei luni ale Revoluţiei din Octombrie nu rezolvaseră încă nimic. Sovietele din oraşele industriale trecuseră de partea Sovnarkomului şi se autointitulaseră autorităţi guvernamentale locale. Ţărănimea din Rusia şi Ucraina punea în aplicare

dispoziţiile Decretului asupra Pămîntului. Populaţiile non-ruse, în special finlandezii, se bucurau de posibilităţile oferite de autodeterminarea naţională. Diplomaţi germani şi austrieci stăteau la discuţii cu reprezentanţi ai bolşevicilor pentru a vedea ce urma să se întîmple pe frontul de est după ce perioada de armistiţiu se va încheia. Bolşevicii au reuşit chiar să-i determine pe socialiştii-revoluţionari de stînga să devină parteneri de rang secund într-o coaliţie a Sovnarkomului, începînd să-şi ocupe locurile de pe 9 decembrie. Totul era bine. Dar această situaţie putea oare să dureze? Putea duce la revoluţia socialistă populară generală în Rusia, Europa şi restul lumii, aşa cum crezuse Lenin cînd scrisese *Tezele din aprilie* şi *Statul şi revoluţia*?

19

Dictatura sub asediu

Iarna 1917-1918

Lenin era tracasat de problemele privind diseminarea şi supravieţuirea revoluţiei. Cu toate că şi alţi membri ai Sovnarkomului şi ai Comitetului Central bolşevic se gîndeau la ele, majoritatea se concentrau asupra funcţiilor lor instituţionale. În afară de Lenin, doar Troţki mai acorda aceeaşi atenţie politicii generale. Lenin nu agrea în mod deosebit contribuţiile lui Troţki, mai ales că uneori acestea îi contraziceau propriile idei. Prefera ca el să fie creierul şi să-i încurajeze pe tovarăşii lui din vîrful ierarhiei să-şi vadă de conducerea comisariatelor poporului. Bolşevicii nu aveau experienţa administrării la scară largă, iar unii dintre ei nu se simţeau în largul lor din această cauză. Replica lui Lenin a fost categorică: „Dar credeţi că are vreunul dintre noi aşa ceva?”[1].

Starea de spirit printre bolşevici şi socialiştii-revoluţionari de stînga rămînea una utopică. Toţi erau încrezători că revoluţia socialistă europeană era pe cale să înceapă şi că transformarea revoluţionară a Rusiei se va petrece repede şi uşor. Troţki era la fel de îndîrjit ca orice alt lider bolşevic, însă cînd a preluat vechiul Minister al Afacerilor Externe în calitate de comisar al poporului se gîndea că va avea o misiune absolut efemeră. Va intra în clădire, va face publice tratatele secrete încheiate de Nicolae al II-lea cu Aliaţii şi apoi pur şi simplu „va închide prăvălia”. El subestima astfel dorinţa Puterilor Centrale de a zdrobi forţele ruseşti de pe frontul

de est. Alţi oficiali guvernamentali bolşevici erau la fel de naivi. Nikolai Osinski, preşedintele Consiliului Suprem al Economiei Naţionale, petrecea zile întregi întocmind hărţi şi statistici pentru perfecţionarea structurilor din industrie şi agricultură în vreme ce economia propriu-zisă se făcea praf şi pulbere. Nikolai Podvoiski era absorbit de planurile sale de a reorganiza forţele armate într-un moment în care majoritatea soldaţilor se urcau în trenuri şi se întorceau în satele lor. După părerea lui Lenin, cazul lui Iuri Larin era cel mai absurd: nu trecea o săptămînă fără ca Larin să vină cu o propunere de reorganizare din temelii a unuia sau altuia dintre comisariatele poporului.

Lenin era şi el un gînditor utopic, dar era capabil să-şi ajusteze strategiile pentru a supravieţui politic. E adevărat că nu recurgea mereu la această capacitate de ajustare şi că adesea nu se abătea de la poziţiile sale doctrinale, deşi partidului i-ar fi prins bine dacă ar fi fost mai flexibil. Însă în lupta sa pentru preluarea puterii în 1917 îşi revizuise multe dintre politici, iar ulterior a devenit esenţial pentru el ca Revoluţia din Octombrie să fie protejată cu orice preţ. Lenin se simţea, într-adevăr, în largul său. Îi plăcea responsabilitatea istorică de a elabora un program de măsuri care să salveze Revoluţia din Octombrie şi să-i multiplice realizările.

Îl îngrijorau cîteva aspecte. Chiar atunci cînd a preluat puterea, în octombrie 1917, anticipase că bolşevicii şi aliaţii lor nu vor cîştiga alegerile Adunării Constituante. Era de asemenea alarmat de condiţiile economice. Începea să se întrebe dacă clasa muncitoare de la oraşe avea disciplina şi devotamentul necesare pentru o revoluţie socialistă reală. Îl îngrijora la fel de mult progresul făcut de celelalte naţionalităţi. Promisiunea privind autodeterminarea naţională nu reuşise să ducă la acţiuni socialiste de preluare a puterii în Ucraina şi Finlanda. Şi mai rău, nu apăruseră insurecţii în Germania, Austria, Franţa şi Regatul Unit. „Revoluţia socialistă europeană” se împotmolise, iar Lenin afla de la Troţki, revenit la Petrograd din drumurile sale la Brest-Litovsk, că Puterile Centrale erau hotărîte să invadeze Rusia în cazul în care condiţiile lor nu erau acceptate. În aprilie 1917, în ciuda opoziţiei unora dintre bolşevici, Lenin susţinuse că revoluţia socialistă avea să fie o chestiune simplă şi tratase cu dispreţ previziunile sumbre ale menşevicilor şi socialiştilor-revoluţionari.

Acum, sarcina lui era să-i convingă pe bolşevici că misiunea revoluţiei era mai dificilă decît îi lăsase el să creadă că va fi.

Lenin putea în sfîrşit să ia pulsul străzilor din Petrograd făcînd plimbări în zona Institutului Smolnîi. De pe 10 noiembrie, el şi Nadejda Konstantinovna aveau un apartament cu două camere la primul etaj. Perioada cît stătuseră separaţi se încheiase, cel puţin pentru cîteva luni. Apartamentul era mic, dar confortabil, iar Nadejda Konstantinovna îşi amintea cu drag de el[2]:

> În sfîrşit, Ilici şi cu mine ne-am instalat la [Institutul] Smolnîi. Am primit o cameră care aparţinuse cîndva unei doamne din înalta societate. Era o cameră cu un paravan despărţitor dincolo de care se găsea patul. Ca să ajungi în încăpere, trebuia să intri prin baie. Nimeni nu putea intra fără o permisiune specială semnată de Lenin.

Lenin şi Krupskaia nu petreceau mult timp acolo. El avea biroul în camera nr. 81, la etajul al doilea, în aripa de nord, iar cînd nu se afla acolo, de obicei era în sala de primire de vizavi, unde diverşi oficiali îl aşteptau să stea de vorbă cu el. Era mereu coadă şi sala de primire se umplea pînă la refuz. Lui Lenin îi plăcea să converseze cu ei şi de multe ori le ţinea scurte discursuri despre probleme actuale[3]. Apartamentul lui Lenin şi al Nadejdei nu era un refugiu casnic autentic. Sala învecinată, încăpătoare, era folosită pentru şedinţele Sovnarkomului, iar Troţki şi familia lui locuiau într-un apartament vizavi de cel al lui Lenin. Pe coridoare se foiau încoace şi încolo comisarii poporului şi diverşi reprezentanţi şi asistenţi ai acestora. Putem spune că Lenin şi Krupskaia locuiau „claie peste grămadă”. Krupskaia fusese numită adjunctă a comisarului poporului pentru Învăţămînt şi trebuia să plece întruna cu diverse treburi; nu putea şi nici nu i se cerea să se ocupe de soţul ei. Nu era numai revoluţia lui, era şi a ei; şi, în orice caz, tovarăşii săi din Comitetul Central refuzaseră ferm să o aibă din nou ca secretară. Lenin şi Krupskaia erau colegi din punct de vedere politic, dar colegi în instituţii separate; nu mai aveau o relaţie de muncă nemijlocită.

Neavînd o femeie care să se ocupe de treburile casnice, Lenin – aşa cum reiese din memoriile Nadejdei Krupskaia – trăia de pe o zi pe alta[4]:

> Ilici era într-o stare destul de neîngrijită. Jeltîşev [garda sa de corp] îi aducea prînzul, pîine, atît cît era raţia sa. Uneori, Maria Ilinicina îi aducea cîte un fel de mîncare de la ea de acasă, dar eu nu eram acasă şi nimeni nu se preocupa constant de alimentaţia lui.

Poate că Krupskaia încerca să scoată în evidenţă cît de importantă era ea pentru sănătatea lui Lenin şi cît de nepricepută era sora lui, Maria. Dar, chiar de-ar fi fost aşa, femeile din viaţa sa aveau propriile angajamente politice şi, în general, l-au lăsat pe cont propriu. Consecinţa era că Lenin uita să mănînce la orele cuvenite şi se ducea în pas de plimbare pînă la cantină, de unde-şi lua hering marinat şi nişte pîine[5]. Starea lui de sănătate se deteriora; avea din nou dureri de cap şi insomnii[6].

Cînd Lenin şi Krupskaia petreceau timpul împreună, se plimbau – de obicei, fără să fie însoţiţi de Jeltîşev. Odată, vreo zece gospodine care stăteau în afara Institutului au ţipat la ei. De fapt, femeile nu-l recunoscuseră pe Lenin şi se luau de toţi cei pe care îi vedeau ieşind din clădire[7]. Lenin şi Krupskaia puteau aşadar să se plimbe incognito deşi numele său apărea în ziare în fiecare zi.

În realitate, regimul său dictatorial era denunţat frecvent. Tonul acuzaţiilor era strident şi direct, însă cîteodată se recurgea şi la satiră. Cea mai semnificativă a apărut în ziarul socialist-revoluţionar *Delo Naroda*, cînd scriitorul Evgheni Zameatin a scris o serie de povestiri în care-l ridiculiza pe Lenin printr-un personaj pe nume Theta. Ca să înţeleagă cititorul despre cine era vorba, Zameatin menţiona că Theta era tratat ca un fiu de Ulian Petrovici – aluzie la numele de familie a lui Lenin. Theta este o persoană fără adăpost. E un bărbat scund, cu chelie, vrednic de milă, pe care Ulian Petrovici îl foloseşte pentru completarea formularelor la postul local de poliţie. Theta are obiceiuri ciudate, de pildă acela de a bea cerneală în timpul serviciului. Este cîteodată o prezenţă neplăcută, în special atunci cînd merge la ţară pentru a investiga cazuri de holeră şi, pur şi simplu, interzice boala şi ordonă să i se aplice pedepse corporale ţăranului care se îmbolnăveşte. Numai că ţăranul „moare într-un mod antiguvernamental". În cele din urmă, puterile lui Theta scad într-atît încît el se transformă într-o pată de cerneală şi dispare[8].

Zameatin evidenţia absurditatea nocivă a unei mari părţi din

activitatea şi limbajul guvernamental, însă astfel de demascări satirice au devenit tot mai rare pe măsură ce bolşevicii au interzis ziarele politice critice la adresa lor. Lenin nu se simţea jignit personal; el pur şi simplu voia să pună capăt oricărui tip de critică din afara partidului bolşevic. Era un despot entuziast, iar regimul său devenea mult mai sever decît şi-ar fi putut imagina Zameatin.

Chiar şi aşa, Lenin deja dădea semne de surmenaj fizic şi psihic. Volumul de muncă la Sovnarkom şi în Comitetul Central bolşevic era enorm şi era foarte puţin probabil să se reducă în viitorul apropiat. La urma urmei, preluase puterea un guvern care se angajase să pătrundă adînc în toate aspectele vieţii politice, sociale şi culturale. Nadejda Konstantinovna putea vedea efectele asupra sănătăţii lui, iar dacă în anii anteriori în timpul plimbărilor discutau politică, acum căuta să-l ajute să se elibereze de presiunea de la Institutul Smolnîi. Dacă vorbeau despre politică, de obicei discuţia avea legătură cu munca ei de la Comisariatul Poporului pentru Învăţămînt, şi chiar şi atunci discutau mai degrabă la insistenţele lui. Mariajul lor se transformase într-o relaţie de sprijin, iar sprijinul se manifesta într-o singură direcţie: Krupskaia îşi susţinea soţul şi făcea faţă propriilor probleme fără să-i spună şi lui[9]. Juca un rol foarte important în viaţa lui, pentru că surorile lui, Anna şi Maria, îi făceau doar scurte vizite la apartament; Krupskaia, ca orice bolşevic, simţea că partidul şi liderul său aprindeau zorii unei noi ere în istoria umanităţii.

Treptat, programul lor acasă şi la muncă s-a mai echilibrat. Lenin i-a luat pe Vladimir Bonci-Bruevici şi pe Nikolai Gorbunov ca asistenţi personali. De asemenea, şi-a luat un şofer personal, pe Stepan Ghil, care-l ducea prin oraş cu limuzina. Ca secretare le avea pe Margarita Fofanova şi alte tinere bolşevice. El şi Krupskaia aveau propria menajeră, plătită de stat, iar Lenin a început să mănînce mult mai bine decît în Finlanda, cînd gătise la o plită cu gaz.

Lenin şi Krupskaia locuiau la Institutul Smolnîi pentru siguranţa lor. Voiau cu adevărat să stea acolo deoarece Institutul reprezenta epicentrul marii revoluţii şi nu plănuiau să se întoarcă într-un apartament din oraş. Exceptînd plimbările lor ocazionale în apropierea Institutului, cei doi petreceau puţin timp în oraş. Cum era şi firesc, Lenin a ţinut discursuri la marile adunări de la

Uzina Putilov şi în alte locuri importante unde partidul bolşevic îşi desfăşura activitatea, însă nu se aventura afară din Institut prea des. Dintotdeauna, viaţa lui socială fusese eclipsată de politică; chiar şi în vacanţele de vară, vorbea, citea şi scria despre problemele de partid, iar Krupskaia a lăsat să se înţeleagă că tot despre partid şi visa. Aşa că pentru el era o adevărată încîntare, cel puţin în primele săptămîni după Revoluţia din Octombrie, să locuiască, să lucreze şi să se odihnească la Institut. Aici, Lenin se întîlnea cu vizitatorii din „localităţi", adică oricine nu locuia în Petrograd. Unul dintre momentele critice ale carierei sale fusese în 1905, cînd el şi părintele Gapon trebuiseră să se ascundă aproape zilnic pentru a discuta. Acum Lenin putea să se întîlnească şi să stea de vorbă cu orice muncitor, soldat sau ţăran aflat în capitală. Toate instituţiile revoluţionare importante se aflau între zidurile Institutului. Aici erau Comitetul Central bolşevic, Comitetul Militar-Revoluţionar, Sovnarkomul, Sovietul din Petrograd şi Comitetul Executiv Central al Congresului Sovietelor.

Lenin avea o influenţă directă puternică asupra fiecăreia dintre aceste instituţii. După lunile pe care le petrecuse ascunzîndu-se la Razliv şi Helsinki, cînd fusese nevoie ca alţii să-i transmită mesajele scrise către colegii din conducerea partidului, schimbarea aceasta era bine-venită. Şi ce uşurare după anii de emigraţie cu legături poştale defectuoase, conflicte facţionale şi oameni ai poliţiei infiltraţi!

Politica mare era concentrată într-o singură clădire şi întotdeauna la doar cîţiva paşi distanţă de Lenin. Simţea că se născuse pentru acest moment, pentru această revoluţie, pentru începutul acestei noi ere din istoria lumii. Le-a comunicat mulţumirea lui tovarăşilor săi din Institut. Cînd evenimentele luau vreo turnură pe care nu o prevăzuse, rostea din memorie una dintre zicalele învăţate. Citîndu-l pe Goethe, spunea: „Teoria e gri, însă viaţa e verde"*. Era un paradox destul de mare pentru cineva care îşi divizase întruna partidul pe motiv de doctrină marxistă. Lenin n-a fost însă niciodată un politician unidimensional; intuiţia şi improvizaţia l-au caracterizat dintotdeauna. În stilul său plin de sine, a adresat următoarele cuvinte Comitetului Executiv Central al Congresului Sovietelor: „Socialismul nu se creează prin decrete de sus. Automatismul cancelarist-birocratic este străin de spiritul lui;

socialismul viu, creator este opera maselor populare înseşi”[10]. Nu avea însă de gînd să lase totul în seama acelor „mase populare”. Umblînd din încăpere în încăpere prin Institutul Smolnîi, Lenin se asigura că instituţiile centrale ale partidului şi statului impuneau autoritatea pe care o puteau impune în condiţiile turbulente ale Rusiei revoluţionare.

După cum avea să descopere în scurt timp, pentru asta era nevoie şi de impunerea unui anumit grad de autoritate asupra instituţiilor. Avea mult de muncă. Comitetul Central bolşevic era relativ disciplinat, însă membrii săi se ocupau numai cu stabilirea unor direcţii generale şi, oricum, ei se supuneau disciplinei de partid. Cu noile instituţii ale statului era însă altă poveste. Comitetul Executiv Central al Congresului Sovietelor ţinea şedinţe zgomotoase care durau mai multe zile şi rar se întîmpla să facă progrese rapide în activitatea sa legislativă. Deşi se crease un prezidiu sub conducerea lui Sverdlov, atmosfera haotică încă dăinuia. La Sovnarkom era doar cu puţin mai bine. Discursurile lungi, exagerate, şi discuţiile nesfîrşite pe chestiuni practice banale reprezentau şi aici norma.

Lenin a introdus o serie de proceduri formale. Mai cu seamă, a limitat timpul pe care îl aveau la dispoziţie comisarii poporului ca să-şi prezinte rapoartele la maximum zece minute[11]. Cînd un raport părea să se transforme într-o expunere de doctrină, Lenin intervenea: dorea politici practice, nu oratorie. Îi mustra şi chiar îi sancţiona pe cei care întîrziau la şedinţe; pur şi simplu nu putea suporta să se stea la taclale în timpul lucrărilor. El respecta regulile şi se aştepta ca şi ceilalţi să le respecte. O problemă pentru el o constituiau comisarii poporului care erau adesea atît de împovăraţi de muncă, încît trebuiau să-i trimită pe adjuncţi să vorbească în locul lor. Pentru mulţi participanţi, Sovnarkomul devenea un loc de socializare. Cîţiva dintre ei nici măcar nu erau bolşevici, ci socialişti-revoluţionari de stînga sau diverşi susţinători. Şi totuşi, Sovnarkomul trebuia să ia decizii rapide şi care să impună respect, dar puţini în afară de Lenin aveau un simţ al responsabilităţii adecvat pentru a gestiona situaţia. Chiar dacă nu-şi văzuse unii colegi cu lunile, Lenin nu oprea lucrările şedinţei, ci le transmitea salutări scrise. Voia să grăbească întotdeauna lucrurile, să stabilească politicile de urmat şi să bifeze că au fost

duse la îndeplinire.

Printre cei care creau probleme în mod obişnuit se afla şi şeful CEKA, Feliks Dzierżyński. Deşi Dzierżyński era unul dintre cei care impuneau disciplina în perioada regimului revoluţionar, sfida interdicţia de a se fuma la şedinţele Sovnarkomului. Cei mai mulţi dintre comisarii poporului erau fumători şi considerau că e greu să stea la o şedinţă fără să tragă un fum sau două. Dzierżyński inventa tot felul de scuze ca să fie cît mai departe de masa lungă acoperită cu aba verde şi, cînd credea că Lenin nu-l vede, îşi aprindea o ţigară lîngă şemineu.

Lenin încerca să-şi pună ordine în gînduri în acest mediu indisciplinat. În calitate de comunist, voia o transformare a statului şi a societăţii peste tot în lume, dar începea să fie tot mai convins că unele dintre politicile partidului frînau înaintarea către comunism. În scurtele lui ieşiri pe lîngă Institutul Smolnîi, totul îi dădea de înţeles că trebuiau făcute schimbări. În 1918 a revenit asupra multor politici. Transformarea se petrecea atît de repede şi era atît de drastică, încît la momentul respectiv şi după aceea s-a spus că tot ce făcea Lenin reprezenta consecinţa unui plan secret de a obţine puterea ascunzîndu-şi adevăratele intenţii. Asta ar însemna că creatorul revoluţiei din Octombrie era un cinic al istoriei lumii. Conform unei astfel de interpretări, Lenin intenţionase dintotdeauna să introducă măsuri de guvernare mult mai dure decît susţinuse pe cînd era în opoziţie. Unii dintre contestatarii săi au pus schimbarea pe seama megalomaniei sale. Alţii i-au găsit originile în finanţarea secretă primită de Comitetul Central bolşevic de la guvernul imperial german; din punctul lor de vedere, politica externă a partidului era dictată de nemţi, mai ales după preluarea puterii în octombrie.

Şi totuşi, deşi Lenin era o persoană şireată în care nu puteai avea încredere, era în acelaşi timp dedicat obiectivului final al comunismului. Îi plăcea puterea, o dorea cu ardoare şi făcea eforturi să-şi menţină partidul la putere. Voia însă puterea dintr-un anumit motiv. Era convins că bolşevicii trebuiau să înceapă edificarea unei lumi fără exploatare şi opresiune. În 1917, cînd partidul său primea bani de la Berlin, Lenin nu se considera agent german într-o măsură mai mare decît credeau autorităţile germane că îl cumpăraseră pentru totdeauna. Fiecare din cele

două părţi era convinsă că o înşelase pe cealaltă.

Lenin se obişnuise cu gîndul că va trebui să aştepte mult pînă cînd revoluţia socialistă europeană avea să se consolideze. Putea să fie război civil – de fapt, aproape sigur aveau să fie astfel de războaie. Puteau izbucni războaie între statele socialiste şi cele capitaliste. De fapt, putea izbucni chiar un al Doilea Război Mondial dacă revoluţia socialistă europeană nu va avea loc, iar rivalităţile capitaliste interimperiale vor continua. Lenin se enerva cînd tovarăşii săi bolşevici nu pricepeau că astfel de piedici erau inerente. Spre deosebire de el, ei nu puteau pricepe că politica era întotdeauna mai murdară decît prescripţiile doctrinei. Puţinii tovarăşi care înţelegeau acest lucru îi pricinuiseră probleme în trecutul apropiat. Kamenev şi Zinoviev avertizaseră că preluarea puterii în octombrie va fi urmată de o catastrofă politică, iar cîţiva dintre comisarii poporului care şi-au dat demisia din posturile lor erau de aceeaşi părere. Stalin, deşi a rămas alături de Lenin pe perioada crizei, n-a crezut niciodată că revoluţia socialistă europeană era iminentă. Pentru Lenin era esenţial să-i atragă din nou de partea sa pe aceşti oameni şi să dea uitării trecutul. Avea nevoie de ajutorul lor pentru a-i putea înfrunta pe alţi lideri ai partidului – de departe majoritari – care respingeau schimbarea radicală de direcţie propusă de el în politica bolşevică. Fuseseră de acord cu *Tezele din aprilie* doar pentru că acceptaseră argumentul lui Lenin că revoluţia se va produce cu uşurinţă în Rusia şi chiar cu şi mai multă uşurinţă în Germania.

Cu toate acestea, una dintre propunerile lui Lenin nu stîrnise controverse printre bolşevici. Încă din prima zi a Revoluţiei din Octombrie, el ceruse în zadar amînarea alegerilor pentru Adunarea Constituantă de teamă că partidul nu le va cîştiga. Profeţia lui s-a împlinit în noiembrie, cînd bolşevicii au obţinut doar un sfert din voturi. S-a lansat opinia din ce în ce mai agreată de a ignora rezultatul alegerilor. Au fost de acord chiar şi bolşevicii care doriseră o coaliţie guvernamentală care să-i includă pe toţi socialiştii. La fel şi socialiştii-revoluţionari de stînga. Astfel, Lenin şi-a asigurat acordul Sovnarkomului de a desfiinţa Adunarea Constituantă după ce aceasta s-a reunit la Petrograd în ianuarie 1918.

Bolşevicii şi socialiştii-revoluţionari de stînga nu aveau să

permită ca alegerea unei Adunări Constituante să pericliteze transformarea revoluţionară a Rusiei şi a Europei. Nici bolşevicii şi nici socialiştii-revoluţionari de stînga nu au avut un angajament fundamental faţă de procedurile electorale şi, după ce luaseră puterea, nu aveau de gînd s-o cedeze. Ei erau întîi de toate revoluţionari, iar democraţi doar în măsura în care democraţia susţinea cauza revoluţionară. De asemenea, afirmau că procedura de organizare a alegerilor pentru Adunarea Constituantă, moştenită de la Guvernul Provizoriu, i-a dezavantajat pe nedrept. Lista Partidului Socialist-Revoluţionar de Stînga fusese făcută înainte de desprinderea de Partidul Socialiştilor-Revoluţionari din noiembrie. Consecinţa a fost că ţăranii care i-au sprijinit pe socialiştii-revoluţionari de stînga ce-şi exprimaseră acordul cu privire la Decretul asupra Pămîntului dat de Lenin nu au putut să voteze exact pentru aceştia. La fel de supărător a fost faptul că alegerile s-au desfăşurat la jumătatea lunii noiembrie, cu mult timp înainte ca majoritatea oamenilor din ţară să se fi familiarizat cu inovaţiile aduse de Lenin în politică. Coaliţia Sovnarkomului considera că ar fi putut ieşi învingătoare la alegerile pentru Adunarea Constituantă dacă organizarea acestora s-ar fi amînat cîteva luni.

Lenin a lansat acest argument în timp ce punea la cale dizolvarea Adunării Constituante. Planul său era de o ingeniozitate perfidă. Membrilor aleşi ai Adunării urma să li se permită să se întîlnească la Palatul Taurida, unde reprezentanţii Sovnarkomului aveau să ceară ca partidul cel mai important al Adunării – socialiştii-revoluţionari – să accepte principalele politici ale Sovnarkomului şi forma de guvernare asigurată de soviete. Dacă Adunarea Constituantă va refuza, a doua zi membrii săi nu vor mai fi primiţi în clădire. Partea cea mai frumoasă a planului era aceea că implica puţină vărsare de sînge.

Cealaltă schimbare politică importantă la care se gîndea Lenin era mult mai controversată în cadrul coaliţiei Sovnarkomului. Lenin sugera semnarea unei păci separate cu Puterile Centrale. Bolşevicii susţinuseră dintotdeauna că la baza războiului mondial stătea imperialismul şi că exista o singură cale de a-i pune capăt: revoluţia socialistă în toată Europa. Ei credeau că propaganda printre soldaţi şi fraternizarea lor ar fi eficiente în acest sens. Dacă

planul nu funcţiona, bolşevicii sperau să provoace un „război revoluţionar” care să ducă socialismul în Europa prin intermediul baionetelor ruseşti. Erau însă optimişti şi credeau că nu va fi nevoie de un „război revoluţionar”. Ideea unei păci separate pe frontul de est era de neconceput pentru ei, la fel cum era, de fapt, şi pentru toate celelalte partide politice ruseşti. Lenin începea acum să acţioneze împotriva logicii la sedimentarea căreia el însuşi contribuise. Primele semne au apărut pe 17 decembrie, cînd el a cerut elaborarea unui chestionar privind situaţia pregătirii militare ruse. Întrebările sale erau brutal de concrete. Putea fi respins cu adevărat un atac german? Era înţelept să se mai discute despre „războiul revoluţionar”? Oare soldaţii ar prefera în realitate o pace separată? Răspunsurile primite i-au confirmat îngrijorările: armatele ruseşti abia dacă mai existau ca forţă pe frontul de est, iar soldaţii care mai erau pe front susţineau în mare măsură pacea cu aproape orice preţ [12].

S-a speculat întotdeauna că sondajul lui Lenin a fost o manevră menită să ascundă faptul că el îndeplinea ordinele primite de la finanţatorii din Berlin. Cei care cred că Revoluţia din Octombrie a fost plătită cu „aur german” susţin că preţul cerut în schimb a fost pacea separată pe frontul de est[13]. Un asemenea scenariu este destul de neplauzibil. Orice promisiuni sau declaraţii le-ar fi făcut diplomaţilor germani, Lenin nu era genul de persoană care să se ţină de cuvînt, un cuvînt dat unui guvern imperialist, rapace. Într-adevăr, e posibil să fi făcut cel mai mare serviciu cauzei militare germane pe 26 octombrie, cînd a publicat Decretul asupra Pămîntului şi Decretul asupra Păcii. Lenin ar fi introdus aceste măsuri indiferent de relaţia sa financiară cu Berlinul. În orice caz, consecinţa lor a fost degradarea capacităţii forţelor ruseşti de a continua războiul deoarece soldaţii de pe frontul de est au fugit înapoi în satele lor pentru a-şi lua fiecare partea din pămîntul care era reîmpărţit. Puterile Centrale voiau însă mai mult: cereau ca Sovnarkomul să renunţe oficial la orice suveranitate asupra Poloniei, Letoniei şi Bielorusiei. Cereau semnarea unui tratat. Disponibilitatea lui Lenin de a ajunge la o înţelegere nu era impusă de îndatorarea financiară, ci de teama că, dacă Sovnarkomul nu va ceda, solicitările Puterilor Centrale vor deveni şi mai serioase – cum de fapt s-a şi întîmplat în ianuarie 1918.

Pe măsură ce îngrijorările sale privind frontul de est se acutizau, Lenin era tot mai neliniştit şi de ansamblul politicilor economice şi sociale sovietice. Revoluţia simplă pe care o prezisese pentru Rusia nu fusese înfăptuită şi, pentru a putea menţine elanul regimului, Lenin trebuia să reformuleze strategia. Ca să o facă, avea însă nevoie de o pauză de la rutina zilnică a Sovnarkomului şi a Comitetului Central bolşevic. Starea de sănătate proastă şi munca excesivă îl storceau de puteri. În afară de scurtele plimbări împrejurul Institutului Smolnîi, nu avea nici o altă ocazie să se relaxeze. La doar două luni după ce a reintrat în atenţia publică la al Doilea Congres al Sovietelor, Lenin a hotărît să plece pe ascuns de la Institutul Smolnîi pentru o scurtă vacanţă.

Pe 24 decembrie a plecat cu Nadia şi Maria spre Gara Finlanda, pentru a se întîlni cu Eino Rahja, al cărui tren avea să-i ducă pe traseul obişnuit spre nord. Destinaţia lor era sanatoriul pentru tuberculoşi de la Halila, în apropierea satului finlandez Uusikirkko, la 70 de kilometri nord de capitala rusă. Lenin avea nevoie disperată să se refacă. Jan Berzins, membru în Comitetul Central, şi familia sa se aflau deja la tratament acolo. Stratul de zăpadă era mare şi îngheţat, aerul proaspăt, iar Lenin putea să facă plimbări în zona rurală. Era unul dintre momentele stranii din viaţa sa. Lenin era premierul statului rus şi aprobase recent independenţa Finlandei. Din punct de vedere legal, mergînd la Uusikirkko, trecea graniţa unui stat fără a avea permisiunea s-o facă. Dar el se gîndea mai puţin la implicaţiile propriilor sale legi decît la experienţele lui anterioare ca fugar în zona rurală a Finlandei, în 1907 şi 1917. Fără să-şi dea seama, a început să vorbească în şoaptă, ca nu cumva să fie auzit de posibili agenţi ai Ministerului de Interne. A uitat că acum el era cel care controla poliţia secretă. O altă problemă era că în acea regiune din nordul îndepărtat ziua era şi mai scurtă decît la Petrograd, aşa că şi-a petrecut majoritatea timpului în casă, scriind – scriind şi agitîndu-se.

Tovarăşii din Sovnarkom nu-i dădeau pace nici măcar la Halila. Abia ajunsese acolo, că Stalin i-a şi scris, cerîndu-i să se întoarcă la Institutul Smolnîi pînă pe 28 decembrie la prînz. Avea nevoie să se sfătuiască cu el în privinţa relaţiilor cu Ucraina[14]. Lenin a rezistat pînă pe 29 decembrie, dar, deloc surprinzător, nu a prea simţit că avusese parte de o vacanţă în adevăratul sens al cuvîntului. S-a

întors cu cîteva manuscrise ale unor articole la care lucrase acolo, însă erau atît de sumbre, încît nu le-a încredinţat *Pravdei*. Pesimismul nu îi era pricinuit de iarna întunecată de la Uusikirkko, ci de presentimentul că zilele Revoluţiei din Octombrie erau numărate dacă Sovnarkomul nu devenea mai ferm în a impune ordinea în Rusia.

În acele manuscrise, păstrate în arhiva sa, Lenin cerea sovietelor şi altor organizaţii populare să ţină mai puţine întruniri publice. Se irosea prea mult timp. În plus, potrivit lui Lenin, muncitorii deveniseră prea indulgenţi. Tipografii aflaţi în grevă trebuiau consideraţi huligani şi, dacă nu se întorceau la muncă, trebuiau arestaţi. Regimul sovietic fusese în general prea blînd.

Lenin atrăgea atenţia că trebuiau implementate urgent „înregistrarea şi controlul" generale:

> Obiectivul acestei înregistrări şi al acestui control este clar şi lesne de înţeles pentru toată lumea: toţi trebuie să aibă o pîine pe masă, să umble în încălţări bune şi haine decente, să aibă un cămin cald şi să muncească cu conştiinciozitate; nici un răufăcător (inclusiv oricine se sustrage de la muncă) nu ar trebui să fie liber, ci ar trebui ţinut în închisoare sau să-şi ispăşească pedeapsa prin cea mai grea muncă silnică; şi nici un bogătaş, eschivîndu-se de la regulile şi legile socialismului, nu ar trebui să poată avea altă soartă decît răufăcătorul – soartă care în justiţie trebuie să devină soarta oamenilor bogaţi.

Din acest moment devenea clar că Lenin intenţiona să nu mai arate nici o milă faţă de acele pături ale societăţii care cîndva îi sprijiniseră cu entuziasm pe bolşevici.

Fără să-şi dea prea bine seama, Lenin îşi asuma consecinţele Revoluţiei din Octombrie în contextul dificultăţilor politice şi economice. Avusese dintotdeauna ideea autoritarismului în minte; acum ea devenea mai clară şi extremă. Pe cînd scria la Uusikirkko, şi-a notat subiectul unui alt articol pe care voia să-l redacteze în curînd: „Întîi învinge burghezia, apoi luptă cu burghezia din străinătate"[15]. Asta implica dorinţa de a pune pe primul plan consolidarea politică în Rusia şi a aştepta o vreme înainte de a propaga revoluţia în alte ţări industriale. Din diversele sale

manuscrise reiese că efortul de a învinge burghezia rusă avea să fie însoţit de intimidarea puternică a „maselor”. Inima de piatră a lui Lenin se împietrea şi mai tare.

La Institutul Smolnîi, Lenin a discutat cu Sverdlov să finalizeze pregătirile pentru anularea primelor (şi, pînă în anul 1993, şi ultimelor) alegeri cît de cît libere cu sufragiu universal din istoria Rusiei. Lenin şi Troţki nu-şi ascunseseră ostilitatea faţă de Adunarea Constituantă. Toată luna decembrie ei susţinuseră că astfel de alegeri nu reflectau cu adevărat interesele poporului şi îi aveau de partea lor pe toţi membrii comitetelor centrale ale bolşevicilor şi socialiştilor-revoluţionari de stînga. Se vorbea deschis – dacă nu în *Pravda*, în mod cert pe stradă – despre acţiuni de înăbuşire violente. Sverdlov a dat dispoziţiile militare necesare. Sovnarkomul se putea baza pe sprijinul cîtorva unităţi, printre care atît Puşcaşii Letoni, cît şi Garda Roşie. Opozanţii socialişti ai coaliţiei Sovnarkomului – menşevicii, socialiştii-revoluţionari şi bundiştii – nu puteau veni cu o contraforţă serioasă. Ca pentru a arăta că nu se teme, pe 1 ianuarie 1918, Lenin a făcut un drum de vreo trei kilometri cu limuzina oficială de la Institutul Smolnîi la Manejul Mihailovski, în centrul Petrogradului. Erau cu el Maria Ilinicina, Fritz Platten şi Nikolai Podvoiski. Lenin făcuse multe astfel de drumuri la întruniri în noiembrie şi decembrie, fără prea multe măsuri de securitate: voia să demonstreze că era un politician popular în fruntea unei revoluţii populare. În orice caz, se simţea bine.

După un discurs entuziasmant la Manejul Mihailovski, Lenin şi însoţitorii săi au pornit înapoi în jurul orei şapte seara. Discursul său fusese bine primit de membrii de partid şi de muncitorii pe care aceştia îi aduseseră cu ei. Micul grup abia aştepta să ia cina la Institutul Smolnîi. Se întunecase deja foarte tare, însă erau atent urmăriţi de doi bărbaţi înarmaţi. Cînd maşina, abia plecată de la Manej, a ajuns în dreptul podului Simeon, bărbaţii au coborît de pe trotuar, şi-au îndreptat armele spre limuzină şi au început să tragă. La auzul împuşcăturilor, Platten s-a aruncat instinctiv peste Lenin. Fusese o tentativă stîngace de asasinat, dar care era aproape să reuşească. Platten a avut cel mai mult de suferit. Actul său de curaj l-a lăsat cu o rană la mînă. Limuzina şi-a continuat drumul pînă la Institutul Smolnîi, iar Dzierżyński a început să-i caute pe atacatori.

Cîteva zile mai tîrziu era clar că fusese vorba de nişte monarhişti. Între timp însă, Sovnarkomului i se oferise un pretext să acuze partidele socialiste din afara coaliţiei guvernamentale de complicitate la terorism. Obiectivul era de a pune partidelor care deţineau majoritatea eticheta violenţei antipopulare la următoarea Adunare Constituantă.

Lenin fusese deseori acuzat de laşitate în ceea ce priveşte înfruntările fizice. Într-o vreme cînd alţii îşi riscau pielea, el a făcut tot ce i-a stat în puteri ca să scape de forţele poliţiei lui Nicolae al II-lea şi ale Guvernului Provizoriu. După 25 octombrie 1917 şi-a schimbat însă abordarea. Fusese liderul unei revoluţii. Ştia că va intra în cărţile de istorie. Fiecare zi în plus pentru regimul sovietic însemna încă o pagină scrisă în analele lui Lenin şi ale bolşevismului. S-a alăturat aşadar altor bolşevici pentru a înfrunta pericolele ce urmau, ştiind că trecuse cu bine de evenimentul cel mai important din viaţa sa: revoluţia.

Lenin nu căuta însă să devină un martir şi, cît era în viaţă, ştia că mai erau multe de făcut pentru a consolida viitorul revoluţiei. Pentru el, asta însemna că lucrurile trebuiau făcute întotdeauna repede şi fără milă. Ideologia şi temperamentul său îl duceau în aceeaşi direcţie. Probabil şi starea sa proastă de sănătate: simţea că nu avea timp de pierdut. Voia să meargă mai departe cu revoluţia. Nimic nu avea să-i stea în cale. În următoarele zile, şi-a canalizat energiile asupra pregătirilor pentru Adunarea Constituantă de la Palatul Taurida. Abia dacă putea discuta despre asta fără să se enerveze. Prima şedinţă era programată pentru 5 ianuarie 1918, iar Lenin era deja foarte încordat cînd a ajuns la Palat. Ştia că ceea ce intenţiona să facă – desfiinţarea forţată a Adunării – era un act de o importanţă istorică. Cînd au început lucrările şedinţei, Lenin era alb ca varul. Fără sprijin armat, socialiştii-revoluţionari conduşi de Viktor Cernov nu puteau să facă faţă bolşevicilor. Cernov a fost întîmpinat cu huiduieli şi gesturi ameninţătoare. Din partea bolşevicilor a luat cuvîntul Sverdlov. Lenin şi-a limitat contribuţia la a afişa o atitudine sfidătoare. Punîndu-l pe Sverdlov să vorbească în locul său, nu îşi arăta doar dispreţul faţă de vechiul său adversar politic Cernov. Lenin sfida alegerile libere cu sufragiu universal ca instrument al luptei politice.

Sovnarkomul nu prea se gîndise cum să pună punct primei şedinţe a Adunării Constituante. Cernov a dat impresia că era dispus să ţină lucrările deschise la nesfîrşit. Din nou, Lenin a cerut partidului să ia măsuri imediat şi, după cîteva dispute, poziţia sa a fost acceptată. Adunarea urma să fie închisă şi nu avea să i se permită să reia lucrările a doua zi. Planul lui Lenin implica totuşi o anumită fineţe. La comanda lui, corpul de gardă al Adunării, condus de comunistul anarhist Anatoli Jelezneakov, i-a comunicat lui Cernov, care a rămas stupefiat, că „garda era obosită” şi că trebuia eliberată clădirea. Cernov nu a avut altă variantă decît să se supună, iar Palatul Taurida a fost evacuat.

Din moment ce Adunarea Constituantă nu aprobase toate decretele Sovnarkomului, Lenin a simţit că avea o scuză suficientă ca să se prezinte în faţa Congresului Sovietelor de Deputaţi ai Muncitorilor, Soldaţilor şi Ţăranilor pentru a obţine acordul lor că Adunarea nu mai era utilă. Drept urmare, pecetea legitimităţii regimului a pus-o Congresul însuşi, iar CEKA – noua poliţie politică înfiinţată în decembrie – putea să-i vîneze în voie pe duşmanii coaliţiei Sovnarkomului. Lenin obţinuse ceea ce dorea fără să fie nevoit să ţină vreo tiradă în faţa Adunării Constituante sau a Congresului Sovietelor. Era recunoscut drept conducătorul Revoluţiei din Octombrie, însă nu acţionase singur. Îl susţinuseră bolşevicii şi socialiştii-revoluţionari de stînga din coaliţia Sovnarkomului. Problema esenţială devenea tot mai evidentă. După acapararea puterii, Sovnarkomul a trebuit să recurgă la forţă ca să se menţină. Înainte de Revoluţia din Octombrie, nu toţi liderii de partid îşi dăduseră seama de asta, însă pe 5 ianuarie toţi au aflat cum stăteau lucrurile. A fost o lecţie decisivă. Dacă ar fi ştiut dinainte, poate că nu ar fi fost de acord cu preluarea puterii, însă au cedat la insistenţele lui Lenin privind răsturnarea Guvernului Provizoriu cum şi cînd a dorit. Acum se obişnuiau să trăiască acceptînd consecinţele – şi să le accepte fără să-l acuze pe Lenin.

* Citatul exact este: „Gri, dragă prietene, e orice teorie,/ Şi verde pomul auriu al vieţii” (n.tr.).

20

Brest-Litovsk

Ianuarie-mai 1918

Misiunea uriaşă care-l aştepta pe Lenin după dizolvarea Adunării Constituante era de a-i face pe bolşevici şi pe socialiştii-revoluţionari de stînga să accepte pacea separată cu care-i presau Puterile Centrale. Era cea mai dificilă bătălie a carierei sale. La întoarcerea sa din Elveţia, *Tezele din aprilie* înclinaseră balanţa în curentele de opinie din partidul bolşevic. În octombrie 1917, convinsese partidul să înlăture Guvernul Provizoriu, însă în chestiunea războiului şi a păcii avea de înfruntat un impediment major. După Revoluţia din Octombrie şi după Decretul asupra Păcii, partidul bolşevic, partidul său, nu era de acord cu semnarea unei păci cu guvernele imperialiste de la Berlin şi Viena.

Proporţiile ameninţării militare pe frontul de est deveneau din ce în ce mai evidente. În ultimele săptămîni din 1917, în calitate de comisar al poporului pentru Afaceri Externe, Troţki s-a întors de la negocierile de la Brest-Litovsk, oraşul situat cel mai aproape de tranşee, fiind convins în continuare că putea prelungi la nesfîrşit armistiţiul. Revoluţia, se gîndea el, putea izbucni oricînd în Europa. Pe 7 ianuarie 1918, a revenit cu o atitudine mai sumbră şi cu vestea că Puterile Centrale dăduseră un ultimatum. Lenin a susţinut fără întîrziere acceptarea condiţiilor germanilor, de teamă ca acestea să nu se înrăutăţească în scurt timp, dar Troţki a ezitat, propunînd ca negocierile să fie prelungite printr-o tactică de tipul „nici pace, nici război”. Era momentul ca Lenin să-şi susţină punctul de vedere în

faţa conducerilor locale şi centrale ale partidului bolşevic. La cel de-al Treilea Congres al Sovietelor, de pe 8 ianuarie, el şi-a prezentat „Tezele cu privire la încheierea imediată a unei păci separate şi anexioniste”. După ce au trecut peste uimirea provocată de schimbarea bruscă şi completă a direcţiei de către Lenin, membrii fracţiunii bolşevice l-au refuzat categoric, deşi majoritatea erau de acord că „războiul revoluţionar” nu putea fi pus în practică; au optat pentru strategia „nici război, nici pace” propusă de Troţki. Lenin a rămas ferm: „Oricum ar fi, eu susţin semnarea imediată a păcii; e mai sigur”.

A doua zi, Lenin nu şi-a ascuns în faţa Comitetului Central aversiunea pe care i-o provoca propria sa strategie[1]:

> Pacea pe care sîntem nevoiţi s-o încheiem acum este, fără doar şi poate, o pace infamă, dar, dacă va începe un nou război, guvernul nostru va fi măturat, iar pacea va fi încheiată de un alt guvern. [...] Adepţii războiului revoluţionar susţin că prin acest pas vom fi în stare de război civil cu imperialismul german şi, în consecinţă, vom determina izbucnirea revoluţiei în Germania. Dar Germania poartă abia în pîntece revoluţia, pe cînd la noi s-a şi născut un copil pe deplin sănătos – republica socialistă –, care s-ar prăpădi dacă am începe războiul.

Lenin susţinea că „patria socialistă” trebuia protejată pe termen scurt, dar că bolşevicii trebuiau totuşi să fie pregătiţi să propage revoluţia în Europa.

Avea puţine şanse să-şi convingă partidul cu astfel de idei, iar socialiştii-revoluţionari de stînga nici măcar nu-l ascultau. Mai fusese în astfel de situaţii şi în trecut, înainte de 1917, dar în acei ani îşi putea asuma riscul de a se izola. În 1918 era liderul unui partid de guvernămînt, iar statul avea să reziste sau să se prăbuşească în urma deciziei privind propunerea unei păci separate. Nu era de ajutor nici faptul că printre principalii lui susţinători din Comitetul Central bolşevic se găseau şi persoane care avuseseră dubii în legătură cu strategia lui revoluţionară în 1917: Stalin, Kamenev şi Zinoviev. Stalin afirma că „nu există nici o mişcare revoluţionară în Occident”. Lenin chiar credea că „revoluţia socialistă europeană” se va produce în cele din urmă şi a

trebuit să se delimiteze de punctul de vedere al lui Stalin. Treptat, Lenin începea să-şi exercite influenţa asupra Comitetului Central bolşevic. Intenţia lui era să slăbească încrederea adversarilor săi şi-l luase în vizor pe Buharin. Era o mişcare inteligentă. Buharin nu crezuse niciodată că Rusia ar putea cîştiga un război împotriva capitalismului german. El pur şi simplu considera că, în cazul în care strategia „nici război, nici pace” a lui Troţki se va dovedi ineficientă, „războiul revoluţionar” era singura alternativă a partidului justificată ideologic. Aceasta era şi părerea majorităţii bolşevicilor de frunte.

Deja unii dintre opozanţii lui Lenin nu mai vedeau „războiul revoluţionar” ca pe o opţiune practică. Vorbind în faţa Comitetului Central şi la adunări publice în Petrograd, Lenin însuşi sublinia devotamentul său faţă de „revoluţia socialistă europeană”. I-a pus pe susţinătorii săi din secretariat, Sverdlov şi Stasova, să răspîndească informaţii în numele său în filialele din provincii ale partidului. În timp ce se făceau pregătirile pentru cel de-al Şaptelea Congres al Partidului, Lenin a revenit la vechea lui metodă de acordare a mandatelor unor activişti cunoscuţi ca fideli liniei sale. De asemenea, a declarat că dacă propunerea lui va fi respinsă îşi va da demisia din Comitetul Central şi va face campanie în partid în favoarea semnării unei păci separate.

După cum prezisese Lenin, Puterile Centrale îşi pierdeau răbdarea. Pe 10 februarie 1918, Troţki a primit un alt ultimatum la Brest-Litovsk: i s-a transmis că singurul mod în care autorităţile sovietice puteau evita o invazie era să accepte condiţiile impuse de guvernele de la Berlin şi Viena. Strategia „nici război, nici pace” a lui Troţki s-a dovedit slabă. Troţki a făcut tot ce se putea, anunţîndu-i pe negociatorii ambelor părţi că Rusia se retrăgea pur şi simplu din război. Însă pe 16 februarie Puterile Centrale au lansat ultimul avertisment. Dacă nu se va semna pacea, ofensiva lor pe frontul de est avea să fie reluată peste două zile. Pe 17 februarie, Comitetul Central s-a reunit în prezenţa lui Troţki, iar Lenin le-a dat un chestionar celorlalţi membri ca să afle ce ar face fiecare dintre ei în anumite împrejurări[2]: voia să se asigure că, la fel ca el, se simţeau personal responsabili de decizia luată, oricare ar fi fost aceasta. Pe Lenin îl caracteriza cel mai bine capacitatea de a lua decizii şi voia să-i facă pe tovarăşii săi să înţeleagă că

trebuiau să-şi asume consecinţele recomandărilor lor. Cu toate acestea, n-a avut cîştig de cauză în Comitetul Central: din nou, strategia lui Troţki de a pune Puterile Centrale în situaţia de a demonstra că ultimatumul lor nu era un bluf a fost aleasă cu o mică majoritate.

Lenin şi-a ieşit din minţi, la fel şi tovarăşii săi: oricare ar fi fost opţiunea lor, aceasta urma să aibă repercusiuni asupra frontului de est şi asupra războiului în ansamblu. Viaţa politică era pe muchie de cuţit. Pe 18 februarie, ziua anunţatei invazii, Comitetul Central s-a reunit din nou. Lenin i-a implorat pe membrii săi:

> Votul de ieri, cînd toată lumea a recunoscut necesitatea încheierii păcii în cazul cînd în Germania nu se va produce o mişcare, iar ofensiva va avea loc, a fost deosebit de caracteristic. Există bănuiala că germanii ar vrea să pornească ofensiva pentru a răsturna guvernul sovietic. Sîntem puşi în faţa unei situaţii în care trebuie să acţionăm.

Pledoaria sa a fost însă respinsă. De data aceasta, înaltul comandament german a trecut la o înaintare masivă de-a lungul litoralului baltic. La prînz, trupele sale avansaseră practic fără să întîmpine rezistenţă pînă la Dvinsk. Se aflau la o distanţă de 650 de kilometri de Petrograd. Comitetul Central s-a reunit în grabă, iar Lenin s-a dezlănţuit: „Istoria va spune că aţi trădat revoluţia”.

În sfîrşit, argumentul său şi-a atins ţinta, iar Lenin l-a învins la limită pe Buharin, cu şapte voturi la cinci. Lenin a primit sprijinul lui Troţki, care mai tîrziu a spus că el nu ar fi optat pentru război decît dacă ar fi avut un partid bolşevic unit. Chiar şi aşa, imediat ce a plecat de la Comitetul Central, Troţki a încercat să afle dacă guvernul sovietic putea primi ajutor de urgenţă de la Aliaţi în caz că refuza să semneze tratatul de pace cu Germania şi Austro-Ungaria. Pe 22 februarie a obţinut sprijinul pentru această idee în cadrul Comitetului Central. Din nou, Puterile Centrale au fost intransigente şi au cerut Sovnarkomului să renunţe nu doar la suveranitatea asupra Poloniei şi a diferitelor provincii baltice, ci şi asupra Ucrainei. Era ultimatumul final, iar neacceptarea condiţiilor urma să ducă la o invazie militară de proporţii. Pe 23 februarie, epuizaţi, membrii Comitetul Central bolşevic s-au strîns

ca să asculte raportul lui Sverdlov privind ultimatumul german, care menţiona că Sovnarkomul trebuia să confirme acceptarea condiţiilor puse de Puterile Centrale pînă a doua zi dimineaţă la ora 7. Întîlnirea era de o importanţă majoră, iar Lenin a insistat asupra semnificaţiei ei: „Trebuie să semnăm aceste condiţii. Dacă nu le veţi semna, veţi semna peste trei săptămîni sentinţa la moarte a puterii sovietice”[3].

Lenin a continuat să îi bată la cap pe cei care i se opuneau. Printre cei care şi-au declarat în continuare opoziţia se număra şi Karl Radek. Lenin era furios, replicîndu-i că se amăgea singur[4]:

> Eşti mai rău ca o găină. O găină nu se poate hotărî dacă să treacă peste conturul unui cerc desenat în jurul ei cu cretă, dar, în apărarea ei, găina poate spune că o altă mînă a desenat cercul ăla. Tu însă ai desenat singur conturul ideii tale în jurul tău şi acum te uiţi la ea, în loc să te uiţi la realitate.

Lenin avea mereu o imaginaţie bogată atunci cînd încerca să-şi intimideze adversarii politici.

Totuşi, disputa nu se încheiase încă. Contestatarii lui Lenin luau în considerare, în prezenţa lui, excluderea sa din Sovnarkom şi declanşarea unui război revoluţionar. Pînă şi Stalin se întreba dacă era momentul potrivit pentru o înţelegere cu Puterile Centrale. Însă majoritatea membrilor Comitetului Central nu aveau curajul pentru o asemenea luptă, iar Lenin se ţinea tare, în timp ce alţii din încăpere tremurau. Le-a amintit din nou că dacă opozanţii lui vor avea cîştig de cauză, el îşi va da demisia din Sovnarkom – nu trebuia să fie forţat să o facă – şi îşi va relua campania în favoarea semnării unui tratat de pace separat. Şi astfel a obţinut ceea ce voia: cu şapte voturi pentru, patru împotrivă şi încă patru abţineri, Comitetul Central bolşevic a decis că tratatul trebuia semnat. Decizia fusese luată exact la timp pentru a preveni invazia germană. Dacă Lenin nu ar fi cîştigat disputa, este clar că Puterile Centrale ar fi tras concluzia că bolşevicii nu le mai puteau fi de nici un folos. Consecinţa ar fi fost că Puterile Centrale ar fi ocupat centrul Rusiei, iar Revoluţia din Octombrie s-ar fi prăbuşit.

Tratatul de la Brest-Litovsk a fost semnat pe 3 martie. În mare parte, Puterile Centrale i-au respectat prevederile şi nu au mai

invadat Rusia după cedarea de către Sovnarkom a Poloniei, a provinciilor baltice şi a Ucrainei către armatele lor. Jumătate din resursele industriale şi agricole ale Imperiului Rus, precum şi o treime din populaţia sa se aflau în această zonă vastă. Mai mult, înaltul comandament german putea acum să transfere divizii din est în vest pentru a încerca o campanie concertată împotriva forţelor franceze şi britanice. Decizia luată la Institutul Smolnîi în prezenţa a cincisprezece bolşevici pe 23 februarie a avut consecinţe pe care întreaga lume le-a înţeles repede.

În Rusia, ziarele partidului bolşevic ignorau tabloul mai larg al relaţiilor internaţionale, iar controlul partidului asupra presei avea drept consecinţă faptul că celelalte partide ştiau puţine lucruri în mod direct despre ce se întîmpla în Europa. Lenin era însă sigur că luase decizia corectă. În scurt timp a început să-şi convingă partidul că putea să profite de acel „respiro" dat de tratatul de pace. În Comitetul Central bolşevic exista un conflict legat de desemnarea reprezentantului care să meargă la Brest-Litovsk să-şi pună semnătura pe document. În mod normal, acesta ar fi trebuit să fie Lenin, însă el a aranjat lucrurile în aşa fel încît numele său să nu intre în discuţie. Membrii grupului care purtaseră negocierile refuzau să semneze şi, evident, era cu totul lipsit de sens să-i ceri aşa ceva unuia dintre cei care-i susţinuseră pe Troţki sau Buharin. Pînă la urmă, rolul deloc de invidiat avea să fie jucat de Grigori Sokolnikov. Nu va fi ultima dată cînd Lenin se va ţine departe de decizii care puteau să-i păteze reputaţia viitoare. Nici un partid din Rusia, cu excepţia celui bolşevic, nu a fost de acord cu Tratatul de la Brest-Litovsk. Dacă lucrurile nu ieşeau bine, Lenin putea plăti scump pentru riscul asumat în relaţiile internaţionale. Intuiţia îi spunea să reducă la minimum prejudiciul personal.

Totuşi, lupta politică la Petrograd nu se sfîrşise. Şi congresul partidului bolşevic trebuia convins să aprobe schimbarea, şi nu era foarte clar că acesta avea să fie de acord. Mai mult, printre socialiştii-revoluţionari de stînga nu exista nici un dezacord privind „războiul revoluţionar": toţi se opuneau ferm poziţiei lui Lenin. Din această cauză, Lenin a adoptat o abordare pas cu pas. Mai întîi s-a ocupat de congresul propriului său partid. Lucrările au început pe 6 martie şi au fost deschise de Lenin[5]:

> Ţara aceasta mic-burgheză, care a fost dezorganizată de război şi adusă într-o stare nemaipomenită, a fost pusă într-o situaţie extrem de grea: armată nu aveam, dar trebuia să trăim şi de acum încolo alături de un tîlhar înarmat pînă-n dinţi, care a rămas deocamdată şi continuă să fie un tîlhar şi pe care, desigur, agitaţia noastră în favoarea unei păci fără anexiuni şi fără contribuţii nu putea să-l impresioneze. Un paşnic animal domestic stătea lîngă un tigru şi încerca să-l convingă că trebuie încheiată o pace fără anexiuni şi fără contribuţii, cînd aşa ceva nu s-ar fi putut obţine decît printr-un atac împotriva tigrului.

Sarcasmul lui Lenin contrasta cu discursul celeilalte tabere conduse de Buharin. Treptat, Buharin a cedat. A admis că un război revoluţionar nu era posibil şi că el nu avea nici o obiecţie de principiu faţă de o pace separată cu Puterile Centrale.

Şi astfel, ciocnirea dintre Lenin şi stînga bolşevică s-a stins. Lenin ştia că avea să iasă triumfător şi era dispus să-i lase pe susţinătorii lui Buharin să-l denigreze fără să le dea replica în timpul congresului. Putea să rămînă calm cît timp Zinoviev şi Troţki se ciondăneau cu privire la utilitatea strategiei anterioare „nici pace, nici război". Ba chiar a discutat cu Buharin despre conţinutul programului partidului şi l-a rugat politicos pe adversarul său să renunţe la ameninţarea că va refuza să facă parte din următorul Comitet Central bolşevic. Pe scurt, victorios fiind, Lenin se putea arăta mărinimos.

Abilităţile şi hotărîrea sa l-au făcut să iasă biruitor. L-a ajutat şi faptul că opoziţiei interne i-au lipsit şi încrederea tactică, şi viclenia. Stînga bolşevică – sau comuniştii de stînga, cum îşi spuneau ei – nu credea cu adevărat că un „război revoluţionar" era fezabil. Oriunde au încercat să obţină sprijin popular printre muncitorii care puteau fi înrolaţi în eventualitatea unui astfel de război, au fost întîmpinaţi cu ostilitate şi erau conştienţi că ţăranii care făcuseră parte din armata imperială arătaseră deja care era punctul lor de vedere în chestiunea războiului sau a păcii: majoritatea dezertaseră sau fuseseră demobilizaţi. În mod deliberat însă, nu recunoşteau acest lucru şi continuau să protesteze în privinţa păcii separate. Iniţial, s-au retras din Comitetul Central bolşevic şi din Sovnarkom. La fel au făcut şi

socialiştii-revoluţionari de stînga. Lenin a criticat ceea ce considera a fi un comportament politic pueril, însă a încercat să fie diplomat. Avea nevoie de cît mai mulţi comisari ai poporului, iar ei au fost convinşi în cele din urmă să sprijine revoluţia muncitorilor şi ţăranilor. Rînd pe rînd, şi-au reluat neoficial posturile.

Pericolul reprezentat de forţele germane nu fusese înlăturat. După ce semnase tratatul, Sovnarkomul nu putea avea încredere că germanii nu urmau să înainteze spre Petrograd. Fără tragere de inimă, Lenin şi comisarii poporului au acceptat că trebuiau să mute sediul guvernului la Moscova. Decizia a fost luată din motive practice. Puterile Centrale cucereau regiuni în care nu întîmpinau practic nici o rezistenţă şi, deşi Sovnarkomul intenţionase din luna anterioară să formeze o Armată Roşie a Muncitorilor şi Ţăranilor, unităţile erau reduse numeric şi slab pregătite, neputînd sub nici o formă să facă faţă trupelor Germaniei şi Austro-Ungariei. Aşa că pe 10 martie persoanele importante din guvern au pornit cu trenul de noapte de la Petrograd spre Moscova.

Iniţial, majoritatea echipei guvernamentale a fost cazată la Hotelul Naţional de pe strada Ohotnîi Read, la circa 270 de metri de zidul de nord al Kremlinului. Lenin locuia cu soţia sa Nadejda şi cu sora sa Maria într-un apartament improvizat. Erau doar două camere şi o baie, iar personalul hotelului îi curăţa pantofii şi, în general, se îngrijea de toţi trei[6]. Ani mai tîrziu s-a lansat ipoteza că Lenin nu folosise serviciile personalului, dar Nadejda Konstantinovna a negat aceste idealizări siropoase: îi plăcea să-l idealizeze, dar nu în privinţa obiceiurilor sale personale[7]. În afara Hotelului Naţional era mereu larmă. În timpul zilei, Ohotnîi Read era plină de tarabagii. Studenţi şi alţi susţinători ai revoluţiei se certau, ori vindeau şi lipeau afişe. Conducerea partidului bolşevic a împînzit zona cu unităţi militare loiale. Puşcaşii Letoni erau printre preferaţii Sovnarkomului. Lenin era însă o persoană care ţinea la obiceiurile sale. Ignorînd zgomotul, se ridica din pat pe la jumătatea dimineţii, aşa cum făcuse mereu la Londra, Zürich şi Paris. Revoluţia avea să se facă în condiţiile impuse de el[8].

E adevărat că Lenin întîlnea tot felul de oameni de fiecare dată cînd părăsea Hotelul Naţional şi avea tot mai mulţi vizitatori din provincii. Astfel, primea permanent informaţii despre traiul oamenilor obişnuiţi din Rusia sovietică. Însă nu-şi ducea viaţa ca

acei oameni. Mîncînd şi dormind la Hotelul Naţional şi lucrînd la Kremlin, era mereu la adăpost de realităţile dure ale proastei administraţii, foametei şi războiului, iar cînd oamenii îi vorbeau despre astfel de lucruri, trecea informaţiile prin filtrul propriilor idei şi modifica strategiile numai atunci cînd era ameninţată însăşi existenţa regimului sovietic.

Şederea la somptuosul Hotel Naţional trebuia să dureze numai pînă cînd Kremlinul avea să fie pregătit să găzduiască Sovnarkomul. Ceea ce nu era însă pe placul lui Lenin. Nu-i plăcuse niciodată Moscova pentru că era mult mai puţin occidentalizată în comparaţie cu Petrogradul. Fizic şi cultural, Moscova întruchipa valorile ruseşti tradiţionale, ceea ce pentru Lenin reprezenta un minus. El voia o Rusie care să lase în urmă nostalgiile ţariste, creştinismul ortodox şi aspiraţiile ţărăneşti. Lenin nu şi-a retractat niciodată afirmaţia din 1898 conform căreia Moscova era „un oraş oribil”[9].

Într-adevăr, Moscova semăna mai mult cu un mare conglomerat de sate decît cu o metropolă. Străinii – şi Lenin însuşi era ca un străin acolo – observau că mulţi locuitori încă purtau veşminte tradiţionale ţărăneşti şi încălţăminte făcută mai curînd din paie decît din piele. Puţine străzi erau pavate. În primăvara lui 1918, la scurt timp după sosirea Sovnarkomului, străzile erau extrem de noroioase. Spre deosebire de planul ortogonal al Petrogradului, Moscova se extindea haotic, iar moscoviţii erau mîndri de această diferenţă. Toţi locuitorii, indiferent cărei pături sociale ar fi aparţinut, de la industriaşi şi bancheri la vagabonzi, simţeau că diversitatea neplanificată şi exuberantă a Moscovei – care fusese capitala ţării pînă cînd Petru cel Mare începuse să construiască Sankt-Petersburgul la începutul secolului al XVIII-lea – spunea ceva esenţial despre Rusia. Proprietarii de fabrici din Moscova erau cei mai înverşunaţi susţinători ai naţionalismului rus. În ultimii douăzeci de ani, ei ridicaseră clădiri superbe într-un stil care îmbina tradiţionalismul cu modernitatea. Aveau numeroase fabrici de textile. Aveau legături puternice cu mediul rural, iar unii dintre ei erau rascolnici. Credeau că elitele din Petrograd trădaseră interesul naţional în favoarea puterilor capitaliste străine şi considerau că Moscova era adevărata capitală a Mamei Rusii.

Prin urmare, poate că lui Lenin i-a folosit faptul că la Kremlin s-a confruntat cu mai multe probleme de ordin practic. La o zi după călătoria cu trenul de la Petrograd la Moscova, cînd a vrut să intre împreună cu Bonci-Bruevici în Kremlin prin poarta Turnului Sfintei Treimi, un paznic nu l-a lăsat să treacă pentru că nu l-a recunoscut. Paznicul era un susţinător bolşevic, însă a avut nevoie de cîteva minute ca să se convingă că în faţa lui era chiar Lenin şi să-l lase să treacă.

De îndată ce-a trecut dincolo de zidurile Kremlinului, pînă şi Lenin a fost uluit de măreţia construcţiilor. Curtea interioară i-a lăsat o impresie puternică. Kremlinul este o impozantă fortăreaţă triunghiulară, aşezată la patruzeci de metri deasupra rîului Moscova. Perimetrul fortificat are doi kilometri lungime, iar în interiorul lui se găseşte o colecţie impresionantă de clădiri străvechi. Dintre ele ieşea în evidenţă Marele Palat al Kremlinului. Lîngă acesta se afla Catedrala Uspenski, unde au fost încoronaţi ţarii pînă cînd Petru cel Mare a construit Sankt-Petersburgul. Mai era şi Palatul Senatului, ridicat de Ecaterina cea Mare. Şi, de asemenea, clopote, clopotniţe, cupole aurite, tunuri gigantice, cazărmi, o armurărie şi pieţe largi. Pe fiecare turn se găsea un vultur cu două capete, simbol al măreţiei şi puterii ţarismului. Din vîrful celei mai înalte clopotniţe se putea vedea la peste treizeci de kilometri depărtare. Oriunde se uita, Lenin vedea întruchiparea fizică a unei istorii pentru a cărei distrugere venise el la putere.

Kremlinul era însă într-o mare dezordine, care începuse să se instaleze odată cu căderea monarhiei în februarie 1917, iar la sfîrşitul anului avuseseră loc lupte între Gărzile Roşii şi ofiţerii monarhişti. Pe Lenin şi Bonci-Bruevici i-a întîmpinat o imagine dezolantă. Clădirea Senatului, unde trebuiau să fie sediul Sovnarkomului şi apartamentul lui Lenin, era vraişte. Bălegar de cal lăsat nestrîns, fîn, bandaje murdare, podele sparte şi – odată cu sosirea primăverii – o grămadă de noroi. Lenin, Troţki şi ceilalţi lideri bolşevici au fost cazaţi temporar în Corpul Cavaleriei al Marelui Palat al Kremlinului. Unii dintre servitorii aflaţi în slujba lui Nicolae al II-lea rămăseră în posturile lor. Printre aceştia era şi un ospătar bătrîn, un anume Stupişin, ce respecta cu stricteţe regulile de etichetă tradiţionale. Cînd Lenin şi Troţki luau cina, Stupişin le servea mîncarea în vase imperiale. Stupişin nu le dădea

voie să mănînce pînă cînd nu se asigura că simbolul vulturului cu două capete de pe farfurii era cu faţa înspre meseni. Lenin accepta amuzat tot ceremonialul acesta. În realitate, nu toate felurile de mîncare erau demne de un ţar. Uneori la cină nu se serveau decît terci de hrişcă şi o supă de legume subţire.

Totuşi, Lenin nu a reuşit să asigure cazarea permanentă la Kremlin pentru membrii Sovnarkomului, pentru el şi pentru familia sa decît la sfîrşitul lunii şi numai după ce a cerut numele celor care se făceau „vinovaţi” pentru această întîrziere[10]. Bonci-Bruevici păstrase pentru Lenin, Nadia şi Maria Ilinicina un apartament confortabil la primul etaj al fostei clădiri a Senatului. Avea trei încăperi principale şi un hol, o bucătărie, o baie şi o cameră pentru menajeră. Alături se aflau birourile administrative ale Sovnarkomului, iar în biroul lui Lenin se găsea o uşă care dădea direct în sala unde se ţineau şedinţele Sovnarkomului.

Apartamentul din clădirea Senatului a devenit noua lui casă. Lenin hoinărise însă atît de mult la viaţa lui, încît e greu de spus dacă în 1918 mai putea să se simtă acasă undeva. Era dificil să creeze o astfel de atmosferă avînd în vedere că locuia acolo unde lucra. Mai mult, Nadia şi Maria erau aproape la fel de ocupate ca el cu diverse chestiuni politice. Toţi trei trăiau pe fugă, mîncînd şi dormind cînd se nimerea. Nu le păsa de bani, iar Lenin i-a reproşat oficial lui Bonci-Bruevici că-i mărise salariul ca preşedinte al Sovnarkomului fără aprobarea lui[11]. Tot ce voia era un apartament curat şi liniştit şi un birou cu multe cărţi. Unul dintre primele lucruri pe care le-a făcut după ce a luat locuinţa în primire a fost să ceară un exemplar din dicţionarul limbii ruse al lui Vladimir Dal şi o hartă a fostului Imperiu Rus. Pe perete a agăţat un portret al lui Karl Marx, iar mai tîrziu a adăugat şi o fotografie mare a teroristului populist Stepan Halturin. Nu mai avea nevoie să le solicite pe soţia sau sora sa pentru nevoile sale zilnice. Fusese angajată o menajeră, iar ca şofer îl avea pe Stepan Ghil. Mesele erau pregătite pentru toţi locuitorii palatului. Lenin şi Nadia şi-au luat o pisică. Cei doi o adorau, iar Lenin era văzut de multe ori pe coridor ducînd-o la şedinţele Sovnarkomului. Pisica ştia să aibă grijă de ea. În sala de şedinţe, obişnuia să se cuibărească în fotoliul lui Lenin, ştiind că nimeni nu va îndrăzni să o deranjeze. Nadia şi menajera o hrăneau şi, de fiecare dată cînd menajera avea o zi

liberă, Nadia ruga o secretară a Sovnarkomului să se ocupe de asta. Nu avea încredere că Lenin îi va da de mîncare aşa cum trebuie.

De fapt, cînd era vorba de îngrijit pisica, te puteai bizui pe Lenin, chiar dacă nu era mereu punctual cînd trebuia să-i dea farfuria cu mîncare[12]. În majoritatea timpului, atît el, cît şi Nadia erau prinşi cu sarcinile politice. Apartamentul era un loc unde mîncau şi dormeau. Lenin putea comanda de la Kremlin cărţi de la orice bibliotecă din Rusia. Putea să sune orice funcţionar din capitală sau din provincii şi să stea de vorbă cu vizitatorii care dădeau năvală la Kremlin ca să-l întîlnească. Putea să-i abordeze pe comisarii poporului cînd aceştia ieşeau din propriile apartamente în curtea interioară, iar majoritatea tovarăşilor săi bolşevici importanţi – Troţki, Sverdlov, Kamenev şi Stalin – se aflau cu familiile lor la o aruncătură de băţ. Putea de asemenea să primească în audienţă oficiali ai partidului sau grupuri de ţărani care veneau cu diverse cereri.

Din impresionanta curte interioară fortificată Lenin ieşea ca să meargă la adunările ce se ţineau în faţa porţilor fabricilor din oraş. A mers de asemenea în vizită la Nadejda Konstantinovna cînd aceasta s-a aflat sub tratament în raionul Sokolniki, la marginea de nord-est a oraşului. Dar, cu excepţia perioadelor în care el însuşi se recupera în satul Gorki, la vreo treizeci de kilometri de Moscova, rămînea în zonele centrale ale noii capitale. Putea oricînd să meargă în alte oraşe sau localităţi, dar a făcut doar scurte incursiuni la Petrograd în 1919 şi 1920. Nici măcar nostalgia sa atît de des exprimată după regiunea Volgăi nu l-a făcut să meargă pînă acolo. Locul lui era în miezul politicilor revoluţionare.

Deşi Lenin cerea tot mai multă disciplină pe măsură ce Sovnarkomul căuta să consolideze regimul şi strategiile sale, tovarăşii săi îl exasperau. Noaptea tîrziu, Lenin stingea întotdeauna lumina din biroul său, ştiind foarte bine că a face economie de electricitate nu era una dintre caracteristicile celorlalţi bolşevici. Preşedintele Sovnarkomului străbătea holurile şi stingea luminile lăsate aprinse de tovarăşii săi[13]. Nici unul dintre ei nu avea să fie vreodată ca el. Fără îndoială, îşi lăsau creioanele neascuţite, nasturii necusuţi, cărţile nereturnate la bibliotecă. Cum să faci revoluţia cu astfel de oameni? Însă, oricît de tare l-ar fi iritat aceste aspecte, a reuşit să treacă peste ele. Îl binedispunea gîndul

că Revoluţia din Octombrie 1917 durase deja mai mult decît cele unsprezece săptămîni ale Comunei din Paris din 1871. Gîndul acesta era singurul care îl făcea să devină aproape sentimental, asta dacă nu ţinem cont de entuziasmul său faţă de clasa muncitoare. Pe Nadejda Kostantinovna o deranja. Cînd mergeau cu maşina prin Moscova, ea remarca actele de vandalism tot mai numeroase: geamuri sparte, ziduri de lemn şi acoperişuri demontate şi furate. Pentru ea era evident că muncitorii delincvenţi trebuiau pedepsiţi pentru un astfel de comportament, aşa că i-a spus soţului ei pe un ton sever că ar trebui să se gîndească mai bine: dacă o asemenea purtare rămînea nepedepsită, adio socialism!

Disensiunea aceasta conjugală, ţinută secretă de autorităţile cenzurii sovietice, nu l-a făcut pe Lenin să-şi schimbe punctul de vedere. Nici atunci, nici altă dată. Lenin se hotărîse deja asupra orientării strategice, care includea necesitatea ca clasa muncitoare să-şi impună dictatura. Pe el îl interesa imaginea de ansamblu. În următorii ani, voia să încurajeze iniţiativa revoluţionară şi să înlăture orice idei de „moralitate burgheză”. Totuşi, în gîndirea lui se schimbaseră multe după Revoluţia din Octombrie. La fiecare moment de tensiune între autoritarismul elitist şi dorinţa de libertate a maselor, prioritatea lui era să întărească poziţia regimului – ceea ce, de obicei, însemna un grad mai mare de autoritarism.

Măsurile sale începeau să provoace consternare printre socialiştii-revoluţionari de stînga. Iniţial, partenerii din coaliţia Sovnarkomului se înţeleseseră destul de bine. Socialiştii-revoluţionari de stînga, care erau deja încîntaţi de Decretul asupra Pămîntului, au fost la fel de mulţumiţi şi în februarie 1918, cînd Lenin a semnat Legea Fundamentală privind Socializarea Pămîntului, care – cu sprijinul energic al socialiştilor-revoluţionari de stînga – ratifica trecerea terenurilor agricole în posesia ţăranilor. El voia însă şi ca sovietele locale să aducă în oraşe rezervele de alimente necesare şi a afirmat în repetate rînduri că la ţară existau cereale din belşug şi că lăcomia ţăranilor înstăriţi – sau culaci, cum le spunea el – era de vină pentru raţiile reduse oferite de administraţiile centrale şi locale. Nu era vreme de şovăială. Chiar şi înainte de Tratatul de la Brest-Litovsk, Lenin

crezuse că trebuiau luate măsuri dure. Era hotărît să menţină monopolul statului asupra comerţului cu cereale, iar pe termen lung îşi propunea să ia terenurile agricole de la persoanele particulare, inclusiv de la ţărani, şi să le dea statului. Toate acestea complicau relaţiile deja dificile cu socialiştii-revoluţionari de stînga, care acceptaseră să se alăture Sovnarkomului pornind de la premisa clară că aşa vor putea să apere interesele ţărănimii.

În orice caz, modul lui Lenin de a consolida regimul nu mai reprezenta subiectul vreunei negocieri. Pe 14 ianuarie 1918, el schiţase deja un decret al Sovnarkomului, care afirma fără ocolişuri[14]:

> [Sovnarkomul] recomandă Consiliului pentru Aprovizionare din Rusia şi Comisariatului pentru Aprovizionare să intensifice trimiterea nu numai a comisarilor, ci şi a unor detaşamente înarmate formate dintr-un mare număr de oameni pentru a lua măsurile cele mai revoluţionare în vederea accelerării transporturilor, strîngerii şi depozitării cerealelor etc. şi pentru a duce o luptă necruţătoare împotriva speculanţilor, mergînd pînă la a recomanda sovietelor locale împuşcarea pe loc a speculanţilor şi sabotorilor dovediţi.

Înclinaţiile lui sumbre din ultimele cîteva săptămîni erau acum exprimate sub forma unui plan de acţiune. Deşi nu făcea încă subiectul discursurilor sale, direcţia în care se îndrepta era clară: creşterea gradului de coerciţie.

În primăvara anului 1918, Sovnarkomul nu avea nici o reţinere în a desfiinţa numeroasele soviete din gubernii cu majorităţi menşevice. CEKA şi noile contingente ale Armatei Roşii au fost mobilizate pentru a împiedica o rezistenţă eficace. Regimul nu se mai limita la vînarea duşmanilor declaraţi – cadeţii, menşevicii şi socialiştii-revoluţionari –, ci începea să persecute şi acele grupuri sociale pe al căror sprijin contase ca să ajungă la putere. Lenin pornise de la premisa că, din moment ce începuse să ţină cu bolşevicii, clasa muncitoare nu avea să se mai întoarcă vreodată la duşmanii bolşevismului. Dar încrederea lui în „proletariat” fusese mereu condiţionată, chiar şi în 1917; în 1902, în broşura *Ce-i de făcut?*, susţinuse că adoptarea unor strategii revoluţionare de către

muncitori este total neadecvată fără o călăuzire fermă şi corectă asigurată de inteligenţia marxistă. Lenin fusese, în cel mai bun caz, un paternalist ideologic. Acum nu mai avea nici o rezervă în privinţa încălcării drepturilor civile ale clasei muncitoare: nu era permis ca supremaţia regimului să fie contestată. Abaterile disciplinare nu trebuiau tolerate nici la locul de muncă, iar Lenin a menţionat că voia să introducă principiile timp-mişcare ale teoreticianului american F.W. Taylor, pe care cîndva îl etichetase drept susţinător al intereselor capitaliste.

Lenin credea că dictatura era nu numai de dorit, ci şi de o importanţă crucială. În aprilie 1918, analizînd strategia partidului în *Sarcinile imediate ale puterii sovietice*, el recunoştea că ameninţările externe planau în continuare asupra siguranţei Rusiei şi că ţara se confrunta cu dificultăţi interne mari şi tot mai numeroase în privinţa stocurilor de alimente, transportului, producţiei industriale şi eficienţei administrative. Şi sublinia: „Dar «dictatură» este un cuvînt mare. Şi cuvintele mari nu trebuie aruncate în vînt. Dictatura este o putere de fier, care acţionează cu îndrăzneală şi rapiditate revoluţionare şi care e necruţătoare în măsurile ei de represiune îndreptate atît împotriva exploatatorilor, cît şi împotriva huliganilor”[15]. După această afirmaţie, continua cu o analiză care i-a şocat pe mulţi dintre colaboratorii săi cei mai apropiaţi din lunile precedente. El declara că „*oricine* încalcă disciplina muncii, în orice uzină, în orice întreprindere şi în orice domeniu de activitate, *poartă vina* pentru chinurile foametei şi ale şomajului”. Soluţia era punerea în aplicare a unor metode cu adevărat dictatoriale. Lenin arăta că „trebuie să ştim cum să-i descoperim pe cei vinovaţi de această stare de lucruri, să-i dăm în judecată şi să-i pedepsim fără cruţare”[16].

Dizolvarea Adunării Constituante şi semnarea Tratatului de la Brest-Litovsk erau o confirmare a dorinţei lui Lenin de a rămîne la putere chiar dacă i s-ar fi opus toate celelalte partide politice, grupuri sau persoane din ţară. Sub conducerea lui, partidul bolşevic îi îndepărtase chiar şi pe socialiştii-revoluţionari de stînga. Asta nu a fost singura consecinţă. Schimbările şi clarificările din strategia guvernamentală contribuiseră mult la înstrăinarea unor mari grupuri de opinie din societate. Muncitorii şi – atunci cînd au auzit de Revoluţia din Octombrie – ţăranii primiseră cu entuziasm

decretele Sovnarkomului; dar, pe măsură ce Lenin şi Comitetul Central bolşevic dezvoltau strategia politică, erau întîmpinaţi cu ostilitate în multe sectoare ale societăţii. La fel de important, erau întîmpinaţi şi cu indiferenţă. Bolşevicii conduceau ce mai rămăsese din Imperiul Rus, adică în principal regiunile locuite de ruşi, ca o minoritate politică încolţită. Conştientizarea acestei realităţi i-a făcut să-şi înăsprească atitudinile. Simţeau că cea mai bună cale de a rezolva problemele era să devii mai dur în loc să faci compromisuri. Această atitudine comună i-a apropiat din nou pe Lenin şi pe comuniştii de stînga bolşevici, deşi, după Brest-Litovsk, nu puteau să se laude cu colaborarea lor tot mai strînsă.

Acest *rapprochement* a fost susţinut de felul în care Lenin a consolidat în industrie şi agricultură proprietatea statului şi reglementarea de către stat. Un segment tot mai însemnat al opiniei publice cerea Sovnarkomului să renunţe la monopolul de stat asupra comerţului cu cereale şi să le permită ţăranilor să-şi vîndă produsele pe piaţa liberă. Existau numeroase dovezi că ţărănimea îşi făcea provizii de grîne. Una dintre sugestiile răspîndite era aceea că era vital să se facă unele concesii comerţului privat pentru a reanima schimbul economic între mediul urban şi cel rural. Cadeţii, menşevicii şi socialiştii-revoluţionari aprobaseră şi menţinuseră monopolul de stat asupra comerţului cu cereale. Nemaifiind la guvernare, în condiţiile în care economia se apropia de fundul prăpastiei, insistau că se impunea o schimbare drastică a strategiei.

Însă liderii bolşevici nici nu concepeau aşa ceva; ei făcuseră o „revoluţie socialistă" şi nu aveau de gînd să renunţe la elementele anticapitaliste din strategia lor pe care chiar „un guvern de capitalişti" – Guvernul Provizoriu – le consolidase. Într-adevăr, disensiunile interne ale bolşevicilor cu privire la măsurile necesare pentru prevenirea dezintegrării economice totale se stingeau treptat. Timp de cîteva luni după Buharin, Osinski şi colaboratorii lor îl criticaseră pe Lenin pentru precauţia lui în organizarea transformării rapide a întregii economii în acord cu prerogativele socialiste. Ei cereau naţionalizarea totală a industriei, agriculturii, comerţului, finanţelor, transportului şi comunicaţiilor. Unii dintre ei credeau că asta cerea şi Lenin, însă dacă ar fi citit cu atenţie ceea ce a scris el între Revoluţiile din

Februarie şi Octombrie, nu s-ar fi amăgit singuri în privinţa asta. E adevărat, Lenin susţinuse că Rusia era pregătită pentru – şi chiar avea nevoie disperată de – o „trecere la socialism" şi afirmase că întreaga putere ar trebui transferată unor organizaţii de masă bazate pe clase sociale, precum sovietele. Dar, deşi voia o transformare completă şi imediată a politicilor, insista că economia trebuia gestionată cu mai multă grijă. În opinia lui, trebuiau naţionalizate doar acele întreprinderi care funcţionau după principiile capitalismului la scară largă – în Rusia, aici erau incluse băncile, căile ferate, cele mai mari fabrici şi mine şi câteva moşii –, dar nu trebuia implicat şi restul economiei; şi, deşi nu a spus-o deschis, restul economiei includea majoritatea populaţiei lucrătoare a ţării. Rusia era o ţară de ţărani, meşteşugari şi mici negustori. Băncile, fabricile mari şi moşiile unde se practica o agricultură intensivă reprezentau excepţiile printre zecile de mii de întreprinderi din economia generală.

Prin urmare, Lenin dorea ca Sovnarkomul să exproprieze numai întreprinderile cele mai „avansate". Celelalte trebuiau organizate în unităţi mai mari şi dotate cu tehnologii moderne înainte să fie naţionalizate; iar el credea că rolul acesta va fi îndeplinit cel mai bine de capitalism. Statul socialist revoluţionar trebuia să protejeze sectoarele private din industrie şi agricultură şi să stimuleze dezvoltarea lor. Lenin numea această relaţie simbiotică dintre politicile bolşevice şi economia capitalistă „capitalism de stat". Era o sintagmă care îi permitea să rămână în cadrul ideilor marxiste tradiţionale privind etapele necesare ale dezvoltării economice (deşi în privinţa dezvoltării politice abandonase aceste idei). Bineînţeles că sintagma îi jignea pe numeroşii bolşevici – probabil majoritatea – care înfăptuiseră Revoluţia din Octombrie cu intenţia de a întoarce lumea pe dos. Pentru ei, precizarea lui Lenin privind menţinerea în mare a capitalismului era pur şi simplu de neînţeles. Lenin insista că planul său era o metodă de a exploata capitalismul, însă explicaţiile sale n-au reuşit să le potolească iritarea. Ei voiau o strategie revoluţionară mai directă şi mai fermă. Buharin şi prietenii săi voiau să treacă în proprietatea guvernului nu doar băncile şi uzinele metalurgice, ci şi atelierele, prăvăliile şi loturile de pământ ale ţăranilor.

Şi-au formulat argumentele împotriva lui Lenin în termeni de doctrină: în opinia lor, acesta venea cu o strategie care făcea prea multe compromisuri cu capitalismul. Ceea ce au omis însă să menţioneze e că strategia lui era pur şi simplu sortită eşecului. Lenin anunţase că intenţia lui era să exploateze capitaliştii şi să scape de capitalism. Naţionalizase deja băncile şi un mare număr de fabrici şi mine, introdusese un sistem dur de reglementări de stat în comerţul exterior, refuzase ca guvernul său să-şi plătească datoriile interne şi externe. Abrogase drepturile civile ale cetăţenilor mai înstăriţi şi înfiinţase CEKA. Pusese bazele unei dictaturi de clasă. În asemenea condiţii, e surprinzător că mai putea găsi vreun industriaş care să vrea să aibă de-a face cu el. Un astfel de om de afaceri, V.P. Meşcerski, a fost totuşi descoperit, dar negocierile au eşuat rapid: per ansamblu, condiţiile „capitalismului de stat” leninist i s-au părut lui Meşcerski prea socialiste.

Toate instinctele lui Lenin îi sugerau acum să nu accepte compromisuri. Dîndu-şi seama de problemele enorme care-l aşteptau, în mintea sa înclina tot mai mult balanţa spre varianta controlului şi autorităţii statului. Nu venise la putere ca să reducă gradul de intervenţie a autorităţii publice în economie şi în orice alte aspecte ale vieţii sociale. Dacă existau dificultăţi, acestea trebuiau gestionate prin creşterea gradului de reglementare. Înainte de 1917, teoria lui despre revoluţie fusese marcată de inconsecvenţe şi contradicţii. Ajuns la putere, trebuia să rezolve această tensiune prin măsuri practice: enunţurile sale abstracte trebuiau să devină operaţionale. Abordarea aceasta a atras după sine o accentuare şi mai puternică a temelor dictaturii şi violenţei. De asemenea, odată cu această limpezire a gîndurilor, pentru el devenea important angajamentul faţă de centralism, ierarhie şi disciplină. În esenţă, Lenin voia ca, sub controlul partidului bolşevic, statul să acţioneze ca un motor pentru coordonare şi îndoctrinare. Încă îl considera important pentru stimularea iniţiativei populare; popularitatea în scădere a partidului său l-a făcut însă să creadă că, dacă trebuia să aleagă, era preferabil să stabilească şi să impună el strategia decît să-i lase pe alţii – indiferent dacă era vorba de întregul popor sau doar de clasa muncitoare – să adopte o direcţie care l-ar fi enervat.

Ceea ce nu înseamnă că renunţase la prejudecăţile sale sociale.

Dimpotrivă. El continua să susţină nevoia de a construi un stat care să avantajeze clasa muncitoare. Muncitorilor trebuia să li se asigure mai multe oportunităţi de a fi promovaţi pe posturi administrative, iar premisa rămăsese aceea că prima misiune a regimului era să creeze o administraţie eficientă. De asemenea, socialismul lui Lenin avea o orientare urbană declarată fără ocolişuri. Satele trebuiau industrializate, ţăranii trebuiau transformaţi în muncitori şi administratori de gospodării colective. Mai mult, unităţile organizaţionale de mici dimensiuni trebuiau în general să fie înlăturate treptat din societate. Activitatea la scară mare era considerată inerent superioară. Mare însemna, indiscutabil, şi frumos.

Esenţa socialismului, repeta Lenin *ad nauseam*, o constituia „raportarea şi supravegherea". În acest sens, concentrarea asupra creşterii semnificative a standardelor generale privind scrisul şi cititul, socotitul şi precizia era fundamentală. Din această viziune lipsea totuşi intenţia de a promova altruismul, bunătatea, toleranţa sau răbdarea. Pentru ideologia leninistă, conta mai mult ca accentul să fie pus pe lupta de clasă şi războiul civil. Mila era considerată un semn de neiertat al sentimentalismului. Urmărirea neabătută a obiectivelor partidului era considerată misiunea supremă, care trebuia îndeplinită cu toată energia. Leninismul valoriza semnificativ nevoia de a pune presiune pe instituţii, grupuri şi indivizi în vederea atingerii obiectivelor. Din perspectivă intelectuală, Lenin prelua destul de mult din moştenirea capitalistă. Spre deosebire de comuniştii de stînga, el credea că era de folos să-i menţină pe vechii „specialişti" pe posturile lor din fabrici, ferme, bănci şi regimentele armatei. Expertiza „burgheză" trebuia să fie copiată înainte ca experţii „burghezi" să poată fi daţi afară. De asemenea, Lenin era de părere că, în perioada de „tranziţie la socialism", principiul concurenţei, fundamental în capitalism, trebuia menţinut. Prin urmare, trebuiau găsite modalităţi de a face instituţiile să rivalizeze între ele pentru atingerea obiectivelor organelor centrale ale statului.

Lenin nu sugera nicicum că revoluţia socialistă avea să reuşească numai cu funcţionari care să acţioneze ca la carte, după reguli bine stabilite. El voia să vadă acţiune, acţiune frenetică. Respectarea normelor procedurale era luată în rîs. În gîndirea sa,

scopurile scuză mijloacele; nu avea nevoie de criterii morale, ci să ştie dacă o anumită acţiune accelera sau încetinea revoluţia; şi se spunea că bolşevicii deţineau cunoaşterea ştiinţifică a ceea ce trebuia făcut. Astfel, Lenin pretindea că ideologia sa era cea mai judicioasă şi nu avea reţineri în ceea ce priveşte dorinţa de a îndoctrina întreaga societate cu recomandările sale. Nu avea noţiunea de arbitraritate pentru că modul său de a conduce era, prin natura lui, unul esenţialmente arbitrar. Filosofia sa oficială însemna desconsiderarea oricărei aderări fără rezerve la obiective universale precum democraţia, echitatea socială şi dreptatea.

Pentru mulţi analişti de atunci şi de mai tîrziu, era un tip straniu de socialism. La început au existat puţine cărţi care analizau regimul sovietic, din moment ce persoanele care ar fi putut să le scrie erau prea implicate în viaţa politică. Mai apoi însă şi-au luat un răgaz şi au studiat atent Revoluţia din Octombrie. Majoritatea lucrărilor clasice de teorie socialistă, nu doar în Rusia, ci şi în Europa, porniseră de la premisa că introducerea socialismului avea să implice o creştere rapidă a participării politice, a creativităţii maselor, a drepturilor şi practicilor democratice legale, a consultării populare şi a democraţiei industriale. Încă dinainte de 1917 existau suficiente motive pentru a pune întrebarea dacă Lenin, un glorificator al dictaturii, era corect etichetat drept socialist. Lenin nu era singurul socialist cu un stil propriu care dădea naştere la astfel de obiecţii. Critici similare fuseseră formulate la adresa întregii tradiţii a promotorilor dictaturii: Louis-Auguste Blanqui în Franţa, Wilhelm Weitling în Germania şi Piotr Tkacev în Rusia. Dar, spre deosebire de aceştia, Lenin pusese mîna pe putere, iar înfierarea lui era cu atît mai puternică. În ochii menşevicilor şi socialiştilor-revoluţionari din Rusia şi ai majorităţii socialiştilor din străinătate, Sovnarkomul lui Lenin se autointitulase pe nedrept guvern „socialist" şi întinase numele de „socialism".

În plus, Lenin generase multă confuzie în ceea ce priveşte înţelegerea generală a scenei politice. În vreme ce duşmanii săi încercau să îi nege apartenenţa la frăţia socialismului mondial, Lenin refuza să-i considere socialişti adevăraţi şi, pentru a se delimita de ei, la cel de-al şaptelea congres bolşevic, din martie 1918, a reuşit să determine schimbarea numelui partidului

bolşevic în Partidul Comunist Rus. Spera să le arate astfel tuturor că bolşevismul urmărea să atingă obiectivul suprem: o societate comunistă. Însă efectul a fost deruta majorităţii oamenilor, care au observat că acest lider „comunist” continua să se considere socialist şi să vorbească despre nevoia de a promova „revoluţia socialistă europeană”. Pentru cei dispuşi să citească *Statul şi revoluţia*, care apăruse în cele din urmă (deşi nu într-o formă definitivă, pentru că Lenin nu mai avusese timp să scrie ultimul capitol înainte de Revoluţia din Octombrie), exista o soluţie la această problemă ce genera confuzii. Lenin susţinuse că socialismul era prima etapă importantă în drumul postcapitalist spre comunism. După el, puteai să fii socialist şi comunist în acelaşi timp. Combinaţia aceasta îi jignea profund pe socialiştii non-leninişti, întrucît conservatorii şi liberalii de pretutindeni au afirmat că orice guvernare socialistă posibilă avea să ducă în mod inevitabil la tipul de opresiune politică, socială şi economică ce caracteriza Rusia lui Lenin.

21

În bătaia puştii

Mai-august 1918

În 1918, lui Lenin îi plăcea să reamintească poporului realizările partidului bolşevic[1]:

> Şi iată că această politică şi această lozincă: „Toată puterea în mîinile Sovietelor”, sădite de noi în conştiinţa celor mai largi mase populare, ne-au dat în octombrie posibilitatea de a ieşi cu atîta uşurinţă învingători la Petersburg [şi] au făcut din ultimele luni ale revoluţiei ruse un continuu marş triumfal.
> Războiul civil a devenit o realitate. Prezicerea făcută de noi la începutul revoluţiei şi chiar la începutul războiului şi care era privită cu neîncredere sau chiar cu ironie de către o mare parte din cercurile socialiste, că războiul imperialist sa va transforma într-un război civil, a devenit, la 25 octombrie 1917, un fapt real într-una din cele mai mari şi mai înapoiate ţări participante la război. S-a văzut că în acest război civil majoritatea covîrşitoare a populaţiei era de partea noastră şi că de aceea am obţinut victoria cu o uşurinţă extraordinară.

Lenin considera că ideile care inspiraseră preluarea puterii la Petrograd fuseseră răzbunate.

Odată ce partidul a ajuns la guvernare, Lenin a renunţat să mai fie atît de precaut în privinţa acelor aspecte din gîndirea sa care i-ar fi nemulţumit pe muncitori, soldaţi şi ţărani – şi, de fapt, şi pe membrii partidului său. El a repetat public temele sale

predilecte: dictatură, teroare, război civil, război imperialist. Era în continuare încrezător, rămînînd la premisa că pentru apărarea revoluţiei în Rusia nu va fi nevoie de multă violenţă armată. Premisa aceasta ni se pare stranie doar pentru că ştim ce urma să se întîmple: războiul civil. Greşeala lui Lenin trebuie însă înţeleasă în raport cu supoziţiile sale despre revoluţia socialistă. Ca şi alţi revoluţionari, el citise despre războaiele civile din Anglia de la jumătatea secolului al XVII-lea şi din Franţa sfîrşitului de secol XVIII, dar ce-l interesase întotdeauna era cum reprezentau armatele interesele claselor sociale ale vremii. Pentru Lenin, războiul civil însemna luptă de clasă mai mult sau mai puţin intensă. „Războiul civil" pe care l-a studiat cel mai atent a fost vasta luptă politică iniţiată în 1871 de Comuna din Paris. În opinia lui Lenin, Comuna a oferit un model rudimentar de autoadministrare populară; el şi-a exprimat în mod repetat admiraţia pentru realizările acesteia înainte să fie înlăturată de forţele guvernamentale ale lui Adolphe Thiers.

Lenin credea, în stilul său simplist, că eşecul Comunei din Paris se datora în principal faptului că nu reuşise să impună un regim intern solid şi să organizeze nişte contingente militare adecvate. De aici, el a tras concluzia încurajatoare că, dacă „clasele truditoare" din Rusia vor evita greşeala Comunei, superioritatea lor numerică şi organizatorică avea să le asigure victoria. Şi s-a convins pe sine că perioada de „război civil" de după Revoluţia din Octombrie se apropia de sfîrşit.

Unele mici puncte nevralgice continuau să existe. „Dar, în linii generale", spunea el[2],

> Sarcina de a zdrobi împotrivirea exploatatorilor a fost deja rezolvată în perioada dintre 25 octombrie 1917 şi (aproximativ) februarie 1918 sau pînă la capitularea lui Bogaevski.
> Acum, la ordinea zilei se pune, ca o îndatorire imediată şi care constituie specificul momentului de faţă [...] sarcina de a organiza *conducerea* Rusiei.

Cine era Bogaevski? Numele său apare numai în documentele secrete privind acţiunile militare din sudul Rusiei din 1918-1919. Afrikan Bogaevski era un comandant cazac care luptase împotriva

forţelor bolşevice, fusese capturat după un conflict minor, dar eliberat cu condiţia să se abţină pe viitor de la activităţi militare. Estimarea lui Lenin era extrem de greşită, el înşelîndu-se cu totul în privinţa intensităţii luptelor care aveau să cuprindă Rusia. Chiar şi în sudul Rusiei, războiul civil nu se sfîrşise, ci abia începuse, căci o Armată a Voluntarilor era pregătită pentru acţiune de generalii Alekseev şi Kornilov, iar această Armată a Voluntarilor era doar una dintre cele trei mari forţe mobilizate de autointitulaţii ofiţeri Albi, care-şi luaseră angajamentul să înlăture guvernul de la Moscova.

Nu erau singurele grupuri care urmăreau răsturnarea bolşevicilor. După dizolvarea Adunării Constituante, socialiştii-revoluţionari se reuniseră în oraşul Samara din regiunea fluviului Volga şi creaseră o administraţie, pretinzînd că aceasta era guvernul de drept al întregii Rusii. Administraţia se autointitulase Komuci (acronimul Comitetului Membrilor Adunării Constituante) şi avea o orientare socialistă. În plus, chiar şi socialiştii-revoluţionari de stînga luau în considerare declanşarea unor revolte împotriva Sovnarkomului. În Rusia era pe cale să izbucnească un conflict armat major. Lenin era renumit pentru intuiţia sa strategică dinaintea Revoluţiei din Octombrie, însă în privinţa războiului civil instinctul acesta i-a lipsit.

În mai 1918, Lenin continua să-şi aplice strategiile generale unei economii epuizate. Dintre acestea, cea mai importantă era impunerea a ceea ce el numea „dictatura alimentară”, care justifica diversele măsuri luate deja cu scopul de a procura stocuri de hrană pentru oraşe. La şedinţele Sovnarkomului, Lenin şi-a anunţat măsurile ca fiind urgente. Cînd Prezidiul Consiliului Suprem al Economiei Naţionale a părut că frînează o abordare coordonată de către statul sovietic a industriei şi agriculturii, Lenin s-a înfuriat pe V.P. Miliutin, liderul prezidiului. Ajuns acasă într-o stare de şoc, Miliutin a notat în jurnalul său[3]:

> Sovnarkomul a dat o mustrare Prezidiului. Ilici chiar a spus că „Prezidiul ar merita să fie ţinut în închisoare numai cu pîine şi apă timp de o săptămînă, dar, pentru că sîntem slabi, să ne limităm la o mustrare...”; şi că, dacă era posibil să ne ţină numai cu apă sau chiar să ne arunce în apă, ar fi o curată utopie să ne ţină cu pîine şi

nici chiar Comisariatul Poporului pentru Aprovizionare nu ar fi permis un astfel de lux.

Faptul că Miliutin era unul dintre puţinii bolşevici de frunte care-l sprijiniseră pe Lenin în disputa legată de pacea de la Brest-Litovk nu i-a fost de vreun folos. Lenin era dezlănţuit.

Prioritatea sa economică era colectarea cerealelor de la sate. Războiul civil era ultimul lucru la care se gîndea. I-a spus lui Troţki, care, în noul său rol de comisar al poporului pentru Probleme Militare, organiza o Armată Roşie a Muncitorilor şi Ţăranilor, să dedice nouă zecimi din eforturile armatei procurării stocurilor de alimente. A spus Sovnarkomului că ascunderea cerealelor trebuia să devină cea mai gravă infracţiune. Lenin insista ca toţi cei care ascundeau grîne să fie consideraţi „duşmani ai poporului" şi că „trebuie să pornim şi să ducem o luptă şi un război necruţător şi terorist împotriva burgheziei ţărăneşti şi a oricărei alte burghezii care nu vrea să predea surplusurile de cereale"[4]. Exprimarea stîngace ne oferă un indiciu în privinţa emoţiilor puternice care-l stăpîneau pe Lenin. Sovnarkomul a preferat o formulare mai temperată, însă în ceea ce priveşte esenţialul strategiei Lenin a obţinut uşor ceea ce-şi dorea: majoritatea liderilor bolşevici abia aşteptau să intensifice controlul statului. Odată cu inaugurarea dictaturii alimentare, Lenin şi-a asigurat crearea unei noi instituţii: comitetele ţăranilor săraci (*kombedî*). Cînd comisarii guvernamentali ajungeau în mediul rural, aveau autoritatea să lucreze cu aceste comitete pentru a-i identifica pe ţăranii mai înstăriţi care stocau cereale. Fiecare stoc avea să fie cîntărit pe loc şi o parte avea să fie distribuită sătenilor mai săraci înainte ca partea rămasă să fie dusă la oraş.

Lenin a avut mult mai multe probleme cu o altă prioritate economică. În vara lui 1918, era clar că propunerea sa de colaborare cu industriaşi ruşi precum Meşcerski nu avea să dea rezultate. În schimb, spre uimirea tovarăşilor săi, a recomandat insistent încheierea unor acorduri comerciale cu oameni de afaceri germani. Această propunere a fost atît de controversată mai tîrziu, încît a fost ţinută secretă în arhivele Sovnarkomului. Şi e uşor de înţeles de ce. Bolşevicii îi criticau pe alţi socialişti care eşuaseră în lupta lor pentru răsturnarea „burgheziei europene". Lenin

petrecuse anii Marelui Război acuzîndu-l pe Kautsky că evita o confruntare cu guvernul imperial german şi cu magnaţii puterii industriale şi financiare germane. Acum voia să încheie acorduri comerciale exact cu acei magnaţi.

Dar, pe de altă parte, Lenin făcuse Revoluţia din Octombrie pornind de la premisa că „trecerea la socialism” a Rusiei urma să aibă loc cu sprijin de la capitalişti. El sperase să obţină susţinerea capitaliştilor ruşi, dar, dacă această idee s-a dovedit imposibil de pus în practică, de ce să nu încerce să apeleze la capitaliştii germani? Eternul strateg Lenin nu înţelegea de ce partidul său nu putea fi la fel de flexibil ca el.

Totuşi, dorinţa lui de a lansa propuneri capitaliştilor din Germania nu echivala cu o adaptare permanentă la „imperialismul german”. Lenin rămînea Lenin. El voia să profite cît putea de Germania capitalistă, dar spera în continuare că această Germanie nu va dăinui mult timp. „Revoluţia socialistă europeană” încă mai ocupa un loc important pe agenda lui. Lenin nu avea nici o îndoială că, mai devreme sau mai tîrziu, socialiştii de extremă stîngă din străinătate vor ieşi victorioşi. Justificînd semnarea Tratatului de la Brest-Litovsk în faţa celui de-al Patrulea Congres al Sovietelor, în martie 1918, afirmase: „Ştim că el, [Karl] Liebknecht, într-un fel sau altul, va fi învingător, acest lucru este inevitabil în dezvoltarea mişcării muncitoreşti”. Lenin recunoştea că Tratatul nu oferea nici o garanţie absolută în privinţa unui „răgaz” în Rusia pînă cînd Liebknecht nu avea să se pună în mişcare[5]:

> Da, pacea pe care am obţinut-o e cît se poate de precară, răgazul pe care l-am obţinut poate fi curmat în orice zi, atît dinspre Apus, cît şi dinspre Răsărit – în această privinţă nu încape nici o îndoială; situaţia noastră internaţională este atît de critică, încît trebuie să ne încordăm toate forţele pentru a ne menţine vreme cît mai îndelungată, pînă se maturizează revoluţia în Apus, care se maturizează mult mai încet decît ne-am aşteptat şi am dorit noi, dar care, fără îndoială, se maturizează; ea absoarbe şi acumulează, fără îndoială, din ce în ce mai mult material inflamabil.

Erau momente îngrozitoare pentru el. Cel mai cumplit a venit odată cu anunţul lui Sokolnikov, membru al Comitetului Central şi

cel care semnase Tratatul de la Brest-Litovsk, că germanii nu mai erau de încredere, iar tratatul fusese o greşeală. Pe 10 mai, Sokolnikov a criticat Tratatul în faţa Comitetului Central şi numai contraatacul violent al lui Lenin a făcut ca Rusia să nu intre din nou în război.

Ce era mai rău abia urma. La sfîrşitul lunii a avut loc un mic incident militar, de genul celor care se petreceau peste tot în Rusia: un grup de soldaţi s-a răsculat împotriva autorităţii sovietice. Incidentul însă nu a fost gestionat uşor. Erau implicaţi foşti prizonieri de război cehi capturaţi de Armata Imperială Rusă şi care, în baza unei înţelegeri cu Aliaţii, traversau Siberia îndreptîndu-se spre America de Nord ca să poată lupta pe frontul de vest împotriva Puterilor Centrale. Între autorităţile sovietice şi această Legiune Cehă exista o profundă lipsă de încredere, iar cînd Troţki a încercat să-i dezarmeze, în luna mai, a avut loc confruntarea. Cei 35.000 de cehi, mai puternici decît orice forţă militară pe care ar fi putut-o mobiliza Sovnarkomul împotriva lor, au făcut cale întoarsă cu trenurile spre Rusia centrală, declarînd că erau gata să lupte alături de Komuci din Samara pentru înlăturarea lui Lenin şi a comisarilor săi.

Responsabilitatea soluţionării crizei a căzut pe umerii lui Troţki; Lenin nu şi-a dat seama nici măcar acum de ameninţarea reală reprezentată de Legiunea Cehă. El era ocupat cu cel de-al Cincilea Congres al Sovietelor, programat să se desfăşoare în următoarele cîteva săptămîni. Pe parcursul lunii iunie, foştii parteneri în coaliţia Sovnarkomului, bolşevicii şi socialiştii-revoluţionari de stînga, au stat cu ochii unii pe alţii. Lucrările congresului au început pe 4 iulie, iar tensiunea era atît de mare, încît delegaţiile fiecărui partid erau însoţite de gărzi de corp. Primul pas a fost făcut de socialiştii-revoluţionari de stînga. Pe 6 iulie, în vreme ce dezbaterile congresului erau în desfăşurare, unul dintre liderii lor, Iakov Bliumkin, a pus la cale o operaţiune menită să arunce în aer Tratatul de la Brest-Litovsk. Bliumkin lucra pentru CEKA şi obţinuse permisiunea de a vizita ambasada germană din Moscova. Odată intrat în clădire, a cerut să aibă o întrevedere cu ambasadorul Wilhelm von Mirbach, în timpul căreia a scos un revolver şi l-a împuşcat, după care s-a năpustit afară. Mirbach a fost rănit mortal, iar Bliumkin spera că astfel va provoca un

incident diplomatic la capătul căruia bolşevicii vor începe un război revoluţionar împotriva Imperiului German.

Vestea a ajuns la Lenin şi Dzierżyński. Lenin şi-a dat seama de planul lui Bliumkin şi a încercat să împiedice o invazie germană desfiinţînd întreg Partidul Socialist-Revoluţionar de Stînga. De asemenea, s-a dus la ambasada germană pentru a prezenta condoleanţe din partea Sovnarkomului. Guvernul de la Berlin a trebuit să primească noi asigurări că autorităţile sovietice doreau să menţină relaţiile de prietenie. Dzierżyński a primit instrucţiuni să se deplaseze împreună cu unităţi CEKA de încredere spre sediul socialiştilor-revoluţionari de stînga de pe aleea Trehsviatitelski şi să aresteze Comitetul lor Central.

Operaţiunea a fost o dovadă a incapacităţii militare bolşevice. Ajungînd la sediul socialiştilor-revoluţionari de stînga, Dzierżyński a fost el însuşi arestat. Lenin era la capătul puterilor. Dacă nu se putea bizui pe Dzierżyński, la cine să apeleze? (Un răspuns ar fi putut fi Troţki, însă el era ocupat cu Liga Cehă şi, în orice caz, la momentul respectiv, nu-i inspira încredere deplină.) Singura soluţie era să ia el personal situaţia în mîini. Lenin avea acum două sarcini majore de îndeplinit: arestarea Comitetului Central al socialiştilor-revoluţionari de stînga şi eliberarea lui Dzierżyński. Dar tot avea nevoie de o mînă de ajutor. Singura opţiune era să-l abordeze pe comandantul Puşcaşilor Letoni, generalul I.I. Vacietis, ca să conducă atacul. Lenin i-a spus că Sovnarkomul s-ar putea să nu reziste pînă în zori. Se poate să fi exagerat ca să-l flateze pe Vacietis, însă e mai probabil că Lenin a simţit în ce pericol se afla regimul în capitală. Dacă un grup slab organizat fusese în stare să preia puterea în octombrie 1917, un alt grup slab organizat ar fi putut repeta isprava acum. Spre uşurarea lui Lenin, Vacietis a acceptat.

Lucrurile începeau să meargă mai bine. Vizita la ambasada germană a mers cît de bine s-a putut, iar trupele lui Vacietis şi-au îndeplinit eficient misiunea violentă. Pe 7 iulie, sediul socialiştilor-revoluţionari de stînga a fost capturat, iar liderii partidului au fost arestaţi. Dzierżyński a fost găsit nevătămat. Lenin şi Dzierżyński au decis executarea unuia dintre membrii Comitetului Central, deşi nu exista nici o dovadă a complicităţii acestuia la asasinat. Astfel, germanilor li se demonstra că bolşevicii se ţineau

de cuvînt în privinţa salvgardării Tratatului de la Brest-Litovsk. Bolşevicii nu se simţeau jenaţi de ideea uciderii altor socialişti. Pe 9 iulie 1918, Dzierżyński însuşi şi-a asumat îndeplinirea sarcinii şi l-a împuşcat pe V.A. Aleksandrovici, membru în Comitetul Central al socialiştilor-revoluţionari de stînga.

Ineficienţa CEKA în criza Mirbach încă îl irita pe Lenin. Era curios să afle cum îşi organizaseră socialiştii-revoluţionari de stînga acţiunea armată împotriva bolşevicilor, aşa că pe 7 iulie a hotărît sub impulsul momentului să facă o vizită la fostul lor sediu de pe aleea Trehsviatitelski. Ca de obicei, şofer era Stepan Ghil. Pe parcurs, un grup de bărbaţi înarmaţi au blocat drumul şi au strigat la ei să oprească. Lenin i-a spus lui Ghil să se supună ordinului, însă bărbaţii au început să tragă spre ei înainte ca maşina să oprească. Din fericire, s-a dovedit că erau susţinători bolşevici, iar Lenin i-a lăsat să plece după ce i-a mustrat ca pe nişte şcolari: „Tovarăşi, nu trebuie să trageţi la întîmplare în oameni de după orice colţ de stradă fără să vedeţi în cine trageţi!”[6]. E tot ce a putut spune în acele împrejurări. Dar necazurile din acea zi nu se terminaseră. După vizita de pe aleea Trehsviatitelski, maşina lui Lenin a fost oprită din nou. O patrulă semioficială de tineri i-a cerut actele de identitate şi a ajuns la concluzia că documentul din care reieşea că era preşedintele Sovnarkomului nu era valid. Lenin a fost arestat şi dus la cea mai apropiată secţie de poliţie. De data asta nu a mai fost ameninţat cu focuri de armă, iar el şi ofiţerul de poliţie au rîs împreună de incident[7].

Totuşi, lecţia zilei despre pericolele vieţii în republica sovietică nu se terminase încă. Plecînd de la secţia de poliţie, maşina a fost din nou ţinta focurilor de armă[8]. N-au nimerit. Ghil a apăsat puternic pedala de acceleraţie, iar cei doi au ajuns la Kremlin mai mult epuizaţi decît furioşi. Mica lor excursie prin Moscova îi adusese la un pas de moarte de cîteva ori.

Lenin nu obţinuse multe informaţii în plus despre acţiunea armată a socialiştilor de stînga şi nici n-a mai avut prilejul s-o facă în săptămînile care au urmat. În regiunea Volgăi apăruse o urgenţă militară mult mai serioasă. Cu susţinerea armată a Legiunii Cehe, Komuci era gata să declanşeze o ofensivă în zona centrală a Rusiei. Trupele au mărşăluit fără să li se opună rezistenţă din Samara pînă în Kazan. În calitate de comisar al poporului pentru Probleme

Militare, Troţki s-a grăbit spre Volga şi, spre uimirea generală, noua Armată Roşie a reuşit să ţină piept trupelor Komuci în bătălia de la Sviajsk. Pe măsură ce puterea bolşevicilor se consolida în sud-estul Rusiei, apăreau probleme în nord. Trupele britanice debarcaseră la Arhanghelsk, iar Lenin era îngrijorat ca nu cumva să urmeze un marş spre Petrograd. Conştient de inabilitatea militară a Sovnarkomului, a cerut în secret sprijinul Germaniei. Era o alegere extrem de delicată, din moment ce nu putea fi sigur că forţele germane nu vor ocupa ele însele Petrogradul în drumul lor spre Arhanghelsk. În realitate, criza s-a diminuat şi nu a mai fost nevoie de o colaborare militară între Sovnarkom şi Ludendorff. Dar fusese cît pe ce. „Puterea sovietică" şi statul monopartid bolşevic se aflau sub ameninţarea constantă a colapsului[9].

În tot acest timp, Lenin era furibund. Nimic nu putea să-i potolească dorinţa de răzbunare împotriva acelor elemente din societatea rusă imperială pe care le dispreţuia. Pe unele pur şi simplu le ura. Avea o răfuială personală cu urmaşii lui Alexandru al III-lea, împăratul care refuzase să-i cruţe viaţa fratelui său mai mare, Aleksandr. Nicolae al II-lea, soţia sa Alexandra şi familia lor erau ţinuţi de pe 30 aprilie în Casa Ipatiev din Ekaterinburg. Exista oricînd posibilitatea ca forţele antibolşevice să treacă Uralii şi să elibereze familia imperială. Luni de zile, Comitetul Central bolşevic a dezbătut în taină soarta lui Nicolae al II-lea.

A fost stabilită o linie de comunicare astfel încît conducerea bolşevică din regiunea Uralilor să poată transmite informaţii şi primi dispoziţii. La momentul abdicării sale, în anul precedent, Nicolae al II-lea fusese ţinta unei desconsiderări aproape generale. După ce a devenit simplul cetăţean Nikolai Romanov, a început să fie simpatizat, însă Lenin şi Comitetul Central bolşevic erau inflexibili. Romanovii trebuiau să fie neutralizaţi ca forţă în viaţa publică, iar Troţki sugera ca Nicolae să fie adus înapoi la Moscova şi judecat pentru abuzurile comise de el şi în numele său înainte de 1917. O vreme, Lenin a ezitat, probabil pentru că nu voia să fie direct asociat cu uciderea prin mijloace juridice a duşmanilor Sovnarkomului. V.A. Aleksandrovici, membru al Comitetului Central socialist-revoluţionar de stînga, fusese executat în secret, iar Lenin s-a ţinut departe de incident. Însă

pentru că încercuirea militară a teritoriului stăpînit de sovietici continua, Lenin a făcut apel să se ia măsuri drastice. Nimic nu a fost mai drastic decît evenimentul din zorii zilei de 18 iulie 1918. Fostul împărat şi familia sa au fost treziţi, duşi în beciul Casei Ipatiev, puşi la zid şi împuşcaţi.

A fost unul dintre cele mai înspăimîntătoare masacre ale revoluţiei. Printre victime s-au numărat nu doar Nicolae şi soţia sa, ci şi cele patru fiice, precum şi fiul lor hemofil, împreună cu cîţiva servitori. Pe durata captivităţii sale, Nicolae al II-lea citise Vechiul Testament şi romane clasice ruseşti din secolul al XIX-lea. El şi familia sa se distrau interpretînd scenete de teatru. Nicolae îşi îndeplinea cu nobleţe rolul de *pater familias*, iar Alexandra s-a dovedit un administrator abil al bugetului foarte limitat al familiei. În ultimele documente rămase în urma lor, liderii bolşevici abia dacă apar. Jurnalul Alexandrei din 1918 îl menţionează pe Lenin o singură dată. Principala grijă a cuplului imperial era ca Nicolae să nu fie constrîns să semneze Tratatul de la Brest-Litovsk. Cît de puţin îl cunoşteau pe Lenin! Nici Lenin, nici alt lider bolşevic nu ar fi visat să-i folosească pe Romanovi ca să dea legitimitate regimului sovietic. Aveau însă dreptate întru totul în privinţa unui aspect: că Lenin avea putere de viaţă şi de moarte asupra lor. Împărăteasa Alexandra scria pe 4 iunie 1918: „Am făcut o baie la 10. Lenin a dat ordin ca ceasurile să fie date cu două ore înainte (economie de electricitate), aşa că la 10 ni s-a spus că era 12. La 10, furtună puternică”[10]. La fel ca majoritatea ruşilor, Romanovii erau dezorientaţi de schimbările făcute de bolşevici. Erau religioşi, derutaţi şi aveau obiceiuri specifice clasei de mijloc. Pentru ei, Lenin era Antihristul.

Lenin i-a exterminat pe Romanovi pentru că nu conduseseră bine ţara, dar a recurs la astfel de măsuri şi pentru că îi plăcea – îi plăcea cu adevărat – să se răzbune pe oamenii care ţineau de *l’ancien régime*. Detesta nu doar familia imperială, ci şi pe cei care administraseră şi controlaseră Rusia înainte de 1917. Nu a uitat niciodată ostracizarea la care fuseseră supuşi Ulianovii după condamnarea lui Aleksandr Ilici. Moşieri, preoţi, profesori, ingineri şi funcţionari, toţi îi trataseră ca pe nişte paria. De ce ar fi trebuit să-i protejeze acum?

Era o contradicţie aici. În *Statul şi revoluţia*, cînd Lenin traversa

o perioadă de optimism maxim în privinţa clasei muncitoare, susţinuse că „specialiştii” de diverse profesii din clasa de mijloc trebuiau păstraţi în funcţii pînă cînd muncitorii obişnuiţi aveau să fie instruiţi suficient încît să le ia locul. Însă la mijlocul lui 1918 el instiga deja la eradicarea „burgheziei”; şi, dacă ar fi acordat atenţie urmărilor pe care le va avea acest fapt în practică, ar fi ştiut că va avea consecinţe grave pentru atît de necesarii „specialişti”. Totuşi, asta nu înseamnă că el voia cu certitudine şi în mod categoric ca oamenii de ştiinţă, profesorii, funcţionarii şi scriitorii să aibă de suferit. Cel mai probabil este că a permis obsesiei sale pentru lupta de clasă, inclusiv pentru teroare, să-i domine gîndirea. Politica devenise extrem de violentă. Bolşevicii nu erau doar autorii terorismului, ci şi ţintele unor acţiuni teroriste. Chiar şi Lenin era să fie asasinat în ianuarie 1918, iar un membru de frunte al comitetului orăşenesc de partid din Petrograd, V. Volodarski, a fost omorît în iunie. Violenţa din Rusia era consecinţa Revoluţiei din Octombrie şi, într-o mare măsură, i se datora lui Lenin. Însă după ce roata violenţei a început să se învîrtă, el nu a mai fost singurul vinovat de fiecare dată cînd s-a făcut uz de ea. Lenin era stăpînit de obsesia de a-i teroriza pe toţi cei care se opuneau Sovnarkomului.

Vechile sale probleme de sănătate – durerile de cap şi insomniile – nu i-au dat pace pe durata primăverii şi a verii. Din aprilie pînă în august, i-a fost atît de rău, încît nu a publicat nici un text de mari dimensiuni despre teoria marxistă sau despre strategia partidului bolşevic. Pentru majoritatea politicienilor, un astfel de comportament era relativ obişnuit, însă nu-l caracteriza deloc pe Lenin. Nadejda Konstantinovna observa că boala îl împiedica să scrie[11]. Faptul că nu putea dormi îi provoca probabil o stare de mare agitaţie; nu avea niciodată ocazia să reflecteze cu calm la politicile publice. Totul era făcut sub imperiul panicii. Totul era făcut sub imperiul furiei.

Într-o scrisoare pe care a trimis-o bolşevicilor din Penza pe 11 august 1918 se poate observa clar cît de coleric era Lenin[12]:

> Tovarăşi! Răzmeriţa culacilor în cele cinci raioane ale voastre trebuie strivită fără milă. Interesele întregii revoluţii o cer, căci „lupta finală” cu culacii a început *pretutindeni*. Trebuie să dăm un exemplu.

1. Spînzuraţi (şi spun spînzuraţi *în aşa fel încît oamenii să vadă*) *nu mai puţin de o sută* de culaci, bogătani, băutori de sînge cunoscuţi.
2. Publicaţi-le numele.
3. Confiscaţi-le *toate* grînele.
4. Identificaţi ostatici aşa cum v-am indicat în telegrama noastră de ieri.

Faceţi aceasta în aşa fel încît în sute de locuri, unul după altul, oamenii să vadă, să tremure, să afle şi să spună: îi *omoară* şi vor continua să-i omoare pe culacii însetaţi de sînge.

Telegrafiaţi-mi că aţi primit şi *executat* aceste instrucţiuni.

Al vostru, Lenin

Găsiţi oameni mai duri.

Aceste cuvinte erau atît de stupefiante ca ton şi conţinut, încît nu au fost făcute publice în perioada sovietică. Definirea vagă a victimelor – „culaci, bogătani, băutori de sînge cunoscuţi" – era o garanţie virtuală a faptului că abuzurile vor avea loc. Întregul mesaj era o invitaţie la astfel de abuzuri. Aveau să fie omorîţi cu bună ştiinţă nişte oameni pur şi simplu pentru că aparţineau unei categorii sociale.

Într-adevăr, Lenin considera zone întinse din gubernia Penza drept „raioane de culaci". Limbajul său exagerat creştea probabilitatea ca unităţile înarmate care mărşăluiau prin sate să-i considere culaci pe toţi locuitorii. Lenin voia să intimideze întreaga populaţie rurală, nu doar minoritatea înstărită, fără să conştientizeze impactul negativ pe care acest fapt îl putea avea asupra propriei sale strategii de creare a „comitetelor ţăranilor săraci". Plăcerea vicioasă pe care Lenin o găsea în teroarea exemplară era morbidă. Nu cerea nici măcar un pluton de execuţie şi o moarte rapidă. Nu, Lenin cerea spînzurarea publică. Ştiind că nu toţi bolşevicii aveau tăria necesară pentru aşa ceva, le-a spus tovarăşilor din Penza să caute nişte indivizi suficient de duri ca să poată îndeplini misiunea. Acest tip de mesaj nu era excepţia, ci regula. Toată vara lui 1918 şi pe durata războiului civil, Lenin a continuat să tune şi să fulgere în aceeaşi manieră. A insistat că oraşul Baku trebuia să fie şters de pe faţa pămîntului în eventualitatea în care va fi atacat şi că vestea trebuia făcută cunoscută în tot oraşul pentru a-i descuraja pe colaboratori[13]. În secolul XX, Lenin purta un război european cu practicile din Evul

Mediu. Nici o limită morală nu mai era sfîntă.

De fiecare dată cînd auzea de Komuci şi de regiunea Volga, furia sa era fără margini. Era oare o coincidenţă geografică? E posibil ca, la nivelul subconştientului, Lenin să se fi răzbunat pe regiunea Volga pentru ostracizarea Ulianovilor după arestarea fratelui său. Este însă clar că avea o abordare foarte detaşată în ceea ce priveşte impunerea regimului său criminal. Vărul său primar, Vladimir Ardaşev, cu care îşi petrecuse verile pe moşia familiei de la Kokuşkino, lucrase ca avocat. În tinereţe, Lenin petrecuse mult timp cu familia Ardaşev, iar membrii acesteia îl vizitaseră în străinătate. În vara lui 1918 a primit la Moscova vestea: Vladimir Ardaşev, un profesionist nevinovat, fusese împuşcat de bolşevici la Ekaterinburg pentru că aparţinea categoriei indezirabile a „burgheziei".

Lenin nu a fost însă prea impresionat. Vărul Ardaşev fusese prins de partea greşită a războiului civil care luase amploare. Nu activase în politică şi nu făcuse nimic ca să merite să fie executat; era un om onest, însă logica evenimentelor îi obliga pe toţi ruşii să facă o alegere: în favoarea sau împotriva „dictaturii proletariatului". Legăturile de familie se subordonau politicii. Lenin nu s-a întrebat niciodată ce fel de revoluţie benefică era aceea care accepta anihilarea fizică a unor oameni bine intenţionaţi, competenţi şi oneşti cum era vărul său. El rămînea în afara razei de acţiune a carnagiului revoluţiei. Era comportamentul unui fanatic pedant care nu simţea nevoia să fie martor la realitatea violentă a revoluţiei sale. Lenin ştia ce dorea în termeni politici abstracţi şi trata moartea persoanelor nevinovate ca pe o parte a dezordinii inevitabile a progresului istoric. Aşa că nu-i păsa că mîinile îi erau pătate de sînge. Cînd a lansat cererile îngrozitoare de impunere a terorii de masă de-a lungul fluviului Volga, multe dintre victimele sale aveau să fie inevitabil oameni precum vărul său. Dar asta nu-l tulbura nicicum.

Între timp, crizele verii moscovite nu se încheiaseră. Lenin fusese luat prin surprindere de asasinarea lui Mirbach pe 6 iulie şi şocat de avîntul pe care îl luaseră socialiştii-revoluţionari de stînga. Pe 7 iulie, viaţa îi fusese pusă în pericol în timp ce străbătea capitala cu Stepan Ghil, iar în luna următoare îl aşteptau evenimente şi mai rele.

S-a întîmplat pe 30 august 1918. Sora lui Lenin, Maria Ilinicina, a stăruit pe lîngă el să nu plece din Kremlin în ziua aceea. Circulau deja ştiri despre asasinarea şefului CEKA din Petrograd, însă nici Maria Ilinicina, nici Buharin nu puteau invoca nimic concret ca să-l împiedice pe Lenin să-şi vadă de programul său[14]. Lenin a început să rîdă şi a spus că-şi va vedea de activităţile stabilite cu cîteva zile în urmă. Printre acestea se numărau şi cîteva scurte discursuri în aer liber. Primul era programat la clădirea Bursei de Porumb, aflată la vreo trei kilometri est de Kremlin, în raionul Basmannîi, înainte să pornească spre sud. Lenin era într-o dispoziţie bună; nu şi-a luat garda de corp cu el, ci a plecat doar cu Stepan Ghil, şoferul său[15]. Era fidel etosului partidului. Ca partid politic, bolşevicii minimalizau importanţa politică a indivizilor şi îi descurajau pe lideri să se comporte de parcă ar fi indispensabili. Cel puţin, nesăbuinţa lui Lenin infirmă acuzaţia de laşitate. Existase o asemenea bănuială în iulie 1917, cînd preferase să fugă din Petrograd în loc să se apere în faţa legii de acuzaţiile că ar fi fost agent german. Activitatea lui din 1918 fusese însă cu totul diferită. Îşi asuma riscuri zilnic, alături de ceilalţi lideri bolşevici, afişîndu-se în public prin Moscova.

La Bursa de Porumb, Lenin a însufleţit publicul: „Fiecare muncitor şi ţăran care mai şovăie încă în problema puterii n-are decît să privească la ce se întîmplă pe Volga, în Siberia, în Ucraina, şi atunci răspunsul va veni de la sine – clar şi categoric”[16]. A mai ţinut un discurs similar la Fabrica Michelson. Celor care îl ascultau acolo le-a spus că „democraţie” era un termen folosit abuziv în discursul politic al epocii. Ca un fanatic religios care încearcă să purifice vocabularul credinţei, Lenin a declarat: „Unde stăpînesc «democraţii», acolo domneşte jaful brutal şi făţiş”. Toţi erau de acord că preşedintele Sovnarkomului fusese în formă.

Întorcîndu-se spre maşină din curtea Fabricii Michelson, Lenin a fost abordat de două femei care i s-au plîns de comportamentul detaşamentelor oficiale care nu-i lăsau pe ţărani să vină la Moscova pentru a-şi vinde cerealele. Lenin a fost de acord cu ele că unităţile respective nu acţionau aşa cum ar fi trebuit[17]. Ghil a pornit motorul, pregătit pentru drumul înapoi spre Kremlin. Cînd Lenin era la doar trei paşi de maşină, au fost trase cîteva focuri de armă. Ţinta era Lenin, iar de data aceasta asasinii au fost

mai precişi decît predecesorii lor din ianuarie 1918. Lenin a fost nimerit de două ori şi sîngera abundent. În curte s-a stîrnit agitaţie, iar activiştii partidului bolşevic au încercat să-l înconjoare pe liderul lor şi să-i prindă pe suspecţi. Totuşi, prioritatea era să-l urce pe Lenin în maşină. Cînd Lenin l-a întrebat pe Ghil ce se întîmplase, acesta i-a spus brusc să tacă. Ghil preluase controlul. A hotărît să nu meargă la un spital unde era posibil să aştepte un alt grup de ucigaşi, ci să se ducă direct la Kremlin. Din punct de vedere medical, decizia putea fi dezastruoasă, din moment ce nimeni nu ştia cît de grave erau rănile lui Lenin. Dar, în lumina evenimentelor din acea vară de la Moscova, Ghil avea dreptate: singurul refugiu sigur era Kremlinul[18].

Ajuns la Kremlin, Lenin s-a comportat complet nebuneşte. Fusese lovit de două gloanţe. Unul îi străpunsese omoplatul stîng şi ajunsese pînă aproape de clavicula dreaptă. Celălalt era înfipt în stînga, la baza gîtului. Deşi sîngera abundent, Lenin l-a refuzat pe Ghil, care se oferise să-l urce pe scări pînă în apartamentul său. (Ar fi fost mai înţelept să evite orice mişcare.) Lenin s-a împleticit pe scări, a mers clătinîndu-se pînă în dormitor şi s-a prăbuşit pe un scaun. Maria Ilinicina s-a ridicat să vadă ce s-a întîmplat şi s-a îngrozit. Nu era nici un chirurg de gardă, iar în incinta Kremlinului nu aveau acces decît liderii bolşevici, familiile, servitorii şi gărzile lor.

Aşa că a fost lansat un apel urgent către bolşevicii din Kremlin care aveau o oarecare pregătire medicală. Au fost găsiţi doi: Vera Velicikina (soţia lui Bonci-Bruevici, asistentul personal al lui Lenin) şi Vera Krestinskaia (soţia lui Nikolai Krestinski, membru al Comitetului Central bolşevic). Maria a căutat ceva de mîncare pentru Lenin în vreme ce Bonci-Bruevici şi Krestinskaia îl examinau. În apartament nu era nimic de mîncare. Cam astea erau talentele de gospodină ale Mariei… Întorcîndu-se de la o întrunire de la Universitatea din Moscova, Nadejda Konstantinovna a aflat ce se întîmplase de la Aleksei Rîkov[19]. Primul ei gînd a fost că Lenin putea fi în pragul morţii. Se aflase deja că avea un plămîn perforat. Ce altceva mai puteau descoperi? Nimeni nu i-a spus mare lucru ca s-o liniştească. Menajera letonă era atît de înspăimîntată, încît s-a încuiat în camera ei. Panica era tot mai mare. Între timp, Maria Ilinicina a vrut să trimită pe cineva pînă la cea mai apropiată

băcănie ca să cumpere o lămîie, dar a renunţat, gîndindu-se că şi vînzătorul putea să fie un colaborator al asasinilor şi să comploteze ca să introducă otravă în Kremlin. Cele patru infirmiere ale lui Lenin – Maria, Nadia şi cele două Vera – s-au limitat să trimită pe cineva la cea mai apropiată farmacie după medicamente[20]. Nu a stat nimeni să se gîndească de ce un farmacist ar fi mai de încredere din punct de vedere politic decît un băcan.

Situaţia s-a mai calmat de îndată ce au fost chemaţi medici chirurgi de vază; profesorii Vladimir Rozanov şi V.M. Minţ au sosit la primele ore ale zilei de 31 august[21]. În încăperea alăturată era deja o oală cu apă la fiert pentru sterilizarea pansamentelor. Rozanov şi Minţ l-au dezbrăcat pe pacient şi au oprit sîngerarea. Braţul lui Lenin a fost fixat cu o atelă[22]. În sfîrşit, Lenin a conştientizat gravitatea rănii sale: „Sînt pe moarte? Dacă da, spuneţi-mi fără ocolişuri, ca să nu las lucrurile neterminate”[23]. Medicii i-au dat asigurări că starea lui va fi în curînd stabilă.

Pe 1 septembrie se întremase suficient încît să poată face radiografii[24]. Lenin le-a spus doctorilor săi că nu se simţea foarte deranjat de rănile provocate de gloanţe şi că era cel mai bine dacă lăsau gloanţele în pace[25]. Rozanov şi Minţ nu voiau să-l lase pe pacientul lor să facă efort prea repede. În acest sens, atela de la braţ era extrem de preţioasă. Cît timp se afla la locul ei, Lenin era imobilizat. De asemenea, Lenin a fost convins să petreacă o perioadă de convalescenţă în afara Moscovei; orice era mai bine decît să stea cu atela în Kremlin. Din întîmplare, cu o săptămînă înainte guvernul pusese mîna pe un conac mare. Se afla în afara satului Gorki, la 35 de kilometri sud de capitală[26]. La conac se putea ajunge pe şosea sau mergînd cu trenul pînă la halta Gherasimovka. Casa avea electricitate, telefon şi încălzire centrală. Pe deasupra, era şi nelocuită. Foştii proprietari, generalul Reinbot şi soţia sa, nu mai stătuseră acolo de ani de zile. Putea fi folosită ca sanatoriu. Lenin a primit acordul pentru a face călătoria şi a fost dus cu maşina pînă la Gorki pe 25 septembrie 1918.

Puţini ruşi şi chiar şi mai puţin străini anticipaseră că partidul lui Lenin avea să pună mîna pe putere. Dacă nu ar fi existat Marele Război, nu ar fi existat nici Revoluţia din Octombrie. Lenin avusese această şansă datorită haosului economic din timpul războiului,

colapsului administrativ şi debandadei politice. Îşi adaptase ideile şi comportamentul la oportunităţile existente. Şi, mai cu seamă, gestionase partidul cu receptivitate, hotărîre şi îndrăzneală. Guvernul Provizoriu s-ar fi confruntat cu probleme şi fără Lenin. Ar fi căzut aproape sigur. Dar activitatea lui Lenin a făcut ca modul în care s-a prăbuşit să ducă la un regim politic de un autoritarism extrem. De asemenea, a făcut ca războiul civil să devină inevitabil. Lenin a terorizat, a intimidat, a riscat. A făcut şi greşeli extraordinare. Şi-a negat abordarea intuitivă a politicii, mascînd-o sub aparenţa unei atitudini ştiinţifice. A răstălmăcit teoria marxistă conform tipului de revoluţie pe care şi-l dorea. A scindat socialismul din Rusia şi Europa în două tabere antagonice şi a început să construiască o lume cu instrumentele polemicii ideologice, ale luptei politice şi războiului civil. Încă mai avea de demonstrat că pronosticul său general era realist. În toiul conflictelor armate, în vreme ce mai multe forţe îşi concertau eforturile ca să înlăture Sovnarkomul, Lenin spera şi aştepta să-şi justifice acţiunile.

Partea a IV-a

Apărarea Revoluţiei

Nu am nimic altceva.

Lenin, 1922

22

Conducătorul războiului

1918-1919

Judecînd după majoritatea criteriilor, nu existau mulţi politicieni care să fie mai puţin potriviţi decît Lenin pentru a conduce războiul civil. Fiind fiul cel mai mare al unei văduve, nu fusese obligat să se înroleze în armata imperială; şi Lenin nici nu şi-a ascuns lipsa de experienţă militară[1]. A citit cu siguranţă lucrarea clasică a lui Clausewitz *Despre război*, însă notiţele pe care le-a luat erau neobişnuite. Concluzia lui Lenin despre desfăşurarea războiului era că acesta devenise o chestiune tehnică din ce în ce mai simplă. Lenin nu se aştepta la complicaţii. După ce partidul său a preluat puterea, a lăsat detaliile practice pe seama altora şi nu s-a preocupat de Armata Roşie. Purta la el pistolul Browning negru din motive de siguranţă personală, dar nu a tras cu el niciodată. Activităţile sale cele mai „soldăţeşti" au fost expediţiile de vînătoare în afara Moscovei, cînd împuşca raţe şi vulpi. La asta se limita toată experienţa sa personală cu privire la violenţa directă. Cunoştinţele lui despre conflictele armate de amploare dintre două grupuri umane fuseseră dobîndite doar indirect şi Lenin aproape că nu avea nici o bănuială despre amploarea războiului civil care izbucnise în fostul Imperiu Rus.

Totuşi, Lenin era pregătit de război cel puţin într-o privinţă. Deşi era retras şi lipsit de experienţă, nu se sfia să dea ordine ca să se folosească forţa armată, iar vărsările de sînge care urmau nu-i provocau insomnii. Scriitorul Maxim Gorki l-a întrebat cum ştia

cîtă forţă să mobilizeze. În opinia lui Gorki, Lenin recurgea prea uşor la CEKA şi la Armata Roşie. Lenin nu avea însă vreun regret: „Ce unitate de măsură foloseşti ca să-ţi dai seama cîte lovituri sînt necesare şi cîte de prisos într-o luptă?”[2]. Pentru Lenin, importantă era victoria. Doar pedanţii erau preocupaţi de calibrarea precisă a violenţei. Lenin prefera un număr exagerat de lovituri decît să rişte ca adversarul să supravieţuiască asaltului.

S-a format, totuşi, ca un comandant de război foarte repede, deşi nu a participat la campaniile militare. După toate informaţiile pe care le deţinem, era motorul maşinăriei centrale a partidului bolşevic. În calitate de comisar al poporului pentru Probleme Militare, Troţki era ovaţionat ca fiind liderul partidului aflat în cea mai strînsă legătură cu Armata Roşie. Troţki avea propriul său mijloc de transport, care a ajuns să fie cunoscut în scurt timp drept „trenul lui Troţki”, cu care mergea pe front. Le vorbea comisarilor, comandanţilor şi soldaţilor de rînd într-un fel care îi captiva. Nu era însă singurul înzestrat cu talente deosebite. Buharin era un redactor prompt pentru *Pravda*. Kamenev se putea ocupa de administraţia municipală a Moscovei, iar Zinoviev de cea a Petrogradului. Stalin putea să coordoneze Comisariatul Poporului pentru Naţionalităţi şi alte organizaţii care aveau nevoie de o mînă de fier la conducere. Sverdlov, mîna dreaptă a lui Lenin la Kremlin, avea capacitatea să coordoneze nu doar Secretariatul Partidului, ci şi Comitetul Executiv Central al Congresului Sovietelor. Toţi aceştia puteau să exercite cu competenţă puterea. Aveau o inteligenţă vie şi încredere nemărginită în propriile puteri.

Toţi se străduiau să-şi sporească puterea şi să schimbe lumea din jur în acord cu doctrinele lor. Anul de după Revoluţia din Octombrie fusese pentru ei o lecţie teribilă. Convinşi de Lenin în 1917 că sovietele puteau constitui nucleul „dictaturii proletariatului”, aveau să descopere că experienţa guvernării nu era pe deplin satisfăcătoare. Ca doctrină, erau marxişti de tip leninist. Preţuiau ordinea, disciplina, centralismul, ierarhia şi unitatea de monolit. Voiau ca ordinele lor să fie executate întocmai. Urmăreau să-şi impună voinţa fără milă. Fiecare dintre ei cerea subordonaţilor rezultate imediate. Conducerea bolşevică centrală preluase puterea ca să accelereze transformarea economică şi politică a lumii. Realitatea deţinerii puterii era totuşi

diferită. Imperiul Rus se fărîmiţase. Economia şi administraţia se prăbuşiseră. Politica lăsase locul unor conflicte militare nesfîrşite. Sărăcia, foamea şi boala deveneau ceva obişnuit. În acest context, bolşevicii ştiau că era nevoie de un sistem de guvernare centralizat în totalitate. Se impunea o exigenţă practică, dar şi doctrinală.

Liderii bolşevici locali şi centrali se făceau ei înşişi vinovaţi parţial pentru haosul existent. Fiecare voia o revoluţie modelată după criterii personale. În soviete, sindicate şi alte organizaţii publice, transmiterea ordinelor pe verticală era nefuncţională. Cînd Lenin le-a scris comuniştilor din Astrahan, a trebuit să-i ameninţe (sau cel puţin a simţit că trebuie să-i ameninţe) că-i omoară dacă nu se supun ordinelor. Instituţiile publice centrale intrau mereu în contradicţie unele cu altele. De obicei, Lenin reuşea să se impună în faţa lor. El era liderul Revoluţiei din Octombrie şi nu ar fi dat deloc bine dacă autoritatea sa nu ar fi avut greutate. Altora din Comitetul Central şi din Sovnarkom nu le era la fel de uşor să se impună. Existau puternice invidii personale şi rivalităţi instituţionale. Tendinţa bolşevicilor de a înfiinţa noi instituţii atunci cînd cele existente se dovedeau incapabile să depăşească anumite dificultăţi nu a dus la o îmbunătăţire a situaţiei. În *Statul şi revoluţia*, Lenin ridiculizase demarcaţia funcţională între instituţii, considerînd-o un truc al clasei de mijloc menit să mascheze realitatea „dictaturii burgheze” instaurate în capitalism, dar acum atît el, cît şi partidul său erau descumpăniţi de haosul din administraţie de după 1917.

Lenin le-a cerut colaboratorilor săi să depună mai multe eforturi şi, în unele cazuri, să devină ei înşişi nişte exemple mai bune de urmat. Neînţelegerile dintre Troţki şi Stalin îl scoteau din minţi. Fiecare îi scria ca să-şi susţină punctul de vedere. Ura dintre cei doi era evidentă. Lenin era singurul care putea găsi o rezolvare. Nu-i displăcea să joace rolul unui părinte sever pentru partid. Cînd liderul marinarilor, Pavel Dîbenko, a fost arestat pentru insubordonare, Lenin a luat-o deoparte pe soţia acestuia, Aleksandra Kollontai: „Tocmai tu şi Dîbenko ar trebui să daţi un exemplu maselor largi care mai au mult pînă să înţeleagă noua putere sovietică – voi, care vă bucuraţi de atîta popularitate”[3]. L-a eliberat pe Dîbenko cu condiţia ca soţia lui să garanteze pentru buna lui purtare în viitor. Nimeni în afară de Lenin nu ar fi obţinut

asta de la Kollontai.

Soluţiile pe care le propunea bolşevicilor erau însă formulate foarte abstract. Lenin voia centralism, ordine, disciplină şi – din ce în ce mai mult – pedeapsă. Teoreticianul organizaţiei nu fusese niciodată foarte priceput la sfaturi precise. Chiar şi în *Ce-i de făcut?* ezitase să dea detalii; iar cînd a făcut-o, cum s-a întîmplat în „Scrisoare către un tovarăş cu privire la sarcinile noastre organizatorice”, înclinase spre un set destul de schematic de recomandări. În orice caz, spre sfîrşitul lui 1918, fiind în convalescenţă, Lenin nu acorda prea multă atenţie chestiunilor organizatorice urgente. În schimb, lucra la o cărţulie prin care să combată ce scriseseră duşmanii partidului despre el. Avea în minte în special un anumit duşman: Karl Kautsky. Cît a stat la sanatoriu, Lenin a scris *Revoluţia proletară şi renegatul Kautsky*. Era pentru prima dată în cariera sa cînd nu scria de mînă. Recuperarea sa a durat cîteva săptămîni şi pînă şi Lenin a fost nevoit să se mulţumească să-şi dicteze ideile unei secretare a Sovnarkomului, Maria Volodiceva. Cu acest prilej, adevăratul Lenin a ieşit la iveală. În pofida suferinţelor personale şi politice, ce a considerat el că era cel mai important de făcut? Să-l renege pe Kautsky, un teoretician despre care marea majoritate a cetăţenilor din republica sovietică nu ştiau absolut nimic şi care nici măcar nu era cel mai important lider marxist din Germania.

După standardele lui Lenin, exprimările sale nu aveau nimic excepţional în afară de francheţea lor. Lenin nu mai vorbea pe ocolite, cum o făcuse în 1917. Îl ironiza pe Kautsky pentru că respingea ideea că „dictatura” era dezirabilă şi declara[4]:

> E firesc ca un liberal să vorbească despre „democraţie” în general. Un marxist însă nu va uita niciodată să pună întrebarea: „pentru care clasă?”. Oricine ştie, de pildă – şi „istoricul” Kautsky ştie şi el –, că răscoalele sclavilor din Antichitate sau chiar frămîntările puternice din rîndurile lor făceau să iasă îndată la iveală esenţa statului antic ca *dictatură a stăpînilor de sclavi*. Dar această dictatură suprima oare democraţia *în rîndurile* stăpînilor de sclavi, democraţia *pentru ei*? Toată lumea ştie că nu.

Şi astfel Lenin reafirma principiul că socialismul său, despre care

credea că e singurul autentic, putea fi introdus numai prin dictatură. Argumenta fără menajamente: „Dictatura este o putere care nu e îngrădită de nici o lege”[5].

Totuşi, continua să fie rezervat cu privire la influenţele asupra gîndirii sale. Îi menţiona pe Marx, Engels şi Plehanov, dar practic pe nimeni altcineva. N-a pomenit nici măcar o dată de admiraţia lui faţă de teroriştii socialişti agrari. Nu l-a adus în discuţie nici pe scriitorul din secolului al XV-lea Niccolò Machiavelli, o altă personalitate care l-a influenţat. În vreme ce Marx scrisese despre nevoia de represiune dictatorială, Machiavelli prezenta detaliat metodele de represiune eficiente. Întîmpinînd însă el însuşi dificultăţi în 1902 pentru că îi lăudase pe narodnicii ruşi, Lenin nu voia să fie asociat cu un gînditor care vreme de secole fusese celebru pentru promovarea unor tehnici amorale de guvernare. Iar atunci cînd l-a menţionat în corespondenţa sa privată, într-o scrisoare adresată lui Molotov în 1922, s-a referit la Machiavelli fără să-i menţioneze numele, doar ca la „un scriitor înţelept în ceea ce priveşte problemele care ţin de arta guvernării”[6]. Machiavelli, îi mărturisea el lui Molotov, „a spus pe drept cuvînt că dacă este nevoie să recurgi la anumite acţiuni brutale pentru a atinge un anumit obiectiv politic, acestea trebuie duse la îndeplinire în modul cel mai energic şi în timpul cel mai scurt cu putinţă, pentru că masele nu vor tolera folosirea prelungită a brutalităţii”. Asta spune totul despre ideea că Lenin ar fi încercat vreodată să limiteze natura brutală a regimului său. În realitate, el voia ca brutalitatea să fie cît mai intensă cu putinţă într-o perioadă scurtă, pentru a nu fi nevoie să fie prelungită nejustificat.

Deşi nu ştim cînd l-a citit Lenin pe Machiavelli, este evident că îl admira. Au mai fost cîţiva autori pe care i-a studiat după Revoluţia din Octombrie. Unii dintre ei ne sînt cunoscuţi. Printre aceştia se număra şi John Maynard Keynes, a cărui lucrare *Consecinţele economice ale păcii* denunţa Tratatul de la Versailles. Lenin n-a ascuns influenţa lui Keynes, deoarece acesta critica pretenţiile economice şi teritoriale formulate de Aliaţi în 1919. A citit şi *Declinul Occidentului* de Oswald Spengler. Capitalismul occidental, scria Spengler, era sortit eşecului din cauza ciclului firesc al civilizaţiei de la naştere la moarte. Lui Lenin nu i-a plăcut cartea, preferînd o explicaţie economică şi politică pentru prăbuşirea

capitalismului, pe care şi el o prezisese în cazul principalelor economii de piaţă. Lenin spunea despre Spengler că era un smiorcăit burghez[7]. E clar, cînd Lenin citea de plăcere, de multe ori putea fi vorba de plăcerea dispreţului caustic.

Totuşi, în general, era preocupat de chestiuni mai strîns legate de Rusia. Îşi canaliza energiile asupra menţinerii dictaturii sovietice împotriva atacurilor armatelor Albilor şi ale forţelor expediţionare străine. Soluţia aleasă de Comitetul Central şi susţinută de organizaţiile locale de partid era că statul sovietic trebuia condus de un organ suprem unic, care să stabilească strategiile şi să reglementeze implementarea lor. În opinia lor, astfel s-ar fi eliminat haosul şi indisciplina. Organul pe care l-au ales era propriul lor partid.

Explicaţia pentru această alegere este controversată. Toţi istoricii sovietici şi majoritatea celor occidentali au sugerat că a fost o consecinţă a unui plan secret bine pus la punct, ale cărui origini ajung pînă la *Ce-i de făcut?* din 1902[8]. Totuşi, e greu de crezut – acum că avem acces la surse din arhivă, iar cercetătorii au căutat „informaţii compromiţătoare" despre Lenin oriunde acestea ar fi putut fi găsite – că, dacă bolşevicii ar fi pus la cale o formă instituţională specifică a statului, nu ar fi lăsat dovezi în acest sens în scrisori şi memorii. Astfel de dovezi însă nu au ieşit la iveală. Cu siguranţă, Lenin a fost fondatorul statului monopartid, monoideologic, însă notiţele sale sînt vagi în privinţa aspectelor practice esenţiale. De fapt, el a construit un set de aserţiuni fundamentale. Susţinea rolul liderului şi avea capacitatea de a elabora strategii infailibile; de asemenea, credea în nevoia unui partid de avangardă. Ceea ce nu reprezenta încă o recomandare pentru ca partidul bolşevic să devină organul suprem al statului sovietic. Presiunea evenimentelor însă i-a forţat pe Lenin şi pe tovarăşii săi să elaboreze o asemenea perspectivă şi să facă pasul spre această invenţie instituţională la aproximativ un an de la Revoluţia din Octombrie. Noile idei despre strategia revoluţionară au început să conteze serios în 1918-1919. Politicile se schimbau, iar ideile erau modificate la nivel de detalii, dar nu în mod fundamental.

Nu doar Lenin şi Comitetul Central, ci şi liderii locali ai partidului erau mulţumiţi de transformarea politicii. În ianuarie

1919, Comitetul Central, ai cărui membri, în majoritatea lor, erau deseori plecaţi din Moscova, fiind prinşi cu îndatoriri militare sau politice, a înfiinţat două mici subcomitete interne: Biroul Politic (Politburo) şi Biroul Organizatoric (Orgburo). Comitetul Central, Politburoul şi Orgburoul erau împuternicite să gestioneze cele mai importante probleme ale statului. Deşi erau organisme de partid, în realitate erau organismele supreme în stat, iar deciziile lor erau obligatorii pentru Sovnarkom, Consiliul Muncii şi al Apărării şi comisariatele poporului.

Lenin făcea parte din Comitetul Central şi din Politburo şi îşi păstra postul de preşedinte al Sovnarkomului şi al Consiliului Muncii şi al Apărării. Nimeni nu mai avea o poziţie atît de puternică la Kremlin. Singura excepţie posibilă era Sverdlov, care era atît secretar al Comitetului Central, cît şi preşedinte al Comitetului Executiv Central şi, cînd Lenin a fost împuşcat, pe 30 august 1918, s-a ocupat şi de problemele de stat. De îndată ce Lenin s-a pus pe picioare, Sverdlov a redevenit mîna sa dreaptă la Moscova. Supremaţia lui Lenin şi a lui Sverdlov era de aşa natură încît contestatarii lor – şi chiar şi unii dintre prietenii lor – caracterizau conducerea lor drept un duumvirat. Sverdlov era un bărbat scund cu o atitudine arogantă, o voce neverosimil de gravă şi o predilecţie de a se îmbrăca din cap pînă în picioare în haine de piele neagră; părea să aibă o energie fără margini. A murit însă subit pe 16 martie 1919, după un scurt atac de gripă spaniolă. Rămas fără adjunctul său loial, Lenin a ţinut la mormîntul acestuia un elogiu emoţionant. Lenin şi Sverdlov nu fuseseră prieteni. Nu îşi petrecuseră timpul liber unul în compania celuilalt, iar Lenin nu punea cine ştie ce preţ pe capacităţile intelectuale sau politice ale lui Sverdlov. Ca organizator, Sverdlov fusese însă excepţional. Era de neînlocuit, iar Lenin ştia cît de mult îi va duce lipsa.

În anii care au urmat, a încercat de mai multe ori să găsească un înlocuitor pentru Sverdlov în Comitetul Central: Stasova în 1919, Krestinski, Serebreakov şi Preobrajenski în 1920, Molotov şi alţii în 1921 şi, fatalmente, Stalin în 1922. Toţi, cu excepţia lui Stalin, îi erau mai subordonaţi lui Lenin decît fusese Sverdlov. Absenţele frecvente ale lui Troţki, Stalin şi Zinoviev îi permiteau lui Lenin să preia principalele pîrghii de conducere ale structurilor centrale de partid şi guvernamentale.

Pe fondul unei vieţi private care traversa o perioadă agitată, e remarcabilă încrederea cu care Lenin manevra pîrghiile de conducere ale partidului. După recuperarea care a urmat tentativei de asasinat, s-a întors la sarcinile sale politice de la Kremlin pe 14 octombrie 1918. În realitate, starea lui de sănătate nu era bună. Vechile sale probleme, durerile de cap şi insomniile, îl chinuiau din nou. Le combătea cu plimbări pe aleile din jurul Kremlinului la prînz şi la miezul nopţii. Gărzile sale de corp, care nu ştiau nimic despre istoricul său medical, considerau aceste activităţi destul de nesăbuite, din moment ce putea fi cu uşurinţă vizat de vreun alt atacator. Mai rău, lui Lenin nu-i plăcea să fie înconjurat de gărzi şi uneori se despărţea deliberat de ele[9]. Adesea o invita să-l însoţească fie pe Nadia, fie pe sora sa Maria. Simţea nevoia să vorbească cu oameni în care putea avea încredere – şi nici Nadia, nici Maria nu încercau să-l convingă de ideile lor. Un alt mod de a face mişcare erau partidele de vînătoare, pe care le organiza împreună cu tovarăşii săi bolşevici. Comisarii poporului măcelăreau animalele sălbatice din zona rurală din jurul Moscovei. Ultima oară Lenin fusese la vînătoare în vremea exilului în Siberia şi acum era încîntat că avea prilejul să iasă regulat cu puşca pe umăr.

Totuşi, din punct de vedere medical, excursiile acestea erau periculoase. De cîteva ori, Lenin a simţit o apăsare în zona pieptului şi dureri puternice la picioare. Reacţia sa era să găsească o scuză pentru a se putea aşeza, fără să le spună nimic tovarăşilor săi de vînătoare. Cel mai probabil avea atacuri ischemice tranzitorii (sau crize cardiace minore). Lenin trebuie să fi fost conştient de gravitatea lor din moment ce consulta cărţi de medicină de fiecare dată cînd avea probleme fizice. Umbra morţii era tot mai prezentă, iar Lenin devenea şi mai nerăbdător să facă tot ce putea pentru revoluţie înainte de a se stinge din viaţă.

Nu doar starea de sănătate îl tulbura. Deşi în memoriile sale Nadejda Konstantinovna nu face referire la vreo tensiune dintre ei, faptele sugerează altceva. Cînd Lenin s-a dus la sanatoriul din Gorki, ea nu a mers cu el[10]. Gestul ar putea fi interpretat ca o autoafirmare feministă dacă nu ar fi fost şi alte elemente care să indice nemulţumirea Nadejdei Konstantinovna. O anumită semnificaţie trebuie să fi avut faptul că Inessa Armand s-a numărat

printre primii vizitatori ai lui Lenin după tentativa de asasinat din august 1918[11]. Inessa lucra la vremea respectivă la Moscova, ca funcţionar de stat pe probleme economice, şi locuia nu departe de Kremlin. Este puţin probabil ca sosirea ei la Kremlin să fi fost o veste plăcută pentru Nadejda Konstantinovna. La sfîrşitul lui 1918, doar puţine persoane îl puteau vizita pe Lenin şi de fiecare dată aveau nevoie de invitaţie sau de permisiunea lui prealabilă. Lenin şi Inessa se mai văzuseră după Revoluţia din Octombrie, din moment ce el a cerut în mod expres ca ea să fie invitată la şedinţele Sovnarkomului. Totuşi, nu există nici o dovadă că Lenin ar fi reluat relaţia cu ea (deşi nu poate fi exclusă nici această posibilitate). Era prins pînă peste cap cu munca. În plus, el şi Inessa nu împărtăşeau aceleaşi opinii politice; la fel ca majoritatea bolşevicilor de frunte, ea se opusese cu desăvîrşire campaniei lui Lenin pentru semnarea Tratatului de la Brest-Litovsk. Prietenia lor trecea însă dincolo de politică şi, cînd Lenin a ajuns la pat din cauza rănilor de gloanţe, a vrut-o pe ea alături.

În această perioadă, pe Nadia o deranjau problemele provocate de boala Graves şi palpitaţiile cardiace şi, de îndată ce Lenin a revenit la Kremlin, ea s-a dus să locuiască lîngă un parc din raionul Sokolniki, aflat în capătul de nord-est al oraşului. La cererea ei, a fost cazată într-o şcoală, unde i s-a dat o cămăruţă la primul etaj[12]. De tratamentul ei se ocupa tot profesorul Ghete, medicul familiilor Lenin şi Troţki[13]. Nadia a locuit acolo în decembrie şi ianuarie. Din punct de vedere medical, decizia ei era ciudată, pentru că doctorii s-ar fi ocupat de ea mai bine dacă nu ar fi părăsit apartamentul pe care-l împărţea cu soţul şi cumnata sa. De ce a plecat totuşi? Poate că avea nevoie de o pauză de la programul ei încărcat de la Kremlin, iar pe profesorul Ghete nu-l deranja să meargă pînă la ea pentru a o examina. Există însă şi alte posibilităţi. Dacă Nadia a fost afectată de cererea lui Lenin de a o vedea pe Inessa după ce fusese împuşcat, poate că pur şi simplu a vrut să-şi găsească liniştea în singurătate. Poate se gîndea că, izolîndu-se, l-ar fi făcut pe Lenin să o aprecieze mai mult ca soţie şi tovarăşă de viaţă.

Scenariile posibile se opresc aici. Lenin, Nadia şi Inessa nu au lăsat alte indicii despre sentimentele lor de la acea vreme. Sau, dacă au lăsat, acestea s-au pierdut în negura istoriei. Nu trebuie să uităm că, indiferent de natura relaţiei lui Lenin cu Inessa, în anii

1918-1919 principala preocupare din viaţa lui Lenin era totuşi politica. Realizarea şi consolidarea revoluţiei rămîneau pasiunea sa supremă.

În orice caz, Lenin nu îşi pierduse simţul obligaţiilor care îi reveneau ca soţ, iar Nadia îi era recunoscătoare pentru vizitele pe care i le făcea în Sokolniki. De obicei, Lenin ajungea seara, după muncă, împreună cu sora sa Maria, fiind aduşi cu maşina de Stepan Ghil[14]. Într-o duminică, pe 19 ianuarie 1919, Lenin a fost cît pe ce să-şi piardă viaţa din această cauză. Fusese rugat de copiii de la şcoala din Sokolniki să asiste la serbarea pomului de iarnă şi pornise într-acolo de la Kremlin cu Maria, Ghil şi garda sa de corp, I.V. Cebanov. Cînd au ajuns pe Sokolniki Chaussée, au auzit un fluierat ascuţit. Era deja întuneric; trei bărbaţi înarmaţi au apărut pe drumul acoperit de zăpadă şi i-au cerut lui Ghil să oprească maşina. Ghil a crezut că erau poliţişti şi s-a supus ordinului. (La mijlocul lui 1918, ignorase un astfel de ordin şi poliţia trăsese în maşină.) Lenin le-a arătat repede actele, însă bărbaţii i-au obligat atît pe el, cît şi pe ceilalţi pasageri să coboare din vehicul, i-au pus arma la tîmplă lui Lenin şi l-au buzunărit. Lenin a protestat: „Numele meu este Lenin". Nu l-au băgat în seamă. Pasagerii încă nu înţelegeau că bărbaţii nu erau poliţişti, iar Maria a cerut să le vadă documentele. A venit şi răspunsul lor: „Infractorii nu au nevoie de documente". Hoţii i-au furat lui Lenin pistolul Browning şi au fugit cu maşina. Singurul lucru bun pe care l-a făcut Cebanov a fost că a salvat bidonul cu lapte pe care i-l duceau Nadejdei Konstantinovna.

Au ajuns cu greu pînă la birourile sovietului din Sokolniki, unde Lenin s-a chinuit să-l convingă pe secretar că era chiar Lenin. În cele din urmă, au apărut preşedintele sovietului şi adjunctul său, care l-au recunoscut. Astfel, Lenin şi grupul lui au ajuns cu întîrziere la serbarea copiilor. În aceeaşi seară, Dzierżyński a pus poliţia pe urmele infractorilor. Maşina a fost găsită după ce banditii s-au izbit cu ea într-un troian de zăpadă. Un soldat al Armatei Roşii şi un poliţist zăceau morţi lîngă automobil. Aceeaşi soartă ar fi putut s-o aibă şi Lenin şi tovarăşii săi. Dzierżyński a intensificat căutările, iar banditii au fost prinşi şi duşi ca să fie interogaţi. Au susţinut că înţeleseseră greşit ce le spusese Lenin: în loc de „Lenin", auziseră „Levin". Dar, după ce au fugit, s-au uitat

încă o dată pe documente şi şi-au dat seama cine era cu adevărat victima. Tupeul lor era ieşit din comun. Unul dintre ei, Iakov Koşelnikov, a vrut să se întoarcă imediat şi să-l omoare pe Lenin. S-a gîndit că vina avea să cadă pe contrarevoluţionari. Mai mult, se putea crede chiar că a fost un *coup d'état* şi, în cazul ăsta, susţinea el, nu i-ar mai fi căutat nimeni. Oricum, ceilalţi membri ai bandei nu i-au urmat sfatul. Lenin a fost mai norocos decît şi-a închipuit atunci[15].

Totuşi, atît Lenin, cît şi ceilalţi lideri bolşevici importanţi erau nevoiţi să recunoască fragilitatea conducerii statului în Rusia. În trecut, biografiile au avut tendinţa să ignore acest aspect. Din moment ce o gaşcă de trei bandiţi din capitală putea să se gîndească nonşalant dacă să se întoarcă sau nu ca să-l omoare pe şeful guvernului, lucrurile nu mergeau în direcţia bună. Într-adevăr, situaţia nu fusese niciodată roz şi nu avea să se îmbunătăţească decît după războiul civil. Pînă atunci, au domnit haosul şi confuzia.

În iarna din anii 1918 şi 1919 au existat mai multe încercări de reabilitare a instituţiilor statului. În mare, în cadrul acestui proces, Lenin avea sprijinul funcţionarilor din partid. Sovietele, comitetele de partid, sindicatele şi comitetele fabricilor şi uzinelor deveneau subordonate unui aparat central de partid şi guvernamental care nu mai simţea nevoia să se consulte cu „localităţile”. Comitetul Central al partidului şi Sovnarkomul impuneau tuturor instituţiilor un comportament mai obedient, disciplinat, în stil milităresc. În noiembrie 1918 aşa ceva era absolut necesar. Pînă atunci, Armata Roşie luptase împotriva forţelor mobilizate de miniştrii socialişti-revoluţionari din Komuci, în Samara, iar Troţki raportase cîteva victorii. Kazanul a fost recucerit pe 10 septembrie. Deşi i se alăturase şi Legiunea Cehoslovacă, armata mobilizată de Komuci nu a putut face faţă Roşiilor. Între timp însă se formaseră şi alte armate cu scopul de a invada Rusia centrală. Acestea nu erau conduse de socialişti, ci de foşti ofiţeri ai Armatei Imperiale care detestau atît bolşevismul, cît şi socialismul în general, precum şi majoritatea tipurilor de liberalism. În sudul Rusiei, generalii Alekseev şi Kornilov strînseseră sub comanda lor o Armată a Voluntarilor. Mai exista un contingent antibolşevic în Siberia centrală, condus de amiralul Kolceak. În Estonia, generalul

Iudenici mobiliza şi el unul. Ameninţarea militară exercitată de Komuci devenea tot mai puternică.

Din nou, nici Lenin, nici restul Comitetului Central n-au intuit pericolul. Pînă atunci, forţele antibolşevice păreau să semene între ele. Dar pe 18 noiembrie 1918, înaltul comandament al amiralului Kolceak i-a arestat pe socialişti-revoluţionari la Omsk şi l-a proclamat pe Kolceak conducătorul suprem al întregii Rusii. Obiectivul acestei Armate Albe era să treacă repede de Urali şi să ajungă în Rusia centrală. Ajungînd în decembrie la Perm, oraş din apropierea munţilor Ural, important din punct de vedere strategic, se aştepta la o apărare disperată. În loc de asta, partidul bolşevic şi regimul sovietic local s-au dezintegrat. În următoarele luni de iarnă, triumfător, Kolceak a părut să fie la un pas de a-i lua locul lui Lenin la Kremlin.

Reacţia lui Lenin la dezastrul de la Perm a scos la iveală slăbiciunile din perioada de început a războiului civil. Lenin cunoştea cel mai bine mecanismele de funcţionare ale celor mai importante instituţii ale statului. De asemenea, avea grijă să afle ce simţeau masele cu prilejul excursiilor sale în jurul Moscovei şi al audienţelor acordate ţăranilor din provincii veniţi la el cu diverse cereri (deşi, de multe ori, desconsidera părerile oamenilor dacă simţea că argumentele ce ţineau fie de ideologia marxistă, fie de *Realpolitik* trebuiau să aibă întîietate). Dincolo de zidurile Kremlinului, Lenin nu prea era însă la curent cu haosul enorm al regimului pe treptele mai de jos ale ierarhiei administrative. Stînd în biroul său, putea conta doar pe telefoanele care sunau. Putea comanda cărţi de la biblioteci şi putea citi cotidienele în dimineaţa apariţiei. Avea asistenţi personali şi secretare care făceau tot ce dorea el şi nu ducea niciodată lipsă de mîncare, îmbrăcăminte şi adăpost. Nu ducea o viaţă de lux la Kremlin, dar, după standardele oficialilor partidului, ai guvernului şi ai armatei aflaţi în afara Moscovei, Lenin era un lider destul de protejat, ca să nu spunem cocoloşit. Izolarea sa de realităţile din provincie îl făcea să nu dea vina pe propriile măsuri sau pe dificultăţile inerente ale politicii din regiuni. În schimb, îi pedepsea pe indivizi. Îi considera întotdeauna prea slabi, prea proşti sau prea neserioşi. În cazul acelui *débâcle* militar de la Perm, Lenin pur şi simplu a tras concluzia că unul dintre principalii oficiali locali, M.M. Laşevici,

fusese beat în timpul misiunii[16].

Lenin însuşi era la rîndul său criticat dur de subalternii din partid şi din guvern. Aceştia voiau în interiorul statului sovietic o ierarhie mai strictă decît cea existentă şi-l acuzau pe Lenin că întîrzia impunerea ei. Pe scurt, ei cereau ca administraţia de stat să fie centralizată aşa cum se cuvine de către conducerea politică centrală. Unii insistau că acest proces trebuia însoţit de prevederi legate de răspunderea democratică atît în cadrul partidului, cît şi în cadrul sovietelor. Cei care au dat glas acestor critici erau cunoscuţi drept centraliştii democraţi şi erau conduşi de N. Osinski şi T.D. Sapronov. Existau şi oficiali locali iritaţi cărora nu le păsa defel de răspunderea democratică – nici măcar în forma extrem de limitată propusă de centraliştii democraţi – şi care pur şi simplu voiau ca maşinăria de stat să funcţioneze eficient. Printre aceştia era şi Lazar Kaganovici. Cu ideile lor, Osinski, Sapronov şi Kaganovici continuau să-i atace pe Lenin şi Sverdlov.

Acestea nu erau singurele critici la adresa strategiei. Cu aprobarea lui Lenin, Troţki introdusese în Armata Roşie ofiţeri ai Armatei Imperiale; fiecăruia dintre ei i-a fost ataşat un comisar politic cu rolul de a veghea asupra loialităţii sale. Ca măsură suplimentară, ţinea ostatici membri ai familiilor ofiţerilor, care urmau să fie omorîţi în cazul unui act de trădare. Troţki însă nu s-a oprit aici. Comisarii politici care nu respectau ordinele erau şi ei împuşcaţi. Alinia regimentele de dezertori şi aplica pedeapsa romană a decimării. A respins ideea ca oficialii cu vechime ai partidului bolşevic să nu aibă parte de un tratament special în Armata Roşie. Mulţi bolşevici din forţele armate considerau că aşa ceva era de neacceptat şi cereau o reformă militară. Unii chiar au susţinut că Troţki, care nu fusese bolşevic înainte de 1917, putea să se ridice din forţele armate ca Napoleon Bonaparte în timpul Revoluţiei Franceze şi să devină dictator. Lenin a încercat pe cît posibil să evite controversa, însă o aşa-numită Opoziţie Militară din interiorul partidului – orchestrată din umbră de Stalin, duşmanul înverşunat al lui Troţki – a cerut scoaterea din armată a foştilor ofiţeri imperiali. Pus în situaţia de a alege între continuarea strategiei şi demisia lui Troţki, Lenin a acceptat să medieze conflictul, preferînd să-l susţină pe Troţki decît să-l piardă din postul de comisar al poporului pentru Probleme Militare.

În acea iarnă groaznică au mai avut loc şi alte schimbări de strategie. Pe 2 decembrie, comitetele ţăranilor săraci au fost desfiinţate după ce s-a descoperit că ele făceau mai mult rău decît bine partidului în mediul rural. Practic, ţăranilor nu le plăcea dezbinarea provocată de comitete. Mai mult, se întîmpla frecvent ca aceste comitete să nu hărţuiască doar gospodăriile mai bogate, ci şi „ţărănimea mijlocaşă”, pe care, după cum declarase Lenin în mod repetat, partidul dorea să o aibă de partea sa. Abolirea comitetelor s-a făcut simţită în cîteva moduri. În primul rînd, Lenin a renunţat la această strategie fără să recunoască faptul că vina introducerii ei era în principal a lui. Nu obişnuia să-şi asume greşelile trecute şi nici acum n-a făcut o excepţie. În al doilea rînd, era evident că, deşi nu se bucurau de popularitate printre ţărani, comitetele erau pe placul oficialilor partidului. Lenin a trebuit să-şi convingă partidul de nevoia practică de a evita ca opinia populară să îi devină ostilă din cauza unei mişcări prea rapide şi coercitive în direcţia măsurilor socialiste. Şi nu era ultima dată.

Era absolut necesar ca Lenin să poată reacţiona prompt în orice situaţie. În străinătate, războiul s-a sfîrşit brusc pe frontul de vest pe 11 noiembrie, cînd Puterile Centrale au fost obligate, după eşecul ofensivei lor masive din vară, să solicite un armistiţiu. Marea Britanie, Franţa, Italia şi Statele Unite ieşiseră învingătoare. Reacţia imediată a lui Lenin a fost să abroge Tratatul de la Brest-Litovsk. Cele opt luni de „pace scandaloasă” se încheiau. Lenin putea în sfîrşit să le demonstreze contestatarilor săi din partid că era cu adevărat devotat „revoluţiei socialiste europene”. Moscova a trimis la Berlin bani, materiale de propagandă politică (inclusiv o traducere în germană a cărţii *Statul şi revoluţia*) şi reprezentanţi diplomatici. Premisa era aceea că înfrîngerea militară crease un context revoluţionar; nici Lenin, nici restul Comitetului Central nu-şi făceau griji în legătură cu posibilul răspuns din partea Aliaţilor occidentali. Prioritatea trebuia să fie promovarea preluării puterii de către socialiştii de extremă stîngă în Germania. Lenin credea că o astfel de realizare ar fi înlesnit crearea unui „bloc” politic între Rusia şi Germania pe care nici o armată din lume nu ar fi putut să-l răstoarne. Principala problemă era că în Germania încă nu exista nici un partid comunist. În schimb, Lenin trebuia să lucreze prin intermediul Ligii Spartachiste conduse de Karl Liebknecht şi Rosa

Luxemburg şi, cu această idee în minte, a început demersurile pentru convocarea unei întîlniri fondatoare a unei Internaţionale Comuniste. Ofensiva politică revoluţionară europeană trebuia pregătită cu grijă.

Totuşi, după abdicarea lui Wilhelm al II-lea, guvernul german era format din lideri ai Partidului Social-Democrat German, care îi dezaprobau fără rezerve nu doar pe Lenin şi Revoluţia din Octombrie, ci şi pe Liebknecht şi Luxemburg. Liga Spartachistă îşi pierduse de mult speranţa în Partidul Social-Democrat German. Liebknecht şi Luxemburg au continuat pe cont propriu şi au pus la cale insurecţia. Lenin însă nu putea fi liniştit nici măcar aşa, căci Liebknecht şi Luxemburg nu erau tocmai admiratorii săi. Luxemburg, în special, criticase politica agrară a lui Lenin (prea blîndă în privinţa ţăranilor „mic-burghezi"), politica naţională (prea indulgentă cu non-ruşii) şi strategia de guvernare (ruşinos de antidemocratică). Dacă Liga Spartachistă ar fi ieşit victorioasă, bolşevicii din Rusia puteau întîmpina probleme atît în restul Europei, cît şi acasă. Dar dacă eşua, ce s-ar fi ales oare din prognoza strategică a bolşevismului?

Lucrurile au luat o întorsătură urîtă pentru spartachişti. Pe 6 ianuarie 1919, ei au încercat să răstoarne guvernul socialist de la Berlin. Ministrul Apărării, Gustav Noske, a mobilizat toate unităţile anticomuniste disponibile, inclusiv trupe recent demobilizate de pe fronturile de vest şi de est. Liga Spartachistă a fost învinsă cît se poate de clar. Liebknecht şi Luxemburg au fost capturaţi şi ucişi, iar trupurile lor au fost aruncate în faţa grădinii zoologice. Pentru comunismul internaţional a fost un dezastru, însă Lenin nu şi-a făcut prea multe griji din pricina asta. Cel puţin, anticipa el, avea să aibă mai multă libertate decît sperase în organizarea Internaţionalei a Treia; şi, din moment ce continua să creadă că clasa muncitoare din Germania era superioară din punct de vedere cultural muncitorilor ruşi, nu avea nici o îndoială că revoluţia socialistă va triumfa în curînd la Berlin. Impedimentul practic era acela că în afara Rusiei nu existau partide comuniste. Lenin trebuia să atragă delegaţi de la organizaţiile de extremă stîngă care încă nu se aliniaseră la strategiile Revoluţiei din Octombrie. De asemenea, trebuia să soluţioneze problemele de călătorie pe care mulţi dintre aceşti delegaţi le-ar fi întîmpinat într-o perioadă în

care Rusia sovietică nu avea relaţii diplomatice cu restul lumii.

Sfîrşitul Marelui Război a avut consecinţe şi asupra teritoriilor de graniţă ale Rusiei. După semnarea Tratatului de la Brest-Litovsk, un teritoriu întins din vestul fostului Imperiu Rus nu se mai afla sub suveranitatea proclamată a Sovnarkomului. Retragerea forţelor germane i-a dat lui Lenin prilejul să invadeze această regiune şi să înfiinţeze organe ale „puterii sovietice". Armata Roşie, sprijinită de voluntari locali, făcea progrese rapid şi, la insistenţa lui Lenin, nu a inclus regiunea în Republica Sovietică Federativă Socialistă Rusă, ci a înfiinţat republici sovietice independente în Estonia, Lituania şi Bielorusia, Letonia şi Ucraina. Republica Sovietică Federativă Socialistă Rusă urma să aibă relaţii bilaterale pe bază de egalitate cu fiecare dintre acestea.

Înfiinţarea unui număr tot mai mare de republici sovietice independente nu a fost bine primită de mulţi bolşevici de frunte, mai ales de cei care crescuseră în aceste teritorii şi care fuseseră atraşi de bolşevism tocmai datorită angajamentului acestuia de a eradica naţionalismul. În opinia lor – iar cîteva dintre cele mai puternice voci erau ale unor evrei care se simţeau extrem de vulnerabili în faţa antisemitismului naţionaliştilor din regiune –, republicile sovietice independente erau o dovadă în plus de abatere de la valorile socialiste universale. Lenin, bineînţeles, avea origini parţial evreieşti, însă tinereţea lui nu fusese marcată de discriminare naţională. Fusese crescut ca european rus, luptase pornind de la această bază ca politician şi detesta toate manifestările de şovinism velicorus, după cum le numea el. Trecutul său îi permitea să aibă un punct de vedere mai obiectiv decît majoritatea tovarăşilor săi în privinţa „chestiunii naţionale". Lenin insista asupra respectării sensibilităţilor naţionale şi etnice din teritoriile de graniţă. Partidul era uluit de poziţia sa, însă el a încercat să explice că în felul acesta îşi lua precauţii împotriva capacităţii republicilor sovietice independente de a acţiona independent. Partidele comuniste din republici aveau să fie tratate ca simple organizaţii regionale ale partidului comunist rus şi ale Comitetului Central. Adevărata putere avea să se afle astfel la Moscova, şi nu în republicile sovietice „independente".

În iarna 1918-1919, în Comitetul Central bolşevic atmosfera era tensionată. Europa fierbea din nou şi toţi liderii partidului central

se gîndeau la posibilitatea unei revoluţii socialiste europene. Totuşi, dinspre est se iveau numeroase motive de îngrijorare. Kolceak înainta vijelios dinspre Perm spre Moscova. Era posibil ca în curînd să existe republici sovietice în Varşovia, Praga şi Berlin. Însă avea socialismul să supravieţuiască în oraşele Revoluţiei din Octombrie 1917?

La deschiderea Congresului Internaţionalei a Treia (Comintern) în incinta Kremlinului, pe 2 martie 1919, Lenin a insistat asupra iminenţei revoluţiei în Europa. Pentru o organizaţie care urmărea să schimbe faţa politicii lumii, era o adunare modestă. Dintre cei 34 de delegaţi cu drept de vot, 30 trăiau deja în Rusia. Lenin şi tovarăşii săi aleseseră oameni care veneau din alte ţări şi apoi le dăduseră dreptul să vorbească în numele întregii extreme stîngi. În orice caz, gruparea revoluţionară franceză reprezentată la Moscova avea doar doisprezece membri în toată Franţa. Lenin mai recursese la astfel de trucuri destul de des înainte de Marele Război, la întîlnirile bolşevice pe care le definea ca reuniuni ale întregului partid. Însă primul Congres al Cominternului a fost organizat cu şi mai multă îndrăzneală sub auspicii bolşevice. Reprezentantul german, Hugo Eberlein, a protestat împotriva manipulării, însă a fost dus cu vorba ca să accepte situaţia ca pe un *fait accompli*; i s-a dat de înţeles că, altfel, ar fi alterat starea generală de entuziasm. Penibilul a atins punctul culminant cînd Lenin a citit o scrisoare despre care a susţinut că era din partea Sovietului Deputaţilor Muncitorilor din regiunea Midlands din Anglia. Erau baliverne şi e foarte probabil ca Lenin să fi ştiut asta, însă au avut efectul necesar: Congresul Cominternului a aplaudat măreaţa „veste" şi a salutat extinderea revoluţiei socialiste la vest de Rusia.

Odată amabilităţile încheiate, conducerea bolşevică a trecut la prezentarea unor proiecte de rezoluţii care confirmau supremaţia sa asupra lucrărilor congresului. Lenin a vorbit despre „democraţia burgheză şi dictatura proletariatului". Punctul său de vedere era că de libertăţile civile din ţările capitaliste se bucurau doar clasele de mijloc; iar Lenin şi ceilalţi vorbitori bolşevici care i-au urmat – Buharin, Zinoviev, Osinski şi Troţki – au întărit mesajul că speranţele susţinătorilor lui Kautsky de a iniţia o transformare socialistă în Europa prin metode predominant parlamentare erau

sortite eşecului. Nici măcar Lenin nu a mers prea departe. Abia dacă a făcut cîteva referiri la Marx, Engels şi la marxism, la comunism şi războiul civil sau la rolul şi organizarea internă a partidului. Această omisiune nu era întîmplătoare. Obiectivul conducerii bolşevice la Primul Congres al Cominternului a fost să obţină acceptul pentru înfiinţarea unei noi organizaţii şi să-şi asigure controlul asupra acesteia în viitorul apropiat. Obţinînd acordul pentru o strategie antiparlamentară, Lenin şi ceilalţi lideri puteau mai tîrziu să impună şi alte detalii de tactică şi ideologie. Poate că înfiinţarea Cominternului a fost, din punct de vedere organizatoric, şubredă, însă consecinţele pe care le-a avut asupra întregii lumi în următoarele cîteva decenii au fost imense. Fusese creată o organizaţie cu ambiţia de a submina capitalismul global şi orice orientare politică situată la dreapta comunismului a învăţat să recunoască ameninţarea care venea de la Moscova.

Nu era încă limpede cum avea să fie pusă în practică această ameninţare. Nici măcar Lenin nu avea informaţii precise sau intuiţii despre evoluţia politicii globale de la acea vreme. Unele dintre previziunile sale erau atît de eronate, încît nu au fost niciodată incluse în diversele ediţii complete ale discursurilor sale. Un exemplu elocvent este discursul ţinut în cimitirul Volkovo din Petrograd pe 13 martie 1919, după moartea cumnatului său Mark Elizarov[17]:

> Franţa se pregăteşte să se arunce asupra Italiei, nu au împărţit prada [din Marele Război]. Japonia se înarmează împotriva Americii [...] Masele de muncitori din Paris, Londra şi New York au tradus cuvîntul „soviete” în propriile lor limbi [...] În curînd vom asista la naşterea Republicii Sovietice Federative Mondiale.

Un război franco-italian era foarte puţin probabil. Japonia nu avea încredere în Statele Unite, dar în nici un caz nu se pregătea de război. Şi, în realitate, muncitorii francezi, britanici şi americani nu traduceau cuvinte ruseşti; în schimb, transliterau cuvinte precum „soviete”, ca şi cum ar fi dorit să evidenţieze natura exotică a ceea ce citeau despre Rusia în ziarele lor. Lenin nu încerca doar să le ridice moralul susţinătorilor săi. El era cu adevărat într-o stare euforică şi lăsa imaginaţia şi ideologia să-i

influenţeze judecata.

A fost readus cu picioarele pe pămînt chiar în aceeaşi lună, la cel de-al Optulea Congres al partidului. Cu greu se putea găsi o strategie care să nu stîrnească controverse printre bolşevicii de frunte. Lenin şi Comitetul Central au fost aplaudaţi pentru convocarea Congresului Cominternului, dar cam atît. Raportul din deschidere a fost prezentat de Lenin însuşi, întîmpinat cu uralele „Trăiască Lenin!". Nu a lăsat loc pentru nici o critică legată de trecut sau de prezent. Tratatul de la Brest-Litovsk fusese decizia corectă. Înfiinţarea „comitetelor ţăranilor săraci" fusese decizia corectă (chiar dacă au trebuit desfiinţate). Folosirea ofiţerilor din Armata Imperială fusese decizia corectă. Crearea republicilor sovietice independente fusese decizia corectă. Comitetul Central îşi făcuse datoria, iar greşelile cădeau pe umerii celor care implementau strategiile, nu pe ai celor care le elaborau. Dacă existau probleme, acestea nu apăruseră la Moscova: „Ruşii, în general, şi bolşevicii, în special, n-au strălucit niciodată în activitatea organizatorică, iar *sarcina organizatorică* este principala sarcină a revoluţiei proletare". Lenin încerca să pună toate problemele pe seama contestatarilor săi. Fie că, din ignoranţă, nu au reuşit să înţeleagă justeţea strategiilor, fie că nu s-au ridicat la înălţimea măsurilor înţelepte pe care trebuiau să le implementeze. Comitetul Central era însă ireproşabil.

Era o afirmaţie îndrăzneaţă. În mod tradiţional, bolşevicii fuseseră văzuţi ca fiind cea mai ideologică şi mai strict organizată dintre grupările politice ruseşti. Luaseră fiinţă în 1903 tocmai pentru că respingeau amatorismul în organizarea partidului în Imperiul Rus, iar cartea lui Lenin *Ce-i de făcut?* fusese textul de căpătîi al facţiunii. Dar realitatea a fost întotdeauna alta: cu excepţia ultimelor cîteva luni, bolşevicii au fost în general la fel de haotici şi indisciplinaţi ca orice alt partid rus. Da, Lenin încerca să preîntîmpine criticile la adresa Comitetului Central, însă spunea şi ceea ce credea el cu adevărat în termeni generali. În strategia sa revoluţionară, îmbrăţişa ideea unei ierarhii etnice. Pentru el, germanii erau superiori din punct de vedere cultural englezilor şi francezilor, care, la rîndul lor, erau superiori finlandezilor; şi, bineînţeles, finlandezii erau superiori ruşilor. Ţara în care trăia acum îi dădea lui Lenin permanente motive de frustrare. Faptul că

un război civil era în plină desfăşurare nu era de nici un ajutor; el ştia că şi fără conflicte Rusia era un loc îngrozitor pentru orice revoluţie.

Aşadar, tînărul Lenin, care voia să transforme Rusia într-o ţară „europeană”, „occidentală”, nu dispăruse. La Congresul Cominternului jucase cartea rusească: bolşevicii începuseră o revoluţie socialistă, iar celelalte ţări europene trebuiau să le urmeze modelul. La al Optulea Congres, i-a criticat pe bolşevici că erau prea ruşi, ceea ce a generat o discuţie aprinsă: cîţiva dintre criticii săi erau lideri care vorbiseră alături de el la Congresul Cominternului. Lenin, la rîndul său, era atacat de Osinski pentru că ar fi condus partidul şi guvernul după principiile unui amator. De asemenea, Buharin îl acuza că programul partidului gîndit de el nu era suficient de radical. Şi tot aşa. Faptul că Finlandei i se acordase independenţa era descris drept un fiasco, din moment ce ţara nu a devenit republică sovietică finlandeză, aşa cum se aşteptase Lenin. Atacat deja din toate părţile, Lenin a preferat să-i lase pe alţii să-l apere pe Troţki în problema organizării Armatei Roşii. Totuşi, nu putea evita cu totul dezbaterea, iar cînd subiectul s-a discutat în cadrul unui congres secret, Lenin nu doar că l-a apărat pe Troţki, ci l-a şi criticat pe Stalin pentru pierderile militare excesive de pe frontul de sud. Ca lider al partidului, trebuia să se impună.

A ieşit aşa cum îşi dorea în ce priveşte mai toate strategiile importante. A trebuit să facă mici compromisuri în „chestiunea militară”; de asemenea, a trebuit să găsească o serie de cuvinte ambigue în „chestiunea naţională”: sloganul său privind „libertatea de secesiune reală pentru naţiuni” era prea mult pentru majoritatea delegaţilor. A avut însă mai mult succes în a-şi impune poziţia în „chestiunea agrară”. Congresul a fost de acord ca păturile de mijloc ale ţărănimii să fie tolerate. S-ar putea să fi ajutat şi faptul că spre sfîrşitul lucrărilor congresului a venit vestea izbucnirii unei revoluţii socialiste maghiare. Lenin a profitat de ocazie. Ridicînd pumnul, s-a apropiat ţanţoş de marginea estradei şi, strigînd, i-a asigurat pe cei prezenţi: „Sîntem convinşi că *va fi ultimul semestru greu*”. A atras atenţia că imperialismul internaţional nu fusese încă învins. Dar nu îşi făcea griji. „Această fiară muribundă”, afirma el, „va pieri şi socialismul va învinge în întreaga lume”.

23

Extinderea Revoluţiei

Aprilie 1919 – aprilie 1920

Într-un an şi jumătate de la Revoluţia din Octombrie, bolşevicii puseseră bazele unui stat unic care a rezistat în Rusia vreme de şapte decenii şi a fost modelul regimurilor comuniste dintr-o treime a lumii după cel ce-al Doilea Război Mondial. Exista un singur partid conducător. Existau o putere legislativă, una executivă şi una judecătorească subordonate politic. În realitate, partidul era autoritatea supremă în stat, iar Lenin, mai puţin cu numele, era liderul suprem al acelei autorităţi.

Însă nu totul era pus la punct. Partidul încă nu subordonase complet celelalte autorităţi ale statului. În unele privinţe, nici nu a încercat. Odată ce Politburoul stabilise numirile de personal şi strategia, Armata Roşie a funcţionat fără interferenţe; iar CEKA, protejată de Lenin încă de la înfiinţare, era criticată, însă niciodată sancţionată serios pentru frecventele sale „excese". Astfel, statul nu era coordonat atît de sever precum cereau doctrinele politice leniniste. Mai mult, existau încă unele aspecte ale statului monopartid ce nu fuseseră implementate. Deocamdată nu se luase nici o hotărîre cu privire la relaţiile constituţionale permanente dintre diversele republici sovietice. Nu exista nici un plan cuprinzător cu privire la relaţiile cu fostele clase sociale favorizate după cîştigarea războiului civil. Şi nu fusese stabilită nici strategia partidului pentru crearea unei noi culturi socialiste, pentru condiţiile de muncă, remunerare şi recreere şi nici pentru rolul pe

termen lung al partidului în statul cu partid unic. Teoria leninistă avea goluri mari cu privire la dictatură, democraţie, dreptate socială şi drepturile omului. Deşi arhitectura generală a statului fusese deja stabilită, în privinţa ordinii sovietice mai era încă mult de muncă.

În primăvara lui 1919 era neclar dacă această construcţie va mai rezista mult. Albii erau în continuare încrezători în triumful cauzei lor în Rusia şi încă mai aveau convingerea că în curînd aveau să-i alunge pe Roşii de la Kremlin. Dar nu era singurul război civil de la momentul respectiv. Mai exista un război civil rus, desfăşurat la nivel local, între ţărănimea rusă, pe de o parte, şi orice armată – fie ea Roşie sau Albă – din apropiere. De asemenea, în toate teritoriile de graniţă din fostul Imperiu Rus existau conflicte civile şi etnice. Pe Lenin îl îngrijora doar unul dintre aceste războaie: cel purtat de Armata Roşie pe trei fronturi mari, în mişcare, împotriva forţelor Albilor ale lui Kolceak, Denikin şi Iudenici. Comandanţii Roşii credeau că, dacă şi cînd acest război va fi cîştigat, vor ieşi victorioşi şi în celelalte; iar Politburoul, sub comanda lui Lenin, adăuga că o asemenea victorie avea să constituie doar preambulul expansiunii revoluţionare în centrul şi vestul Europei.

Dar puteau ei cîştiga războiul civil în Rusia? Profeţia lui Lenin din martie 1919, că bolşevicii vor mai avea numai un „semestru greu", era puţin prea optimistă. Campaniile militare decurgeau în favoarea Roşiilor. Înaintarea amiralului Kolceak către Rusia centrală a fost oprită în aprilie, iar în iunie Armata Roşie recucerea Ufa, în sudul Uralilor. Lenin îşi impulsiona fără încetare comisarii politici şi generalii. Cerea mereu eforturi tot mai mari şi tot mai puţină milă. Dacă nu vom obţine succesul imediat, prezicea el, dezastrul bate la uşă. Iată ce telegrafia Sovietului Revoluţionar-Militar care pregătea o ofensivă împotriva lui Kolceak din baza provizorie stabilită în oraşul natal al lui Lenin, Simbirsk: „Consider că, dacă pînă în iarnă nu cucerim Uralul, pieirea revoluţiei este inevitabilă"[1]. Din punct de vedere strategic, era o aberaţie: nu exista nici un motiv întemeiat să crezi că amiralul Kolceak trebuia înfrînt pînă la sfîrşitul toamnei. Lenin însă voia să-şi mobilizeze subordonaţii. I-a plăcut atît de mult expresia despre pieirea revoluţiei, încît a folosit-o şi în altă telegramă trimisă în aceeaşi zi

comisarilor celor mai importanţi de pe un front cu totul diferit, la Kiev, la peste opt sute de kilometri sud-vest de Moscova[2].

În iulie 1919 a fost recucerit oraşul Perm, unde Roşiii suferiseră o înfrîngere umilitoare în decembrie 1918, iar Kolceak a fugit în Siberia centrală, de unde nu avea să se mai întoarcă niciodată. Supremaţia lui Kolceak între comandanţii Albilor fusese recunoscută de Anton Denikin în sudul Rusiei. Denikin era gata să pornească propriul atac asupra teritoriilor Roşiilor în iulie 1919 şi a făcut-o împărţindu-şi forţele. O aripă a fost trimisă prin bazinul Donului, iar cealaltă spre nord, pe Volga, în amonte. Tactica lui Denikin era simplă. Prin Directiva Moscova, le cerea oamenilor să înainteze în linie dreaptă cît mai repede spre capitală. Recenta înfrîngere a lui Kolceak le permitea Roşiilor să-şi întărească apărarea. În vara lui 1919 l-au respins pe Denikin înapoi în Ucraina. Vestea a fost primită cu mult entuziasm la Kremlin. Pînă la bătăliile din nordul Rusiei, Denikin ar fi putut reuşi ceea ce nu reuşise Kolceak. Lenin nu şi-a manifestat însă public bucuria. Comitetul Central bolşevic şi Sovnarkomul nu au sărbătorit evenimentul. Lenin nu a ţinut nici un discurs şi nu a scris nici un articol pe această temă. Războiul nu era ca teoria marxistă sau ca politicile economice. Războiul era ceva ce trebuia cîştigat, nu teoretizat – şi poate că, dacă se filosofa pe marginea lui, asta ar fi făcut ca victoria să fie mai puţin probabilă.

Pentru Lenin, victoria însemna totul. După recuperarea ce a urmat tentativei de asasinat din august 1918, asistentul său personal, Bonci-Bruevici, l-a convins să participe la o scurtă filmare în incinta Kremlinului. Scopul era să demonstreze că era în viaţă. Interpretarea celor doi nu a fost prea interesantă:

> Scena: Lenin şi Bonci-Bruevici stînd lîngă un copac din incinta Kremlinului.
> Vestimentaţia: Lenin poartă costumul său din trei piese, în vreme ce Bonci-Bruevici, evident un sentimental, poartă un impermeabil.
> Acţiunea: Lenin şi Bonci-Bruevici stau de vorbă, iar Bonci îl face să se simtă în largul său, astfel încît Lenin reacţionează cu însufleţire la ceva spus de interlocutorul său.
> Conversaţia: Nu se cunoaşte conţinutul conversaţiei.

Filmul a avut un impact neglijabil. Oricine ar fi putut merge la cinematograf în timpul războiului civil era în căutare de mîncare şi combustibil, iar cinematografele ruseşti nu aveau suficient echipament pentru a-l proiecta pe ecran pe preşedintele Sovnarkomului. Şi, oricum, Lenin nu putea sta relaxat în faţa camerei de filmat; conversaţia cu Bonci-Bruevici nu era nici pe departe la fel de captivantă pentru public ca filmările cu Kerenski urcîndu-se în trenuri şi făcînd din mînă mulţimilor în 1917. Lenin nu avea astfel de reţineri în privinţa fotografiilor, cu care era mai obişnuit. După preluarea puterii, interzisese iniţial să i se facă fotografii, interdicţie care nu se datora timidităţii, ci unei viziuni pragmatice despre propagandă. În iulie 1917, Lenin trebuise să-şi radă barba, pe care a lăsat-o să-i crească din nou pe 25 octombrie 1917. Nu a permis nici unui fotograf oficial să-l imortalizeze pînă în ianuarie 1918, cînd s-a simţit iarăşi încîntat de felul în care arăta. Deşi proceda astfel doar în scopul promovării partidului şi a politicilor acestuia, nu se sfătuia cu experţii. Vreme de cîţiva ani, propaganda a rămas o treabă de amatori, fiecare lider din partid făcînd lucrurile în maniera proprie.

Importanţa deosebită a lui Lenin ca lider de partid era totuşi apreciată. *Pravda* atrăgea tot mai des atenţia asupra lui. Campania pentru dezvoltarea unui cult politic în jurul său a început cu adevărat după tentativa de asasinat din august 1918. Zinoviev a scris o biografie a lui Lenin. Ziarele de partid şi cele guvernamentale publicau articole despre el. Se făceau afişe cu el. Nici un bolşevic – cu excepţia lui Troţki în Armata Roşie – nu beneficia de o asemenea promovare individuală.

Imaginea era aceea a unui lider altruist atacat de duşmanii omenirii. Scriitorii partidului îl descriau ca pe un adevărat fiu al Rusiei şi un luptător pentru propăşirea materială, pentru iluminare şi pace. Lenin apărea ca un Hristos sovietic cu puteri supraomeneşti. Supravieţuirea sa era considerată un miracol; scriitorii nu se oboseau să explice cum se împăca viziunea aceasta cu ateismul lor militant. Asasinii săi erau învinuiţi de tot felul de grozăvii. Circula o legendă conform căreia gloanţele avuseseră în vîrf o otravă mortală folosită la săgeţile indienilor sud-americani. O alta sugera că Aliaţii fuseseră cei care instigaseră atacul. Oricît de ridicole erau toate acestea, contrapropaganda forţelor anti-Roşii

nu era nici ea mai aproape de adevăr. Afişele şi pliantele Albilor păreau predecesoarele celor ale nazismului german. În ele, Lenin apărea ca o fiinţă demonică. De obicei, era reprezentat alături de Troţki, conducînd împreună cu el o conspiraţie evreiască internaţională, dăunătoare atît ţării, cît şi civilizaţiei mondiale. Dezbinare, vărsare de sînge, răzbunare: acestea erau consecinţele inevitabile ale unei Rusii care căzuse victimă leninismului.

Desigur, Lenin avea o ascendenţă „etnică" parţial evreiască. Era de asemenea un internaţionalist veritabil. Într-adevăr, declanşase şi accentuase haosul în Rusia şi detesta majoritatea formelor de patriotism rusesc. Şi totuşi, ideea Albilor că Lenin conducea o cruciadă iudeo-masonică împotriva Mamei Rusia era la fel de absurdă precum cea a Roşiilor că era Hristosul profan al Marii Revoluţii Socialiste. Demonizat sau sanctificat, Lenin făcea obiectul propagandei politice. Nu-l deranja. Nu-i păsa ce spuneau Albii despre el şi, deşi aparent nu-i plăceau comentariile adulatoare la adresa sa făcute în prezenţa lui, nu era foarte deranjat de cultul lui Lenin în general şi nu căuta să-i pună punct.

Socotise probabil că acest cult contribuia la consolidarea regimului şi a poziţiei sale în cadrul lui. Înţelegea nevoia de a-şi adapta mesajul politic la mediul înconjurător şi ştia că majoritatea ruşilor, fiind ţărani sau oameni care părăsiseră satele de puţin timp, nu erau bine informaţi despre viaţa publică. Mesajul partidului trebuia să se potrivească trăsăturilor culturii populare a ţării, cum îi explica Lenin lui Maxim Gorki[3]:

> Ei bine, în opinia ta, milioanele de ţărani cu puşca în mînă sînt o ameninţare la adresa culturii, nu-i aşa? Chiar crezi că Adunarea Constituantă ar fi fost în stare să facă faţă anarhismului [lor]? Tu, care faci atîta tam-tam despre anarhismul din mediul rural, trebuie să ne înţelegi munca mai bine decît oricine altcineva. Trebuie să arăţi maselor de ruşi ceva foarte simplu, foarte accesibil pentru felul lor de a judeca. Sovietele şi comunismul sînt un lucru simplu.

Gorki a fost destul de şocat să descopere că Lenin avea o profundă neîncredere faţă de ruşii de rînd. Pentru Lenin, ei erau ca nişte copii promiţători care încă nu merseseră la şcoală. Credea asta nu doar despre duşmanii partidului – culaci, preoţi, negustori,

bancheri şi nobili –, ci şi despre cei pe care se presupunea că partidul îi aprecia: clasele sociale de jos.

Deşi ţăranii îl făceau să se înfurie în mod deosebit, chiar şi muncitorii care ţineau la tradiţiile calendarului religios puteau să-l irite. În ajunul sărbătorii de Sfîntul Nicolae de Vară, Lenin a exclamat: „E stupid să acceptăm sărbătoarea lui Nicolae. Trebuie să-i punem la treabă pe toţi cekiştii şi să-i împuşcăm pe cei care nu vin la muncă de ziua lui Nicolae”[4]. Iar asemenea acţiuni preventive violente trebuiau organizate şi pentru sărbătorile de Crăciun şi Anul Nou. Un adevărat prieten al muncitorilor!

Cel mai furios era, evident, pe clasele de mijloc şi superioare. De exemplu, i-a reproşat lui Zinoviev că încercase să-i împiedice pe muncitorii din Petrograd să vandalizeze cartierele bogate ale oraşului. Un corespondent al său a primit următoarea telegramă, şi cu greu poate fi găsit un exemplu de justificare a opresiunii care să-l egaleze pe acesta[5]:

> Pentru a preveni comploturile, nu se poate să nu-i arestăm *pe toţi* cadeţii şi semicadeţii. Ei *toţi* sînt în stare să-i ajute pe complotişti. Ar fi o crimă să nu-i arestăm. E mai bine ca cîteva zeci sau sute de intelectuali să stea cîteva zile sau cîteva săptămîni la închisoare decît să fie masacraţi *10.000* de oameni. Da, da, e mai bine!

În teroarea pe care Lenin voia să o impună exista şi un aspect de plăcere pură[6]:

> E *extrem* de important să-l terminăm pe Iudenici (adică să-i dăm lovitura *de graţie*). Dacă ofensiva lui a început, nu s-ar putea să mobilizăm douăzeci de mii de muncitori din Petrograd, plus zece mii de burghezi, să plasăm artileria în spatele lor, să împuşcăm cîteva sute şi să obţinem cu adevărat un impact masiv asupra lui Iudenici?

Declaraţia aceasta era atît de revoltătoare, încît a fost ţinută secretă pînă după căderea Uniunii Sovietice.

Cum ar fi putut comandanţii săi să încoloneze contingentul de victime în timp ce trupele lui Iudenici se năpusteau asupra lor? Oricum, înaltul comandament al Armatei Roşii era de părere că pentru Lenin contau doar victoriile militare rapide şi că forţele

armate ştiau cel mai bine cum să le obţină. (Ceea ce nu ar putea fi o scuză pentru sadismul său.) Pentru scurt timp, în octombrie 1919, la Petrograd s-a instalat panica atunci cînd Iudenici mărşăluia dinspre Estonia. Zinoviev era cu nervii la pămînt. Chiar şi Lenin, în ciuda sugestiilor sale tactice, se întreba dacă oraşul va putea fi apărat. A fost unul din rarele prilejuri în care Troţki a putut solicita o atitudine mai optimistă. Revoluţia trebuia apărată, iar Petrogradul salvat. Vechea capitală era simbolul revoluţiei. Şi astfel apărarea a fost consolidată. Armata Roşie, deşi nu avea în faţă un scut de prizonieri din clasa de mijloc, a dispersat forţele lui Iudenici; şi cum în acelaşi timp Denikin se pregătea să-şi evacueze armata din Kiev, era clar că bătăliile cruciale ale războiului civil se sfîrşiseră. Roşiii cuceriseră inima Imperiului Rus. Moscova, Petrogradul şi Kievul erau conduse de administraţii bolşevice.

Puterile militare străine aveau mai multă forţă decît Roşiii, însă se confruntau cu obstacole interne în privinţa unei intervenţii armate în Rusia. Un factor în acest sens era reprezentat de frămîntările din cadrul partidelor lor socialiste. Deşi Lenin nu se bucura în nici un caz de popularitate, dacă excludem grupările de extremă stîngă, socialiştii ezitau în general să-i critice pe bolşevici fără echivoc. Pe soldaţii care luptaseră şi cîştigaseră în Marele Război nu-i încînta ideea unui război cu Armata Roşie. Aliaţii victorioşi – Franţa, Regatul Unit, Statele Unite şi Italia – au hotărît să ridice blocada economică aplicată Rusiei Sovietice. Kievul, ocupat de Denikin în vara lui 1919, a fost recîştigat de Roşii în decembrie. Republicile sovietice proclamate în iarna 1918-1919 începeau să fie reinstaurate. Lenin căuta în Europa un semn că „revoluţia socialistă” putea fi extinsă spre vest. Se gîndea la nordul Italiei. Pusese ochii pe teritoriile cehe, sperînd că acestea vor putea constitui o punte pe care Armata Roşie să mărşăluiască spre Germania. Trebuia să renunţe pentru un timp la speranţele pe care şi le făcuse în legătură cu Ungaria, din moment ce, la Budapesta, statul comunist al lui Béla Kun fusese răsturnat de contrarevoluţionari în august 1919. Totuşi, Lenin îşi dorea în continuare să pornească un „război revoluţionar”. Nu îşi putea imagina că republica lui sovietică va supravieţui dacă nu exista un partid socialist prieten în altă ţară care să preia puterea şi să înlăture ordinea capitalistă. Revoluţia trebuia consolidată în Rusia

şi iniţiată în Europa – cele două procese aveau să se sprijine reciproc.

Lenin se gîndea deja la modalităţile prin care partidul şi guvernul său ar putea încuraja reconstrucţia postbelică. De la Revoluţia din Octombrie şi, în special, de la jumătatea anului 1918, politica sovietică urmase o singură linie. Celorlalte partide le rămăsese puţin spaţiu de manevră. Socialiştii-revoluţionari de stînga erau vînaţi. Socialiştii-revoluţionari care instalaseră administraţia Komuci erau consideraţi contrarevoluţionari, deşi li se permitea accesul în organizaţii civile, precum şi în forţele Armatei Roşii. Menşevicii continuau să editeze ziare, însă erau hărţuiţi frecvent şi nici unul dintre liderii lor nu putea fi sigur că va rămîne în libertate. Sovnarkomul conducea un stat care era monopartid, mai puţin cu numele. Avea practic monopolul asupra tiparului. Proclamase justeţea fundamentală a marxismului. Naţionalizase în mod oficial sectoarele industrial, al transportului şi bancar şi introdusese restricţii legale majore privind activitatea privată în comerţ şi agricultură. Începea să ofere autonomie naţională şi etnică populaţiilor non-ruseşti aflate sub conducerea sa, dar urmărea să păstreze intact vechiul stat multinaţional al Romanovilor, indiferent de părerea populaţiei. Rezultatul acesta îl mulţumea pe Lenin. Aproba chiar şi planurile la care nu contribuise.

Cum era însă posibil să vii cu argumente în favoarea economiei comuniste în vreme de război? În realitate, Lenin, principalul teoretician al Sovnarkomului, nu a făcut nici o încercare de a oferi o pledoarie fundamentală. Încercînd să explice strategiile sale din perioada războiului civil, unii autori au afirmat că Lenin a fost obligat să le adopte în circumstanţele neaşteptate şi imprevizibile de după octombrie 1917[7]. Opinia mai populară în Occident e aceea că Lenin intenţionase dintotdeauna să implementeze acele strategii, dar nu le divulgase înainte de preluarea puterii. E posibil ca nici una dintre versiuni să nu fie adevărată. Lenin fusese deseori avertizat de menşevici şi de socialişti-revoluţionari cu privire la situaţiile care vor rezulta dacă partidul său va prelua puterea. El a ales să ignore aceste previziuni. A făcut-o bazîndu-se nu atît pe un măreţ plan secret, cît pe propriile idei despre revoluţie, ceea ce i-a permis să elaboreze strategii în timp ce

situaţia se schimba cu o viteză uluitoare. Optînd pentru creşterea enormă a controlului statului asupra economiei, chiar peste previziunile sale de dinainte de octombrie 1917, Lenin se putea baza pe un set de supoziţii operaţionale. Era de acord cu centralismul, cu controlul guvernamental, cu sistemul coercitiv şi cu lupta de clasă. Detesta profitul privat şi îşi dorea să zdrobească grupurile sociale care beneficiau de pe urma acestuia. Şi, fiind martor la creşterea puterilor statului în ţările capitaliste în timpul Marelui Război, credea că dictatura socialistă ar trebui să urmărească o şi mai accentuată sporire a acestor puteri în Rusia.

Astfel, Lenin vorbea despre ticăloşiile culacilor (moartea era prea bună pentru ei), ale proprietarilor de fabrici şi bancherilor (de ce să nu-şi piardă aceştia fabricile şi băncile, pe care să le preia statul?). Pleda pentru eradicarea invidiei, lăcomiei şi furtului, pentru crearea unei economii integral socialiste şi sugera că strategiile din acea perioadă aveau să repună pe picioare industria, agricultura, transportul şi comerţul. Cu timpul, strategiile acestea începeau să i se pară lui Lenin tot mai potrivite. Spera să le prelungească şi după încheierea războiului civil.

În această privinţă, Lenin era un bolşevic tipic pentru perioada respectivă. Se ajunsese la un consens cu privire la modalitatea cea mai bună de a conduce partidul şi statul, de a transforma societatea şi de a răspîndi revoluţia în străinătate. Bineînţeles, existau cîteva facţiuni, grupări şi indivizi care făceau notă discordantă. Centraliştii democraţi continuau să ceară ca organizaţiile de partid de la nivelurile inferioare să poată influenţa Comitetul Central şi, din ce în ce mai mult, ca sovietele să obţină un anume grad de autonomie faţă de partid. O altă facţiune, Opoziţia Muncitorilor, a mers mult mai departe. Condusă de Aleksandr Şleapnikov şi Aleksandra Kollontai, aceasta îl critica pe Lenin pentru că se îndepărtase de propriile principii din 1917. Membrii facţiunii voiau ca muncitorii să aibă o autoritate mai mare în viaţa economică şi socială. Cereau ca sindicatele şi sovietele, ca şi partidul, să fie implicate în politică şi solicitau insistent democratizarea structurilor politice. Era un afront teribil la adresa bolşevismului lui Lenin aşa cum se dezvoltase acesta după Revoluţia din Octombrie. Lenin a gestionat dur problema. Facţionaliştii s-au trezit că li s-a cerut de către Secretariatul

Comitetul Central să ocupe alte posturi, situate în afara principalelor oraşe industriale ale Rusiei. Numeroşi lideri centralişti democraţi au fost trimişi în Ucraina, de unde nu mai puteau perturba politicile partidului ca întreg.

Existau disensiuni chiar şi între membrii Comitetului Central din cauza facţiunilor formate de centraliştii democraţi şi de Opoziţia Muncitorilor. Existau însă şi alte conflicte mai puţin previzibile. Kamenev şi Buharin se plîngeau că Lenin le permitea celor de la CEKA să aibă un comportament arbitrar. Dar, în general, Lenin a evitat reforma. CEKA şi-a văzut în continuare de Teroarea Roşie, nestingherită de cerinţa de a-şi preda victimele Comisariatului Poporului pentru Justiţie.

Nici Kamenev, nici Buharin nu credeau suficient de mult în procedurile de jurisprudenţă pentru a-şi duce argumentele mai departe, iar Lenin i-a făcut lui Buharin o concesie minoră: acesta a devenit persoana care negocia din partea Comitetului Central cu Dzierżyński, şeful CEKA. În cazul unei alte dispute din Comitetul Central, Lenin a considerat însă că nu mai era loc de compromisuri. De data aceasta, adversarul său nu era nimeni altul decît Troţki, care, după ce inspectase frontul militar din Urali, se convinsese că strategia economică a partidului trebuia schimbată. În februarie 1920, Troţki a cerut o revocare parţială a măsurilor de rechiziţionare a cerealelor. Raţionamentul său era că prin campaniile de expropriere ale statului se crease un cerc vicios avînd ca rezultat ascunderea stocurilor de către ţărani, violenţe ale statului, reducerea suprafeţelor cultivate şi revolte ţărăneşti. În schimb, propunea ca în anumite regiuni agricole să se restricţioneze cantitatea de cereale care putea fi luată de la ţărani. Ar trebui, susţinea el, ca gospodăriile ţăranilor să poată vinde surplusul de cereale. Dacă se dorea să se pună capăt foametei, dezastrului şi haosului care domneau în ţară, cercul vicios trebuia întrerupt.

Această propunere era formulată în termeni pragmatici. Troţki nu era mai indignat în legătură cu ţăranii decît oricare alt lider bolşevic. Propunerea lui era o reacţie la dezintegrarea ce pîndea lumea agrară. De obicei, Lenin era receptiv la nevoia de a-şi adapta măsurile din raţiuni practice, dar nu şi de data aceasta. În 1918-1919, reacţionînd la situaţia de urgenţă în privinţa rezervelor

de alimente, Lenin a privilegiat monopolul de stat în strategia economică oficială. În timpul războiului civil, el susţinea că nu există o criză reală de cereale. Cauza şi rezolvarea problemei erau culacii care ascundeau cerealele. Din acest motiv, a respins propunerea lui Troţki. Întrunirea Comitetului Central a fost una încinsă, Lenin şi Troţki criticîndu-se dur unul pe celălalt. Lenin era atît de nervos, încît l-a acuzat pe Troţki că sprijină „comerţul liber”[8]. Întrucît a făcut referire la o politică a capitaliştilor britanici din secolul al XIX-lea, remarca l-a rănit pe Troţki, care nu dorea să fie comparat cu Richard Cobden, Robert Peel şi John Bright. Acuzaţia lui Lenin era, într-adevăr, neîntemeiată, deoarece Troţki nu propunea o reformă agrară permanentă sau lipsită de restricţii; nici măcar nu voia ca aceasta să se aplice în întreaga ţară. Lenin era însă destul de convins că deţinea majoritatea şi a ieşit învingător cu unsprezece voturi la patru.

Cînd se iscau dispute în Comitetul Central, Lenin îşi păstra de obicei calmul. De această dată, furia lui s-ar putea să fi fost provocată de încercarea lui Troţki de a veni cu propuneri de măsuri economice din postura lui de comisar al poporului pentru Probleme Militare. Lenin se obişnuise să domine agenda civilă, însă era sigur că partidul, de vreme ce ajunsese să controleze întreaga economie a statului, nu ar mai trebui să facă paşi înapoi. Era încrezător şi pătimaş şi nu avea de gînd să-i permită lui Troţki să-l perturbe sau să intervină asupra măsurilor luate de el.

Chiar şi Lenin, a cărui abilitate de a lua decizii pragmatice pentru a salva partidul de la dezastru era legendară, avea căderile sale atunci cînd era orbit de ideologie. Troţki avea avantajul de a putea observa Rusia provincială în drumurile sale pe fronturile de război. Prin comparaţie, după Revoluţia din Octombrie, tot ce ştia Lenin despre ţară se limita la Moscova, Petrograd şi cîteva de sate din afara Moscovei – şi mai depindea de scrisorile şi rapoartele verbale pe care le primea la Kremlin. Această situaţie nu explică însă nesăbuinţa lui Lenin de a respinge propunerea lui Troţki. Lenin cunoştea starea lucrurilor din Rusia mai bine decît se crede în mod obişnuit. Se plimba zilnic pe străzile din jurul Kremlinului; cînd gărzile sale de corp se plîngeau de atitudinea lui imprudentă, le critica pentru că îl privau pe preşedintele Sovnarkomului de drepturile civile ale oricărui cetăţean sovietic[9]. Străzile capitalei nu

erau cu mult diferite de alte străzi. Lenin îi observase adesea pe cerşetori, pe cei săraci şi înfometaţi. Vedea haosul şi dezordinea. Se trăsese în el. Fusese prădat de bandiţi. Nu putea să conteze nici măcar pe onestitatea gărzilor sale: un episod memorabil s-a petrecut cînd şi-a lăsat pentru scurt timp haina în biroul său, iar cînd s-a întors a constatat că una dintre gărzile sale de corp îi şterpelise revolverul Browning[10].

Ce dictatură, cînd liderul suprem era tratat cu lipsă de respect de subordonaţii săi! Lenin a trebuit să facă un acces de nervi ca să i se dea pistolul înapoi. Mai era un drum lung de parcurs pînă cînd muncitorii şi ţăranii de rînd aveau să înveţe principiile marxiste şi să înceapă să se comporte ca nişte socialişti disciplinaţi. Chiar la Kremlin, o femeie de serviciu i-a spus lui Lenin în faţă că pe ea nu o interesează cine e la putere atît timp cît îşi primeşte leafa[11]. Nadejda Konstantinovna avea să-i relateze ceva şi mai demoralizator. O femeie angajată la Comisariatul Poporului pentru Învăţămînt i-a spus că nu avea de gînd să lucreze în acea zi pentru simplul motiv că acum muncitorii erau stăpîni şi că ea personal nu voia să muncească[12]. Apoi a mai fost o întîmplare, cînd Lenin şi Nadejda Konstantinovna traversau un pod în Moscova. Podul era şubred, iar un ţăran care trecea pe-acolo a comentat că era un „pod în stil sovietic [*sovetskii*], iertată fie-mi vorba”[13]. Curînd după aceea, Lenin a început să folosească cuvîntul „sovietic” ca epitet peiorativ[14]. Lipsa de conştiinciozitate din instituţii şi din viaţa cotidiană îl enerva la culme, fiind un fenomen de masă pe care nu-l prevăzuse înainte de Revoluţia din Octombrie.

Atitudinea sa generală nu era pe placul Nadejdei Konstantinovna, care a fost oripilată atunci cînd el a refuzat să-i critice pe muncitorii care furau lemnul din structura unei case a statului: „Dumneata, Vladimir Ilici, gîndeşti în termeni de planuri vaste. Aceste mici amănunte nu te afectează”. Nadia folosea pronumele de politeţe şi probabil că în felul acesta voia să-i dea de înţeles că o deranja mulţumirea lui de sine.

Lenin însă a rămas neclintit şi i-a amintit că muncitorii aveau nevoie de lemne pentru foc; vina nu era a oamenilor înfriguraţi şi ignoranţi. Dacă muncitorii îngheţau, aveau să moară. Dar Nadejda Konstantinovna întrezărise o stare de lucruri şi mai rea decît avea el să recunoască vreodată. Într-adevăr, Lenin încurajase în mod

repetat clasa muncitoare să se dedea la acţiuni violente, pline de cruzime. Cînd Zinoviev, tovarăşul lui din Comitetul Central, a încercat să limiteze atacurile asupra clasei de mijloc din Petrograd, Lenin s-a inflamat. A trimis o telegramă de la Moscova plină de ameninţări în cazul în care violenţele nu vor primi din nou aprobare politică. Luptătorul de clasă care era Lenin intuia că trebuia să susţină în continuare aparenţa de masă a răzbunării sociale şi simţea că trebuia să menţină presiunea în războiul civil. Nici unui duşman de clasă, afirma el, nu trebuia să i se permită să se simtă în siguranţă sub conducerea sovietică. CEKA nu putea face totul singură. Muncitorii trebuiau lăsaţi şi ei să se desfăşoare. Problema era că nu avea nici un plan de stăvilire a valului de ostilitate furioasă dacă Partidul Comunist Rus şi Armata Roşie aveau să cîştige războiul împotriva Albilor.

Lenin considera că cea mai bună cale de a-i conduce pe muncitori era să-i ţină sub papuc. Credea acelaşi lucru şi despre soldaţi, marinari şi ţărani. După el, obiectivul crucial în strategia socială internă era asigurarea condiţiilor necesare pentru reconstrucţia economică. În acest scop, era dispus să amîne satisfacerea imediată a nevoilor de consum ale societăţii. Prioritatea statului, afirma el, era să crească productivitatea în oraşe şi sate[15]. Avea să mai treacă un timp pînă cînd Sovnarkomul va aborda probleme precum foametea, boala şi lipsa de locuinţe. Deocamdată, cel mai important era să crească producţia în agricultură şi industrie. Lenin era consecvent cu el însuşi. În anii 1890, ca tînăr revoluţionar, ignorase semnalul de alarmă tras de ceilalţi revoluţionari, inclusiv de sora sa mai mare, Anna, cu privire la problema ţăranilor înfometaţi din regiunea Volgăi. La vremea respectivă, argumentul său fusese că sărăcirea ţărănimii era în slujba unui bine mai mare, şi anume dezvoltarea industrială a Rusiei. Acum, în 1920, el voia reconstrucţie macroeconomică înainte de a încerca să asigure hrană, sănătate şi adăpost grosului societăţii. Şi toţi din conducerea centrală a partidului erau de aceeaşi părere.

Totuşi, în anumite chestiuni, făcea compromisuri. De exemplu, cînd Kollontai îl aborda cu privire la vreun caz de abuz, de cele mai multe ori îi aproba cererile. Apoi, întîlnindu-se cu ea la vreo adunare oficială, o întreba: „Acum ce mai e? Eşti mulţumită? Acum

că am făcut şi cutare, şi cutare lucru?”. Kollontai nu era uşor de mulţumit. De cele mai multe ori îi dădea următoarea replică: „Da, dar lucrurile merg rău pentru noi în zona aceea. Am lăsat situaţia să ne scape din mînă”[16].

În acest spirit, Lenin a susţinut o altă propunere a lui Troţki. În ianuarie 1920 părea să se contureze o posibilitate reală de încheiere a campaniilor militare. Roşiii îi învinseseră pe Albi în Rusia, iar ultima Armată Albă – condusă, după demisia lui Denikin din aprilie 1920, de generalul Vranghel – organiza o ultimă rezistenţă în Crimeea. Misiunea Armatei Roşii de a recuceri regiunile non-ruse nu era văzută ca implicînd dificultăţi insurmontabile. Singurul factor imposibil de evaluat era situaţia internaţională. Dar, atît timp cît marile puteri nu interveneau, Politburoul putea estima că va reconstitui Imperiul Rus în varianta lui socialistă preferată în scurt timp.

După începerea dezbaterilor despre demobilizarea militară, Troţki a venit cu o sugestie neobişnuită, şi anume transferarea recruţilor Armatei Roşii în „armate de muncă” şi punerea lor în slujba reconstrucţiei economice. Supuşi disciplinei militare, muncitorii aveau să fie mai eficienţi decît forţa de muncă urbană existentă pentru reabilitarea drumurilor, clădirilor, minelor şi întreprinderilor industriale, astfel încît să devină din nou operaţionale. Cînd vorbea, Troţki dădea impresia că „militarizarea muncii” ar putea deveni un fenomen de lungă durată. Lenin a sprijinit ideea, însă a făcut-o precaut, preocupat de imaginea sa publică. Armatele de muncă aveau să stîrnească antipatia recruţilor şi a familiilor acestora. De asemenea, nu aveau să fie nici pe placul muncitorilor de la oraşe, care urmau să aibă sentimentul că strategia oficială în privinţa muncii devenea una foarte autoritară. Deşi a fost de acord cu Troţki că armatele de muncă ar ajuta cel puţin pe termen scurt la îndeplinirea sarcinilor economice vitale, Lenin a avut grijă ca discursul său pe această temă, ţinut la conferinţa partidului din regiunea Moscova, să fie foarte sumar relatat în *Pravda*. Era conştient că atît el, cît şi regimul său vor trezi suspiciuni în rîndurile clasei muncitoare, recruţilor şi ţăranilor, chiar şi fără să-i irite cu retorica axată pe disciplină a lui Troţki.

Lenin era un ideolog, dar şi un politician abil care căuta să-şi

atingă ţelurile ideologice. Felul în care a gestionat „chestiunea naţională” e un exemplu grăitor. În timp ce Denikin era pe cale de a fi alungat din Ucraina, Lenin insista asupra restaurării Republicii Sovietice Ucrainene. Ştia că acolo susţinerea pentru bolşevici era fragilă. Ţăranii îi urau la fel de mult şi pe Albi, şi pe Roşii, şi puţini etnici ucraineni se alăturaseră facţiunii bolşevice înainte de 1917. Lenin îşi dădea seama că, pentru a putea conduce Ucraina, devenea crucial să atragă grupările politice care fuseseră cîndva ostile bolşevicilor. În acest sens, a convins conducerea centrală a partidului să aprobe includerea borotbiştilor în Partidul Comunist. Era un pas extraordinar. Borotbiştii erau socialişti-revoluţionari, iar în Rusia socialiştii-revoluţionari erau persecutaţi de bolşevici. Pe Lenin nu-l deranjau propriile inconsecvenţe. Borotbiştii erau în principal etnici ucraineni; erau, de asemenea, socialişti. Ei puteau furniza un contingent de administratori sovietici care să fie pe placul ucrainenilor. În acelaşi timp, Lenin dădea asigurări că evreilor, puternic antipatizaţi de ţăranii ucraineni, nu li se va permite să ocupe prea multe posturi administrative. Sensibilităţile ucrainene aveau să fie menajate.

Lenin i-a expus situaţia lui Kamenev în felul următor: „Hai să arătăm noi, velicoruşii, precauţie, răbdare etc. şi treptat o să punem din nou mîna pe toţi aceşti ucraineni, letoni...”[17]. Astfel, voia să-i facă pe bolşevici să pretindă în continuare că Republica Sovietică Ucraineană era cu adevărat independentă de Rusia şi că tratatul bilateral se baza pe egalitatea între cele două state. În realitate, guvernul Ucrainei avea să rămînă strict sub controlul Partidului Comunist Rus şi al organelor sale centrale de la Moscova, iar Partidul Comunist Ucrainean avea să i se subordoneze, funcţionînd ca organizaţie de partid regională.

Asemenea strategii politice erau inteligente, lipsite de scrupule, iar Lenin era încîntat de rezultat. Nu fusese la fel de inspirat în felul în care reacţionase la propunerea lui Troţki de reducere a cantităţii de cereale rechiziţionate, însă deocamdată nu trebuia să plătească pentru încăpăţînarea lui. Pentru Lenin, important era că Roşiii supravieţuiseră şi triumfaseră în războiul civil. Instituţiile, practicile şi atitudinile lor fuseseră concepute cînd conflictul militar era în toi, iar el considera că puteau fi folosite pentru a obţine pacea. Era un om fericit şi se bucura de momentele libere pe

care le avea pentru a se relaxa. Asemenea momente erau foarte puţine. Povara funcţiei era enormă. Lenin rămînea în centrul activităţii politice. Era şeful Politburoului şi al Comitetului Central. Era preşedintele Sovnarkomului. Conducea Consiliul Muncii şi al Apărării. Superviza Orgburoul şi Secretariatul. Trăia revoluţia în cel mai intens mod cu putinţă. Era împlinit. Nu exista nici o ameninţare fizică la adresa regimului căreia Lenin să simtă că partidul său, guvernul său şi forţele sale armate nu-i puteau face faţă – iar Internaţionala Comunistă înfiinţa partide comuniste pretutindeni în Europa. Cauza căreia îşi dedicase viaţa de adult evoluase fiind încununată de succes.

Într-o singură privinţă îi mergea mai puţin bine decît s-ar fi aşteptat: viaţa personală. Starea de sănătate nu i se îmbunătăţise, iar durerile de cap, insomniile şi crizele cardiace îl supărau în continuare. Încerca să le ignore şi să-şi vadă de muncă, însă familia nu-i oferea sprijinul cu care era obişnuit. Anna Ilinicina era preocupată să-l plîngă pe soţul ei, Mark Elizarov, care murise în martie 1919. Maria Ilinicina era ocupată cu munca de „secretar responsabil” la *Pravda*. Nadejda Konstantinovna, care avea propria ei cameră în apartamentul de la Kremlin[18], plecase din iulie într-o excursie de cîteva luni în regiunea Volgăi. Dmitri Ilici a revenit din Crimeea imediat după plecarea Nadejdei Konstantinovna. Cei doi fraţi nu se văzuseră de zece ani şi au mers să înoate împreună în lacul Pahra, în apropiere de Podolsk. Episodul avea o încărcătură nostalgică: în 1897, familia Ulianov închiriase o casă în apropiere cînd Lenin se afla în exil în Siberia. În 1919, s-a arătat în faţa lui Dmitri refuzînd să folosească un prosop[19]. Părea că erau din nou puştanii de pe rîul Sviiaga din Simbirsk. Lenin se mai relaxa şi jucînd popice cu Nikolai Buharin, deşi de obicei pierdea[20]; de asemenea, îi plăcea să facă plimbări călare în jurul Moscovei cu Gora Lozgacev, fiul adoptiv al Annei Ilinicina.

Aceste răgazuri nu schimbau însă situaţia de fond: Lenin nu se simţea în formă nici fizic, dar nici emoţional. Asta îi mai trebuia! În călătoria sa pe Volga la bordul vasului cu aburi *Steaua Roşie*, Nadia risca să se aleagă cu febră tifoidă sau să fie capturată de armate antibolşevice ori de bandiţi. Nu avea să fie o vacanţă, sub nici un chip. (Aleksandra Kollontai, o persoană aventuroasă, făcuse aceeaşi călătorie cu un an înainte şi era convinsă că îşi asumase

nişte riscuri enorme[21]). Scopul Nadiei era să ţină discursuri în faţa muncitorilor şi ţăranilor din fiecare port aflat pe traseu. Erau indicii cît se poate de clare că voia să plece din Moscova, din Kremlin, de lîngă Lenin. Căsnicia lor intrase aproape sigur într-una dintre cele mai nefericite perioade ale sale. Una dintre cauzele posibile era atitudinea lui Lenin faţă de Inessa Armand. Cînd la sediul din Moscova al partidului a avut loc o explozie teroristă, Inessa a fost cea care s-a grăbit să-i dea vestea personal lui Lenin la Kremlin[22]. Inessa îi era în continuare devotată. Poate că el îi răspundea cu aceeaşi monedă, poate că nu. Totuşi, în atitudinea lui Lenin faţă de Nadejda Konstantinovna se poate să fi existat suficientă asprime încît ea să se fi gîndit că nu ar mai avea nimic de pierdut dacă va pleca în călătoria pe Volga.

De asemenea, poate s-a gîndit că el ar fi apreciat-o mai mult dacă va fi departe de dînsul. În acest caz, Nadejda şi-a atins scopul. Lenin îi scria des şi cu afecţiune, iar aceste mesaje sînt singurele pe care Nadejda Konstantinovna le-a păstrat din lunga lor relaţie. Cîteva fraze sînt ilustrative pentru tonul folosit[23]:

> Dragă Nadiuşka,
>
> M-am bucurat foarte mult să am veşti de la tine. Am trimis deja o telegramă la Kazan şi, pentru că nu am primit răspuns, am mai trimis una la Nijni [Novgorod], iar de acolo răspunsul a venit azi [...] Te îmbrăţişez şi te rog să-mi scrii şi să-mi telegrafiezi mai des.
>
> Al tău [*Tvoi*],
> V. Ulianov
>
> NB: ascultă de doctor: mănîncă şi dormi mai mult, ca să fii *complet* aptă de muncă la iarnă.

Oficiali locali ai partidului îl ţineau pe Lenin la curent cu progresele Nadiei[24]. Veştile nu erau bune: o deranjau căldura şi ţînţarii şi era neglijentă în privinţa procesului de recuperare. Nemaifiind sub ochii lui Lenin, nu mai accepta să i se spună ce să facă.

Oricum, relaţia lor personală nu era cel mai important aspect din viaţa lor şi nu fusese niciodată. Ei trăiau pentru revoluţie, iar cînd Lenin sublinia nevoia ca ea să se refacă pentru a fi aptă de

muncă, se referea la o prioritate pe care o împărtăşeau amîndoi. În termeni politici generali, amîndoi erau optimişti. Totuşi, lui Lenin i-ar fi prins bine să se alăture soţiei sale pe *Steaua Roşie* şi să vadă cu ochii lui starea de ruină de-a lungul fluviului Volga. Moscova, în ciuda aspectului său dărăpănat, nu fusese afectată de luptele armate. Asta ne ajută să înţelegem de ce în iarna 1918-1919 Lenin a rămas atît de optimist. În realitate, el şi partidul său vor avea de înfruntat numeroase probleme în perioada următoare. În ţară, puterea nu era atît de sigură pe cît se credea. Economia era la pămînt. Se întrevedeau revolte ale ţăranilor şi soldaţilor. Deja aveau loc greve muncitoreşti. Extinderea revoluţiei spre vest nu avea să fie simplă, în pofida oportunităţilor existente. În aprilie 1920, Lenin a acceptat să participe la sărbătorirea de către partidul bolşevic a celei de-a cincizecea zile de naştere a liderului său. S-au ţinut discursuri elogioase, iar Lenin a fost vizibil jenat. Era însă evident că-l mulţumea faptul că ziua sa de naştere era sărbătorită cu atîta bucurie de tovarăşii săi apropiaţi. Avea să descopere totuşi că situaţia generală a regimului său era mai rea decît îşi închipuiau cei care îl elogiau sau chiar decît îşi imagina el însuşi.

24

Înfrîngere în vest

1920

Lenin căpăta reputaţia unui politician al cărui obiectiv principal era mai curînd să conducă Rusia decît să facă „revoluţia socialistă europeană”. Se credea că poate era doar un tip modern de lider naţionalist rus şi că angajamentul său faţă de socialismul internaţionalist slăbise. Percepţia aceasta era profund greşită şi e surprinzător că e larg răspîndită şi azi[1].

Asta pentru că dovezile recente din documentele de arhivă vin în sprijinul vechiului argument că entuziasmul lui Lenin pentru propagarea Revoluţiei din Octombrie nu scăzuse. Doar puterea net superioară a Germaniei îl oprise în 1918, iar războiul civil îl împiedicase să trimită Armata Roşie în străinătate cînd germanii s-au retras la sfîrşitul Marelui Război. Cu toate acestea, convingerea fundamentală a lui Lenin rămînea că Europa avea nevoie de o transformare revoluţionară. Era pregătit să-şi asume riscul de a jigni puterile învingătoare în Marele Război – Aliaţii – iscînd tulburări la vest de Rusia. Îşi expusese motivele în anii anteriori şi le-a reluat în 1920: „Întotdeauna am subliniat că un lucru precum o revoluţie socialistă într-o singură ţară nu poate fi înfăptuit”[2]. Lenin, ca mai toţi liderii bolşevici, considera că socialismul putea ajunge la maturitate în Rusia sovietică numai dacă în restul Europei erau create state socialiste surori. Perspectiva unei Rusii izolate era jalnică. Integritatea teritorială şi creşterea economică postbelică rămîneau incerte pînă cînd

întreaga Europă avea să se alăture revoluţiei.

Pe Lenin nu-l interesa cum va realiza asta. La fel ca în 1917, spera ca revoluţiile să înceapă fără să fie nevoie de ajutorul Rusiei; dar era dispus să susţină accelerarea şi consolidarea procesului cu bani, acţiuni propagandistice şi instruire politică. Se aştepta, de asemenea, să implice forţele Armatei Roşii. În discuţiile private nu se cenzura. „De îndată ce vom fi suficient de puternici ca să doborîm capitalismul cu totul, îi vom sări repede la beregată.”[3] Europa rămînea în centrul calculelor sale strategice.

Ocazia de a acţiona a venit pe neaşteptate. După încheierea Marelui Război, între forţele armate ruse şi cele poloneze au avut loc ciocniri. Cînd s-a încheiat şi războiul civil în Rusia, s-a pus întrebarea dacă Armata Roşie ar putea să controleze teritoriile de graniţă imperiale ale Rusiei. Polonezii nu aveau de gînd să-şi piardă suveranitatea statală. Comandantul lor suprem, Józef Piłsudski, a făcut o incursiune în Ucraina cu intenţia de a anexa teritoriul acesteia unui stat federal cu capitala la Varşovia şi a cucerit Kievul la 7 mai 1920. Piłsudski nu-i era necunoscut lui Lenin. În 1887, Ohrana îl arestase şi îl trimisese în exil în cursul acţiunilor pentru eliminarea revoluţionarilor de după tentativa de asasinare a împăratului Alexandru al III-lea de către grupul terorist din care făcea parte fratele lui Lenin, Aleksandr. Piłsudski avea, într-adevăr, legături cu prietenii lui Aleksandr Ulianov. După cinci ani petrecuţi în Siberia, Piłsudski s-a întors pentru a lua conducerea Partidului Socialist Polonez. La fel ca Lenin, şi-a declarat sprijinul pentru Japonia în Războiul ruso-japonez din 1904-1905. Şi, tot la fel ca Lenin, aprobase jaful armat pentru a umple vistieria partidului său (Piłsudski, veritabil om de acţiune, conducea el însuşi atacurile). Înainte de 1914, Piłsudski şi Lenin locuiseră în aceeaşi regiune a Poloniei austriece. Îşi beau cafeaua în aceeaşi cafenea, iar facţiunea bolşevică a lui Lenin fusese ajutată de Uniunea Puşcaşilor a lui Piłsudski pentru a-şi spori siguranţa împotriva Ohranei.

Lenin şi Piłsudski crezuseră că duşmanul duşmanului tău ţi-ar putea fi prieten. Amîndoi detestau dinastia Romanovilor, fără a fi de acord în nici o altă privinţă. În mod sigur admiteau că aveau aceeaşi asprime temperamentală; erau lideri adevăraţi. Dar, după ce au ajuns la putere, s-au ignorat reciproc. Pentru Lenin, Piłsudski

devenise o marionetă a imperialismului anglo-francez. Pentru Piłsudski, Lenin nu era cu nimic diferit de foştii ţari. Polonia trebuia apărată, iar Piłsudski credea că o unificare federală a Poloniei şi Ucrainei era cheia securităţii Poloniei.

La Moscova era panică. Ofiţerii Armatei Imperiale care se ascunseseră în timpul războiului civil erau chemaţi de fostul general Aleksei Brusilov să se înroleze în Armata Roşie şi să ajute la eliberarea „patriei-mamă”. Treptat, Armata Roşie s-a regrupat. Troţki şi Stalin au fost trimişi pe frontul de vest pentru a consolida controlul partidului bolşevic, iar Piłsudski a fost nevoit să se retragă pe teritoriul polonez. La momentul respectiv, războiul polono-sovietic atrăsese deja atenţia diplomaţiei internaţionale. Negocierile pentru stabilirea definitivă a graniţelor şi încheierea păcii erau în plină desfăşurare. Ministrul de Externe britanic a fost implicat în trasarea unei hărţi mulţumitoare pentru ambele părţi.

Dar mai apoi Lenin s-a răzgîndit şi s-a decis că sosise vremea, odată cu retragerea lui Piłsudski, să declanşeze „războiul revoluţionar” pe care comuniştii de stînga i-l ceruseră în 1918. Nu se ştie ce anume l-a convins că victoria putea fi obţinută, însă Lenin considerase dintotdeauna că Europa era „coaptă” pentru revoluţie şi crezuse în eficacitatea mijloacelor militare pentru dobîndirea rezultatului dorit. Obiectivul planului său imediat era uimitor. Polonia trebuia să fie doar primul trofeu revoluţionar al războiului. Pasul următor era „sovietizarea” ţărilor învecinate, poate Cehoslovacia, Ungaria şi România. Ca o completare ulterioară, sugera că şi Lituania ar putea fi sovietizată în cadrul aceleiaşi campanii. De asemenea, visa ca socialiştii de extremă stîngă din Italia să organizeze propria lor revoluţie în oraşele din nordul ţării[4]. Marele trofeu, Germania, avea să fie obţinut în aceeaşi campanie. După căderea Varşoviei, Armata Roşie trebuia să pătrundă prin Prusia răsăriteană şi să mărşăluiască spre Berlin. Lenin se gîndea că „proletarii” polonezi şi germani îi vor primi cu braţele deschise pe Roşiii din Rusia şi se vor ridica împotriva guvernelor „burgheze” naţionale. Cînd delegaţii din întreaga lume s-au întrunit la Institutul Smolnîi din Petrograd pentru cel de-al Doilea Congres al Internaţionalei Comuniste, în vara lui 1920, Lenin spera că-i va revedea curînd în calitate de comisari ai poporului în propriile lor guverne de tip sovietic.

Tovarăşii lui Lenin împărtăşeau această viziune, însă evaluau diferit situaţia. Spre deosebire de el, cunoşteau foarte bine dificultăţile cu care se confrunta Armata Roşie: liniile de comunicare şi de aprovizionare prea lungi, echipamente de proastă calitate, raţii inadecvate şi lipsa unui curent popular de susţinere a continuării războiului. Nici măcar Troţki, care îi dăduse bătăi de cap cu Tratatul de la Brest-Litovsk, nu dorea invadarea Poloniei; iar bolşevicii de origine poloneză îl avertizau pe Lenin că subestima neîncrederea polonezilor în armatele ruseşti, chiar şi în armatele trimise în ţara lor cu aşa-zise intenţii internaţionaliste. Lenin însă o ţinea pe a lui. Faptul că majoritatea membrilor de frunte din conducerea centrală a partidului se aflau în afara Moscovei i-a dat şansa pe care o dorea. Problema războiului sau păcii nu se discutase în nici o şedinţă oficială a Sovnarkomului, a Comitetului Central sau a Politburoului. Deliberările anevoioase şi aprinse de la începutul lui 1918 cu privire la Tratatul de la Brest-Litovsk nu s-au repetat. Pe Lenin îl ajuta că era unanim acceptat cel puţin faptul că lui Piłsudski trebuia să i se dea o lecţie. Armata Roşie era deja angajată în urmărirea forţelor armate poloneze. Graniţele Rusiei sovietice şi ale Poloniei nu erau încă stabilite. Reacţia guvernelor străine era deocamdată neclară, iar Lenin voia să profite pe cît posibil de pe urma confuziei. I-a convins pe colegii săi să facă aşa cum voia el. Polonia trebuia sovietizată.

Odată luată decizia, aceasta a fost sprijinită întru totul de ceilalţi lideri bolşevici. Nu s-a mai repetat povestea cu disputele despre „războiul revoluţionar” care divizaseră partidul în 1918. Troţki şi Stalin făceau parte din trupele armate ce forţau intrarea în Polonia.

Al doilea Congres al Cominternului continua în timp ce se petreceau toate acestea. Lucrările au început pe 19 iulie 1920 la Institutul Smolnîi, care fusese sediul lui Lenin şi al Comitetului Central bolşevic în perioada Revoluţiei din Octombrie. Era prima oară cînd Lenin revenea în oraş după martie 1919 (şi a fost ultima dată cînd a vizitat un oraş rusesc în afara Moscovei). Delegaţia lui Lenin plecase spre Smolnîi din Gara Nikolaevski din Moscova pe 18 iulie 1920. Lucrările erau încărcate de simbolistică. Congresul se desfăşura în locul de naştere al Revoluţiei din Octombrie.

Delegaţilor străini li se oferea un tur al locurilor importante ale revoluţiei: Gara Finlanda, vila Kseşinskaia, Palatul de Iarnă şi coridoarele şi holul Institutului Smolnîi. Fireşte, Lenin era suficient de inteligent ca să se gîndească la faptul că, organizînd Congresul Cominternului la Petrograd, îi va fi mai uşor să impună Internaţionalei Comuniste politicile partidului bolşevic. Impresionaţi de istoria revoluţionară din jurul lor, comuniştii străini aveau să accepte cererile singurilor comunişti care reuşiseră deocamdată să preia puterea într-un stat.

Lenin a ţinut cîteva discursuri importante şi s-a simţit foarte bine. Foindu-se ţanţoş încoace şi încolo la tribună, şi-a exprimat în mod repetat convingerea că Revoluţia din Octombrie constituia un model pentru ceilalţi socialişti ai lumii. Între discursuri, se aşeza pe scări, sub aspidistre, schiţîndu-şi contribuţiile la congres. De fiecare dată cînd apărea, era aclamat, însă încerca totodată să aibă şi întîlniri private cu delegaţii. Congresul, era convins, avea să fie ultima astfel de întrunire organizată în Rusia. Pe perioada evenimentului, delegaţii puteau urmări pe o hartă înaintarea Armatei Roşii din Ucraina în Polonia. Pe ea erau fixate steguleţe roşii. O „revoluţie socialistă europeană” era pe cale să înceapă. În timp ce Armata Roşie mărşăluia spre Varşovia, Politburoul ridica moralul tuturor. Lenin a sugerat ca participanţii italieni să se întoarcă la Milano şi Torino şi să organizeze revoluţia.

Congresul a reprezentat un moment hotărîtor pentru istoria comunistă. Aproape toate dezbaterile au fost deschise de lideri ai Partidului Comunist Rus şi nu a existat nici un moment în care aceştia să fie întrerupţi de străini. Lenin şi tovarăşii săi voiau să facă din Rusia sovietică un model pentru mişcările socialiste de extremă stîngă din străinătate. Trebuiau să se înfiinţeze partide comuniste. Principiile lor organizatorice trebuiau să fie centralismul, ierarhia, selectarea atentă a membrilor, activismul şi disciplina. Cea mai bună variantă pentru „revoluţia socialistă europeană” era ca germanii, francezii şi britanicii să copieze metodele bolşevismului. În mod evident, Lenin şi tovarăşii săi calculaseră că înfiinţarea în Europa şi în restul lumii a unor noi partide comuniste puternic centralizate ar fi permis Politburoului să le controleze prin intermediul Comitetului Executiv al Cominternului.

Lucrările congresului s-au desfăşurat într-un ritm alert şi într-o atmosferă de aşteptare intensă, iar timp de cîteva zile au trebuit suspendate din cauza evenimentelor militare din Războiul polono-sovietic. Însă, cînd congresul s-a reluat, Lenin a ieşit la rampă cu o pledoarie tranşantă în favoarea versiunii sale de socialism bazat pe dictatură şi teroare. Pe de altă parte, sugera totuşi că era datoria comuniştilor să regîndească modul în care putea fi realizat socialismul. În trecut, ca toţi marxiştii de după anii 1890, el susţinuse că socialismul nu putea fi construit decît pe bazele unei societăţi capitaliste existente. Pentru Lenin, economia rusă era deja predominant capitalistă înainte de începutul secolului XX. În 1920 renunţa discret la acest principiu şi afirma că ţările necapitaliste, în ciuda „înapoierii" lor, ar putea să sară cu totul peste capitalism şi să treacă direct la socialism. Lansa aceste idei inedite pentru a încuraja comuniştii din statele coloniale ale lumii să scuture jugul imperialismului european. Nu a oferit o justificare detaliată a acestei schimbări radicale de viziune, negăsind de cuviinţă nici să explice de ce se opusese întotdeauna narodnicilor ruşi, care susţinuseră că se putea sări peste etapa capitalismului.

De ce ar trebui să conteze asta? Principala semnificaţie se găseşte în maniera dezinvoltă în care Lenin se raporta la marxismul său atunci cînd viza un obiectiv politic concret. Deşi cugeta serios la teoria socială şi economică şi-i plăcea să rămînă fidel ideilor sale fundamentale, nu avea o loialitate absolută faţă de acestea. La mijlocul anului 1920, pentru el prioritară era diseminarea globală a energiei revoluţionare. Ideile despre etapele inevitabile ale dezvoltării sociale nu mai erau importante pentru el. Decît să elaborezi o teorie sofisticată şi neîmplinită, mai bine să faci o revoluţie, oricît de brutală. Dacă uneori era nevoie de şiretlicuri intelectuale, atunci aşa să fie! Chiar şi atunci cînd nu se îndepărta de strategiile anunţate anterior, Lenin era schimbător şi foarte greu de înţeles. Partidele aparţinînd Cominternului, declara el, trebuiau să renunţe la variantele „oportuniste" de socialism care respingeau nevoia de „dictatură a proletariatului"; în acelaşi timp însă, le cerea comuniştilor britanici să se afilieze la Partidul Laburist, argumentul fiind că în Marea Britanie comunismul era încă prea fragil pentru a pune bazele unui partid independent.

Lucrurile au ieşit aşa cum şi-a dorit, cu preţul mistificării

Congresului Cominternului şi al iritării delegatei din Marea Britanie, Sylvia Pankhurst, comunistă şi feministă. Poate că Pankhurst nu ar fi obiectat dacă toţi ochii nu ar fi fost aţintiţi asupra hărţii cu frontul războiului. Toată lumea de la congres se întreba cum ar putea contribui la înfăptuirea revoluţiei, care înainta acum cu ajutorul baionetelor Armatei Roşii. Politburoul a creat un Comitet Revoluţionar Polonez, compus din comunişti polonezi despre care se ştia că erau loiali directivelor de la Moscova. Nu s-a întîmplat acelaşi lucru şi în cazul comuniştilor germani, însă era doar o chestiune de timp. Armata Roşie era prima linie a Cominternului. Aşteptările erau ca guvernele socialiste să domine foarte curînd harta Europei Continentale şi se credea că nu ar mai fi trebuit să treacă mult pînă la colapsul imperialismului mondial. Lenin şi colegii săi comisari s-au întors la Moscova, iar la coborîrea din tren erau nerăbdători să primească veşti despre noile succese ale Roşiilor. Lenin simţea că era pe punctul de a-şi satisface ambiţia de-o viaţă. Rusia îi căzuse la picioare în 1917-1918. Europa, ţară cu ţară, era cu siguranţă pe punctul de a ceda în faţa asaltului comunist multinaţional al Armatei Roşii şi al partidelor comuniste „locale” împotriva bastioanelor capitalismului continental.

Dacă Lenin visa să conducă un regim federal socialist european, s-a abţinut de la a-şi dezvălui intenţia. În general, era foarte rezervat, dar cînd se afla printre tovarăşii săi nu se putea stăpîni. Voia mereu acţiune pe front, acţiune în ariergardă şi chiar acţiune în spatele liniilor. Nerăbdarea lui era extraordinară, ceea ce s-a văzut clar într-o notă transmisă omului de încredere al lui Troţki, E.M. Skleanski: „Un plan frumos. Du-l la bun sfîrşit *împreună* cu Dzierżyński. Deghizaţi în «Verzi» (o să dăm vina pe ei după aceea), vom înainta 10-20 de verste şi-i vom spînzura pe culaci, preoţi, moşieri. O sută de mii de ruble premiu pentru fiecare spînzurat”[5]. Acesta era Lenin în ipostaza luptătorului de clasă, precum şi Lenin în ipostaza intrigantului politic entuziast: îi ascultase destul pe generali şi voia să vină cu propriile idei. Totuşi, pe lîngă că erau de o violenţă extremă, aceste idei nu erau nici foarte practice. Dacă voia să cîştige războiul, Armata Roşie trebuia să cucerească Polonia prin înaintarea regimentelor sale impresionante şi zdrobirea lui Piłsudski – iar ticăloşiile tăinuite de tipul celor

propuse de Lenin nu ar fi adus nici un beneficiu real. La drept vorbind, spînzurarea preoţilor i-ar fi făcut pe cei mai mulţi cetăţeni polonezi să se întoarcă împotriva Roşiilor.

Între timp, Piłsudski se retrăsese la Varşovia cu intenţia de a reorganiza apărarea poloneză. Troţki, Stalin şi înaltul comandament împărţiseră Armata Roşie în două mari forţe de atac, iar Piłsudski avea posibilitatea să-i înfrunte pe invadatori în afara capitalei poloneze. Troţki se confrunta cu dificultăţi majore în coordonarea forţelor din subordinea sa şi cu siguranţă nu putea fi încrezător că forţa de atac din flancul sudic – al cărei comisar era Stalin – va fi atît de cooperantă pe cît ar fi putut. La mijlocul lui august 1920, Piłsudski a atacat pe Vistula, în afara Varşoviei. Contrar aşteptărilor lui Lenin, s-a întîmplat ce era mai rău. Armata Roşie a suferit o înfrîngere dură. În timp ce polonezii profitau de avantajul obţinut, forţele sovietice s-au retras în grabă spre Moscova pe drumul Smolenskului. Lenin nu avea altă variantă decît să ceară pacea. O bătălie într-o zi de vară stricase totul. Visul măreţ al unei uniuni federale europene se spulberase. Gata şi cu sfaturile privind alianţe politice neortodoxe între extrema dreaptă şi extrema stîngă. Gata şi cu mîndria legată de invincibilitatea Armatei Roşii. Tot ce venea de la Moscova era recunoaşterea dezastrului militar şi a nevoii disperate de a semna pacea, indiferent de condiţii.

Lenin grăbise lucrurile. Le ceruse tovarăşilor din Politburo să înceapă să se gîndească la felul în care avea să fie organizată Europa. Dacă „revoluţia socialistă europeană” avea să devină realitate, trebuiau să aibă un plan bine pus la punct. Lenin şi Stalin au avut un schimb de replici pe acest subiect, iar Stalin nu a uitat niciodată vehemenţa cu care Lenin şi-a susţinut punctul de vedere. Pentru Lenin, procesul trebuia să fie simplu. Voia să creeze o uniune federală a Rusiei şi a diverselor republici sovietice din fostul Imperiu Rus. Cînd o ţară din Europa Centrală sau de Vest va trece la o guvernare de tip sovietic, va putea fi admisă în această măreaţă uniune în expansiune. O astfel de uniune nu includea un plan pentru supremaţia politică a Rusiei, iar Stalin critica acest fapt, considerîndu-l o situaţie nerealistă. Pentru el, era evident că nici Polonia sovietică, nici Germania sovietică nu ar intra într-o uniune înfiinţată de Rusia. Vechea mîndrie naţională nu avea să fie

ştearsă prea repede. Prin urmare, propunerea lui Stalin era ca RSFSR să reprezinte nucleul unei mari federaţii, în vreme ce Germania avea să formeze o alta. Lenin a fost şocat de punctul de vedere al lui Stalin şi l-a acuzat de şovinism[6]. Revoluţia din Octombrie fusese iniţiată cu scopul de a pune punct divizării Europei în blocuri statale distincte. Stalin părea să dorească menţinerea acestor blocuri, iar lui Lenin aproape că nu-i venea să creadă ce auzise.

Stalin nu accepta nici măcar ca Rusia şi Ucraina să aibă aceleaşi drepturi în propria uniune. Acum, că războiul civil se apropia de sfîrşit, voia să facă uitate diversele tratate bilaterale semnate şi pur şi simplu să încorporeze celelalte republici sovietice în RSFSR. Bineînţeles, nici Lenin nu dorea să lase Ucraina să se bucure de libertate fără controlul Moscovei, însă simţea că era diplomatic să păstreze aparenţele unei asemenea libertăţi. Astfel, planificarea revoluţiei în Europa se împiedica într-o discuţie despre viitoarea organizare constituţională în Rusia. Lenin şi Stalin voiau să pună lucrurile la punct înainte de anticipata revoluţie socialistă europeană. Acum, enervarea lor reciprocă din iunie 1920 pare comică, pentru că Armata Roşie a fost oprită în afara Varşoviei, iar revoluţiile socialiste în alte ţări fie nu au avut loc, fie au eşuat în scurt timp. La momentul respectiv însă, erau cît se poate de serioşi. Se vedeau pe ei înşişi nu doar ca pe nişte arhitecţi sociali în Rusia, ci şi ca mari strategi ai întregului continent. Întîlnirea cu liderii străini din Internaţionala Comunistă îi făcea să creadă că nimeni nu era mai competent decît ei pentru a duce la bun sfîrşit această sarcină.

Totuşi, în timp ce Lenin îl acuza pe Stalin că trăda principiile internaţionaliste, comunişti de seamă din Germania îi aduceau lui Lenin aceleaşi critici. Istoria din ultimii ani a Germaniei îl învăţase pe Lenin să nu exagereze potenţialul independent al extremei stîngi din această ţară. Partidul Comunist German apăruse chiar la sfîrşitul anului 1918, iar influenţa lui asupra clasei muncitoare germane era mică. De aceea, nu se putea porni de la premisa că sosirea Armatei Roşii la Berlin avea să fie suficientă pentru declanşarea unei insurecţii socialiste care să fie încununată de succes. Lenin avea pregătită o abordare strategică perfidă. După el, Tratatul de la Versailles îi acorda Germaniei statut colonial, mai

puţin cu numele. Prin urmare, Partidul Comunist German trebuia să caute aliaţi pentru un război de eliberare naţională de sub jugul anglo-francez. Dintre posibilii aliaţi, nimeni nu ar fi fost mai eficient decît Freikorps şi alte unităţi militare din extrema dreaptă a spectrului politic. Obiectivul unui astfel de parteneriat neortodox ar fi fost acela de a anula Tratatul de la Versailles, ceea ce ar fi tulburat echilibrul politic în ţările aliate victorioase. În haosul care ar fi urmat, Partidul Comunist German ar fi profitat de ocazie ca să lupte împotriva extremei drepte germane în bătălia politică supremă a continentului.

Pentru Lenin, această recomandare era de bun-simţ. Politicienii trebuiau să fie flexibili în urmărirea obiectivelor lor strategice. N-a reuşit să înţeleagă răspunsul negativ primit de la tovarăşii germani. Ar fi trebuit să-l înţeleagă. Aceştia deveniseră comunişti şi pentru că îl imitau. Lenin transformase intransigenţa într-o formă de artă. Pregătind preluarea puterii în 1917, el sfidase întreaga opinie publică din ţara sa – atît conservatoare şi liberală, cît şi socialistă. În vreme ce pentru adversarii săi politici era vorba numai despre chestiuni practice minore, Lenin înţelesese că în joc erau probleme de principiu ideologic. Explicase că marxiştii trebuie să rămînă fideli doctrinei marxiste. Acum, acelaşi Lenin, modelul lor revoluţionar, le spunea să dea mîna nu cu alţi socialişti, ci cu susţinătorii celei mai sumbre reacţiuni politice.

În timp ce se petreceau toate acestea, viaţa personală a lui Lenin era marcată de un eveniment teribil. Inessa Armand se întorsese dintr-o misiune a Crucii Roşii în Franţa şi căzuse la pat. Lenin i-a scris următorul bilet[7]:

> Dragă prietenă,
>
> Te rog, scrie-mi un bilet să-mi spui ce-i cu dumneata. E o perioadă dificilă: febră tifoidă, gripă spaniolă, holeră.
> Eu abia m-am dat jos din pat şi nu ies din casă. Nadia are 39 de grade şi vrea să te vadă.
> Dumneata ce temperatură ai?
> Nu ai nevoie de nimic care să te facă să te simţi mai bine? Chiar îţi cer să-mi spui sincer.
> Fă-te bine!
>
> Al dumitale,

În ciuda stilului colocvial, Lenin păstra o distanţă emoţională, adresîndu-i-se cu formula de politeţe rusească *vî* („dumneata") în loc de familiarul *tî* („tu"); şi e greu de crezut că încerca să aibă o aventură secretă cu ea, pentru că menţiona că soţia sa Nadia voia ca Inessa s-o viziteze. Lenin şi Inessa erau apropiaţi, însă legătura dintre ei nu mai era de aceeaşi natură ca la Paris în 1912. Pe de altă parte, influenţa Nadiei asupra lui părea să fi crescut. Aleksandra Kollontai, al cărei roman *Dragostea albinelor lucrătoare* era o alegorie a triunghiului amoros Lenin-Nadia-Inessa din Parisul anilor 1911-1912, nota în jurnalul său din 1920 că „el e foarte atent la ce spune ea"[8].

Cît despre Lenin, se purta autoritar cu Inessa, însă eforturile lui în direcţia aceasta erau de o zădărnicie înduioşătoare. Cînd i-a scris din nou, a încercat să-i interzică să mai iasă afară, în frig. Ştia că o să-i ignore indicaţiile şi i-a cerut să le spună copiilor ei să-i poruncească să nu iasă în frigul tăios de afară. Lenin obişnuia să supravegheze tratamentul medical al tovarăşilor săi apropiaţi, însă nu există termen de comparaţie cu intervenţia sa atentă în cazul Inessei.

Inessa şi-a revenit după această scurtă perioadă de boală şi a acceptat să fie interpret la cel de-al Doilea Congres al Cominternului din iulie. Era o muncă foarte solicitantă şi, adăugată la nişte dispute cu colegi precum Aleksandra Kollontai, a avut ca rezultat faptul că s-a îmbolnăvit din nou. În realitate, era epuizată, iar Lenin a sfătuit-o să meargă la un sanatoriu. I-a sugerat că, dacă insistă să meargă în străinătate, ar trebui să evite Franţa, de teamă să nu fie arestată. În opinia lui Lenin, ar fi fost mai bine dacă s-ar fi dus în Norvegia sau Olanda. Şi mai bine, ar fi putut încerca în Caucaz, şi i-a promis că va da dispoziţii astfel încît să aibă parte acolo de o perioadă de îngrijire plăcută. Ca s-o binedispună, i-a zis că fusese la vînătoare în pădurile de lîngă vechea moşie Armand din afara Moscovei şi că ţăranii îi vorbiseră cu nostalgie despre vremurile de dinainte de 1917, cînd acolo era cu adevărat „ordine". Inessa a acceptat să meargă în oraşul-staţiune Kislovodsk, în Caucazul de Nord. Lenin a dat ordin ca ea şi fiul ei Andrei – pe atunci un adolescent de şaisprezece ani – să fie primiţi bine. La

vremea aceea însă, regiunea era afectată de o epidemie de holeră; de asemenea, Armata Roşie încă nu reinstaurase pacea acolo. Fără să vrea, Lenin îşi pusese fosta iubită în pericol de moarte. Mai întîi, ea s-a îmbolnăvit de holeră. Apoi s-a dat ordin ca oamenii să fie evacuaţi în Nalcik. În cele din urmă, starea ei de sănătate s-a înrăutăţit şi pe 24 septembrie 1920 Inessa a murit.

Ştiind că era pe moarte, îşi aşternuse pe hîrtie ultimele gînduri într-o agendă pe care o primise la Congresul Cominternului. Sînt o lectură tulburătoare. Inessa scria pe 1 septembrie[9]:

> Va dispărea oare vreodată senzaţia asta de moarte lăuntrică? Am ajuns în punctul în care mi se pare ciudat că alţi oameni rîd cu atîta uşurinţă şi că în mod evident le face plăcere să vorbească. Acum eu rîd şi zîmbesc foarte rar nu pentru că o bucurie interioară mă determină să o fac, ci pentru că uneori e necesar să zîmbeşti. De asemenea, sînt uluită de indiferenţa mea actuală faţă de natură. Şi totuşi, altădată mă făcea să tremur atît de tare. Şi cît de puţin am început să iubesc oamenii! Înainte mă apropiam de orice persoană cu căldură. Acum toţi îmi sînt indiferenţi. Însă cel mai important lucru e că acum aproape toată lumea mă plictiseşte. Mai nutresc sentimente puternice doar faţă de copiii mei şi faţă de V.I.

Exista o singură persoană la care se putea referi prin „V.I.” şi aceea era Vladimir Ilici Lenin. Inessa continua[10]:

> E ca şi cum în rest inima mi-ar fi moartă. Ca şi cum, dedicîndu-mi toată puterea şi toată pasiunea mea lui V.I. şi muncii noastre [politice], toate rezervele de iubire şi simpatie pentru oameni – care erau cîndva atît de bogate – s-au epuizat. Cu excepţia lui V.I. şi a copiilor mei, nu mai am relaţii personale cu oamenii, în afara unor relaţii pur pragmatice.

Inessa spunea că este un „cadavru viu”; era răpusă nu doar de holeră, ci şi de dezamăgirea în dragoste. Zece zile mai tîrziu, medita la rostul vieţii ei[11]:

> Pentru romantici, dragostea ocupă primul loc în viaţa unui om. E mai presus de orice. Şi pînă nu demult eram mult mai aproape de această idee decît sînt acum. E adevărat, pentru mine dragostea nu a

> fost niciodată singurul lucru important. Mai era şi activitatea publică. Şi atît în viaţa mea, cît şi în trecutul meu au fost destul de multe momente cînd mi-am sacrificat fericirea şi dragostea pentru binele cauzei. Dar înainte părea că dragostea conta la fel de mult ca activitatea publică. Acum nu mai e aşa. Semnificaţia dragostei în raport cu activitatea publică e destul de redusă şi nu mai poate fi comparată cu activitatea publică.

În pragul morţii, Inessa încerca să se convingă că munca ei în slujba revoluţiei a fost pentru ea mai importantă decît bărbatul pe care-l iubea.

Telegrama oficială i-a dat vestea lui Lenin sec, fără menajamente: „A fost imposibil s-o salvăm pe tovarăşa Inessa Armand, care era bolnavă de holeră. A murit pe 24 septembrie. Însoţim trupul neînsufleţit la Moscova”[12]. Lenin era răspunzător pentru convalescenţa ei în haoticul Caucaz, în loc de Franţa, iar acum ea murise acolo. Au trecut două săptămîni pînă cînd trupul neînsufleţit a fost adus înapoi la Moscova într-un sicriu de plumb. Trenul a ajuns în primele ore ale zilei de 11 octombrie, iar cortegiul a plecat din gară după răsăritul soarelui. Lenin şi Nadejda Konstantinovna aşteptaseră în gară. Cînd cortegiul funerar s-a apropiat de centrul capitalei, Lenin era evident copleşit de durere. Nadejda Konstantinovna a înţeles asta şi l-a apucat de braţ ca să-l sprijine. Nimeni nu putea uita condiţia mizerabilă a omului. Tînăra bolşevică Elizaveta Drabkina privea la dricul tras de cai şi la steagul negru în bernă: „Umerii lui căzuţi şi capul foarte plecat aveau ceva de o tristeţe imposibil de exprimat în cuvinte”[13]. Anjelika Balabanova a avut aceeaşi impresie la înmormîntare: „Nu am văzut niciodată atîta suferinţă; nu am văzut niciodată o fiinţă omenească atît de absorbită de durere, de efortul de a o păstra pentru sine, de a o feri de atenţia celorlalţi, de parcă în felul acesta intensitatea simţămintelor sale ar fi scăzut”[14].

Lenin nu şi-a aşternut sentimentele pe hîrtie. Renunţase la multe plăceri de dragul „cauzei”: confort material, profesie, şah, muzică clasică şi ciclism. Evitase o legătură permanentă cu Inessa; pentru el, pe primul loc a fost mereu revoluţia. Însă a suferit profund atunci cînd trupul ei neînsufleţit a fost adus de la Nalcik.

Au fost alături de el prieteni şi tovarăşi apropiaţi care credeau

că Lenin nu va mai fi niciodată acelaşi după moartea Inessei. Unii au spus că ar fi trăit mai mult dacă nu ar fi pierdut-o. Cu siguranţă a fost zguduit de eveniment, însă nu-şi pierduse puterea voinţei. Se obişnuise după 1912 să trăiască despărţit de ea. De asemenea, se descurca şi cu acele *froideurs* ale Nadiei. De-a lungul carierei sale, Lenin îşi demonstrase abilitatea de a nu se lăsa tulburat de chestiuni sentimentale. De obicei, îl tulburaseră problemele de sănătate sau polemicile. „Romantismul" nu reprezenta o piedică pentru el, iar moartea Inessei nu l-a distrus. Dacă e să ne luăm după reacţia lui, Lenin a fost afectat mai mult decît de orice alt eveniment de după executarea fratelui său în 1887. Dar şi-a revenit repede. Avea o capacitate enormă de a-şi reprima emoţiile. Iubea politica şi trăia pentru viaţa politică. Era obsedat de importanţa ideilor. Nu era un robot şi, cel puţin faţă de el însuşi, nu nega beneficiile unei relaţii profunde; însă iubirea personală – dragostea unui bărbat pentru o femeie – era pe planul al doilea şi, dacă politica o cerea, Lenin credea că putea trăi şi fără iubire.

Înmormîntarea Inessei a avut loc pe 12 octombrie, cînd trupul ei neînsufleţit a fost îngropat, alături de alţi eroi bolşevici decedaţi, sub Zidul Kremlinului. Cu două săptămîni înainte, Lenin avusese a Noua Conferinţă a Partidului. Invadarea Poloniei se transformase într-o retragere. Economia era la pămînt. Aveau loc greve muncitoreşti şi revolte ţărăneşti, şi pînă şi în forţele armate existau tulburări. Partidul bolşevic era cuprins de frămîntări, iar facţiunile sale interne – centraliştii democraţi şi Opoziţia Muncitorilor – se bucurau de oportunitatea ivită pentru a ataca Politburoul în spatele uşilor închise ale conferinţei. Existau neînţelegeri privind strategia partidului, însă printre bolşevici se răspîndise sentimentul că în statul sovietic ceva nu mergea deloc bine. Nu era în firea lui Lenin să fugă de dispute; era dezlănţuit atunci cînd trebuia să-i bată pe critici cu propriile lor arme.

Astfel, deşi a recunoscut fără întîrziere că ceea ce se întîmplase în Polonia fusese într-adevăr o catastrofă, Lenin a evitat să-şi asume responsabilitatea. Vorbea despre aprobarea dată de Comitetul Central pentru invadarea teritoriului „din punct de vedere etnografic" polonez; apoi a admis că nu existase o decizie formală a conducerii partidului în această chestiune[15]:

> Atunci cînd Comitetul Central a avut în faţă rezoluţia, toată lumea a înţeles natura întru cîtva complicată a acesteia, în sensul că părea imposibil să votezi împotriva ei. Cum ar fi cu putinţă să votezi împotriva sprijinirii sovietizării?

Întrebarea era retorică, iar scopul era să le bată obrazul celor din public pentru a-i face să admită că şi ei ar fi votat pentru invadarea Poloniei. Era un argument viclean. Lenin fusese aproape singurul care pusese presiune pe tovarăşii lui din partidul central ca să susţină invazia, iar acum voia să scape de răspunderea personală. Atunci cînd a încercat să definească greşeala făcută, a evitat în mod intenţionat să analizeze situaţia. Era o greşeală politică sau una strategică? A vorbit despre deosebirea dintre ele, însă a evitat să tragă o concluzie. De asemenea, a dezvăluit că, ţinînd cont de întreaga situaţie, Comitetul Central luase hotărîrea de a nu demara o anchetă în cadrul armatei, dar nici de această dată nu a explicat de ce. Raportul său atingea punctele sensibile numai în treacăt[16]:

> În timpul războiului civil, în Politburo a trebuit să luăm decizii de natură strict strategică – chestiuni care erau atît de strategice, încît ne uitam unii la alţii zîmbind: cum de deveniserăm strategi? Printre noi erau oameni care nu văzuseră războiul nici măcar de la mare distanţă.

Să fi fost un mod de a cere înţelegere? În mod cert, nimeni din Politburo nu avea mai puţină experienţă în materie de război decît Lenin. Dar, chiar şi aşa, el a susţinut că, pentru un neofit în strategie militară, se descurcase destul de bine împotriva lui Kolceak, Denikin şi Iudenici. Totuşi, Lenin nu şi-a asumat nicăieri în raport – şi aceasta era esenţa problemei – răspunderea personală pentru dezastrul de la porţile Varşoviei. A recunoscut doar că era vorba de o greşeală a „Comitetului Central”.

Lenin n-a rostit un cuvînt împotriva folosirii „războiului revoluţionar”, dar începea să accepte tot mai mult ideea că baionetele Armatei Roşii ar trebui să rămînă în teacă în viitorul apropiat. Sosise deci momentul firesc pentru o reconsiderare a strategiilor în general. Totuşi, Conferinţa Partidului nu a oferit nici un prilej în acest sens. Delegaţii nu veniseră la Moscova ca să

dezbată toată gama de opţiuni, ci ca să-i ia la întrebări pe liderii de la centru ai partidului. Conceperea şi punerea în practică a campaniei de la Varşovia au făcut obiectul unor critici dure, de pe urma cărora Lenin a profitat. Rivalitatea dintre Troţki şi Stalin s-a transformat într-o dispută deschisă şi vehementă în momentul în care Troţki l-a acuzat pe Stalin că a indus în eroare Comitetul Central cu privire la perspectiva unei victorii militare. În interiorul partidului nu mai existase o dispută atît de personală de pe vremea puternicelor neînţelegeri din anii 1903-1904. Un membru al Politburoului ataca un alt membru al Politburoului. Stalin, iritat că fusese umilit, a cerut dreptul la replică. Lenin a hotărît să ia partea unuia dintre ei; poate că era sincer de acord cu Troţki, dar, în orice caz, îşi dădea seama că i se oferea şansa să ajute la alegerea unui ţap ispăşitor. A urmat o ceartă teribilă, însă Lenin a ieşit basma curată. Într-adevăr, la sfîrşitul conferinţei, a fost singurul membru din Politburo care nu-i iritase pe numeroşii delegaţi furioşi.

Cealaltă dispută importantă a avut ca obiect partidul însuşi. Centraliştii democraţi şi Opoziţia Muncitorilor condamnau practicile interne ale vieţii de partid, considerîndu-le birocratice şi ultracentralizate. În plus, Opoziţia Muncitorilor susţinea că funcţionarii partidului provocaseră o ruptură între liderii de la centru şi membrii de rînd şi că clasa muncitoare în ansamblu îşi pierduse încrederea în partid. Existau persoane în Comitetul Central care erau în mare parte de acord cu această analiză. Printre acestea se număra şi secretarul Comitetului Central, Evgheni Preobrajenski, însă cel care a vorbit din partea Comitetului Central pledînd pentru reformarea internă a partidului a fost Zinoviev, chiar dacă el însuşi era un lider foarte autoritar în Petrograd. Sinceritatea sa a fost pusă sub semnul îndoielii, dar, în cele din urmă, participanţii la conferinţă, epuizaţi, au acceptat să acorde conducerii centrale a partidului prezumţia de nevinovăţie. Lenin, care era la fel de vinovat ca oricare alt membru din Politburo pentru practicile organizatorice inacceptabile, a scăpat şi de data asta fără să fie tras la răspundere.

Problema referitoare la ce era de făcut pentru a schimba starea ţării rămînea însă acută. Pentru lumea din afară – iar în acest caz lumea din afară îi includea pe toţi muritorii care nu făceau parte

din conducerea centrală a partidului bolşevic şi din guvernul sovietic –, Lenin încă părea dornic să menţină pînă la ultimul detaliu politicile elaborate în timpul războiului civil. În multe privinţe, e adevărat, însă trebuie adăugată observaţia că Lenin nu era niciodată unidimensional în planurile sale. Dorise dintotdeauna să încheie tratate cu statele capitaliste străine ca o modalitate de a destrăma falanga internaţională creată împotriva Rusiei sovietice. Chiar în momentul în care Armata Roşie înainta spre Varşovia, Kamenev se afla la Londra pentru a negocia reluarea schimburilor comerciale. Acum, că fusese oprit în Polonia, urmărea să dezvolte şi mai mult relaţiile comerciale şi diplomatice. În plus, în primăvara lui 1918, Lenin declarase că dacă reconstrucţia economiei ruseşti nu se putea face printr-o alianţă cu o Germanie sovietică, ea trebuia încercată cu ajutorul Germaniei capitaliste. A reluat această idee în 1920 şi voia să încheie acorduri de concesiune cu întreprinzători germani, mergînd chiar pînă la acordarea de terenuri în Rusia, unde aceştia să poată creşte productivitatea prin introducerea tehnicilor agricole capitaliste avansate. De asemenea, voia să implice din nou compania petrolieră Nobel în extracţia de ţiţei din Azerbaidjan.

Avea cîteva schimbări de făcut şi în ţară. Lenin a recunoscut că măsura confiscării violente a cerealelor de la ţărani de către autorităţile statului nu se bucura de popularitate în mediul rural; şi, deşi nu avea de gînd să accepte propunerea lui Troţki privind revenirea parţială la legalizarea comercializării alimentelor de către ţărani, voia să convingă gospodăriile din zona rurală să cultive mai multe cereale. În acest scop, se gîndea să ofere recompense materiale ţăranilor care puteau demonstra că au crescut producţia.

Chiar dacă nu era o schimbare radicală în politica economică a partidului din perioada războiului, mulţi lideri bolşevici din provincii au fost uluiţi. Ce însemna, întrebau ei, propunerea unei recompense materiale, dacă nu o metodă de reintroducere a capitalismului pe uşa din dos? Şi ce credea Lenin că va face invitînd în Rusia fermieri şi industriaşi germani, concesionari britanici din industria lemnului şi – cel mai grav – compania petrolieră Nobel? Îşi pierduse cumva minţile? Nu vedea că diferitele sale proiecte, luate împreună, erau un echivalent

economic al păcii de la Brest-Litovsk? Spre sfîrşitul anului 1920, Lenin nu prea avea motive să jubileze. Cîştigase războiul civil numai ca să-l piardă pe cel polono-sovietic, oricum nenecesar. Ajunsese să fie atît de absorbit de strategia militară, încît ignorase agitaţiile din propriul partid, iar grevele industriale şi revoltele ţăranilor din întreaga ţară erau tot mai intense. Reputaţia lui de conducător atent al maşinăriei politice intra în declin. Starea lui de sănătate, care nu fusese foarte bună vreme de zeci de ani, era în mod clar şubrezită. De asemenea, o pierduse pe Inessa Armand, femeia pe care o iubea. Şi nici măcar nu-şi putea spune sieşi, în noaptea Anului Nou dintre 1920 şi 1921, că Revoluţia din Octombrie biruise irevocabil. Dimpotrivă, pentru a rămîne sincer faţă de sine însuşi putea să spună doar că lucrurile aveau să se înrăutăţească înainte de a se întrevedea vreo îmbunătăţire.

25

Noua Politică Economică

Ianuarie-iunie 1921

Lunile de iarnă dintre 1920 şi 1921 l-au făcut pe Lenin să se gîndească din nou insistent la politicile statului. Nu avea remuşcări cu privire la strategia sa din perioada războiului. Măsurile sale distruseseră economia, provocaseră revolte populare, lipsiseră ţara de sprijin diplomatic şi financiar şi duseseră la un dezastru militar în Polonia. Însă, în vreme ce, vrînd-nevrînd, recunoştea că în cazul Poloniei se făcuse o greşeală, în celelalte privinţe, în mod surprinzător, nu regreta nimic. În realitate, avea cîteva regrete, însă ajunsese treptat la concluzia că, fără o schimbare strategică, regimul era în pericol de moarte. Noua lui idee era foarte simplă. El propunea înlocuirea rechiziţionării forţate a cerealelor cu un impozit în natură. Astfel, după ce ţăranii se achitau de îndatoririle fiscale, aveau voie să-şi vîndă produsele pe pieţele locale. Comerţul privat cu cereale avea să fie din nou permis. Pe 8 februarie 1921, ideea sa a fost bine primită de Politburo.

Lenin nu a avut nevoie de prea multă perspicacitate ca să imagineze Noua Politică Economică (NEP). În agricultură, ea fusese susţinută din 1918 de către menşevici şi socialişti-revoluţionari, iar din februarie 1920 de către Troţki, care, în 1921, i-a reamintit lui Lenin că, dacă n-ar fi fost încăpăţînat, schimbarea politicii s-ar fi produs cu un an mai devreme. NEP era modalitatea clară de a restabili schimbul de produse între sat şi oraş. De asemenea, era condiţia necesară pentru a se pune capăt foametei,

bolilor, dezastrului industrial şi revoltei populare. Deşi propunerea lui Lenin nu se distingea prin fineţe intelectuală, ea presupunea totuşi tenacitate politică – şi toţi biografii lui Lenin, deşi i-au glorificat iscusinţa în cîştigarea disputei pe subiectul Brest-Litovsk în 1918, i-au subestimat meritele la fel de importante în introducerea Noii Politici Economice[1]. Motivul este probabil acela că disputa privind NEP nu a fost atît de dură precum controversele privind Tratatul de la Brest-Litovsk sau chiar „discuţia privind sindicatele". Însă acest lucru nu înseamnă că Lenin nu a trebuit să înfrunte nişte obstacole. El a trebuit să convingă Politburoul, Comitetul Central şi Congresul Partidului, după care a trebuit să treacă legea prin instanţele legislative sovietice, apoi să revină şi să pledeze în favoarea NEP la Conferinţa Partidului din mai 1921. Fără Lenin, e foarte posibil să nu fi existat nici Noua Politică Economică. Fără NEP, statul sovietic ar fi fost copleşit de revolte populare.

Noua politică era extrem de deranjantă pentru partidul bolşevic, care considera monopolul aproape total al statului asupra economiei drept o realizare extraordinară. Acest aspect din ideologia partidului căpătase forţă în timpul războiului civil, iar aspectele asupra cărora bolşevicii ajunseseră să se pună de acord erau mult mai multe decît cele asupra cărora nu se înţelegeau. Cîteva dintre politicile fundamentale deveniseră articole de credinţă. Lenin, care cochetase cu ideea unei reforme la sfîrşitul lui 1920, venea cu o ofertă de program de acţiune ce părea să golească bolşevismul de conţinutul său revoluţionar. Deşi rămînea fidel statului cu partid şi ideologie unice, părea scandalos de nerăbdător să renunţe la dreptul de proprietate şi de reglementare al statului asupra economiei.

La momentul respectiv, partidul era prins în aşa-numita „discuţie privind sindicatele". Disputa fusese iniţiată de Troţki, care insista că reconstrucţia economică de după război trebuia să pornească de la „militarizarea muncii". Troţki voia să scoată în afara legii grevele şi să facă din sindicate nişte simple organizaţii de stat. Nu-l interesa să păstreze partidul bolşevic ca principalul instrument de conducere; ignorase partidul atunci cînd introdusese comisariatele politice în Armata Roşie în perioada războiului civil, iar în 1920 susţinuse aplicarea aceluiaşi sistem şi

în zona civilă. De asemenea, cerea ca şi transportul pe căile ferate şi cel pe apă să fie organizate după acelaşi sistem.

Disputa era un coşmar pentru Lenin, care credea că Troţki ameninţa unitatea ce fusese restabilită la cea de-a Noua Conferinţă a Partidului. Lenin, deşi nu intenţiona să le facă pe plac sindicatelor, nu vedea nici un sens în a le ofensa. Disputa scăpase însă de sub control. Troţki susţinea că, sub dictatura proletariatului, muncitorii nu mai aveau nevoie de o organizaţie de clasă care să-i apere împotriva propriului lor „stat muncitoresc". Lenin i-a răspuns că după Revoluţia din Octombrie se produseseră „distorsiuni birocratice" şi că sindicatele erau încă utile. Între cei doi s-a format un grup-tampon condus de Buharin. Opoziţia Muncitorilor îi considera la fel de vinovaţi pe Lenin, Troţki şi Buharin. Centraliştii democraţi nu aveau un punct de vedere asupra căruia să fi căzut de acord, iar membrii lor ţineau partea cui doreau. Liderii fiecărui grup au făcut înconjurul ţării pentru a-şi atrage sprijinul bolşevicilor din provincii. Lenin a fost unul dintre puţinii care au rămas la Moscova, însă pînă şi el era îngrijorat de „discuţia privind sindicatele". Pe lîngă scrierea unei broşuri ca să cîştige dezbaterea, Lenin trebuia să manevreze pîrghiile puterii facţionale pentru a-şi asigura victoria. Zinoviev făcea turul celor mai mari organizaţii ale partidului, iar Stalin supraveghea dezbaterile din provincii din poziţia dominantă a Moscovei. Spre uşurarea lui Lenin, în februarie 1921, victoria grupului său nu mai era periclitată de nici o ameninţare serioasă.

Lenin susţinea că mult mai importantă era chestiunea salvării Revoluţiei din Octombrie. „Discuţia privind sindicatele" reprezenta o parte a problemei, însă nu problema întreagă. Lenin dorea o dezbatere mai directă şi mai profundă, iar cea mai eficientă cale de a o iniţia era să abordeze politica rezervelor de alimente. Partidul putea începe să-şi clarifice orientarea strategică din următorii ani numai după ce avea să decidă ce era de făcut în privinţa achiziţionării cerealelor.

Lenin încă putea să alerge după doi iepuri deodată. Continua să se gîndească la politica agrară chiar şi în timp ce Troţki dezbina partidul cu dezbaterea despre sindicate. Lenin nu a dezvăluit ce-l făcuse să se răzgîndească, însă vorbise des cu reprezentanţii

ţăranilor la cel de-al Optulea Congres al Sovietelor din decembrie 1920 şi în săptămînile care au urmat primise în audienţă mici delegaţii de ţărani. Făcuse scurte excursii la Iaropoleţ şi Modenovo, localităţi rurale din preajma Moscovei, şi vorbise cu ţăranii din partea locului. Nu mai avea nici o îndoială că popularitatea regimului înregistra cel mai mare declin. Documentele care ajungeau în birourile Sovnarkomului indicau acelaşi lucru. Lenin era deseori forţat să scutească provinciile de rechiziţionarea cotelor de cereale stabilite chiar de el şi de guvernul său de la Moscova. Politica din acel moment nu reuşea să hrănească întreaga ţară, iar situaţia se înrăutăţea. În scurt timp aveau să apară şi bolşevici care susţineau aceeaşi idee. Unul dintre aceştia, V.N. Sokolov, venea din Siberia, unde fusese martor la revoltele ţărăneşti. Dacă Politburoul nu va acţiona, l-a avertizat el în particular pe Lenin pe 2 februarie, problema putea deveni catastrofală.

În aceeaşi zi, Buharin, revenit din gubernia Tambov, a prezentat un raport în Politburo. În sfîrşit, Biroul Politic începea să abordeze problema „revoltelor ţărăneşti” din Rusia[2]. Tambov se afla în regiunea Volgăi. Liderul revoltei era un socialist-revoluţionar, A.S. Antonov, însă era evident că ţăranii, dintre care mulţi sufereau de foame din cauza măsurilor economice oficiale luate în perioada războiului, erau furioşi pe guvernul sovietic. Lenin fusese mereu pesimist în privinţa ţăranilor din regiunea Volgăi, iar în timpul războiului civil luase măsuri represive preventive. Totuşi, în 1921, era prea tîrziu pentru aşa ceva. Era nevoie de Armata Roşie pentru a înăbuşi o rebeliune care ameninţa să răstoarne regimul. Lenin i-a desemnat pe Vladimir Antonov-Ovseenko în rolul de comisar politic şi pe Mihail Tuhacevski în cel de comandant ca să desfăşoare campania necesară, însă acest lucru nu era suficient. Trebuiau făcuţi şi cîţiva paşi spre reforma agrară. Revoluţia din Octombrie era ea însăşi ameninţată.

Revolta din Tambov l-a convins pe Lenin că sistemul de rechiziţionare din perioada războiului trebuia abolit. Pentru moment însă, nu a divulgat nimănui acest gînd şi a continuat să primească în audienţă martori ai evenimentelor din zona rurală. Un astfel de martor a fost şi ţăranul Osip Cernov, care s-a mirat că

liderul comunismului mondial acceptase să-l primească. Cînd Lenin i-a cerut să citească ce scrisese despre evenimentele la care fusese martor, Cernov i-a prezentat cîteva adevăruri incomode despre ţărănimea siberiană. În special i-a atras atenţia asupra faptului că ţăranii mai avuţi din acea regiune vastă luptaseră împotriva lui Kolceak la fel de înverşunat ca vecinii lor mai săraci şi că erau consideraţi pe nedrept antisovietici. Cernov a subliniat că acolo nu exista nici o ameninţare din partea culacilor[3]:

> Cînd am terminat de citit, m-a întrebat: „Ce poţi să-mi spui despre tine?”. I-am spus că aparţineam unui grup de prizonieri exilaţi la muncă silnică, că fusesem condamnat la muncă silnică deoarece făcusem parte din Partidul Socialist-Revoluţionar, dar că acum mă consideram o persoană apartinică şi că aveam propria fermă în Siberia.

Cernov aparţinea exact tipului de ţărani pe care bolşevicii îi etichetau în mod obişnuit drept „culaci”, confiscîndu-le toate cerealele şi chiar omorîndu-i. Lenin avea nevoie să cunoască oameni care puteau să vorbească în cunoştinţă de cauză şi sincer. Părintele Gapon îi deschisese ochii în 1905, iar ţărani precum Osip Cernov făceau acelaşi lucru acum, la începutul lui 1921.

Pînă la următoarea adunare a Politburoului, de pe 8 februarie 1921, Lenin devenise un susţinător dedicat al ideii că rechiziţionarea cerealelor trebuia abolită. Nu au putut fi de faţă toţi membrii Biroului Politic. „Discuţia privind sindicatele” a continuat, iar Troţki şi Zinoviev au mers unul pe urmele celuilalt prin Urali, încercînd să obţină cît mai mult sprijin pentru următorul congres al partidului. Au fost însă prezenţi patru membri – Lenin, Kamenev, Stalin şi Krestinski –, încît s-a considerat că cvorumul este asigurat. Ascultînd un raport al secretarului comisarului poporului pentru Agricultură, Nikolai Osinski, Lenin a luat o singură foaie de hîrtie şi a schiţat pe ea măsurile asupra cărora s-a convenit. Acest „Concept preliminar de teze cu privire la ţărani” era baza viitoarei Noi Politici Economice. Zarurile fuseseră aruncate. S-a înfiinţat o comisie de lucru condusă de Kamenev, al cărei rol era să completeze proiectul cu detaliile necesare. Nici o informaţie despre decizia Politburoului nu a fost

făcută publică. Însă pe 16 februarie Politburoul, puţin îngrijorat de sensibilităţile partidului, a aprobat publicarea unui articol pro-reformă în *Pravda*, ai cărui autori erau activişti bolşevici de rang inferior, şi nu membri ai Biroului Politic[4]. Din nefericire, A.D. Ţiurupa i-a dat planurile peste cap lui Lenin, aducînd obiecţii în cadrul comisiei de lucru secrete. Politburoul a tras aer în piept şi a înaintat problema Comitetului Central. Tensiunea era enormă, deoarece membrii Comitetului Central erau deja la cuţite din cauza „discuţiei privind sindicatele”.

Totuşi, Lenin nu avea de ce să-şi facă griji cu privire la răspunsul Comitetului Central; reuniţi pe 24 februarie, membrii săi au acceptat raportul comisiei de lucru cu doar cîteva amendamente[5]. La acea dată devenise evident că trebuiau luate urgent măsuri privind situaţia politică a ţării. La Petrograd, la Moscova şi în alte cîteva oraşe industriale mari izbucniseră greve. La garnizoana navală de la Kronstadt se pregătea o rebeliune, iar Zinoviev nu ştia dacă va putea să o gestioneze din baza sa aflată în apropiere de Petrograd. Întreaga situaţie era înrăutăţită de revoltele ţăranilor din regiunea Volgăi, din Ucraina, sudul Rusiei şi vestul Siberiei. Răzmeriţa a continuat chiar şi la Moscova. Într-adevăr, pe 2 martie rebeliunea a izbucnit la Kronstadt, iar grevele din Petrograd s-au intensificat. Lenin încă nu putea să fie încrezător că proiectul său va fi acceptat în interiorul partidului. Mulţi bolşevici voiau ca programul economic din perioada războiului să fie menţinut chiar dacă ducea la rezistenţă populară armată. Lenin şi Troţki se aflau însă de aceeaşi parte a baricadei. Revoltele în sine reprezentau cel mai important argument pentru reformă. Cînd Comitetul Central s-a reunit pe 7 martie, nu au existat încercări serioase de opoziţie faţă de propunerile de reformă agrară înaintate de Politburo.

Mai era nevoie de validare la cel de-al Zecelea Congres al Partidului. Lucrările au început pe 8 martie, iar Lenin se pregătise bine, convenind asupra unei liste preferenţiale de membri ai noului Comitet Central la o serie de întîlniri cu Stalin şi ceilalţi tovarăşi apropiaţi. În vreme ce urmărea să asigure o majoritate pentru facţiunea sa, Lenin dorea să includă şi cîţiva troţkişti, centralişti democraţi şi membri ai Opoziţiei Muncitorilor. Voia doar să deţină controlul, nu să-i umilească şi să-i excludă pe critici.

În discursul său de deschidere de la congres, Lenin a recunoscut că în cazul Poloniei se făcuse o greşeală; şi, în mod surprinzător pentru un lider care ar fi trebuit să fie prietenul muncitorilor, a vorbit despre indulgenţa exagerată manifestată faţă de consumatorii din rîndul clasei muncitoare în detrimentul ţăranilor nemulţumiţi. Partidul, spunea el, trebuia să accepte consolidarea armatei, reforma economică şi un control politic sporit. A acuzat Opoziţia Muncitorilor, care ceruse să i se permită clasei muncitoare să preia controlul fabricilor, de deviere de la marxism. Lenin ignora complet faptul că Marx – şi chiar şi el în 1917 – subliniase necesitatea ca muncitorii să preia controlul fabricilor în era revoluţiei socialiste. În loc să vină cu argumente, Lenin anunţa sec că, în lipsa consensului în partid privind reforma şi represiunea, regimul ar putea cădea. Ca dovadă, prezenta informaţiile despre discuţiile cu privire la răzvrătire de la garnizoana navală din Kronstadt. Ameninţarea era acum mai mare decît atunci cînd Kolceak şi Denikin scăpaseră de sub control, declara el.

Spre sfîrşitul discursului său, ce a durat două ore, Lenin părea să simtă că participanţii la congres, care auzeau pentru prima dată de Noua Politică Economică, ar putea crede că se înmuiase – sau, şi mai rău, că devenea partizan al ţărănimii şi al capitalismului. Ca să-i liniştească, a spus:

> Ţăranul trebuie să rabde puţin de foame, pentru ca în felul acesta să salveze de la foamete completă fabricile şi oraşele. La scara întregului stat, acest lucru este lesne de înţeles, dar noi nu sperăm să-l înţeleagă şi ţăranul proprietar, vrednic de milă şi sărăcit de tot. Noi ştim că în acest caz nu ne vom putea lipsi de constrîngere, la care ţărănimea ruinată reacţionează deosebit de puternic.

Fără îndoială că Noua Politică Economică nu avea să funcţioneze numai prin persuasiune.

Deocamdată nu exista nici un răspuns la întrebarea mai importantă privind aprobarea NEP de către Congres. Nu era o misiune simplă pentru Lenin. „Discuţia privind sindicatele ” divizase partidul în facţiuni. Chiar şi în interiorul facţiunii lui Lenin existau discuţii aprinse despre politica privind concesiunile

străine. Exista o nemulţumire generală în legătură cu organizarea internă a partidului şi, în vreme ce unii delegaţi voiau mai puţină disciplină, alţii considerau că Lenin era prea permisiv. Măsurile diplomatice curente luate de conducerea partidului stîrneau confuzie şi mulţi delegaţi se întrebau cum puteau fi apărate şi consolidate victoriile obţinute în Revoluţia din Octombrie şi în războiul civil. Lenin era cît se poate de abil în gestionarea previzibilei agitaţii. Îl ajuta şi faptul că troţkiştii, Opoziţia Muncitorilor şi centraliştii democraţi se certau între ei. Nici una dintre politici nu se bucura de unanimitate, iar Lenin avea avantajul că cel puţin părea să ştie în ce direcţie voia să ducă partidul. Alţii, precum Troţki şi Şleapnikov, aveau şi ei propria strategie, însă nu şi reputaţia lui Lenin în partid de a intui soluţia corectă. *Tezele din aprilie*, luarea puterii în octombrie 1917 şi Tratatul de la Brest-Litovsk dobîndiseră statut canonic în cadrul doctrinelor bolşevismului. Lenin era privit ca omul cel mai înţelept din partid. De asemenea, exista şi o anumită simpatie pentru el în celelalte facţiuni. Lenin pur şi simplu nu stîrnea ranchiuna personală pe care o provocau ceilalţi doi membri de primă importanţă ai Politburoului, Troţki şi Zinoviev. Întregul partid ştia că, dacă nu-şi va rezolva clivajele, va fi copleşit de valul de revoltă populară.

Noua Politică Economică a fost atacată deschis numai de lideri de rang secund. Deşi a fost la limită, Lenin se aştepta la victorie, iar victoria a fost a lui. Noua Politică Economică, politica lui Lenin privind sindicatele, concesionările economice către străini, condamnarea Opoziţiei Muncitorilor pentru deviere de la marxism, toate au primit aprobarea entuziastă a congresului.

Dacă nu ar fi fost evenimentele din afara capitalei, victoria lui Lenin nu ar fi fost atît de categorică. La mijlocul lucrărilor congresului a venit vestea că garnizoana de la Kronstadt se răsculase. Protestatarii cereau să se pună capăt terorii, dictaturii, rechiziţionării cerealelor şi guvernării monopartide. Se săturaseră de partidul bolşevic şi ajunseseră să-l urască. Voiau „toată puterea în mîinile sovietelor, nu în mîinile partidelor”. Era cea mai gravă criză militară de la revoltele socialiştilor-revoluţionari de stînga din iulie 1918. Mai mult, garnizoana de la Kronstadt avea faima că îi sprijinise puternic pe bolşevici în 1917. Nu era deloc momentul

potrivit pentru o rebeliune. Regimul sovietic era ameninţat de revoltele ţăranilor în Rusia, Ucraina, nordul Caucazului şi vestul Siberiei. În regiunea Volgăi şi în Ucraina domnea o foamete îngrozitoare. Pretutindeni industria era la pămînt. Partidele politice rivale fuseseră interzise, însă nici unul dintre ele nu-şi pierduse speranţa că va reveni în viaţa publică. Organizaţiile religioase şi naţionale din fostul Imperiu Rus voiau sfîrşitul regimului comunist. Marile puteri străine – Marea Britanie, Franţa, Japonia şi Statele Unite – îi doreau Rusiei Sovietice numai răul. Acum pînă şi Kronstadtul se întorsese împotriva bolşevicilor.

În acest context, era mai uşor decît înainte să convingi congresul că necesitatea supremă era unitatea. Chiar şi Opoziţia Muncitorilor, pe care Lenin o denunţase, s-a oferit să participe la operaţiunea militară de traversare a gheţii din Petrograd pînă pe Insula Kronstadt. Trupele Armatei Roşii au fost camuflate în uniforme albe noi şi au pornit fără întîrziere spre nord. Troţki a plecat cu ele, iar fortăreaţa Kronstadt a fost recucerită de bolşevici. Lenin a rămas în urmă şi a trebuit să aştepte veşti. Nu putea decît să facă propagandă, iar articolele sale din *Pravda* erau printre cele mai neruşinate deformări ale adevărului pe care le produsese vreodată. Susţinea că rebelii din Kronstadt fuseseră înşelaţi de către socialişti-revoluţionari, care erau la rîndul lor agenţii puterilor capitaliste străine. Consultîndu-se cu ceilalţi tovarăşi din Comitetul Central cu privire la pedeapsa pe care o meritau cei din Kronstadt, Lenin a cerut represalii sălbatice. Depăşită numeric, fortăreaţa Kronstadt a căzut, iar senzaţia de uşurare a delegaţilor la congres care rămăseseră în Petrograd a fost aproape palpabilă. Rezultatul a fost că reforma agrară a lui Lenin nu a fost atît de puternic contestată cum s-ar fi întîmplat în alte condiţii. Lenin a speculat momentul şi a înaintat o rezoluţie prin care se interzicea activitatea facţională în tot partidul. Pentru ca replierea economică să reuşească, bolşevicii trebuiau să consolideze unitatea internă a partidului. A cîştigat la mustaţă, dar a cîştigat.

Totuşi, nu avea timp de pierdut. În ultima săptămînă din martie 1921, Partidul Comunist German, instigat de liderul comunist maghiar Béla Kun ca reprezentant al Cominternului, a încercat să preia puterea la Berlin. E aproape sigur că acţiunea avea atît

sprijinul lui Grigori Zinoviev, cît şi al lui Buharin, însă planificarea şi punerea în practică a măsurilor insurecţionale au fost superficiale. Cînd a auzit de „Acţiunea din martie”, Lenin s-a înfuriat.

Chiar şi de ziua lui, pe 23 aprilie 1921 (după calendarul nou), Lenin trebuia – sau simţea că trebuie – să-şi vadă de programul său istovitor de îndatoriri. Astfel, a prezidat o reuniune crucială a Politburoului, în care trebuiau să se ia decizii privind educaţia, Siberia, dispoziţiile militare pentru Ucraina, consecinţele rebeliunii din Kronstadt şi Opoziţia Muncitorilor[6]. În pofida acestei lungi şedinţe, ziua nu se încheiase pentru Lenin: şi-a numit un nou asistent personal în Sovnarkom, a scris Comisariatelor Poporului pentru Afaceri Externe şi Afaceri Interne, a intervenit asupra planurilor pentru tratamentul medical al lui G.L. Şklovski. Devenise aproape un hobby al său în relaţiile cu tovarăşii din conducere: Lenin privea sănătatea lor ca pe o problemă de stat. Între timp, a studiat agenda anterioară a diverselor organizaţii guvernamentale, precum Consiliul Muncii şi al Apărării şi Micul Sovnarkom. În puţinul timp care îi mai rămăsese pentru el, a încercat să scrie cîteva pagini pentru lucrarea privind Noua Politică Economică, *Despre impozitul în natură*. Nu era cea mai aglomerată dintre zilele lui de muncă, însă era ticsită cu sarcini care, simţea el, nu puteau fi îndeplinite fără dînsul. Împlinise cincizeci şi unu de ani şi nu avea un singur minut pentru sine.

Viaţa politică era centrul existenţei sale. Nu era genul de om care să-şi plîngă de milă cînd avea de lucru. Îi putea cere oricînd lui Stepan Ghil să-l ducă la sanatoriul din Gorki, însă în general îşi vedea de activitatea politică. Cu toate acestea, era groaznic de obosit. Făcuse faţă cu bine unei revoluţii, unui război şi chiar şi păcii care urmase, cu problemele ei. Trecuse peste pierderea unor rude şi a Inessei. Era însă foarte dezamăgit că nu putuse conta pe tovarăşii săi din conducerea partidului. În iarna 1920-1921, aceştia fuseseră mai preocupaţi de polemici interne decît de salvarea revoluţiei, iar disputele nu au încetat nici în primăvara lui 1921; Lenin încă trebuia să aibă grijă ca partidul să respecte deciziile luate la al Zecelea Congres. Iar atunci cînd nu se certau între ei, liderii bolşevici îşi luau liber de la lucru. Presiunea intensă din timpul războiului îşi spunea cuvîntul şi fiecare avea probleme

grave de sănătate. Politburoul n-a mai putut fi operativ cînd, unul cîte unul, membrii săi anunţau că se îmbolnăviseră, iar Lenin, deşi avea propriile suferinţe cronice, trebuia să lupte singur. Muncea forţîndu-şi propriile limite.

Nu avea însă de ales. Troţki era într-o evidentă stare de epuizare şi trebuia să-şi ia o vacanţă. Zinoviev avusese nu unul, ci două infarcturi, iar Kamenev avea şi el probleme cu inima[7]. Stalin trebuise să facă o apendicectomie. Buharin abia îşi revenise după o perioadă de convalescenţă. Lenin mai avusese bătălii de purtat singur şi în trecut, însă acum i se cerea rezistenţă psihică mai mult ca oricînd.

Şi tocmai în acele luni a reintrat pe agenda politică discuţia privind sindicatele. Aleksandr Şleapnikov, liderul Opoziţiei Muncitorilor, continua să agite apele, sfidînd hotărîrea celui de-al Zecelea Congres cu privire la interzicerea activităţii facţionale. Membrii conducerii centrale a partidului – cei care nu erau la sanatoriu sau pe masa de operaţie – l-au desemnat pe Mihail Tomski, preşedintele Consiliului Central al Sindicatelor din întreaga Rusie, să impună voinţa partidului în Sindicatul Metalurgiştilor. Confruntat cu un public furios, Tomski a făcut tot ce i-a stat în puteri, însă activiştii sindicali au obţinut de la el cîteva concesii. Lenin s-a isterizat, considerînd că era un act de trădare din partea lui Tomski, şi a cerut excluderea sa imediată din Comitetul Central al partidului. Lui Lenin i se întîmplase de multe ori şi în trecut să aibă reacţii exagerate, pentru ca a doua zi să se calmeze. Era cunoscut şi pentru faptul că adopta astfel de comportamente exagerat de pătimaşe atunci cînd urmărea un anumit rezultat politic. Însă, la cîteva săptămîni după episodul cu Sindicatul Metalurgiştilor, era încă furios şi voia să-l dea afară pe Tomski din Comitetul Central şi chiar din partid[8].

Lenin era cu nervii la pămînt şi extrem de obosit. Tomski nu era unul dintre contestatarii săi, ba chiar dimpotrivă, în iarna anterioară îi fusese un aliat credincios pe parcursul „discuţiei privind sindicatele”. Lenin se gîndea că norocul de la cel mai recent congres al partidului nu-l va părăsi şi că şi ceilalţi tovarăşi din conducere vor recunoaşte că prioritatea supremă era realizarea şi dezvoltarea Noii Politici Economice. Se simţea foarte izolat. Era evident că NEP, care intrase în vigoare în aprilie şi

începea în sfîrşit să fie aplicată în ţară, nu era suficient acceptată în partid. Pentru un număr mare – dacă nu chiar majoritar – de lideri bolşevici centrali şi regionali, reintroducerea comerţului privat cu cereale era de neacceptat. Însă Lenin şi Kamenev au mai adăugat diverse măsuri pentru a face reforma cu adevărat funcţională. Au depăşit proiectul iniţial de reformă, permiţîndu-le ţăranilor să-şi vîndă mărfurile în afara propriei localităţi şi autorizînd funcţionarea intermediarilor; au acordat drepturi extinse cooperativelor agricole rurale şi au încurajat întru cîtva fermele colective de stat. Au aprobat pînă şi revenirea micilor industriaşi în sectorul industrial. Sectorul capitalist al economiei ocupa un spaţiu tot mai mare. Cînd şi unde avea să se încheie procesul? – întrebau bolşevicii.

Într-o încercare de a-şi valida autoritatea revoluţionară, Lenin a terminat lucrul la *Despre impozitul în natură*. Principalul său argument era că în 1918 Sovnarkomul şi Comitetul Central recunoscuseră că era nevoie să se acorde un anumit spaţiu capitalismului în economia rusă. Astfel, NEP nu era deloc nouă, ci doar o politică restaurată. Odată cu izbucnirea războiului civil fuseseră necesare măsuri de urgenţă, la care Lenin se referea acum prin sintagma „comunism de război". Asemenea măsuri, afirma el, puteau fi suspendate. Spusele lui erau doar parţial adevărate, iar el ştia asta, pentru că Noua Politică Economică acorda ţărănimii libertăţi legale mai mari în privinţa comerţului cu grîne decît avusese înainte.

Nimeni nu avea să se contrazică însă cu privire la istoria bolşevicilor. După cum bine prevăzuse Lenin, partidul aştepta ca el să-i arate de ce ar trebui să creadă în continuare că NEP avea o orientare marxistă. *Despre impozitul în natură* oferea numeroase argumente în acest sens. Întîi de toate, Lenin sublinia că NEP nu va presupune concesii politice sau un compromis ideologic. Obiectivul suprem rămînea neschimbat: consolidarea socialismului şi înaintarea spre comunism. Lenin voia, chiar şi cu NEP, să facă paşi spre elaborarea unui „plan economic unic de stat". Înclinaţia lui spre teroare era vizibilă în recomandarea ca oamenii să fie împuşcaţi pentru fraudă sau corupţie, pentru abuzuri birocratice sau chiar pentru vînzarea la suprapreţ: „*Este imposibil* să deosebeşti specula de comerţul «corect» dacă iei specula în sensul

ei politic-economic. Libertatea comerţului înseamnă capitalism, iar capitalismul înseamnă speculă. Ar fi ridicol să închidem ochii asupra acestui lucru”. Aşadar, capitalismul nu avea să beneficieze de privilegii, ci mai curînd să fie exploatat de statul sovietic: tendinţele capitaliste din economie aveau să ducă la formarea unor unităţi de producţie mai mari, care, la rîndul lor, aveau să înlesnească încorporarea lor în proprietatea statului într-un viitor apropiat. Iar capitalismul avea să ajute Rusia să se ridice mai repede la nivelul tehnologic şi cultural necesar pentru atingerea socialismului. În expunerea lui Lenin, NEP era aşadar reluarea drumului pe care partidul pornise odată cu Revoluţia din Octombrie, dar care fusese întrerupt de războiul civil: calea spre socialism.

La Conferinţa partidului organizată pentru dezbaterea NEP începînd cu 26 mai 1921, Lenin şi-a susţinut punctul de vedere cu un discurs convingător şi direct. Ştia că va trebui să se confrunte cu reacţia întîrziată a bolşevicilor de frunte faţă de NEP. Încă nu putea să prevadă intensitatea emoţională, însă pînă şi el – cel mai neînfricat polemist al partidului – a fost luat prin suprindere de valul de critici dezlănţuite la adresa sa. Majoritatea participanţilor considerau că marea industrie era neglijată, iar muncitorii aveau de suferit, că nici conducerea centrală a partidului nu explicase aşa cum ar fi trebuit măsurile luate şi că pericolul reprezentat de culaci era ignorat. Broşura lui Lenin nu a scăpat de reproşuri. A fost considerată neclară şi incoerentă. Nici măcar unul dintre vorbitori nu i-a luat apărarea. În lunga sa carieră, Lenin nu mai fusese niciodată ţinta unei asemenea atacuri verbale.

A doua zi, a revenit furios la conferinţă, pentru o dezbatere privind recentul dezastru în conducerea sindicală. Nu a fost prezent de la început, însă a cerut să i se permită să-şi exprime nemulţumirile lui cronice. După ce a făcut pomelnicul păcatelor lui Tomski, Lenin a sugerat că întreaga chestiune scotea în evidenţă nevoia de unitate internă a partidului. El a susţinut din nou că principalul pericol pentru revoluţie era conflictul dintre interesele muncitorilor şi cele ale ţăranilor şi că facţiunile ar putea veni în apărarea uneia sau alteia dintre aceste clase sociale[9]. Singura soluţie era disciplina. Prin pledoaria lui, Lenin urmărea să evite nu numai continuarea haosului sindical, ci şi o eventuală

reconsiderare a NEP. Discursul său înflăcărat a influenţat conferinţa. Deşi existaseră critici unanime cu privire la anumite aspecte ale NEP şi ale aplicării acestuia, este demn de reţinut că nimeni nu a cerut să fie înlocuită. NEP era tot mai acceptată. În mod tacit, s-a tras concluzia că, de fapt, nu exista altă variantă. Participanţii la conferinţă aveau şi motive de entuziasm. Mai concret, s-a căzut de acord că trebuia declanşată o „luptă nemiloasă" împotriva socialiştilor-revoluţionari. Nimeni nu era încîntat că partidul renunţa la angajamentul militar public de a exporta revoluţia socialistă în Occident, însă Lenin le-a ridicat moralul: „Desigur, dacă va izbucni revoluţia în Europa, noi ne vom schimba politica"[10]. Remarca aceasta nu a văzut niciodată lumina tiparului. Tot ce a avut voie *Pravda* să publice se referea la pronosticul lui Lenin că NEP trebuia menţinută încă mulţi ani.

Tenacitatea lui Lenin la lucrările conferinţei nu transpare în paginile înregistrărilor stenografice. Discursul său a fost şi o demonstraţie de bravură. Lenin reuşise să trezească compasiunea auditoriului recitînd lista membrilor conducerii centrale a partidului care îl abandonaseră sau se îmbolnăviseră. Îi provocase pe contestatarii săi pe propriul lor teren. Umblînd ţanţoş de colo colo la tribuna din Sala Sverdlov, manifestase furie şi hotărîre. Îşi presărase discursurile cu ideile sale despre marxism. Cînd conformitatea cu tradiţia marxistă îi fusese pusă la îndoială, îşi atacase adversarii. N-a renunţat nici o clipă să insiste belicos că NEP – versiunea extinsă a NEP pe care o dezvoltase din februarie – era singurul mijloc prin care regimul putea depăşi criza generală pe care o traversa.

Dezbaterile au fost atît de aprinse, încît Lenin a hotărît să păstreze pe cît posibil secrete lucrările conferinţei. Partidul validase alegerile strategice pe care le făcuse din februarie 1921, iar Lenin nu voia ca alţii să ştie cu ce opoziţie intensă fuseseră acestea întîmpinate iniţial. De asemenea, avea nevoie să-şi consolideze victoria asupra partidului cu o campanie împotriva elementelor stîngiste din Comintern. Fiascoul acţiunii desfăşurate în martie 1921 la Berlin continua să-l irite. Orice reiterare a unui astfel de „aventurism", cum îi spusese Lenin, putea periclita diversele acorduri comerciale şi diplomatice pe care Sovnarkomul le autorizase de la începutul anului. Pentru Lenin, după dezastrul

din Polonia, era de la sine înţeles că expansionismul revoluţionar trebuia gestionat cu inteligenţă în viitor. Pierderile puteau fi prea mari. Pe 16 martie 1921 s-a semnat un acord comercial anglo-sovietic, iar una dintre condiţii a fost ca autorităţile sovietice să se abţină de la activităţi subversive pe teritoriul Imperiului Britanic. Două zile mai tîrziu se încheia un tratat de pace cu Polonia, în oraşul neutru Riga, capitala Letoniei. De asemenea, se ajunsese la un acord diplomatic cu Turcia. Iar pentru Lenin era minunat că era abordat de mediul de afaceri din Statele Unite şi în special din Germania. Protejarea şi extinderea intereselor sovietice îi păreau posibil de realizat.

Anumite sintagme pe care Lenin le folosea uneori, mai ales cu străinii, dădeau impresia că era mulţumit de felul cum mergeau lucrurile. Jongla cu cuvintele ca nimeni altul. Cînd a spus că prefera „coexistenţa paşnică", mulţi în Occident au început să creadă că era un pacifist. Printre tovarăşii săi comunişti însă, fie ei ruşi sau străini, n-a rostit niciodată ceva atît de non-marxist. Şi de ce ar fi făcut-o? Lenin încă mai credea că Rusia sovietică va fi urmată în cele din urmă de Germania sovietică, Franţa sovietică şi Marea Britanie sovietică. Însă se mîndrise mereu cu abilitatea lui de a vedea partea plină a paharului. Astfel, continua să aprobe trimiterea în secret în restul lumii, în special în Europa Centrală, de bani, spioni şi mijloace de propagandă. Făcea tot ce putea pentru a dezbina puterile capitaliste. Nu explica în ce mod avea să fie păstrat echilibrul între un oarecare *rapprochement* faţă de aceste puteri şi extinderea intereselor revoluţiei socialiste globale. Nu reuşise să clarifice acest aspect nici măcar pentru sine.

Un lucru îi era limpede: Cominternul trebuia făcut să înţeleagă nevoia de a evita orice grabă insurecţională care ar fi putut pune în pericol Rusia sovietică şi încuraja Franţa şi Regatul Unit să organizeze o cruciadă anticomunistă. După acea *debâcle* poloneză, Lenin şi-a concentrat ultimele eforturi din anul respectiv asupra aderării la această politică a comuniştilor străini prezenţi la lucrările celui de-al Treilea Congres al Cominternului, care au început la Moscova pe 23 iunie 1921. Lenin era atent şi la personalităţile influente din Comintern, precum Karl Radek sau Béla Kun. Partidul Comunist German şi-a declarat nemulţumirea faţă de criticile ce-i fuseseră adresate pentru acţiunea din martie;

liderii săi credeau în continuare că nu făcuseră altceva decît făcuseră bolşevicii lui Lenin în 1917. Lenin şi-a pierdut serios cumpătul din pricina lor. Evident, se gîndea că ar fi putut face o nouă încercare nechibzuită de a prelua puterea. La congres, Lenin a afirmat că bolşevicii se ridicaseră împotriva Guvernului Provizoriu numai după ce îşi asiguraseră „o majoritate în sovietele de deputaţi ai muncitorilor şi ţăranilor" şi că acesta era adevăratul precedent pe care comuniştii germani trebuiau să-l aibă în vedere. Era o minciună. În realitate, bolşevicii au obţinut o majoritate absolută, chiar şi în sovietele orăşeneşti, abia după Revoluţia din Octombrie. Însă la sfîrşitul războiului civil mitul era crezut de majoritatea bolşevicilor – şi poate că şi Lenin însuşi îl credea. Iar pînă la sfîrşitul congresului, pe 12 iulie, a reuşit ce-şi propusese.

Abilităţile persuasive ale lui Lenin funcţionaseră la cel mai înalt nivel. Problema era că adesea era lipsit de tact. Comuniştii maghiari, în special Béla Kun, s-au simţit jigniţi de comentariul său. În mod surprinzător, Lenin şi-a cerut scuze, însă a reafirmat corectitudinea politicii sale actuale şi a încercat să sugereze că şi el făcuse greşeli în trecut[11]:

> Prin urmare, mă grăbesc să comunic în scris: cînd eu însumi eram emigrant (vreme de mai bine de 15 ani), de cîteva ori am adoptat o poziţie „prea de stînga" (după cum îmi dau seama acum). În august 1917 eram şi eu un emigrant şi veneam în faţa Comitetului Central cu o propunere prea „stîngistă", care, din fericire, a fost respinsă cu totul.

Această confesiune se lăsase mult aşteptată. Spre deosebire de cealaltă menţiune a sa despre istoria anului 1917, aceasta era vădit adevărată. Am putea adăuga că propunerea pe care o făcuse Comitetului Central fusese dezastruoasă nu doar în august, ci şi în octombrie. Diferenţa era că aceea din august ar fi pus în pericol existenţa partidului, iar insistenţa cu care a susţinut aplicarea celei din octombrie a dus ţara la ruină.

Lenin nu avea de gînd să-şi schimbe vreodată părerea despre proiectul preluării puterii de către bolşevici. Viaţa şi cariera lui erau inextricabil legate de Revoluţia din Octombrie 1917, iar el voia ca şi Cominternul să accepte că ştia mai bine decît orice alt

comunist, rus sau nu, cum să o apere. O făcuse cu mare înverşunare la şedinţele Politburoului şi ale Comitetului Central. Armata Roşie fusese trimisă să înăbuşe revolta garnizoanei de la Kronstadt, să-i omoare pe liderii ei, iar pe cei rămaşi să-i trimită în lagărul de muncă silnică de la Uhta, în nordul îndepărtat al Rusiei. Aprobase transferarea comisarului politic Vladimir Antonov-Ovseenko şi a comandantului Mihail Tuhacevski la Tambov, pentru a-i dispersa pe ţăranii răsculaţi de acolo, folosind la nevoie chiar şi gaze toxice împrăştiate prin raiduri aeriene. Autorizase folosirea violenţei împotriva tuturor celor care se opuseseră politicii Roşiilor, pe măsură ce aceştia intrau în Azerbaidjan, Armenia şi Georgia. La fel ca în 1891-1892, a ignorat relatările despre foametea tot mai mare din Rusia şi Ucraina, în ciuda faptului că se răspîndiseră şi cazurile de canibalism. A dat mînă liberă celor de la CEKA de fiecare dată cînd aveau loc greve muncitoreşti. Nu a dat nici măcar o dată semne că era deprimat. Nu a spus niciodată vreunui tovarăş apropiat că Revoluţia din Octombrie fusese în van sau că se simţea vinovat pentru tot sîngele vărsat.

Reflecta în schimb asupra unui an de muncă dătătoare de satisfacţie. Dacă nu ar fi fost el, partidul său s-ar fi aruncat singur în prăpastie. Combinînd represiunea militară şi politică dură cu o reformă economică nesemnificativă, Noua Politică Economică era minimul absolut care putea salva regimul sovietic. Şi-a dat seama de asta mai tîrziu decît ar fi putut şi decît ar fi trebuit. Însă nici un alt bolşevic nu ar fi fost în stare să ducă partidul în acea direcţie. Cu cîteva zile înainte de încheierea celui de-al Treilea Congres al Cominternului, Lenin era epuizat şi, spre dezamăgirea congresului, nu şi-a mai făcut apariţia la şedinţa de închidere. Făcuse însă ceea ce îşi propusese. Nu-şi putea permite să se laude cu asta, însă victoriile de la Congresul Partidului, Conferinţa Partidului şi Congresul Cominternului erau rezultatul abilităţilor sale politice excepţionale. Fără Lenin, Revoluţia din Octombrie 1917 nu ar fi existat. Fără Lenin, Partidul Comunist Rus nu ar mai fi rezistat mult după sfîrşitul anului 1921.

26

O chestiune de supravieţuire

Iulie 1921 – iulie 1922

Majoritatea elementelor principale din Noua Politică Economică a lui Lenin erau definitivate. Ţăranilor li se permitea să-şi vîndă surplusul de cereale oricui voiau, iar în oraşe reapăreau comercianţii şi micii întreprinzători particulari; ameninţările directe privind răsturnarea capitalismului în Europa erau suspendate. În acelaşi timp, era menţinut statul cu un singur partid şi o singură ideologie. Posturile de conducere din instituţiile publice erau ocupate de bolşevici, iar CEKA – rebotezată Administraţia Politică de Stat – îi aresta pe disidenţi. Cu excepţia Poloniei ţariste şi a statelor baltice, regiunile periferice ale fostului Imperiu Rus fuseseră recucerite. Principiile marxiste aveau întîietate asupra oricărei viziuni naţionale, religioase şi culturale rivale. Partidul lui Lenin spera ca mai devreme sau mai tîrziu comunismul să cucerească întreaga lume.

Cu toate acestea, la mijlocul anului 1921 Lenin se simţea incapabil să-şi îndeplinească responsabilităţile personale. Problema nu era una de natură intelectuală sau politică, ci pur şi simplu de ordin fizic. Starea sa de sănătate, care nu fusese niciodată excelentă, se deteriora puternic. Nu mai putea să facă faţă unei zile întregi de muncă. Durerile cronice de cap şi insomniile se înrăutăţiseră şi avusese şi cîteva crize cardiace „minore”. Întrebîndu-şi medicii, şi-a dat seama că aceştia erau derutaţi în privinţa diagnosticului, aşa că a apelat la sfaturile

fratelui său Dmitri. Rezultatul a fost pozitiv în privinţa uneia dintre problemele sale. Mai mulţi specialişti credeau că Lenin suferea de o boală de stomac. După ce îl văzuse jucînd popice la Gorki, Dmitri Ilici a avut altă opinie şi i-a spus lui Lenin că-şi forţa spatele în timpul jocului, ceea ce provoca întinderea muşchilor stomacului. De îndată ce Lenin a renunţat la popice, problemele cu stomacul au dispărut[1]. Dincolo de asta însă, Dmitri Ilici rămînea la fel de perplex ca restul medicilor în faţa celorlalte simptome care continuau să-l supere. Lenin era atît de disperat, încît nu a mai păstrat secretul în legătură cu starea lui de sănătate faţă de Politburo. N-a făcut-o cu dragă inimă, din moment ce se ferea de intervenţia celorlalţi tovarăşi din conducere. A căzut însă în propria capcană. Avînd în vedere precedentul pe care îl crease, trimiţîndu-i pe cei bolnavi la spital sau la sanatoriu, nu mai avea argumente dacă Politburoul hotăra ca el să urmeze un anumit tratament medical.

Pe 4 iunie 1921, Politburoul i-a cerut să-şi ia o lună de vacanţă[2], iar Lenin, ascultător, s-a mutat la Gorki. Avea permisiunea să revină la Moscova doar pentru cîteva şedinţe ale celui de-al Treilea Congres al Cominternului. Cruda realitate pe care o ascundea de toţi, mai puţin de conducerea centrală a partidului, era că era grav bolnav. Pe 8 iulie a cerut el însuşi reducerea volumului de muncă pentru următoarele luni, cerinţă care i-a fost respectată[3]. Pe 9 august, la iniţiativa tovarăşilor săi, i s-a ordonat să-şi prelungească perioada de concediu. Lenin a fost onest: „Nu pot lucra”[4]. Au urmat investigaţii medicale, iar mai mulţi specialişti l-au sfătuit să întrerupă munca pentru o perioadă îndelungată. Lenin, care pînă atunci fusese surprinzător de docil, a negociat cu medicii săi, obţinînd aprobarea lor de a-şi reduce activitatea publică, dar fără a renunţa cu totul la ea. Lenin a interpretat această aprobare într-un mod iresponsabil. A continuat să prezideze şedinţele Politburoului, ale Comitetului Central şi Sovnarkomului; de asemenea, în decembrie a fost prezent la Congresul Sovietelor.

Între timp, Lenin s-a mutat de la un fost conac la altul în zona rurală a Moscovei, înainte de a se stabili în „Casa Mare” de la Gorki, unde camerele fuseseră pregătite pentru el. Conacul de la Gorki fusese construit în secolul al XVIII-lea, cînd pasiunea nobililor din provincii de a-şi construi case splendide pe moşiile lor

era la apogeu. Fusese renovat de noii săi proprietari, generalul Reinbot şi soţia sa, în 1910 şi, spre deosebire de majoritatea conacelor similare, avea încălzire centrală şi curent electric. Înainte de Marele Război, fusese adăugată şi o grădină de iarnă, însă frumuseţea arhitecturală a clădirii fusese păstrată. Faţada clasică avea şase coloane albe. Încăperile aveau tavan înalt şi mobilier confortabil, bine întreţinut. Cu cele două niveluri ale sale şi camerele spaţioase, conacul oferea un mediu propice relaxării. În jur erau parcuri naturale împădurite, cu o sumedenie de iepuri printre mesteceni. Mai exista şi un mic heleşteu frumos, unde foştii proprietari obişnuiau să pescuiască. În sezon erau o mulţime de ciuperci. Foarte aproape, la sud de conac, curgea rîul Pahra. Localitatea fiind situată la o oarecare altitudine, aerul era curat. Lenin alesese un loc superb pentru refacere.

La sfîrşit de săptămînă i se alăturau Nadejda Konstantinovna şi Maria Ilinicina. Hotărît să creeze acolo un mediu de lucru, Lenin a luat-o la Gorki şi pe Saşa, menajera lor de la Kremlin[5]. A cerut instalarea unei noi linii telefonice pentru a fi în legătură cu localitatea Podolsk, aflată în apropiere, asigurîndu-se astfel că putea comunica imediat cu Kremlinul. Rafturile din salon erau ticsite cu patru sute de cărţi pe care le putea consulta oricînd – fără cărţi, viaţa nu merita să fie trăită[6]. Apoi, Stepan Ghil a adus o limuzină Rolls-Royce pe care a parcat-o în garajul de lîngă casă. Spendidul vehicul gri-deschis, strălucitor fusese cumpărat de la Londra pentru Sovnarkom de către Leonid Krasin, comisarul poporului pentru Comerţ Exterior. Din păcate, Rolls-Royce-ul nu putea fi folosit în lunile de iarnă, astfel că Lenin a trebuit să permită modificarea lui pentru a putea fi folosit pe zăpadă. A fost nevoie de un act de vandalism industrial. I-au fost scoase roţile, în partea din faţă a şasiului au fost montate nişte schiuri imense, iar în spate şenile. Astfel, şoferul putea parcurge drumul şerpuit pînă la sanatoriu fără să rămînă blocat în troiene. Domnii Rolls şi Royce cu siguranţă nu ar fi fost de acord.

Ca rezident în Casa Mare, Lenin era şi mai năzuros. Le-a interzis servitorilor să scoată husele împotriva prafului de pe mobilă din moment ce intenţiona, la sfîrşitul perioadei de convalescenţă, să lase lucrurile exact aşa cum le găsise. O asemenea reţinere contrasta cu încercarea lui din 1918 de a aprinde focul în şemineul

de la parter, aşa cum făcuse în perioada exilului la Londra, în casa doamnei Yeo din Holford Square[7]. Şemineele de la Gorki nu fuseseră concepute în acest scop, iar consecinţa a fost o vîlvătaie care ar fi mistuit conacul dacă gărzile sale de corp nu ar fi stins-o repede.

În orice caz, de obicei lui Lenin nu-i plăcea să fie prea cald şi se aştepta ca şi medicii săi să fie la fel de rezistenţi ca el. Profesorul psihiatru Viktor Osipov a fost uimit să afle că Lenin ordonase ca temperatura în casă să nu treacă de 15 grade[8]. Însă Osipov ştia că nu trebuie să se plîngă: abia fusese eliberat din arestul CEKA[9]. Deunăzi era pe punctul de a fi judecat şi, probabil, împuşcat ca agent contrarevoluţionar, iar acum se afla printre medicii de seamă care se îngrijeau de sănătatea conducătorului revoluţiei. Confruntat cu problema bolii lui Lenin, Politburoul fusese nevoit să adopte o abordare mai pragmatică în privinţa presupuşilor „duşmani ai poporului". Pacienţii puteau fi trataţi numai de medici şi, oricum, dovezile împotriva lui Osipov erau extrem de şubrede. Nikolai Semaşko, comisarul poporului pentru Sănătate, s-a interesat care erau cei mai buni specialişti. Banii nu reprezentau o problemă şi puteau fi aduşi medici străini care să se alăture efortului de a-l vindeca pe suferindul Lenin. S-a ajuns astfel ca un grup de profesori germani să fie invitaţi să li se alăture lui Osipov şi altor medici ruşi renumiţi pentru a-l diagnostica pe Lenin şi a-l repune pe picioare.

Pacientul se resimţea după cît muncise din 1917 încoace şi avusese nesăbuinţa să nu reducă drastic volumul de muncă în a doua jumătate a anului 1921. În afara scurtelor perioade de convalescenţă, Lenin nu mai avusese parte de lungile vacanţe de vară de care se bucurase ca emigrant. Trupul şi mintea îi cereau să se odihnească. Era disperat şi nu ştia la cine să apeleze. Experienţa lui cu medicii ruşi, cu excepţia fratelui său Dmitri, îi alimentase neîncrederea în aceştia, iar medicii germani aduşi pe bani grei de Comisariatul Poporului pentru Sănătate încă nu căzuseră de acord în privinţa unui diagnostic. (De fapt, nici nu aveau să cadă de acord vreodată.) În tot acest răstimp, starea lui Lenin se înrăutăţea. Un lucru îl făcea să sufere mai mult decît orice durere fizică: pentru prima dată în viaţa lui, îşi pierduse voinţa de a munci. În unele dimineţi se trezea şi nu-i păsa dacă se uita sau nu peste

hîrtiile sale[10]. Ce se petrecea era peste puterea lui de înţelegere. Nu-i venea să creadă că i se întîmpla aşa ceva. Una dintre trăsăturile esenţiale ale lui Lenin, încă din copilărie, fusese simţul datoriei. În familia Ulianov, a nu-ţi îndeplini sarcinile care-ţi reveneau era un păcat de neiertat. A nu vrea să le îndeplineşti nu era doar de neiertat, ci chiar de neimaginat.

Tatăl lui Lenin, Ilia Nikolaevici, ajunsese în pragul epuizării fizice încercînd să creeze o reţea de şcoli primare în gubernia Simbirsk. Fratele său Aleksandr nu venise acasă de la Universitatea din Sankt-Petersburg în vacanţa de Crăciun ca să poată recapitula materia pentru examenele de biologie. În anii exilului său administrativ în Siberia, Nikolai Cernîşevski se dedicase studiului economiei şi sociologiei ruse. Karl Marx scrisese volume de teorie socială generală la Londra. Toţi aceşti idoli ai lui Lenin munciseră pînă la epuizare. Lenin fusese ca ei, dar, dintr-odată, la cincizeci şi doi de ani, n-a mai simţit impulsul acela, devenit un reflex, de a munci.

Nimeni nu putea spune ce anume nu era în regulă. Lenin era dispus să vorbească despre apatia sa cu fratele său medic şi cu specialiştii care se ocupau de el. Starea aceasta de indiferenţă era una dintre cele două probleme noi. În privinţa celei de-a doua, abia după o consultaţie cu profesorul Liveri Darkevici, pe 4 martie 1922, Lenin a avut suficientă încredere ca să se destăinuie. El i-a mărturisit lui Darkevici, un ascultător şi un neuropatolog talentat, că, de la o vreme, suferea de „obsesii" periodice. Încă nu ştim clar la ce se refereau aceste obsesii, dar în mod cert Lenin se întreba dacă nu cumva era pe cale să îşi piardă minţile. Le era dificil să discute despre simptome în rusă, însă puteau comunica în franceză, mai ales că Lenin era obişnuit cu cărţile de medicină şi terminologia medicală în limbile europene. Era în pragul disperării. Împreună, insomniile, durerile de cap, crizele cardiace, apatia, durerile de spate şi obsesiile îi provocaseră o stare de profund pesimism. Nimeni nu ştia totul despre situaţia în care se afla. Fusese mereu discret în privinţa bolilor sale, exceptînd situaţiile în care vorbea cu membrii familiei, şi nici măcar în faţa lor nu mărturisea totul. Acum însă, recunoştea el, i se întîmpla ceva mai grav decît tot ce păţise anterior. Pe nesimţite, începea să se panicheze şi să se gîndesacă la sinucidere.

Îl îngrozea gîndul unei morţi lente ca urmare a unei paralizii şi multă vreme fusese impresionat de decizia similară luată de ginerele lui Marx, Paul Lafargue, de a-şi pune capăt zilelor în 1911[11]. În acest sens, a apelat la Stalin, cel mai dur tovarăş al său. Nu se putea bizui că rudele sale vor face abstracţie de sentimentele lor şi nici că alţi tovarăşi ai săi ar avea tăria să facă aşa ceva. De la Stalin însă, Lenin a smuls promisiunea că, dacă i-o va cere, îl va otrăvi. Plănuia să fie pregătit atunci cînd avea să creadă că a venit clipa[12].

În orice caz, a păstrat secretul faţă de medicii pe care i-a consultat în acele luni; se temea ca ei să nu se amestece în planurile lui. Le-a destăinuit totuşi alte gînduri, ceea ce nu era neobişnuit, mai ales pentru oamenii care nu au o credinţă religioasă şi, prin urmare, nu pot apela la un preot, la un confesor sau la o altă persoană căreia să i se destăinuiască. Considerînd că putea avea încredere în Darkevici, Lenin a lăsat să-i scape asemenea rînduri[13]:

> După ce împlineşte cincizeci de ani, orice revoluţionar trebuie să fie pregătit să părăsească scena. [Eu] nu mai pot continua să muncesc ca înainte; nu doar că îmi este greu să îndeplinesc sarcinile a două persoane, ci mi-e greu să duc la bun sfîrşit chiar şi munca mea; nu mai am puterea să răspund sarcinilor mele. Mi-am pierdut capacitatea de muncă, iar pierderea aceasta fatală s-a abătut asupra mea pe neobservate: am încetat cu totul să mai fiu o persoană care munceşte [*rabotnik*].

Lenin se simţea foarte deprimat, spunînd că „i-a sunat ceasul, şi-a încheiat rolul” şi că trebuia să predea ştafeta altcuiva. Şi suferea mult: „O noapte de insomnie e un lucru cu adevărat groaznic cînd trebuie să fii pregătit dimineaţa pentru muncă, muncă şi iar muncă...”[14].

Maria Ilinicina şi medicul familiei Ulianov, profesorul Ghete, erau de faţă şi l-au auzit pe Lenin vărsîndu-şi amarul[15]. Faptul că Lenin a ales-o pe sora sa, şi nu pe Nadejda Konstantinovna, să-l însoţească e semnificativ: răceala dintre el şi soţia sa persista. Consultaţia a durat patru ore şi, cînd s-a încheiat, Darkevici şi-a formulat concluziile. Nu putea menţiona nici o „boală organică a

creierului”, ci mai degrabă o epuizare cerebrală. Tratamentul pe care l-a propus era simplu. Lenin trebuia să se detaşeze o vreme de activitatea intelectuală şi politică; trebuia să ia o pauză pe care să o petreacă în zona rurală a Moscovei şi, dacă dorea, să meargă la vînătoare. Nu trebuia să ţină mai mult de un discurs pe lună. Lenin a fost încîntat. Ameninţarea unei morţi timpurii trecuse pe lîngă el. Maria Ilinicina i-a mulţumit lui Darkevici, spunîndu-i că fratele ei devenise „cu totul alt om”[16]. Astfel revigorat, Lenin a continuat să locuiască la Gorki. Uneori – căci nu respecta cu stricteţe regimul lui Darkevici – se ducea la Moscova. Şoferul său, Stepan Ghil, era depăşit de entuziasmul lui. Lenin voia ca Rolls-Royce-ul să meargă mai repede, indiferent dacă drumul era desfundat sau nu. Ghil se supunea, dar a refuzat să pună în pericol viaţa animalelor. Lenin i-a reproşat „consideraţia” lui inutilă pentru găinile de pe marginea drumului. Era încă o demonstraţie a lipsei sale de sentimentalism care a determinat cenzura oficială să elimine orice referinţă la conversaţiile dintre Ghil şi Lenin timp de aproape şaptezeci de ani.

Lenin părea să urmeze sfatul medicilor. În 1921 au existat unele discuţii privind participarea sa ca reprezentant al guvernului sovietic la conferinţa internaţională programată pentru anul următor la Genova, în nordul Italiei. Ziariştii străini deja se refereau la această călătorie ca la un moment istoric. În afara Rusiei, Lenin nu era prea cunoscut. Scriitorii britanici H.G. Wells şi Bertrand Russell îl intervievaseră în 1920, iar relatările lor i-au convins pe cititori că era un om şi un politician extraordinar. De asemenea, fuseseră publicate cîteva volume acide despre Rusia acelei epoci şi toate aveau secţiuni dedicate lui Lenin. Lumea era fascinată de el. Se făcea tot mai multă vîlvă pe tema prezenţei lui Lenin la conferinţă şi, un timp, autorităţile de la Moscova nu au făcut nimic ca să oprească speculaţiile. Oricum, era puţin probabil să fi făcut călătoria chiar dacă ar fi fost sănătos. Leonid Krasin, comisarul poporului pentru Comerţ Exterior, îl pusese în gardă că monarhiştii ruşi sau socialiştii-revoluţionari ar putea încerca să-l asasineze. Ca răspuns, Lenin a scris de la Gorki, cerînd Politburoului să le interzică nu doar lui, ci şi lui Troţki şi Zinoviev să meargă. Riscurile erau prea mari[17].

În ultimul moment, s-a decis ca guvernul sovietic să fie reprezentat de Gheorghi Cicerin, comisarul poporului pentru

Afaceri Externe. Lenin bănuia că, în absenţa sa, Politburoul s-ar putea să nu ştie că Cicerin trebuia controlat îndeaproape de la Moscova. În esenţă, Lenin respinsese deja posibilitatea unei înţelegeri internaţionale multilaterale la Genova. Avea două motive: primul, nu voia să aibă mîinile legate cu privire la politica economică internă şi ştia că asta avea să se întîmple dacă va încheia un acord cu Regatul Unit şi Franţa; al doilea, nu avea nici o intenţie să consolideze dispoziţiile teritoriale şi politice impuse Europei de tratatele de la Versailles, Saint-Germain şi Trianon. Pentru Lenin, era evident că interesele sovietice pe termen lung constau în crearea de disensiuni între ţările capitaliste. A convins Politburoul să-l instruiască pe Cicerin ca prioritară pentru el să fie nu încheierea unui tratat postbelic multilateral, ci a unui tratat comercial şi diplomatic separat cu Germania. Pe 16 aprilie, delegaţia sovietică în frunte cu Cicerin a obţinut ceea ce dorea Politburoul, negociind un acord separat cu germanii la Rapallo, oraş situat la 30 de kilometri de Genova. Pentru strategia diplomatică leninistă era o victorie. Se deschisese calea pentru intensificarea schimburilor comerciale cu cealaltă mare putere de pe continent învinsă în război, fără să se renunţe la posibilitatea unei „revoluţii socialiste europene”.

Cicerin ezitase să îndeplinească ordinele, iar Lenin, cu proasta dispoziţie ce-l caracteriza în acele luni, sugerase că îşi ieşise din minţi şi că trebuia să fie internat la nebuni. Propunerea lui Lenin n-a fost luată în serios de Politburo. Lenin spunea adesea despre unul sau altul dintre tovarăşii săi că trebuia obligat să-şi ia o perioadă de refacere. A pune la îndoială sănătatea mintală a unui tovarăş era un act care avea o cu totul altă semnificaţie. Este greu de evitat concluzia că, punîndu-i un diagnostic sever bietului Cicerin, Lenin, de fapt, îşi exprima temerile în ceea ce-l privea pe el însuşi. După cum îi spusese profesorului Darkevici, uneori simţea că o lua razna.

Negocierile de la Genova şi Rapallo nu au fost singurul subiect care a stîrnit furia lui Lenin. Îl irita şi politica internă. Insista în continuare că teroarea făcea parte din strategia de stat. Regimul sovietic pur şi simplu nu-şi putea permite să renunţe la ea nici măcar în condiţiile Noii Politici Economice. Dimpotrivă, Lenin afirma că reconstrucţia economică avea să reuşească numai dacă

disciplina politică şi controlul politic vor fi menţinute la cote maxime. Activitatea poliţiei secrete urma să fie restricţionată numai în aparenţă, iar Comisia Extraordinară a fost înlocuită de Administraţia Politică de Stat (GPU). Kamenev insista ca justiţia să funcţioneze mai transparent, mai oficial. Dar, de îndată ce a auzit despre o posibilă relaxare a modului de acţiune al partidului, Lenin a intervenit furios. „Banditţii" trebuiau împuşcaţi pe loc. „Viteza şi *forţa* represiunilor" trebuiau intensificate. Orice reformă constituţională sau legislativă trebuia formulată în aşa fel încît să susţină posibilitatea aplicării pedepsei cu moartea în cazurile care implicau „orice tip de activitate desfăşurată de menşevici, S[ocialist]-R[evoluţionari] etc.". Lenin avertiza că regimul nu ar trebui să fie „prins dormind de un al doilea Kronstadt". Codul Civil, sugera el, trebuia să consfinţească „*esenţa* şi *justificarea* terorii".

Ţăranii rebeli din Tambov şi din alte părţi ale Rusiei încă mai erau atacaţi şi căsăpiţi de Armata Roşie. În Georgia, ceea ce rămăsese din rezistenţa naţională anticomunistă era în continuare eliminat prin violenţă. Aveau loc arestări ale unor cunoscuţi ofiţeri din Armata Albă. Pe teritoriile „puterii sovietice", represiunea era în toi. Lenin dorea un obiectiv mai vast. În primele luni din 1922 a pledat pentru eradicarea finală a tuturor ameninţărilor rămase, reale sau posibile, la adresa statului său. În cazul socialiştilor-revoluţionari şi al menşevicilor, a solicitat punerea în scenă a unor procese-spectacol, urmate de pedepse severe care să servească drept model. Acelaşi lucru l-a cerut şi pentru ierarhia Bisericii Ortodoxe Ruse sau pentru o mare parte a acesteia. Cu alte grupuri ostile era ceva mai puţin dur. Dar numai puţin. Personalităţile antibolşevice din rîndul inteligheanţiei trebuiau exilate sau deportate, iar dacă Şleapnikov şi membrii Opoziţiei Muncitorilor din propriul său partid refuzau să renunţe la criticile aduse Politburoului, trebuiau daţi afară din partid.

Intervenţiile sale erau pline de iritare. Într-o vizită la Berlin, lui Buharin şi Radek li se păruse nimerit să promită că, dacă social-revoluţionarii şi menşevicii vor ajunge în faţa tribunalului, nu vor fi executaţi. Pentru aceste concesii nenecesare, Lenin i-a criticat în *Pravda*. Cînd cerea represiune, Lenin voia represiune în adevăratul sens al cuvîntului. Se interesa de orice detaliu. Analiza listele cu victime, iar măsurile sale erau extrem de punitive. O carte editată

de filosoful socialist creştin şi fostul marxist Nikolai Berdiaev a fost respinsă, fiind considerată un paravan literar pentru „o organizaţie a Gărzii Albe”[18]. Cînd şi-a îndreptat atenţia asupra proceselor-spectacol ale episcopilor şi preoţilor Bisericii Ortodoxe, Lenin a mers şi mai departe: „Cu cît reuşim să împuşcăm mai mulţi reprezentanţi ai clerului reacţionar şi ai burgheziei reacţionare pe această premisă, cu atît mai bine. Este momentul să le dăm o lecţie, ca să nu mai îndrăznească nici măcar să se gîndească la rezistenţă cîteva decenii”. Asta scria Lenin în secret despre strategia care trebuia adoptată pentru ca nici un cetăţean sovietic să nu trăiască cu iluzia că regimul comunist ar putea fi convins să-şi tempereze ideologia brutală. Modalităţile alternative de organizare a societăţii trebuiau extirpate. Socialismul non-bolşevic, religia şi disidenţa intelectuală reprezentau principalele forţe posibile de opoziţie, iar Lenin era hotărît să le stîrpească definitiv.

A obţinut cel puţin parţial ceea ce voia: procesul-spectacol pentru socialiştii-revoluţionari, însă nu şi pentru menşevici, iar pedeapsa cu moartea, în ciuda dorinţelor sale, nu a fost introdusă. Totuşi, la procesul ierarhilor Bisericii Ortodoxe, Politburoul a aprobat execuţiile pe care le solicitase Lenin. Şi este important de menţionat că ideea folosirii tribunalelor şi a CEKA pentru a-i îngrozi pe cei care se opuneau statului cu partid şi ideologie unice a fost pusă în practică cu mult entuziasm.

Însă, dată fiind diversitatea simptomelor, asupra diagnosticului liniştitor pus de Darkevici plutea o umbră de îndoială. Mai mulţi specialişti au venit să-l consulte, printre care şi chirurgul Julius Borchardt şi medicul Georg Klemperer din Germania, contra unor onorarii zilnice de 20.000 de mărci fiecare[19]. Întregul său dosar medical a fost supus investigaţiei: problemele cu vederea din copilărie, durerile de stomac din tinereţe, durerile de cap şi insomniile, „focul sfîntului Anton”, recentele accidente ischemice tranzitorii, apatia şi obsesiile. Doctorii erau în impas. Singurul aspect asupra căruia au căzut cu toţii de acord a fost că odihna nu era suficientă pentru refacerea lui. Klemperer era în continuare de părere că glonţul care îi rămăsese înfipt în gît din 1918 trebuia scos dacă voia să se vindece. Ipoteza era că durerile de cap erau provocate de plumbul din glonţ, care îi otrăvea creierul. (Nu s-a ţinut cont că Lenin avusese dureri de cap cronice înainte de a fi

împuşcat în faţa Uzinelor Michelson.) Faptul că Lenin era foarte nervos în timpul examinării medicale era considerat o problemă secundară datorată muncii excesive: neurastenia. Potrivit lui Klemperer, boala principală era urmarea efectelor toxice ale glonţului. Deşi profesorul Vladimir Rozanov, susţinut de profesorul Borchardt, s-au împotrivit operaţiei, Klemperer a avut cîştig de cauză. Ulterior, pe 23 aprilie, Borchardt, după încercări eşuate de a-i plasa lui Rozanov sarcina operaţiei, s-a ocupat el însuşi de intervenţia chirurgicală la Spitalul Soldatenkov[20].

Astfel că glonţul a fost extras, iar cînd Lenin s-a trezit a doua zi dimineaţă la ora opt, primele semne arătau că ideea lui Klemperer fusese bună. Lenin nici măcar nu simţea vreo durere la nivelul gîtului[21]. Din păcate însă, situaţia aceasta încurajatoare n-a durat mult; la doar o lună după operaţie, pe 25 mai 1922, aflat la Gorki, Lenin a suferit un puternic atac cerebral. A fost ridicat de jos şi dus în patul său, iar doctorii au aşteptat să vadă dacă va supravieţui sau nu. Partea dreaptă a corpului îi era paralizată în totalitate. Avea dificultăţi de vorbire. Mintea îi era tulbure. Lenin era disperat. În mod evident, recuperarea avea să fie un proces de lungă durată, aflat sub semnul incertitudinii. Din fericire, conacul era amenajat la momentul respectiv în acest scop, iar Nadejda Konstantinovna şi Maria Ilinicina şi-au reorganizat programul, renunţînd la unele îndatoriri, pentru a se ocupa împreună de îngrijirea lui Lenin.

Lenin a fost consultat din nou de mai mulţi medici, într-o succesiune rapidă, care s-au întrunit într-un consiliu pe 29 mai. Printre cei prezenţi erau Kojevnikov, Russolino şi Kramer, precum şi medicul familiei Ulianov, Feodor Ghete, şi comisarul poporului pentru Sănătate, Nikolai Semaşko. Unii erau de părere că diagnosticul pus de Darkevici, supraepuizarea, fusese greşit. Dar ce anume era în neregulă cu Lenin? Neuropatologul A.M. Kojevnikov, autor al unei lucrări despre sifilis, i-a făcut testul Wassermann pe 29 mai. A doua zi, a fost înlocuit de oftalmologul Mihail Averbah. Versiunea oficială era că aceste examinări au scos în mod clar din calcul posibilitatea ca Lenin să fi suferit de sifilis, mai ales că rezultatul testului Wassermann a fost negativ. Alte simptome însă îi făceau pe medici să aibă dubii. Se pare că din acest motiv profesorii Kojevnikov şi Förster i-au prescris în continuare lui

Lenin injecţii cu preparate pe bază de arsenic, care la vremea respectivă era un tratament standard pentru sifilis[22]. Din păcate, în ciuda numărului imens de informaţii îndosariate despre Lenin la vremea aceea, analizele de sînge au dispărut[23]. Acestea le-ar fi spus în mod cert patologilor de azi dacă Lenin a avut sifilis, iar dispariţia lor alimentează suspiciunea că, dorind să păstreze imaginea unui Lenin pur din punct de vedere moral, conducerea politică sovietică a îndepărtat sau distrus arhivele compromiţătoare.

Ce se poate afirma cu certitudine este că unii medici credeau că avea sifilis, în timp ce alţii respingeau o asemenea posibilitate. Dintre cei din urmă făcea parte şi Darkevici, căruia i s-a alăturat neuropatologul Grigori Rossolino, un rus cu origini italiene. Rossolino i-a spus fără ocolişuri lui Lenin că sperase să aibă sifilis, pentru că măcar era o boală tratabilă. Însă, în vreme ce unele simptome susţineau această variantă, altele în mod cert nu o susţineau. Concluzia profesorului Rossolino a fost că era o boală chiar mai gravă decît sifilisul, iar pronosticul general pentru pacient a fost sumbru.

În urma discuţiilor, consiliul medicilor a ajuns la un număr redus de posibilităţi. Una era că Lenin avea sifilis; varianta aceasta a continuat să fie discutată în 1923, cînd profesorul A. Strumpel, cel mai important specialist în neurosifilis din Germania, a tras concluzia că Lenin suferea de „endarteriitis luetica". Aceasta era denumirea latinească pentru inflamaţia sifilitică a învelişului arterelor[24]. O altă posibilitate era că suferea de „neurastenie" sau epuizare nervoasă, consecinţă a volumului excesiv de muncă. Asta îi spusese aproape sigur şi cu două decenii în urmă un specialist elveţian, iar acum Förster, deşi considera că toxina glonţului de plumb a fost principala problemă, susţinea că şi neurastenia îl putea afecta[25]. Potrivit unora dintre medici, cel de-al treilea diagnostic posibil era că problemele puteau fi puse pe seama îndepărtării chirurgicale a glonţului din gît. Cum era şi firesc, această variantă îl nemulţumea pe Klemperer, din moment ce el fusese cel care recomandase intervenţia. Cea de-a patra şi ultima ipoteză era arterioscleroza cerebrală. Se părea că tatăl lui Lenin murise din această cauză în 1886 şi era posibil ca fiul să-i fi moştenit boala. Istoria medicală a altor Ulianovi avea să ofere mai

tîrziu indicii în aceeaşi direcţie. Anna Ilinicina a călătorit incognito în 1922 la un sanatoriu din Letonia şi a murit în urma unui atac cerebral şi a unei paralizii cronice în 1935; doi ani mai tîrziu, Maria Ilinicina a fost răpusă de un infarct, iar Dmitri Ilici a murit în 1943 de stenocardie – o constricţie a vaselor de sînge din jurul inimii[26].

Medicii nu excludeau nici ipoteza ca Lenin să fi suferit de o combinaţie a diverselor afecţiuni posibile. În realitate, boala pacientului era un mister pentru ei şi disputele în privinţa diagnosticului au continuat. Într-o privinţă erau cu toţii de acord: Lenin trebuia să-şi reducă drastic activitatea politică. Sarcina de a-i da vestea i-a revenit unui anume profesor Obuh. Nerespectarea acestui sfat, i-a spus el ferm, va duce la un alt infarct sau la moarte. Lenin i-a răspuns că rutina sa zilnică nu era una extrem de solicitantă, din moment ce nici nu obişnuia să bea prea mult, nici nu ducea „o viaţă de desfrîu”[27]. Însă Obuh a rămas ferm. Supravieţuirea lui Lenin depindea întru totul de o pauză lungă lipsită de responsabilităţi publice. Deşi se arăta de acord cu recomandările medicilor, Lenin plănuia de fapt să-i păcălească. Ca urmare a propriilor investigaţii în cărţile de medicină, era convins că nu mai avea nici o speranţă. Decît să sufere de paralizie, a decis din nou să se sinucidă, iar pe 30 mai l-a chemat pe Stalin la Gorki. S-au salutat sărutîndu-se după obiceiul rus. Apoi Lenin i-a cerut invitatului său să aducă otrava necesară. Ieşind din dormitor, Stalin s-a sfătuit cu Buharin şi Maria Ilinicina. Au stabilit ca Stalin să se întoarcă şi să-i explice lui Lenin că trebuia să se încreadă în pronosticul optimist al doctorilor. De data asta, Lenin a acceptat. Avea să mai amîne un timp momentul sinuciderii[28].

Dar ce era de fapt în neregulă cu el? Ştiinţa medicală a înregistrat progrese în deceniile care au urmat şi ar putea, dacă Lenin ar fi acum pacient, să-i diagnosticheze mai uşor boala. Una dintre cauzele posibile nu ar mai fi serios vehiculată: neurastenia. Astăzi, această afecţiune, atît de prompt diagnosticată pînă la jumătatea secolului XX, rareori mai este recunoscută ca boală propriu-zisă. Cele trei diagnostice rămase sînt şi ele perfect plauzibile. Dacă rezultatul testului Wassermann nu ar fi fost negativ, sifilisul ar fi fost o presupunere credibilă. Dacă nu ar fi avut acele infarcturi minore înainte de 1922, ar fi fost posibilă şi

explicaţia cu îndepărtarea chirurgicală a glonţului. Şi totuşi, cert e că unii dintre medicii lui Lenin credeau că avea sifilis, chiar dacă se pare că rezultatul testului Wassermann îi contrazicea. Nu poate fi negată nici posibilitatea ca operaţia de la gît să fi înrăutăţit în mod fatal o boală deja existentă. De asemenea, poate că profesorul Osipov avea dreptate cînd a sugerat că Lenin suferea de arterioscleroză sau de o „întărire a arterelor”. Adesea, boala e asociată cu o presiune ridicată exercitată de sînge asupra pereţilor arteriali. În cazul lui Lenin, arterele afectate, aşa cum a reieşit după moartea sa în 1924, duceau la creier.

În Occident, problema aceasta nu prea e subiect de interes. În Rusia însă, autorităţile comuniste au promovat o imagine a lui Lenin ca individ cu o morală impecabilă, iar consecinţa a fost că mulţi istorici contemporani au căutat să demonstreze că a murit de o boală venerică[29]. Astfel, se sugerează că a avut o viaţă sexuală promiscuă. Cercetarea în această direcţie este legitimă, însă are la bază motive care nu se încadrează în limitele istoriei medicale. Şi, în lipsa unor noi informaţii, nu poate oferi nici o concluzie utilă.

Indiferent de cauze, Lenin suferise un atac cerebral sever, iar singura măsură judicioasă pentru a se reface era retragerea completă din viaţa politică activă. Ceea ce nu avea să-i aducă vindecarea, ci doar amînarea unui viitor atac. Dar, dacă Lenin ar fi crezut aşa ceva, s-ar fi sinucis, cum plănuise. În schimb, a fost convins de echipa de medici că îi vor putea reda sănătatea şi că va putea să se întoarcă la Politburo şi Sovnarkom. Începînd să se refacă treptat, Lenin părea să fie cu adevărat optimist. Citea cărţi. Scria scurte comentarii pentru Politburo. A început să facă din nou plimbări şi se arăta interesat de muncile agricole de la Gorki. Mai presus de toate, era ţinut la curent cu politica de la Kremlin, de vreme ce Stalin, secretarul general al partidului, venea la sanatoriul de la Gorki pentru discuţii private. Lenin îi cerea Mariei Ilinicina să scoată o sticlă de vin roşu pentru ca Stalin se simtă că este bine-venit. Stînd pe terasa însorită, Lenin şi Stalin puteau discuta. Lenin voia să se asigure că totul era bine în Politburo, în Comitetul Central şi în Sovnarkom. În acest scop, aprobase alegerea lui Stalin ca secretar general, iar primele indicii i-au confirmat că făcuse o alegere bună.

La Gorki, prilejurile de relaxare erau nenumărate. Lui Lenin i-a

fost adusă o căţea, Aida, care arăta exact ca Jenka, cîinele pe care-l avusese în perioada exilului siberian[30]. Lenin a fost încîntat. De asemenea, făcea mici plimbări prin pădure, căutînd ciuperci, ca atunci cînd locuise cu Nadejda Konstantinovna la Şuşenskoe. Mergeau şi în vizită la fermele colective de stat rezultate din fosta moşie de la Gorki. Experienţa aceasta nu prea îl încînta pe Lenin, care credea că administratorul fermei nu era foarte competent[31].

Lenin însă nu s-a amestecat. În schimb, s-a ocupat de administrarea zonei adiacente sanatoriului. Îşi dorea o crescătorie de iepuri şi o stupină. „Dacă nu mă pot implica în politică", spunea, „atunci va trebui să mă implic în agricultură"[32]. Se mai confruntase cu alegerea între politică şi agricultură în Alakaevka, în 1889-1890, cînd mama sa dorise ca el să administreze moşia. La momentul respectiv, agricultura fusese pe locul al doilea în preferinţele sale, şi aşa a rămas şi în 1922, căci Lenin nu intenţiona cu adevărat să renunţe la politică: se folosea de aceste hobbyuri pentru a-şi petrece cumva timpul pînă cînd avea să revină la îndatoririle sale de la Kremlin. Uneori lăsa să se înţeleagă asta. Cînd medicii insistau să renunţe la muncă, le răspundea pătimaş: „Nu am nimic altceva de făcut"[33]. În mintea lui, nimic nu trebuia să stea în calea efortului său de a reveni la normalitatea de la Moscova. De exemplu, descoperise că îl scotea din sărite cînd cineva cînta la pian în casă. Sensibilitatea sa la sunetele din jur era mai mare ca oricînd, iar Maria Ilinicina a interzis imediat muzica în casă[34].

Însă nu hobbyurile îi procurau cea mai mare plăcere lui Lenin, ci prezenţa copiilor. Tînărul fiu al lui Dmitri Ulianov, Viktor, venea des să stea cu unchiul Volodea. La fel şi fiica unei muncitoare din Moscova, precum şi copiii Inessei Armand, Inna şi Aleksandr. Aveau atunci vreo douăzeci de ani. E evident că lui Lenin şi Nadiei Krupskaia le-ar fi plăcut să aibă copii, iar vizitele acestor tineri îi bucurau. După moartea Inessei, se simţeau responsabili pentru copiii ei, iar Lenin dăduse dispoziţii ca ei să fie bine îngrijiţi[35].

Nu toată lumea era de acord să fie invitaţi copiii Inessei. Maria Ilinicina, acum o celibatară ursuză trecută de patruzeci de ani, credea că fratele ei avea nevoie să ia o pauză de la socializare şi că fiecare vizită avea asupra lui un efect negativ[36]. E posibil ca ea să se fi opus vizitelor acestor tineri şi din cauza relaţiei dintre Lenin

şi Inessa. În orice caz, Nadia era de altă părere, iar între cele două femei a izbucnit o ceartă cu scîntei. Ascultînd versiunea Nadiei despre incident, Lenin s-a supărat atît de tare, încît i s-a declanşat una dintre severele lui dureri de cap[37]. Garda lui de corp, Piotr Pakaln, nu a găsit altă soluţie decît să le solicite copiilor Armand să plece. Însă povestea nu s-a terminat aşa. În aceeaşi vară, Nadia i-a scris din nou Innei Armand, „fata mea dragă” – fiica defunctei Inessa –, invitînd-o să stea la Gorki[38]:

> Ei bine, de ce să nu stai cu noi? Dimpotrivă, anul acesta vom trăi mai mult „ca o familie” şi mai „deschis”, din moment ce e imposibil să-l ţinem ocupat pe V.I. mai mult de opt ore pe zi şi, oricum, de două ori pe săptămînă are nevoie de o pauză. Prin urmare, va fi încîntat să aibă oaspeţi. A fost foarte îngrijorat cînd i-am spus că erai bolnavă şi i-a scris o scrisoare specială lui Jidelev despre tine şi despre Lidia Aleksandrovna [Fotieva] [una dintre secretarele sale], cerîndu-i să aibă grijă de tine.

E greu de crezut că Nadia i-ar fi pus aceste cuvinte în gură lui Lenin fără nici un temei. Îşi dădea seama că vizitele erau cu adevărat importante pentru el şi voia să-l ajute.

Atmosfera neplăcută era întreţinută, dar nu şi creată, de disputa cu privire la copii. Nadia şi Maria erau mereu în conflict. Orice incident minor se putea transforma într-o dezlănţuire a nervilor. În iulie 1922, Lenin fusese vizitat timp de două ore de editorul bolşevic Nikolai Meşcereakov. Garda de corp a lui Lenin, Piotr Pakaln, a asistat la scenă[39]:

> Dar, de vreme ce tovarăşul Meşcereakov nu a fost servit cu ceai în timpul vizitei sale, Nadejda Konstantinovna i s-a plîns lui Ilici, care a fost îngrozitor de tulburat şi în aceeaşi zi le-a mustrat atît pe Maria, cît şi pe Saşa [menajera] pentru lipsa lor de atenţie faţă de oaspeţi şi le-a poruncit ca din acel moment să-i ivite la masă pe toţi cei care mai calcă pragul casei.

Maria avea o altă versiune cu privire la acea întîmplare. Într-adevăr, reacţia lui Lenin fusese tăioasă: „Un tovarăş a bătut atîta drum pînă la o casă ca asta şi nu s-a obosit nimeni să-i dea de mîncare”. Maria însă a negat că ar fi avut vreo răspundere, spunînd că ea „sperase” că Nadia se va ocupa de Meşcereakov.

Potrivit Mariei, replica lui Lenin a fost: „Se ştie cît se poate de bine că e prea neglijentă [*fefiola*] ca să te poţi baza pe ea”[40]. Deşi expresia nu sugera că era în totalitate de acord cu sora sa, era un mod jignitor de a vorbi despre propria-i soţie.

Nadia şi Maria, soţia şi sora lui Lenin, se luptau pentru influenţa asupra lui. Fiecare îi şuşotea la ureche greşelile celeilalte. S-ar părea că Lenin nu voia să ia partea vreuneia din ele în mod deschis şi irevocabil. Întotdeauna exploatase sentimentele rudelor sale în avantajul propriu. Problema la mijlocul anului 1922 era că, din cauza stării proaste de sănătate, Lenin nu se mai afla într-o poziţie dominantă. Cel mai mult avea nevoie ca Nadia şi Maria să se potolească şi să găsească un *modus vivendi*. În lunile care au urmat, ele au încercat să se stăpînească, însă continuau să aibă puncte de vedere diferite despre recuperarea lui. Maria credea că era o prostie din partea profesorului Klemperer, al cărui renume a avut de suferit după ce-l încurajase pe Lenin să facă operaţia la gît în aprilie, să-l lase pe acesta să citească presa şi să discute cu politicienii veniţi în vizită[41]. Spre deosebire de ea, Nadia simţea că în lipsa unei minime activităţi politice Lenin se va demoraliza şi-i satisfăcea – ba chiar uneltea în acest sens – solicitările de a se informa.

Nadia părea să aibă mai multă influenţă, poate şi doar pentru că îi făcea pe plac încăpăţînatului ei soţ. De asemenea, ştia mai bine cum să-l ia. Maria învăţase să facă fotografii ca să-şi imortalizeze fratele pentru posteritate[42], însă Nadia era cea care petrecea cu el ore în şir, convingîndu-l că şi-ar putea reveni. De asemenea, îl ajuta cu activităţile manuale despre care medicii spuseseră că îi vor fi necesare. Printre acestea era şi împletitul coşurilor[43]. Drumul spre recuperare era presărat cu piedici. Într-o zi Lenin făcea progrese şi arăta aproape ca înainte de atacul din mai 1922, în altă zi putea să şchiopăteze sau chiar mai rău. Cădea deseori şi trebuia să fie dus înapoi în dormitor. Starea lui de spirit, în mod deloc surprinzător, era schimbătoare. Insista să se întoarcă la Kremlin şi să preia din nou controlul. Mereu avusese reţineri să-i lase pe alţii să preia comanda supremă, iar convalescenţa impusă îl făcea excesiv de impulsiv. Putea să facă o criză de nervi chiar şi la cel mai mic refuz. Propensiunea spre un astfel de comportament existase şi înainte, însă în această perioadă Lenin era foarte iritabil

şi chinuit de obsesii. Deşi îi mărturisise asta profesorului Darkevici în martie, nu se controla şi probabil că nici nu putea să se controleze.

Astfel, în iulie, Lenin a anunţat că era nevoie de o transformare a întregului Comitet Central, cu cei douăzeci şi şapte de membri ai săi aleşi sub egida sa la al Unsprezecelea Congres al Partidului. A avut insolenţa să sugereze că numărul membrilor Comitetului Central trebuia redus la doar trei şi că nici unul dintre cei mai influenţi lideri ai partidului – Troţki, Stalin, Zinoviev, Kamenev, Dzierżyński şi Buharin – nu ar trebui să fie inclus. Lenin propunea ca din Comitetul Central să facă parte secretarii acestuia, Molotov şi Kuibîşev, şi vicepreşedintele Sovnarkomului, Rîkov. Şi, de parcă nu-i ofensase îndeajuns, sugera ca Zinoviev, Kamenev şi Tomski, cel care în anul precedent fusese în dizgraţiile lui Lenin, să se subordoneze acestora ca membri candidaţi. Lenin pretexta că actuala componenţă a Comitetului Central era prea obosită ca să-şi mai îndeplinească în mod corespunzător funcţiile. Membrii săi aveau nevoie şi ei de o perioadă de convalescenţă[44]. Prin aceste critici revoltătoare la adresa eficienţei tovarăşilor săi, aproape că susţinea explicit că numai el avea darul de a conduce Comitetul Central. Era o afirmaţie la care a revenit în ultimele săptămîni ale anului 1922, cînd a dictat ceea ce avea să fie cunoscut drept Testamentul Politic al lui Lenin. Adesea, modestia afişată de el era încîntătoare, însă sub aceasta se ascundea aroganţa celui care credea în dreptul său natural de a fi conducătorul suprem.

Planul unui Comitet Central cu trei membri era necugetat. Lui Molotov, Kuibîşev şi Rîkov le lipsea autoritatea necesară pentru a se impune în faţa celorlalţi lideri; mai mult decît atît, nu exista nici un punct în regulamentul partidului care să permită înlocuirea unui Comitet Central în intervalul dintre congrese. Lenin îşi pierduse simţul măsurii politice, iar Comitetul Central avea toate argumentele ca să refuze în scris validarea planului său. Cel mai bine era ca fondatorul partidului bolşevic şi al statului sovietic să fie ignorat pînă cînd avea să revină la o stare psihică mai normală.

27

Dispute pînă la sfîrşit

Septembrie-decembrie 1922

Cu toate că era blocat la Gorki şi se simţea foarte rău, Lenin se aştepta să aibă în continuare ultimul cuvînt în luarea deciziilor politice. În primele luni ale lui 1922 existaseră discuţii pe patru teme care-l preocupau în mod deosebit. În privinţa a două dintre ele, pînă la atacul cerebral din mai, Lenin avusese în mare parte cîştig de cauză. Prima dintre ele fusese Conferinţa de la Genova. Fără să se opună prea vehement, Politburoul a acceptat să fie îndrumat de Lenin, acordînd prioritate unui acord germano-sovietic în detrimentul încheierii unei înţelegeri multilaterale cu puterile europene în general. A doua temă se referea la modalităţile de exercitare a controlului politic în Rusia. Lenin i-a convins pe tovarăşii săi din Politburo că era momentul propice pentru a-i ataca pe duşmanii statului sovietic: socialiştii-revoluţionari, menşevicii, Biserica Ortodoxă Rusă şi personalităţile antibolşevice marcante din filosofie, arte şi ştiinţe. Politica nu a urmat în toate detaliile direcţia impusă de Lenin, însă strategia de ansamblu nu i-a fost refuzată. Conflicte cu conducerea centrală a partidului au apărut cu privire la a treia şi a patra temă. Una se referea la limitele monopolului statului asupra comerţului exterior, iar cealaltă la structura constituţională interrepublicană a statului sovietic. Nici una dintre aceste chestiuni nu era de o importanţă fundamentală, însă disputele pe marginea lor au scos la iveală fisuri în conducerea partidului, care au continuat să aibă

consecinţe mulţi ani mai tîrziu.

Stalin se afla printre cei care i s-au opus lui Lenin atît în discuţiile pe tema comerţului exterior, cît şi în cele pe tema constituţiei. În privinţa monopolului asupra comerţului exterior, Stalin pur şi simplu a urmat direcţia majorităţii Politburoului. În cazul constituţiei însă, el a fost cel care a condus opoziţia faţă de Lenin. Stalin, secretarul general al partidului. Stalin, omul pe care Lenin îl folosise ca instrument de comandă în Politburo. Stalin, care fusese aliatul lui Lenin în disputele interne ale partidului în 1920-1921. Stalin, aghiotantul şi loialistul. Acelaşi Stalin contesta supremaţia lui Lenin în privinţa luării deciziilor politice.

Lenin era extrem de iritat de propunerea de a anula monopolul statului. Vladimir Miliutin şi Grigori Sokolnikov, tovarăşii săi din Comitetul Central, susţineau că schimburile comerciale între state ar putea duce la regenerarea economică internă. Lenin nu era de acord, insistînd că Noua Politică Economică trebuia păstrată în limitele pe care le stabilise în 1921. Statul sovietic, susţinea el, trebuia să menţină monopolul asupra marii industrii, a sistemului bancar şi comerţului exterior. Înainte, el fusese cel care insistase că Politburoul trebuia să fie pragmatic şi să extindă cadrul în care opera Noua Politică Economică. Asta considerau şi Miliutin şi Sokolnikov că făceau prin sugestia lor de a li se permite capitaliştilor să exporte şi să importe anumite bunuri fără să fie nevoiţi să treacă prin instituţiile comerţului de stat, adăugînd că, în practică, monopolul încuraja contrabanda în rîndul comercianţilor particulari. Miliutin şi Sokolnikov erau susţinuţi de cîţiva dintre tovarăşii cei mai de vază ai lui Lenin: Kamenev, Buharin şi Stalin. Cu toate acestea, Lenin era convins că dezbaterea legată de comerţul exterior implica probleme de principiu şi era hotărît să menţină partidul pe linia versiunii sale cu privire la NEP.

Cea de-a doua temă majoră de dezbatere din vara anului 1922 a fost propunerea lui Stalin de restructurare constituţională a statului sovietic. Lenin şi Stalin se contraziseseră deja pe această temă în 1920[1]. Stalin considera că era cel mai bine ca Republica Sovietică Federativă Socialistă Rusă (RSFSR) să încorporeze toate celelalte republici sovietice independente. Astfel, Ucraina, Bielorusia, Azerbaidjanul, Armenia şi Georgia ar fi devenit parte din RSFSR. Lenin se opunea vehement, susţinînd formarea unei

Uniuni a Republicilor Sovietice din Europa şi Asia. Într-o astfel de uniune, RSFSR ar fi rămas doar o republică sovietică printre alte republici sovietice, precum Ucraina, Bielorusia, Azerbaidjan, Armenia şi Georgia.

Luptele se purtau atît pe tema comerţului exterior, cît şi pe tema constituţiei. Opozanţii lui Lenin se simţeau derutaţi, din moment ce nici unul dintre ei nu propusese cu adevărat renunţarea completă la monopolul de stat asupra comerţului exterior. Obiectivul lor nu era o anulare totală, ci una parţială. Lenin nu doar că interpreta greşit ţelul lor, ci îi şi trata de parcă aduseseră o ofensă principiilor marxismului – Sokolnikov a fost luat în vizor, Lenin adresîndu-i o tiradă plină de insulte personale. La fel de derutantă era şi abordarea de către Lenin a problemei constituţiei statului. Nu voia slăbirea controlului strict al partidului şi guvernului de la Moscova asupra „teritoriilor de graniţă”. Lenin şi Stalin erau pe aceeaşi lungime de undă în privinţa angajamentului lor faţă de statul multinaţional cu partid şi ideologie unice. Divergenţele lor vizau mai curînd aspectele de ordin secundar decît pe cele de ordin primar ale politicii. Cu toate acestea, lui Lenin i s-a părut oportun să-i atace pe Stalin şi pe susţinătorii săi folosind un limbaj extrem de acid, iar membrii Politburoului nu reuşeau să-şi explice de ce.

Membrii de frunte ai partidului puneau acest comportament pe seama bolii şi a îndepărtării lui Lenin de treburile politice cotidiene. Chiar şi în dezbaterile privind Conferinţa de la Genova şi represiunile politice interne – dezbateri în urma cărora a obţinut ce şi-a dorit – Lenin avusese o atitudine dezagreabilă faţă de Gheorghi Cicerin, Nikolai Buharin şi Karl Radek. Astfel, irascibilitatea sa ţinea de un anumit tipar cu care medicii săi se obişnuiseră de mult. În iunie 1922, Lenin scrisese Politburoului solicitînd să fie „eliberat” de profesorul Klemperer şi „descotorosit” de profesorul Förster, adăugînd: „Ruşii nu pot suporta meticulozitatea nemţească”[2]. Atitudinea lui li s-a părut tovarăşilor săi puţin artificială, din moment ce el fusese mereu meticulos în problemele sale personale şi profesionale şi le ceruse şi celorlalţi să fie la fel. Dacă exista cineva – cu excepţia lui Troţki – care părea să se încadreze în stereotipul rus referitor la un neamţ, acela era Lenin. Dacă exista cineva care să fi ieşit în evidenţă făcînd

aprecieri nefavorabile la adresa ruşilor în comparaţie cu nemţii, acela era Lenin. Deloc surprinzător, Politburoul i-a ignorat cererea de a-i trimite pe specialiştii germani înapoi în Germania şi a început să înveţe cum să-l calmeze, în speranţa că, însănătoşindu-se, Lenin va deveni un coleg mai puţin inflexibil.

Lenin vedea însă altfel lucrurile. A început să-l identifice pe Stalin cu răufăcătorul universal. În 1912, îl admirase, numindu-l „minunatul georgian”[3], iar după Revoluţia din Octombrie îi atribuise sarcini de stat care cereau forţă brută şi lipsă de scrupule. Nu avea însă o părere la fel de bună despre celelalte trăsături ale lui Stalin. Acesta avea obiceiuri pe care Lenin le considera vulgare şi neplăcute. Odată, cînd Stalin începuse să pufăie din pipă, Lenin a răbufnit: „Uite şi la asiaticul ăsta, tot ce poate să facă e să sugă!”. Respectuos, Stalin şi-a scos pipa din gură[4]. Era neobişnuit ca Lenin să fie atît de nepoliticos; fusese educat în spiritul unui comportament social decent. Mai mult, avea nevoie ca tovarăşii săi să creadă că avea o părere bună despre ei şi vedea cît de tare se supărau oamenii pe Troţki şi Zinoviev. În Lenin revoluţionarul insensibil supravieţuise şi Lenin delicatul gentleman european rus; în termeni naţionali, sociali şi culturali, Lenin era cam snob.

Permitea să se vadă asta doar atunci cînd lăsa garda jos. Aşa cum nota Maria Ilinicina, la început Lenin se comportase diferit[5]:

> V.I. avea multă stăpînire de sine şi ştia foarte bine cum să-şi mascheze şi să nu-şi dezvăluie atitudinea faţă de oameni atunci cînd simţea că era mai înţelept să n-o facă dintr-un motiv sau altul. [...] Cu atît mai mult se stăpînea în privinţa tovarăşilor cu care venea în contact prin natura muncii sale. Pentru el, prioritară era cauza; ştia cum să subordoneze ceea ce era personal cauzei, iar elementul personal nu s-a impus şi nu l-a dominat niciodată.

Acum, dispreţul plin de mînie pe care îl avea faţă de Stalin înlătura asemenea reţineri. Maria Ilinicina a încercat să-l avertizeze pe Lenin că adversarul său era mai inteligent şi, prin urmare, mai periculos decît îşi imagina el. Lenin însă i-a retezat-o: „În nici un caz nu este inteligent!”. Aşa grăit-a strălucitul gimnazist, emigratul poliglot şi ideologul şef al partidului. Avea să înveţe, în ultima lecţie a vieţii sale politice, că inteligenţa nu era monopolul celor

care aveau competenţă culturală formală.

Cîmpul de luptă era pregătit pentru trei bătălii politice. În cursul verii, două dintre ele s-au intensificat: bătălia pentru monopolul de stat asupra comerţului exterior şi cea pentru noua constituţie. În ambele cazuri, Lenin vedea în Stalin portdrapelul campaniei împotriva strategiilor care aveau încuviinţarea sa. Cea de-a treia bătălie era rezultatul celorlalte; şi era o bătălie pe care Lenin nu anticipase că va trebui să o ducă. Era bătălia despre care a decis în cele din urmă că era strict necesară dacă voia să-l înlăture pe Iosif Stalin din funcţia de secretar general al partidului.

Dacă starea de sănătate a lui Lenin nu s-ar fi deteriorat, bătăliile acestea abia de-ar fi meritat să apară într-o notă de subsol a istoriei comunismului sovietic. Probabil că Lenin l-ar fi destituit pe „minunatul georgian" din funcţia de secretar general şi l-ar fi înlocuit cu un funcţionar mai obedient. Stalin ar fi îndurat o perioadă de umilinţă tăcută. Chiar şi aşa, nu e sigur că întreaga carieră politică a lui Stalin s-ar fi sfîrşit. De exemplu, în mod cert şi-ar fi păstrat calitatea de membru al Comitetului Central. Lenin nu putuse să-l înlăture pe Tomski în 1921, cu toate că acesta sfidase o decizie a Comitetului Central. În 1922, Stalin nu se făcea vinovat de o astfel de infracţiune. La urma urmei, a nu fi de acord cu Lenin nu era o încălcare a regulilor partidului. De asemenea, Stalin nu era singur în susţinerea acelor măsuri care-l iritau pe Lenin. Cum se întîmpla de obicei cînd nu obţinea ceea ce-şi propunea, Lenin a devenit abuziv cu rivalii săi. Meritele disputei dintre cei doi din acea lungă vară fierbinte au tins să fie umbrite de preocuparea pentru starea de sănătate a lui Lenin. În ce ne priveşte, o influenţă o au şi cunoştinţele noastre retrospective despre atrocităţile comise de Stalin în anii 1930 şi ulterior – în legătură cu care Lenin nu a avut nici un presentiment.

Totuşi, discuţiile despre viitoarea constituţie au dus la prima ciocnire. În rîndul comuniştilor din republicile sovietice exista deja o anumită nelinişte legată de planul lui Stalin de a le încorpora ţările în RSFSR. Comitetul Central Georgian a spus-o răspicat. Lui Lenin nu-i plăcea proiectul lui Stalin şi îl suspecta că recurgea la intimidări pentru ca republicile sovietice să-l accepte. Stalin i-a scris lui Lenin ca să se justifice. Simţea că Lenin trebuia să înţeleagă că în teritoriile de graniţă naţionalismul era în

ascensiune şi că strategia pe care Lenin o propunea nu avea să facă altceva decît să încurajeze fenomenul şi să sporească complexitatea structurilor administrative. Stalin voia să confere republicilor sovietice un statut „autonom” în cadrul RSFSR şi să le împiedice să intre într-o organizare de tip federal la paritate cu RSFSR. O comisie de partid a Orgburoului a ratificat proiectul lui Stalin pe 23 septembrie 1922.

Lenin detesta ideea „autonomizării”, asemuind-o cu „şovinismul velicorus”. Trei zile mai tîrziu, cînd i-a expus lui Stalin punctul său de vedere într-o conversaţie care a durat două ore, Stalin a dat înapoi şi a acceptat să renunţe la „autonomizare” în favoarea formării unei Uniuni a Republicilor Sovietice din Europa şi Asia. Acesta era genul de proiect pe care Lenin îl susţinuse în discuţiile cu Stalin însuşi la mijlocul anului 1920. Totuşi, Stalin nu renunţase cu totul la luptă. A doua zi a scris Politburoului o notă, propunînd ca Uniunea să nu aibă organe legislative distincte de cele ale RSFSR. De asemenea, l-a fentat pe Lenin, schimbînd numele în Uniunea Republicilor Socialiste Sovietice (URSS). Mai mult, Stalin a insistat că Georgia să formeze, împreună cu Armenia şi Azerbaidjan, o Federaţie Sovietică Transcaucaziană care să intre în URSS pe picior de egalitate cu RSFSR şi Republica Sovietică Ucraineană; astfel, s-a opus pretenţiilor Georgiei de a avea acelaşi statut ca RSFSR. Kamenev l-a avertizat pe Stalin să înceteze să mai provoace: „Ilici s-a pregătit de război pentru apărarea independenţei [republicilor sovietice]”. Stalin nu s-a alarmat, dovedind că era un lider în devenire: „După părerea mea, trebuie să dăm dovadă de fermitate împotriva lui Ilici”.

Cînd Kamenev i-a spus că nu făcea decît să înrăutăţească situaţia, Stalin l-a tratat cu indiferenţă. Cum era de aşteptat, Lenin a răbufnit: „Şovinismului velicorus îi declar o luptă pe viaţă şi pe moarte”. După o vară de convalescenţă, era hotărît să revină şi să lupte la Moscova. Era o prostie din partea lui, deoarece recuperarea după accidentul cerebral fusese întreruptă de alte atacuri. Avusese unul în iunie, după o plimbare prin parcul din Gorki, şi un altul în iulie, în acelaşi context, în urma căruia nu-şi mai putea folosi partea dreaptă a corpului. De asemenea, şi în august existaseră zile în care era infirm[6]. Cu mari eforturi, şi-a reluat activitatea intelectuală. A trimis secretare la biblioteci

pentru a căuta cărţile pe care le voia – în special, ceruse *ABC-ul comunismului* de Buharin[7]. De asemenea, a început să contribuie la colecţia de amintiri a Annei Ilinicina, scriind despre Nikolai Fedoseev, vechiul său prieten marxist din perioada petrecută la Kazan[8]. Trecînd peste obiecţiile medicilor şi îndoielile Politburoului, pe 2 octombrie 1922, Lenin a părăsit conacul de la Gorki şi s-a întors cu maşina la Kremlin, unde s-a reinstalat în apartamentul său de lîngă sălile Sovnarkomului din vechea clădire a Senatului. A doua zi a prezidat obişnuita şedinţă a Sovnarkomului, iar pe 6 octombrie a făcut acelaşi lucru la plenul Comitetului Central al Partidului. Încerca să-i impresioneze pe toţi cu capacitatea sa de a-şi relua îndatoririle oficiale.

Totuşi, Lenin nu mai semăna deloc cu cel care fusese şi nu i-a putut induce în eroare pe tovarăşii săi cînd a trebuit să păstreze aparenţele la cele două întîlniri importante. Tovarăşii au încercat să evite un conflict la şedinţa Sovnarkomului, ceea ce nu a făcut decît să-l irite[9]. Nu puteau face nimic cum trebuie. Dacă s-ar fi certat cu Lenin, era posibil să aibă un nou atac cardiac; dacă n-o făceau, rezultatul putea fi acelaşi, pentru că Lenin era iritat de politeţea lor excesivă. Plenul Comitetului Central a început ceva mai bine, însă pe la jumătatea lucrărilor Lenin a acuzat o durere de dinţi şi a trebuit să se retragă în apartamentul său[10]. Deşi s-a întors în zilele următoare la alte întruniri, prestaţiile sale erau slabe. De aceea era extrem de nervos şi se inflama pentru orice fleac. Secretara sa, Lidia Fotieva, se temea să nu facă un nou infarct şi le-a cerut discret tuturor să nu se ridice de pe scaune şi să nu vorbească între ei în timpul şedinţelor. Orice lucru care-l putea irita pe Lenin trebuia evitat[11]. Nu era în deplinătatea capacităţii lui mentale. Uneori, cînd vorbea uitîndu-se pe un text scris, pierdea şirul şi repeta paragrafe întregi fără să-şi dea seama.

Kamenev, Stalin şi Zinoviev s-au întîlnit ca să discute despre situaţia lui Lenin, însă nu au ajuns la o concluzie în privinţa a ceea ce trebuia făcut[12]. Ştiau că, dacă-l trimiteau înapoi la Gorki, avea să-i acuze că foloseau boala lui ca pretext pentru a-l înlătura de la dezbaterile despre comerţul exterior şi constituţie. Aşa că l-au lăsat în pace. De fapt, Lenin era deja pe punctul de a obţine ce voia pe tema constituţiei. La plenara Comitetului Central de pe 6 octombrie fusese susţinut de Buharin şi Kamenev, iar Stalin nu îndrăznise să-i

conteste principalele solicitări. Lenin a făcut o singură concesie – şi nici aceea decisivă –, acceptînd ca statul sovietic să se numească Uniunea Republicilor Socialiste Sovietice, şi nu Uniunea Republicilor Sovietice din Europa şi Asia. A fost formată o comisie de partid, sub conducerea lui Stalin, care să pregătească textul final pentru Congresul Sovietelor din decembrie. Între timp, Lenin i-a trimis un mesaj lui Kamenev, cerîndu-i să le permită comuniştilor georgieni accesul la documentele importante pentru susţinerea punctului lor de vedere. Voia să-i taie aripile lui Iosif Stalin[13].

Lenin a continuat să-şi forţeze limitele şi pe 13 noiembrie a vorbit la cel de-al Patrulea Congres al Cominternului. Discursul său a fost incoerent pe alocuri, însă Lenin avea suficientă energie şi experienţă ca să-şi ducă pînă la final cuvîntarea. Totuşi, prietenii săi erau îngrijoraţi de înrăutăţirea stării sale de sănătate. Buharin scria[14]:

> Cînd Lenin s-a îndreptat spre tribună, ni s-a rupt inima. Am văzut cu toţii cît efort i-a cerut cuvîntarea. Apoi am văzut că încheie. Am alergat spre el şi l-am învelit cu haina mea de blană; era leoarcă de epuizare, cămaşa îi era udă şi avea broboane de sudoare pe frunte. Apoi, brusc, şi-a dat ochii peste cap.

Delegaţii la congres l-au aplaudat pe Lenin fără să aibă vreo bănuială că recuperarea sa putea fi compromisă. Delegaţii din străinătate, în special, voiau să-l vadă şi să-l audă pe omul sub a cărui conducere aşteptau triumful comunismului în întreaga lume. Tovarăşii săi din conducerea centrală a partidului greşiseră însă cînd i-au permis să ţină un discurs, şi ştiau asta. După Congresul Cominternului, au încercat din ce în ce mai mult să-i limiteze activitatea, indiferent de voinţa lui. Se întrebau, în conversaţiile lor private, dacă Lenin avea să scape vreodată de boala sa, oricare ar fi fost aceasta.

Stalin şi amicii săi se simţeau mai liberi să acţioneze cum voiau. Liderii comunişti georgieni îl enervaseră pe Stalin la culme, iar Ordjonikidze, un aliat apropiat al lui Stalin, i-a numit, la o întrunire în Tbilisi, „ticăloşi şovinişti”. Membrii Comitetului Central georgian au protestat demisionînd în masă şi plîngîndu-i-se

lui Lenin. O vreme, Lenin i-a ignorat, mai ales că nici el nu era de acord cu cererea conducerii comuniste georgiene de a nu include Georgia în Federaţia Transcaucaziană. De asemenea, a fost de acord cu ideea lui Stalin de a trimite o comisie condusă de Dzierżyński să analizeze situaţia din Georgia. Tensiunea în rîndul comuniştilor de la Tbilisi era enormă. La sfîrşitul lui noiembrie, Ordjonikidze era atît de furios că fusese acuzat că se comportă ca un sol împărătesc, încît l-a bătut pe un oarecare Kobacidze, un susţinător al lui Mdivani. Lenin era îngrijorat de situaţia din Georgia, în pofida faptului că nu avea informaţii exacte despre evenimentele de acolo, şi le-a cerut secretarelor sale să afle cînd trebuia să se întoarcă Dzierżyński. În realitate, Dzierżyński era de acord cu Stalin în chestiunea constituţională şi a muşamalizat în raportul său comportamentul lui Ordjonikidze în Transcaucaz. Dar cînd a stat de vorbă cu Lenin la Moscova, pe 12 decembrie, Dzierżyński nu s-a putut abţine şi a povestit ce păţise nefericitul Kobacidze.

Lui Lenin îi era limpede că Stalin nu se recunoscuse învins în privinţa constituţiei URSS şi că trebuia să reia lupta pe care credea că o cîştigase pe 6 octombrie. Nu era vorba numai despre o luptă pentru a restabili o strategie oficială deja convenită. Faptul că Stalin îl protejase pe Ordjonikidze însemna şi consfinţirea folosirii violenţei de către un oficial al partidului împotriva altuia. Lenin era îngrozit. Cu mult timp în urmă, în 1903, îl oprise pe Aleksandr Şotman să-l ia la bătaie pe un menşevic pe străzile Londrei. Acum îl critica pe Ordjonikidze nu numai pentru prostia lui, ci şi din considerente morale.

În general, lui Lenin nu-i păsa de codurile de morală. În adîncul sufletului era însă un romantic, un revoluţionar devotat. Existau anumite lucruri – doar cîteva – pe care un marxist nu trebuia să le facă nici măcar dacă era provocat. Marxiştii trebuiau să fie dedicaţi marxismului şi să nu-şi trateze ideile cu superficialitate. Marxiştii trebuiau să fie nişte luptători şi puteau să intre în dispute verbale, însă ideea de a se lua la pumni pentru a rezolva o ofensă era de neconceput. Ei trebuiau să ofere un exemplu de decenţă civică, iar agresîndu-l pe Kobacidze, Ordjonikidze făcuse partidul de ruşine. Lenin îl criticase pe Ordjonikidze şi în 1920 pentru că se ţinea de beţii şi umbla cu femei uşoare[15]. Toţi membrii

Politburoului cunoşteau firea rebelă a lui Ordjonikidze, iar Lenin le reproşa lui Stalin şi Dzierżyński că îi ascunseseră adevărul. Tot ce aflase despre felul în care era tratată conducerea comunistă georgiană îl ducea pe Lenin la o singură concluzie: Stalin se afla în fruntea unei mişcări care se îndrepta spre şovinism autoritar în interiorul partidului. Nu conta că Stalin însuşi era georgian. Se comportase ca un imperialist rus, iar acest lucru era scandalos.

Dacă nu ar fi avut o nouă criză, Lenin ar fi reluat campania împotriva lui Stalin. Între 24 noiembrie şi 2 decembrie a avut cinci colapsuri[16]. Pe 13 decembrie, la o zi după conversaţia sa cu Dzierżyński, a mai avut două atacuri severe şi chiar au existat unele temeri că nu va mai trăi pînă a doua zi[17]. Doctorul Kojevnikov şi profesorul Kramer, care s-au grăbit să-i vină în ajutor, i-au spus că, dacă nu respectă regimul de „repaus complet", nu va supravieţui. Dar îndărătnicul lor pacient nu le-a dat ascultare. A sunat-o pe Lidia Fotieva, secretara sa, şi a făcut pregătirile pentru „a-şi pune lucrurile în ordine"[18].

Se gîndise de multe ori că boala îi va fi fatală; dar din acea zi a început să schiţeze modul în care avea să-şi lase amprenta asupra partidului său şi asupra revoluţiei. A refuzat să fie dus la Gorki, unde ştia că-i va fi greu să-şi asume vreun rol politic. Pentru medicii specialişti şi asistenţi, intenţiile sale erau foarte clare. Avea să locuiască în continuare la Kremlin şi, din moment ce nu mai putea să scrie citeţ, avea să le dicteze secretarelor sale de la Sovnarkom. Înţelegea că putea să moară subit şi că, dacă dorea să lase o moştenire, trebuia să scrie un fel de testament politic. În acest scop, trebuia să cîntărească pe cine urma să recomande ca succesor sau succesori. Cel mai mult se gîndea la viitorul revoluţiei. De fapt, asta făcea de luni de zile. În toamna lui 1922, îi striga agitat Mariei Ilinicina: „Care nemernic dintre noi are de gînd să trăiască pînă la 60 de ani?". Apoi îi explicase că-şi dorea ca, atunci cînd va muri, puterea să treacă cumva de la generaţia sa la cea a bolşevicilor care aveau douăzeci şi ceva de ani[19].

Îngrijorarea lui Lenin în legătură cu revoluţia sporise. Celorlalte două probleme care încă îl preocupau – comerţul exterior şi republicile non-sovietice – li se adăugase animozitatea politică faţă de Stalin. Nu era convins nici că menţinerea represiunii interne era în continuare o prioritate pentru tovarăşii săi. Lui Lenin

începea să i se pară, slăbit şi febril cum era, că strategiile convenite în Politburo se erodau. Confruntat cu posibilitatea unei morţi iminente, simţea nevoia să se asigure că revoluţia va prospera şi atunci cînd el nu va mai fi. Timpul nu era de partea sa.

Pe 13 decembrie la amiază, după ce Kojevnikov şi Kramer au plecat, Lenin a chemat-o pe Fotieva la apartamentul său din Kremlin. Era mai îngrijorat de politicile conducerii centrale a partidului decît de un nou atac. I-a dictat o scrisoare despre bătrînul istoric N.A. Rojkov, fost menşevic, pe care Lenin încercase de luni de zile să-l deporteze sau măcar să-l trimită în exil la Pskov (unde Lenin fusese trimis în 1900 după eliberarea din exilul siberian). Lenin considera amînarea deciziei ca pe un semn al reticenţei tot mai mari din partea Politburoului de a accepta strategia lui privind măsurile de represiune necesare şi cerea ca Rojkov să fie deportat neîntîrziat[20]. O a doua scrisoare le era trimisă lui Troţki şi altora pe tema monopolului asupra comerţului exterior[21]. O a treia, despre delegarea atribuţiilor sale de la Sovnarkom, era pentru Kamenev, Rîkov şi Ţiurupa. De asemenea, a avut şi o întrevedere de două ore cu Stalin[22], care avea să se convingă de încăpăţînarea lui Lenin. Deşi se împăcase cu ideea de a-şi delega responsabilităţile executive zilnice, Lenin nu renunţase să spere că va ţine discursul inaugural la Congresul Sovietelor[23]. Era clar că nu avea de gînd să tolereze nici o deviere de la politicile sale preferate. Stalin a acceptat să renunţe la opoziţia sa în problema monopolului statului asupra comerţului exterior[24], însă Lenin încă nu se simţea încrezător în această privinţă şi aştepta cu înfrigurare din partea Comitetului Central să ia o decizie în favoarea sa.

Situaţiile extreme au nevoie de soluţii pe măsură. Cum Stalin nu mai era aliatul său, Lenin a apelat la cel împotriva căruia formase o alianţă împreună cu Stalin. Acesta era Troţki. Ca şi Lenin, Troţki susţinea monopolul statului asupra comerţului exterior, iar Lenin i-a cerut să vorbească în numele său la următoarea şedinţă plenară a Comitetului Central[25].

Era o mişcare fără precedent. Lenin încercase şi înainte să aibă cît mai mulţi aliaţi şi evitase să manifeste vreo preferinţă clară pentru vreunul dintre ei. Nici măcar alegerea premeditată a lui Stalin ca aliat, în aprilie 1922, nu implicase o distanţare deliberată

de Zinoviev, Kamenev şi Buharin. Prin acest *rapprochement* faţă de Troţki, Lenin lăsa efectiv să se înţeleagă că, în chestiunile interne ale partidului, acorda prioritate acestei relaţii. O asemenea manevră era o dovadă a disperării lui Lenin. Firea vanitoasă şi aroganţa lui Troţki îl enervaseră încă dinainte de Revoluţia din Februarie 1917. În ochii lui Lenin, la negocierile de la Brest-Litovsk Troţki se dovedise un pozeur revoluţionar, iar „discuţia privind sindicatele", care agitase partidul în 1920-1921, îi dovedise nechibzuinţa şi lipsa de simţ practic. Lenin nu se putea convinge pe sine să-l placă. Uneori, se făcea „alb ca varul" de nervi din pricina stilului polemic al lui Troţki în conducerea centrală a partidului. Lui Lenin (incapabil să-şi recunoască propria aroganţă) i se părea că o aroganţă ca a lui Troţki era exagerată. Toate acestea însă trebuiau lăsate deoparte. *Realpolitik* îi cerea să treacă peste chestiunile de gust şi să lucreze în armonie cu Troţki.

Această necesitate a devenit mai acută pe 16 decembrie, cînd starea lui Lenin s-a înrăutăţit şi mai mult, el pierzîndu-şi temporar mobilitatea braţului drept şi piciorului drept[26]. Fără Troţki la şedinţa plenară a Comitetului Central de pe 18 decembrie, nu avea nici o garanţie că tovarăşii săi vor menţine monopolul asupra comerţului exterior. În ciuda durerilor fizice, mintea lui Lenin era concentrată asupra politicii. Poate se gîndea deja că, dacă Troţki se va dovedi de încredere la plenară, va putea să-l folosească şi în alte dezbateri politice. Chiar şi aşa, încă nu avea încredere deplină în el şi i-a cerut unui alt membru al Comitetului Central, Emelian Iaroslavski, să-i relateze cum s-au desfăşurat lucrările[27]. În timpul evenimentului, Comitetul Central s-a pliat cu uşurinţă după dorinţa lui Lenin[28]. După reafirmarea monopolului de stat asupra comerţului exterior, Lenin, în extaz, i-a scris noului său aliat, Troţki: „E ca şi cum am fi reuşit să cucerim o poziţie cu o simplă mişcare tactică, fără să fim nevoiţi să tragem vreun glonţ"[29]. În şedinţa de seară au fost aprobate şi liniile generale ale proiectului lui Lenin privind Uniunea Republicilor Socialiste Sovietice (URSS)[30]. Tot atunci a aflat cu satisfacţie şi că Politburoul îi acceptase cererea de exilare a lui Rojkov la Pskov[31]. Unul cîte unul, obiectivele lui Lenin privind politica partidului au fost îndeplinite.

Mai avea însă cîteva şi recunoştea că nu putea presupune că

mai avea mult de trăit. Avea dreptate să fie sceptic, mai ales în privinţa lui Stalin. Pe 21 decembrie, Orgburoul, în care Stalin era cel mai important membru, ratifica raportul lui Dzierżyński referitor la Georgia. Ordjonikidze scăpase de blam şi, la fel de deranjant, se luase decizia retragerii lui Mdivani şi a altor adversari ai lui Stalin din posturile lor din Tbilisi[32]. Stalin voia să se răzbune şi îşi propunea să submineze înţelegerea încheiată cu Lenin privind formalităţile Constituţiei URSS. Se pregătea o nouă confruntare între Stalin şi Lenin. Situaţia devenea tot mai tensionată.

Starea de sănătate a lui Lenin s-a înrăutăţit din nou în noaptea de 22 spre 23 decembrie, cînd a suferit un nou atac şi nu şi-a mai putut folosi deloc partea dreaptă a corpului. Rudele şi medicii săi aveau grijă de el cît de bine puteau, însă Lenin, ca de fiecare dată, a început să se gîndească la politică de îndată ce şi-a revenit. Trebuia să recurgă la tot felul de şiretlicuri din moment ce pe 18 decembrie Comitetul Central îi ordonase oficial să se retragă din viaţa publică pînă cînd avea să se refacă, iar Stalin fusese pus să supravegheze regimul său medical. Lenin le-a spus doctorilor că se temea că nu va putea adormi dacă nu i se dădea voie să-i dicteze ceva secretarei în legătură cu „o problemă care nu-i dădea pace". Medicii s-au lăsat înduplecaţi, iar secretara de serviciu Maria Volodiceva a fost chemată la apartament. Cînd a ajuns, Lenin încă se simţea foarte rău, dar a insistat: „Vreau să-ţi dictez o *scrisoare către congres*"[33]. Deşi nu a izbutit să dicteze mai mult de patru minute, stabilise esenţialul; spera că în următoarele cîteva zile va aşterne pe hîrtie preocupările şi planurile de ansamblu pe care le avea în minte şi le va face publice la următorul congres al partidului. Totul avea să fie „absolut secret". Scrisoarea a fost redactată în cinci exemplare închise în plicuri cu sigiliu de ceară. Lenin specificase că, în eventualitatea morţii sale, singura persoană care avea dreptul să deschidă scrisorile era Nadejda Konstantinovna[34].

Avea încredere totală în secretarele sale Lidia Fotieva şi Maria Volodiceva. Anterior apelase şi la serviciile Nadejdei Allilueva, cea de-a doua soţie a lui Stalin, dar, la începutul lunii, printr-o întîmplare favorabilă, aceasta încetase să mai lucreze ca secretară pentru el. Lenin era bucuros şi pentru că Stalin, Kamenev şi

Buharin hotărîseră pe 24 decembrie să-i permită să dicteze între cinci şi zece minute pe zi. Stalin înţelesese că, dacă era refuzat, Lenin îi putea face rău plîngîndu-se că restricţia era iraţională.

Totuşi, Stalin a greşit considerînd că nu risca nimic dacă îi îngăduia lui Lenin să-şi prelungească perioada de dictare. Lenin, pe lîngă că era infirm şi supărat, mai era şi furios. Viaţa de bolnav ţintuit la pat nu-l ajuta deloc să se calmeze. Era un om care se grăbea. Timp de cîţiva ani reflectase asupra problemei succesiunii politice sovietice şi uneori chiar vorbise despre asta. El şi Aleksandr Şlihter discutaseră despre moartea cîtorva dintre cunoştinţele lor boleşvice la sfîrşitul verii lui 1921. Şlihter îi spusese că partidul nu trebuia să-şi facă griji din pricina morţii veteranilor, din moment ce generaţia mai tînără era pregătită să preia frîiele. Lenin obiectase. „Lenin m-a privit în tăcere mult, mult timp, fără să-şi ia ochii de la mine. «Nu, te înşeli», a fost replica lui. «E prea devreme să plecăm. Mai e nevoie de încă cinci ani de pregătire.»”[35] Cuvintele acestea nu au fost rostite întîmplător: ele reflectau neliniştea pe care o simţea gîndindu-se la ce fel de conducere va avea partidul după ce el va părăsi scena. Ulterior, Lenin a evitat să mai vorbească despre asta. Temîndu-se însă că va muri curînd, s-a grăbit să-şi aştearnă concluziile pe hîrtie. Efortul era enorm. Lenin a încercat să-şi pregătească pledoaria cu grijă, pentru a nu fi nevoit să o refacă. Scria un testament politic pentru partidul său, aşadar trebuia să-şi exprime intenţiile cu acurateţe.

Ca scriitor, Lenin se obişnuise să vadă textul născîndu-se sub ochii săi pe măsură ce-l scria de mînă şi, bineînţeles, faptul că era atît de bolnav nu avea cum să-l ajute. Uneori făcea greşeli de gramatică, iar Volodiceva trebuia să-i corecteze ciornele. Ştia că munca aceasta i se părea lui Lenin înjositoare: „Ştiu că sînt răul tău necesar, dar e numai pentru scurt timp”[36]. În orice caz, problema era că mai întîi trebuia să aibă clar în minte ce voia să spună, iar stenografii erau nevoiţi de multe ori să aştepte la nesfîrşit ca el să rostească următoarea propoziţie. La un moment dat au încercat să o lase pe secretară într-o cameră alăturată, iar el s-o cheme doar după ce-şi punea gîndurile în ordine[37].

Lenin era hotărît să-şi termine testamentul într-un fel sau altul. Fotieva şi Volodiceva îi ofereau sprijin tehnic, dar încercau în acelaşi timp să-i ridice moralul. Un impact emoţional mai puternic

asupra lui îl aveau Nadejda Konstantinovna şi Maria Ilinicina. Soţia şi sora lui au făcut tot posibilul ca să poată sta cu el în fiecare zi. Nadejda Konstantinovna a mers pînă într-acolo încît i-a devenit, neoficial, asistentă în chestiuni de politică. Era o încălcare a termenilor regimului medical stabilit de Comitetul Central şi supravegheat de secretarul general Stalin. Nadejda Konstantinovna se bucura însă că putea îndeplini din nou rolul la care renunţase în aprilie 1917. Poate că-i plăcea natura lui conspirativă; îi amintea puţin de vremurile de demult cînd ei doi complotaseră să-i ducă de nas pe cei de la Ohrana. Mai presus de toate, Nadejda Konstantinovna a înţeles că, dacă Lenin va fi îndepărtat complet de politică, aşa cum ceruse Comitetul Central, zilele îi vor fi numărate. Lenin nu putea trăi fără politică. Prin urmare, Nadejda a continuat să-i spună ce ştia despre evenimentele de la Kremlin şi, în secret, îl punea în legătură cu alţi lideri de partid. Treptat, Lenin a început să se simtă mai bine.

Din nefericire, pe 22 decembrie, Stalin a aflat care era situaţia. A sunat-o pe Nadejda Konstantinovna şi i-a adresat cuvinte vulgare. Deja îngrijorată de starea de sănătate a lui Lenin, Nadejda Konstantinovna s-a simţit oprimată şi de Stalin. A doua zi, i-a scris lui Kamenev o scrisoare pătimaşă: „În ultimii treizeci de ani nu mi-a fost dat să aud nici măcar un singur cuvînt obscen din partea vreunui tovarăş; interesele partidului şi ale lui Ilici îmi sînt la fel de dragi mie cum îi sînt şi lui Lenin”. Astfel, Nadia apăra dreptul soţului ei de a rămîne activ politic şi preciza că, dacă Stalin avea de gînd să se comporte din nou agresiv, o va face pe propriul risc. Cît despre Lenin, atît timp cît mai putea să respire, era îndreptăţit să demareze planul de a lăsa prin testament partidului comunist şi statului sovietic moştenirea sa de idei, strategie şi personal.

28

Moarte în Casa Mare

1923-1924

Lenin a început să-şi dicteze testamentul politic pe 23 decembrie 1922. Voia să-şi prezinte personal ideile la următorul congres al partidului, însă, în eventualitatea în care i-ar fi fost imposibil, urma să le includă într-un testament. Iată cuvintele de început: „Aş recomanda insistent ca la acest congres să se adopte o serie de modificări în structura noastră politică”. Lenin înainta două propuneri. Prima viza acordarea unui anumit grad de autoritate legislativă Comisiei de Stat a Planificării, care pînă atunci făcea sugestii cu privire la strategia economică. A doua se referea la creşterea numărului de membri ai Comitetului Central al partidului de la douăzeci şi şapte la între cincizeci şi o sută[1].

În spatele acestor propuneri exista o strategie politică. Reformarea Comisiei de Stat a Planificării avea să sprijine gestionarea economiei de către guvern: Lenin încerca să profite în continuare de recenta lui alianţă cu Troţki şi trebuia să plătească un preţ. Troţki ceruse o întărire a rolului statului în ceea ce priveşte planificarea economică. În acelaşi timp, Lenin voia să-i constrîngă pe Troţki şi pe restul tovarăşilor săi. În acest scop, pleda pentru extinderea Comitetului Central prin includerea unor muncitori din industrie în componenţa acestuia. Considera că trebuiau luate măsuri pentru a preveni conflictele la nivelul conducerii centrale a partidului care ar fi putut ameninţa existenţa partidului şi supravieţuirea revoluţiei[2]. În următoarea perioadă,

pe care a petrecut-o dictîndu-i secretarei Maria Volodiceva, el a schiţat şi posibilitatea unei rupturi în partid. Îşi punea prea puţine speranţe în eficienţa interdicţiei celui de-al Zecelea Congres al Partidului privind activitatea facţională. Lenin afirma că Revoluţia din Octombrie se baza pe susţinerea a două clase sociale, muncitorimea şi ţărănimea, şi insista că interesele diferite ale acestora puteau deveni premisa pentru ca o parte a conducerii partidului să intre într-un conflict dezastruos cu alta[3].

Lenin s-a gîndit şi la persoanele care s-ar putea afla la conducerea acestor facţiuni: Troţki şi Stalin. Era departe de a se gîndi la Troţki ca la singurul său succesor, deşi la momentul respectiv era principalul său aliat. Testamentul continua într-o manieră neobişnuită. Lenin sugera, cum nu o mai făcuse nimeni la vremea aceea, că Stalin putea fi un candidat serios la succesiune. Troţki, Zinoviev, Kamenev şi Buharin aveau o imagine publică mai bună decît Stalin, care era ridiculizat de marele istoric al anului 1917, Nikolai Suhanov, ca fiind „o pată cenuşie".

După experienţele recente şi cunoscînd de multă vreme minusurile lui Troţki, Lenin putea să-l evalueze acum cu mai multă precizie pe Stalin[4]:

> Tov. Stalin, devenind secretar general, a concentrat în mîinile sale o putere nemărginită şi nu sînt convins că va şti întotdeauna să folosească cu destulă prudenţă această putere. Pe de altă parte, tov. Troţki, aşa cum s-a văzut încă din lupta dusă de el împotriva Comitetului Central în problema Comisariatului Poporului pentru Căile de Comunicaţie, se distinge nu numai prin aptitudini remarcabile. El este, poate, omul cel mai capabil din actualul Comitet Central, dar este peste măsură de arogant şi manifestă o preferinţă excesivă pentru latura pur administrativă a muncii.

Continuînd cu aceste caracterizări succinte, Lenin afirma că felul în care se comportaseră Grigori Zinoviev şi Lev Kamenev înainte de preluarea puterii în octombrie 1917 nu fusese întîmplător (deşi adăuga, mai degrabă paradoxal, că nu ar trebui învinovăţiţi din cauza asta). Critica ideile lui Nikolai Buharin, considerîndu-le exagerat de dogmatice şi nu întru totul marxiste. Îi reproşa lui Gheorghi Peatakov că aborda politica într-o manieră prea administrativă[5]. Lenin îşi testase cu iscusinţă colegii şi se declara

nemulţumit. Concluzia sa implicită, dar lipsită de echivoc, era că în partid nu exista nici un lider demn să-i succeadă.

Ipocrizia sa era uluitoare. Şi Lenin condusese fără suficientă grijă (Stalin), fusese obsedat de metodele administrative (Troţki şi Peatakov), se opusese excesului de optimism revoluţionar (Zinoviev şi Kamenev) şi avusese o abordare stranie a tradiţiei marxiste (Buharin). Cu toate acestea, acum pretindea – şi, evident, credea – că numai tovarăşii lui se făceau vinovaţi de aceste neajunsuri.

În trecut, Lenin se ferise să critice la modul general un tovarăş, exceptînd cazurile în care rupea legăturile politice cu acesta, iar ataşamentul tovarăşilor săi faţă de el era de aşa natură încît aproape că nu se cunosc situaţii în care vreunul să-l critice la modul general. Aproape, dar nu deloc. În 1921, avusese un conflict cu Peatakov cu privire la invitarea unor concesionari americani care să preia minele de cărbuni din Donbas. Potrivit lui Lenin, Peatakov arătase că e „lăudăros şi aderă la vechiul şi dăunătorul grup rusesc al celor care caută să folosească sabia pentru a doborî” un duşman periculos şi puternic. A primit în replică o scrisoare de la Peatkov, care i-a spus-o pe şleau[6]:

> Dumneata, Vladimir Ilici, te-ai obişnuit să priveşti totul la o scară prea mare, hotărînd asupra tuturor problemelor strategice importante de la sute de kilometri distanţă, în timp ce noi avem nevoie să rezolvăm micile probleme tactice de la trei kilometri depărtare sau, în cel mai bun caz, de la zece. Şi de aceea, în opinia mea, în această chestiune, dumneata cazi în capcana schematismului şi – dacă-mi este permis să-ţi plătesc cu aceeaşi monedă – a adevăratei lăudăroşenii.

Probabil că această contraacuzaţie îi stăruia lui Lenin în minte cînd şi-a scris testamentul. Peatkov atinsese un punct nevralgic, acelaşi pe care-l zgîndărise şi Nadejda Konstantinovna cînd îi reproşase lui Lenin că permisese acţiuni mărunte de huliganism printre muncitori şi se concentrase excesiv asupra politicii la nivel înalt.

Lenin însă nu-şi făcea autocritica nici măcar tangenţial. Nu există nimic în ceea ce s-a păstrat din ultimele sale zile de viaţă

care să sugereze cel mai mic regret cu privire la cursul general al carierei sale. Însă, la fel ca toţi liderii bolşevici, era conştient de trăsăturile negative ale bolşevismului: imaturitate administrativă, optimism exagerat şi lăudăroşenie, schematism şi scolasticism. Problema era că nici unul dintre lideri nu considera că era influenţat de asemenea caracteristici. Ca atare, Lenin pur şi simplu bănuia că numai tovarăşii săi trebuiau avertizaţi în această privinţă.

Ideile sale nu erau cu mult mai plauzibile decît teoria sa politică generală. În 1902 ridiculizase ideea că muncitorii ar putea avea un impact pozitiv asupra procesului revoluţionar pentru simplul fapt că erau muncitori. De ce, ne-am putea întreba, considera acum că o schimbare în structura socială a Comitetului Central ar putea salva de una singură revoluţia? Ce l-a făcut să creadă că viitoarea generaţie de muncitori bolşevici era mai pregătită să preia frîiele de la colegii săi? Ce l-a făcut să creadă că Troţki, Stalin şi ceilalţi nu erau capabili să depăşească toate piedicile pe care le-ar fi putut pune în calea lor nişte simpli muncitori din fabrici, care nu aveau nici o experienţă în politica la nivel înalt? De asemenea, cu siguranţă se înşela dacă credea că puterea partidului se baza pe sprijinul muncitorimii şi ţărănimii. Muncitorii fuseseră privaţi de majoritatea drepturilor lor politice; nici măcar nu puteau să facă grevă fără să ajungă pe mîinile celor de la CEKA. Revoltele ţărăneşti din regiunile rebele erau în continuare înăbuşite cu sălbăticie de Armata Roşie. Lenin se dovedea cu adevărat abil într-o singură privinţă, una importantă. Intuia că, dacă partidul avea să fie divizat de dispute facţionale, Troţki şi Stalin aveau să fie probabil liderii celor două facţiuni. Practic nimeni altcineva nu ar fi prevăzut asta în ceea ce îl priveşte pe Stalin, însă Lenin îl observase îndeaproape şi remarcase ambiţia lui.

Lenin le-a pus pe secretare să jure că vor păstra tăcerea în privinţa testamentului şi a dat dispoziţie ca toate copiile să fie puse la loc sigur. Era o măsură de precauţie. Continua să creadă că toată lumea îl privea ca pe unicul lider de necontestat; nici măcar nu i-a interzis Nadejdei Allilueva, soţia lui Stalin, să lucreze ca secretară a sa. Era de o naivitate ieşită din comun. „Scrisoarea către Congres” ameninţa să tulbure conducerea partidului. Maria Volodiceva era atît de şocată de conţinutul acesteia, încît pe 23 decembrie a

întrebat-o pe Lidia Fotieva cum să procedeze. Fotieva a sfătuit-o să i-o arate lui Stalin, ceea ce Volodiceva a şi făcut în ziua următoare. Stalin a luat transcrierea şi s-a dus să discute cu Buharin, Ordjonikidze şi Amaiak Nazaretian, membru al Secretariatului. După cîteva minute s-a întors şi a urlat la ea: „Arde-o!”[7]. Volodiceva a ars scrisoarea, dar apoi s-a panicat: încălcase clar dorinţa lui Lenin şi o putea paşte o mare primejdie. Lidia Fotieva şi Maria Gliasser erau la fel de îngrozite. Ele nu se împotriviseră ca Volodiceva să-i arate lui Stalin „Scrisoarea către Congres”. Erau îngrijorate pentru că scrisoarea fusese distrusă[8]. Nu puteau ieşi din încurcătură decît într-un singur fel: Volodiceva trebuia să bată din nou la maşină o a cincea copie şi s-o pună sub lacăt, aşa cum îi spusese Lenin[9].

În realitate, Stalin n-a obţinut cine ştie ce avantaje de pe urma informaţiilor care îi fuseseră împărtăşite. Cît trebuie să fi regretat că nu-i dăduse lui Lenin otrava atunci cînd acesta i-o ceruse cu disperare! Acum se întorsese roata. Stalin voia să scape de Lenin, în timp ce Lenin se străduia să-l înlăture pe Stalin din funcţie. Zi de zi, Lenin continua să dicteze comentarii despre instituţiile statului sovietic şi, cu fiecare nouă secţiune abordată, găsea motive să-l critice pe Stalin.

Totuşi, amploarea criticii lui Lenin a fost întotdeauna limitată. Cîteva studii influente – din anii 1960 în Occident şi de la sfîrşitul anilor 1980 în URSS – au sugerat că Lenin pleda pentru o reformă masivă a sistemului politic sovietic[10]. Studiile au exagerat în privinţa dorinţei lui de a schimba lucrurile. Lenin nu şi-a contestat propria creaţie politică: statul cu partid unic, statul cu ideologie unică, statul terorist, statul care căuta să domine întreaga viaţă socială, economia şi cultura. Temelia gîndirii sale a rămas de asemenea nezdruncinată. Preluarea puterii în octombrie 1917, amoralismul revoluţionar, „revoluţia socialistă europeană”, corectitudinea ştiinţifică, intoleranţa ideologică şi iritabilitatea temperamentală şi politică, toate acestea au rămas neatinse. Nimic din testamentul său nu punea sub semnul întrebării teza din *Statul şi revoluţia* conform căreia o societate fără clase, egalitară şi prosperă putea fi realizată numai prin intermediul dictaturii socialiste. Din 1917, Lenin făcuse multe schimbări în ideologie, organizare şi practică; era bine cunoscut pentru schimbările bruşte

şi radicale de direcţie din cariera sa. Nu avea însă nici urmă de îndoială în ceea ce priveşte edificarea inevitabilă a unei societăţi comuniste şi strategia generală în vederea atingerii acestui scop. Nu simţea că trăise în van sau că se bazase pe premise politice false. De pe patul de suferinţă, făcea o ultimă încercare de a oferi un îndrumar pentru triumful global – garantat ştiinţific – al marxismului.

Reluîndu-şi dictarea pe 26 decembrie, Lenin cerea ca Inspectoratul Muncitorilor şi Ţăranilor să fie revigorat prin recrutarea unor angajaţi noi din rîndurile clasei muncitoare. Ca fost şef al Inspectoratului, Stalin cu siguranţă urma să dezaprobe criticile lui Lenin privind practicile birocratice ale instituţiei. Comisia de Stat a Planificării şi Sovnarkomul, adăuga Lenin, trebuiau să coopereze pentru creşterea gradului de planificare şi reglementare în economie. Lenin spera să-l împace astfel pe Troţki, de care avea nevoie ca aliat în bătălia împotriva lui Stalin. Mai presus de toate, se gîndea la posibilitatea unei schimbări a politicilor privind constituţia. Începea chiar să se întrebe dacă nu cumva se grăbise, în împrejurările actuale, cînd a aprobat formarea Uniunii Republicilor Socialiste Sovietice (URSS). Lenin considera că numeroşi funcţionari de stat erau „rebuturi şoviniste velicoruse” şi sugera: „Fără nici o îndoială, ar fi potrivită amînarea acestei măsuri pînă cînd vom putea avea încredere deplină că acest aparat [de stat] e cu adevărat al nostru”. Din nou, arăta cu degetul spre Stalin pentru „graba şi obsesia sa administrativă”. Pentru Lenin nu conta că Stalin, Ordjonikidze şi Dzierżyński nu erau ruşi. De fapt, toţi deveniseră prea ruşi, compensînd originile lor etnice non-ruse cu refuzul de a proteja naţiunile mai mici, precum georgienii.

Era deja prea tîrziu ca să mai oprească formarea URSS, iar pe 30 decembrie Congresul Sovietelor din Moscova a ratificat proiectul de constituţie aprobat anterior de Lenin şi de Comitetul Central al partidului. Lui Lenin însă nu-i mai păsa de nimic: pe 30-31 decembrie, dicta un articol „În legătură cu problema naţionalităţilor sau a «autonomizării»”[11]:

> E de ajuns să mă întorc cu gîndul la vremea cînd mă aflam în regiunea Volgăi şi să-mi amintesc cum acolo cei de alt neam sînt

> trataţi cu dispreţ, cum un polonez nu este numit altfel decît „leah”, cum unui tătar i se spune totdeauna în derîdere „cneaz”, iar unui ucrainean „hohol” şi cum gruzinii şi ceilalţi alogeni originari din Caucaz sînt porecliţi „capcazieni”.
>
> De aceea internaţionalismul din partea naţiunii asupritoare, sau al aşa-zisei naţiuni „mari” (mare numai prin violenţele ei, numai în felul cum este mare un satrap), trebuie să constea nu doar în respectarea unei egalităţi formale între naţiuni, ci şi în acceptarea unei anumite inegalităţi care să compenseze din partea naţiunii asupritoare, a naţiunii mari, inegalitatea ce se creează de fapt în viaţă.

Nu era doar o reafirmare de rutină a credinţei marxiste. Cuvintele lui Lenin scoteau la iveală sentimente profunde înrădăcinate în copilăria sa. În angajamentul luat de tatăl său de a construi şcoli primare cu învăţămînt în limba ciuvaşă pentru copiii ciuvaşi din gubernia Simbirsk. În condamnarea opresiunii rasiale din *Coliba unchiului Tom* de Harriet Beecher Stowe. În educaţia primită acasă, care-l învăţase că un rus cultivat ar trebui să se ferească de mîndria naţionalistă îngustă.

În acelaşi articol, Lenin îşi cerea, în mod surprinzător, scuze[12]:

> Am impresia că m-am făcut foarte vinovat faţă de muncitorii din Rusia pentru că n-am intervenit destul de energic şi de categoric în faimoasa problemă a autonomizării, care în mod oficial este denumită, mi se pare, problema uniunii republicilor sovietice socialiste.

Să lăsăm deoparte faptul că Lenin spunea doar că avea impresia că era vinovat. Să trecem şi peste referirea sa la „Rusia” de parcă Georgia şi alte ţări non-ruse ar fi făcut parte din ea. Ceea ce este cu adevărat remarcabil e tonul emoţional. Lenin îşi deschidea inima.

Pe 4 ianuarie 1923, Lidia Fotieva adăuga testamentului politic o completare[13]:

> Stalin este prea brutal, şi acest defect, cu totul suportabil în mediul nostru şi în relaţiile dintre noi, comuniştii, devine intolerabil cînd cineva exercită funcţia de secretar general. De aceea propun tovarăşilor să se gîndească la o modalitate de a-l elibera pe Stalin din

această funcţie şi de a numi în locul lui pe altcineva, care în orice privinţă să se deosebească de dînsul numai printr-o singură calitate, şi anume să fie mai îngăduitor, mai loial, mai politicos şi mai atent faţă de tovarăşi, mai puţin capricios etc.

Era o declaraţie de război politic: Lenin voia să-l îndepărteze pe Stalin din funcţia de secretar general. Mai există un aspect pe care merită să-l subliniem, şi anume că adăugirea lui Lenin intra în contradicţie cu insistenţele sale anterioare de a se face eforturi pentru a diminua rivalitatea dintre Stalin şi Troţki. Atacîndu-l el însuşi pe Stalin, Lenin tulbura echilibrul de putere dintre tovarăşii săi apropiaţi şi, deliberat sau nu, înclina balanţa în favoarea lui Troţki.

Dorind să pună în ordine problemele partidului înainte de moartea sa, Lenin şi-a îndreptat atenţia şi spre dificultăţile curente. În special, urmărea să facă o modificare de ultim moment în proiectul constituţional al URSS, deja aprobat. Insista că singurele organisme guvernamentale care trebuiau să fie grupate la Moscova erau Comisariatul Poporului pentru Afaceri Externe şi cel pentru Probleme Militare. Toate celelalte instituţii trebuiau să rămînă sub controlul diverselor republici sovietice ale URSS. Trebuia întreruptă centralizarea rapidă a puterii la Moscova.

Apoi, Lenin a revenit la chestiuni politice generale. În articolul „Despre cooperaţie”, a abordat problema nivelului cultural scăzut al societăţii. El dorea ca statul să pună mai mult accentul pe aspecte precum învăţarea scrisului şi socotitului, punctualitatea şi conştiinciozitatea. În special voia ca ţăranii să adere la cooperative: „Din punctul de vedere al europeanului «civilizat» (şi în primul rînd ştiutor de carte), mai avem doar foarte puţin de făcut pentru ca toţi, fără excepţie, să participe – şi nu pasiv, ci activ – la operaţiunile cooperatiste”[14]. Lenin credea la acel moment că ţărănimea făcea negoţ „în manieră asiatică”[15]. Întotdeauna crezuse asta, însă era neobişnuit pentru el să folosească un asemenea vocabular. Cuvintele sale sugerau că Asia nu era civilizată şi că Rusia era mai mult asiatică decît europeană. Lenin fusese mereu iritat de primitivismul economic şi de condiţiile sociale din Rusia. În stilul său caracteristic, dacă era contrazis, arăta cu degetul înspre ţărani. În tot ce scria exista o perspectivă

bazată pe diferenţa de clasă, deşi, în privinţa atitudinilor şi abilităţilor tehnice, majoritatea muncitorilor ruşi nu se deosebeau foarte mult de ţăranul rus obişnuit. Bineînţeles însă, dacă ar fi fost mai realist în legătură cu muncitorii ruşi, şi-ar fi subminat toate recomandările cu privire la Comitetul Central al partidului şi Inspectoratul Muncitorilor şi Ţăranilor.

Dacă exista în URSS vreun grup naţional faţă de care Lenin să manifeste sentimente pozitive, acela nu erau ruşii, ci evreii. Potrivit Mariei Ilinicina, era mîndru de elementul evreiesc din ascendenţa sa, deoarece evreii avuseseră nişte realizări politice, ştiinţifice şi artistice uriaşe, deşi erau puţini. Cu toate acestea, nu era iudeofil. Admira la evrei rolul lor activ şi pozitiv în formarea unei culturi moderne, occidentale, europene în Rusia. Lenin voia ca ruşii – şi credea despre el că este un rus european – să facă şi ei la fel. Astfel că mai erau încă multe de făcut pînă cînd misiunile Revoluţiei din Octombrie aveau să fie îndeplinite în întregime.

Totuşi, Lenin nu avea nici un fel de regrete cu privire la preluarea puterii într-o „ţară inadecvat cultivată”. În recenzia la lucrarea *Însemnări despre revoluţie* a lui Nikolai Suhanov, el cita un dicton al lui Napoleon: „*On s’engage et puis... on voit*”. În traducere liberă, înseamnă că un comandant trebuie să pornească la luptă înainte să ştie ce dispoziţii militare trebuie date. Lenin insistase că puterea trebuia preluată înainte să se elaboreze o strategie coerentă. De asemenea, repudiase convenţia marxismului contemporan conform căreia o ţară care încerca să pună bazele unui stat socialist trebuia să se asigure mai întîi că erau îndeplinite condiţiile sociale şi economice necesare socialismului – un nivel ridicat al industriei, tehnologiei şi educaţiei. De fapt, Karl Marx luase în considerare şi posibilitatea ca socialismul să înceapă să fie edificat chiar şi într-o societate rurală, însă nu aceasta era concepţia generală asupra marxismului a marxiştilor ruşi din anii 1890. Dimpotrivă. Marxiştii ruşi insistaseră în mod tradiţional asupra ideii că orice încercare de a edifica o societate socialistă trebuie să fie precedată de existenţa unei economii industriale şi a unei societăţi alfabetizate. Ei afirmau că progresul istoric se realizează printr-o succesiune imuabilă de etape. Lenin nu împărtăşea ideile larg răspîndite ale marxismului rus; iritarea lui

implicită în legătură cu aceste etape istorice fixe fusese vizibilă încă din 1905 şi o afişase explicit la al Doilea Congres al Cominternului, în 1920. Aflat pe patul de moarte, dorea să se asigure că partidul va aprecia că nu fusese o aberaţie, ci un fapt fundamental pentru marxismul său.

Astfel că ultimele sale scrieri nu conţineau schimbări de fond importante, ci doar în stilul de prezentare şi în elocinţă. Pe 25 ianuarie 1923, *Pravda* îi publica articolul „Cum să reorganizăm Rabkrinul”*, deşi numai după ce o parte din criticile subînţelese la adresa lui Stalin fuseseră îndulcite. Lenin a dictat apoi un text lung, „Mai bine mai puţin, dar mai bine”, în care cerea din nou ca mai mulţi muncitori să ajungă în funcţii publice. La un moment dat a făcut referire şi la faptul că muncitorii – în jargonul său arogant – nu erau „îndeajuns de instruiţi” şi a sugerat „să consacrăm acestei sarcini cîţiva ani”. În general însă, avea încredere în rezultatele rapide care puteau fi obţinute pe baza selecţiei de clasă.

În materie de politică externă, completările la opera sa au fost puţine. Lenin credea în continuare în colapsul inevitabil al capitalismului. Deşi recunoştea semnele refacerii economice în Occident, declara totuşi că Tratatul de la Versailles avusese ca rezultat înrobirea Germaniei şi crease o Europă foarte instabilă. În orice caz, fusese marcat de experienţa Războiului polono-sovietic din 1920 şi susţinea că, în viitorul apropiat, URSS trebuia să stea departe de conflictele dintre marile puteri. În mod optimist, continua să afirme că Revoluţia din Octombrie avea să profite de pe urma unor astfel de conflicte – atît timp cît URSS nu se va lăsa atrasă în ele – care vor distrage statele străine de la organizarea unei cruciade anticomuniste. Lenin adăuga că şocul global provocat de Marele Război nu trecuse. Răsăritul Europei, susţinea el, încă era zguduit „din temelii”. Coloniile din Asia şi Africa, chiar şi fără intervenţia Internaţionalei Comuniste, aveau să creeze probleme imperialismului european. Nu era o viziune originală: Luxemburg, Troţki, Buharin şi alţii spuseseră lucruri similare în trecut. Lenin însă nu pretindea o întîietate intelectuală, ci mai curînd declara că refluxul perspectivelor revoluţionare nu era permanent. „Acestea sînt misiunile importante la care visez”, adăuga el.

Articolul său „Mai bine mai puţin, dar mai bine” a fost publicat

pe 4 martie 1923, iar impresia generală a fost că starea de sănătate a lui Lenin se îmbunătăţea. Pentru Stalin, vestea nu era deloc binevenită. Toată luna februarie, cu permisiunea conducerii centrale a partidului, Lenin supraveghease strîngerea de informaţii despre problema georgiană de către asistenţii săi Nikolai Gorbunov, Lidia Fotieva şi Maria Gliasser. Abia se putea mişca, dar, din punct de vedere intelectual, era încă foarte energic, iar combativitatea sa făcea valuri în Comitetul Central, deoarece în articolele din *Pravda* se referise la tensiunile dintre liderii de la Kremlin. Unul dintre secretarii Comitetului Central, Valerian Kuibîşev, a propus ca *Pravda* să nu mai publice articole de-ale lui Lenin şi, în schimb, să editeze un simulacru al ziarului partidului care să conţină lucrările sale şi care să-i fie trimis mai apoi eventual doar lui Lenin. În acest fel, partidul putea fi ferit de perturbările provocate de acuzaţiile sale împotriva lui Stalin. Conducerea centrală a partidului a respins sugestia lui Kuibîşev şi a trimis o circulară către comitetele de partid din gubernii, susţinînd deschis că la Moscova domnea unitatea.

Încărcătura momentului era puternică. Pînă pe 3 martie 1923, Lenin primise un raport amplu despre chestiunea georgiană de la ajutoarele sale. Muniţia se afla în mîinile sale şi tot ce avea de făcut era să tragă în Stalin. Părea o misiune simplă. În aceeaşi perioadă – nu ştim cu exactitate cînd –, dintr-o scăpare a Nadejdei Konstantinovna, Lenin a aflat despre cuvintele jignitoare pe care i le adresase Stalin. Lenin s-a făcut negru de furie. Pe 5 martie, la prînz, a chemat-o pe Maria Volodiceva şi i-a dictat două scrisori. Una dintre acestea îi era adresată lui Troţki, căruia îi cerea să se ocupe în locul lui de cazul Comitetului Central georgian. A doua îi era adresată lui Stalin[16]:

> Aţi comis grosolănia de a o chema pe soţia mea la telefon şi a-i adresa cuvinte ofensatoare. Cu toate că a acceptat să dea uitării ceea ce i-aţi spus atunci, totuşi chiar ea a adus acest fapt la cunoştinţa lui Zinoviev şi Kamenev. N-am de gînd să uit aşa uşor ceea ce s-a făcut împotriva mea, şi se înţelege de la sine că ceea ce s-a făcut împotriva soţiei mele eu consider că s-a făcut şi împotriva mea. De aceea, vă rog să chibzuiţi bine dacă acceptaţi să vă retrageţi cuvintele şi să vă cereţi scuze sau preferaţi să rupem orice relaţii între noi.

Disputa cu Stalin scotea la iveală nişte trăsături de caracter pe care în mod obişnuit Lenin nu şi le arăta. Deşi Lenin revoluţionarul voia ca bărbaţii şi femeile să aibă parte de tratament egal, Lenin era în acelaşi timp un soţ rus din clasa de mijloc, iar astfel de oameni se aşteptau ca soţiile lor să fie tratate cu gentileţe de alţi bărbaţi.

În realitate, iritarea lui Stalin provocată de faptul că Nadejda Konstantinovna îl ajutase pe Lenin în dorinţa lui de a rămîne activ politic era oarecum scuzabilă. Stalin se aştepta şi el ca alţi bărbaţi să-i respecte soţia, dar se aştepta şi ca femeile să ştie care le este locul şi încercase s-o împiedice pe propria soţie, Nadejda Allilueva, să mai fie membră de partid. Lenin însuşi trebuise să intervină pentru ca acesteia să i se redea carnetul de partid[17]. Chiar şi aşa, Stalin întrecuse limita înjurînd-o pe soţia lui Lenin. Lenin, propovăduitorul amoralismului marxist, îl luase în vizor pe Stalin nu doar pentru acţiunile sale politice, ci şi pentru că încălcase codul bunelor maniere.

A doua zi, după ce a primit un răspuns pozitiv de la Troţki în legătură cu problema georgiană, Lenin i-a cerut Mariei Volodiceva să-i trimită scrisoarea lui Stalin. Apoi a mai dictat una. Aceasta era adresată lui Mdivani şi grupului comunist georgian[18]:

> Stimaţi tovarăşi,
>
> Urmăresc cu tot interesul problema de care vă ocupaţi. Sînt indignat de grosolănia lui Ordjonikidze şi de îngăduinţa lui Stalin şi Dzierżyński. Pregătesc cîteva note pentru dumneavoastră, precum şi o cuvîntare.
>
> Cu stimă,
> Lenin

Lenin nu ştia că anturajul său, inclusiv soţia sa, hotărîse ca scrisoarea redactată pentru Stalin să nu-i fie trimisă acestuia. Pe 5 martie, starea lui Lenin se înrăutăţise şi putem presupune că Nadejda Konstantinovna era îngrijorată ca nu cumva disputa cu Stalin să-l răpună. Între 6 şi 7 martie, Lenin a avut o noapte proastă şi şi-a pierdut din nou mobilitatea extremităţilor părţii drepte a corpului. Totuşi, dimineaţa, Maria Volodiceva a hotărît că nu putea

să nu i se supună lui Lenin la nesfîrşit şi i-a dus scrisoarea lui Stalin la Kremlin. Exemplare ale scrisorii au primit, aşa cum ceruse Lenin, şi Kamenev şi Zinoviev.

Stalin a fost stupefiat: „Aici nu vorbeşte Lenin, ci boala lui”. Cu puţină cumpănire şi tupeu de georgian din belşug, i-a răspuns: „Dacă soţia mea se purta nepotrivit şi dumneata trebuia s-o pedepseşti, nu aş fi considerat că am dreptul să intervin. Dar, dat fiind că insişti, sînt dispus să-mi cer scuze faţă de Nadejda Konstantinovna”[19]. Totuşi, Kamenev l-a convins că Lenin s-ar simţi mai jignit de o astfel de concesie decît de afrontul iniţial. Stalin şi-a rescris scrisoarea, dar nu înainte de a se certa groaznic la telefon cu Maria Ilinicina. Totuşi, era suficient de îngrijorat încît să-şi controleze cuvintele în răspunsul către Lenin.

Stalin nu trebuia să-şi mai facă griji. În acel moment, Lenin nu mai era în stare să citească nimic. Nu putea nici măcar să vorbească. Nu putea nici să se mişte fără a fi ajutat. Nadejda Konstantinovna şi Maria Ilinicina stăteau cu rîndul la căpătîiul său. Medicii îl priveau la fel de îngrijoraţi. Pe 10 martie, a suferit o criză puternică. Partea dreaptă i-a fost complet paralizată şi putea să-şi mai mişte doar mîna stîngă, însă cu multă dificultate. Nu putea dormi şi avea dureri de cap cumplite. Toate speranţele pe care şi le pusese într-o recuperare se risipiseră. Nadejda Konstantinovna şi Maria Ilinicina îl îngrijeau, iar Nadejda se documenta despre cum pot fi învăţaţi să vorbească din nou cei care au suferit accidente cerebrale. Exceptînd zilele cînd ar fi înghiţit bucuros o pastilă de cianură dacă ar fi putut, voinţa de a trăi a lui Lenin rămăsese intactă. A acceptat însă că trebuia să ia lucrurile uşor şi să se mute la Casa Mare de la Gorki. Au trecut două luni pînă cînd medicii au considerat că Lenin era suficient de întremat pentru a fi transportat. O maşină cu suspensii speciale a fost pregătită şi, pe 15 mai 1923, sub escortă, Lenin a fost dus de la Kremlin în sudul rural al Moscovei.

Stalin scăpase de necazuri. Al Doisprezecelea Congres al Partidului, la care Lenin sperase să-şi prezinte testamentul politic, a trecut cu Stalin prezentînd Comitetului Central situaţia în „problema naţională”. Mdivani şi comuniştii georgieni au fost înfrînţi. Remarcile pe care Lenin le făcuse despre Stalin în testamentul său le-au fost citite şefilor de delegaţii, însă nu au fost

discutate în plenul Congresului. Troţki n-a reuşit să se ridice la înălţimea situaţiei, iar Kamenev şi Zinoviev, îngrijoraţi mai mult că Troţki ar putea încerca să preia puterea decît că Stalin ar putea să se întoarcă mai tîrziu împotriva lor, l-au sprijinit pe secretarul general. Stalin a trecut peste acest moment fără să sufere daune ireparabile în privinţa autorităţii şi a statutului său. Şi-a păstrat funcţia de secretar general. Îi rămăsese să spere că Lenin nu va mai reveni niciodată în politică. Iar pentru Stalin, semnele erau favorabile.

Între timp, Lenin ajunsese aproape în totalitate infirm. Profesorul Strumpel, chemat din Germania, a reafirmat că Lenin suferea probabil de o formă avansată de sifilis şi că trebuia să i se administreze în continuare cu precauţie preparatele pe bază de arsenic şi iod[20]. Totuşi, după şedinţele ţinute de medici în martie, aprilie şi mai nu s-a ajuns la un consens cu privire la diagnostic. Nici unul dintre specialişti nu-şi putea justifica punctul de vedere, iar cîţiva dintre ei erau oricum confuzi. Starea jalnică în care se afla pacientul era evidentă. Comuniştii britanici îi trimiseseră lui Lenin un scaun electric cu rotile cumpărat de la J.A. Carter and Co., din centrul Londrei. Maneta de comandă era poziţionată pe partea mîinii drepte, pe care Lenin nu o putea mişca. În orice caz, Lenin a refuzat să-l folosească şi a insistat ca acesta să-i fie dat unui veteran din războiul civil. Se îmbrăca simplu, cu o tunică de culoare kaki, şi purta ghete înalte de drumeţie cu şireturi. Însă tot ce putea face era să stea cu Nadejda Konstantinovna şi să aştepte ca ea să-şi dea seama la ce se gîndea el; nu reuşea să scoată decît cîteva mîrîituri şi gemete. De obicei spunea „Aşa, aşa, aşa”[21]. Nadejda nu era mereu sigură că înţelegea ce vrea să spună; trebuia să ghicească şi să continue conversaţiile, indiferent dacă intuise bine sau nu.

Cînd totul devenea prea greu de suportat, Nadejda Konstantinovna izbucnea în plîns. (Odată, Lenin a trebuit să-i dea o batistă.) Maria Ilinicina, o adevărată Ulianov, nu-şi arăta durerea. Spre uimirea gărzii de corp a lui Lenin, Piotr Pakaln, ea n-a plîns nici măcar o dată[22]. Cu toate acestea, ambele femei erau extrem de tensionate. După martie 1923, Lenin i-a cerut otravă întîi Mariei, apoi Nadiei. Maria s-a simţit atît de constrînsă, încît l-a păcălit dîndu-i o fiolă de chinină. Nadia i-a respins ferm cererile, la fel

cum a făcut şi Lidia Fotieva[23]. Nici una dintre femei nu putea prezice cum avea să evolueze situaţia şi nu se mai oboseau să-i întrebe pe medici. Atît pentru Nadia, cît şi pentru Maria, era evident că boala lui Lenin depăşea ştiinţa medicală a vremii. Maria era supărată din cauza asta. Dacă medicii ştiau atît de puţine cu certitudine, a conchis ea foarte raţional, n-ar fi trebuit să facă experimente permiţîndu-i să se întoarcă la muncă în octombrie 1922[24]. În ceea ce o privea, Nadia acceptase nevoia lui de a fi cumva implicat în activitatea politică, însă şi ea i-a ponegrit pe medici, considerîndu-i aproape inutili, şi le-a scris prietenilor de la Moscova spunîndu-le că se îndoia că ar mai exista vreo speranţă pentru soţul ei[25].

Şi totuşi în unele zile Lenin se simţea mult mai bine. De exemplu, a descoperit că unul dintre tovarăşii aflaţi la recuperare la Gorki, în clădirea învecinată, nu era nimeni altul decît omul cu care dezbătuse meritele marxismului în 1889-1890, Aleksandr Preobrajenski. Zilele acelea petrecute la Alakaevka, în Samara, păreau dintr-o altă epocă. Lenin a fost nespus de bucuros să-l întîlnească şi să-l îmbrăţişeze pe vechiul său prieten, care suferea de o boală de inimă. De fapt, în noaptea aceea, dar şi în următoarea, a refuzat să plece din locuinţa lui Preobrajenski[26]. Prăbuşindu-se pe pat, Lenin a exclamat: „Sînt frînt!”. Maria Ilinicina, tulburată, l-a supravegheat îndeaproape, de teamă să nu aibă un nou atac[27].

Asta se întîmpla în iulie 1923. În octombrie a avut loc o altă escapadă, lui Lenin venindu-i dintr-odată ideea să facă un drum la Kremlin. Maria Ilinicina i-a spus: „Volodea, ascultă, n-o să te lase să intri la Kremlin; nu ai permis de acces”. El doar a rîs şi a bîiguit ceva de neînţeles[28]. Şoferul său Ghil a adus Rolls-Royce-ul din garaj în spatele Casei Mari şi, însoţit de Nadia şi Maria, l-a dus pe Lenin în capitală. După cum anticipase Maria, nu li s-a permis să treacă imediat de porţile Kremlinului. Lenin doar a rîs din nou. S-a întors în încăperile care-i erau familiare, în apartamentul pe care-l împărţise cu Nadejda Konstantinovna şi Maria Ilinicina, în sala de şedinţe a Comitetului Central şi, în cele din urmă, în sala de şedinţe a Sovnarkomului. În turul său, a cerut ca anumite cărţi să fie luate de pe rafturi şi a verificat dacă totul era aşa cum trebuia în absenţa lui. A existat un singur moment de tristeţe, cînd şi-a rotit privirea

prin sala Sovnarkomului, cu masa lungă, acoperită cu aba verde[29]. Acolo condusese el guvernul în anii războiului civil şi în cei de început ai Noii Politici Economice. Amintirile i-au descătuşat emoţiile şi o clipă a părut că nu-şi va putea continua vizita. Şi-a revenit însă. Cînd scurta excursie s-a încheiat, era prea tîrziu să se mai întoarcă la Gorki, aşa că Lenin, Nadia şi Maria au rămas peste noapte în vechiul lor apartament.

A fost ultima plimbare pe care Lenin a făcut-o în afara moşiei de la Gorki. Venise iarna. Peisajul rural era îmbrăcat în zăpadă, iar sub soarele strălucitor al primelor ore ale amiezii nu exista privelişte mai minunată în Rusia. Kilometri întregi de mesteceni dezgoliţi de frunze se întindeau spre orizont. Drumul de pămînt de trei kilometri de la halta din satul Gherasimovka era curăţat şi renivelat, pentru ca medicii să poată veni şi pleca. În general însă, ţăranii, servitorii, pacienţii şi rudele lor erau izolaţi de restul lumii. Ar fi putut la fel de bine să fi locuit la Şuşenskoe, în exil în Siberia. La ferma colectivă nu era posibilă nici un fel de activitate agricolă, iar lucrările de întreţinere a exteriorului de la Casa Mare erau sistate. Timpul stătea pe loc.

Pînă la jumătatea toamnei, Nadia putuse să împingă căruciorul soţului ei în împrejurimi ca să caute bureţi. Lui Lenin îi plăcuse cîndva să-i găsească înaintea ei. Competitiv ca întotdeauna, era încîntat că putea face unele lucruri pe care alţii nu puteau să le facă[30]. În ultimele săptămîni ale anului însă, ieşeau numai pentru a se bucura de priveliştea cîmpurilor netede. În sania trasă de cai, erau însoţiţi de Piotr Pakaln, asistentul medical Vladimir Rukavişnikov sau de unul dintre infirmieri[31]. În unele zile, Lenin era plin de viaţă, iar Nadia le scria copiilor Armand o carte poştală, bucuroasă că putea „să se plimbe singur (cu un baston)”[32]. Şi medicii erau mulţumiţi de el. De fapt, Piotr Pakaln raportase către CEKA – şi în mod indirect lui Stalin, la Secretariatul partidului – că Lenin „se simţea grozav”[33]. Aşa cum făcuse şi cu o iarnă înainte, „Bunicul Lenin” a cerut să se instaleze un brad în Casa Mare pentru o petrecere a copiilor. Maria Ilinicina i-a dat voie fiului adoptiv al Annei Ilinicina, Gora Lozgacev, acum un adolescent de şaisprezece ani, să se alăture celorlalţi copii invitaţi[34]. De asemenea, Lenin primea vizitele unor tovarăşi ai săi din politică. Printre cei care veneau să stea de vorbă cu el erau lideri ai

partidului precum Zinoviev, Kamenev, Buharin şi Evgheni Preobrajenski[35].

Totuşi, existau şi multe contraindicaţii: Lenin suferise şapte atacuri numai în noiembrie şi decembrie 1923[36]. Nu se ştie ce credea el cu adevărat despre asta, parţial din pricina dificultăţii de vorbire, însă fusese mereu secretos. Nadiei, care se întorsese la el pentru că avea nevoie să fie îngrijit, nu-i plăcea această reticenţă a lui şi i-a spus lui Buharin că era ca şi cum ar fi fost un zid între ei[37]. Continua însă să încerce să se apropie de el.

Sfidînd Politburoul, Nadia vorbea cu el despre politică, însă nici măcar ea nu a îndrăznit să-l tulbure, evitînd să-i relateze despre disputa care izbucnise în conducerea centrală a partidului. În toamna lui 1923, Troţki publicase o serie de articole, *Noul curs*, în care critica structura birocratică a partidului şi controlul slab şi ineficient al statului asupra economiei. În jurul său s-a format o Opoziţie de Stînga. Restul Politburoului a ripostat: Stalin, Kamenev, Zinoviev şi Buharin au făcut front comun şi şi-au organizat susţinătorii din Moscova şi din provincii pentru a contracara campania lui Troţki. Conducerea dominantă a partidului făcea apel la unitate şi loialitate şi folosea orice tertip organizatoric pentru a denigra Opoziţia de Stînga. Situaţia aceasta îl avantaja pe Stalin. Troţki se plasase în poziţia unui scizionist în partid şi nu putea apela la Lenin ca să-l ajute. Restul Politburoului susţinea că Troţki urmărea să obţină putere personală şi dorea să facă să eşueze Noua Politică Economică. La a Treisprezecea Conferinţă a Partidului, organizată la Moscova în ianuarie 1924, Opoziţia de Stînga a suferit o înfrîngere zdrobitoare. Troţki fugise deja de pe cîmpul de luptă: epuizarea fizică îl obligase să ia o lungă pauză de recuperare în Suhumi, pe coasta abhaziană a Mării Negre.

Nadia ştia că aceasta era schisma prezisă de Lenin în „Scrisoare către Congres”. Îl minţea ca să fie liniştit. Citindu-i selecţiile pe care le făcea din *Pravda*, îi spunea că partidul ieşise unit după a Treisprezecea Conferinţă. Minciuna părea să funcţioneze. Pe 18 ianuarie 1924, Lenin „se simţea minunat” şi a doua zi a ieşit la o plimbare cu sania trasă de cai[38]. Buharin venise să stea la Gorki cîteva zile ca să se odihnească şi să scrie cîte ceva; stătea în clădirea de vizavi de Casa Mare. Maria Ilinicina umbla de colo pînă colo, ca de obicei, iar Nadejda Konstantinovna îi citea în

continuare lui Lenin. Pe 20 ianuarie aveau motiv să sărbătorească: trecuse o lună întreagă fără ca Lenin să fi avut vreun atac.

Nici pe 21 ianuarie nu părea să existe vreun motiv de îngrijorare. Lenin s-a trezit la 10:30 dimineaţa şi s-a dus la baie. În perioada de convalescenţă, nu era o oră foarte tîrzie pentru el. Dar apoi a anunţat că nu se simţea prea bine şi, după ce a băut jumătate de cană de cafea neagră, s-a dus înapoi în pat la ora 11:00. A adormit. La 3 după-amiaza se simţea ceva mai bine şi a mai băut o jumătate de cană de cafea şi a mîncat un castron de supă. Profesorul Osipov s-a dus în dormitorul lui Lenin pentru examinarea zilnică şi nu a constatat nimic deosebit de îngrijorător. Pulsul lui Lenin era ceva mai accelerat, însă nu avea febră. Nu vorbea mai rău decît în ultimele luni. Apoi însă, fără vreun avertisment, la 17:40 a început o criză. Lenin, proptit în pat, a simţit tremurul unui atac incipient şi tot trupul i-a fost cuprins de o senzaţie de rău. Medicii de gardă, Osipov, Förster şi Elistratov, s-au grăbit să-l consulte, ajutaţi de asistentul Vladimir Rukavişnikov. De faţă mai erau Nadejda Konstantinovna şi Maria Ilinicina[39]. Lenin a intrat în comă. A rămas aşa mult mai mult decît în decembrie 1923, cînd fusese inconştient de cîteva ori preţ de douăzeci de minute. Inima sa şi-a încetinit bătăile, iar Maria Ilinicina a cerut nişte camfor ca s-o readucă la ritmul normal. Era o situaţie de urgenţă.

Buharin a auzit că se întîmpla ceva şi a alergat către Casa Mare ca să afle mai multe. Gărzile erau afară la post, ca de obicei. Înăuntru însă nimic nu era ca de obicei. La etaj, luminile erau aprinse, iar Pakaln, care de obicei patrula la parter, nu era de găsit[40]. Buharin a urcat repede la etaj, unde l-a găsit pe Pakaln, care voia să fie împreună cu Nadejda Konstantinovna şi Maria Ilinicina în timp ce Lenin se lupta să trăiască. Avea febră mare, se zvîrcolea în patul îngust şi era leoarcă de transpiraţie. Urla de durere. Buharin era acolo cînd a venit sfîrşitul, la 18:50[41]:

> Cînd am intrat în camera lui Ilici, plină de medici şi medicamente, acesta a scos un ultim oftat. Capul i s-a lăsat pe spate şi s-a albit teribil la faţă. A scos un şuierat, iar mîinile i-au căzut. Ilici, Ilici nu mai era.

Medicii i-au ridicat pleoapele ca să verifice dacă mai era vreo şansă, însă nu mai era posibil decît un singur diagnostic. Vladimir Ilici Ulianov-Lenin, un luptător, îşi dăduse ultima suflare.

Kremlinul a fost contactat telefonic imediat. Politburoul se pregătise pentru sfîrşitul lui Lenin şi toţi membrii săi, cu excepţia lui Troţki, s-au reunit ca să se sfătuiască în apartamentul lui Zinoviev de la Kremlin. Kamenev l-a sunat pe Vladimir Bonci-Bruevici şi i-a spus să se ducă la Gorki ca să supravegheze preluarea trupului neînsufleţit. Pe 22 ianuarie, Bonci-Bruevici pornea cu trenul spre Gherasimovka împreună cu sora lui Lenin, Anna, şi cu fratele lui, Dmitri. A doua zi, sicriul era purtat printre două şiruri de săteni îndureraţi pînă la gară şi transportat la Moscova. Trupul neînsufleţit a fost aşezat în Casa Sindicatelor. Oameni îndoliaţi din întreaga ţară au înfruntat frigul năprasnic îndreptîndu-se spre Moscova. Ziarele erau pline de necrologuri. Toată lumea era cuprinsă de incertitudine cu privire la ce avea să se întîmple mai departe. CEKA era în alertă în caz că grupări politice antibolşevice ar fi încercat vreo acţiune împotriva regimului. Pe 26 ianuarie, Congresul Sovietelor a ţinut o şedinţă solemnă, cu discursuri comemorative despre liderul defunct. Liderii Comitetului Central au jurat pe rînd credinţă ideilor şi exemplului lui Lenin. „Îţi jurăm, tovarăşe Lenin”, declama Stalin, „că nu ne vom cruţa vieţile pentru întărirea uniunii muncitorilor din întreaga lume – Internaţionala Comunistă”.

Înmormîntarea a avut loc pe 27 ianuarie 1924, la şase zile după moartea lui Lenin. A fost cea mai rece zi din an. Trompetiştii au trebuit să-şi ungă cu votcă instrumentele ca să nu le îngheţe respiraţia pe buze. Cînd trupul lui Lenin a fost scos din Casa Sindicatelor, mulţimea din Piaţa Roşie cînta *Internaţionala*. Zinoviev, Kamenev, Stalin, Buharin, Molotov, Tomski, Rudzutak şi Dzierżyński i-au purtat sicriul; Troţki era încă la Suhumi, Stalin „asigurîndu-l” că nu era necesar să se întoarcă. Toate întreprinderile şi-au încetat activitatea, iar sirenele fabricilor au sunat încontinuu. La fel a fost în toate oraşele şi satele din URSS. Trenurile au fost oprite pe traseu. Vapoarele, amarate. În faţa Zidului Kremlinului din Piaţa Roşie fusese pregătită o criptă. Lenin a fost coborît sub pămînt la ora patru după-amiaza. Era deja întuneric şi se întuneca şi mai tare.

* Rabkrin – Inspectoratul Muncitorilor şi Ţăranilor (n.tr.).

Lenin: viaţa de apoi

Mortul nu s-a putut odihni în pace. La ordinele Politbuiroului, cadavrul lui Lenin a fost păstrat pe un pat de gheaţă în morga din centrul Moscovei pînă cînd oamenii de ştiinţă aveau să termine experimentele care să le permită să-l îmbălsămeze şi să-l expună permanent publicului. Deşi Nadejda Konstantinovna s-a împotrivit, începuse să se obişnuiască cu faptul că autoritatea ei slăbise din moment ce ştia că decizia Politburoului nu putea fi contestată. Hotărîrea era definitivă: trupul soţului ei urma să fie depus într-un mausoleu din Piaţa Roşie, în partea de nord-est a Kremlinului. Structura avea să fie una de lemn. (Actualul edificiu din marmură a fost construit în 1930.) Iarna era atît de aspră, încît s-a folosit dinamită pentru a săpa o groapă în pămîntul îngheţat. Conducerea bolşevică a anunţat că muncitorii din fabrici le scriseseră autorităţilor solicitînd conservarea şi expunerea trupului lui Lenin. Era o minciună politică flagrantă: ideea nu era a muncitorilor, ci a Politburoului. Primul susţinător al acesteia nu a fost altul decît Iosif Stalin, care credea că trupul expus în mausoleu urma să aibă o semnificaţie unificatoare pentru cetăţenii Uniunii Sovietice şi pentru adepţii comunismului din întreaga lume.

Mausoleul lui Lenin reprezintă acum ceva atît de banal în arhitectura lumii, încît e greu de înţeles cît de bizar a fost planul în 1924. Deşi îşi îmbălsămau faraonii, vechii egipteni îi închideau în sarcofage de lemn sigilate şi-i încuiau în încăperile subterane ale piramidelor de piatră din afara oraşului Cairo. Lenin, îmbrăcat într-un costum negru, urma să fie expus vizitatorilor din Piaţa Roşie. E adevărat că rămăşiţele bărbaţilor şi femeilor consideraţi sfinţi de către Biserica Ortodoxă Rusă erau venerate de credincioşi,

însă nici un sfînt nu fusese transformat într-un manechin expus publicului zi de zi. Necesitatea „mausoleizării” pe care o simţise Politburoul dădea măsura insecurităţii acestuia. Lenin fusese cel mai popular dintre membrii săi; Decretul asupra Pămîntului din 1917 şi Noua Politică Economică din 1921 erau admirate de mulţi concetăţeni ai săi. Membrii Politburoului doreau să atragă asupra lor o parte din această aură de respect.

În acelaşi timp, textele lui Lenin au căpătat statut de sfinte scripturi. Operelor sale complete – la a căror publicare se lucra din 1920 – li se atribuia o semnificaţie politică şi culturală mai mare decît a oricărei alte tipărituri. În onoarea sa, a fost înfiinţat un Institut al Creierului; din creierul lui Lenin au fost extrase treizeci de mii de mici probe de ţesut pentru a se putea începe investigarea secretelor geniului său neegalat. S-a născut o nouă ideologie: marxism-leninismul. Promotorii acesteia susţineau că Lenin nu era un simplu infanterist din batalionul marxist, ci un gînditor global aflat pe picior de egalitate cu idolii săi Marx şi Engels. Realizările sale remarcabile erau Revoluţia din Octombrie, partidul bolşevic şi URSS. Lenin scrisese o nouă pagină strălucită în istoria omenirii. Guvernele lumii – indiferent dacă erau conservatoare, liberale sau socialiste – se cutremurau în faţa consecinţelor anului 1917; iar fascismul apărea în cîteva ţări europene în mare măsură ca reacţie la comunismul sovietic şi la potenţialul acestuia de a se reproduce oriunde pe continent. Secolul XX se contura pe scheletul reprezentat de preluarea şi consolidarea puterii de către Lenin la Petrograd. Schimbarea numelui oraşului Petrograd în Leningrad, în 1924, părea o mărturie pe măsura importanţei istorice a lui Lenin.

Nadejda Konstantinovna a stat o zi lîngă sicriul soţului aşezat pe catafalc. Se simţea complet singură. Părinţii ei erau morţi, nu avea fraţi sau surori şi nu fusese niciodată în largul ei lîngă rudele lui Lenin. Cea mai dragă persoană îi era fiica de douăzeci şi cinci de ani a Inessei, Inna, care era precum copilul pe care nu-l avusese niciodată. După înmormînare, i-a scris o scrisoare[1]:

> Mult iubita mea Inocika,
>
> L-am înmormîntat pe Vladimir Ilici ieri. [...] Moartea lui Lenin a fost cel mai bun deznodămînt. Moartea îi dăduse deja tîrcoale de atît de

> multe ori anul trecut. […] În acest moment, mai mult decît orice, vreau să mă gîndesc la Vladimir Ilici, la munca sa, şi să-l citesc.

Nadia nu avea să se mai încreadă vreodată în medici. Era sigură că Lenin suferise pînă în ultima clipă: „Ei spun că nu era conştient, însă acum ştiu cu certitudine că medicii nu ştiu nimic”[2]. Politburoul o supăra chiar şi mai mult. Decizia de a conserva cadavrul soţului ei o dezgusta. Curînd avea să-i scrie din nou Innei[3]:

> Cînd a apărut printre oamenii noştri ideea de a-l îngropa pe V.I. la Kremlin, am fost teribil de indignată – ar fi trebuit să-l îngroape alături de tovarăşii săi, ca să se odihnească împreună sub Zidul Roşu.

Autorităţile comuniste au păstrat mereu acest dosar sub clasificarea „strict secret”. Nu e de mirare. Nadejda Konstantinovna nu încerca doar să conteste decizia de îmbălsămare şi „mausoleizare”. Spunînd că Lenin ar fi trebuit să aibă parte de o înmormîntare adecvată în acel loc precis, ea sugera totodată că locul său de veci trebuia să fie lîngă al Inessei Armand, mama Innei. Nadia era o fire generoasă. Ceva o făcea să dorească să păstreze cele două familii laolaltă chiar şi în moarte; voia ca soţul ei să se odihnească alături de fosta lui iubită în pămîntul rece al Moscovei[4].

Însă nu avea să se întîmple aşa. Ridicarea Mausoleului lui Lenin înainta în pofida protestelor ei întristate adresate lui Stalin şi Politburoului. Istoricii nu au fost însă capabili să aprecieze cît de mult a contribuit ea totuşi la dezvoltarea cultului lui Lenin în alte privinţe. Deşi detesta mausoleul, ea a propagat activ imaginea lui Lenin revoluţionarul, gînditorul şi soţul perfect. De fapt, imediat după înmormîntare, a început să scrie o broşură despre el[5]. Acest fapt demonstrează, de asemenea, că ea trăia pentru politică aproape la fel de mult ca răposatul ei soţ. L-a jelit, însă durerea nu a împiedicat-o să scrie extrem de detaşată despre el. Mai mult, şi-a asumat această sarcină cu cooperarea deplină a lui Stalin însuşi. Imaginea care ni se prezintă de obicei este aceea a unor relaţii distante între Krupskaia şi Stalin. Arhivele centrale ale partidului conţin materiale care spun altă poveste. În mai 1924, cînd a

încheiat lucrul la o primă versiune a broşurii, Krupskaia i-a trimis din proprie iniţiativă un exemplar lui Stalin şi i-a solicitat părerea. El i-a răspuns, sugerîndu-i cîteva corecturi factuale şi încurajînd-o să o publice[6].

Cooperarea aceasta a continuat ani de zile. Deşi Nadejda Konstantinovna nu a renunţat la îndatoririle ei din Comisariatul Poporului pentru Învăţămînt, îşi petrecea timpul liber citind şi scriind despre Lenin. Prioritară era sanctificarea memoriei sale şi a devenit practic cea mai aprigă susţinătoare a cultului lui Lenin. Era o chestiune atît personală, cît şi politică. Adunînd fotografiile pe care le avea cu el, a alcătuit un album pe a cărui copertă a scris „Ilici”, nume compus din alte fotografii cu el decupate sub formă de litere. Preţuia totodată servieta din piele pe care Lenin i-o dăduse după ce o primise în dar de la un grup de muncitori. Nadejda Konstantinovna nu şi-a revenit niciodată după pierderea soţului ei[7].

Rivalele ei ca mari „preotese” ale cultului erau Anna şi Maria Ilinicina. Era însă o rivalitate amicală. Acum, că obiectul afecţiunii lor dispăruse, cele trei femei se înţelegeau mai bine. Cu Nadejda, Anna şi Maria în rolul de mari preotese, ştim fără îndoială şi identitatea preotului suprem: Stalin însuşi. Între timp, înţelegerea tainică dintre majoritatea personalităţilor de la vîrful partidului privind ascunderea testamentului politic al lui Lenin i-a permis lui Stalin să rămînă în funcţia de secretar general al partidului, iar el s-a alăturat fără întîrziere efortului colectiv de a dezvolta o serie de doctrine care să explice fundamentele leninismului. Prelegerile ţinute la Universitatea Sverdlov, tipărite sub titlul *Problemele leninismului*, erau o expunere succintă a acestora. Troţki, Zinoviev, Kamenev şi Buharin şi-au adus şi ei omagiul memoriei fondatorului partidului şi au încercat să arate ce a însemnat Lenin pentru comunismul mondial. Treptat, ideile sale au început să fie sistematizate, însă procesul nu putea fi încheiat pentru că Lenin lăsase în urma sa – şi în documentele publice – numeroase idei contradictorii.

Dacă sistematizarea era dificilă, cenzurarea a ceea ce apărea despre el era o sarcină mult mai puţin problematică. Confidenţial, a fost transmisă indicaţia de a-l prezenta pe Lenin în termeni hagiografici. Organele de propagandă din partid şi guvern au fost

puse în slujba acestui obiectiv. Lucrările lui Lenin erau tipărite în tiraje de sute de mii de exemplare. Arhivele lui Lenin erau atent studiate, iar Kamenev a coordonat o echipă editorială care a publicat multe din scrierile sale anterioare, necunoscute publicului. De fiecare dată, scopul a fost acelaşi. Nu era suficient ca Lenin să fie înfăţişat ca o figură eroică în istoria bolşevismului şi a revoluţiei mondiale. El trebuia să se bucure de statutul mitic al unui sfînt revoluţionar omniscient. Nu putea fi tolerată nici o pată pe trecutul său ca teoretician, propagandist sau organizator de partid. Lenin trebuia venerat ca singurul mare succesor al lui Marx şi Engels din primul sfert al secolului XX. Capacitatea lui de previziune şi atitudinea lui hotărîtă atunci cînd a creat partidul bolşevic, precum şi modul în care a condus Revoluţia din Octombrie şi războiul civil trebuiau însoţite de laude necondiţionate. Geniul său ca şef de partid, şef de guvern, strateg militar şi om de stat de talie mondială trebuia glorificat. Omenia lui ca tovarăş, soţ şi marxist trebuia preamărită.

Odată cu trecerea anilor, un alt criteriu a căpătat importanţă, şi anume acela că orice se spunea despre Lenin trebuia să convină intereselor imediate ale conducerii politice comuniste. Cum lupta pentru succesiune se reluase, grupul dominant – Kamenev, Zinoviev, Stalin şi Buharin – a scos din cărţile de istorie orice referire care îi punea, chiar şi vag, într-o lumină proastă pe membrii săi. Troţki a avut cel mai mult de suferit de pe urma acestei rivalităţi; adversarii săi nu doar că i-au îndepărtat pe el şi pe susţinătorii săi din funcţiile importante, ci l-au şi împiedicat să publice materiale care demonstrau relaţia strînsă de lucru pe care o avusese cu Lenin. Consecinţa a fost portretizarea unui Lenin în mare parte imaginar, un Lenin care avusese o colaborare călduroasă numai cu cei care deţineau puterea în prezent.

Principalele susţinătoare ale cultului – Nadejda Konstantinovna, Maria Ilinicina şi Anna Ilinicina – au colaborat la crearea unui mit cvasireligios. Ele au înţeles că nici o publicaţie nu trebuia să se abată de la criteriul evaluării din perspectivă hagiografică şi politică. Cu toate acestea, rudele lui Lenin nu puteau prezice întotdeauna ce anume avea să corespundă acestor exigenţe, iar mult din ceea ce au scris a fost ulterior cenzurat înainte de publicare. În cele din urmă, au trebuit să accepte verdictul lui

Stalin. Pînă în momentul în care şi alţii au început să-şi scrie memoriile, regulile tacite ale cultului deveniseră clare, iar autorii ştiau că trebuie să scrie în concordanţă cu ele. Mai mult, sub conducerea lui Stalin, secretariatul Comitetului Central a păstrat secrete minutele de la majoritatea şedinţelor conducerii politice supreme de partid şi guvern. Doar foarte puţine documente atent verificate au putut să vadă lumina zilei. Motivele acestei precauţii erau uşor de înţeles. URSS, Revoluţia din Octombrie şi marxism-leninismul nu aveau justificare decît dacă respectul pentru Lenin se transforma într-un sentiment de masă. Astfel, cultul fondatorului partidului nu mai era o chestiune de opţiune pentru succesorii săi, ci o necesitate politică. Şi aşa a rămas pînă la prăbuşirea Uniunii Sovietice.

Cei mai de seamă propovăduitori ai cultului s-au schimbat de-a lungul anilor. Grupul anti-Troţki format din Kamenev, Zinoviev, Stalin şi Buharin s-a destrămat de îndată ce Troţki a fost învins în 1924. Kamenev şi Zinoviev au luptat împotriva lui Stalin şi Buharin şi au pierdut. Apoi Buharin i s-a împotrivit lui Stalin şi a pierdut. În 1928-1929, Stalin a iniţiat primul plan cincinal. I-a organizat pe ţărani în colhozuri şi sovhozuri, înăbuşind orice rezistenţă a acestora, a arestat şi întemniţat naţionalişti, lideri religioşi, intelectuali critici şi adversari din interiorul partidului. În 1937-1938 s-a dezlănţuit, la instigarea sa, Marea Teroare. De-a lungul acestei perioade, Stalin a construit un „Lenin” care se potrivea perfect nevoilor sale curente. Acest Lenin fabricat de Stalin fusese întotdeauna prietenul său. Se părea că apelase la Stalin pentru sfaturi şi-l recunoscuse ca fiind cel mai potrivit să-i succeadă. Era interzisă distribuirea prin mijloace de comunicare de masă a conţinutului testamentului politic al lui Lenin, iar cei care contestau noua versiune oficială a trecutului erau executaţi sau trimişi în sistemul Gulag al lagărelor de muncă forţată.

Stalin dădea de înţeles că el era un „Lenin al prezentului”. Accentul pe care îl punea pe violenţă, ierarhie, ordine şi disciplină s-a oglindit în manualele de istorie. Complicaţiile din marxismul lui Lenin au fost înlăturate. Organizaţia de masă a tineretului sovietic a fost numită după el: Uniunea Tineretului Comunist Leninist din Întreaga Uniune. Au fost publicate noi ediţii complete ale operelor lui Lenin. Se pictau tablouri cu el pentru a fi expuse în

galerii de artă, însă imaginea sa oricum era peste tot: pe timbre poştale, pe veselă, pe afişele lipite de-a lungul arterelor principale ale marilor oraşe din URSS. Prima pagină a principalelor ziare centrale, *Pravda* şi *Izvestia*, era decorată cu imaginea lui. A fost creat Ordinul Lenin. Extrase din lucrările lui erau folosite pentru îndoctrinarea şcolarilor, în aşa fel încît ei să poată deveni comunişti devotaţi, iar la congresele partidului vorbitorii foloseau citate din Lenin pentru a-şi susţine propunerile. Dacă Marx, Engels şi Lenin ar fi format o Treime seculară a marxism-leninismului, cel mai important dintre cei trei, în viziunea propagandiştilor sovietici, nu ar fi fost Marx sau Engels, ci Lenin. Lenin apărea drept dumnezeul marxism-leninismului.

Treptat, în locul marxism-leninismului s-a propagat o ideologie modificată, marxism-leninism-stalinismul, iar Stalin a ordonat să fie descris ca reprezentantul lui Lenin pe pămînt. La aniversarea Revoluţiei din Octombrie, Stalin stătea deasupra Mausoleului Lenin, sub Zidul Kremlinului, şi privea în jos la parada militară, a organizaţiilor de tineret şi a celor sportive. A făcut asta chiar şi în 1941, cînd exista pericolul ca Luftwaffe să bombardeze centrul Moscovei. Poetul Vladimir Maiakovski şi-a încheiat un poem cu versul: „Lenin a trăit, Lenin trăieşte, Lenin va trăi!”. Cu excepţia învierii lui Lenin din morţi, ca un Lazăr al epocii moderne, regimul sovietic făcea tot ce putea pentru a inocula în minţile oamenilor ideea că moştenirea leninistă avea propria sa viaţă veşnică.

Mare parte din acest „Lenin” era o versiune emasculată a lui Lenin cel real. Era interzisă menţionarea elementelor non-ruseşti din arborele său genealogic; nimeni, în afara unor veterani bolşevici excepţional de bine documentaţi, nu ştia că Lenin avusese bunici care nu au fost ruşi. Nu se făcea referire nici la statutul său nobiliar; chiar şi faptul că Ulianovii duseseră o viaţă confortabilă era menţionat rareori. Educaţia sa clasică, simpatiile sale faţă de terorismul socialist agrar şi stilul său de viaţă destul de privilegiat, chiar şi în timpul exilului siberian, au fost subiecte interzise în spaţiul public. Era de asemenea o erezie să susţii că Lenin a preluat idei de la alţi gînditori şi politicieni. Chiar şi influenţa lui Marx şi Engels era minimalizată. Relatările privind tensiunile din interiorul partidului bolşevic insistau asupra unui conflict între Lenin, Stalin şi adevăraţii leninişti, pe de o parte, şi o

ceată de netrebnici – de la Martov în 1903 pînă la restul Politburoului de la începutul anilor 1920 –, pe de altă parte. Aspectele mai intime ale vieţii lui Lenin nu erau atît distorsionate, cît mai curînd ţinute strict secrete. Legătura sa cu Inessa Armand era un subiect interzis. Astfel, relaţia sa conjugală era portretizată ca un parteneriat politic – şi doar puţin mai mult de-atît. Şarmul pe care îl avea Lenin pentru prietenii şi tovarăşii săi era şters din documentele istorice oficiale. Perspicacitatea sa ca lider de partid era trecută cu vederea. Oscilaţia sa între perseverenţa îndărătnică şi scornelile şi compromisurile minuţios gîndite a fost eliminată.

În afara Uniunii Sovietice au existat încercări de a-l descrie pe Lenin într-o manieră mai plauzibilă. Erau disponibile memoriile menşevicilor care-l cunoscuseră şi, după deportarea sa în 1928, Troţki a publicat cîteva articole în care obiecta contra falsificărilor grosolane din biografiile sovietice contemporane. Însă nici măcar Troţki nu a reuşit să scoată la iveală toate documentele de arhivă depozitate la Moscova şi, oricum, el avea propria sa agendă politică. Susţinea că el, şi nu Stalin, era succesorul politic preferat de Lenin. Troţki s-a opus „şcolii staliniste de falsificare a istoriei” cu o relatare care nu era neatinsă de consideraţii făcute în interes personal. Evident, şi textele menşevicilor erau părtinitoare. Nici un memorialist menşevic nu avea să scrie cu indulgenţă despre Lenin, cel care arestase şi deportase conducerea menşevică. Totuşi, atît Troţki, cît şi menşevicii l-au descris şi analizat pe Lenin în termeni care-l coborau de la statutul de semizeu la cel de fiinţă omenească.

Comuniştii occidentali au urmat conştiincioşi direcţiile portretizării impuse de la Moscova. Acel Lenin pe care-l cunoşteau era versiunea prezentată de Stalin, iar pentru ei a fost un şoc că, după moartea lui Stalin în 1953, succesorii săi au anunţat că Lenin şi Stalin nu împărtăşiseră aceleaşi valori. În 1956, Nikita Hruşciov a citat din testamentul politic al lui Lenin şi a adăugat că Stalin fusese angajat în anii 1930 în comiterea unor crime în masă. Cu această afirmaţie, Hruşciov a făcut senzaţie în lumea comunistă, mai ales în URSS. Coborîndu-l pe Stalin de pe piedestal, Hruşciov s-a simţit obligat să-i confere lui Lenin un statut şi mai înalt. A fost comandată o masivă ediţie a cincea a „operelor complete”. Totodată, a fost editată o nouă biografie a lui Lenin. Scopul lui Hruşciov nu era să dea frîu liber cercetărilor. Istoricii erau evaluaţi

cu atenţie înainte să li se permită accesul în arhivele centrale ale partidului de pe strada Puşkin şi trebuiau să nu se îndepărteze de interpretarea vieţii lui Lenin care fusese predominantă în perioada lui Stalin, cu o singură diferenţă majoră: erau liberi să expună orice neînţelegere care existase între Lenin şi Stalin. Pentru verosimilitatea istorică au fost şi alte beneficii. Nu orice exemplu de confruntare facţională în partid a fost tratată drept conspiraţie capitalistă şi, de asemenea, s-a dovedit că Lenin nu avusese un comportament despotic faţă de tovarăşii săi comunişti.

Totuşi, în străinătate, noile informaţii au servit şi altor scopuri. Unii autori au sugerat că ultimele confruntări dintre Lenin şi Stalin demonstrau că tipul de comunism al Noii Politici Economice era foarte diferit de comunismul din perioada războiului civil. Istorici comunişti sovietici disidenţi, precum Roy Medvedev, au avut o abordare similară. Argumentul lor era că Lenin, pe moarte fiind, preconiza un regim comunist permanent care implica pluralism cultural, diversitate etnică şi poate chiar o economie mixtă. Ideile acestea au fost primite cu căldură de partidele comuniste occidentale. Cîţiva aşa-numiţi eurocomunişti din Italia, Franţa şi Spania susţineau că, dacă sănătatea l-ar fi ajutat pe Lenin, s-ar fi putut construi un comunism cu faţă umană.

Totuşi, alţi eurocomunişti s-au întrebat dacă leninismul fusese dintotdeauna viciat din pricina înclinaţiei spre dictatură, teroare, rigiditate ideologică şi amoralism. Pentru anticomunişti nu era cine ştie ce descoperire: ei consideraseră dintotdeauna că Lenin a avut o influenţă malignă asupra vremurilor sale. Care fusese însă amploarea acestei influenţe? Confruntîndu-se cu întrebarea aceasta în anii 1970 şi 1980, diverşi autori au fost interesaţi în principal de politica sa. S-au făcut cercetări privind mediul intelectual al revoluţionarilor ruşi de la sfîrşitul secolului al XIX-lea, divizările interne printre marxiştii din Imperiul Rus, marxismul rus şi limitele asupra puterii liderilor Partidului Comunist înainte şi după ce au preluat puterea în Rusia prin Revoluţia din Octombrie. Dar a existat mereu un acord cu viziunea tradiţională, atît occidentală, cît şi sovietică, în privinţa ideii că evoluţia istoriei URSS a fost în mare parte produsul energiilor unui singur om: Lenin. Astfel, imaginea lui Lenin ca actor pe scena lumii nu a fost fundamental modificată. Detaliile erau altele, însă nu şi

analiza de bază. Lenin a fost plasat alături de Hitler, Stalin, Churchill, Roosevelt, Hruşciov, Gorbaciov şi alţi cîţiva ca principal actor al istoriei secolului XX.

În ciuda numeroaselor neînţelegeri, s-a impus opinia că Lenin nu a fost acel demiurg descris atît de comunişti, cît şi de duşmanii lor din momentul în care a intrat în atenţia lumii, în 1917. Cercetările ulterioare ale mediului politic, social şi economic au tins să indice că Lenin a lucrat în mare parte urmînd tradiţiile ruseşti. Fără să-şi propună acest lucru, mulţi autori au realizat analize care sugerau că Lenin a contribuit la istoria ţării sale ca individ care mai curînd facilitează decît făureşte.

E un punct de vedere care ignoră extrem de multe lucruri. Au existat schimbări de direcţie importante în istoria Rusiei şi a lumii care nu s-ar fi produs fără Lenin. El a influenţat decisiv evenimentele, instituţiile, practicile şi atitudinile fundamentale. Aceasta era percepţia la momentul respectiv şi majoritatea analiştilor vor simţi acelaşi lucru mulţi ani mai tîrziu. Lenin înfiinţase facţiunea bolşevică. Scrisese *Ce-i de făcut?*, *Tezele din aprilie* şi *Statul şi revoluţia*. Concepuse o strategie pentru preluarea puterii şi avusese grijă ca ea să reuşească. Fără influenţa lui, s-ar putea ca Revoluţia din Octombrie, Tratatul de la Brest-Litovsk şi Noua Politică Economică să nu fi existat, iar regimul sovietic să fi dispărut repede în coşul de gunoi al istoriei. Lenin nu a avut un plan pentru statul cu partid unic care a fost creat în 1917-1919, însă cîteva instituţii ale acelui stat au fost fondate de el. Printre acestea s-a numărat şi CEKA, iar Lenin a insistat că teroarea trebuia să rămînă în continuare un instrument al guvernării la îndemîna comuniştilor. Mai presus de orice, a fost principalul creator al Partidului Comunist Rus, un partid care s-a remarcat prin devotamentul său faţă de centralism, ierarhie şi activism. Ar fi ciudat să susţinem că în Rusia nu ar fi existat un partid de extremă stîngă dacă Lenin nu ar fi existat. Însă ar fi la fel de absurd să presupunem că statul sovietic cu partid şi ideologie unice ar fi apărut şi fără Lenin.

Deşi nici Lenin, nici ceilalţi lideri ai partidului nu au putut prevedea exact ce fel de stat aveau să construiască, activitatea lor din anii de început ai Revoluţiei din Octombrie nu a fost chiar la voia întîmplării. Leniniştii au adus cu ei la putere un set de

premise operaţionale. Modul lor de a înţelege politica a acordat întîietate dictaturii, luptei de clasă, conducerii şi amoralismului revoluţionar. „Avangarda”, considerau ei, ştia ce era cel mai bine pentru clasa muncitoare şi trebuia să folosească această cunoaştere irefutabilă a lumii – trecute, prezente şi viitoare – pentru a grăbi naşterea societăţii perfecte pe pămînt. Nu Lenin a fost creatorul acestor ipoteze. Dimpotrivă, ele au fost răspîndite şi au putut fi găsite într-o formă sau alta în marxism, în terorismul revoluţionar rus de la jumătatea secolului al XIX-lea şi în alte doctrine revoluţionare autoritariste din Europa. Leninismul nu a fost comparat degeaba cu milenarismul creştinismului ortodox din perioada pre-petrină, precum şi cu calvinismul din secolul al XVI-lea. Ideea e însă că, după anul 1900, revenirea unor asemenea tradiţii nu era imposibil de evitat. A fost nevoie de un partid marxist rus. Mai concret, a fost nevoie de un Lenin.

Iar statul creat de Lenin a supravieţuit intact mai bine de şapte decenii. Edificiul a fost ridicat cu o rapiditate uluitoare, cu toate că proiectarea arhitecturală fusese minimă. Între 1917 şi 1919, sub îndrumarea lui Lenin, grosul era deja făcut. Fundaţia fusese săpată, zidurile de susţinere ridicate şi acoperişul pus. Politica fusese monopolizată şi centralizată. Autorităţile coercitive se aflau sub controlul ferm al statului. Economia intra treptat în proprietatea şi sub reglementarea statului. Religia era persecutată sistematic. Aspiraţiile naţionale erau gestionate cu multă suspiciune. Cultura înaltă artistică şi intelectuală era riguros supravegheată. Educaţia şcolară era constant comunizată. Legile erau introduse şi abrogate după bunul plac al conducerii comuniste, iar puterile legislativă, executivă şi judecătorească erau în mod deliberat amestecate. Conducătorii tratau societatea ca pe o resursă ce trebuia îndoctrinată şi mobilizată. Toate organizaţiile intermediare care aveau o oarecare independenţă faţă de Kremlin erau luate cu asalt.

Totuşi, Lenin a fost un lider şi un teoretician complex. Inevitabil, la edificiul său au trebuit adăugate secţiuni la mult timp după ce munca de construcţie începuse. Se improviza mult şi, bineînţeles, Lenin nu a fost singurul arhitect; au mai fost şi alţii în partidul său care au avut impact asupra progresului construcţiei. Liderii bolşevici supremi îşi schimbau permanent planurile.

Ultimele partide supravieţuitoare au fost scoase în afara legii abia în 1921, iar diverse facţiuni au continuat să existe în Partidul Comunist pînă la instalarea despotismului stalinist după moartea lui Lenin. Panoplia oficială a organismelor de cenzură s-a conturat abia la mijlocul lui 1922. Politicile pe tema identităţii naţionale – despre care Lenin credea, în cele din urmă, că-i vor permite statului să unească diversele naţiuni ale URSS într-o conştiinţă supranaţională sovietică – au fost iniţial destul de favorabile exprimării de sine naţionale şi etnice a populaţiilor non-ruse. În plus, perioada războiului civil şi Noua Politică Economică au fost caracterizate de un haos total. Comunicaţiile, administraţia, supravegherea şi coerciţia s-au manifestat într-o manieră mult mai aleatorie decît în anii următori. Doctrina şi strategia erau ceva; implementarea a fost adesea cu totul altceva.

Totuşi, construcţia principală era *in situ* cu mulţi ani înainte de moartea lui Lenin. A fost schimbată drastic de către Stalin, care a transformat-o în despotism personal şi a redus autoritatea partidului în interiorul statului sovietic. Stalin era adeptul asasinării nu doar a adversarilor de pe cîmpul de luptă, a celor de clasă, politici şi religioşi ai comunismului, ci chiar şi a funcţionarilor din propriul guvern şi partid. Cu toate acestea, nucleul edificiului rămăsese intact – iar Stalin, deşi avea mania reconstrucţiei, a făcut modificări care au adus mai multă stabilitate regimului pînă la moartea sa în 1953.

Însă Nikita Hruşciov a schimbat schimbarea, inaugurînd destalinizarea şi iniţiind o nouă reconstrucţie tumultuoasă. Pînă la înlăturarea sa din funcţie, în 1964, experimentele lui începuseră să prindă viteză. Succesorul său, Leonid Brejnev, era un admirator al lui Stalin, însă s-a limitat la a anula schimbările mai extravagante ale lui Hruşciov.

Totuşi, în ciuda unor astfel de vicisitudini, liderii sovietici nu greşeau cînd pretindeau că guvernează un stat leninist şi în conformitate cu tradiţia leninistă. Din 1917-1919 şi pînă la sfîrşitul anilor 1980, edificiul a putut fi recunoscut ca fiind creaţia lui Lenin. Revoluţia din Octombrie, marxism-leninismul şi Uniunea Sovietică i se datorau lui mai mult decît oricui altcuiva. Ceea ce construise Lenin în împrejurările deosebite ale războiului, Rusia revoluţionară, era o creaţie ce putea fi reprodusă. Lenin voia să

exporte planurile sale şi proclamase că partidele membre ale Internaţionalei Comuniste trebuiau să se conformeze principiilor ideologice şi organizatorice dezvoltate la Moscova. Dacă ar fi avut ocazia, ar fi aplicat acest model în statele comuniste revoluţionare. În orice caz, această misiune i-a revenit succesorului său, Stalin. Modelul leninist s-a dovedit funcţional pentru revoluţionarii marxişti din China, Vietnamul de Nord şi Cuba. Nu conta foarte mult ce fel de ţară era comunizată. Au cedat atît Cehoslovacia – ţară catolică, industrializată şi educată –, cît şi Vietnamul de Nord – ţară budistă, agrară şi analfabetă. Metodele de introducere a comunismului au variat de la invazie pînă la agitaţie politică locală. În esenţă însă, rezultatul a fost acelaşi. Lenin, din aceleaşi motive, se făcea răspunzător pentru multe lucruri.

În afara graniţelor Rusiei sovietice a existat o reacţie puternică împotriva construcţiei lui Lenin încă din anii 1920. Fascismul nu a apărut după comunism; cînd a preluat puterea în Italia în 1922, Mussolini era deja orientat spre doctrinele politice de extremă dreaptă. Fără îndoială însă, nazismul lui Hitler a alimentat o ură viscerală faţă de Internaţionala Comunistă, marxism-leninism şi URSS. Într-o măsură semnificativă, istoria Europei interbelice a fost o luptă legată direct de consecinţele momentului 25 octombrie 1917. Situaţia aceasta nu a dispărut după al Doilea Război Mondial. Rivalitatea dintre cele două superputeri, SUA şi URSS, a fost o luptă între două sisteme opuse din punct de vedere politic, economic, ideologic şi al capacităţii militare, iar sistemul sovietic era în mare măsură cel lăsat moştenire de Lenin lui Stalin şi de Stalin succesorilor săi.

E, prin urmare, un paradox enorm că omul care a contribuit cel mai mult la demolarea edificiului leninist era el însuşi un admirator sincer al lui Lenin. Mihail Gorbaciov a ajuns în funcţia de secretar general al partidului cu intenţia de a restaura Uniunea Sovietică astfel încît să fie mai aproape de doctrinele şi practicile idolului său. La fel ca Lenin, Gorbaciov improviza fără să se raporteze la un plan detaliat, lărgindu-şi din mers perspectiva asupra reformei. Dar el şi tovarăşii săi comunişti reformişti nu au reuşit să înţeleagă că edificiul comunist era o mostră de arhitectură strîns interconectată. Administraţia, politica, economia, legile, ideologia, bunăstarea şi chiar abordarea mediului natural

erau puternic condiţionate de concepţia leninistă iniţială. Înlăturarea oricărui zid, plafon sau a oricărei căi de acces din edificiu comporta pericolul prăbuşirii întregii structuri. Gorbaciov a trecut cu vederea – de fapt, a ignorat – riscurile. A abolit monopolul politic al Partidului Comunist. A descentralizat administraţia. A redus cenzura şi a acordat individului libertate de exprimare naţională şi religioasă. A diminuat puterea statului asupra economiei. A denunţat despotismul Partidului Comunist şi a făcut toate acestea cu convingerea că reinstaura spiritul lui Lenin în URSS. Fiecare dintre aceste reforme ar fi pus în pericol stabilitatea statului. Faptul că le-a introdus pe toate în decurs de cîţiva ani a însemnat sfîrşitul Revoluţiei din Octombrie, al marxism-leninismului şi al Uniunii Sovietice.

De la sfîrşitul lui 1991, cînd Uniunea Sovietică şi-a dat ultima suflare, iar Gorbaciov şi-a dat demisia, au existat puţine încercări de a arăta faţă de Lenin acelaşi respect de care s-a bucurat odinioară. Statele comuniste se prăbuşiseră deja în 1989 şi, deşi Republica Populară Chineză a continuat să afişeze o loialitate de suprafaţă faţă de leninism, reformele economice chineze remodelau în acelaşi timp statul şi societatea în direcţia unei economii capitaliste. Nici măcar în Rusia, unde s-a afirmat un partid comunist sub conducerea lui Ghennadi Ziuganov, nu s-au făcut eforturi speciale pentru apărarea şi elogierea realizărilor istorice ale lui Lenin.

Aparţine Lenin cu adevărat domeniului trecutului? Sondajele de opinie din Rusia arată că el rămîne printre cei mai populari conducători din istorie. Popularitatea sa a fost atît de durabilă, încît Boris Elţîn, preşedintele Rusiei în anii 1990, n-a îndrăznit să-l scoată din mausoleul său şi să-l îngroape conform tradiţiei. Respectul pentru Lenin persistă la scară largă. Cît a fost în viaţă, a fost foarte admirat chiar şi de cei care suferiseră de pe urma măsurilor sale politice. Ţăranii cu jalbele lor aveau încredere în el în ciuda ambiţiei sale de a elimina ţărănimea. După moartea sa, în conversaţii şi în cîntecele populare apărea adesea ca un ţar înţelept care nu ar fi tolerat abuzurile de putere devenite obişnuinţă pentru urmaşii săi. Fără îndoială, glorificarea oficială permanentă a măreţiei sale a întreţinut asemenea tendinţe în rîndul populaţiei. Nu poate fi ignorat nici faptul că Lenin va avea

un impact puternic asupra imaginarului rus multe decenii de-acum înainte. E posibil chiar ca memoria lui să fie invocată din nou, nu neapărat de comunişti cu acte în regulă, în numeroasele zone ale lumii unde capitalismul provoacă frămîntări sociale. Lenin nu a murit cu totul, cel puţin nu încă.

În încercarea de a scăpa de el, Elţîn politicianul şi, de altfel, o mare parte dintre istoricii antileninişti din Rusia au optat pentru armele tradiţionale ale multor autori din spaţiul occidental. Aproape de fiecare dată se încearcă reprezentarea sa într-o manieră unidimensională. Lenin teroristul de stat. Lenin ideologul. Lenin şeful de partid, Lenin scriitorul sau chiar Lenin amantul. Nu toate aceste dimensiuni sînt tratate la fel – şi nu întotdeauna din vina autorilor. Pînă recent, nu puteam afla foarte multe despre familia lui Lenin şi despre tensiunile şi sprijinul reciproc din interiorul acesteia. Informaţiile despre educaţia sa şi condiţiile sale materiale – fără a mai aminti de sănătatea sa fizică, de aventurile sale amoroase, de stilul de lucru şi judecăţile cu care opera zi de zi – nu au fost în general accesibile.

Unele dintre aceste aspecte au fost ţinute secrete deoarece îl puteau pune pe Lenin într-o lumină proastă în termenii moralităţii tradiţionale. Îşi înşela soţia, îşi exploata mama şi surorile, se autocompătimea în privinţa stării de sănătate, nu avea o părere prea bună despre ruşi şi nici măcar despre majoritatea bolşevicilor. Îi plăcea teroarea şi nu avea nici o idee despre ce era de făcut pentru ca Uniunea Sovietică să poată renunţa la ea. În telegrame şi scrisori era chiar mai dur decît în cărţile sale. Cea mai mare parte a corespondenţei lui era de un asemenea cinism, încît Stalin a interzis publicarea acesteia chiar şi în timpul Marii Terori din 1937-1938. Mai mult, Lenin era uşor excentric. Era scrupulos în rutina sa zilnică, fiind extrem de obsedat să fie linişte în biroul său, să aibă creioanele ascuţite, să se priveze de distracţie, mergînd pînă la renunţarea la şah, la Beethoven şi la fermecătoarea Inessa. Se amesteca în viaţa privată a tovarăşilor săi. Nici un alt om de stat nu s-a simţit atît de dezinvolt prescriind tratamente medicale celorlalţi lideri. În plus, Lenin se controla mai rar decît ştia restul lumii. Fără anturajul său feminin, s-ar putea să nu fi dobîndit acelaşi statut istoric. Lenin avea, pînă şi pe patul de moarte, ceva dintr-un copil răsfăţat. Fusese un copil răsfăţat căruia rareori i se

întîmplase să nu se bucure de atenţia de care avea nevoie.

Faptul că a ajuns la putere şi la celebritate a fost posibil graţie familiei, educaţiei, ideologiei sale, circumstanţelor din ţară şi – nu în ultimul rînd – personalităţii sale. A fost norocos, însă trebuia să facă în aşa fel încît norocul său să lucreze pentru el. Înţelegea asta. Deşi insista că era nevoie de circumstanţe politice şi economice generale favorabile, Lenin a susţinut mereu că revoluţiile nu se întîmplă pur şi simplu, ci trebuie făcute. Iar pentru asta era nevoie de un lider. Lenin ar fi putut da greş, şi de foarte multe ori – ca la Londra în 1902, la Geneva în 1915 sau chiar ca la Helsinki în 1917 – înfrîngerile sale au fost aproape definitive. Iar dacă ar fi fost refuzat în 1918 în chestiunea Tratatului de la Brest-Litovsk sau în 1921 în chestiunea Noii Politici Economice, poate că acum nu ar mai fi considerat una dintre cele mai influente personalităţi ale secolului trecut. Şi totuşi, acest politician scund, intolerant, citit, abil, ipohondru, inteligent şi încrezător nu a rămas un scriitoraş care frecventa British Museum sau Biblioteca Publică din Geneva. Gestica sa smucită şi retorica gîngăvită nu l-au descumpănit. Greşelile sale în anticiparea evoluţiei evenimentelor nu l-au făcut vulnerabil. Elevul strălucit devenit un stîngaci activist marxist şi lider de facţiune a profitat din plin de tot ce i-a oferit Istoria.

A condus Revoluţia din Octombrie, a întemeiat URSS şi a pus bazele marxism-leninismului. A contribuit la răsturnarea unei lumi. Poate că peste cîţiva ani va fi văzut ca un om care şi-a împins ţara – şi, sub conducerea lui Stalin, o treime a lumii – într-o fundătură. Viitorul nu aparţine comunismului leninist. Dar, dacă viitorul se află altundeva, noi nu putem şti exact unde. Lenin a fost imprevizibil. Viaţa şi cariera sa extraordinare reprezintă dovada că noi toţi trebuie să fim vigilenţi. Nu multe personaje istorice au avut o asemenea influenţă. Să-i recunoaştem deci meritul.

Note

Introducere

1. P.N. Pospelov, *Vladimir Ilici Lenin*; I. Deutscher, *The Prophet Armed: Trotsky, 1879-1921*.
2. N. Harding, *Lenin's Political Thought*, vol. 1-2.
3. R.H.W. Theen, *Lenin: Genesis and Development of a Revolutionary*.
4. M. Liebman, *Leninism Under Lenin*; A. Rabinowitch, *The Bolsheviks Come to Power*.
5. M. Lewin, *Lenin's Last Struggle*; S.F. Cohen, *Bukharin and the Bolshevik Revolution*.
6. E.H. Carr, *The Bolshevik Revolution*, vol. 1-3. Despre Lenin în calitate de coordonator al guvernului, vezi şi T.H. Rigby, *Lenin's Government* şi M.P. Iroşnikov, *Predsedatel Soveta Narodnîh Komisarov*.
7. A. Ulam, *Expansion and Coexistence*; O. Figes, *A People's Tragedy*.
8. R. Pipes, *Russia Under the Bolshevik Regime*; vezi însă şi lucrarea sa *Social-Democracy and the St Petersburg Labor Movement*, care include o evaluare a importanţei ideologiei. În orice caz, argumentul meu se referă la perioada petrecută de Lenin la guvernare.
9. A. Soljeniţîn, *Lenin in Zurich*; D.A. Volkogonov, *Lenin: politiceskii portret*.
10. V. Solouhin, *Pri svete dnia*.
11. R.C. Elwood, *Russian Social-Democracy in the Underground*; D. Geyer, *Lenin in der Russischen Sozialdemokratie*; L. Haimson, *The Russian Marxists and the Origins of Bolshevism*; J.H.L. Keep, *The Rise of Social Democracy in Russia*; L. Schapiro, *The Communist Party of the Soviet Union*.
12. S. Fitzpatrick, *The Russian Revlution*; R.G. Suny, *The Revenge of the Past*.
13. R. Service, *The Bolshevik Party in Revolution*; vezi şi *Lenin: A Political*

Life, vol. 1-3.
14. A. Meyer, *Leninism*; M. Malia, *The Soviet Tragedy*.

1

Familiile Ulianov şi Blank

1. A. Ivanski (ed.), *Ilia Nikolaevici Ulianov*, p. 178.
2. J. Trofimov, *Ulianovi*, p. 66.
3. D.I. Ulianov, „Deţkie godî Vladimira Ilicea”, *VoVIL*, vol. 1, p. 121.
4. M. Ştein, *Ulianovi i Lenini*, pp. 13-14 şi 42.
5. V.V. Ţaplin, *O jizni semi Blankov v gorodah Starokonstantinove i Jitomire*, pp. 39-44.
6. Scrisoare de la Moşko (Dmitri) Blank, citată în M. Ştein, *Ulianovi i Lenini*, p. 44.
7. M. Ştein, „Rod vojdia. Bilet po istorii”, p. 19.
8. V. Solouhin, *Pri svete dnea*.
9. Îi sînt recunoscător lui John Klier pentru ideile sale privind evreii convertiţi din Imperiul Rus la jumătatea secolului al XIX-lea.
10. O. Abramova, G. Borodulina şi T. Koloskova, *Mejdu pravdoi i istinoi*, pp. 53 şi 55.
11. D.I. Ulianov, *VoVIL*, vol. 1, pp. 322-332; M.I. Ulianova, *OVILiSU*, p. 230.
12. M. Ştein, *Ulianovi i Lenini*, pp. 110-111.
13. A.I. Ulianova-Elizarova, *OVILiSU*, p. 34. Îi sînt recunoscător lui Faith Wigzell pentru ideile sale privind schimbarea semnificaţiei culturii germane pentru familiile ruse.
14. O. Abramova, G. Borodulina şi T. Koloskova, *Mejdu pravdoi i istinoi*, pp. 64-66.
15. *Ibid.*, p. 106.
16. M. Ştein, *Ulianovi i Lenini*, p. 78.
17. D.I. Ulianov, *VoVIL*, vol. 1, pp. 322-323; M.I. Ulianova, *OVILiSU*, p. 230.
18. A.I. Ulianova-Elizarova, *OVILiSU*, p. 111.
19. *Ibid.*
20. M.I. Ulianova, *OVILiSU*, p. 231.
21. O. Abramova, G. Borodulina şi T. Koloskova, *Mejdu pravdoi i istinoi*, p. 67.
22. A. Ivanski (ed.), *Ilia Nikolaevici Ulianov*, pp. 10-12.
23. M. Ştein, *Ulianovi i Lenini*, pp. 147-148.
24. Ipoteza rusă e examinată şi parţial susţinută cu argumente în O.

Abramova, G. Borodulina şi T. Koloskova, *Mejdu pravdoi i istinoi*, pp. 80-85.
25. A. Ivanski (ed.), *Ilia Nikolaevici Ulianov*, p. 8.
26. M.I. Ulianov, *OVILiSU*, p. 232.
27. Amintire a unei profesoare pe nume Kabanova, în V. Alekseev şi A. Şver, *Semia Ulianovîh*, p. 16.
28. A.I. Ulianova-Elizarova, *OVILiSU*, p. 130.
29. V. Alekseev şi A. Şver, *Semia Ulianovîh*, p. 59.
30. *Ibid.*
31. Relatare de Liubov Veretennikova: J. Trofimov, *Ulianovi*, p. 75.
32. V. Alekseev şi A. Şver, *Semia Ulianovîh*, p. 23.
33. *Ibid.*, p. 17.
34. A.I. Ulianova-Elizarova, „Vospominaniia ob Aleksandre Ilice Ulianove”, în *OVILiSU*, p. 29.
35. V. Alekseev şi A. Şver, *Semia Ulianovîh*, p. 58.
36. A.I. Ulianova-Elizarova, „Straniciki iz jizni Vladimira Ilicea” [nepublicat], RŢHIDNI, fond 13, op. 1, d. 81, p. 20.
37. J. Trofimov, *Ulianovi*, pp. 98-99.
38. Vezi scrisoarea ei din octombrie 1901: RŢHIDNI, fond 13, op. 1, d. 349, p. 4.
39. A.I. Ulianova-Elizarova, scrisoare către Stalin, decembrie 1932: RŢHIDNI, fond 13, op. 1, d. 471.
40. M. Gorki, „Vladimir Lenin”, *Ruskii sovremennik*, nr. 1, 1924, p. 241.
41. A.I. Ulianova-Elizarova, „Vospominaniia ob Aleksandre Ilice Ulianove”, în *OVILiSU*, p. 34.
42. E.K. Makarova, memorii nepublicate, RŢHIDNI, fond 14, op. 1, d. 350, p. 2.
43. Vizită la Sanatoriul Gorki, decembrie 1998, unde este păstrată colecţia memorială a familiei Ulianov.

2

Copilăria în Simbirsk (1870-1885)

1. A.I. Ulianova-Elizarova, „Vospominaniia ob Ilice”, *VoVIL*, vol. 1, p. 19.
2. A.I. Ulianova-Elizarova, „Straniciki iz jizni Vladimira Ilicea” [nepublicat], RŢHIDNI, fond 13, op. 1, d. 81, p. 21.
3. *Ibid.*
4. *Ibid.*

5. Completare nepublicată la A.I. Ulianova-Elizarova, „Deţkie i şolnie godi Vladimira Ilicea”, RŢHIDNI, fond 13, op. 1, d. 77, p. 1.
6. *Ibid.*
7. A.I. Ulianova-Elizarova, „Straniciki iz jizni Vladimira Ilicea’ [nepublicat], RŢHIDNI, fond 13, op. 1, d. 81, p. 28.
8. În perioada sovietică, acest defect fizic era secret de stat. L-am extras din notiţele de consultaţie ale profesorului L.I. Darkevici, care l-a tratat pe Lenin pe 4 martie 1922: RŢHIDNI, fond 16, op. 3c, d. 6.
9. M.I. Averbah, „Vospominaniia o V.I. Lenine”, *VoVIL*, vol. 8, p. 273.
10. A.I. Ulianova-Elizarova, *OVILiSU*, p. 27.
11. D.I. Ulianov, „Deţkie godi Vladimira Ilicea”, *VoVIL*, vol. 1, p. 126.
12. A.I. Ulianova-Elizarova, „Straniciki iz jizni Vladimira Ilicea” [nepublicat], RŢHIDNI, fond 13, op. 1, d. 81, p. 23.
13. *Ibid.*
14. V. Alekseev şi A. Şver, *Semia Ulianovîh*, p. 34.
15. A.I. Ulianova-Elizarova, „Straniciki iz jizni Vladimira Ilicea” [nepublicat], RŢHIDNI, fond 13, op. 1, d. 81, pp. 23 şi 26.
16. V.L. Persianinov, coleg de şcoală cu Lenin, după cum apare în V. Alekseev şi A. Şver, *Semia Ulianovîh*, p. 41.
17. *Ibid.*
18. *Ibid.*, pp. 35 şi 37.
19. G.Ia. Lozgacev-Elizarov, *Nezabivaemoe*, p. 132.
20. A.I. Ulianova-Elizarova, „Vospominaniia ob Aleksandre Ilice Ulianove”, în *OVILiSU*, p. 29.
21. V. Kalaşnikov, „Iz vospominanii domaşnego ucitelia detei Ili Nicolaevicia Ulianova”, în A.I. Ulianova (ed.), *Aleksandr Ilici Ulianov i delo 1 marta 1887 g.*, p. 276.
22. A.I. Ulianova-Elizarova, „Vospominaniia ob Aleksandre Ilice Ulianove”, în *OVILiSU*, p. 39.
23. *Ibid.*
24. *Ibid.*, p. 27. Trebuie adăugat că odată s-a referit la tatăl ei ca la „bestia de tata”. Chiar şi atunci însă nu a considerat greşit ca fratele ei Aleksandr s-o certe pentru remarca ei: *ibid.*, p. 33.
25. A.I. Ulianova-Elizarova, *OVILiSU*, pp. 40-41.
26. A. Ivanski (ed.), *Molodoi Lenin*.
27. N. Hans, *History of Russian Educational Policy*, p. 118.
28. A. Ivanski (ed.), *Molodoi Lenin*, p. 196, n. 1.
29. V. Alekseev şi A. Şver, *Semia Ulianovîh*, p. 25.
30. *Ibid.*
31. A.I. Ulianova-Elizarova, *OVILiSU*, p. 117.
32. D.I. Ulianov, „V gimnazii”, RŢHIDNI, fond 14, op. 1, d. 78, p. 2; A.I.

Ulianova-Elizarova, note nepublicate, în RŢHIDNI, fond 13, op. 1, d. 83, p. 6.
33. A.I. Ulianova-Elizarova, *Deţkie i şkolnie godi Ilicea*, pp. 22-23.
34. A. Ivanski (ed.), *Molodoi Lenin*, p. 33.
35. A.I. Ulianova-Elizarova, notă nepublicată scrisă după 1922, RŢHIDNI, fond 13, op. 1, d. 52, p. 1.
36. A.I. Ulianova-Elizarova, „Vospominaniia ob Ilice”, *VoVIL*, vol. 1, p. 22.
37. A. Ivanski (ed.), *Molodoi Lenin*, p. 211.
38. *Ibid.*, p. 182.
39. *Ibid.*, p. 187.
40. D.I. Ulianov, *VoVIL*, vol. 1, p. 127.
41. D.I. Ulianov, *Ocerki raznîh god* (1974), pp. 153-154.
42. Partiturile de Wagner ale Annei Ilinicina se găsesc la Muzeul Lenin din Gorki.
43. A. Ivanski (ed.), *Molodoi Lenin*, p. 136.
44. Îi sînt recunoscător directorului RŢHIDNI, prof. K.M. Anderson, pentru că mi-a arătat această carte poştală în iunie 1993.
45. A.I. Ulianova-Elizarova, *VoVIL*, vol. 1, p. 72.
46. V. Alekseev şi A. Şver, *Semia Ulianovîh*, p. 38.
47. N.G. Nefedev, în *ibid.*

3

Morţi în familie (1886-1887)

1. A.I. Ulianova, scrisoare către Şidlovski despre tatăl ei, scrisă probabil în martie 1921, RŢHIDNI, fond 13, op. 1, d. 51.
2. J. Trofimov, *Ulianovi*, pp. 37, 40 şi 42.
3. A.I. Ulianova-Elizarova, „Vospominaniia ob Aleksandre Ilice Ulianove”, în *OVILiSU*, p. 37.
4. A. Ivanski (ed.), *Ilia Nicolaevici Ulianov*, p. 246.
5. A.I. Ulianova-Elizarova (ed.), *Aleksandr Ilici Ulianov i delo 1 marta 1887 g*.
6. *PSU*, p. 28.
7. A.I. Ulianova-Elizarova, *OVILiSU*, p. 54.
8. Deşi era îngheţat, pe fluviul Volga se putea circula cu săniile; călătoria era însă una dificilă.
9. M.I. Ulianova, *Oteţ Vladimira Ilicea Lenina Ilia Nicolaevici Ulianov*, p. 68.

10. A.I. Ulianova-Elizarova, *Aleksandr Ilici Ulianov*, pp. 84-85.
11. V. Alekseev şi A. Şver, *Semia Ulianovîh*, p. 24.
12. A. Ivanski (ed.), *Molodoi Lenin*, pp. 231-233.
13. A.I. Ulianova-Elizarova, *Aleksandr Ilici Ulianov*, pp. 85-86.
14. D.I. Ulianov, *Ocerki raznîh god*, p. 54.
15. A.I. Ulianova-Elizarova, *Aleksandr Ilici Ulianov*, pp. 94-96.
16. *Ibid*.
17. E. Acton, capitolul 7, în R. Bartlett (ed.), *Russian Thought and Society, 1800-1917*; R. Service, *Lenin: A Political Life*, vol. 1, capitolul 2.
18. R. Service, *Lenin: A Political Life*, vol. 1, pp. 40-42.
19. *PSU*, p. 36.
20. A. Ivanski (ed.), *Molodoi Lenin*, p. 301.
21. V. Alekseev şi A. Şver, *Semia Ulianovîh*, p. 54.

4

Răscolirea minţii (1887-1888)

1. V.V. Kaşkadamova, în *Bakinskii rabocii*, 21 ianuarie 1926.
2. *Lenin i Simbirsk. Dokumentî, materialî, vospominaniia*, pp. 65-67.
3. M.I. Ulianova, *OVILiSU*, p. 261.
4. A.I. Ulianova-Elizarova, *OVILiSU*, p. 294.
5. A.I. Ulianova-Elizarova, *VoVIL*, vol. 1, p. 69.
6. M.I. Ulianova, *VoVIL*, vol. 1, p. 193.
7. M.I. Ulianova, „Kak? Beluiu tetradku cernimi nitkami”, *OVILiSU*, p. 46.
8. A.I. Ulianova-Elizarova, *VoVIL*, vol. 1, p. 29.
9. *Ibid*., p. 27.
10. N.K. Krupskaia, *VoVIL*, vol. 2, p. 28.
11. A. Ivanski (ed.), *Molodoi Lenin*, p. 242.
12. A.I. Ulianova-Elizarova, „O jizni Vladimira Ilicea Ulianova-Lenina v Kazani (1887-1889 gg.)”, *VoVIL*, vol. 1, p. 285.
13. A.I. Ulianova-Elizarova, *OVILiSU*, p. 294.
14. A.I. Ulianova-Elizarova, notă nepublicată şi nedatată, RŢHIDNI, fond 13, op. 1, d. 52, p. 7.
15. D.I. Ulianov, în *Ucitelskaia gazeta*, 14 februarie 1963: vezi A. Ivanski (ed.), *Molodoi Lenin*, p. 328.
16. A. Ivanski (ed.), *Molodoi Lenin*, p. 367.
17. *Ibid*., pp. 373-374.
18. P.D. Şestakov, „Studenceskie volneniia v Kazani v 1887 g.”, *Russkaia*

starina, nr. 6, 1892, p. 522.
19. A.I. Ulianova-Elizarova, „Straniciki iz jizni Vladimira Ilicea” [nepublicat], RŢHIDNI, fond 13, op. 1, d. 81, p. 31.
20. A. Arosev, „Pervîi şag”, *LS*, vol. 2, pp. 439-440; A. Ivanski (ed.), *Molodoi Lenin*, pp. 397-398.
21. Anna Ilinicina Ulianova către Lenin, 8 decembrie 1922; scrisoare: RŢHIDNI, fond 13, op. 1, d. 43, p. 2.
22. A.I. Ulianova-Elizarova, *OVILiSU*, p. 304.
23. *PSS*, vol. 1, p. 552.
24. *Ibid.*, p. 553.
25. *KA*, nr. 1, 1934, p. 67.
26. *BH*, vol. 1, p. 39.
27. *PSS*, vol. 45, p. 324.
28. N.E. Fedoseev, *Stati i pisma*, pp. 97-98.
29. *VoVIL*, vol. 1 (1968), pp. 106-107.
30. I.B. Sternik, *Lenin – Iurist*, p. 81.
31. I.I. Titov, *Vo glubine Rossii*, pp. 66-67.
32. RŢHIDNI, fond 14, op. 77, d. 1, p. 46.
33. RŢHIDNI, fond 14, op. 1, d. 74, pp. 46 şi 53.
34. RŢHIDNI, fond 14, op. 1, d. 75, p. 9.

5

Căile spre Revoluţie (1889-1893)

1. RŢHIDNI, fond 14, op. 1, d. 77, p. 47.
2. N.L. Meşcereakov (ed.), *Gleb Uspenskii v jizni*, p. 239.
3. R. Wortman, *The Crisis of Russian Populism*, pp. 73-74.
4. A.I. Ulianova-Elizarova, OVILiSU, pp. 294 şi 304.
5. RŢHIDNI, fond 14, op. 77, d. 1, p. 51.
6. *Ibid.*, p. 53.
7. *Ibid.*
8. I.I. Titov, *Vo glubine Rossii*, pp. 108-109.
9. RŢHIDNI, fond 14, op. 1, d. 77, p. 47.
10. *Ibid.*, p. 54.
11. A.I. Ulianova-Elizarova, *VoVIL*, vol. 1, p. 34.
12. V. Vodovozov, „Moe znakomstvo s Leninim”, p. 175.
13. M.I. Ulianova, *VoVIL*, vol. 1, p. 203.
14. RŢHIDNI, fond 14, op. 77, d. 1, p. 53.

15. *Ibid.*, p. 54.
16. *Ibid.*
17. M.I. Semionov (M. Blan), „Pamiati druga”, p. 11.
18. *Ibid.*
19. A. Beleakov, *Iunost vojdia*, pp. 31-36.
20. M.I. Semionov (M. Blan), „Pamiati druga”, p. 11.
21. M.P. Golubeva, „Moia pervaia vstrecia s Vladimirom Ilicem”, pp. 64-65.
22. *PSS*, vol. 55, p. 8.
23. A.I. Ulianova-Elizarova, *OVILiSU*, p. 129.
24. Beleakov, fond 14, op. 1, d. 77, p. 53.
25. M.I. Semionov (M. Blan), „Pamiati druga”, p. 12.
26. D.I. Ulianov, „Iz moih vospominanii o Vladimire Ilice Lenine”, pp. 54-55.
27. *Ibid.*, p. 56.
28. *PSS*, vol. 1, p. 554.
29. *Ibid.*, p. 555.
30. *PSU*, pp. 50 şi 61.
31. A.I. Ulianova-Elizarova, „Vospominaniia ob Ilice”, *VoVIL*, vol. 1, p. 36.
32. *PSU*, p. 38.
33. A.I. Ulianova-Elizarova, „Nacialo revoliuţionnoi raboti Vladimira Ilicea Lenina”, RŢHIDNI, fond 13, op. 1, d. 54, p. 24.
34. V. Arnold, *Semia Ulianovîh v Samare*, pp. 29-30.
35. *PSU*, pp. 66-67.
36. A.I. Ulianova-Elizarova, *OVILiSU*, p. 253.
37. M.I. Ulianova, „Jizn naşei semi v Samare I Alakaevke, 1889-1893”, RŢHIDNI, fond 14, op. 1, d. 77, p. 51.
38. Fotografia diplomei, în I.B. Sternik, *Lenin – Iurist*, partea opusă a p. 16.
39. *PSU*, p. 64.
40. I.B. Sternik, *Lenin – Iurist*, pp. 79-80.
41. V. Vodovozov, „Moe znakomstvo s Leninim”, p. 178.
42. M.I. Ulianova, *VoVIL*, vol. 1, p. 208.
43. *Ibid.*, p. 192.
44. V.V. Vodovozov, „Moe znakomstvo s Leninim”, pp. 177-178.
45. *PSS*, vol. 55, p. 2.
46. M.I. Ulianova, *VoVIL*, vol. 1, p. 211.
47. I.B. Sternik, *Lenin – Iurist*, pp. 97-98.
48. *Ibid.*, p. 104.

Sankt-Petersburg (1893-1895)

1. *PR*, nr. 4, 1924, pp. 102; nr. 7, 1924, p. 67; A.I. Ulianova-Elizarova, „Vospominaniia ob Ilice”, *VoVIL*, vol. 1, p. 41.
2. Scrisoare de A.A. Sanin către A.I. Ulianova, 31 octombrie 1923: RŢHIDNI, fond 13, op. 1, d. 49.
3. S. Miţkevici, „Stranicika vospominanii”, p. 111.
4. *PSS*, vol. 55, p. 2.
5. *Ibid.*, p. 85.
6. *Ibid.*, pp. 1-2.
7. *KA*, nr. 1, 1934, pp. 114-115.
8. *PSS*, vol. 55, p. 4.
9. *Ibid.*, vol. 46, pp. 1-2.
10. *Ibid.*, p. 3.
11. *Ibid.*, vol. 1, pp. 1-66.
12. V.V. [pseudonim al lui V.P. Voronţov], *Naşi napravleniia*, pp. 1-215.
13. M.A. Silvin, *Lenin v period zarojdeniia partii*, pp. 46-50.
14. RŢHIDNI, fond 12, op. 2, d. 12, p. 1.
15. *KA*, nr. 2, 1925, pp. 144-145.
16. D.I. Ulianov, *Ocerki raznîh let*, p. 71.
17. A.I. Ulianova, scrisoare către P.B. Struve, 13 iulie 1899, RŢHIDNI, fond 13, op. 1, d. 45, pp. 1-2.
18. G.M. Krjijanovski, *O Vladimire Ilice*, pp. 13-14.
19. V.D. Bonci-Bruevici, *Tridţat dnei. 1934. Ianvar*, p. 18.
20. RŢHIDNI, fond 14, op. 1, d. 87, pp. 7 şi 8.
21. D.I. Ulianov, *VoVIL*, vol. 1, p. 155.
22. O.D. Ulianova, „Maria Ilinicina Ulianova”, în M.I. Ulianova, *OVILiSU*, p. 18.
23. A.I. Ulianova-Elizarova, „Vospominaniia ob Aleksandre Ilice Ulianove”, în *OVILiSU*, pp. 27 şi 57; *PSU*, p. 94.
24. M.I. Ulianova, *VoVIL*, vol. 1, pp. 211-212.
25. *PSS*, vol. 1, p. 401.
26. „Ceto takoe «Druzia naroda» i kak oni voiuiut protiv soţial-demokratov?”, în *PSS*, vol. 1, pp. 325-331 şi 460.
27. *KA*, nr. 1, 1934, pp. 78 şi 81.
28. *Ibid.*, p. 78.
29. *PSS*, vol. 55, p. 7.
30. *Ibid.*, p. 8.

31. M.I. Ulianova, *VoVIL*, vol. 1, p. 212.
32. *PSS*, vol. 55, pp. 9-12.
33. *Ibid.*, p. 13.
34. *KA*, nr. 1, 1934, pp. 81 şi 98.
35. A.I. Ulianova-Elizarova, *Vospominaniia ob Ilice*, pp. 47-8.
36. I. Getzler, *Martov*, pp. 21-29.
37. A.N. Potresov, *Posmertnîi sbornik proizvedenii*, p. 294.
38. *PSS*, vol. 2, pp. 70-74.

7

Spre Italia siberiană (1895-1900)

1. *PSS*, vol. 55, pp. 5 şi 14.
2. *Ibid.*, vol. 46, p. 443.
3. A.I. Ulianova-Elizarova, *OVILiSU*, p. 148.
4. M.A. Silvin, scrisoare către A.I. Ulianova, 18 decembrie 1923, RŢHIDNI, fond 13, op. 1, d. 47, p. 3.
5. *PSS*, vol. 55, p. 17.
6. *Ibid.*, p. 18.
7. A.I. Ulianova-Elizarova, *OVILiSU*, p. 145.
8. D.I. Ulianov, *VoVIL*, vol. 1, p. 165.
9. A.I. Ulianova-Elizarova, *OVILiSU*, p. 147.
10. A.I. Ulianova-Elizarova, *VoVIL*, vol. 1, p. 51.
11. A.I. Ulianova-Elizarova, *OVILiSU*, p. 145.
12. V. Leviţki, *Za cetvert veka*, vol. 1, partea 1, p. 51.
13. L. Martov, *Zapiski soţial-demokrata*, p. 342.
14. R. Service, *Lenin: A Political Life*, vol. 1, pp. 62-63.
15. A. Elizarova, „Vladimir Ilici v tiurme”, în N.L. Meşcereakov (ed.), *O Lenine*, p. 71.
16. *PSS*, vol. 46, pp. 449-450.
17. A.I. Ulianova-Elizarova, *OVILiSU*, p. 381; *Perepiska semi Ulianovîh*, p. 94.
18. *PSS*, vol. 55, p. 24.
19. *Ibid.*, pp. 154-155.
20. G.A. Solomon, *Lenin i ego semia (Ulianovi)*, p. 26.
21. *KA*, nr. 1, 1934, p. 122; PR, nr. 2-3, 1929, p. 193.
22. A.I. Ulianova-Elizarova, „Vladimir Ilici v ssilke (ego otezd i prebivanie tam)” [nepublicat, scris în 1929], RŢHIDNI, fond 13, op. 1,

d. 69, p. 4.
23. *ZIL*, vol. 3, p. 84.
24. *PSS*, vol. 55, pp. 24-25.
25. *Ibid.*, vol. 46, p. 451.
26. RŢHIDNI, fond 14, op. 1, d. 74, p. 36.
27. *PSS*, vol. 55, p. 30.
28. *Ibid.*, pp. 34-35.
29. *PR*, nr. 11-12, 1928, p. 242.
30. *PSS*, vol. 55, p. 32.
31. *Ibid.*, p. 54.
32. I. Getzler, *Martov*, p. 38.
33. *PSS*, vol. 46, p. 453.
34. A.I. Ulianova, *PR*, nr. 3, 1924, pp. 109-110.
35. *Ibid.*, p. 119.
36. RŢHIDNI, fond 13, op. 1, d. 62, p. 2: introducere nepublicată la scrisorile lui Lenin.
37. *PSS*, vol. 55, p. 59.
38. RŢHIDNI, fond 14, op. 1, d. 74, p. 33.
39. RŢHIDNI, fond 12, op. 2, d. 135, p. 9.
40. S.U. Manbekova şi S.A. Rubanov, *Nasledniţa*, pp. 52-54.
41. *Ibid.*, p. 62.
42. N.K. Krupskaia, *O Lenine*, p. 80.
43. *Pravda*, 18 februarie 1968.
44. A.I. Ulianova-Elizarova, *VoVIL*, vol. 1, pp. 62-63.
45. S.L. Şatkina (ed.), *Lenin i Ulianovi v Podolske*, p. 31.
46. R. McNeal, *Bride of the Revolution*, p. 48.
47. RŢHIDNI, fond 12, op. 2, d. 1, p. 17: scrisoare din 26 august 1898 către mama lui Lenin.
48. D.I. Ulianov, *VoVIL*, vol. 1, p. 163.
49. R. McNeal, *Bride of the Revolution*, pp. 68-69.
50. N.K. Krupskaia, RŢHIDNI, fond 12, op. 2, d. 34, p. 13: fragment din 1936.
51. *PSS*, vol. 55, p. 53.
52. D.I. Ulianov, *VoVIL*, vol. 1, p. 183.
53. *PSS*, vol. 55, p. 73.
54. M.I. Ulianova, *OVILiSU*, p. 70.
55. *PSS*, vol. 55, p. 73.
56. *Ibid.*, p. 89.
57. *Ibid.*, p. 91.
58. Vezi certificatul de căsătorie în S.U. Manbekova şi S. A. Rubanov, *Nasledniţa*, p. 107.

59. *PSS*, vol. 45, pp. 409-410.
60. *Ibid.*, vol. 55, p. 105.
61. *Ibid.*, p. 111.
62. *Ibid.*, vol. 46, p. 31: scrisoare către Potresov.
63. *Ibid.*, pp. 25-26.
64. Scrisoare către I.P. Tovstuha, 15 octombrie 1923, RŢHIDNI, fond 13, op. 1, d. 53, pp. 3-4.
65. A.I. Ulianova-Elizarova, fragment nepublicat, RŢHIDNI, fond 13, op. 1, d. 84, p. 1.
66. *PSS*, vol. 55, p. 180.
67. *KA*, nr. 1, 1934, pp. 129-130.
68. A.I. Ulianova-Elizarova, fragment nepublicat, RŢHIDNI, fond 13, op. 1, d. 84, p. 1.

8

O organizaţie de revoluţionari (1900-1902)

1. *KA*, nr. 1, 1934, p. 134.
2. A.I. Ulianova, scrisoare către Stalin, decembrie 1932, RŢHIDNI, fond 13, op. 1, d. 471.
3. A.I. Ulianova-Elizarova, „Tretii arest Ilicea” [nepublicat], RŢHIDNI, fond 13, op. 1, d. 67, p. 6.
4. A.I. Ulianova, scrisoare către Stalin, decembrie 1932, RŢHIDNI, fond 13, op. 1, d. 471.
5. S.U. Manbekova şi S.A. Rubanov, *Nasledniţa*, p. 129.
6. *KA*, nr. 1, 1934, p. 137.
7. N.K. Krupskaia, *O Lenine*, p. 80.
8. *PSS*, vol. 4, p. 341.
9. *Ibid.*, pp. 334-352.
10. *Ibid.*, p. 342.
11. *Ibid.*, p. 343.
12. *Ibid.*, p. 345.
13. *Ibid.*, vol. 55, pp. 190 şi 193.
14. *Ibid.*, p. 192.
15. *Ibid.*, p. 193.
16. *Ibid.*, p. 196.
17. Vezi D.I. Ulianov, *Ocerki raznîh let*, p. 21.
18. *PSS*, vol. 55, p. 198.

19. *Ibid.*, p. 197.
20. *Ibid.*, vol. 46, p. 74.
21. N.K. Krupskaia, *VoVIL*, vol. 2, p. 199.
22. N. Valentinov, *Vstreci s Leninim*, pp. 86 şi 141.
23. N.K. Krupskaia, „Iz otvetov na anketu Instituta mozga v 1935 godu”, în N.K. Krupskaia, *O Lenine*, p. 86.
24. *PSS*, vol. 55, p. 178.
25. „Tovarnii fetişizm”, *Naucinoe obozrenie* (Sankt-Petersburg), nr. 12, 1899, pp. 2277-2295.
26. *PSS*, vol. 3, pp. 613-636.
27. *Ibid.*, vol. 6, p. 173.
28. Vezi N. Harding, *Lenin's Political Thought*, vol. 1-2.
29. N. Valentinov, *Vstreci s Leninim*, p. 31.
30. *Ibid.*, p. 34.
31. *Ibid.*, p. 35.
32. *Ibid.*, p. 89.
33. *LS*, vol. 2, pp. 24 şi 27.
34. *Ibid.*, p. 65.
35. *PSS*, vol. 6, p. 448.
36. *Ibid.*, pp. 64 şi 84.
37. M.I. Ulianova, *OVILiSU*, p. 22.

9

„Focul sfînt” (1902-1904)

1. *PSS*, vol. 55, p. 85.
2. N. Meşcereakov, „Iz vospominanii o Lenine”, în N.L. Meşcereakov (ed.), *O Lenine*, p. 45.
3. N.A. Alekseev, *Vospominaniia o Vladimire Ilice Lenine*, vol. 2, p. 85.
4. *PSU*, p. 146.
5. N.K. Krupskaia, *VL*, pp. 56-57.
6. *Ibid.*, p. 59.
7. A. Rothstein, *Lenin in Britain*, pp. 14-15.
8. N.K. Krupskaia, *VL*, p. 59.
9. RŢHIDNI, fond 12, op. 2, d. 14, pp. 12-13.
10. *Ibid.*, pp. 13 şi 18.
11. I. Getzler, *Martov*, p. 66.
12. RŢHIDNI, fond 12, op. 2, d. 14, p. 18.

13. N.K. Krupskaia, *VoVIL*, vol. 2, p. 57.

14. Putem găsi o versiune alternativă la V.D. Bonci-Bruevici, care ne-a făcut o relatare – nepublicată – conform căreia soţia lui l-a diagnosticat pe Lenin ca suferind de „fenomene cerebrale sclerotice”: „Bolezn Vladmira Ilicea v Jeneve v 1903 g.”, RŢHIDNI, fond 4, op. 2, d. 294, pp. 2-3. Bonci-Bruevici exagera sau inventa adesea, mai ales dacă acest lucru sporea importanţa sa sau a familiei sale în istorie. Dacă în acest caz relatarea lui Bonci-Bruevici este corectă, atunci trebuie să tragem concluzia că Krupskaia a minţit. Una peste alta, cea de-a doua ipoteză e mai puţin credibilă decît prima. Doar cu puţin însă.

15. *PSS*, vol. 46, pp. 232-234 [trad. rom.: Lenin, *Opere complete*, ed. a 2-a, Bucureşti, Editura Politică, 1967, vol. 46, p. 241 (n.tr.)].

16. *Istoriceskii arhiv*, nr. 2, 1958, p. 10.

17. *PSS*, vol. 46, p. 190 [trad. rom.: Lenin, *op.cit.*, vol. 55, p. 234 (n.tr.)].

18. A. Rothstein, *Lenin in Britain*, p. 23.

19. *Vtoroi sezd RSDRP*, pp. 443–444.

20. *Ibid.*, pp. 262, 425 şi 717.

21. A.V. Şotman, „Na vtorom sezde partii”, *PR*, nr. 77-78, 1928, pp. 62-63.

22. *Vtoroi sezd RSDRP*, pp. 367, 372 şi 380.

23. *PSS*, vol. 8, pp. 88 şi 177-178.

24. *LS*, vol. 10, p. 117.

25. RŢHIDNI, fond 14, op. 1, d. 74, p. 45.

26. *Ibid.*

27. „C’est le cerveau”: RŢHIDNI, fond 14, op. 1, d. 74, p. 45.

28. N.K. Krupskaia, „Iz otvetov na anketu Instituta Mozga v 1935 godu”, in N.K. Krupskaia, *O Lenine*, p. 82.

29. N.K. Krupskaia, „Sestra Vladimira Ilicea”, *Pravda*, 13 iunie 1937.

30. V.D. Bonci-Bruevici, *Izbrannie Socineniia*, vol. 2, p. 314.

31. G.M. Krjijanovski, *O Vladimire Ilice*, p. 32.

32. *LS*, vol. 10, pp. 352-353.

33. *Ibid.*, p. 117.

34. *PSS*, vol. 46, p. 355 [trad. rom.: Lenin, *op.cit.*, vol. 46, p. 374 (n.tr.)].

35. *Ibid.*, p. 378.

10

Rusia de departe şi de aproape (1905-1907)

1. *PSS*, vol. 9, p. 35.
2. *Ibid.*, p. 246.
3. M.N. Liadov, *O Vladimire Ilice*.
4. *Tretii sezd RSDRP. Protokoli. Aprel-mai 1905 goda*, pp. 188-189 şi 193-194.
5. *Ibid.*, p. 247.
6. N.K. Krupskaia, RŢHIDNI, fond 12, op. 2, d. 15, p. 5.
7. *Ibid.*
8. *BH*, vol. 2, p. 22; *PSS*, vol. 9, pp. 274-282.
9. *BH*, vol. 2, pp. 194-195.
10. *PSS*, vol. 11, pp. 336-8.
11. *Ibid.*, p. 340.

11

A doua emigraţie (1908-1911)

1. *BH*, vol. 2, p. 349.
2. N.K. Krupskaia, *VL*, pp. 127-128.
3. *Ibid.*, p. 128.
4. *Ibid.*, p. 129.
5. *Ibid.*
6. *PSS*, vol. 47, pp. 119-120.
7. RŢHIDNI, fond 12, op. 2, d. 18, p. 6.
8. M. Gorki, „V.I. Lenin”, în *V.I. Lenin i A.M. Gorki*, p. 262.
9. E.V. Krupskaia, scrisoare către nepotul ei A.A. Krupski, RŢHIDNI, fond 12, op. 1, d. 1057, p. 2.
10. L.A. Fotieva, *Iz jizni Lenina*, p. 10.
11. N.K. Krupskaia, *VoVIL*, vol. 2, p. 199.
12. G.Ia. Lozgacev-Elizarov, *Nezabivaemoe*, pp. 102 şi 107.
13. RŢHIDNI, fond 12, op. 2, d. 20, pp. 9-10 şi 16.
14. V. Melnicenko, *Fenomen i fantom Lenina*, pp. 97-98.
15. *Ibid.*, p. 109.
16. RŢHIDNI, fond 14, op. 1, d. 74, p. 47.
17. RŢHIDNI, fond 12, op. 2, d. 20, p. 11.
18. *PSS*, vol. 55, pp. 303 şi 305.
19. *Ibid.*, p. 306.
20. *Ogoniok*, nr. 10, 1989, p. 29.
21. M. Gorki, „V.I. Lenin”, în *V.I. Lenin i A.M. Gorki*, p. 253.

22. M. Gorki, *Days with Lenin*, p. 28.
23. M. Gorki, *Neizdannaia perepiska*, p. 48.
24. Colecţia Nikolaevski, dosarul 1, p. 46.
25. Casa care în 1908 se găsea la adresa Tavistock Place, nr. 21 a fost renumerotată 36: *Survey of London – L.C.C.*, vol. 24, *King's Cross Neighbourhood* (Londra, 1952), p. 81.
26. *PSU*, pp. 184-185.
27. M.I. Ulianova, *OVILiSU*, p. 313.
28. *PSU*, p. 210.
29. N.K. Krupskaia, *VL*, p. 160.
30. M.I. Ulianova, *OVILiSU*, p. 121.
31. M. Gorki, *Neizdannaia perepiska*, p. 56.
32. Fotografii cu Inessa sînt păstrate în RŢHIDNI, fond 127, op. 1, d. 54.
33. RŢHIDNI, fond 127, op. 1, d. 61.
34. *Ibid*.
35. R.C. Elwood, *Inessa Armand*, pp. 173-189.
36. RŢHIDNI, fond 2, op. 1, d. 24299.
37. Amintirea lui C. Rappoport, în N. Valentinov, *Vstrecii s Leninim*, p. 98.
38. L. Fotieva, *Iz jizni Lenina*, p. 10.
39. M. Body, „Alexandra Kollontai”, *Preuves*, nr. 14, aprilie 1952, p. 17.
40. Scrisoare a lui Lenin către Kautsky: D. Geyer (ed.), *Kautskys Russisches Dossier*, p. 344.

12

Aproape Rusia! (1912-1914)

1. „Vospominaniia”, *IŢKKPSS*, nr. 7, 1989, p. 171.
2. *Biblioteka V.I. Lenina v Kremle. Katalog*.
3. Astăzi se află la Muzeul Lenin din Gorki.
4. M.S. Volin, „Dorevoliuţionnie biograficeskie publikaţii o V.I. Lenine”, *VIKPSS*, nr. 7, 1970, p. 116.
5. M.S. Kedrov, *Book Publishing under Tsarism*, pp. 16-21.
6. *PSS*, vol. 55, p. 323.
7. *Ibid*.
8. Vezi cartea poştală a Inessei în RŢHIDNI, fond 127, op. 1, d. 37.
9. *VoVIL*, vol. 3, p. 319: memoriile lui S. Bagoţki.
10. *PSS*, vol. 55, p. 328 [trad. rom.: Lenin, *op.cit.*, vol. 55, p. 335 (n.tr.)].
11. N.K. Krupskaia, *VoVIL*, vol. 2, p. 256.

12. Iu.V. Bernov şi A.Ia. Manusevici, *V krakovskoi emigraţii*, p. 29.
13. M.I. Ulianova, *OVILiSU*, p. 296; G.Ia. Lozgacev-Elizarov, *Nezabivaemoe*, p. 8.
14. M.I. Ulianova, *OVILiSU*, p. 317.
15. *BH*, vol. 3, pp. 52-172.
16. Stalin către Kamenev (decembrie 1912), *Bolşevisţkoe rukovodstvo*, p. 16. Vezi comentariile lui Lenin la critica lui Stalin în *V.I. Lenin. Neizvestnie dokumentî*, p. 109.
17. R.C. Elwood, „Lenin and *Pravda*”, *Slavic Review*, nr. 2, 1972, pp. 212-214.
18. Scrisoarea lui Ducos de la Haille către K. Kautsky, D. Geyer (ed.), *Kautskys Russisches Dossier*, p. 644.
19. R.C. Elwood, *Inessa Armand*, p. 96.
20. *PSS*, vol. 55, p. 339.
21. *Svobodnaia misl*, nr. 3, 1992, p. 81.

13

Luptînd pentru înfrîngere (1914-1915)

1. RŢHIDNI, fond 12, op. 2, d. 23, p. 5.
2. *LS*, vol. 2, pp. 173-74.
3. RŢHIDNI, f. 12, op. 2, d. 29, p. 3.
4. *Ibid.*, pp. 3-4 şi 5.
5. *Ibid.*, d. 31, pp. 7-8.
6. *PSS*, vol. 26, p. 6 [trad. rom.: Lenin, *op.cit.*, vol. 26, p. 21 (n.tr.)].
7. *Ibid.*, vol. 48, p. 155.
8. *PSU*, p. 363.
9. *Ibid.*, p. 428.
10. *PSS*, vol. 49, p. 492.
11. N.K. Krupskaia, *VoVIL*, vol. 2, p. 33.
12. *PSS*, vol. 49, p. 340.
13. *PSU*, p. 232.
14. *VoVIL*, vol. 2, p. 191.
15. *PSS*, vol. 49, p. 52.
16. *Ibid.*, p. 55.
17. *Ibid.*, p. 56.
18. F. Ilin, „Otrivok vospominanii”, *ZIL*, vol. 1, pp. 126-127.
19. *Istoriceskii arhiv*, nr. 3, 1959, pp. 38-42.

20. M.A. Moskaliov, *Biuro ŢK*, p. 270.

14

Rezistînd (1915-1916)

1. *PSS*, vol. 30, p. 328 [trad. rom.: Lenin, *op.cit.*, vol. 30, p. 328 (n.tr.)].
2. *Ibid.*, vol. 49, p. 361.
3. *PSU*, p. 419.
4. W. Gautschi, *Lenin als Emigrant in der Schweiz*, p. 178.
5. *Ibid.*, p. 328.
6. RŢHIDNI, fond 12, op. 2, d. 55, p. 1 (observaţii de Krupskaia, scrise între 1917 şi 1937).
7. N.K. Krupskaia, *VoVIL*, vol. 2, pp. 208-209.
8. *PSS*, vol. 49, p. 14.
9. *Ibid.*, vol. 27, p. 27 [trad. rom.: Lenin, *op.cit.*, vol. 27, p. 27 (n.tr.)].
10. *Ibid.*, vol. 30, p. 16.
11. *Ibid.*, vol. 29, p. 162.
12. *Ibid.*, pp. 163-164.
13. *Ibid.*, vol. 28, p. 594.
14. L.D. Troţki, *Moia jizn*, vol. 1, p. 285.
15. *DZB*, vol. 1, p. 128.
16. *Ibid.*, p. 169.
17. R. Pipes (ed.), *The Unknown Lenin*, p. 31.

15

Altă ţară (februarie-aprilie 1917)

1. N.K. Krupskaia, *VoVIL*, vol. 2, p. 220.
2. *Ibid.*, p. 221.
3. *PSS*, vol. 49, pp. 401-402.
4. F. Platten, *Lenin iz emigraţii v Rossiiu*, pp. 34-37.
5. RŢHIDNI, fond 12, op. 1, d. 1, p. 12: relatarea făcută de E.A. Ţivilaia cu privire la cererea lui V.S. Dridzo (asistentul personal al Krupskaiei) şi M.F. Fofanova (care l-a ascuns pe Lenin în octombrie 1917) adresată Comitetului Central pentru a asigura aducerea cenuşii E.V. Krupskaiei, conform dorinţelor Nadejdei Konstantinovna.

6. K. Radek, „V plombirovannom vagone”, *Pravda*, 20 aprilie 1924.
7. F. Platten, *Lenin iz emigraţii v Rossiiu*, p. 57.
8. K. Radek, „V plombirovannom vagone”.
9. *Ibid.*
10. D.S. Suliaşvili, „Iz Şveiţarii v Petrograd vmeste s Leninim”, *VoVIL*, vol. 4, p. 142.
11. K. Radek, „V plombirovannom vagone”.
12. D.S. Suliaşvili, „Iz Şveiţarii v Petrograd vmeste s Leninim”, *VoVIL*, vol. 4, p. 143.
13. G.E. Zinoviev, „Vospominaniia: Malinovskii”, *IŢKKPSS*, nr. 6, 1989, p. 201.
14. V.D. Bonci-Bruevici, „Priezd V.I. Lenina iz-za graniţi v 1917 g.” [nepublicat], RŢHIDNI, fond 4, op. 2, d. 3003, p. 105.
15. R. McNeal, *Bride of the Revolution*, p. 171.
16. N.K. Krupskaia, fragment de manuscris, în *VoVIL*, vol. 2, p. 229.
17. N.K. Krupskaia, „Vospominaniia o Lenine”, *VoVIL*, vol. 2, p. 229.
18. Memoriile lui A.A. Puşkova, RŢHIDNI, fond 13, op. 1, d. 457, p. 1; A.I. Ulianova-Elizarova, *OVILiSU*, p. 348: scrisoare către soţ, 7 iunie 1913.
19. G.Ia. Lozgacev-Elizarov [document nepublicat], RŢHIDNI, fond 11, op. 2, d. 31, pp. 162-163.
20. G.Ia. Lozgacev-Elizarov, *Nezabivaemoe*, p. 145.
21. N.A. Uglanov, „O Vladimire Ilice Lenine”, *IŢKKPSS*, nr. 4, 1989.
22. *PR*, nr. 4, 1927, pp. 162-163.
23. *Ibid.*
24. R. Service, *Lenin: A Political Life*, vol. 2, pp. 170-177.

16

Arena rusească (mai-iulie 1917)

1. *Pravda*, 14 mai 1917.
2. V.P. Buldakov, „Istoriia posnaeţia v sravnenii”, *Argumenti i fakti*, nr. 45, noiembrie 1998, p. 12.
3. N.K. Krupskaia, „Vospominaniia o Lenine”, *VoVIL*, vol. 2, p. 229.
4. Fragmente din I.M. Dajina, „Leninskie istoki jizni I borbi”, *VIKPSS*, nr. 3, 1987, pp. 71-72.
5. A.M. Kollontai, notă de jurnal din 1950, RŢHIDNI, fond 134, op. 3, d. 75, pp. 19-21.
6. M. Gorki, „V.I. Lenin”, în *V.I. Lenin i A.M. Gorki*, pp. 271-272.

7. *Pravda*, 23 aprilie 1917 [trad. rom.: Lenin, *op.cit.*, vol. 31, p. 324 (n.tr.)].
8. N.K. Krupskaia, „Vospominaniia o Lenine”, *VoVIL*, vol. 2, p. 235.
9. *Ibid.*, p. 232.
10. *Şestoi sezd RSDRP(b)*, p. 41.
11. G.K. Ordjonikidze, „Ilici v iiulskie dni”, *Pravda*, 28 martie 1924.
12. N.I. Podvoiski, „V.I. Lenin v 1917 godu”, *VoVIL*, vol. 4, p. 186.
13. M.S. Kedrov, „Iz vospominanii o vserossiiskoi konferenţii voennîh organizaţii RSDRP (bolşevikov), 16-23 iiunia 1917 goda”, *VoVIL*, vol. 4, p. 223.
14. N.I. Muralov, „I Vserossiiskii Sezd Sovetov”, *VoVIL*, vol. 4, p. 220.
15. N.K. Krupskaia, „Vospominaniia o Lenine”, *VoVIL*, vol. 2, p. 238.
16. R. Pipes, *The Russian Revolution*, pp. 419-422.
17. M.S. Kedrov, „Iz krasnoi tetradi ob Ilice”, p. 485.
18. A. Rabinowitch, *The Bolsheviks Come to Power*, pp. 15-17.
19. M.I. Ulianova, „Poiski Ilicea v pervie dni iiulia 1917 goda”, *VoVIL*, p. 241.
20. G.K. Ordjonikidze, „Ilici v iiulskie dni”, *Pravda*, 28 martie 1924.
21. A.G. Şleapnikov, „Kerenşcina”, *PR*, nr. 7(54), 1927, p. 35.
22. M.N. Poletaev, „V iiulskie dni”, *Petrogradskaia pravda*, 27 ianuarie 1924.
23. Fragment din memoriile lui A.A. Allilueva, RŢHIDNI, fond 4, op. 2, d. 45, p. 2.

17

Puterea pentru cine şi-o doreşte (iulie-octombrie 1917)

1. A.S. Allilueva, *Vospominaniia*, pp. 183 şi 185.
2. Vezi documentul nepublicat de A.S. Alliluev, RŢHIDNI, fond 4, op. 2, d. 45, p. 6.
3. Vezi Ia. Alliluev, fragment nepublicat, *ibid.*, p. 8.
4. *PSS*, vol. 34, pp. 2-5.
5. G. Sokolnikov, „Kak pohodit k istorii Oktiabria”, în *Za leninizma*, p. 165.
6. N.A. Emeleanov, „Tainstvennii şalaş”, *VoVIL*, vol. 4, p. 238.
7. *Ibid.*, p. 237.
8. *Ibid.*, p. 239.
9. *Ibid.*

10. D.I. Leşcenko, „Kak ia snimal Lenina v podpole”, *VoVIL*, p. 245.
11. A.V. Şotman, „Lenin v podpole. (Iiul-oktiabr 1917 goda)”, *VoVIL*, vol. 4, p. 251.
12. K. Kuusela, „Kak artist maskiroval Lenin”, în *Lenin v vospominaniiah finnov*, pp. 79-80.
13. J. Piilonen, „Yhteinen vihollinen yhdistää, 1908–1917”, în J. Numminen (ed.), *Lenin ja Suomi*, p. 308.
14. A.V. Şotman, „Lenin v podpole. (Iiul-oktiabr 1917 goda)”, *VoVIL*, vol. 4, p. 253.
15. N.K. Krupskaia, *VoVIL*, vol. 2, pp. 244-245.
16. *PSS*, vol. 49, p. 444.
17. *Pravda*, 7 iunie 1917 [trad. rom.: Lenin, *op.cit.*, vol. 32, pp. 325-326 (n.tr.)].
18. Pentru un exemplu, vezi M. Liebman, *Leninism under Lenin*.
19. *PSS*, vol. 34, p. 135 [trad. rom.: Lenin, *op.cit.*, vol. 34, p. 145 (n.tr.)].
20. *Ibid.* [trad. rom.: *ibid.* (n.tr.)]
21. *Ibid.*, pp. 138-139 [trad. rom.: *ibid.*, p. 149 (n.tr.)].
22. A. Rabinowitch, *The Bolsheviks Come to Power*, p. 170.
23. *PSS*, vol. 49, p. 241 [trad. rom.: Lenin, *op.cit.*, vol. 34, p. 254 (n.tr.)].
24. *Ibid.*, pp. 243-244 [trad. rom.: *ibid.*, pp. 255-256 (n.tr.)].
25. N.I. Buharin, „Iz reci tov. Buharina na vecere vospominanii v 1921 g.”, *PR*, nr. 10, 1922, p. 319.
26. E.D. Stasova, „Pismo Lenina v ŢK partii”, *VoVIL*, vol. 4, p. 288.
27. A.V. Şotman, „Lenin nakanune Oktiabria”, în *O Lenine: Sbornik vospominanii*, pp. 115-116, din *VoVIL*, vol. 4, pp. 254-255.
28. *Ibid.*, p. 255.
29. *Ibid.*, p. 256.
30. A. Kollontai, jurnal nepublicat din 1929–1930, RŢHIDNI, fond 134, op. 3, d. 48, p. 33.
31. G. Rovio, „Kak Lenin skrivalsia u gelsingforskogo «poliţeimeistera»”, în N.L. Meşcereakov (ed.), *O Lenine*, p. 115.
32. Iu. Latukka, „Lenin v podpole v Finliandii”, *VoVIL*, vol. 4, p. 284.
33. *Ibid.*, p. 287. În privinţa datei exacte încă există controverse: vezi nota editorială nr. 1, *ibid.*, p. 187.
34. *Ibid.*, p. 287.
35. M.V. Fofanova, „V.I. Lenin na Viborgskoi Storone v 1917 godu”, *VoVIL*, vol. 4, p. 299.
36. *PŢK*, pp. 84-85.
37. *Ibid.*, p. 85.
38. *Ibid.*
39. L. Troţki, *O Lenine*, p. 70.

40. *PŢK*, pp. 87-92.
41. *Ibid.*, p. 94.
42. A.A. Ioffe, „Kanun Oktiabria. Zasedanie v «Lesnom»”, *IŢKKPSS*, nr. 4, 1989, p. 203.
43. *PŢK*, p. 104.
44. M.V. Fofanova, „V.I. Lenin na Viborgskoi Storone v 1917 godu”, *VoVIL*, vol. 4, p. 302.
45. *Ibid.*, p. 304.
46. *PSS*, vol. 34, p. 435 [trad. rom.: Lenin, *op.cit.*, vol. 34, pp. 456-457 (n.tr.)].
47. E.A. Rahja, „Moi vospominaniia o Vladimire Ilice”, *Pravda*, 21 ianuarie 1927.
48. M.V. Fofanova, „V.I. Lenin na Viborgskoi Storone v 1917 godu”, *VoVIL*, vol. 4, p. 304.

18

Revoluţia din Octombrie (octombrie-decembrie 1917)

1. Rahja, „Moi vospominaniia o Vladimire Ilice”, *Pravda*, 21 ianuarie 1927.
2. *Ibid.*
3. *Ibid.*
4. *PSS*, vol. 35, p. 2 [trad. rom.: Lenin, *op.cit.*, vol. 35, p. 2 (n.tr.)].
5. N. Suhanov, *Zapiski o revoliuţii*, vol. 7, p. 174.
6. *PSS*, vol. 35, p. 1 [trad. rom.: Lenin, *op.cit.*, vol. 35, p. 1 (n.tr.)].
7. V.D. Bonci-Bruevici, „Iz vospominanii o Vladimire Ilice”, *VoVIL*, vol. 4, pp. 325-326.
8. *Ibid.*, p. 329
9. *Ibid.*
10. *PSS*, vol. 35, p. 23 [trad. rom.: Lenin, *op.cit.*, vol. 35, p. 23 (n.tr.)].
11. *PŢK*, pp. 124-125.
12. V. Melnicenko, *Fenomenon i fantom Lenina*, p. 67.
13. G.A. Solomon, *Lenin i ego semia*, vol. 1, p. 88.

19

Dictatura sub asediu (iarna 1917-1918)

1. N.K. Krupskaia, „Ranenie Lenina v 1918 godu”, RŢHIDNI, fond 12, op. 2, d. 59, p. 1.
2. N.K. Krupskaia, *VoVIL*, vol. 2, p. 269.
3. *Ibid.*
4. *Ibid.*, p. 270.
5. *Ibid.*
6. RŢHIDNI, fond 12, op. 2, d. 29, p. 26.
7. N.K. Krupskaia, *VoVIL*, vol. 2, p. 249.
8. Povestirea e retipărită în E. Zameatin, *Bolşim detiam şazki*, pp. 37-38. Îi sînt recunoscător lui Philip Cavendish pentru că mi-a semnalat această lucrare.
9. N.K. Krupskaia, *VoVIL*, vol. 2, pp. 270-271.
10. *PSS*, vol. 35, p. 57 [trad. rom.: Lenin, *op.cit.*, vol. 35, p. 60 (n.tr.)].
11. T.H. Rigby, *Lenin's Government*, p. 71.
12. *Ibid.*, pp. 179-180.
13. D. Volkogonov, *Lenin*, vol. 2, p. 200 ff.
14. *Bolşevisţkoe rukovodstvo*, p. 33.
15. *PSS*, vol. 35, p. 189.

20

Brest-Litovsk (ianuarie-mai 1918)

1. *PŢK*, p. 168 [trad. rom.: Lenin, *op.cit.*, vol. 35, p. 266 (n.tr.)].
2. *Ibid.*, pp. 194-195.
3. *Ibid.*, p. 213 [trad. rom.: Lenin, *op.cit.*, vol. 35, p. 383 (n.tr.)].
4. K. Radek, *Portreti i pamfleti*, p. 26.
5. *Sedmoi sezd RKP(b)*, p. 13 [trad. rom.: Lenin, *op.cit.*, vol. 36, p. 11 (n.tr.)].
6. Scrisoarea adresată de Krupskaia lui Şirokov, 3 decembrie 1938, RŢHIDNI, fond 12, op. 2, d. 135, p. 30.
7. *Ibid.*
8. *Ibid.*
9. *PSS*, vol. 55, p. 85.
10. *BH*, vol. 5, p. 340.
11. *PSS*, vol. 50, pp. 78-79.
12. Vezi Ia. Alliluev, fragment nepublicat din memorii, RŢHIDNI, fond 4,

op. 2, d. 46, p. 1.
13. M.I. Ulianova, „Otrivki”, RŢHIDNI, fond 14, op. 1, d. 87, p. 8.
14. *PSS*, vol. 35, p. 314 [trad. rom.: Lenin, *op.cit.*, vol. 35, p. 325 (n.tr.)].
15. *Ibid.*, vol. 36, p. 196 [trad. rom.: *ibid.*, vol. 36, p. 207 (n.tr.)].
16. *Ibid.*, p. 197 [trad. rom.: *ibid.*, pp. 208-209 (n.tr.)].

21

În bătaia puştii (mai-august 1918)

1. *Sedmoi ekstrennii sezd RKP(b)*, p. 8 [trad. rom.: Lenin, *op.cit.*, vol. 36, pp. 4-5 (n.tr.)].
2. *PSS*, vol. 36, p. 172 [trad. rom.: Lenin, *op.cit.*, vol. 36, p. 182 (n.tr.)].
3. (Pretinsă) notă de jurnal din data de 18 iulie 1918, retipărită în *VoVIL*, vol. 6, p. 23 din *Projektor*, nr. 4, 1924.
4. Sovnarkom, 8 şi 9 mai 1918: GARF, fond 130, op. 2, d. 1 (3/4) [trad. rom.: Lenin, *op.cit.*, vol. 36, p. 333 (n.tr.)].
5. *PSS*, vol. 36, p. 250 [trad. rom.: Lenin, *op.cit.*, vol. 36, pp. 262-263 (n.tr.)].
6. N.K. Krupskaia, *VoVIL*, vol. 2, p. 312.
7. *Ibid.*
8. *Ibid.*, pp. 312-313.
9. B. Pearce, *How Haig Saved Lenin*, p. 65; D. Volkogonov, „Leninskaia krepost v moei duşe pala poslednei”, în *Moskovskie novosti*, nr. 29, 19 iulie 1992, p. 20.
10. *The Last Diary of Tsaritsa Alexandra* (ed. V.A. Kozlov şi V.M. Khrustalëv), p. 156.
11. N.K. Krupskaia, *VoVIL*, vol. 2, p. 309.
12. *Komsomolskaia pravda*, 12 februarie 1992 [trad. rom.: Stéphane Courtois, Nicolas Werth *et alii*, *Cartea neagră a comunismului*, Bucureşti, Humanitas, 1998, p. 71 (n.tr.)].
13. A. Latişev, *Rassekrecennii Lenin*, p. 20.
14. N.K. Krupskaia, memorii nepublicate despre „1918”: RŢHIDNI, fond 12, op. 2, d. 30, p. 32.
15. Stenograma discursului ţinut de M.I. Ulianova la o întîlnire comemorativă pentru Lenin, 16 august 1928: RŢHIDNI, fond 14, op. 1, d. 70, p. 1; N.K. Krupskaia, memorii nepublicate despre „1918”, RŢHIDNI, fond 12, op. 2, d. 30, p. 32.
16. *PSS*, vol. 37, p. 82 [trad. rom.: Lenin, *op.cit.*, vol. 37, p. 84 (n.tr.)].

17. Stenograma discursului ţinut de M.I. Ulianova la o întîlnire comemorativă pentru Lenin, 16 august 1928, RŢHIDNI, fond 14, op. 1, d. 70, p. 1.
18. *Ibid.*, p. 2.
19. N.K. Krupskaia, „Ranenie Lenina v 1918 godu” [nepublicat], RŢHIDNI, fond 12, op. 2, d. 59, p. 6.
20. Stenograma discursului ţinut de M.I. Ulianova la o întîlnire comemorativă pentru Lenin, 16 august 1928, RŢHIDNI, fond 14, op. 1, d. 70, pp. 7-8.
21. V.N. Rozanov, „Iz vospominaniia o Vladmire Ilice”, în N.L. Meşcereakov (ed.), *O Lenine*, vol. 3, pp. 121-122.
22. V.N. Rozanov, *VoVIL*, vol. 5, p. 311.
23. B.S. Veisbrod, „Bolnoi Lenin”, *VoVIL*, vol. 8, p. 251.
24. Iu.M. Lopuhin, *Bolezn, smert i balzamirovanie V.I. Lenina*, p. 58.
25. V.N. Rozanov, *VoVIL*, vol. 5, p. 312.
26. Înainte aparţinuse lui Ghenadi şi Zinaidei Reinbot şi fusese naţionalizat la cererea Zinaidei. Zinaida era văduva proprietarului de fabrică Savva Morozov, care oferise sprijin financiar organizaţiilor marxiste ruse înainte de Marele Război.

22

Conducătorul războiului (1918-1919)

1. *IŢKKPSS*, 1989, nr. 11, p. 168.
2. M. Gorki, „V.I. Lenin”, în *V.I. Lenin i A.M. Gorki*, p. 266.
3. A.M. Kollontai, „Epizod vesnoi 1918 goda v Moskve” [nepublicat], RŢHIDNI, fond 134, op. 4, d. 18, pp. 2-3.
4. *PSS*, vol. 37, p. 243 [trad. rom.: Lenin, *op.cit.*, vol. 37, p. 252 (n.tr.)].
5. *Ibid.*, p. 245 [trad. rom.: *ibid.* (n.tr.)].
6. *IŢKKPSS*, nr. 4, 1990. Îi sînt recunoscător lui Arfon Rees pentru că mi-a împărtăşit ideile sale despre influenţa lui Machiavelli asupra gîndirii revoluţionare ruse.
7. *PSS*, vol. 45, p. 174.
8. Într-adevăr, sugestia a venit mai întîi din partea liderilor politici sovietici şi a fost preluată ulterior de istorici, care fie au venit în sprijinul ei, fie au contestat-o.
9. RŢHIDNI, fond 12, op. 2, d. 34, p. 49: corecţii aduse memoriilor în 1936.

10. În orice caz, a primit o cameră separată doar pentru ea la Gorki: D.I. Ulianov, *VoVIL*, vol. 1, p. 178.
11. V. Armand, „Jivaia nit”, *Novîi mir*, nr. 4, 1967, p. 198.
12. N.K. Krupskaia, memorii nepublicate despre „1918”: RŢHIDNI, fond 12, op. 2, d. 30, pp. 12-13.
13. „Vospominaniia M.I. Ulianovoi”: RŢHIDNI, fond 16, op. 3c, d. 20, p. 1.
14. N.K. Krupskaia, memorii nepublicate despre „1918”: RŢHIDNI, fond 12, op. 2, d. 30, pp. 12-13.
15. M.I. Ulianova, *OVILiSU*, pp. 116-117.
16. *TP*, vol. 1, p. 228.
17. Citat din arhive de D.A. Volkogonov, *Sem vojdei*, vol. 1, p. 84.

23

Extinderea Revoluţiei (aprilie 1919 – aprilie 1920)

1. *PSS*, vol. 50, p. 328 [trad. rom.: Lenin, *op.cit.*, vol. 50, p. 357 (n.tr.)].
2. *Ibid.*, p. 327 [trad. rom.: *ibid.*, pp. 356-357 (n.tr.)].
3. Gorki citat în V. Melnicenko, *Fenomen i fantom Lenina*, p. 70.
4. Citat în D.A. Volkogonov, *Sem vojdei*, vol. 1, p. 135.
5. *PSS*, vol. 51, p. 52 [trad. rom.: Lenin, *op.cit.*, vol. 51, p. 53 (n.tr.)].
6. A. Latîşev, *Rassekrecennii Lenin*, pp. 44-45.
7. Vezi M. Liebman, *Leninism under Lenin*; N. Harding, *Lenin's Political Thought*, vol. 2.
8. *Desiatîi sezd RKP(b)*, pp. 349-350.
9. B.M. Volin, *VoVIL*, vol. 6, p. 61.
10. N.K. Krupskaia, *VoVIL*, vol. 2, p. 284.
11. *Ibid.*, p. 270.
12. *Ibid.*, p. 301.
13. N.K. Krupskaia, RŢHIDNI, fond 12, op. 2, d. 30, p. 15.
14. M.I. Ulianova, *VoVIL*, vol. 1, p. 260.
15. *PSS*, vol. 43, p. 150.
16. Jurnalul lui Kollontai: RŢHIDNI, fond 134, op. 3, d. 48, p. 33.
17. V. Melnicenko, *Fenomenon i fantom Lenina*, p. 53.
18. D.I. Ulianov, *Ocerki raznîh let*, p. 93.
19. *Ibid.*, p. 98.
20. N. Meşcereakov, „Iz vospominanii o Lenine”, p. 45.
21. A.M. Kollontai, „1918 god” [memorii nepublicate], RŢHIDNI, fond

134, op. 4, d. 23, p. 2.
22. N.K. Krupskaia, *VoVIL*, vol. 2, p. 333.
23. *PSS*, vol. 55, pp. 373-374.
24. S.U. Manbekova şi S.A. Rubanov, *Naslednița*, p. 166: telegrama lui V.M. Molotov către Lenin trimisă din Nijni Novgorod.

24

Înfrângere în vest (1920)

1. Vezi introducerea.
2. A. Latîşev, *Ressekrecennii Lenin*, p. 40.
3. *Ibid.*
4. Raportul celui de-al Nouălea Congres al Partidului, septembrie 1920, RŢHIDNI, fond 44, op. 1, d. 5, pp. 11-18, 20-21, 27-28; şi memorandumurile lui Lenin, retipărite în *Izvestia*, 27 aprilie 1992.
5. *TP*, vol. 2, p. 278.
6. *IŢKKPSS*, nr. 4, 1991, p. 171.
7. Citat în „Vliublennaia Lenina”, *Literaturnaia gazeta – Dose*, nr. 8, 1992, p. 11.
8. A.M. Kollontai, jurnal din 1920, RŢHIDNI, fond 134, op. 3, d. 36, p. 12.
9. Ultimul jurnal al Inessei Armand, RŢHIDNI, fond 127, op. 1, d. 61, pp. 7-8.
10. *Ibid.*, p. 8.
11. *Ibid.*, p. 14.
12. Citat în D.A. Volkogonov, *Sem vojdei*, vol. 1, p. 113.
13. E. Drabkina, *Zimnii pereval*, p. 29.
14. A. Balabanoff, *Impressions of Lenin*, p. 14.
15. RŢHIDNI, fond 44, op. 1, d. 5, p. 13.
16. *Ibid.*

25

Noua Politică Economică (ianuarie-iunie 1921)

1. Vezi R. Service, *Lenin: A Political Life*, vol. 3, capitolele 6-7.
2. RŢHIDNI, fond 17, op. 3, d. 128, documentul 1a.

3. Relatarea lui Cernov apare în RŢHIDNI, fond 5, op. 1, d. 1454, p. 2; memoriile sale au fost publicate în *Bednota*, nr. 1729, 2 februarie 1924.
4. P. Sorokin şi M. Rogov, „Razverstka ili nalog?”, *Pravda*, 17 februarie 1921.
5. RŢHIDNI, fond 17, op. 2, d. 58, p. 2.
6. RŢHIDNI, fond 17, op. 3, d. 154.
7. RŢHIDNI, fond 46, op. 1, d. 3, p. 16.
8. *Ibid.*, pp. 16 şi 18.
9. *Ibid.*, p. 22.
10. *Ibid.*, p. 125 [trad. rom.: Lenin, *op.cit.*, vol. 43, p. 345 (n.tr.)].
11. *PSS*, vol. 53, p. 14.

26

O chestiune de supravieţuire (iulie 1921 – iulie 1922)

1. D.I. Ulianov, *Ocerki raznîh let*, p. 93.
2. RŢHIDNI, fond 17, op. 17, d. 174, p. 24.
3. *PSS*, vol. 53, p. 17.
4. *Ibid.*, p. 110.
5. „Vospominaniia M.I. Ulianovoi”, RŢHIDNI, fond 16, op. 3, d. 20, p. 3.
6. Estimare aproximativă bazată pe vizita autorului din iunie 1993.
7. N.K. Krupskaia, *VoVIL*, vol. 2, p. 317.
8. V.P. Osipov, „Bolezn i smert Vladimira Ilicea Ulianova-Lenina”, *VoVIL*, vol. 8, p. 298.
9. *Lenin i VCK*, pp. 465-466.
10. D.I. Ulianov, *VoVIL*, vol. 1, p. 181.
11. N.K. Krupskaia, *VoVIL*, vol. 2, p. 148.
12. „Vospominaniia M.I. Ulianovoi”, RŢHIDNI, fond 16, op. 3, d. 20, pp. 11-12.
13. Relatarea în manuscris a lui Darkevici privind examinarea diagnosticului, RŢHIDNI, fond 16, op. 3s, d. 6, pp. 4-5.
14. *Ibid.*, p. 6.
15. *Ibid.*, p. 4.
16. RŢHIDNI, fond 16, op. 3s, d. 6, pp. 7 şi 8-9.
17. *IŢKKPSS*, nr. 4, 1990, p. 189.
18. *PSS*, vol. 54, p. 198.

19. V. Klemperer, *Leben sammeln, nicht fragen wozu und warum*, vol. 1: *Tagebücher 1918-1924*, p. 577. Îi sînt recunoscător lui Kay Schiller pentru că mi-a atras atenţia asupra acestei surse.
20. RŢHIDNI, fond 4, op. 1, d. 99, pp. 1-2; V.N. Rozanov, „Iz vospominaniia o Vladimire Ilice”, în N.L. Meşcereakov (ed.), *O Lenine*, pp. 127-131.
21. RŢHIDNI, fond 4, op. 1, d. 99, p. 3.
22. Iu.M. Lopuhin, *Bolezn, smert i balzamirovanie V.I. Lenina*, p. 19.
23. *Ibid.*, p. 36.
24. *Ibid.*, p. 40.
25. V. Rozanov, *Krasnaia nov*, nr. 6, 1924, pp. 155-156.
26. N. Petrenko, „Lenin v Gorkah – bolezn i smert’”, *Minuvşee*, vol. 2, p. 195; G.Ia. Lozgacev-Elizarov, *Nezabivaemoe*, p. 237.
27. „Vospominania M.I. Ulianovoi”, RŢHIDNI, fond 16, op. 3, d. 20, p. 10.
28. *Ibid.*, p. 12; Kojevnikov: fond 16, op. 2, d. 11, p. 6.
29. Vezi V. Solouhin, *Pro svete dnia*; D. Volkogonov, *Lenin*.
30. RŢHIDNI, fond 5, op. 1, d. 454.
31. N.K. Krupskaia, *VoVIL*, vol. 2, pp. 334, 2.
32. „Vospominania M.I. Ulianovoi”, RŢHIDNI, fond 16, op. 3, d. 20, pp. 32-33.
33. Discurs nedatat de M.I. Ulianova, RŢHIDNI, fond 14, op. 1, d. 65, p. 21.
34. M.I. Ulianova, *VoVIL*, vol. 1, p. 283.
35. RŢHIDNI, fond 12, op. 2, d. 206: scrisoare adresată de Krupskaia Innei Armand, 30 septembrie 1922.
36. RŢHIDNI, fond 16, op. 2s, d. 39, p. 17: relatare a lui P. Pakaln, 3 iulie 1922.
37. *Ibid.*
38. RŢHIDNI, fond 12, op. 2, d. 206: scrisoare adresată de Krupskaia Innei Armand, 30 septembrie 1922.
39. RŢHIDNI, fond 16, op. 2s, d. 39, p. 17: relatare a lui P. Pakaln, 3 iulie 1922.
40. Memorii nepublicate, RŢHIDNI, fond 14, op. 1, d. 87.
41. „Vospominaniia M.I. Ulianovoi”, RŢHIDNI, fond 16, op. 3, d. 20, pp. 17-18.
42. RŢHIDNI, fond 16, op. 3s, d. 20, p. 61: pasaj tipărit din jurnalul lui M.I. Ulianova.
43. RŢHIDNI: fond 16, op. 2s, d. 39, p. 16: relatare a lui P. Pakaln.
44. *IŢKKPSS*, nr. 4, 1991, p. 188.

Dispute pînă la sfîrşit
(septembrie-decembrie 1922)

1. Vezi mai sus.
2. RŢHIDNI, fond 17, op. 2, d. 25993.
3. *PSS*, vol. 48, p. 162.
4. N.A. Uglanov, *VoVIL*, vol. 7, p. 72.
5. M.I. Ulianova, *IŢKKPSS*, nr. 12, 1989.
6. RŢHIDNI, fond 16, op. 2s, d. 39, pp. 7, 36, 50 şi 59: relatările lui P. Pakaln, şeful gărzilor de corp, la birourile centrale ale CEKA din Moscova.
7. Scrisoare de la N.K. Krupskaia către L.A. Fotieva, 25 august 1922, RŢHIDNI, fond 5, op. 1, d. 454, p. 4.
8. Scrisoare de la M. Volodiceva către A.I. Ulianova, 6 decembrie 1922, RŢHIDNI, fond 13, op. 1, d. 43, p. 1.
9. *IŢKKPSS*, nr. 5, 1991, p. 189.
10. RŢHIDNI, fond 17, op. 2, d. 84, documentele 1-3.
11. Cuvintele ei pe 25 octombrie 1922 au fost „*on mojet snova svaliţia*”.
12. „Dnevnik dejurnogo vracia V.I. Lenina v 1922–1923 gg.”, *VIKPSS*, nr. 9, 1991, pp. 41-42.
13. Notiţă de la N.S. Allilueva către Kamenev, pe baza unui mesaj de la Krupskaia din partea lui Lenin, 18 octombrie 1922, RŢHIDNI, fond 5, op. 1, d. 456.
14. N.I. Buharin, ‘Pamiati Lenina’, *Pravda*, 21 ianuarie 1925.
15. Vezi textul scrisorii în A. Latîşev, *Rassekrecennii Lenin*, p. 253.
16. RŢHIDNI, fond 16, op. 2s, d. 39, p. 92: relatare a lui P. Pakaln.
17. RŢHIDNI, fond 16, op. 2, d. 13: observaţiile lui A.M. Kojevnikov, aşa cum apar în D. Volkogonov, *Lenin*, vol. 2, p. 333.
18. *PSS*, vol. 45, p. 471.
19. Fragment din jurnalul lui M.I. Ulianova, 2 septembrie 1922, RŢHIDNI, fond 16, op. 3s, d. 20, p. 65.
20. Text al unei scrisori din RŢHIDNI, fond 2, op. 2, d. 134, redat în *Rodina*, nr. 3, 1992, p. 49.
21. *PSS*, vol. 54, p. 324.
22. L.A. Fotieva, „Iz vospominanii o V.I. Lenine”, *VoVIL*, vol. 8, p. 178.
23. Scrisoare către Comitetul Central, 15 decembrie 1922, *PSS*, vol. 45, p. 338.
24. L.A. Fotieva, „Iz vospominanii o V.I. Lenine”, *VoVIL*, vol. 8, p. 179.
25. *PSS*, vol. 45, p. 324.
26. RŢHIDNI, fond 16, op. 2, d. 13: observaţii ale lui A.M. Kojevnikov,

redate în D. Volkogonov, *Lenin*, vol. 2, p. 333.
27. *IŢKKPSS*, nr. 12, 1989, p. 189.
28. RŢHIDNI, fond 17, op. 2, d. 86, p. 1.
29. *PSS*, vol. 54, p. 327.
30. RŢHIDNI, fond 17, op. 2, d. 87, p. 1.
31. Şedinţă a Politburoului, 14 decembrie 1922, RŢHIDNI, fond 17, op. 3; RŢHIDNI, fond 5, op. 2, d. 55, pp. 202-203; L.A. Fotieva, „Iz vospominanii o V.I. Lenine", *VoVIL*, vol. 8, p. 173.
32. *IŢKKPSS*, nr. 9, 1989, p. 148.
33. L.A. Fotieva, „Iz vospominanii o V.I. Lenine", *VoVIL*, vol. 8, p. 187.
34. *Ibid.*, pp. 189-190.
35. A.G. Şlihter, „Gotova li smena?", *VoVIL*, vol. 8, p. 59.
36. M.I. Ulianova, „O Vladimire Ilice", *IŢKKPSS*, nr. 3, 1991, p. 194.
37. L.A. Fotieva, „Iz vospominanii o V. I. Lenine", *VoVIL*, vol. 8, p. 189.

28

Moarte în Casa Mare (1923-1924)

1. *PSS*, vol. 45, pp. 343-344.
2. *Ibid.*
3. *Ibid.*, pp. 344-345 [trad. rom.: Lenin, *op.cit.*, vol. 45, p. 368 (n.tr.)].
4. *Ibid.*, p. 345.
5. *Ibid.*
6. *Bolşevisţkoe rukovodstvo*, p. 198.
7. Citat în relatarea lui G. Volkov despre un interviu cu Volodiceva, „Stenografistka Ilicea", *Sovetskaia kultura*, 21 ianuarie 1989.
8. Interviu cu Volodiceva şi Fotieva din 1967, de A. Bek, „K istorii poslednih leninskih dokumentov", *Moskovskie novosti*, nr. 17, 23 aprilie 1989, p. 8.
9. Interviu cu Volodiceva, de G. Volkov, „Stenografistka Ilicea"; interviu cu Volodiceva şi Fotieva din 1967, de A. Bek, „K istorii poslednih leninskih dokumentov".
10. Vezi M. Lewin, *Lenin's Last Struggle* şi S. Cohen, *Bukharin and the Russian Revolution*.
11. *PSS*, vol. 45, p. 359 [trad. rom.: Lenin, *op.cit.*, vol. 45, p. 381 (n.tr.)].
12. *Ibid.*, p. 356 [trad. rom.: *ibid.*, p. 378 (n.tr.)].
13. *Ibid.*, p. 346 [trad. rom.: *ibid.*, p. 368 (n.tr.)].
14. *Ibid.*, p. 372 [trad. rom.: *ibid.*, p. 394 (n.tr.)].

15. *Ibid.*, p. 373 [trad. rom.: *ibid.*, p. 395 (n.tr.)].
16. *Ibid.*, vol. 54, p. 330 [trad. rom.: *ibid.*, vol. 54, pp. 376-377 (n.tr.)].
17. *Ibid.*, pp. 82-83.
18. *Ibid.*, p. 330 [trad. rom.: *ibid.*, p. 378 (n.tr.)].
19. Citat în interviul lui G. Volkov cu Volodiceva, „Stenografistka Ilicea”.
20. Iu.M. Lopuhin, *Bolezn, smert i balzamirovanie V.I. Lenina*, p. 40.
21. Memoriile lui V.A. Rukavişnikov, RŢHIDNI, fond 16, op. 2s, d. 91, p. 32; op. 3s, d. 27, p. 12.
22. *Ibid.*, p. 16.
23. Vospominaniia M.I. Ulianovoi’, RŢHIDNI, fond 16, op. 3s, d. 20, p. 14.
24. Jurnalul asistentei Z.I. Zorko-Rimşa, RŢHIDNI, fond 16, op. 2s, d. 104, p. 223.
25. Scrisoare către A.V. Lunacearski, cca 1923, RŢHIDNI, fond 12, op. 2, d. 205, p. 5.
26. V.G. Sorin, „Bolşoi dom”, *Pravda*, 21 ianuarie 1927.
27. „Pogib ia”: „Vospominaniia M.I. Ulianovoi”, RŢHIDNI, fond 16, op. 3s, d. 20, p. 14.
28. V.A. Rukavişnikov, „Poslednaia progulka V.I. Lenina v Moskvu”, RŢHIDNI, fond 16, op. 3s, d. 27, p. 24.
29. *Ibid.*, p. 30.
30. *Ibid.*, p. 12.
31. *Ibid.*
32. Carte poştală, 1 decembrie 1923: RŢHIDNI, fond 12 op. 2, d. 206, p. 13. În fotografie e Buharin cu cravată de pionier. În concordanţă cu practica stalinistă a arhivării, faţa lui Buharin a fost ştearsă din motive politice.
33. RŢHIDNI, fond 16, op. 2s, d. 39, pp. 93, 121 şi 122.
34. G.Ia. Lozgacev-Elizarov, *Nezabivaemoe*, pp. 241 şi 250. Pentru argumentul împotriva afirmaţiei conform căreia majoritatea copiilor erau din sat, vezi N. Petrenko, „Lenin v Gorkah”, *Minuvşee*, nr. 2. 1990, p. 250.
35. RŢHIDNI, fond 16, op. 2s, d. 39, p. 92.
36. *Ibid.*, pp. 92 şi 96.
37. Jurnalul medical al asistentelor, notă de N.S. Popov, 17 septembrie 1923, RŢHIDNI, fond 16, op. 2s, d. 91, p. 68.
38. RŢHIDNI, fond 16, op. 2s, d. 39, p. 123.
39. Memoriile lui V.A. Rukavişnikov, RŢHIDNI, fond 16, op. 3s, d. 27, pp. 32-33.
40. V.G. Sorin, „Bolşoi dom”, *Pravda*, 21 ianuarie 1927.
41. N.I. Buharin, *Pravda*, 21 ianuarie 1924.

1. RŢHIDNI, fond 12, op. 2, d. 254, pp. 1, 5 şi 6.
2. *Ibid.*, p. 1.
3. *Ibid.*, p. 7: scrisoare nedatată, scrisă înainte de 25 martie 1924.
4. Apropo, este contrazisă legenda lansată de Iuri Kareakin la Congresul Deputaţilor Poporului, conform căreia Lenin dorise să fie îngropat lîngă mama sa, în cimitirul Volkovo din Petrograd.
5. Scrisoare către I.A. Armand, 28 ianuarie 1924, RŢHIDNI, fond 12, op. 2, d. 254, p. 6, în care menţiona că începuse broşura, însă nu dădea o dată precisă.
6. RŢHIDNI, fond 12, op. 2, d. 41, pp. 3 (Krupskaia) şi 4 (Stalin).
7. În anii 1990, aceste obiecte erau păstrate la Muzeul Lenin din Gorki, în afara Moscovei.

Bibliografie selectivă

Bibliografia de faţă nu reprezintă o listă exhaustivă de documente despre Lenin. Pentru o listă mai amplă de lucrări generale privind cariera sa, cititorul poate consulta trilogia mea *Lenin: A Political Life*. Printre lucrările de mai jos se găsesc doar cele care sînt citate în secţiunea *Note* a acestui volum.

Abrevieri

BH – *Vladimir Ilici Lenin. Biograficeskaia hronika*, vol. 1-12 (Moscova, 1970-1982)

DZB – *Die Zimmerwalder Bewegung. Protokole und Korrespondenz*, vol. 1-2 (Haga, 1967)

GARF – *Gosudarstvennii arhiv Rossiiskoi Federaţii*

IŢKKPSS – *Izvestia Ţentralnogo Komiteta Kommunisticeskoi Partii Sovetskogo Soiuza* (1989-1991)

KA – *Krasnîi arhiv* (Moscova)

LS – *Leniniskii sbornik*, vol. 1-50 (Moscova, 1924-1985)

OVILiSU – A.I. Elizarova-Ulianova, *O V.I. Lenine i seme Ulianovîh* (Moscova, 1988); M.I. Ulianova, *O V.I. Lenine i seme Ulianovîh* (Moscova, 1988)

PR – *Proletarskaia revoliuţiia* (Moscova, 1921-1940)

PSS – *Polnoe sobranie socinenii V.I. Lenina*, vol. 1-55 (Moscova, 1958-1965)

PSU – *Pisma semi Ulianovîh, 1883-1917* (ed. Iu.Ia. Mahina *et al.*: Moscova, 1969)

PŢK – *Protokoli Ţentralnogo Komiteta RSDRP(b): avgust 1917 g. – fevral 1918 g.* (Moscova, 1958)

RŢHIDNI – Rossiiskii ţentr dlia hraneniia i issledovaniia dokumentov noveişei istorii

TP – The Trotsky Papers, 1917-1922, vol. 1-2 (ed. J.M. Meijer: Haga, 1964-1971)
VIKPSS – Voprosi Istorii Kommunisticeskoi Partii Sovetskogo Soiuza (Moscova, 1962-1991)
VL – N.K. Krupskaia, *Vospominaniia o Lenine* (Moscova, 1968)
VoVIL – Vospominaniia o Vladimire Ilice Lenine, vol. 1-8 (Moscova, 1989-1991)
ZIL – Zapiski Instituta Lenin, vol. 1-2 (Moscova, 1927)

Arhive

Arhiva de Stat a Federaţiei Ruse (GARF)
Sovnarkom, fond R-130
Comisariatul Poporului pentru Naţionalităţi, fond 1318
Comisia pentru Proiectul Constituţiei (1918), fond 6890
Centrul Rus pentru Conservarea şi Studierea Documentelor de Istorie Contemporană (RŢHIDNI)
Lenin, fond 2
Documente despre activitatea lui V.I. Lenin, fond 4
Secretariatul lui V.I. Lenin, fond 5
Familia Ulianov, fond 11
N.K. Krupskaia, fond 12
A.I. Uianova-Elizarova, fond 13
M.I. Ulianova, fond 14
Arhivele medicale ale lui Lenin, fond 16
Comitetul Central (inclusiv Politburoul şi Orgburoul), fond 17
A Noua Conferinţă a Partidului, fond 44
A Zecea Conferinţă a Partidului, fond 46
F.E. Dzierżyński, fond 76
Inessa Armand, fond 127
A.M. Kollontai, fond 134
Biblioteca lui Stalin, fond 558
Comisia Centrală de Control, fond 613
Colecţia Boris I. Nikolaevski (Hoover Institution Archives; exemplar păstrat la St Antony's College, Oxford)
Partea 1: Spre o istorie a Centrului Bolşevic
Partea 2: Despre „Plenul Unităţii" al Comitetului Central, 1909-1910
Partea 3: Lupta pentru convocarea unei Conferinţe Generale a Partidului în 1910-1911
Partea 4: Destrămarea Blocului bolşevic-polonez, august-noiembrie 1911

Partea 5: Scindarea din Centrele Generale ale Partidului, de la sfîrşitul lunii mai la începutul lunii iunie 1911
Partea 6: Despre Conferinţa de la Praga, noiembrie 1911 – ianuarie 1912

Colecţii documentare publicate

A. Arosev, „Pervîi şag”, *LS*, vol. 2
Biblioteka V.I. Lenina v Kremle. Katalog (Moscova, 1961)
Bolşeviţskoe rukovodstvo. Perepiska. 1912-1927 (Moscova, 1996)
V.D. Bonci-Bruevici, *Izbrannîe Socineniia*, vol. 2 (Moscova, 1961)
Cetvertii (Obedinitelnii) sezd RSDRP. Protokoli. Aprel (aprel-mai) 1906 goda (Moscova, 1959)
Desiatîi sezd RKP(b). Mart 1921 g. Stenograficeskii otcet (Moscova, 1963)
Deviataia konferenţiia RKP(b). Sentiabr 1920 g. Protokoli (Moscova, 1972)
Deviatîi sezd RKP(b). Mart–aprel 1920 g. Stenograficeskii otcet (Moscova, 1960)
Die Zimmerwalder Bewegung. Protokole und Korrespondenz, vol. 1-2 (Haga, 1967)
Fedoseev, Nikolai Evgrafovici. Sbornik vospominanii (Moscova – Petrograd, 1923)
N.E. Fedoseev, *Stati i pisma* (Moscova, 1958)
D. Geyer (ed.*), Kautskys Russisches Dossier. Deutsche Sozialdemokraten als Treuhänder des Russischen Parteivermögens, 1910-1915* (Frankfurt, 1981)
M. Gorki, *Neizdannaia perepiska s Bogdanovim, Leninim, Stalinim, Zinovievim, Kamenevim, Korolenko* (Moscova, 1998)
M. Gorki, „V.I. Lenin”, în *V.I. Lenin i A.M. Gorki. Pisma, vospominaniia, dokumentî* (ediţia a 2-a adăugită: Moscova, 1961)
L. Haas, *Lenins Unbekannte, 1912-1914* (Zürich – Köln, 1967)
W. Hahlweg (ed.), *Lenins Rückkehr nach Russland 1917*, (Leiden, 1957)
A. Ivanski (ed.), *Ilia Nicolaevici Ulianov po vospominaniiam sovremennikov i dokumentam* (Moscova, 1963)
A. Ivanski (ed.), *Molodoi Lenin. Povest v dokumentah i memuarah* (Moscova, 1964)
The Last Diary of Tsaritsa Alexandra (ed. V.A. Kozlov şi V.M. Hrustaliov: New Haven, 1997)
N.K. Krupskaia, *O Lenine. Sbornik statei i vîstuplenii* (Moscova, 1983)
Lenin i Simbirsk. Dokumentî, materialî, vospominaniia (Ulianovsk, 1968)
Lenin i VChK (ed. S.K. Ţvigun: Moscova, 1975)
V.I. Lenin. Neizvestnie dokumentî. 1891-1922 (ed. Iu.N. Amiantov *et al.*:

Moscova, 1999)
V.I. Lenin, *Polnoe sobranie socinenii V.I. Lenina*, vol. 1-55 (Moscova, 1958-1965)
Odinnadţatîi sezd RKP(b). Mart–aprel 1922 g. Stenograficeskii otcet (Moscova, 1961)
R. Pipes (ed.), *The Unknown Lenin. From the Secret Archive* (New Haven, 1996)
Pisma semi Ulianovîh, 1883-1917 (ed. Iu.Ia. Mahina *et al.*: Moscova, 1969)
A.N. Potresov, *Posmertnîi sbornik proizvedenii* (ed. B.I. Nikolaevski: Paris, 1937)
Protokoli Desiatoi Vserossiiskoi Konferenţii RKP(b). Mai 1921 god (Moscova, 1933)
Protokoli Ţentralnogo Komiteta RSDRP(b): avgust 1917 g. – fevral 1918 g. (Moscova, 1958)
Piatîi (londonskii) sezd RSDRP. Aprel – mai 1907 goda (Moscova, 1963)
Sedmoi ekstrennii sezd RKP(b). Mart 1918 g. Stenograficeskii otcet (Moscova, 1962)
Şestoi sezd RSDRP (bolşevikov). Avgust 1917 goda. Protokoli (Moscova, 1958)
Tretii sezd RSDRP. Protokoli. Aprel–mai 1905 goda (Moscova, 1959)
The Trotsky Papers, 1917-1922, vol. 1-2 (ed. J.M. Meijer: Haga, 1967-1971)
A.I. Ulianova (ed.), *Aleksandr Ilici Ulianov i delo 1 marta 1887 g. (Sbornik)* (Moscova-Leningrad, 1927)
Vladimir Ilici Lenin. Biograficeskaia hronika, vol. 1-12 (Moscova, 1970-1982)
Vosmoi sezd RKP(b). Mart 1919 goda. Protokoli (Moscova, 1959)
Vospominaniia o Vladimire Ilice Lenine, vol. 1-8 (Moscova, 1989-1991)
Vtoroi sezd RSDRP. Protokoli. Iiul-avgust 1903 goda (Moscova, 1959)
Zapiski Instituta Lenina, vol. 1-3 (Moscova, 1927)
Z.A.B. Zeman (ed.), *Germany and the Revolution in Russia, 1915-1918* (Oxford, 1953)

Memorii şi lucrări contemporane

V. Alekseev şi A. Şver, *Semia Ulianovîh v Simbirske (1869–1887)* (ediţie cu comentariu de A.I. Ulianova-Elizarova: Moscova-Leningrad, 1925)
A.S. Allilueva, *Vospominaniia* (Moscova, 1946)
V. Armand, „Jivaya nit'”, *Novîi mir*, nr. 4, 1967
A. Arosev, „Pervîi şag”, *LS*, vol. 2
A. Balabanoff, *Impressions of Lenin* (Ann Arbor, 1964)

A. Bek, interviuri cu Volodiceva şi Fotieva în 1967, „K istorii poslednih leninskih dokumentov”, *Moskovskie novosti*, nr. 17, 23 aprilie 1989
M. Body, „Alexandra Kollontai”, *Preuves*, nr. 14, aprilie 1952
V.D. Bonci-Bruevici, *Izbrannîe Socineniia*, vol. 2 (Moscova, 1961)
V.D. Bonci-Bruevici, „Iz vospominanii o Vladimire Ilice”, *VoVIL*, vol. 4, p. 329, în Znamia, 1955, nr. 4
V.D. Bonci-Bruevici, *Tridţat dnei. 1934. Ianvar* (Moscova, 1934)
N.I. Buharin, „Iz reci tov. Buharina na vecere vospominanii v 1921 g.”, *PR*, nr. 10, 1922
N.I. Buharin, „Pamiati Lenina”, *Pravda*, 21 ianuarie 1925
O. Cernov, *Bednota*, nr. 1729, 2 februarie 1924
E. Drabkina, *Zimnii pereval* (ediţia a 2-a adăugită: Moscova, 1990)
M.V. Fofanova, „V.I. Lenin na Viborgskoi Storone v 1917 godu”, *VoVIL*, vol. 4
L. Fotieva, *Iz jizni Lenina* (Londra, 1967)
L.A. Fotieva, „Iz vospominanii o V.I. Lenine. (Dekabr 1922 g. – mart 1923 g.), VoVIL, vol. 8
M.P. Golubeva, „Moia pervaia vstrecia s Vladimirom Ilicem”, în *V.I. Lenin v Samara, 1889-1893. Sbornik vospominaniia* (Moscova, 1933)
M. Gorki, „V.I. Lenin”, în *V.I. Lenin i A.M. Gorki. Pisma, vospominaniia, dokumentî* (ediţia a 2-a adăugită: Moscova, 1961)
M. Gorki, „Vladimir Lenin”, *Russkii sovremennik*, nr. 1, 1924
F. Ilin, „Otrivok vospominanii”, *ZIL*, vol. 1
A.A. Ioffe, „Kanun Oktiabria. Zasedanie v «Lesnom»”, *IŢKKPSS*, nr. 4, 1989
V.V. Kaşkadamova, *Bakinskii rabocii*, 21 ianuarie 1926
M.S. Kedrov, *Book Publishing under Tsarism* (Londra, 1932)
M.S. Kedrov, „Iz krasnoi tetradi ob Ilice”, *Vospominaniia o Vladimire Ilice Lenine*, vol. 1 (Moscova, 1956)
M.S. Kedrov, „Iz vospominanii o vserossiiskoi konferenţii voennîh organizaţii RSDRP (bolşevikov), 16–23 iiunia 1917 goda”, *VoVIL*, vol. 4
V. Klemperer, *Leben sammeln, nicht fragen wozu und warum*, vol. 1: *Tagebücher 1918-1924* (Berlin, 1996)
N.K. Krupskaia, *O Lenine. Sbornik statei i vîstuplenii* (Moscova, 1983)
N.K. Krupskaia, „Sestra Vladimira Ilicea”, *Pravda*, 13 iunie 1937
N.K. Krupskaia, *Vospominaniia o Lenine* (Londra, 1968)
N.K. Krupskaia, „Vospominaniia o Lenine”, *VoVIL*, vol. 2
G.M. Krjijanovski, *O Vladimire Ilice* (Moscova, 1924)
Iu. Latukka, „Lenin v podpole v Finliandii”, *VoVIL*, vol. 4
D.I. Leşcenko, „Kak ia snimal Lenina v podpole”, *VoVIL*, vol. 4
V. Leviţki, *Za cetvert veka: revoliuţionnie vospominaniia, 1892-1917 gg.*,

vol. 1, partea I (Moscova – Leningrad, 1926)
G.Ia. Logacev-Elizarov, *Nezabivaemoe* (Leningrad, 1971)
M. Liadov, *Iz jizni partii. Nakanune i v godi pervoi revoliuţii. (Vospominaniia)* (Moscova, 1926)
L. Martov, *Zapiski soţial-demokrata* (Berlin – Petersburg – Moscova, 1922)
N.L. Meşcereakov (ed.), *Gleb Uspenskii v jizni. Po vospominaniiam, perepiske i dokumentam* (Moscova, 1935)
N.L. Meşcereakov, „Iz vospominanii o Lenine”, în N.L. Meşcereakov (ed.), *O Lenine. Sbornik vospominanii* (Moscova, f.d.)
S. Miţkevici, „Stranicika vospominanii”, în *Fedoseev, Nikolai Evgrafovici. (Sbornik vospominanii)* (Moscova – Petrograd, 1923)
M. Olminski (ed.), *Starii Aleksei Pavlovici Sklirenko (1870-1916 g.g.). Sbornik statei* (Moscova, 1922)
G.K. Ordjonikidze, „Ilici v iiulskie dni”, *Pravda*, 28 martie 1924
V.P. Osipov, „Bolezn i smert Vladimira Ilicea Ulianova-Lenina”, *VoVIL*, vol. 8
F. Platten, *Lenin iz emigraţii v Rossiiu* (Moscova, 1925)
N.I. Podvoiski, „V.I. Lenin v 1917 godu”, *Istoriceskii arhiv*, nr. 6, 1956
N.I. Podvoiski, „V.I. Lenin v 1917 godu”, *VoVIL*, vol. 4
M.N. Poletaev, „V iiulskie dni”, *Petrogradskaia pravda*, 27 ianuarie 1924
A.N. Potresov, *Posmertnîi sbornik proizvedenii* (ed. B.I. Nikolaevski: Paris, 1937)
K. Radek, *Portreti i pamfleti* (Moscova, 1927)
K. Radek, „V plombirovannom vagone”, *Pravda*, 20 aprilie 1924
Rahia [*sic*], „Moi vospominaniia o Vladimire Ilice”, *Pravda*, 21 ianuarie 1927
G. Rovio, „Kak Lenin skrivalsia u gelsingforskogo «poliţeimeistera»”, în N.L. Meşcereakov (ed.), *O Lenine. Sbornik vospominanii* (Moscova, 1924)
V. Rozanov, „Iz vospominanii o Vladimire Ilice”, *Krasnaia nov*, nr. 6, 1924
V.N. Rozanov, „Iz vospominaniia o Vladimire Ilice”, în N.L. Meşcereakov (ed.), *O Lenine. Vospominaniia* (Moscova – Leningrad, 1925), pp. 127–131
M.I. Semionov (M. Blan), „Pamiati druga”, în M. Olminski (ed.), *Starii Aleksei Pavlovici Sklirenko (1870–1916 g.g.). Sbornik statei* (Moscova, 1922)
P.D. Şestakov, „Studenceskie volneniia v Kazani v 1887 g.”, *Russkaia starina*, nr. 6, 1892
A.G. Şlihter, „Gotova li smena?”, *VoVIL*, vol. 8

A.G. Şleapnikov, „Kerenşcina”, *PR*, nr. 7(54), 1927

A.V. Şotman, „Lenin nakanune Oktiabria”, *O Lenine: Sbornik vospominanii* (Leningrad, 1925)

A.V. Şotman, „Lenin v podpole. (Iiul-oktiabr 1917 goda)”, *VoVIL*, vol. 4

A.V. Şotman, „Na vtorom sezde partii”, *PR*, nr. 77-78, 1928

M.A. Silvin, *Lenin v period zarojdeniia partii* (Moscova, 1958)

G. Sokolnikov, „Kak pohodit k istorii Oktiabria”, în *Za leninizm. Sbornik statei* (Moscova – Leningrad, 1925)

G.A. Solomon, *Lenin i ego semia (Ulianovi)*, vol. 1-2 (Paris, 1931)

V.G. Sorin, „Bolşoi dom”, *Pravda*, 21 ianuarie 1927

Starii tovarişci Aleksei Pavlovici Sklearenko (1870–1916 gg.) (Sbornik statei) (Moscova, 1922)

E.D. Stasova, „Pismo Lenina v ŢK partii”, *VoVIL*, vol. 4

N. Suhanov, *Zapiski o revoliuţii*, vol. 1-7 (Berlin – Sankt-Petersburg – Moscow, 1922)

D.S. Suliaşvili, „Iz Şveiţarii v Petrograd vmeste s Leninim”, *VoVIL*, vol. 4

„Tovarnîi fetişizm”, *Naucinoe obozrenie* (Sankt-Petersburg), nr. 12 (1899)

L. Troţki, *O Lenine. (Materialî dlia biografa)* (Moscova, 1924)

L.D. Troţki, *Moia jizn. Opit avtobiografii*, vol. 1-2 (Berlin, 1930)

N.A. Uglanov, „O Vladimire Ilice Lenine”, *IŢKKPSS*, nr. 4

D.I. Ulianov, „Iz moih vospominanii o Vladimire Ilice Lenine”, în N.L. Meşcereakov (ed.), *O Lenine. Sbornik vospominanii* (Moscova, f.d.)

D.I. Ulianov, *Ocerki raznîh let. Vospominaniia, perepiska, stati* (Moscova, 1974)

D.I. Ulianov, *Ocerki raznîh let. Vospominaniia, perepiska, stati* (ediţia a 2-a: Moscova, 1984),

D.I. Ulianov, *Ucitelskaia gazeta*, 14 februarie 1963

A.I. Ulianova, *PR*, nr. 3, 1924

M.I. Ulianova, *O Lenine i seme Ulianovîh. Vospominaniia, ocerki, pisma, stati* (Moscova, 1988)

M.I. Ulianova, *Otets Vladimira Ilicea Lenina Ilia Nicolaevici Ulianov (1831–1886)* (Moscova, 1931)

M.I. Ulianova, *O V.I. Lenin i semie Ulianovîh: Vospominaniia, ocerki, pisma* (ediţia a 2-a, adăugită: Moscova, 1989)

M.I. Ulianova, „O Vladimire Ilice”, *IŢKKPSS*, nr. 3, 1991

M.I. Ulianova, „Poiski Ilicea v pervie dni iiulia 1917 goda”, *VoVIL*, vol. 1

A.I. Ulianova-Elizarova (ed.), *Aleksandr Ilici Ulianov i delo 1 marta 1887 g.* (Moscova – Leningrad, 1927)

A.I. Ulianova-Elizarova, *O Lenine i seme Ulianovîh. Vospominaniia, ocerki, pisma, stati* (Moscova, 1988)

A.I. Ulianova-Elizarova, *Vospominaniia ob Ilice* (Moscova, 1934)

N. Valentinov, *Maloznakomîi Lenin* (Paris, 1972)
N. Valentinov, *Vstreci s Leninim* (New York, 1953)
B.S. Veisbrod, „Bolnoi Lenin”, *VoVIL*, vol. 8
V. Vodovozov, „Moe znakomstvo s Leninim”, *Na ciujoi storone*, vol. 12 (Praga, 1925)
V.V. Vodovozov, *Lenin v Samare* (Moscova, 1933)
G. Volkov, interviu cu M. Volodiceva: „Stenografistka Ilicea”, *Sovetskaia kultura*, 21 ianuarie 1989
V. V. [pseudonimul lui V.P. Voronţov], *Naşi napravleniia* (Sankt-Petersburg, 1893)
N.A. Emeleanov, „Tainstvennîi şalaş”, *VoVIL*, vol. 4
E. Zameatin, *Bolşim detiam şazki* (Berlin, 1922)
G.E. Zinoviev, „Vospominaniia: Malinovskii”, *IŢKKPSS*, 1989, nr. 4

Relatări secundare

O. Abramova, G. Borodulina şi T. Koloskova, *Mejdu pravdoi i istinoi. (Ob istorii spekuliaţii vokrug rodosloviia V. I. Lenina)* (Sankt-Petersburg, 1998)
E. Acton, capitolul 7, în R. Bartlett (ed.), *Russian Thought and Society, 1800-1917* (Keele, 1984).
V. Arnold, *Semia Ulianovîh v Samare. Poiski i nahodki* (ediţia a 2-a adăugită: Kuibîşev, 1983)
A. Beleakov, *Iunost vojdia* (Moscova, 1960)
Iu.V. Bernov şi A.Ia. Manusevici, *V krakovskoi emigraţii. Jizn i deiatelnost V. I. Lenina* (Moscova, 1988)
V.P. Buldakov, „Istoriia poznaeţia v sravnenii”, *Argumenti i fakti*, nr. 45, noiembrie 1998
E.H. Carr, *The Bolshevik Revolution, 1917-1923*, vol. 1-3 (Londra, 1950-1953)
S. Cohen, *Bukharin and the Russian Revolution. A Political Biography, 1888-1938* (New York, 1973)
I.N.R. Davies, *White Eagle, Red Star. The Polish–Soviet War, 1919-1920* (Londra, 1972)
I.M. Dajina, „Leninskie istoki jizni i borbî”, *VIKPSS*, nr. 3, 1987
I. Deutscher, *The Prophet Armed: Trotsky, 1879–1921* (Oxford, 1954)
R.C. Elwood, *Inessa Armand: Revolutionary and Feminist* (Cambridge, 1992)
R.C. Elwood, „Lenin and «Pravda»”, *Slavic Review*, nr. 2, 1972
O. Figes, *A People's Tragedy* (Londra, 1996)

L. Fischer, *The Life of Lenin* (Londra, 1965)
S. Fitzpatrick, *The Russian Revolution* (Oxford, 1982)
W. Gautschi, *Lenin als Emigrant in der Schweiz* (Zürich, 1973)
I. Getzler, *Martov. A Political Biography of a Russian Social Democrat* (Cambridge, 1967)
D. Geyer, *Lenin in der Russischen Sozialdemokratie* (Köln, 1962)
L. Haimson, *The Russian Marxists and The Origins of Bolshevism* (Cambridge, Mass. 1955)
N. Harding, *Lenin's Political Thought*, vol. 1-2 (Londra, 1977-1981)
N. Hans, *History of Russian Educational Policy* (Londra, 1931)
B. Henderson, „Lenin and the British Museum Library”, *Solanus*, 1990, vol. 4
B. Henderson, *Lenin at the British Museum* (Londra, f.d.)
M. P. Iroşnikov, *Predsedatel Soveta Narodnîh Komisarov i STO, V.I. Ulianov-Lenin: ocerki gosudarstvennoi deiatelnosti v 1917–1918 gg.* (Moscova, 1974)
A. Ivanski (ed.), *Ilia Nicolaevici Ulianov po vospominaniiam sovremennikov i dokumentam* (Moscova, 1963)
J.H.L. Keep, *The Rise of Social Democracy in Russia* (Oxford, 1963)
J. Klier, *Imperial Russia's Jewish Question, 1855-1881* (Cambridge, 1985)
K. Kuusela, „Kak artist maskiroval Lenin”, în *Lenin v vospominaniiah finnov* (Moscova, 1979)
A. Latîşev, *Rassekrecennii Lenin* (Moscova, 1996)
M. Lewin, *Lenin's Last Struggle* (Londra, 1969)
M. Liebman, *Leninism under Lenin* (Londra, 1975)
A.S. Lindemann, *The „Red Years”* (Berkeley, 1974)
Iu.M. Lopuhin, *Bolezn, smert i balzamirovanie V.I. Lenina. Pravda i mifi* (Moscova, 1997)
R. McNeal, *Bride of the Revolution. Krupskaya and Lenin* (Ann Arbor, 1972)
M. Malia, *The Soviet Tragedy* (Londra, 1992)
S.U. Manbekova şi S.A. Rubanov, *Naslednița. Straniți jizni N.K. Krupskoi* (Moscova, 1990)
V. Melnicenko, *Fenomenon i fantom Lenina* (Moscova, 1993)
A. Meyer, *Leninism* (New York, 1957)
M.A. Moskaliov, *Biuro ŢK RSDRP v Rossii: avgust 1903 g. – mart 1917 g.* (Moscova, 1964)
B. Pearce, *How Haig Saved Lenin* (Londra, 1987)
N. Petrenko, „Lenin v Gorkah – bolezn i smert'”, *Minuvşee*, vol. 2 (Moscova, 1990)
J. Piilonen, „Yhteinen vihollinen yhdistää, 1908-1917”, în J. Numminen

(ed.), *Lenin ja Suomi* (Helsinki, 1987)
R. Pipes, *Russia Under the Bolshevik Regime, 1919-1924* (Londra, 1994)
R. Pipes, *The Formation of the Soviet Union. Communism and Nationalism, 1917–1923* (Cambridge, Mass. 1964)
R. Pipes, *Social-Democracy and the St Petersburg Labour Movement, 1885–1897* (Cambridge, Mass. 1963)
A.J. Polan, *Lenin and the End of Politics* (Londra, 1984)
P.N. Pospelov *et al.*, *Vladimir Ilici Lenin* (Moscova, 1963)
A. Rabinowitch, *The Bolsheviks Come to Power* (New York, 1976)
T.H. Rigby, *Lenin's Government. Sovnarkom, 1917–1922* (Cambridge, 1979)
A. Rothstein, *Lenin in Britain* (Londra, 1970)
L.B. Schapiro, *The Communist Party of the Soviet Union* (ediţia a 2-a: Londra, 1970)
A. Senn, *The Russian Revolution in Switzerland, 1914–1917* (Madison, 1971)
R. Service, *The Bolshevik Party in Revolution. A Study in Organisational Change* (Londra, 1979)
R. Service, *Lenin: A Political Life*, vol. 1-3 (Londra: 1985, 1991, 1995)
S.L. Şatkina (ed.), *Lenin i Ulianovi v Podolske* (ediţia a 2-a: Moscova, 1979)
M. Ştein, „Rod vojdia. Bilet po istorii”, în G. Sidorovnin (ed.), *Vojd. Lenin kotorogo mi ne znali* (Saratov, 1992)
M. Ştein, *Ulianovi i Lenini. Taini rodoslovnoi i psevdonima* (Sankt-Petersburg, 1997)
D. Shub, *Lenin* (ediţia a 2-a: Londra, 1966)
G. Sidorovnin (ed.), *Vojd. Lenin kotorog mi ne znali* (Saratov, 1992)
V. Solouhin, *Pri svete dnia* (Londra, 1992)
A. Soljeniţîn, *Lenin in Zürich* (Londra, 1975)
I.B. Sternik, *V.I. Lenin – Iurist. (Iuridiceskaia deiatelnost V.I. Ulianova) (Lenina)* (Taşkent, 1969)
R.G. Suny, *The Revenge of the Past: Nationalism, Revolution and the Collapse of the Soviet Union* (Stanford, 1993)
R.H.W. Theen, *Lenin: Genesis and Development of a Revolutionary* (Londra, 1974)
I.I. Titov, *Vo glubine Rossii. Ocerki istorii sela Alakaevki* (ediţia a 2-a adăugită: Kuibîşev, 1990)
J. Trofimov, *Ulianovi. Poiski, nahodki, issledovaniia* (ediţia a 2-a adăugită: Saratov, 1988)
V.V. Ţaplin, „O jizni semi Blankov v gorodah Starokonstantinove i Jitomire”, *Otecestvennîe arhivî*, nr. 2, 1992

N. Tumarkin, *Lenin Lives! The Lenin Cult in Soviet Russia* (Londra, 1983)
A. Ulam, *Expansion and Coexistence. The History of the Soviet Foreign Policy, 1917–1967* (Londra, 1968)
Vladimir Ilici Lenin (ed. P.N. Pospelov: Moscova, 1963)
„Vliublennaia Lenina”, *Literaturnaia gazeta – Dose*, nr. 8, 1992
M.S. Volin, „Dorevoliuţionnie biograficeskie publikaţii o V.I. Lenine”, *VIKPSS*, nr. 7, 1970
D. Volkogonov, „Leninskaia krepost v moei duşe pala poslednei”, *Moskovskie novosti*, nr. 29, 19 iulie 1992
D.A. Volkogonov, *Lenin. Politiceskii portret*, vol. 1-2 (Moscova, 1994)
D.A. Volkogonov, *Sem vojdei*, vol. 1-2 (Moscova, 1995)
A. Walicki, *The Controversy over Capitalism* (Oxford, 1969)
R. Wortman, *The Crisis of Russian Populism* (Cambridge, 1967)

Index*

A

C

D

E

F

G

H

I

J

L

M

N

O

P

R

S

Ş

T

Ţ

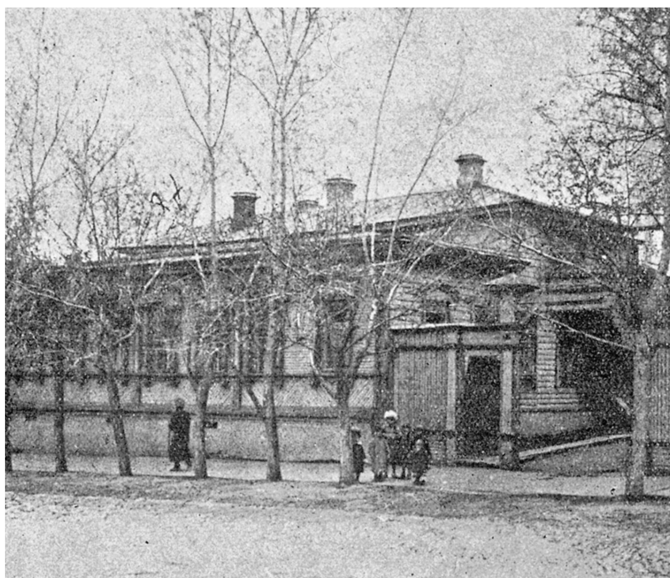
U

V

W

Y

* Numărul paginilor se referă la ediţia tipărită a cărţii şi la ediţia digitală în format PDF.

Locuinţa familiei Ulianov de pe Strada Moscova în Simbirsk.

Familia Ulianov în 1879. *De la stînga la dreapta*: (în picioare) Olga,

Aleksandr, Anna; (aşezaţi) Maria Aleksandrovna cu fiica sa Maria, Dmitri, Ilia Nikolaevici, Vladimir.

Aleksandr Ilici Ulianov

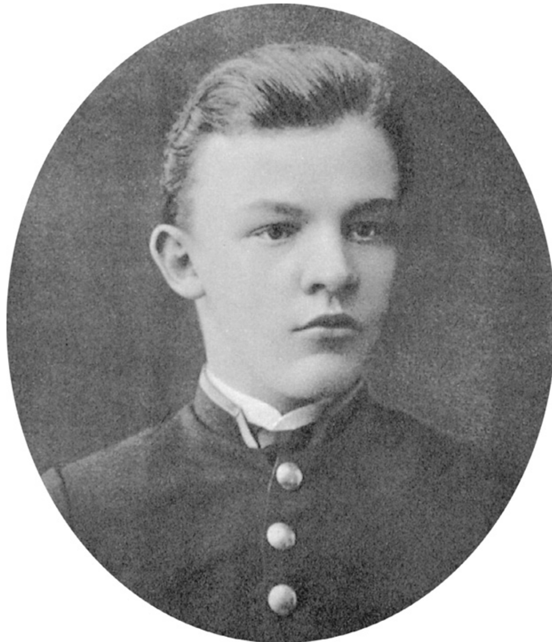
Anna Ilinicina Ulianova

Dmitri Ilici Ulianov

Maria Ilinicina Ulianova

Vladimir Ulianov la 17 ani

Liderii Uniunii de Luptă pentru Eliberarea Clasei Muncitoare din Sankt-Petersburg.
De la stînga la dreapta: V.V. Starkov, G.M. Krjijanovski, A.L. Malcenko, V.I. Ulianov,
P.K. Zaporojeţ, I.O. Martov, A.A. Vaneev. Fotografia a fost făcută

după eliberarea
din închisoare, înainte de a fi trimişi în exil în Siberia.

G.V. Plehanov

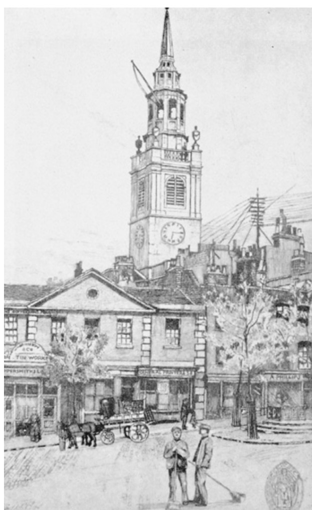
Iuli Martov în 1896

Vladimir Ulianov în 1895. Fotografie făcută de fotograful poliţiei.

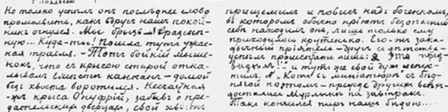
Nadejda Krupskaia în 1895

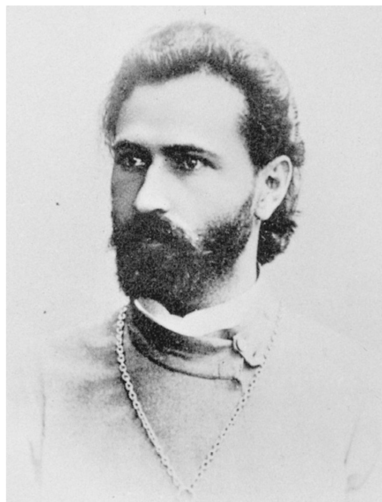
Schiţă în creion de William Ansell reprezentînd Clerkenwell Green înainte de Primul Război Mondial. În faţă se poate vedea clădirea Twentieth Century Press, astăzi Marx Memorial Library.

Tavistock Place nr. 21 (astăzi 36) în Bloomsbury, unde Lenin a locuit cît a scris *Materialism şi empiriocriticism* în 1908.

Pantelimon Lepeşinski, proprietar de cafenea în Geneva şi caricaturist amator, a desenat o scenă ilustrînd disputele emigranţilor după cel de-al Doilea Congres al Partidului. În prima, Lenin este un motan atacat şi persecutat de şoarecii menşevici. În a doua, Lenin este înfăţişat contraatacînd.

Gheorghi Gapon

Aleksandr Bogdanov
şi Lenin jucînd şah pe
insula Capri în 1908.

Inessa Armand

Lenin în 1914. Fotografie făcută înainte de plecarea în Elveţia.

Casă de ţară închiriată de Lenin şi Krupskaia în Poronin, 1914.

Herr Titus Kammerer în faţa magazinului său de pe strada Spiegelgasse, în Geneva.
Lenin şi Krupskaia au închiriat camere la etaj.

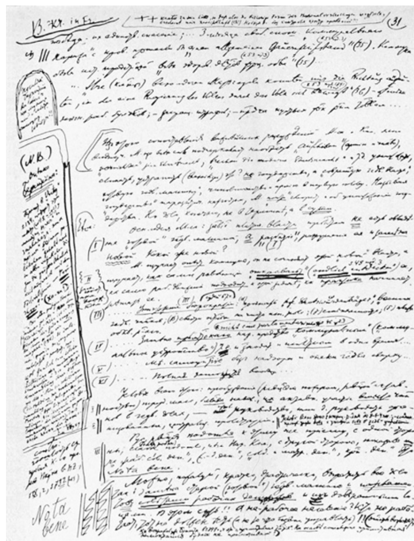
Grigori Zinoviev

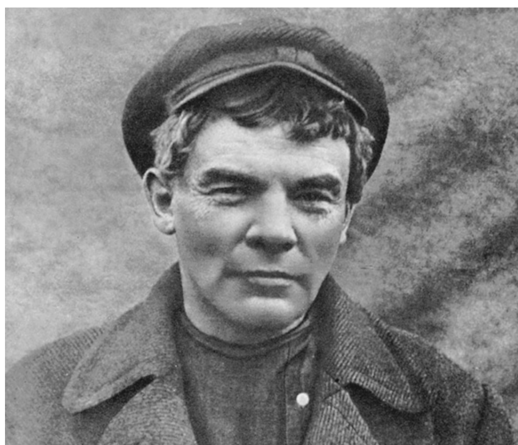
Karl Radek

Fotografie cu Lenin şi tovarăşii săi de călătorie în Stockholm, la cîteva zile
de la coborîrea din „trenul sigilat” în care au traversat Germania. Femeia cu pălărie mare
din spatele lui e soţia sa, Nadia, iar în urma ei merge Inessa.

Preţioasele notiţe ale lui Lenin despre „Marxism şi stat”,
pe care le-a adus din Elveţia în 1917 şi le-a integrat în *Statul şi revoluţia.*

Lenin fotografiat de Dmitri Leşcenko pentru documentele oficiale de care avea nevoie ca să fugă în Finlanda. Lenin a trebuit să stea în genunchi ca să fie fotografiat.

Institutul Smolnîi, unde bolşevicii au pus la cale şi au înfăptuit preluarea puterii în octombrie 1917.

Lev Troţki adresîndu-se trupelor Armatei Roşii în războiul civil.

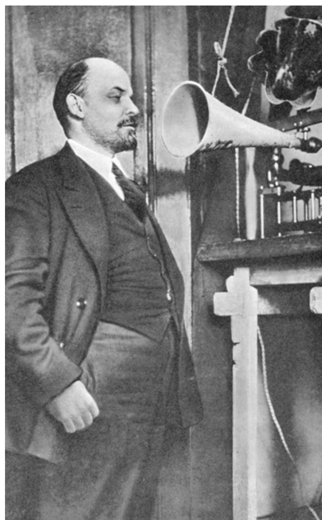
Lenin şi Iakov Sverdlov (în dreapta) asistînd la dezvelirea unei statui
a lui Marx şi Engels la prima aniversare a Revoluţiei din Octombrie.

Portretul oficial al lui Lenin, realizat de M.S. Nappelbaum în ianuarie 1918.
A fost prima fotografie de acest tip care i-a fost făcută după preluarea puterii
şi după ce barba i-a crescut la loc.

Lenin la cea de-a cincizecea sa aniversare, 1920.

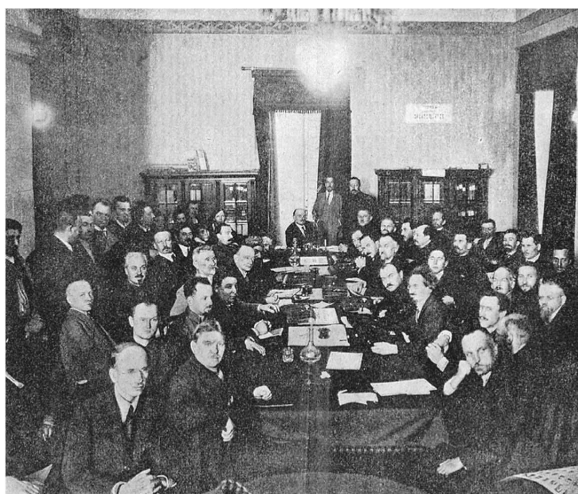
Lenin în 1919, înregistrînd
unul dintre discursurile sale mai scurte.

Lenin adresîndu-se trupelor Armatei Roşii mobilizate pe frontul polonez, 5 mai 1920. De remarcat prezenţa lui Kamenev şi Troţki în dreapta tribunei.
Ei au fost scoşi din reproducerile sovietice oficiale de la sfîrşitul anilor 1920.

Plimbare prin Moscova:
Iosif Stalin, Aleksei Rîkov, Lev Kamenev şi Grigori Zinoviev.

Lenin prezidînd Sovnarkomul în toamna lui 1922.

Lenin în scaunul
cu rotile în 1923, între profesorul Förster în stînga
şi dr. Ghete în dreapta.

Fotografie de familie la Gorki, în august 1922.
De la dreapta la stînga: Lenin, Nadejda Konstantinovna, nepotul Viktor (fiul lui Dmitri Ilici), Anna Ilinicina şi o fată pe nume Vera (numele de familie necunoscut).

Masca mortuară a lui Lenin,
realizată de sculptorul Serghei Merkurov.

Stînga: Primul mausoleu, 1924.